

Yapay Zekâ ve Medya: Yeni Anlatılar, Yeni Sorumluluklar

TRT

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Adına
İmtiyaz Sahibi (Owner) Selin BURCU

Genel Yayın Yönetmeni/Bilimsel Yayın Koordinatörü (General Publication Director/Scientific Publication Coordinator) İbrahim ACAR
Yazı İşleri Müdürü (Editorial Manager) Recep ORHAN
Baş Editör (Editor-in-Chief) M. Fırat ÜNAL
Sayı Editörü (Guest Editor) Prof. Dr. Deniz YENĞİN
Editör Yardımcısı (Assistant Editor) Doğan EMİROĞLU
İngilizce Dil Editörü (English Language Editor) Öğr. Gör. Serhat BOLAT (Yozgat Bozok Üniversitesi)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Hatun BOZTEPE TAŞKIRAN (İstanbul Üniversitesi) | Prof. Dr. Hediyeullah AYDENİZ (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Köksal BÜYÜK (Anadolu Üniversitesi) | Prof. Dr. Rıdvan ŞENTÜRK (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL (Anadolu Üniversitesi) | Doç. Dr. Zuhal AKMEŞE (Dicle Üniversitesi)

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. Abdullah ÖZKAN (İstanbul Üniversitesi) | Prof. Dr. Ali Murat KIRIK (Marmara Üniversitesi) | Prof. Dr. Besim YILDIRIM (Atatürk Üniversitesi) | Prof. Dr. Ekmel GEÇER (Marmara Üniversitesi) | Prof. Dr. Nazım ANKARALIGİL (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi) | Prof. Dr. Mehmet Sezai TÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) | Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) | Doç. Dr. Aydın ÇAM (Çukurova Üniversitesi) | Doç. Dr. Can DİKER (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) | Doç. Dr. Ersin DİKER (Gümüşhane Üniversitesi) | Doç. Dr. Nebahat AĞÜN ÇOMAK (Galatasaray Üniversitesi) | Dr. Öğr. Üyesi Mesut BOSTAN (Marmara Üniversitesi) | Öğr. Gör. Dr. Mustafa ÇAKIROĞLU (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Hakem Kurulu (Referees Board)

Prof. Dr. Ayşe Ceyda ILGAZ BÜYÜKBAYKAL (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Besim YILDIRIM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ceren YEGEN (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Ceyda DENEÇLİ ARIBAKAN (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Prof. Dr. Davut Alper ALTUNAY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Feride Zeynep GÜDER (Üsküdar Üniversitesi)
Prof. Dr. Filiz AYDOĞAN BOSCHELE (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Himmet HÜLÜR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mikail BATU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa BOSTANCI (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazım ANKARALIGİL (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Okan ORMANLI (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Prof. Dr. Sefer KALAMAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Rıdvan ŞENTÜRK (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Doç. Dr. Aysegül Elif ÇAYCI (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Doç. Dr. Bahar KAYIHAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Berk ÇAYCI (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Doç. Dr. Birol DEMİRCAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Can DİKER (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Doç. Dr. Canan ARSLAN (Doğuş Üniversitesi)
Doç. Dr. Cumhur Okay ÖZGÖR (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Derya GÜL ÜNLÜ (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Erhan YILDIRIM (Erciyes Üniversitesi)

Doç. Dr. Esmâ SANCAR (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ZENGİN (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Doç. Dr. Gürsoy DEĞİRMENCİOĞLU (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Sinan TAM (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehtap DOĞAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Oğuz KUŞ (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Orhun TÜRKER (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman Vedüd EŞİDİR (Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. Özlem ARDA (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Savaş KESKİN (Bayburt Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan BAYRAKCI (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevgi KAVUT (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Sibel KARADUMAN (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Tamer BAYRAK (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Ümit SARI (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır KAPIR (Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülen SÖNMEZ (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Işkın ÖZBULDUK KILIÇ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Fevzi CENGİZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Safa Gökrem AKTAŞ (Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sarper BÜTEV (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şehriban KAYACAN (Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ümit AYDOĞAN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)

Kreatif Direktör (Creative Director) Ünsal Ayhan AYBEK

Sosyal Medya Sorumluları (Social Media Specialists) M. Fırat ÜNAL | Doğan EMİROĞLU

Redaksiyon (Redaction) Nusret BİLEN

Yayın Türü

Hakemli, Yılda 3 Sayı, Yerel Süreli Yayın

Mayıs 2026

(Ocak, Mayıs, Eylül)

Yer Alınan İndeksler

TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı (TR Dizin) • Directory of Open Access Journals (DOAJ)
European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS)
Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

TRT Akademi Dergisi Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International
(CC BY-NC-ND 4.0) ile lisanslanmıştır.

TRT Genel Müdürlüğü Turan Güneş Bulvarı 06109 OR-AN ANKARA
www.trtakademi.com/trtakademidergisi

ISSN 2149-9446 | Cilt 11 | Sayı 27 | Mayıs 2026 | Yapay Zekâ ve Medya: Yeni Anlatılar, Yeni Sorumluluklar

İÇİNDEKİLER

ISSN 2149-9446 | Cilt 11 | Sayı 27 | Mayıs 2026 | Yapay Zekâ ve Medya: Yeni Anlatılar, Yeni Sorumluluklar

503-509 Editör Yazısı

MAKALE

510-547 ▪ Alaattin ASLAN

Medya Ekolojisi Perspektifinden Yapay Zekâ: Türkiye'nin Eğitim ve Bilim Alanındaki Arayışları ve Yeni Sorumluluklar – *Araştırma Makalesi*
Artificial Intelligence from Media Ecology Perspective: Türkiye's Quest and New Responsibilities in Education and Science – Research Article

548-579 ▪ Demet YALÇIN

Dijital İletişimde Yapay Zekâ: Sosyal Medya Ortamlarında Yapay Zekâ Kullanımı, Etik İhlaller ve Sosyal Politika Önerisi – *Araştırma Makalesi*
Artificial Intelligence in Digital Communication: The Use of Artificial Intelligence in Social Media Platforms, Ethical Violations, and Social Policy Recommendations – Research Article

580-611 ▪ Cem YILDIRIM

Çağdaş Bilim Kurgu Sinemasında Yapay Zekâ ve Posthüman Beden Temsilleri: Oblivion (2013), Ex Machina (2014) ve Upgrade (2018) Filmleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz – *Araştırma Makalesi*
Representations of Artificial Intelligence and the Posthuman Body in Contemporary Science Fiction Cinema: A Comparative Analysis of Oblivion (2013), Ex Machina (2014), and Upgrade (2018) – Research Article

612-637 ▪ Ümit TAŞTAN

Yapay Zekâda Bilinç Sorunu: Hofstadter'in Dizgenin Dışına Atlama Görüşü Işığında Bir Değerlendirme – *Araştırma Makalesi*
The Problem of Consciousness in Artificial Intelligence: An Evaluation in Light of Hofstadter's Notion of Jumping Out of the System – Research Article

638-667 ▪ Cansu ÖKSÜZ KARADEMİR

Yapay Zekâ Çağında Sinemanın Onto-Teknik Yeniden Örgütlenişi: Ontolojik Kayma, Öznelik Dönüşümü ve Etik Eşik – *Araştırma Makalesi*
The Onto-Technical Reconfiguration of Cinema in the Age of Artificial Intelligence: Ontological Shift, Subjectivity Transformation, and Ethical Threshold – Research Article

668-697 ▪ Onur AĞIRDİL

Yapay Zekâ Destekli Medya Ekosisteminde Açık Kaynak İstihbaratının Bilişsel Güvenlik Rolü – *Araştırma Makalesi*
The Cognitive Security Role of Open Source Intelligence in the Artificial Intelligence-Supported Media Ecosystem – Research Article

- 698-735 ▪ **Melih TOMAK**
 Promptography Bağlamında Yapay Zekâ Temelli Sinematografik Üretimde Algoritmik Auteur ve Yaratıcı Öznenin Dönüşümü – *Araştırma Makalesi*
The Transformation of Algorithmic Auteur and Creative Subject in AI-Based Cinematographic Production in the Context of Promptography – Research Article
- 736-753 ▪ **Mine ARTU MUTLUGÜN**
 Yapay Zekânın Kusursuz Algoritmaları Karşısında İnsan Kusurunun Estetik Değeri – *Derleme Makalesi*
The Aesthetic Value of Human Imperfection in the Age of Artificial Intelligence's Flawless Algorithms – Review Article
- 754-787 ▪ **Erdi ÇELEBİ**
 Yapay Zekâ Kirliliği Çağında Eşik Gözlemciliği: AA Teyit Hattı Doğruluk Kontrollerinin Dönemsel Nicel İçerik Analizi (2022–2026) – *Araştırma Makalesi*
Gatewatching in the Age of AI Slop: A Periodic Quantitative Content Analysis of AA Teyit Hattı Fact-Checks (2022–2026) – Research Article
- 788-813 ▪ **Kudret Akın TOKER**
 Yapay Zekâ Anlatılarında Veri Temelli Deneyim: Reklamlarda Temsil Biçimleri Üzerine Nitel Bir İnceleme – *Araştırma Makalesi*
Data-Driven Experience in AI Narratives: A Qualitative Study on Forms of Representation in Advertisements – Research Article
- 814-839 ▪ **Ayşegül AYYILDIZ ASİL – Abdurrahman ASİL**
 Yapay Zekâ ve Medya Okuryazarlığı Bağlamında CTRL Filminin İçerik Analizi – *Araştırma Makalesi*
Content Analysis of the Film CTRL in the Context of Artificial Intelligence and Media Literacy – Research Article

➔ ANALİZ/DEĞERLENDİRME

- 840-845 ▪ **Filiz AYDOĞAN BOSCHELE**
 Yapay Zekâ Kapitalizminde Gazetecilik
- 846-853 ▪ **B. Aykut ARIKAN**
 Kitle İletişiminde Yapay Zekâ ve Algoritmik Dönüşüm
- 854-870 ▪ **Emre TAŞ (Ed.)**
 Yapay Zekâ ve Medya: TRT'nin Teknolojik Dönüşüm Vizyonu ve Yenilikçi Uygulamaları

Yapay Zekâ ve Medya: Yeni Anlatılar, Yeni Sorumluluklar

→ Deniz YENĞİN*

Yoğun bir editoryal hazırlık süreci ve titizlikle yürütülen hakem değerlendirmelerinin ardından TRT Akademi Dergisi'nin 27. sayısı, insanlık tarihinin en radikal teknolojik dönüşümlerini merkeze almak üzere okurla buluşmaktadır. Bu sayı, algoritmaların toplumsal yapıyı, sanatsal üretimi ve etik sınırları yeniden şekillendirdiği bir dönemi çok boyutlu bir akademik perspektifle görünür kılmaktadır. Günümüzde yapay zekâ, sadece teknik bir ilerleme değil; aynı zamanda insanın yaratıcı özne olarak konumunu sorgulatan derin bir ontolojik kırılma anı olarak karşımıza çıkmaktadır. Epistemolojik bir dönüşümün eşliğinde, iletişim bilimlerinin yerleşik paradigmaları yapay zekânın sunduğu yeni gerçeklik rejimleri karşısında kapsamlı bir yeniden değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Elinizdeki sayı, bu karmaşık ekosistemi anlamlandırmak adına disiplinlerarası bir titizlikle seçilmiş araştırmaları bir araya getirerek, medyanın geleceğine dair kuramsal ve ampirik bir tartışma zemini sunmaktadır. Yapay zekâ temelli otomasyonun içerik üretiminden alımlama süreçlerine kadar yarattığı yapısal değişimler, akademik bir sorumlulukla bu sayının temel problematiğini oluşturmaktadır. Sosyo-teknik bir ağ olarak gelişen bu yeni medya düzeni, etik meşruiyet ve teknolojik determinizm arasındaki gerilimi akademik bir süzgeçten geçirmektedir. Çalışmalar, dijitalleşmenin getirdiği olanakları kutsamak yerine, teknolojinin toplumsal doku üzerindeki etkilerini eleştirel bir mesafeden analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda dergimiz, yapay zekânın sadece işlevsel bir araç değil, kültürel ve siyasal alanı yeniden inşa eden hegemonik bir güç olduğu gerçeğine odaklanmaktadır. Sonuç olarak bu

* Prof. Dr., Çanakkale Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü,
deniz.yengin@comu.edu.tr

sayı, dijital ekosistemin güncel fotoğrafını çekerken geleceğin iletişim ekolojisine dair öngörülü bir projeksiyon sunma gayretindedir.

Yapay zekâ, günümüzde yalnızca teknik bir veri işleme kapasitesini değil, insani bilişin ve kültürel üretimin sınırlarını zorlayan sentetik bir zekâ devrimini temsil etmektedir. Geldiğimiz noktada algoritmalar, karar alma mekanizmalarından sanatsal yaratıcılığa kadar hayatın her alanında “yaratıcı bir ortak” veya “denetleyici bir otorite” olarak konumlanmaya başlamıştır. Gelecekte bizi bekleyen tablo, insanın biyolojik sınırları ile makinenin algoritmik sonsuzluğunun iç içe geçtiği post-hümanist bir gerçeklik rejimidir. Bu yeni evrede, hakikat ile kurgu arasındaki çizgi daha da muğlaklaşacak ve “yapay zekâ kirliliği” karşısında nitelikli veri ile derinlikli düşünce en değerli sermaye haline gelecektir. Bilişsel yeteneklerimizin dışsallaştığı bu süreç, insanın özgünlüğünü ve yaratıcı iradesini koruyabilmesi adına etik bir direnç alanı oluşturmasını zorunlu kılmaktadır. Yarının dünyasında yapay zekâ, sadece sorularımıza yanıt veren bir asistan değil, toplumsal hafızamızı ve geleceğe dair tahayyüllerimizi mimarlayan bir ekosistem mimarı olacaktır. Bu teknolojik tekillik yolculuğunda, makinelerin “öğrenme” hızıyla insanın “anlamlandırma” derinliği arasındaki makasın nasıl kapanacağı, medeniyetimizin en büyük sınavıdır. Sosyal politikaların, hukuki normların ve ahlaki değerlerin bu hız karşısında proaktif bir dönüşüm sergilemesi, geleceğin distopik bir tek tipleşmeden kurtarılması için hayatidir. Yapay zekâ destekli gelecek, bize emeğin dönüşeceği, zaman algısının değişeceği ve belki de insanın kendi tanımını yeniden yapacağı bir ontolojik eşik vadetmektedir. Bu eşikte, teknolojiyi yöneten değil, onunla uyumlu ve eleştirel bir birliklilik kuran toplumlar, dijital hegemonyanın ötesine geçebilecektir. Sonuç olarak, yapay zekâ bizi, teknik bir mükemmellikten ziyade, insan olmanın ne anlama geldiğini yeniden keşfedeceğimiz derin bir aynaya doğru götürmektedir. Bu aynada gördüğümüz, kendi zekâmızın yansıması olduğu kadar, o zekâyı hangi erdemlerle donatacağımıza dair vereceğimiz tarihsel kararın kendisidir.

Sayının ilk çalışması olan “Medya Ekolojisi Perspektifinden Yapay Zekâ: Türkiye’nin Eğitim ve Bilim Alanındaki Arayışları ve Yeni Sorumluluklar”, teknolojiyi bir çevre olarak ele alan medya ekolojisi kuramı üzerinden Türkiye’deki akademik dönüşümü analiz etmektedir. Makale, yapay zekânın eğitim ve bilim alanında yarattığı yeni ekosistemi ve bu sürecin getirdiği kurumsal sorumlulukları tartışmaya açmaktadır. Türkiye ölçeğindeki arayışların stratejik önemine vurgu yapan çalışma, teknolojik determinizm ve toplumsal

uyum arasındaki dengeyi sorgulamaktadır. Bu yönüyle metin, yerel ve küresel dinamikler arasında yapay zekâ politikaları için bir yol haritası sunmaktadır.

“Dijital İletişimde Yapay Zekâ: Sosyal Medya Ortamlarında Yapay Zekâ Kullanımı, Etik İhlaller ve Sosyal Politika Önerisi” başlıklı ikinci makale, sosyal ağlardaki algoritmik yönetim pratiklerini etik düzlemde incelemektedir. Çalışma, yapay zekâ araçlarının sosyal medya mecralarında kullanımından doğan hak ihlallerini ve veri güvenliği sorunlarını mercek altına almaktadır. Teknolojinin kontrolsüz gelişimine karşı somut bir sosyal politika önerisi geliştiren yazar, kullanıcı haklarının korunması için gereken yasal çerçeveyi tartışmaktadır. Makale, dijital iletişimde etik bir standart oluşturmanın demokratik toplumlar için taşıdığı hayati önemi vurgulamaktadır.

Sinema ve beden temsillerine odaklanan “Çağdaş Bilimkurgu Sinemasında Yapay Zekâ ve Posthüman Beden Temsilleri: Oblivion (2013), Ex Machina (2014) ve Upgrade (2018) Filmleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, yapay zekânın fiziksel varlığını tartışmaktadır. Seçilen üç film üzerinden insan sonrası (post-human) beden kavramını inceleyen çalışma, organik ve inorganik arasındaki sınırların nasıl silikleştiğini ortaya koymaktadır. Filmlerdeki temsil biçimleri, izleyicinin insan kimliğine dair yerleşik algılarını sarsan bir görsel anlatı sunmaktadır. Analiz, yapay zekânın sinematik evrende sadece bir zekâ türü değil, aynı zamanda yeni bir bedensel form olarak nasıl inşa edildiğini kanıtlamaktadır.

“Yapay Zekâda Bilinç Sorunu: Hofstadter’in Dizgenin Dışına Atlama Görüşü Işığında Bir Değerlendirme” başlıklı çalışma, konuyu daha teorik ve bilişsel bir tabana taşımaktadır. Makale, makinelerin bir gün öz-farkındalık kazanıp kazanamayacağını Douglas Hofstadter’in felsefi yaklaşımları üzerinden sorgulamaktadır. Algoritmik sistemlerin kendi sınırlarını aşma (dizgenin dışına atlama) potansiyeli, bilincin matematiksel temelleri bağlamında analiz edilmektedir. Yazar, yapay zekâda bilinç tartışmasını teknik bir imkândan ziyade, insan zihninin benzersizliğini anlamaya yönelik ontolojik bir keşif olarak ele almaktadır.

Sayıda beşinci sırada yer alan “Yapay Zekâ Çağında Sinemanın Onto-Teknik Yeniden Örgütleniş: Ontolojik Kayma, Öznelik Dönüşümü ve Etik Eşik” başlıklı makale, sinemanın teknik yapısındaki değişimin özne üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Çalışma, yapay zekâ ile sinema üretim süreçlerinin nasıl kökten bir dönüşüm (onto-teknik) yaşadığını kuramsal bir dille açıklamaktadır. Görüntü üretimindeki bu teknolojik kaymanın, izleyici ve yaratıcı arasındaki etik ilişkiyi

nasıl yeniden tanımlandığı üzerinde durulmaktadır. Makale, sinemanın sadece bir anlatı sanatı değil, yapay zekâ ile yeniden örgütlenen bir gerçeklik rejimi olduğunu vurgulamaktadır.

“Yapay Zekâ Destekli Medya Ekosisteminde Açık Kaynak İstihbaratının Bilişsel Güvenlik Rolü”, dijital çağın en kritik meselelerinden biri olan bilgi güvenliğine odaklanmaktadır. Makale, açık kaynak istihbaratı (OSINT) süreçlerinde yapay zekâ kullanımının, bilişsel düzeyde güvenliği nasıl tesis edebileceğini incelemektedir. Modern medya ekosisteminde bilginin manipülasyonuna karşı geliştirilen savunma mekanizmaları, stratejik bir perspektifle ele alınmaktadır. Çalışma, yapay zekânın sadece bir tehdit unsuru değil aynı zamanda hakikatin korunması için nasıl bir kalkan görevi görebileceğini tartışmaktadır.

Yedinci makale olan “Promptography Bağlamında Yapay Zekâ Temelli Sinematografik Üretimde Algoritmik Auteur ve Yaratıcı Öznenin Dönüşümü”, “komut” odaklı üretimin sanatçı kimliğini nasıl dönüştürdüğünü sorgulamaktadır. Geleneksel *auteur* (yaratıcı yönetmen) kavramının yerini algoritmik bir iş birliğine bırakıp bırakmadığı, güncel üretimler üzerinden analiz edilmektedir. Promptography terimi ile ifade edilen bu yeni fotoğraf ve sinema dili, yaratıcılığın mülkiyetini ve özgünlüğünü tartışmaya açmaktadır. Analiz, sanatçının artık bir icracıdan ziyade bir küratör veya komut tasarımcısına dönüştüğü bu yeni estetik rejimi tanımlamaktadır.

“Yapay Zekânın Kusursuz Algoritmaları Karşısında İnsan Kusurunun Estetik Değeri” başlıklı çalışma, dijital mükemmellik ile insani hatalar arasındaki gerilime odaklanmaktadır. Makale, algoritmaların sunduğu kusursuz görsel ve metinsel çıktılar, sanatın özündeki “insani kusur” estetiğini nasıl tehdit ettiğini sorgulamaktadır. Yazar, estetiğin sadece biçimsel bir başarı değil, aynı zamanda yaşanmışlık ve hata payı barındıran bir deneyim olduğunu savunmaktadır. Çalışma, yapay zekâ çağında sanatın geleceğini, “hata yapabilme” yetisinin korunmasında gören eleştirel bir bakış sunmaktadır.

Nicel bir yaklaşımla hazırlanan “Yapay Zekâ Kirliliği Çağında Eşik Gözlemciliği: AA Teyit Hattı Doğruluk Kontrollerinin Dönemsel Nicel İçerik Analizi (2022–2026)”, dezenformasyonla mücadeleyi ele almaktadır. Çalışma, Anadolu Ajansı’nın teyit mekanizmalarını dört yıllık bir süreçte inceleyerek yapay zekâ kaynaklı sahte içeriklerin artış hızını ortaya koymaktadır. “Yapay zekâ kirliliği” kavramı üzerinden medya kuruluşlarının doğrulama süreçlerinde üstlendiği yeni “eşik gözlemciliği” rolü analiz edilmektedir. Veriler, dijital bilgi kirliliğine

karşı kurumsal teyit hatlarının demokratik kamuoyu için taşıdığı hayati önemi kanıtlamaktadır.

Onuncu sırada yer alan “Yapay Zekâ Anlatılarında Veri Temelli Deneyim: Reklamlarda Temsil Biçimleri Üzerine Nitel Bir İnceleme”, reklam sektöründeki dönüşüme odaklanmaktadır. Makale, yapay zekâ teknolojilerinin reklam filmlerinde ve içeriklerinde nasıl bir anlatı unsuru olarak kullanıldığını nitel yöntemlerle analiz etmektedir. Veri temelli deneyimin tüketici algısını nasıl şekillendirdiği ve markaların yapay zekâyı bir “gelecek vaadi” olarak nasıl sunduğu tartışılmaktadır. Çalışma, reklamın sadece bir satış aracı değil, yapay zekâya dair toplumsal kabulleri inşa eden güçlü bir temsil alanı olduğunu göstermektedir.

Sayının son makalesi olan “Yapay Zekâ ve Medya Okuryazarlığı Bağlamında Ctrl Filminin İçerik Analizi”, teknoloji eğitime sinema üzerinden bir bakış sunmaktadır. “Ctrl” filmi özelinde yapılan içerik analizi, yapay zekânın riskleri ve olanakları konusunda bireylerin ne düzeyde farkındalığa sahip olması gerektiğini sorgulamaktadır. Makale, medya okuryazarlığının artık algoritmik okuryazarlığı da kapsamı gereken yeni bir evreye geçtiğini vurgulamaktadır. Sinematik anlatıların, toplumun yapay zekâ ile kurduğu ilişkiyi anlamlandırmadaki pedagojik rolü çalışmanın temel sonucunu oluşturmaktadır.

Prof. Dr. Filiz Aydoğan Boschele tarafından hazırlanan “Yapay Zekâ Kapitalizminde Gazetecilik” başlıklı bu analiz çalışması, yapay zekâyı insan zekâsının yazılım ve makineler aracılığıyla simülasyonu olarak tanımlayarak, bu teknolojinin günümüzde medya dâhil pek çok sektörü dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Algoritmaların temelini oluşturduğu bu sistemler, büyük teknoloji şirketlerinin ve hükümetlerin verimlilik odaklı “yapay zekâ kapitalizmi” evresine geçişi temsil etmektedir. Makalede, geleneksel gazeteciliğin sunduğu bağlam ve güven süzgecinin yerini yapay zekânın veri kazıma ve sentezleme yöntemlerine bırakması, haberciliğin “robotlaşması” tehlikesiyle birlikte ele alınmaktadır. Gazetecilikte yapay zekâ kullanımı binlerce iş kaybı ve mesleki yok olma korkusunu tetiklerken, dezenformasyon riskine karşı insan editörün nihai denetimi hâlâ kritik bir zorunluluk olarak görülmektedir. Çalışma, Batı medyasının yapay zekâ olanaklarıyla haber içeriğini manipüle etme gücüne karşı, yerel değerleri ve toplumsal faydayı gözetken etik ilkelerin bir an evvel oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Özellikle son dakika haberlerinde doğruluk ve hakikatin korunması adına, yapay zekânın nerede

ve nasıl kullanıldığının şeffaf bir şekilde belirtilmesi asgari bir gereklilik olarak sunulmaktadır. Sonuç olarak yazar, ülkemizin bu teknolojik kuşatmada sadece bir tüketici olmak yerine, kendi verilerini ve insani habercilik anlayışını koruyacak bir farkındalık süreci başlatmasının hayati önem taşıdığını belirtmektedir.

Prof. Dr. B. Aykut Arıkan tarafından kaleme alınan “Kitle İletişiminde Yapay Zekâ ve Algoritmik Dönüşüm” başlıklı bu analiz çalışması ise kitle iletişim araçlarının geleneksel dijitalleşme sürecinden çıkarak tümüyle “algoritmik bir ekosisteme” evrildiği güncel medya düzenini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Makale, yapay zekânın haber merkezlerindeki operasyonel verimliliğini artırırken aynı zamanda içerik üretiminde insan muhakemesinin yerini alan “sentetik medya” unsurlarının yarattığı etik krizleri ve dezenformasyon risklerini tartışmaktadır. Profesyonellerin “dijital küratörlere” dönüştüğü bu süreçte, izleyici nezdinde oluşan “konfor uçurumu” ve güven paradoksu, Reuters Enstitüsü gibi küresel raporların verileriyle somutlaştırılmaktadır. Çalışma, algoritmik sistemlerin Batı merkezli veri tahakkümü ve dezenformasyon hızıyla toplumsal kutuplaşmayı derinleştirdiğini savunarak, medya kurumlarının acilen şeffaf etik politikalar geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Haber üretiminde yapay zekânın otonom bir “otopilot” yerine insan vicdanını destekleyen bir “yardımcı pilot” olarak konumlandırılması gerektiği belirtilmekte; telif hakları ve editöryal denetim gibi temel stratejik adımların altı çizilmektedir. Sonuç olarak yazar, kitle iletişiminde algoritmik dönüşümün ancak insanın etik merkezde kaldığı ve küresel adaletin sağlandığı bir çerçevede toplumsal faydaya hizmet edebileceğini ifade etmektedir.

Dergimizin bu sayısındaki “Yapay Zekâ ve Medya: TRT’nin Teknolojik Dönüşüm Vizyonu ve Yenilikçi Uygulamaları” başlıklı son analiz çalışması, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’nun (TRT) 62 yıllık yayıncılık birikimini yapay zekâ teknolojileriyle nasıl modernize ettiğini ve kamu yayıncılığını dijital çağa nasıl uyarladığını detaylandırmaktadır. Kurum, yapay zekâyı yalnızca operasyonel bir araç değil, verimliliği artıran stratejik bir iş ortağı olarak konumlandırarak; ses ve metin teknolojilerinden kişiselleştirilmiş öneri sistemlerine, görüntü işlemeden kurumsal asistan uygulamalarına kadar geniş bir yelpazede yenilikçi çözümler geliştirmektedir. Makalede, “Sefir” ve “Talk2” gibi anlık çeviri uygulamaları, “Kâtip” gibi otomatik alt yazı sistemleri ve “tabii” platformundaki akıllı arama motorları gibi somut projeler, TRT’nin çok dilli ve erişilebilir yayıncılık hedefleri doğrultusunda analiz edilmektedir. Teknolojik dönüşümün merkezine “insan yaratıcılığını” yerleştiren kurum, yapay zekâyı anlatıyı güçlendiren bir yardımcı

pilot olarak kullanırken dezenformasyonla mücadele ve sahte haber tespiti gibi alanlarda geliştirdiği hibrit algoritmalarla uluslararası ödüllere layık görülen bir başarı sergilemektedir. TRT Çocuk gibi platformlarda pedagojik hassasiyetleri öncelikli tutan “insan merkezli” denetim mekanizması, teknolojinin etik sınırlar içerisinde kullanımına örnek teşkil etmektedir. Gelecek vizyonu kapsamında interaktif belgeseller ve yerli dil modellerine katkı sağlamayı hedefleyen TRT, “Yeni Anlatılar, Yeni Sorumluluklar” ilkesiyle medya standartlarını belirlemeye devam etmektedir. Sonuç olarak çalışma, kamu yayıncılığı hassasiyeti ile üretken yapay zekânın sunduğu olanakların birleşmesinin, küresel ölçekte rekabetçi ve güvenilir bir medya ekosistemi inşa ettiğini ortaya koymaktadır.

TRT Akademi Dergisi’nin bu sayısı, yapay zekâyı sadece bir yazılım olarak değil, medeniyetimizin yeni bir evresi olarak okuma çabasıdır. Gelecekte yapay zekâ ve iletişim ekosistemi, insanın yalnızca bir alıcı değil, algoritmalarla eş zamanlı üretim yapan bir simyacıya dönüştüğü hibrit bir yapıya evrilecektir. Bilginin hızı ve hacmi artarken, iletişim bilimlerinin asıl görevi bu teknolojik akışın içinde “anlamı” ve “insani özü” koruyacak etik kalkanlar inşa etmek olacaktır. Yarının medya düzeninde yapay zekâ destekli kişiselleştirilmiş anlatılar, kolektif hafızamızı ve ortak hakikat arayışımızı her zamankinden daha fazla zorlayacaktır. Bu bağlamda akademik çalışmalar, teknolojinin sunduğu hızın ötesine geçerek dijitalleşmenin toplumsal adalet ve özgürlükler üzerindeki uzun vadeli etkilerini proaktif bir yaklaşımla incelemelidir. Geleceğin iletişim uzmanları, sadece veri madenciliği yapan teknokratlar değil, algoritmaların şeffaflığını ve hesap verebilirliğini denetleyen etik gözlemciler olmak durumundadır. Söz konusu sayı, bu vizyoner perspektifle hazırlanan çalışmaları bir araya getirerek mevcut literatürü bir adım öteye taşımayı hedeflemektedir. Bu kapsamlı dosyanın titizlikle olgunlaşmasında emeği geçen tüm yazarlara, kıymetli hakemlerimize ve özverili editör ekibine en derin şükranlarımı sunarım. Yapay zekânın algoritmik disiplini ile insan zihninin yaratıcı ve eleştirel dokunuşunun harmanlandığı bu sayı, dijital dönüşümün entelektüel haritasını çıkarmaktadır. Okuyucularımızın bu çalışmalarda sunulan derinlikli analizler aracılığıyla, teknolojik karmaşanın ötesindeki hakikate dair yeni pencereler açacağına yürekten inanıyorum. İletişimin geleceği, makineleşen insanın değil, teknolojiyi insani değerlerle terbiye eden bir bilincin eseri olacaktır. Bu akademik çabanın, yapay zekâ çağının etik ve ontolojik labirentlerinde yolunu arayan tüm araştırmacılar için güvenilir bir pusula olmasını dilerim.

Saygılarımla.

Medya Ekolojisi Perspektifinden Yapay Zekâ: Türkiye'nin Eğitim ve Bilim Alanındaki Arayışları ve Yeni Sorumluluklar

→ Alaattin ASLAN*

Öz

Yapay zekâ teknolojileri günümüzde salt birer araç olmanın ötesine geçerek insan algısını, kurumsal yapıları ve toplumsal ilişkileri yeniden şekillendiren kuşatıcı bir ekolojik ortam hâline gelmiştir. Bu çalışma, yapay zekânın eğitim ve bilim alanında yarattığı dönüşümü Medya Ekolojisi perspektifiyle ele alarak Türkiye'nin bilgi üretim ve aktarım süreçlerine yön veren Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) yapay zekâ düzenleyici metinlerini, strateji belgelerini ve etik rehberlerini incelemektedir. Çalışmanın özgün metodolojik katkısı, medya ekolojisi geleneğinin bir araştırma tasarımına ve geleneğine de dönüştürdüğü Marshall McLuhan'ın Tetrad Dörtlü Analizi'ni klasik kullanımından farklılaştırılarak bir yapısal söylem analizi aracı olarak yeniden kurgulamasıdır. MAXQDA 26 nitel veri analizi yazılımı aracılığıyla metinlerin figür ve zemin analizi yapılmıştır. Analiz bulguları kurumların yapay zekâyı bilişsel ve kurumsal bir kapasite artırıcı olan genişletme unsuru olarak kabul edip hantal süreçleri eskitme yasasıyla tasfiye ettiğini göstermektedir. Ancak teknolojik otomatizmin yol açabileceği sosyal izolasyon, epistemik güven erozyonu ve banalizasyon gibi distopik risklere ve tersine dönme olgusuna karşı millî değerler, akademik dürüstlük ve hukuki hesap verebilirlik gibi insani unsurların şiddetle geri getirildiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak Türkiye'deki eğitim ve bilim kurumlarının yapay zekâ düzenlemeleri basit birer bürokratik kural seti değil ahlaki, hukuki ve pedagojik failliği makineye devretmeyi reddederek insanda tutmaya çalışan stratejik bir karşı ortam ve bağışıklık sistemi inşasıdır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Medya Ekolojisi, Tetrad Analizi, Eğitim Politikaları, Teknoloji Etiği

*Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi
 Gazetecilik Bölümü, İstanbul, Türkiye
 E-mail: alaattin.aslan@marmara.edu.tr
 ORCID: 0000-0001-5053-9256

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 27.02.2026 **Revize Tarihi:** 07.04.2026 **Kabul Tarihi:** 11.05.2026

DOI: 10.37679/trta.1899209 **İZ:** JA49YR74MH

Artificial Intelligence from Media Ecology Perspective: Türkiye's Quest and New Responsibilities in Education and Science

→ Alaattin ASLAN

Abstract

Artificial intelligence technologies have transcended being mere tools to become an all-encompassing ecological environment that reshapes human perception, institutional structures, and social relations. Adopting a Media Ecology perspective, this study examines the transformative impact of artificial intelligence in education and science by analyzing the regulatory texts, strategy documents, and ethical guidelines of the —Ministry of National Education (MEB), the Council of Higher Education (YÖK), and the Scientific and Technological Research Council of Türkiye (TÜBİTAK)—the three primary institutions shaping Türkiye's knowledge production and transfer processes. The study's distinctive methodological contribution lies in its reconceptualization of Marshall McLuhan's Tetrad, a heuristic traditionally employed within the media ecology tradition for artifact analysis, into a structural discourse analysis tool. Utilizing MAXQDA 26 qualitative data analysis software, a systematic figure/ground analysis of the texts was conducted. The findings reveal that these institutions embrace artificial intelligence as a cognitive and institutional capacity multiplier through the law of enhancement, while simultaneously phasing out cumbersome processes through obsolescence. However, in response to the dystopian risks posed by technological automatism—such as social isolation, epistemic trust erosion, and banalization—and the phenomenon of reversal, human-centric elements including national values, academic integrity, and legal accountability are vigorously retrieved. Consequently, artificial intelligence regulations in Türkiye's educational and scientific institutions are not merely bureaucratic rule sets; rather, they constitute the strategic construction of a counter-environment and an immune system that refuses to delegate moral, legal, and pedagogical agency to machines, resolutely retaining it within the human domain.

Keywords: Artificial Intelligence, Media Ecology, Tetrad Analysis, Education Policies, Technology Ethics

1. Giriş

Teknolojik gelişmelerin insanlık tarihi üzerindeki etkisi çoğu zaman somut araçların icadıyla değil, bu araçların yarattığı yeni yaşam ortamlarının ve ekolojilerin insan algısını ve toplumsal yapıları dönüştürmesiyle ölçülmektedir. Yirmi birinci yüzyılın çehresini şekillendiren yapay zekâ, özellikle de üretken yapay zekâ sistemleri matbaanın veya buhar makinesinin icadına eş değer hatta onlardan çok daha hızlı yayılan yapısal bir kırılmayı temsil etmektedir. Günümüzde yapay zekâ sadece hesaplama yapan bir makine olmaktan çıkarak dili, sanatı, bilimsel üretimi ve yönetsel kararları etkileyen, kendi başına anlam üreten ve karar alan otonom bir faile dönüşme eğilimi göstermektedir. Bu durum, teknolojiyi pasif bir kullanım nesnesi olarak gören geleneksel yaklaşımları geçersiz kılmakta ve onu içinde yaşadığımız, iletişim kurduğumuz ve düşünce sistematiğimizi yeniden yapılandıran yeni bir medya ortamı olarak kavramamızı zorunlu hâle getirmektedir.

Yapay zekânın bu kuşatıcı ve çoğu zaman şeffaflıktan uzak kapalı sistem yapısı modern ulus devletler ve kamu kurumları için eşi benzeri görülmemiş bir ikilem oluşturmaktadır. Bir yanda küresel rekabetin gerisinde kalmamak için bu devasa verimlilik ve inovasyon gücünden yararlanma arzusu ve teknolojik ilerleme hedefi bulunurken diğer yanda ise teknolojinin kendi başına buyruk hâle gelerek teknolojik otomatizm yaratması ve insan aklını, emeğini ve ahlaki sorumluluk mekanizmalarını devre dışı bırakma tehlikesi bulunmaktadır. Tam da bu bağlamda devletlerin ve düzenleyici otoritelerin yapay zekâyâ yönelik yayımladıkları ulusal strateji belgeleri ve etik rehberler sıradan hukuki metinler olmanın ötesine geçmektedir. Bu metinler devlet aklının bu yeni teknolojik ortama karşı geliştirdiği anlamlandırma ve sınır çizme çabalarının çıktılarını olarak okunmalıdır.

Bu çalışma yapay zekânın entelektüel ve pedagojik düzeyde en derin kırılmaları ortaya çıkardığı eğitim, yükseköğretim ve bilimsel araştırma alanlarına odaklanmaktadır. Türkiye'nin bu alanlardaki üç temel taşıyıcı kurumu olan Millî Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumunun yapay zekâ üzerine yayımladıkları güncel düzenleyici metinler araştırmanın temel analiz nesnelerini oluşturmaktadır. Bu üç kurumun seçilmesinin temel nedeni bir toplumun teknolojiye vereceği adaptasyon veya direniş yanıtının öncelikle nesilleri eğiten ve bilimi üreten kurumsal yapılarında şekillenmesidir.

Çalışmanın teorik zemini iletişim bilimlerinin köklü geleneklerinden biri olan Medya Ekolojisi üzerine inşa edilmiştir. Teknolojiyi nötr bir araç değil çevresel bir etken olarak ele alan Neil Postman ve Jacques Ellul gibi düşünürlerin yaklaşımları rehberliğinde resmî kurumların yapay zekâ stratejileri teknolojik teslimiyete karşı kurulan birer bağışıklık sistemi veya karşı ortam inşası olarak ele alınacaktır. Bu teorik okumayı somut bir metodolojiye dökmek amacıyla Marshall McLuhan'ın evrensel etkileri haritalandıran genişletme, eskitme, geri getirme ve tersine dönme ilkelerinden oluşan Tetrad Dörtlü Analizi kullanılacaktır.

Makalenin temel amacı, Türk eğitim ve bilim kurumlarının yapay zekâyâ yönelik yaklaşımlarını salt yasal düzenlemeler bağlamında değil, bu düzenlemelerin temelini oluşturan söylem ve ekolojik çerçeve üzerinden analiz etmektir. MAXQDA destekli analiz ile yürütülen bu çalışma, kurumların yapay zekâyı kendi sistemlerine entegre etme süreçlerinde ahlaki, hukuki ve pedagojik failliği insan odaklı bir zeminde korumaya yönelik geliştirdikleri kurumsal stratejileri ve politikaları incelemeyi hedeflemektedir.

2. Yapay Zekâ Bir Araç Değil Medya Ortamıdır

Yapay zekâ teknolojilerinin çağdaş toplumlardaki yeri, geleneksel teknoloji değerlendirme kalıplarını aşan nitelikte bir dönüşüme işaret etmektedir. Bu dönüşüm, yapay zekâyı salt bir "araç" veya "teknoloji" kategorisinden çıkararak, bireylerin, kurumların ve toplumsal yapıların varoluşsal koşullarını yeniden tanımlayan temel bir ortam hâline getirmiştir. Bu bölüm, yapay zekâyı medya ekolojisi perspektifinden kavramsallaştırarak, onun yalnızca teknik bir olgu değil, epistemolojik, politik, ekonomik ve kültürel boyutları içeren bir ekosistem olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçeve, çalışmanın teorik temelini oluşturacak ve ileriki bölümlerdeki analizlerin zeminini hazırlayacaktır.

Yapay zekânın tek ve mutlak bir tanımdan yoksun oluşu, onun doğasında var olan çok katmanlılığın ve disiplinler arası niteliğin bir göstergesidir. Teknik ve mühendislik söylemleri, yapay zekâyı genellikle insan zekâsının bilişsel fonksiyonlarını (algılama, öğrenme, akıl yürütme) makinelere aktarma çabası olarak tanımlamaktadır (UNESCO, 2021). Russell ve Norvig (2022) gibi alanın temel metinlerini kaleme alan isimler, bu tanımları insan gibi düşünme ve rasyonel hareket etme eksenlerinde ayrıştırarak, yapay zekâ araştırmalarının merkezindeki felsefi ve metodolojik gerilimlere ışık tutmaktadır. Ancak, bu

işlevsel ve daraltılmış tanımlar, yapay zekânın toplumsal dokuda yarattığı sismik etkiyi kavramakta yetersiz kalmaktadır.

Eleştirel sosyal bilim perspektifleri, yapay zekâyı teknik bir uzmanlık alanı olmaktan çıkarıp bir iktidar teknolojisi ve bilgi rejimi olarak okumaktadır. Kate Crawford (2021), yapay zekâyı bir siyasi proje olarak nitelendirmektedir. Yazılımların ötesinde, nadir toprak elementlerinin sömürülmesine, devasa enerji altyapılarına ve küresel ölçekteki düşük ücretli dijital emeğe dayanan maddi bir ekosistem olduğunu vurgulamaktadır. Shoshana Zuboff (2019) ise yapay zekâyı gözetim kapitalizminin davranışsal artık üretim mekanizmasının kalbine yerleştirerek, insan deneyiminin ham veriye dönüştürülüp metalaştırıldığı yeni bir ekonomik mantığın taşıyıcısı olarak analiz etmektedir. Bu yaklaşımlar, yapay zekânın teknolojik tarafsızlık ve yararlılık iddiasını reddederek onu ekonomik güç, siyasi kontrol ve toplumsal eşitsizlik ilişkilerinin somutlaştığı bir mücadele alanı olarak konumlandırmaktadır.

Politika ve düzenleme söyleminde ise yapay zekâ ürettiği somut toplumsal çıktılar, yapısal etkiler ve sistemik riskler bağlamında tanımlanma eğilimindedir. Teknolojinin Toplumsal İnşası (SCOT) yaklaşımının da altını çizdiği gibi, teknolojiler toplumsal bağlamda anlam kazanır ve farklı sosyal gruplar tarafından çeşitli şekillerde yorumlanır ve şekillendirilir (Bijker, Hughes, ve Pinch, 1993). Bu nedenle, “Dar YZ” (belirli görevlerde uzmanlaşmış) ile “Genel YZ/AGI” (insan benzeri genel zekâ) arasındaki ayrım (Russell ve Norvig, 2022), yalnızca teknik bir sınıflandırma değil, aynı zamanda düzenleyici otoritelerin müdahale alanlarını, sorumluluk çerçevelerini ve risk algılarını belirleyen politik bir araç olarak görülmektedir. OECD (2025) gibi uluslararası kuruluşların benimsediği operasyonel tanımlar, bu pragmatik ve sonuç odaklı yaklaşımın tipik bir örneğidir. Tanımlardaki bu çeşitlilik ve esneklik, yapay zekânın sabit bir teknolojik gerçeklik olmadığını, aksine çeşitli aktörlerin (devletler, şirketler, sivil toplum) çıkar, ideoloji ve güç mücadeleleri tarafından sürekli olarak yeniden şekillendirilen politik-epistemolojik bir alan olduğunu ortaya koymaktadır.

Yapay zekânın bu tanımsal akışkanlığı ve derin dönüştürücü kapasitesi, modern ulus-devletler için çözülmesi güç bir ikili ikilem yaratmaktadır. Bir yandan, yapay zekâ Foucault’cu anlamda bir yönetimsellik (Burchell, Gordon, ve Miller, 1991) teknolojisi olarak işlev görmek; nüfusun yönetimi, kamu hizmetlerinin optimizasyonu, kaynak tahsisinin rasyonelleştirilmesi ve sosyal davranışların

öngörülmesi için eşi görülmemiş araçlar sunmaktadır (Kuang, Tian, ve Liang, 2024). Bu perspektiften bakıldığında yapay zekâ, devletlerin idari kapasitesini ve sosyal kontrol olanaklarını güçlendiren, yönetişimi veriye dayalı kılan aktif ve arzu edilen bir araç olarak konumlandırılmaktadır. Öte yandan, yapay zekâ sistemlerinin kara kutu (*black box*) niteliği (Pasquale, 2015) algoritmik karar süreçlerinin yapay zekâyı üreten şirketlerin ticari kaygı ve patent gizliliği nedeniyle şeffaflıktan yoksun, öngörülemez ve çoğu zaman açıklanamaz olması, devletlerin geleneksel egemenlik, hukuk üstünlüğü ve demokratik meşruiyet zeminini derinden sarsmaktadır. Devletler, bir taraftan bu teknolojiyi yönetim verimliliğini artırmak için kullanırken, diğer taraftan onun ürettiği algoritmik ön yargılar, sosyal eşitsizlikleri derinleştirme riski, kapsamlı gözetim tehdidi ve piyasa tekelleri ile mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu paradoksal durum, küresel düzeyde üç yaklaşım ile belirlenmektedir:

1. **İnovasyon Odaklı/Jeopolitik Yaklaşımlar:** YZ'yi ekonomik büyümenin birincil itici gücü ve jeopolitik rekabette belirleyici bir kaldıraç olarak gören (örn. ABD, Çin stratejileri) (Roberts, vd., 2021), düzenlemeyi minimize ederek teknolojik ilerlemeyi ve piyasa hâkimiyetini önceleyen modeller.
2. **Dengeleyici/Düzenleyici (Risk-Tabanlı) Yaklaşımlar:** Temel hak ve özgürlükleri korumayı, sosyal adaleti ve insan merkezliliği gözetmeyi önceleyen, esnek ancak katı ilkelere dayalı düzenleyici çerçeveler geliştirmeye odaklanan (örn. OECD YZ İlkeleri, UNESCO'nun Etik Tavsiyeleri) modeller (OECD, 2025; UNESCO, 2021).
3. **Güvenlik-Odaklı/Kısıtlayıcı (Hak-Tabanlı) Yaklaşımlar:** Yapay zekâyı temel demokratik değerlere ve insan onuruna yönelik varoluşsal bir tehdit olarak kodlayan, belirli uygulamaları mutlak yasaklarla engelleyen ve önleyici tedbirlere ağırlık veren (örn. AB Yapay Zekâ Yasası'ndaki "kabul edilemez risk" kategorisi) (European Union, 2024) modeller.

Bu stratejik ayrışma, yapay zekânın evrensel ve tek tip bir fenomen olmaktan ziyade, yerel siyasi kültürler, ekonomik modeller ve tarihsel bağlamlar tarafından farklı şekillerde kurgulanan ve anlamlandırılan bir olgu olduğunu göstermektedir.

Yapay zekâyı salt bir “araç” veya “tehdit” ikilemi içinde anlamaya çalışmak, onun toplumsal yaşamın dokusuna nasıl nüfuz ettiğini ve bu dokuyu nasıl yeniden ördüğünü kavramamızı engelleme riski taşımaktadır. Bu noktada, iletişim ve kültür çalışmalarının köklü bir geleneği olan medya ekolojisi, bize daha bütüncül ve derinlikli bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Medya ekolojisi, teknolojileri (özellikle iletişim teknolojilerini) izole nesneler veya kanallar olarak değil, insan algısını, sosyal organizasyonu, duyuşal dengeleri ve kültürel değerleri yapısal düzeyde şekillendiren ortamlar veya ekosistemler olarak ele almaktadır (McLuhan, 1964; Postman, 1970). Bir ortam olarak teknoloji, içinde yaşadığımız, soluduğumuz ve biz farkında olmadan bizi biçimlendiren bir iklim gibidir. Bu perspektiften bakıldığında, yapay zekâ sadece kullandığımız uygulamalar değil, dünyayı deneyimleme, bilgiyi üretme, sosyal ilişkiler kurma ve kendimizi tanımlama biçimlerimizi yeniden yapılandıran yeni ve hâkim bir ekolojik ortamdır. Bu ortamı anlamak için medya ekolojisinin dört temel kavramsal eksenini YZ bağlamında sistematik olarak yeniden okumak gereklidir. Nitekim Hamut’da (2022, s. 57) Türkiye bağlamında medya ekolojisi geleneğini incelerken, bilinç, teknoloji, değişim, denge, ön yargı, çevre, kültür ve karşılıklı bağlılık gibi kavramların bu geleneğin merkezinde yer aldığını vurgulamaktadır. Buradan hareketle medya ekolojisi içerisinde yapay zekânın kavram setinin dinamikleri şöyle açıklanabilir:

Bilinç ve Bilişsel Dönüşüm (Algoritmik Bilinç): Medya ekolojistler için her baskın iletişim teknolojisi, insan bilincinin yapısını ve işleyişini yeniden düzenlemektedir. Walter Ong’un (2013) sözlü kültürden yazılı kültüre geçişte tespit ettiği gibi, yazı bilinci bir nesne olarak işitsel-bütüncül bir yapıdan görsel, soyut, lineer ve analitik bir yapıya dönüşmesini sağlamaktadır. Yapay zekâ ise benzer radikal bir kırılmayı, algoritmik bilinç biçiminde temsil etmektedir. Bu yeni bilinç biçiminde, bilişsel süreçlerimiz (öğrenme, hatırlama, karar verme, hayal etme) giderek yapay zekâ sistemleriyle simbiyotik ve döngüsel bir ilişki içine girmektedir. İnsan zihni, veriyi işleyen, sorgulayan, makine çıktılarını eleştirel olarak yorumlayan ve bu çıktılarla birlikte düşünen bir arayüz veya hibrit düğüm hâline gelirken derin öğrenme modelleri de insanın sezgisel, bağlamsal ve metaforik kavrayış biçimlerini taklit etmeye çalışmaktadır. Bu karşılıklı şekillenme, yalnızca bir araç kullanımı değil, insan-makine etkileşiminin bilişsel ortak dönüşümüne işaret etmektedir.

Teknoloji, Çevre ve Görünmez Altyapı (Kuşatıcı Mesaj Sistemi): Medya ekolojisinin temel tezi, bir teknolojinin en önemli etkisinin, onun taşıdığı içeriklerde değil, yarattığı çevrede olduğudur. Neil Postman (1970, s. 161), bir teknolojik çevreyi, “insanlara neyin düşünülebilir, söylenebilir ve yapılabilir olduğunu, nasıl düşüneceklerini, konuşacaklarını ve hareket edeceklerini yapılandıran görünmez, karmaşık bir mesaj sistemi” olarak tanımlar. Yapay zekâ tam da böyle bir çevredir: O, yalnızca bir arama motoru, sosyal medya akışı veya sohbet robotundan ibaret değildir. Algoritmik öneri sistemleri, otonom karar mekanizmaları, her yere nüfuz eden sensör ağları (nesnelerin interneti) ve tahmine dayalı analitik araçlar, gerçekliği algılama, ona müdahale etme ve onun içinde konumlanma biçimlerimizi sessizce düzenleyen görünmez bir altyapı ve atmosfer oluşturmaktadır. Bu ortamda, teknoloji doğallaşır; yani farkındalığımızın dışına çıkarak eleştirel sorgulamadan uzak, yaşam dünyamızın varsayılan arka planı hâline gelir. Bu görünmezliği, yapay zekânın bir medya olarak iktidarını daha da güçlendirmektedir.

Yapısal Ön Yargı ve Duyusal-Dengesiz Bozulma: Medya ekolojisine göre teknolojiler asla nötr değildir; her teknoloji, onu tasarlayan ve kullanan kültürün değerlerini, hiyerarşilerini ve iktidar ilişkilerini somutlaştırır ve pekiştirir (Strate, 2017, ss. 45-46). Yapay zekâ sistemleri, tasarım aşamasından veri seçimine, optimizasyon kriterlerinden kullanıcı etkileşimi tasarımına kadar verimlilik, ölçülebilirlik, hız, öngörülebilirlik, ölçeklenebilirlik ve kişiselleştirme gibi belirli değerleri ödüllendirecek şekilde yapılandırılır. Bu durum, insani değerler alanından (sezgi, merhamet, bağlamsal anlayış, belirsizliğe tahammül, derin düşünme, kolektif hikmet) makine değerleri alanına doğru sistematik bir kaymayı beraberinde getirir. Medya ekolojisinin, duyular arası denge ve sosyal dengeler üzerine yaptığı vurgu burada kritik önem kazanmaktadır yapay zekâ ortamı, akıl ile duygu, insani yargı ile algoritmik çıktı, bireysel özerklik ile sistemik yönlendirme, niteliksel anlam ile niceliksel veri arasındaki dengeyi, geri dönüşü zor biçimde bozma potansiyeli taşımaktadır.

Simülasyon Kültürü ve Tekno-Kültürel Karşılıklı Bağlılık: Medya ekolojisi, teknoloji ve kültürü birbirinden ayrı düşünülemez, diyalektik bir bütün olarak görür. Jean Baudrillard'ın (2021) “simülakrlar” ve “hiper-gerçeklik” kavramları, yapay zekâ tarafından somutlaştırılmaktadır. Derin öğrenme modelleri, gerçekliğin istatistiksel temsillerini (veri modellerini) üreterek bu temsillerin kendi başlarına birincil bir gerçeklik (simülasyon) hâline geldiği bir

kültürel düzeni günün hâkim üretim ve tüketim nesnesi hâline getirmektedir. *Derin sahteler*, yapay zekâ ile üretilen sanat ve müzik, algoritmik haber, sanal *influencer*'lar ve kişiselleştirilmiş gerçeklik balonları, orijinale veya doğal olana ihtiyaç duymayan bir simülasyon kültürünün yapıtaşlarıdır. Yapay zekâ, bu anlamda küresel dijital iletişimin var ettiği ortamı, onu tanımlayan şeffaflık, doğrudanlık veya ortak deneyim beklentilerinden uzaklaştırarak derinlemesine kişiselleştirilmiş algoritmik olarak kurgulanmış ve gerçekliğin istatistiksel modellerine indirgendiği yeni bir simülasyon ekosistemine dönüştürmektedir. Bu süreçte, teknoloji kültürü, kültür bilinci, bilinç de çevreyi sürekli olarak yeniden üreten döngüsel ve karşılıklı bağımlı bir ilişkiler ağı içinde gelişmekte; bir anlamda kendini büyüten, tüketen, yeniden üreten bir ekoloji oluşturmaktadır.

Bu kapsamlı kavramsal çözümleme, yapay zekânın modern toplumdaki konumunu anlamak için onu bir "araç" veya "ürün" kategorisinden çıkarıp bir ortam olarak ele almanın teorik bir zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır. Medya ekolojisi perspektifi, bize yapay zekâyı teknik özelliklerinin ötesinde bir bilinç biçimi, bir çevre (görünmez mesaj sistemi), bir yapısal ön yargı taşıyıcısı ve bir kültürel simülasyon makinesi olarak okumanın imkânını sağlar. Bu çok boyutlu okuma, devletlerin yapay zekâ karşısındaki ikircikli konumlarını (hem onu bir yönetim aracı olarak benimseme hem de bir egemenlik tehdidi olarak kontrol etme çabası) ve küresel stratejik ayrışmaların ardındaki derin kültürel-yerel farklılıkları daha anlamlı kılmaktadır.

Buradan hareketle yapay zekânın bir medya ortamı olarak taşıdığı bu karmaşık ve çok boyutlu etkileri sistematik bir şekilde inceleyebilmek için uygun bir analitik modele ihtiyaç duyulmaktadır. Neyi güçlendirdiğini, neyi geçersiz kıldığını, geçmişten neyi yeniden canlandırdığını ve aşırıya götürüldüğünde nasıl bir dönüşüme uğrayabileceğini bir arada değerlendirebileceğimiz bütüncül bir çerçeve gereklidir. İşte tam da bu noktada, medya ekolojisi geleneğinin bir ekolojiyi tüm bu yönleriyle ele almayı mümkün kılan özgün analiz aracı olan Marshall McLuhan'ın Tetrad Modeli (Medya Yasaları) (1988, s. 129) devreye girmektedir. Bir sonraki bölüm, yapay zekâyı bir ortam olarak kavramsallaştırdığımız bu temel üzerine inşa edilecek ve Tetrad modelinin, bu yeni teknolojik ekosistemin dinamiklerini, çelişkilerini ve uzun vadeli kültürel etkilerini anlamak için nasıl güçlü bir mercek sunabileceğini teorik düzeyde ortaya koyacaktır.

3. Tetrad Analizi ve Farklı Bir Yorumlama Denemesi

Yapay zekânın salt bir araç değil; bilinç, çevre, ön yargı ve kültür üzerinden anlaşılması gereken bir medya ekolojisi ortamı olduğuna dair kavramsallaştırma çalışması ile birlikte bu ekolojik dönüşümün karmaşık, çok yönlü ve çoğu zaman paradoksal dinamiklerini sistematik bir şekilde analiz etmek için özgün bir metodolojik araca ihtiyaç vardır. Bu araç medya ekolojisi geleneği içinde geliştirilmiş, Marshall ve Eric McLuhan'ın *Laws of Media: The New Science* (1988) eserinde nihai formuna kavuşan Tetrad (Dörtlü) Analizi veya Medya Yasaları'dır.

Medya ekolojisi çalışmalarının merkezi metodolojik araçlarından biri olan Tetrad Analizi, Marshall ve Eric McLuhan tarafından sistematik hâle getirilmiştir. Bu çerçeve, teknolojik veya kültürel herhangi bir artefaktın toplumsal ve bilişsel etkilerini; doğrusal nedensellikten uzak, eş zamanlı ve diyalektik dört temel soru üzerinden haritalandıran bir keşif sondası olarak tasarlanmıştır (McLuhan ve McLuhan, 1988, s. 129).

1. **Genişletme (Enhances):** Bu teknoloji/ortam, insanın hangi yetisini, eylemini, sosyal sürecini veya kapasitesini güçlendirir, genişletir veya aşırılaştırır?
2. **Eskitme (Obsolesces):** Aynı teknoloji/ortam, hangi daha önce baskın olan yetiyi, kurumu, teknolojiyi veya sosyal pratiği geçersiz kılar, marjinalleştirir veya anlamsızlaştırır?
3. **Geri Getirme (Retrieves):** Teknoloji/ortam, uzak veya yakın geçmişten hangi unutulmuş, bastırılmış veya etkisizleşmiş süreci, değeri, sosyal formu veya deneyimi yeniden canlandırır, geri getirir?
4. **Tersine Dönme (Reverses into):** Teknoloji/ortam, aşırıya götürüldüğünde (kendi mantığının uç noktasına ulaştığında) neye, hangi karşıt duruma veya paradoksal sonuca dönüşür?

Bu dörtlü mantık, teknolojiyi durağan bir nesne olarak değil, sürekli bir akış ve gerilim içinde, çelişkili etkiler üreten dinamik bir ekolojik güç olarak kavramamızı sağlar. Tetrad, medya ekolojisinin "teknoloji-ortam" vurgusunu operasyonel hâle getiren, analitiği doğrusal ilerleme veya gerileme anlatılarının ötesine taşıyan temel bir metodolojik anahtardır.

Bu sorular, söz konusu teknolojinin neyi genişlettiğini, neyi eskittiğini, geçmişten neyi geri getirdiğini ve aşırıya götürüldüğünde neyin tersine döndüğünü sorgular. Tetrad, ulusal ve uluslararası literatürde medya ekolojisi çalışmalarının merkezi araçlarından biri olagelmıştır. Ancak, uygulama alanları, derinliği ve odak noktaları ve disiplinler yaklaşımları bağlamlara göre belirgin farklılıklar göstermektedir.

Türkiye'deki akademik yazında Tetrad Analizi, genellikle belirli dijital dönüşüm süreçlerinin ve yeni medya ortamlarının somut etkilerini incelemek için kullanılmıştır. Seyhan Topçu'nun (2024) çalışması, Tetrad'ı internet tabanlı yeni medya mecralarına uygulayarak, bu mecraların iletişim kapasitesini genişlettiğini, geleneksel kitle iletişimini eskittiğini, küresel köy dinamiklerini geri getirdiğini, ancak dijital bir tecride dönüşebileceğini ortaya koymuştur. Mehmet Sarper Takkeci ve Arzu Erdem (2024) ise Tetrad'ı Kovid-19 sonrası mimarlık eğitimindeki çevrim içi tasarım stüdyolarını analiz etmek için bir hermeneutik araç olarak kullanmıştır. Bu çalışma, dijital temsillerin olanaklarını genişleten çevrim içi ortamların, aynı zamanda el çizimi ve dokunsal sunum pratiklerini eskitmekte olduğunu saptamıştır. Erdem Varol ve Merve Çelik Varol (2019) ise McLuhan'ın kavramlarını güncel medya araçları bağlamında yeniden değerlendirerek Tetrad'ı, teknolojinin doğrusal olmayan etkilerini haritalandıran sezgisel bir çerçeve olarak konumlandırmıştır. Bu örnekler, Türkiye'deki çalışmaların Tetrad'ı daha çok somut bir teknolojik nesnenin veya uygulamanın gözlemlenebilir etkilerini analiz etmek için kullandığını göstermektedir.

Uluslararası literatürde ise Tetrad Analizi hem daha geniş bir uygulama alanına sahiptir hem de metodolojik ve felsefi açıdan derinleştirilmiştir. Yapay zekâ ve üretken yapay zekâ, bu bağlamda öne çıkan odak alanlarıdır. Alexander Vlasov'un (2025) çalışması, üretken yapay zekânın medya etkilerini haritalandırmak için Tetrad'ı bir zemin haritalama aracı olarak kullanmış ve teknolojinin ikili tartışmaların ötesinde anlaşılması gerektiğini savunmuştur. Jordan Patterson (2024) yapay üretken yapay zekânın analizini konu edinirken Alan Turner (2015) ise kütüphanecilik alanında teknolojik yeniliklerin bilgiye erişimi hızlandırmasıyla birlikte insan odaklı keşif süreçlerini nasıl budayabileceğini Tetrad üzerinden tartışmıştır. Sobota ve Goldstein'in (2025) araştırması ise yapay zekânın iş yeri dönüşümü ve işçi hakları üzerindeki etkisini Tetrad ile analiz etmeyi önermektedir.

Tetrad'ın uygulandığı diğer önemli alanlar dijital oyunlar ve sanal iş dünyalarıdır. Dijital oyunlar üzerine yapılan bir tez çalışması (Hindkjaer, 2010) Tetrad'ı bu ortamların hesaplama hızını genişletirken geleneksel oyunların fiziksel kısıtlamalarını nasıl eskittiğini göstermek için kullanmıştır. *Metaverse*'ü McLuhan'ın ilkeleri bağlamında ele alan çalışmalar (Rashid ve Khan, 2024) veya iş dünyasının inovasyon alanında Tetrad'ın ürün geliştirme (Thomas, 2007) süreçlerinde bir öngörü ve yanal düşünme aracı olarak kullanılabileceğini öne sürmüştür.

Tetrad'ın teorik temelleri de uluslararası literatürde önemli ölçüde genişletilmiştir. Robert Logan ve Zeynep Merve İşeri'nin (2016) çalışması, Tetrad'ı Medya Ortamları Yasaları ve Medya Kullanıcıları Yasaları olarak yeniden kavramsallaştırmıştır. Anthony Wachs (2012) tez çalışmasında Tetrad'ı antik Trivium geleneğiyle ilişkilendirirken Lance Strate (2012) aynı yıl Tetrad'ı sistem ve kaos teorileri bağlamında değerlendirmiştir. Dall'Agnes, Canavilhas ve Barichello'nun (2020) Brezilya ve Portekiz'de yayınlanan McLuhan çalışmaları üzerinden yaptıkları sistematik incelemesi ise, Tetrad'ın iletişim araştırmalarında keşifsel bir sonda olarak yaygın ancak teorik derinliği sınırlı bir kullanımı olduğunu saptamıştır.

Yapılan bu tarama, mevcut çalışmaların neredeyse tamamının Tetrad Analizi'nin odağını teknolojinin kendisine veya onun somut bir uygulama bağlamına yönelttiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, bir teknolojinin toplumsal alanda yarattığı gözlemlenebilir etkileri anlamak için değerlidir. Ancak yapay zekâ gibi tanımları ve sınırları üzerinde yoğun müzakere ve düzenleme faaliyetlerinin sürdüğü bir ortam söz konusu olduğunda, analizi yalnızca teknolojinin özelliklerine indirgemek, onu şekillendiren normatif ve kurucu süreçleri görünmez kılma riski taşımaktadır. Yapay zekâ, onu çevreleyen, sınırlarını çizen ve meşruiyet alanlarını tanımlayan yoğun bir düzenleyici söylemler ağı içinde biçimlenir (Ulaş, 2025, s. 153). Devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından yayınlanan strateji belgeleri, etik rehberler ve yol haritaları, bu teknolojinin toplumsal teknoloji kabulünde nasıl konumlandırılması gerektiğine dair normatif haritalar sunar. Bu belgeler, salt kural koyucu metinler değil, aynı zamanda teknolojinin ne olduğuna ve neyi mümkün kıldığına dair bir anlamlar evreni inşa eden metinsel ortamlardır. Dolayısıyla mevcut literatürde, yapay zekâ ortamını onu düzenleyen ve kuran bu söylemsel katmanı Tetrad Analizi ile inceleyen bir çalışma belirgin bir şekilde eksiktir.

Bu çalışma, işte bu analitik boşluğu doldurmayı amaçlayarak Tetrad Analizi'nin odağında stratejik bir kaydırma önermektedir. Analizin merkezine, teknolojinin kendisi değil, onu tanımlayan, sınırlandıran ve yönlendiren resmî düzenleyici belgeler yerleştirilecektir. Bu yaklaşım, devletin ve düzenleyici otoritelerin zihnindeki idealize edilmiş yapay zekâ ekosistemini, bu ekosistemin hangi kapasiteleri genişlettiği, hangi pratikleri eskittiği, hangi değerleri geri getirdiği ve hangi risklerin tersine dönüşümü olarak kodlandığı soruları üzerinden ortaya çıkarmayı analiz etmeyi hedeflemektedir.

Bu analitik çerçeve, yapay zekâyı salt teknik veya ekonomik bir olgu değil, politik-epistemolojik bir inşa olarak gören eleştirel perspektiflerle (Zuboff, 2019; Crawford, 2021) uyumludur. Aynı zamanda, medya ekolojisinin teknolojiyi bir ortam olarak kavrayışını, bu ortamın kurucu ve düzenleyici metinsel katmanına taşıyarak disiplinler arası bir genişleme önermektedir. Bu özgün analitik yaklaşımın somut metodolojik adımlarını, seçilen Türkiye örneğine odaklanan düzenleyici metinlerin gerekçesini ve Tetrad kodlama çerçevesinin nasıl oluşturulacağı sonraki bölümde detaylandırılacaktır.

4. Araştırma Deseni ve Metodoloji:

Medya Ekolojisi ve Tetrad ile Söylem Analizi

Bu çalışma, medya ekolojisi geleneğinin teorik ve metodolojik araçlarını kullanarak, Türkiye'deki eğitim-öğretimin yapı taşları olan kamu kurumlarının (MEB, YÖK, TÜBİTAK) yapay zekâ düzenlemelerini analiz etmektedir. Araştırmanın çalışma metinleri amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırmacının kendi yargılarına dayanarak araştırma problemiyle en fazla ilgili ve bilgi açısından en zengin vakaları derinlemesine incelemek üzere bilinçli olarak seçtiği bir yöntemdir (Patton, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu bağlamda, bahsi geçen üç kurum, Türkiye'nin eğitim (MEB), yükseköğretim (YÖK) ve bilim-teknoloji (TÜBİTAK) politikalarının ana yürütücüleri olarak yapay zekâ ekolojisinin hem insan kaynağını yetiştiren hem de teknolojiyi üreten sacayaklarını temsil ettikleri için amaçlı olarak seçilmiştir.

Bu kurumların ürettikleri düzenleyici metinlerin analitik odak noktası olarak belirlenmesi; Neil Postman ve Jacques Ellul gibi medya ekolojisi geleneğinin entelektüel temellerini oluşturan düşünürlerin teknolojiye yönelik eleştirel uyarılarıyla temellendirilmiştir. Jacques Ellul (2003, s. 24) teknolojinin (teknğin)

kendi hâline bırakıldığında insani denetimden çıkarak otomatizm oluşturan bir karaktere büründüğünü ve toplumu sadece verimlilik ilkesine göre yeniden dizayn ettiğini savunur. Ellul'un tabiriyle otomatizm hâkimiyetine karşı Neil Postman (2006, ss. 91-92) eğitim ve bilim kurumlarını, toplumların teknolojik bir teslimiyetten yani 'teknopoli'den korunabileceği yegâne bağışıklık sistemi olarak işaret etmektedir. Yapay zekâ, karar alma süreçlerini ve entelektüel üretimi makineye devrederek radikal bir otonom teknik riski taşıdığından, bu kurumların ürettiği strateji belgeleri bürokratik birer metin olmanın ötesine geçmektedir. MEB, YÖK ve TÜBİTAK'ın düzenlemeleri; Ellul'un bahsettiği teknik otomatizme karşı Postman'ın savunduğu insani ve kültürel bağışıklığı devreye sokmaya çalışan stratejik birer karşı-ortam inşasıdır.

Temel amaç, bu belgelerin salt metinsel içeriğini değil, onların birer ortam olarak nasıl bir teknolojik tahayyül ve çevresel (ekolojik) mantık inşa ettiğini ortaya çıkarmaktır. Medya ekolojisine göre teknolojiler, nötr araçlar değil insan algısını, iletişim biçimlerini ve sosyal organizasyonu yapısal düzeyde dönüştüren ortamlardır. Bu çerçeveden bakıldığında, bir "Ulusal YZ Stratejisi" veya "Etik Rehber" yalnızca kurallar bütünü değil; yapay zekâyı tanımlayan, sınırlarını çizen ve onun toplumsal ekosistemde nasıl bir yer edineceğine dair bir dizi varsayım, öncelik ve algısal çerçeve sunan söylemsel bir ortam yaratmaktadır. Bu çalışma, söz konusu düzenleyici metinleri, yapay zekâ ekolojisinin nasıl bir söylem üzerinden anlaşıldığını ele almakta ve bir anlamda karşı ortam yaratmaya çalışan zihnin arkasındaki perdeyi kaldırmaktadır.

Çalışmanın analitik çekirdeğini, Marshall ve Eric McLuhan'ın (1988)'de geliştirdiği Tetrad modeli oluşturmaktadır. Tetrad, herhangi bir insan yapımı artefaktın (burada, düzenleyici söylem) eş zamanlı ve birbiriyle ilişkili dört temel etkisini sorgulayan sistematik bir keşif sonδαςıdır:

1. **Genişletme (Enhancement):** Yapay zekânın neyi/hangi kapasiteyi güçlendirdiğini veya aşırılaştırdığını öne sürüyor?
2. **Eskitme (Obsolescence):** Yapay zekânın hangi önceki pratiği, değeri veya kurumsal formu geçersiz kıldığını ima ediyor?
3. **Geri Getirme (Retrieval):** Yapay zekânın yarattığı değişim karşısında, geçmişten hangi değer, ilke veya sosyal formu bir denge aracı olarak geri çağırıyor?

4. **Tersine Dönme (Reversal):** Yapay zekânın kontrolsüz gelişiminin, hangi istenmeyen/paradoksal sonuca (kendi amacının tersine dönüşümüne) yol açacağından kaygı duyuyor?

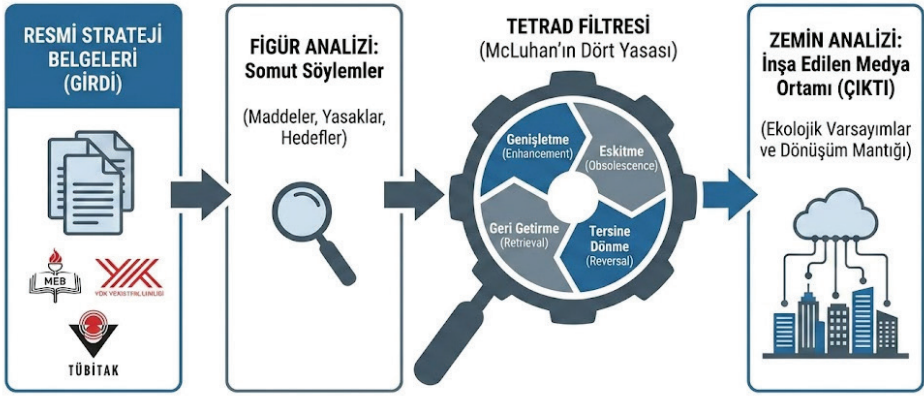
Bu dörtlü mantık, teknoloji söylemini doğrusal bir ilerleme veya basit bir risk yönetimi olarak okumanın ötesine geçerek, onun içerdiği diyalektik gerilimleri, çelişkileri ve ekolojik dönüşüm mantığını ortaya çıkarmayı mümkün kılmaktadır.

4.1. Analitik Mercek: Figür ve Zemin Olarak Düzenleyici Metin

Çalışmanın birincil veri setini, Türkiye’de eğitim ve bilim politikalarını yönlendiren üç temel kurumun yayımladığı güncel düzenleyici metinler oluşturmaktadır: Millî Eğitim Bakanlığının *Eğitimde Yapay Zekâ Politika Belgesi ve Eylem Planı (2025-2029)* (MEB, 2025), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumunun *Destek Süreçlerinde Üretken Yapay Zekânın (ÜYZ) Sorumlu ve Güvenilir Kullanımı Rehberi* (TÜBİTAK, 2026) ve Yükseköğretim Kurulu’nun *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber* (YÖK, 2024). Bu belgelerdeki düzenleyici söylemler, medya ekolojisi perspektifiyle anlamlı verilere dönüştürülürken Tetrad Analizi’nin temelini oluşturan Figür/Zemin analitiği kullanılmıştır.

McLuhan’lar (1988, s. 5), Gestalt psikolojisinden ödünç aldıkları bu kavram setini medya analizine uyarlarken; figürü dikkatin odaklandığı görünür yapı veya içerik, zemini ise bu figüre anlamını veren ancak genellikle algı dışı kalan çevresel bağlam ve hizmet ortamı olarak tanımlar. Onlara göre bir teknolojinin veya medyanın gerçek etkisi, figürde (içerikte) değil, figür ile zemin arasındaki etkileşimde gizlidir.

Bu teorik çerçeve ışığında, araştırmada izlenen metodolojik akış şu şekildedir (Bkz. Şekil 1):

Şekil 1. Figürden Zemine: Düzenleyici Metinlerin Tetrad Analiz Süreci

- **Figürün Tespiti:** Seçilen belgelerin yüzeyindeki somut ifadeler, yasaklar, tanımlar ve kurallar birer “Figür” olarak ele alınmış ve tespit edilmiştir.
- **Zeminin İfşası (Tetrad ile):** McLuhan’ın Tetrad modeli, görünürdeki bu figürleri (yasa maddelerini) analiz ederek bunların arkasında yatan ve inşa edilmekte olan örtük teknolojik ortamı (Zemini) açığa çıkaran bir “sonda” olarak kullanılmıştır.

Böylece, düzenleyici metinlerin “ne dediği” (Figür) üzerinden, yapay zekânın bu kurumlarca “nasıl bir ekolojiye dönüştürüldüğü” (Zemin) haritalandırılmıştır.

Bu analiz sürecini MAXQDA 26 yazılımında operasyonel hâle getirmek amacıyla oluşturulan kodlama defteri (*codebook*), dört temel Tetrad yasasını ve bunların düzenleyici metinlerdeki karşılıklarını içermektedir. Hangi ifadenin neden o kategoriye atandığını ve arka plandaki ekolojik mantığı gösteren çerçeve Tablo1’de sunulmuştur.

Tetrad Yasası	Ekolojik Tanım (Medya Yasası)	Kodlama Kategorileri (Düzenleyici Söylemdeki Karşılık)	Analitik Odak (Zemin/Amaç)
1. Genişletme (Enhancement)	Teknolojinin insan yetilerini veya sosyal süreçleri güçlendirerek bir "uzantı"ya dönüştürmesi.	▪ Araçsal Kapasite: hız, veri işleme, analiz. ▪ Kurumsal Etkinlik: yönetimde verimlilik. ▪ Kolektif Zekâ: insan-makine iş birliği.	YZ'nin bir "güç çarpanı" olarak kurgulanması ve verimlilik odaklı bir ortam inşası.
2. Eskitme (Obsolescence)	Yeni ortamın, önceki ortamın baskın pratiklerini ve yapılarını geçersiz kılması.	▪ Mekanik Süreçler: rutin işlerin devri. ▪ Lineer İletişim: tek yönlü akışın bitişi. ▪ Merkezi Otorite: tekelci bilgi kaynaklarının aşınması.	Eski, hantal ve manuel süreçlerin "ikame edilmesi" ve sistemden tasfiyesi.
3. Geri Getirme (Retrieval)	Değişim şoku karşısında, geçmişten dengeleyici değerlerin veya formların geri çağırılması.	▪ Akademik Dürüstlük: yapay zekâyı telif haklarını ihlal etmeyecek derecede kullanmak/ fikri mülkiyete saygılı olmak ▪ İnsan Merkezlilik: insani denetim/ onay/ hesap verebilirlik/ sorumluluk. ▪ Metodolojik Şeffaflık: bilimsel doğrulama. ▪ Yerellik/Millî Değerler: kültürel uyum.	Teknolojik otonomiye karşı bir "denge/fren mekanizması" olarak insani değerlerin savunulması.

Tetrad Yasası	Ekolojik Tanım (Medya Yasası)	Kodlama Kategorileri (Düzenleyici Söylemdeki Karşılık)	Analitik Odak (Zemin/Amaç)
4. Tersine Dönme (Reversal)	Teknolojinin aşırıya götürüldüğünde kendi amacının zıttına (paradoksa) dönüşmesi riski.	▪ Güven Erozyonu: halüsinasyon, deepfake. ▪ Banalizasyon: yaratıcılığın taklide dönüşmesi. ▪ Sosyal İzolasyon: insani bağın kopması.	Sistemin çöküş noktası olan “distopik risklerin” ve paradoksların öngörülmesi.

Tablo 1. Kodlama Defteri

Tablo 1’de sunulan kodlama defterinin oluşturulmasında, nitel veri analizinde geçerliliği artırmak amacıyla hibrit (karma) bir kodlama stratejisi izlenmiştir. Bu süreç, tümdengelimsel teorik çerçeve ile tümevarımsal veri okumasının diyalektik bir sentezine dayanmaktadır (Fereday ve Cochrane, 2006).

- **Tümdengelimsel (Teorik) Çerçeveleme:** Analizin üst kategorileri (Makro-Kodlar), McLuhan’ın medya yasalarını oluşturan dört sabit kategori (Genişletme, Eskitme, Geri Getirme, Tersine Dönme) olarak teoriden doğrudan alınmıştır. Bu, çalışmanın Medya Ekolojisi literatürüyle olan teorik bağını garanti altına almıştır.
- **Tümevarımsal (Veri Temelli) Tematizasyon:** Bu dört ana kategorinin altını dolduran spesifik temalar (Mikro-Kodlar) ise doğrudan MEB, YÖK ve TÜBİTAK metinlerinin pilot okumaları sırasında veriden türetilmiştir. Örneğin; Tetrad modeli teorik olarak bir “Geri Getirme” olacağını öngörür ancak Türkiye bağlamındaki metinlerde geri çağrılan şeyin spesifik olarak “yerellik” veya “insani merkezlilik” olduğu, metinlerin derinlemesine okunmasıyla (tümevarım) ortaya çıkmıştır.

Böylelikle, kodlama şeması ne teoriyi veriye zorla giydiren katı bir yapıya, ne de teorik zeminden kopuk dağınık bir temalar yığına dönüşmüştür. Aksine, düzenleyici metinlerin özgün dili ile McLuhan’ın medya yasaları arasında analitik bir köprü kurulmuştur. Kodlama sürecinin güvenilirliğini sağlamak

amacıyla, kodlama defteri araştırmacı tarafından pilot metinler üzerinde test edilmiş, ardından belirlenen kurallar dahilinde tüm belgeler kodlanmıştır. Kodlamaların tutarlılığını teyit etmek için, analiz tamamlandıktan üç hafta sonra belgelerin %10'luk bir kısmı rastgele seçilerek araştırmacı tarafından yeniden kodlanmış ve iki kodlama arasındaki uyum (Miles ve Huberman, 1994) (kodlama-içi güvenilirlik) kontrol edilmiştir. Yapılan karşılaştırmada, kodlamalar arası tutarlılığın yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu şekilde, analizin zamansal tutarlılığı da garanti altına alınmıştır.

Analiz sadece yazılı politika metinleriyle sınırlıdır; bu metinlerin uygulamadaki karşılıkları (sınıf içi pratikler, laboratuvar süreçleri) incelenmemiştir. Seçilen üç kurum Türkiye bağlamını temsil etse de diğer kamu kurumları (örneğin Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı) veya özel sektör düzenlemeleri kapsam dışıdır. Analiz, belgelerin yayımlandığı tarihteki hâlleriyle sınırlıdır, güncellenmiş versiyonlar veya yeni belgeler sonraki çalışmalara bırakılmıştır.

4.2. Bulgular

Araştırma kapsamındaki düzenleyici metinlerin Tetradek söylem analizi MAXQDA 26 nitel veri analizi yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sürecinin ilk aşamasında, kodlama defterinde yer alan Tetrad yasalarının (Genişletme, Eskieme, Geri Getirme, Tersine Dönme) ve ilgili alt temaların MEB, YÖK ve TÜBİTAK metinlerindeki dağılımını görselleştiren bir Kod Matrisi oluşturulmuştur.

Kod Sistemi	TÜBİTAK	MEB	YÖK
▼ Genişletme(Enhancement)			
 Kolektif zeka	11	23	2
 Kurumsal etkinlik	7	37	3
 Araçsal kapasite	12	64	8
▼ Eskitme(Obsolescence)			
 Merkezi otorite		25	1
 Lineer iletişim	1	16	
 Mekanik süreçler	4	13	2
▼ Geri Getirme(Retrieval)			
 Akademik Dürüstlük	14		
 Metodolojik şeffaflık	29	14	18
 İnsan merkezlilik	22	40	31
 Yerellik/millî değerler	4	22	1
▼ Tersine Dönme(Reversal)			
 Sosyal izolasyon	5	1	5
 Epistemik güven erozyonu	33	7	22
 Banalizasyon / Standartlaşma	8	1	5

Şekil 2. Tetrad Söylem Analizi'nin Kod Matrisi

Oluşturulan matris üzerinden elde edilen temel bulgular şu şekildedir:

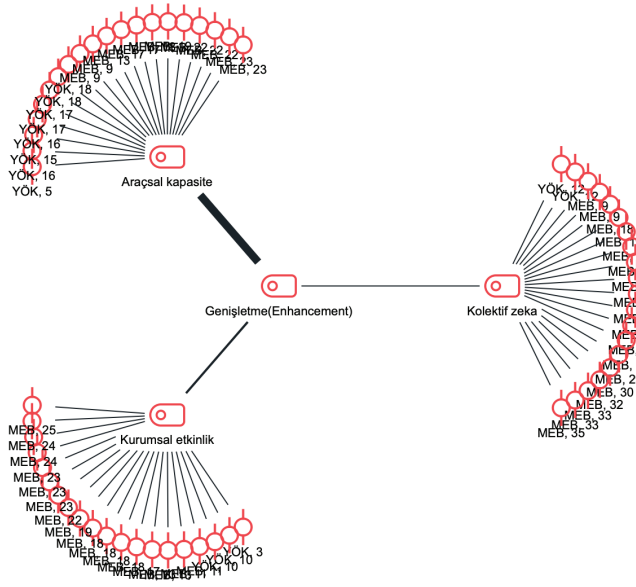
1. **Genişletme:** Bu kategoride belirgin bir MEB ağırlığı göze çarpmaktadır. MEB metinlerinde yapay zekâ en yoğun şekilde bir “Araçsal kapasite” ($f=64$) ($f=64$) metinde bu kodun kaç defa geçtiğini göstermektedir) ve “Kurumsal etkinlik” ($f=37$) artırıcı olarak kurgulanmaktadır. TÜBİTAK ve YÖK de benzer alt kodlara odaklanmakla birlikte, frekans yoğunlukları MEB’e kıyasla daha düşük seyretmektedir.
2. **Eskitme:** Yapay zekânın neleri işlevsiz kıldığına dair söylemler en çok MEB belgelerinde yer bulmaktadır. Özellikle “Merkezi otorite” ($f=25$) ve “Lineer iletişim” ($f=16$) kavramlarının eskitildiği vurgusu, MEB’in

pedagojik dönüşüm ajandasıyla örtüşmektedir. TÜBİTAK ve YÖK metinlerinde “Eskitme” yasasına dair söylemler oldukça sınırlı kalmıştır.

3. **Geri Getirme:** Her üç kurumun da en güçlü savunma mekanizmalarını kurduğu alan burasıdır. “İnsan merkezilik” tüm kurumlarda yüksek frekansa sahiptir (MEB: 40, YÖK: 31, TÜBİTAK: 22). Kurumların ayrıştığı noktalar ise özgül reflekslerinde ortaya çıkmaktadır: TÜBİTAK (f=29) ve YÖK (f=18) “Metodolojik şeffaflık” kodunda yoğunlaşırken, TÜBİTAK ek olarak “Akademik Dürüstlük” (f=14) vurgusunu güçlü bir şekilde yapmaktadır. MEB ise diğerlerinden farklı olarak teknolojiye karşı “Yerellik/millî değerler” (f=22) kodunu öne çıkarmaktadır.
4. **Tersine Dönme:** Distopik risk algısında TÜBİTAK ve YÖK başı çekmektedir. Her iki kurum da yapay zekânın aşırılışması durumunda ortaya çıkacak en büyük tehlikeyi “Epistemik güven erozyonu” (TÜBİTAK: 33, YÖK: 22) olarak kodlamıştır. MEB metinlerinde ise “Tersine Dönme” yasasına dair risk algısı frekans bazında diğer kurumlara oranla oldukça düşük seviyededir.

4.2.1. Genişletme: Verimlilik, Bilişsel Kapasite ve Yeni Ekosistem İnşası Olarak YZ

Medya ekolojisi perspektifinden ve Tetrad’ın ilk yasası olan “Genişletme” bağlamında incelendiğinde, MEB, YÖK ve TÜBİTAK metinlerinin yapay zekâyı salt bir yazılım olarak değil; insan zihninin, kurumsal işleyişin ve eğitim/bilim kapasitesinin bir “uzantısı” olarak kurguladığı görülmektedir. Kod matrisinde de belirgin bir şekilde ortaya çıktığı üzere, her üç kurum da yapay zekâyı “Araçsal Kapasite”, “Kurumsal Etkinlik” ve “Kolektif Zekâ” alt kodları üzerinden bir “güç çarpanı” olarak konumlandırmaktadır. Ancak bu genişlemenin hedeflediği özgül nesneler, kurumların varlık amaçlarına göre farklılık göstermektedir.

Şekil 3. Genişletme Yasasına İlişkin Kod Ağ Modeli

Pedagojik Kapasitenin ve Bireyselleşmenin Genişletilmesi: MEB metinlerinde yapay zekâ, geleneksel sınıfın fiziksel ve zamansal sınırlarını esneten, eğitim ekosistemini radikal biçimde genişleten bir ortam olarak belirginleşmektedir.

- **Figür (Görünür Söylem):** MEB, yapay zekâyı öğrencilerin “ilgi ve ihtiyaçlarına göre uyarlanabilen öğrenme deneyimleri” (s. 9) sunan, uyarlanabilir ve kişiselleştirilmiş (bireyselleştirilmiş) öğrenme sistemleri olarak tanımlamaktadır. Öğretmenler açısından ise yapay zekâ; ders planlama, içerik oluşturma ve geri bildirim sunma süreçlerinde “öğretmenlerin zamanlarının yaklaşık %20–30’unu tasarruf etmelerini sağlayan” (s. 29) bir “sanal öğrenme asistanı” olarak kurgulanmaktadır.
- **Zemin (Ekolojik Mantık):** MEB’in inşa ettiği zeminde genişletilen şey, öğretmenin şefkatli rehberliğinin teknoloji yardımıyla “ölçeklenebilir” hâle getirilmesidir. Yapay zekâ, merkezi ve tek tip (herkese aynı müfredat) eğitim modelinin sınırlarını yıkarak, esnek, veri temelli (öğrenme analitiği) ve mikro-hedefli (öğrencinin anlık eksiğini gören) yeni bir pedagojik kapasite inşa etmektedir.

Bilimsel Keşfin ve Ar-Ge Hızının Maksimizasyonu: TÜBİTAK metinlerinde yapay zekâ, araştırmacının laboratuvar sınırlarını, bilişsel hızını ve analiz yeteneğini genişleten stratejik bir “ortak akıl” aygıtı olarak formüle edilmiştir.

- **Figür:** TÜBİTAK yapay zekâyı; metin, kod, görüntü ve veri üretmede “insan benzeri bir yetkinliğe” sahip bir güç olarak tanımlar. Literatür taraması, dil/üslup iyileştirme, kodlama yardımı), veri görselleştirme ve özellikle “yeni araştırma soruları, hipotezler veya metodolojik yaklaşımlar üzerine fikir üretmek için bir tartışma ortağı” (s. 10) olarak konumlandırır. Ayrıca ARDEB, TEYDEB ve Yapay Zekâ Enstitüsü (YZE) gibi tüm birimlerin entegrasyonu ile kurumsal bir ağdan bahseder.
- **Zemin:** TÜBİTAK’ın inşa ettiği zeminde genişletilen unsur, “bilimsel keşif hızı ve inovasyon kapasitesidir”. Araştırmacı artık kendi izole laboratuvarında değil, uluslararası normlarla (OECD, UNESCO) senkronize olmuş, makine ile simbiyotik (tartışma ortağı) bir Ar-Ge ekosisteminin içinde düşünmektedir.

Akademik Emegın İkamesi ve Üretim Hızının Artırılması: YÖK metinleri, yükseköğretim süreçlerinde yapay zekâyı, araştırmacının üzerindeki mekanik yükü alan ve bilişsel enerjiyi üst düzey akademik faaliyete saklayan bir asistan olarak resmetmektedir.

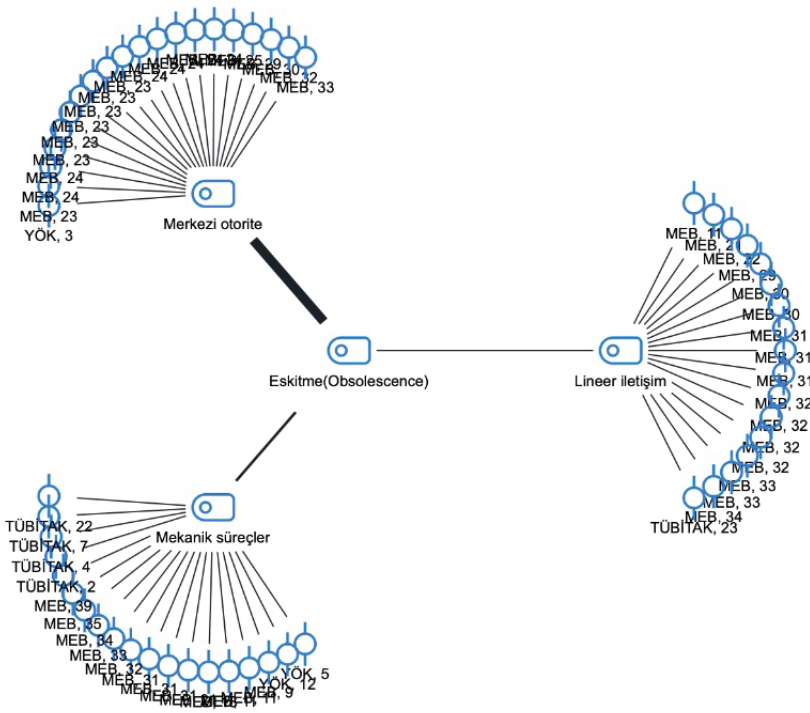
- **Figür:** YÖK, yapay zekâ kullanımının temel motivasyonunu, “Araştırmacının zaman ve emek isteyen bazı işleri teknoloji yardımıyla daha hızlı ve kolay yapma arzusu” (s. 5) olarak açıkça beyan etmektedir. Yapay zekânın literatür taramasında, veri analizinde (kullanıcının kendi eğittiği modellerle) ve görsel etiketlemede bir kapasite artırıcı olarak kullanılabileceği belirtilmektedir.
- **Zemin:** YÖK’ün zemininde genişletilen şey, “akademik üretimin operasyonel verimliliğidir”. Makine, araştırmacının angaryasını (veri etiketleme, literatür tasnifi) devralan bir kütüphaneci ve istatistikçi rolüne bürünerek, akademisyenin teorik düşünme alanını genişletmektedir.

Genişletmenin Ekolojik Sentezi: Bu üç kurumun düzenleyici metinlerindeki figür/zemin analizi, Türkiye’deki kamu aklının yapay zekâyı “tehlikeli bir yabancı” olarak değil, eğitim ve bilimsel kapasiteyi üstel olarak artıran bir

“bilişsel dış iskelet” olarak benimsediğini kanıtlamaktadır. Kurumlar; veri işleme, dil analizi ve rutin içerik üretimini makineye devrederek (Genişletme), kendi ana aktörlerinin (öğretmen, akademisyen, araştırmacı) insani muhakeme kapasitesini merkeze çeken yeni bir medya ekolojisi tasarlamaktadır.

4.2.2. Eskitme: Geleneksel Pedagojinin ve Statik Bürokrasinin Tasfiyesi

Tetrad Analizinin ikinci yasası olan “Eskitme” yeni bir ortamın (yapay zekânın) sisteme dâhil olmasıyla birlikte hangi eski yapıların, pratiklerin ve alışkanlıkların geçersiz kılındığını veya marjinalleştiğini inceler. Şekil 4. Eskitme Yasasına İlişkin Kod Ağ Modeli görseli, bu tasfiye sürecinin açık ara en büyük aktörünün Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) olduğunu kanıtlamaktadır.

Şekil 4. Eskitme Yasasına İlişkin Kod Ağ Modeli

Endüstriyel Eğitimin ve Gecikmeli Geri Bildirimin Çöküşü: MEB metinleri, Endüstri Devrimi'nin bir ürünü olan fabrikasyon (tek tip) eğitim modelinin yapay zekâ ortamında tamamen işlevsizleştiğini, hatta pedagojik bir "yük" hâline geldiğini ilan etmektedir.

- **Figür:** MEB, geleneksel öğrenci figürünü ve sınıf pratiğini açıkça eski ilan ederek, "pasif bilgi edinimi anlayışının ötesine geçilerek" (s. 9) ifadesiyle tek yönlü anlatımı tasfiye etmektedir. Daha da çarpıcı olanı, geleneksel ölçme sistemlerinin "genellikle zaman alıcı ve sınırlı geri bildirim imkânı sunan yapılar" (s. 29) ve "öğrencileri değerlendirirken genellikle notlar, öğretmen gözlemleri ve sınıf içi performans gibi okul içi verilere" (s. 31) dayanan yetersiz mekanizmalar olarak kodlanmasıdır.
- **Zemin:** MEB'in zemininde eskitilen asıl unsur, "merkezi otoritenin tek tipçi müfredat mantığı ve ortalama öğrenci miti"dir. Zaman ve mekân kısıtlılığına dayalı "gecikmeli geri bildirim" ile sadece sonuca odaklanan karne/not odaklı değerlendirme sistemi çökmüştür. Yapay zekâ, statik kâğıt-kalem sınavlarını eskiterek, "sürece dayalı" ve anlık çalışan algoritmik bir denetim mekanizmasını yeni norm olarak belirlemektedir.

Statik Mevzuatın ve Geleneksel Yazılımların Tasfiyesi: TÜBİTAK, yapay zekânın yıkıcı hızına ayak uydurabilmek için devletin en güçlü silahı olan "değişmez bürokrasiyi" ve araştırmacının eski araçlarını ortadan kaldırmaktadır.

- **Figür:** Kurum, "üretken olmayan yapay zekâ araçları (örneğin, standart istatistiksel analiz yazılımları) bu rehberin doğrudan odak noktasında olmamakla birlikte" (s. 4) diyerek devrin klasik yazılımlarını "üretken olmayan" ve dolayısıyla eski olarak işaretlemektedir. Ancak asıl radikal eskitme, kurumun kendi ontolojisine yöneliktir: "Bu rehber statik bir belge olarak kalmayacak; yaşayan ve düzenli olarak güncellenmesi gereken bir çerçeve olarak ele alınacaktır" (s. 22).
- **Zemin:** TÜBİTAK'ın zemininde eskitilen şey, "devletin bürokratik zaman algısıdır". Yıllarca aynı kalan yönetmelikler ve basılı mevzuat anlayışı, yapay zekânın hiper-hızı karşısında işlevsizdir. Teknoloji, devleti "yaşayan", yani sürekli yama alan dinamik bir yazılım gibi davranmaya mecbur bırakmış; statik hukuku eskitmiştir.

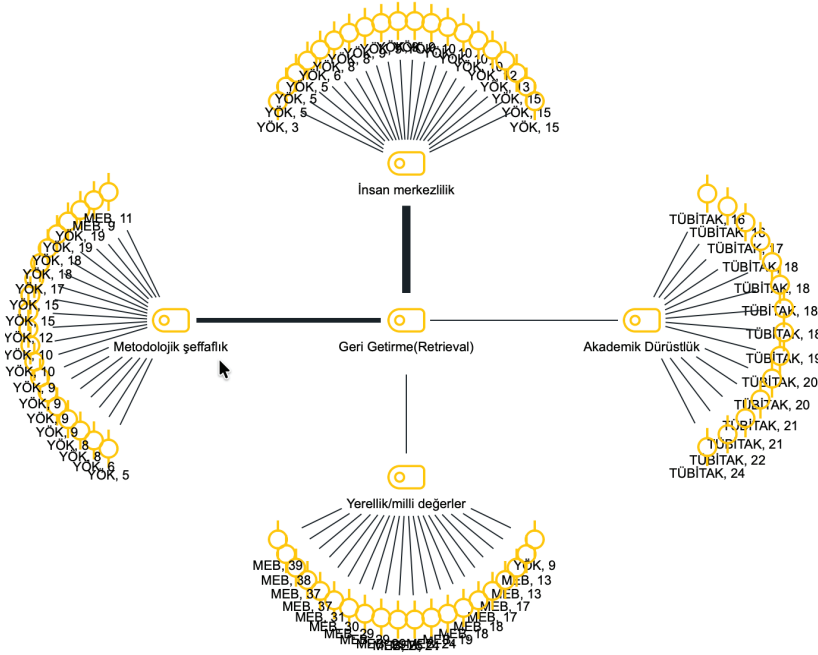
Angaryanın ve Mekanik Akademik İşçiliğin Tasfiyesi: YÖK metinleri, akademiye dair romantik “uzun ve meşakkatli okuma/yazma” süreçlerini eskiterek, mekanik işçiliği makineye devretmektedir.

- **Figür:** YÖK belgelerinde, araştırmacının bizzat yapması beklenen “Araştırma hipotezi, yöntemi, örneklem büyüklüğü tespiti... veri analizi... literatür taraması, kaynakların düzenlenmesi, dil bilgisi ve yazım kontrolü, çeviri gibi işlerin” (s. 5) artık birer yazılım nesnesi hâline geldiği görülmektedir.
- **Zemin:** YÖK’ün zemininde eskitilen unsur, “bedensel ve mekanik zaman kaybıdır.” Araştırma pratiğinde insan emeğinin yavaşlığı (yazım kontrolü, manuel literatür tarama) sistem dışına itilmekte, “hız” akademik üretimin yeni ekolojik normu hâline gelmektedir. “Okuyan ve derleyen” insan figürü eskitilmiş, yerine makinenin derlediği veriyi “sentezleyen” yeni bir akademisyen figürü yerleştirilmek istenmiştir.

Eskitmenin Ekolojik Sentezi: Türkiye’nin düzenleyici metinlerindeki bu söylemler, Jacques Ellul’un öngördüğü “teknik otomatizmin” zaferini doğrular niteliktedir. Sisteme giren yapay zekâ, insan hızına ayarlı olan her şeyi (pasif dinlemeyi, not vermeyi, yönetmelik beklemeyi, literatür taramayı) “yetersiz ve eski” ilan etmiştir. Yeni ekolojinin varoluş koşulu artık “hız, kişiselleştirme ve kesintisiz veri akışıdır”; geçmişin tüm yavaş ve merkezi kurumları bu akışın önünde bir engele dönüştükleri için tasfiye edilmektedir.

4.2.3. Geri Getirme: Teknolojik Otonomiye Karşı “İnsani Bağışıklık” ve Etik Fren Mekanizmaları

Tetrad Analizi’nin en kritik aşamalarından biri olan “Geri Getirme” yapay zekâ gibi radikal bir hız ve otomasyon dalgası karşısında, kurumların hangi eski/kaybolmaya yüz tutmuş değerleri bir “dengeleyici ve savunma mekanizması” olarak sisteme geri çağırdığını gösterir. Veri setinin figür/zemin analizi üzerinden incelenmesi, MEB, TÜBİTAK ve YÖK’ün yapay zekânın otonomluğuna karşı (Jacques Ellul’un deyimiyle teknik otomatizme karşı) Neil Postman’ın “bağışıklık sistemi” işlevini nasıl devreye soktuklarını çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır.

Şekil 5. Geri Getirme Yasasına İlişkin Kod Ağ Modeli

Kurumların stratejik “Geri Getirme” refleksleri şu şekildedir:

Otomatizme Karşı “İnsan Merkezilik” ve “Millî Değerler” Kalkanı: MEB metinleri, öğrencinin algoritmik bir veri noktasına indirgenmesi tehlikesine karşı, pedagojinin en insani boyutlarını ve toplumsal-ahlaki kökleri şiddetle geri çağırmaktadır.

- **Figür:** Metinlerde sıklıkla vurgulanan “insan merkezli eğitim anlayışı”, “öğretmen-öğrenci etkileşiminin niteliğinin korunması” ve yapay zekânın “öğrencilerin sosyal-duygusal gelişimlerini destekleyici” bir rolde kalması gerektiği ifadeleri, makine soğukluğuna karşı duygu ve şefkatin geri çağırılmasıdır. Daha da önemlisi, MEB bu süreci “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli doğrultusunda... millî, manevi ve evrensel değerlerle donanmış bireyler yetiştirmek” hedefiyle çerçeveleyerek teknolojinin evrensel (ve muhtemelen homojenleştirici) doğasına karşı “yerelliği/millîliği” (s. 28) bir zırh olarak giymektedir.

- **Zemin:** MEB'in inşa ettiği bu savunma zemininde asıl amaç, "öğretmenin otoritesini ve ahlaki pusulayı algoritmalara kaptırmamaktır". Yapay zekâ her ne kadar kişiselleştirilmiş sistemler sunsa da "bilginin beceriye, deneyime ve tutuma dönüşebilmesi için okul ortamına, öğretmen rehberliğine ve yüz yüze etkileşime duyulan ihtiyaç" (s. 30) hatırlatılarak, fiziksel okulun ve insanın (öğretmenin) yeri doldurulamaz "ahlaki ve duygusal" varlığı tahkim edilmektedir.

Kara Kutuya Karşı "Hesap Verebilirlik" ve "Fikri Mülkiyet" Duvarı: TÜBİTAK, ticari yapay zekâ şirketlerinin veri işleme süreçlerindeki şeffaflık eksikliğine ve mülkiyet gasplarına karşı hukuku ve akademik etiği masaya sürmektedir.

- **Figür:** Belgedeki en sert uyarılar bu yasada belirginleşir: "Yapay zekâ sistemleri birer araçtır ve hukuki veya etik anlamda sorumlu tutulamazlar" (s. 7). Kurum, yapay zekânın karar alma süreçlerinde kontrolsüz bırakılmasına karşı çıkarak, "şeffaflık olmadan hesap verebilirliği sağlamak zordur... tüm süreçlerde insan sorumluluğunun ve muhakemesinin esas olduğu anlayışı yer almaktadır" (s. 8) diyerek nihai sorumluluğu insana rücu ettirmektedir. Ayrıca, araştırmacıların en değerli varlığı olan "fikri ve sınai mülkiyet haklarının ihlali riskine" ve "kişisel verilerin (KVKK)" korunmasına yönelik yasal kalkanlar (örn: AYEK kuralları) sürekli geri çağrılmaktadır.
- **Zemin:** TÜBİTAK'ın zemininde geri çağrılan şey, "bilimsel üretimde öznenin (insanın) hukuki ve zihinsel mülkiyetinin korunmasıdır". Makine her ne kadar hızlı metin/kod/veri üretse de bu üretimin ardındaki "mesuliyet" (hesap verebilirlik) algoritmalara devredilemez. Gizlilik ve telif hakları, veriyi oburca tüketen modellere karşı çekilen devasa bir settir.

Bilimin Namusunu Korumak-"Akademik Dürüstlük" ve "Şeffaflık": YÖK metinleri, yapay zekânın "yazar" rolüne soyunma ihtimaline karşı akademik dürüstlüğü ve entelektüel emeğin kutsiyetini savunmaktadır.

- **Figür:** YÖK, akademik üretimin "üst düzey bilişsel beceriler gerektiren olgusal, sosyal ve etik bir süreç olduğu" (s. 6) hatırlatmasını yaparak, yapay zekânın "bilimsel çalışmalarda yazar olarak yer alamayacağını" (s. 16) kesin bir dille hükme bağlamaktadır. Sürecin "doğruluğu ve

gözetiminin yapılmasında yetkili ve sorumlu tutulamayacağı gerçeği unutulmamalıdır” (s. 6) vurgusu, makineye faillik atfetmenin reddidir. “Açıklık ilkesi olarak da tanımlanabilecek olan şeffaflık yaklaşımı... bilime duyulan güvenin korunması” (s. 8) için temel şart koşulmaktadır.

- **Zemin:** YÖK’ün savunma zemininde “insan aklının (muhakeme ve hipotez kurma yetisinin) biricikliği” geri çağrılmaktadır. “Gözlemleme, ölçme, analiz etme, sentezleme, yorumlama” gibi eylemler sadece veri işleme değil, etik bir sorumluluk taşıdığı için makineye devredilemez. “Akademik Dürüstlük”, makinenin kolaycı ve bazen intihale kayan yapısına karşı bir ahlaki zorunluluk olarak konumlandırılır.

Geri Getirme Ekolojik Sentezi: Türkiye’nin düzenleyici metinlerindeki bu söylemler, yapay zekânın teknolojik cazibesi karşısında devlet kurumlarının ciddi bir “varoluşsal refleks” gösterdiğini kanıtlamaktadır. MEB’in değerler ve duygular, TÜBİTAK’ın hukuki sorumluluk ve mülkiyet, YÖK’ün ise entelektüel ahlak ve yazar kimliği üzerinden kurduğu kalkanlar ortaktır. Bu üç kurum da zımnen şunu ilan etmektedir: Makine ne kadar zeki olursa olsun, “fail” olamaz; eylemin ahlaki, yasal ve pedagojik faturası sadece “insana” aittir. Bu durum, medya ekolojisinin öngördüğü “insanın teknolojik bir araç hâline gelmemesi için gereken kültürel bağımsızlığın” tam anlamıyla devreye sokulmasıdır.

4.2.4. Tersine Dönme: Paradokslar, Distopik Kaygılar ve Sistemin Çöküş Noktaları

Tetrad Analizi’nin son ve belki de felsefi olarak en derin yasası olan “Tersine Dönme” bir medyanın/teknolojinin aşırıya götürüldüğünde, kontrolsüz bırakıldığında veya kendi mantığının uç noktasına ulaştığında nasıl kendi amacının zıddına, paradoksal ve çoğu zaman distopik bir sonuca dönüştüğünü inceler.

Veri setindeki figür/zemin analizi; MEB, YÖK ve TÜBİTAK’ın yapay zekâ fırtınası karşısında hissettiği “en derin korkuları” su yüzüne çıkarmaktadır. Kurumların, teknolojinin kapasitesini genişletirken eş zamanlı olarak hangi sistemik çöküşlerden kaygı duydukları şu şekilde haritalandırılmıştır:

olarak yenilikçi veya alışılmışın dışındaki projelerin haksız yere olumsuz değerlendirilmesine neden olabileceği" (s. 20) (Banalizasyon/Standartlaşma) korkusu açıkça ifade edilmektedir.

- **Zemin:** TÜBİTAK'ın zemininde kurgulanan distopya, "Hakikatin ve Dehanın Algoritmik Vasatlığı Yenik Düşmesidir". Yapay zekâ, hızı ve ikna ediciliği (Genişletme) aşırıya vardığında; sahte verinin gerçeğinden ayırt edilemediği bir "epistemik erozyona" ve sadece eski verileri (ortalamay) taklit ettiği için "yeni ve aykırı" olanı cezalandıran bir "banalizasyon (vasatlaştırma)" makinesine dönüşmektedir. Bu, inovasyonu artırmak için kurulan sistemin, bizzat inovasyonu boğması (Tersine Dönme) paradoksudur.

Akademik Tembellik, Tarafgirlik ve "Kasıtsız" İhlaller: YÖK, yapay zekânın akademik iş yükünü hafifletme vaadinin (Genişletme) aşırılaşarak, araştırmacıyı düşünmeyen, sadece çıktı onaylayan bir "operatöre" dönüştürmesinden (Sosyal/Bilişsel İzolasyon) korkmaktadır.

- **Figür:** YÖK belgeleri, yapay zekânın "kasıtsız bilimsel yanıltma olarak sınıflandırılan baştan savma araştırmadan... kasıtlı etik ihlaller arasında yer alan intihale, veri sahtekârlığı ya da manipölasyonuna" (s. 9) kadar geniş bir risk yelpazesi sunduğunu belirtir. Sistemin "gerçek dünyayı ve sosyal ilişkileri... anladığını göstermez" (s. 12) tespiti, algoritmaların sadece simgeleri işleyen kör bir yapı olduğunu hatırlatır. Özellikle "Gerçek katılımcılar yerine ÜYZ kullanılması" (s. 17) uyarısı, akademik tembelliğin varabileceği son noktayı işaret eder.
- **Zemin:** YÖK'ün zeminindeki paradoks, "Kolaylığın Bilimsel Körlüğe Dönüşmesidir". Araştırmacı, yorucu işlerden (literatür tarama vb.) kurtulmak için yapay zekâyı aşırı kullandığında; verinin bağlamından kopmakta, algoritmik ön yargıları (tarafgirlik) fark etmemekte ve bilmeden "kasıtsız sahtekâr" konumuna düşmektedir. Makine "akıl yürütme sürecinin bilinemez olması" nedeniyle, araştırmacıyı kendi ürettiği metne yabancılaştırmaktadır (Tersine Dönme).

Pedagojik Yabancılaşma ve Derinleşen Fırsat Eşitsizliği: MEB metinlerinde distopik kaygı, sayısal değil, tamamen insani ve toplumsal bir boyutta, sosyolojik bir çöküş (Sosyal İzolasyon) olarak kodlanmıştır.

- **Figür:** MEB, her ne kadar kişiselleştirilmiş eğitimi övse de (Genişletme), teknolojinin aşırılaştırılması durumunda “birey üzerinde fiziksel, psikolojik ya da pedagojik olumsuzluklara yol açmaması” (s. 17) uyarısında bulunur. Ayrıca “yapay zekâ sistemlerinin aynı soruya farklı yanıtlar üretebilmesi, bu teknolojilerin mutlak doğrulukla bilgi sunma kapasitesi konusunda soru işaretleri doğurmaktadır” (s. 30) Epistemik Güven Erozyonun göstergesi olarak okunmaktadır.
- **Zemin:** MEB'in zemininde yatan en büyük korku, “Eğitimde Makine Aracılıklı Yalnızlaşma”dır (Sosyal İzolasyon). Bireyselleştirilmiş (kişiselleştirilmiş) ekran başı eğitim aşırıya kaçtığına, öğrenciyi öğretmenden ve akranlarından koparan dijital bir tecride (Tersine Dönme) yol açmaktadır. Ayrıca, teknolojiye erişebilenler ve erişemeyenler arasındaki “mevcut eşitsizlikleri derinleştirmeyecek şekilde” uyarısı, fırsat eşitliği sağlaması umulan (Genişletme) teknolojinin, aslında dijital uçurumu daha da büyütürken adaletsizliğe dönüşmesi (Tersine Dönme) paradoksunun ifşasıdır.

Tersine Dönme Ekolojik Sentezi: Jacques Ellul'un “teknik otomatizm” eleştirisi bu yasada kusursuz bir şekilde ete kemiğe bürünmektedir. Üç kurumun “Tersine Dönme” figürleri analiz edildiğinde şu temel paradoks ortaya çıkmaktadır: Yapay zekâ, “hızı” aşırılaştırdığında “derinlik ve özgünlüğü” (Banalizasyon/Vasatlaştırma) yok etmekte; “veri işleme gücünü” aşırılaştırdığında “hakikat ve güveni” (Epistemik Erozyon) çökertmekte; “bireyselleştirmeyi” aşırılaştırdığında ise “insani ve sosyal bağları” (Sosyal İzolasyon) koparmaktadır. Devlet bürokrasisi, bu metinlerle sadece yapay zekâyı regüle etmemiş, aynı zamanda teknolojik aklın kontrolden çıktığında varabileceği kendi sistemik çöküş noktalarını da ortaya koymuştur.

5. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, yapay zekâyı salt bir teknolojik araç veya hukuki bir sorun olarak ele alan yaklaşımların ötesine geçerek, onu insan algısını, kurumsal işleyişi ve toplumsal ilişkileri yapısal olarak dönüştüren yeni bir medya ekolojisi olarak kavramsallaştırmıştır. Türkiye'nin eğitim, yükseköğretim ve bilim politikalarının ana omurgasını oluşturan MEB, YÖK ve TÜBİTAK'ın düzenleyici metinleri, bu yeni algoritmik ortama verilen sıradan bürokratik yanıtlar değildir. Aksine, Jacques Ellul'un kavramsallaştırdığı teknik otomatizm tehlikesine karşı, Neil Postman'ın savunduğu insani ve kültürel bağımsızlık sistemini devreye sokmaya çalışan stratejik birer karşı-ortam inşasıdır. McLuhan'ın Tetrad Analizi üzerinden yürütülen figür ve zemin okumaları, devlet aklının yapay zekâ karşısında yaşadığı derin ikilemi ve bu ikilemi aşmak için kurduğu diyalektik savunma hattını ortaya koymuştur.

Araştırma bulguları, kamu kurumlarının yapay zekânın sunduğu kapasite artışını reddetmediğini, aksine onu küresel rekabetin ve kurumsal etkinliğin zorunlu bir bilişsel dış iskeleti olarak kurguladığını göstermektedir. MEB bireyselleştirilmiş öğrenmeyi, TÜBİTAK bilimsel keşif hızını, YÖK ise akademik verimliliği öne çıkarırken ortak bir şekilde sanayi devriminden kalma hantal, statik, mekanik ve tek yönlü eski yapıları tasfiye etmektedir. Bu durum, devletin teknolojik hızı ve kesintisiz veri akışını yeni bir ekolojik norm olarak kabullendiğinin kanıtıdır.

Ancak bu kabul, kör bir teknolojik determinizm içermemektedir. Kurumların risklere dair ürettikleri söylemler, yapay zekânın aşırılışması durumunda ortaya çıkacak distopik risklerin devlet tarafından net bir şekilde öngörüldüğünü ispatlamaktadır. YÖK ve TÜBİTAK, algoritmik halüsinasyonların ve intihalin bilimin temeli olan hakikati ve güveni çökerteceğinden, MEB ise makineleşen eğitimin öğrenciyi sosyal izolasyona ve fırsat eşitsizliğine sürükleyeceğinden kaygı duymaktadır.

Çalışmanın en çarpıcı teorik çıktısı, kurumların bu distopik risklere karşı gösterdiği ortak geri getirme refleksidir. Yapay zekânın yazar, karar verici veya fail konumuna yükselme tehdidine karşı kurumlar, insanı ve ahlaki değerleri şiddetle merkeze geri çağırmaktadır. MEB algoritmik soğukluğa karşı millî ve manevi değerler ile öğretmenin şefkatli rehberliğini, YÖK algoritma kolaycılığına karşı akademik dürüstlüğü ve entelektüel emeğin kutsiyetini, TÜBİTAK ise veri

oburluğuna karşı fikri mülkiyet haklarını ve hukuki hesap verebilirliği birer kalkan olarak kullanmaktadır.

Bu bulgular, yalnızca teorik bir katkı sunmakla kalmayıp aynı zamanda politika yapımcılar ve uygulayıcılar için somut çıkarımlar da içermektedir. MEB özelinde, öğretmen yetiştirme müfredatına yapay zekâ okuryazarlığı ve etik kullanım derslerinin entegre edilmesi, ayrıca öğretmenlerin yapay zekâ araçlarını pedagojik bir rehber olarak kullanırken öğrenciyle kuracakları duygusal ve ahlaki bağın önemini kavramalarına yönelik hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi zorunlu hâle gelmektedir. YÖK için lisansüstü tezlerden bilimsel makalelere kadar tüm akademik üretim süreçlerinde yapay zekâ kullanımının şeffaf bir şekilde beyan edilmesini zorunlu kılan ulusal düzeyde bağlayıcı kuralların oluşturulması ve intihal tespit yazılımlarının yapay zekâ destekli üretimleri de kapsayacak şekilde güncellenmesi gerekmektedir. TÜBİTAK ise proje değerlendirme süreçlerinde yapay zekâ ile üretilmiş içeriklerin tespitine yönelik mekanizmalar geliştirmeli ve özellikle epistemik güven erozyonu riskine karşı araştırmacıların veri ve metodoloji şeffaflığını sağlayacak yeni kriterler belirlemelidir. Bu politika çıkarımları, kurumların kendi metinlerinde ortaya koyduğu insani bağlılık refleksinin pratik hayata aktarılması için bir yol haritası sunmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye'deki eğitim ve bilim kurumlarının yapay zekâ düzenlemeleri, "Makine hesaplar ancak yalnızca insan eyler ve sorumluluk alır." ilkesini yasal ve etik bir zorunluluk olarak kurumsallaştırmaktadır. Düzenleyici metinler, yapay zekânın ürettiği bilginin doğruluğunun ve pedagojik uygunluğunun nihai onay mercini insan aklına bırakarak teknolojik otonomiye sınırlamaktadır.

Bu çalışmanın bulguları değerlendirilirken bazı sınırlılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Birincisi, analiz yalnızca üç kurumun kamuya açık yazılı politika metinleriyle sınırlıdır; bu metinlerin uygulamadaki karşılıkları sınıf içi pratikler, laboratuvar süreçleri veya proje değerlendirme toplantıları incelenmemiştir. İkincisi, seçilen kurumlar Türkiye'nin eğitim ve bilim ekosisteminin temel taşlarını oluştursa da diğer kamu kurumlarının yapay zekâ düzenlemeleri kapsam dışı bırakılmıştır. Üçüncüsü, analiz belgelerin yayımlandığı tarih itibarıyla güncel hâllerini esas almaktadır; yapay zekâ teknolojilerinin ve buna bağlı düzenlemelerin hızla değiştiği göz önüne alındığında ilerleyen dönemlerde yapılacak güncellemeler yeni analizleri gerektirebilir.

Tüm bu sınırlılıklara rağmen bu çalışmanın en özgün yöntemsel katkısı, Marshall McLuhan'ın Tetrad modelini bir teknoloji analiz aracı olmaktan çıkarıp onu düzenleyici metinlerin derin yapısını ortaya çıkaran bir söylem analizi aracı olarak yeniden kurgulamasıdır. Bu yaklaşım, medya ekolojisi geleneğine yeni bir soluk getirmekte ve Tetrad'ın yalnızca teknolojik araçların değil onları çevreleyen normatif söylemlerin de ekolojik etkilerini haritalandırmak için kullanılabileceğini göstermektedir. Gelecekteki araştırmalar bu metodolojik çerçeveyi farklı ülkelerin yapay zekâ politikalarına veya farklı sektörlerdeki düzenleyici metinlere uygulayarak karşılaştırmalı çalışmalar yapabilir.

Teknoloji ne kadar genel yapay zekâyâ doğru evrilirse evrilsin toplumsal kurumlar varlıklarını sürdürebilmek için ahlaki, hukuki ve pedagojik failliği insanda tutan yeni direnç mekanizmaları üretmeye çalışmaktadır. Ancak bu noktada çalışmanın ulaştığı en eleştirel sonuç söz konusu kurumların içine düştüğü derin yapısal çelişkidir. Kurumlar bir yandan yapay zekânın sunduğu üstel hız ve verimliliği iştahla sisteme entegre ederken diğer yandan bu teknolojinin doğasında var olan otomatizmi matbaa çağının araçları olan bürokratik metinler ve kısıtlamalarla terbiye edebileceklerine inanmaktadır. Oysa medya ekolojisinin temel yasalarının gösterdiği üzere yeni bir ortam sadece kurallarla denetlenemez çünkü ortamın kendisi o kuralları yazan zihniyeti ve kültürü de dönüştürür iddiasıdır. Dolayısıyla eğitim ve bilim bürokrasisinin kâğıt üzerinde inşa ettiği bu savunma hatları yapay zekâyı tam anlamıyla kontrol altına alacak rasyonel çözümler olmaktan ziyade insan failliğinin algoritmik bir ekosistemde yok olmamak için verdiği varoluşsal çırpınışın ve teknolojik hıza karşı duyulan yapısal korkunun belgeleri olarak okunmalıdır. Bu bağlamda asıl sorgulanması gereken mesele düzenleyici karşı ortamların laboratuvarlarda veya sınıflarda ampirik olarak ne ölçüde uygulanacağı değil insanın kendi bilişsel sınırlarını aşan bu teknolojik kuşatma altında ahlaki ve entelektüel özerkliğini bir yanılısma olmadan ne kadar daha sürdürebileceğidir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Baudrillard, J. (2021). *Simulakrlar ve Simülasyon* (14. Basım b.). (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu Batı.
- Crawford, K. (2021). *Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence*. New Haven and London: Yale University Press.
- Dall'Agnese, C. W., Canavilhas, J., & Barichello, E. M. (2020). The McLuhan's Tetrad in communication research: systematic review of applications in Brazil and Portugal. *MATRIZES*, 221-239.
- Ellul, J. (2003). *Teknoloji Toplumu*. (M. Ceylan, Çev.) İstanbul: Bakış Yayınları.
- European Union. (2024). *Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act)*. Official Journal of the European Union.
- Hamut, A. H. (2022). Medya Ekoloji Geleneği ve Türkiye'ye Yansımaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 47-76.
- Hindkjaer, R. (2010). *The Digital Game as a Hybrid Medium*. Aalborg University.
- Iseri, Z. M., & Logan, R. K. (2016). Laws of Media, Their Environments and Their Users: The Flip of the Artifact, Its Ground and Its Users. *Philosophies*, 153-161.
- McLuhan, M. (1964). *Understanding Media: The extensions of man* (7 b.). Toronto: McGraw-Hill Book Company.
- McLuhan, M., & McLuhan, E. (1988). *Laws of Media*. Toronto: University Of Toronto Press.
- MEB. (2025). *Eğitimde Yapay Zekâ Politika Belgesi ve Eylem Planı (2025-2029)*. Ankara: <https://yegitek.meb.gov.tr/>.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. California: Sage Publications, 2nd ed.
- OECD. (2025). *Governing with Artificial Intelligence: The State of Play and Way Forward in Core Government Functions*. Paris: OECD Publishing.
- Ong, W. J. (2013). *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis.
- Pasquale, F. (2015). *The black box society: the secret algorithms that control money and information*. Cambridge.
- Patterson, J. (2024). Artificial Intelligence Through McLuhan's Tetrad of Media Effects: Libraries Maintaining the Human in the AI Regime. *Theological Librarianship*, 17-19.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: integrating theory and practice*. SAGE Publications.

- Postman, N. (1970). The Reformed English Curriculum. A. C. Eurich içinde, *High school 1980; the shape of the future in American secondary education* (s. 160-168). New York: Academy for Educational Development Pitman Pub. Corp.
- Postman, N. (2006). *Teknopoli*. (M. E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Roberts, H., Cows, J., Morley, J., Taddeo, M., Wang, V., & Floridi, L. (2021). The Chinese approach to artificial intelligence: an analysis of policy, ethics, and regulation. *AI & Soc*, 59-77.
- Russell, S. J., & Norvig, P. (2022). *Artificial Intelligence A Modern Approach*. United Kingdom: Pearson Education Limited.
- Strate, L. (2012). The Medium and McLuhan 's Message. *Communications and Media Studies*.
- Strate, L. (2017). *Media Ecology: An Approach to Understanding the Human Condition*. New York: Peter Lang.
- Šobota, D., & Goldstein, S. (2025). Artificial Intelligence in the Workplace: Trade Union Experiences and Perceptions and the Role for Critical Artificial Intelligence Literacy. *The Ninth European Conference on Information Literacy (ECIL)*. Bamberg, Germany.
- Takkeci, M. S., & Erdem, A. (2024). McLuhan's Tetrad as a Tool to Interpret the Impact of Online Studio Education on Design Studio Pedagogy. *Trends Higher Education*, 273-296.
- Thomas, J. C. (2007). Operationalizing McLuhan's Tetrad to focus on innovation effects. Iowa State University.
- TÜBİTAK. (2026). *Destek Süreçlerinde Üretken Yapay Zekânın (ÜYZ) Sorumlu ve Güvenilir Kullanımı Rehberi*. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.
- Topçu, S. (2024). Yeni Medya Mecraları'nın Marshall McLuhan'nın Tetrad Yaklaşımı Üzerinden Değerlendirilmesi. *Kurgu*, 1-19.
- Turner, A. (2015). McLuhan in the Library. *Art Libraries Journal*, 5-10.
- Ulaş, M. (2025). Akademisyenlerin Yapay Zekâ Teknolojilerini Kullanma Motivasyonları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 142-159.
- UNESCO. (2021). *AI and education Guidance for policy-makers*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Varol, E., & Çelik Varol, M. (2019). Kavram ve Kuramlarıyla Marshall McLuhan'a Bakış: Günümüzün Egemen Medya Araçları Ekseninde Bir Değerlendirme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 137-158.

- Vlasov, A. (2025). Understanding Generative AI: mapping media effects within McLuhan's Tetrad model.
- Wachs, A. (2012). The Triptych Tetrad: Marshall McLuhan's Neo-Medieval Communication Theory. Duquesne University.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık. ISBN:9789750269820
- YÖK. (2024). *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu.
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. PublicAffairs Books.

Dijital İletişimde Yapay Zekâ: Sosyal Medya Ortamlarında Yapay Zekâ Kullanımı, Etik İhlaller ve Sosyal Politika Önerisi

→ Demet YALÇIN*

Öz

Çalışma, dijital iletişimde giderek etkin bir faktör hâline gelen yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin sosyal medya ortamlarında kullanımını, bu kullanımdan kaynaklanan etik ihlallerin tespitini ve bu etik ihlallere yönelik sosyal politika önerisi sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda on iki yeni medya ve iletişim bölümü öğrencisi ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Görüşme verileri MAXQDA programında tematik analiz yöntemiyle çözümlenerek YZ Kullanımı, sosyal medyada YZ ve Etik ile sosyal politika önerisi olmak üzere üç ana tema belirlenmiştir. 132 kodlamanın yapıldığı çalışmada YZ teknolojilerinin hızlı erişim ve güncellik ile verimliliği artırdığı, ders materyali olarak kullanılması noktasında fırsatlar sunmasıyla birlikte yaratıcılığın kaybedilmesine, istihdam problemlerine ve dijital uçuruma neden olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca YZ'nin manipülatif içerik üretimini ve yasa dışı kullanımı artırdığı, veri gizliliği ve telif hakkı ihlaline, güven ve doğruluğun sorgulanmasına neden olduğuna dair etik ihlaller tespit edilmiştir. Bu etik ihlallerin önlenmesine yönelik iş birliğinin geliştirilmesi, hukuksal ve kontrollü kullanımın düzenlenmesi, yeni istihdam alanlarının oluşturulması ve bu yönde mesleki ve toplumsal eğitimin verilmesi yönünde bulgular sosyal politika önerisi olarak sunulmuştur. Dijital medya okuryazarlığı dersinin bütün eğitim kurumlarında her yıl verilmesi gerekliliği özellikle vurgulanmıştır. Çalışma, sosyal medyada yapay zekâ kullanımından kaynaklı etik ihlallerin tespiti, bu ihlallere yönelik sosyal politika önerisi sunması ve politika yapıcılara bu alanda veri havuzu oluşturması açısından önemlidir. Araştırma bağlamında bu alana yönelik gelişmelerin takip edilerek güncel veriler ışığında iyileştirme çalışmalarının ve etik ihlallere yönelik koruyucu politikaların geliştirilmesi öneri olarak sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya ve İletişim, Dijital İletişim, Yapay Zekâ, Sosyal Medya, Etik, Sosyal Politika

*Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Yeni Medya ve İletişim Bölümü, Yalova, Türkiye

E-mail: demet.yalcin@yalova.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7985-4900

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 04.02.2026 **Revize Tarihi:** 27.03.2026 **Kabul Tarihi:** 11.05.2026

DOI: 10.37679/trta.1882080 **İZ:** JA62ZL67DH

Artificial Intelligence in Digital Communication: The Use of Artificial Intelligence in Social Media Platforms, Ethical Violations, and Social Policy Recommendations

➔ **Demet YALÇIN**

Abstract

The study aims to examine the use of artificial intelligence (AI) technologies, which are becoming an increasingly influential factor in digital communication, in social media environments, to identify the ethical violations arising from this use, and to propose social policy recommendations addressing these ethical violations. In this context, a focus group discussion was conducted with twelve new media and communication students. The interview data were analysed using the thematic analysis method in the MAXQDA programme, and three main themes were identified: AI usage, AI on social media, and ethical and social policy recommendations. In the study, which involved 132 codings, findings were reached indicating that AI technologies increase efficiency through rapid access and timeliness, and while offering opportunities for use as teaching materials, they also lead to a loss of creativity, employment problems, and a digital divide. Furthermore, ethical violations have been identified, including that AI increases the production of manipulative content and its illegal use, leading to breaches of data privacy and copyright infringement, as well as undermining trust and credibility. Findings regarding the development of cooperation to prevent these ethical violations, the regulation of legal and controlled use, the creation of new employment opportunities, and the provision of professional and social education in this direction have been presented as a social policy proposal. The necessity of teaching digital media literacy in all educational institutions every year has been particularly emphasised. The study is significant in terms of identifying ethical violations arising from the use of artificial intelligence on social media, proposing social policy recommendations to address these violations, and providing policymakers with a data repository in this field. Within the context of research, it is recommended that developments in this area be monitored and that improvement efforts and protective policies for ethical tenders be developed in light of current data.

Keywords: New Media and Communication, Digital Communication, Artificial Intelligence, Social Media, Ethics, Social Policy

1. Giriş

Sosyal medya platformları; kullanıcı davranışını, zihinsel durumunu ve fiziksel bağlamını analiz etmek için bu platformların sağlamış olduğu geniş konuşma, video ve algılanan veri akışlarıyla beslenen güçlü yapay zekâ (YZ) sistemlerinin kullanımını her geçen gün artırmaktadır (Lewis ve Moorkens, 2020, s. 1). YZ; bir sistemin dış verileri doğru biçimde yorumlama, bu verilerden öğrenme ve öğrenmeleri esnek bir adaptasyonla belirli amaçlara ve görevlere ulaşmak için kullanma becerisi olarak ifade edilmektedir (Haenlein ve Kaplan, 2019, s. 5). YZ, tipik olarak insan zekâsı gerektiren görevleri gerçekleştirebilen sistemler ve makineler geliştirmeye odaklanan geniş bir bilgisayar bilimi alanıdır (Apostol, 2024, s. 103). Geleneksel tekniklerin verimliliğini yükselterek karmaşık görevlerin otomatikleştirilmesine ve analiz evrelerinin hızlandırılmasına katkı sağlayan YZ (Türten, 2024, s. 419), birçok bilgi işlem kapasitesi ve farklı görevi farklı teknikler kullanarak gerçekleştirmektedir. YZ teknolojileri; ev, araba, ofis, banka, hastane, bilgisayar ve video oyunları, uydu navigasyon sistemleri, Google'ın arama motoru ve daha birçok farklı alanda kullanım alanlarıyla büyük bir dönüşüme neden olmuştur (Boden, 2016, ss. 1-2). Zamanla zihin gücünün ön planda olduğu alanları hedef tahtasına oturtan yapay zekâ teknolojileri, mühendislikten sağlığa, sosyal bilimlerden eğitime kadar pek çok alanı kendi iş yapış süreçlerine dâhil etmektedir (Sayar, 2022, s. 64). Bu dönüşüm dinamiği, YZ'nin sosyal medya altyapılarına entegrasyonu ile daha karmaşık ve etkili hâle gelmiştir. YZ destekli algoritmalar yalnızca içerik sıralamakla kalmayıp aynı zamanda veri analizi, kullanıcı takibi, tahminleme, filtreleme, öneri sunma, seyahat rotaları, ürün ve hizmet sunumu, puanlama, hesaplama ve içerik üretimi gibi birçok medya tüketim işlevini yerine getirmektedir. (Latzer vd., 2016, s. 1). YZ sistemlerinin algoritmalar ile entegre edilmesi, sosyal medya ortamlarında kişiye özel ve hedef odaklı içerik üretimini artırmıştır. Algoritmaların bu ortamlarda içerik üzerine sunmuş olduğu imkânlar kullanıcıya birçok kolaylık sunsa da algoritmalar üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda algoritmaların kullanıcı tercih ve algılarını biçimlendirme gücünün ötesinde bu gücün işleyiş sürecinde meydana gelebilecek olası etik problemler dikkat çekmektedir. YZ ve algoritmalar mevcutta bulunan veriler üzerinden öğrenen sistemsel bir yapı olduğu için bu verilerin niteliği önemli hâle gelmektedir. Bu öğrenme sürecinde algoritmaların mevcut verilerden edindiği ön yargıları kullanıcılara tekrardan sunmaları riski ortaya çıkmakta ve bu durum adil olmayan sonuçları beraberinde getirerek toplumsal ön yargıyı pekiştirebilme tehlikesi taşımaktadır. Bu nedenle ön yargıyı

öğrenmiş algoritmalarından bu öğrendiği içerikleri çıkarma gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Leavy, 2018, s. 14; Sharma ve Kumar, 2023, s. 132). Kullanıcıların bu ortamlardaki gezinti davranışları veya kişisel mesajlaşmalarından elde edilen veriler; kimi zaman zararlı diyet eğilimleri, sahte videolar, aşırı uç görüşler veya ruh sağlığını etkileyen içeriklerin hedeflenmesinde kullanılmaktadır. Bu kullanım ise kullanıcılarda kaygı düzeylerinin yükselmesine, psikolojik olarak olumsuz etkilenmelerine ve depresif belirtilere sebep olmaktadır (De vd., 2025, s. 2). Bu ortamlardaki etik dışı eylemlerin artarak toplum bütünlüğüne zarar verebilir hâle gelmesi, sağlıklı bir toplumun devamlılığı için büyük tehditler oluşturabilmektedir. Ahlaki eylemin bilimi olarak anlamlandırılan etik, insan eylemlerini ahlaki koşullar bağlamında inceler. Başka bir ifadeyle etik, bir eylemi ahlaki bağlamda iyi bir eylem hâline getiren nitelikler hakkında düşünmek ve bu niteliksel durumu değerlendirmektir (Pieper, 2017, s. 15). Bu tanım bağlamında sosyal medya ortamlarında kullanıcıların ahlaki olarak iyi ve doğru bir yaklaşımla faaliyette bulunmamaları, etik bakış açısından yoksun bir şekilde tavır almaları hem kullanıcılara hem de topluma zarar verebilecek birçok olay ya da duruma sebep olabilmektedir. Ess'e (2013, s. 2) göre yeni medya ortamları, mahrem alanların ihlali, zorbalık, şarkı, video, metin, yazılım gibi farklı türdeki eser ve içeriklerin telif hakkı göz ardı edilerek kullanılması ve dağıtılması gibi problemler ile sıklıkla gündeme gelmektedir. Ayrıca internet üzerinden amatör-netp*rn gibi her türlü porn*grafinin ulaşılabilir olması, etik sorunlara neden olurken bu gibi içerikler, kadın ve çocukları nesnelleştirerek eşitlik ve özgürlüğü tehdit etmektedir.

Bu bağlamda sosyal medya ortamlarında YZ kullanımı, etik ihlallerin tespiti ve bu ihlalleri önlemeye yönelik sosyal politikanın geliştirilmesi, gerekli bir çalışma alanı olarak ön plana çıkmaktadır. Dar anlamda bireyin refahı için faaliyete geçirilen çok yönlü siyaset uygulamaları şeklinde ifade edilen sosyal politika (İpek, 2022, s. 5), geniş anlamda devletin refah hedefine ulaşmak için vatandaşları arasında kaynakları yeniden dağıtmak için yaptığı kasıtlı bir müdahale olarak tanımlanmaktadır (Baldock vd., 2011, s. 2). İnsan refahı için gerekli olan sosyal ilişkilerin ve refahın teşvik edilebileceği veya zedelenebileceği sistemlerin incelenmesini kapsayan sosyal politika (Dean, 2012, s. 1); toplumsal dinamik yapıyla uyumlu refah artışını, gelir adaletsizliğini azaltmayı, yoksullukla mücadele etmeyi, muhtaç olan birey ve gruplara destek olmayı amaçlamaktadır. Toplumsal yapıda yaşanan dönüşümlerle sağlık, eğitim, ekonomi, işsizlik,

göç, aile gibi pek çok alanla ilgili hâle gelen sosyal politika (İpek, 2022, s. 1); insan hakları, demokrasi, bireysellik ve gelişen teknolojiyle birlikte insanların ihtiyaçlarına göre ilgi alanlarını genişletmiştir. Günümüzde sosyal refahı sağlamanın önemli göstergelerinden biri sosyal politikaların uygulanmasıdır (Küçükoba, 2022, ss. 164-165).

Sosyal medya ortamında YZ kullanımının etik boyutunu inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Ocal (2023), yapmış olduğu çalışmada sosyal medya ortamlarında YZ'nin cinsiyet ön yargısı, dezenformasyon yayması; yapay zekânın sahte yüzler, videolar, müzik üretmesi, kişisel verilerin kötüye kullanımı ve yapay zekânın suç üzerindeki etkisi gibi etik ihlalleri saptamış ve bu ihlallerin çözümüne yönelik hükümetlerin, akademisyenlerin ve çeşitli iş birlikleri ile politikaların düzenlenebileceğini öneri olarak sunmuştur. Skandali (2025) yapmış olduğu çalışmada YZ kaynaklı ön yargının zararlarını azaltma noktasında politika yapıcılara, eğitimcilere ve platform tasarımcılarına etik sosyal medya ortamlarını teşvik etmek için uygulanabilir bilgiler sunmuştur.

Türkiye; gelişen dijital teknolojilerin olası olumsuz etkileri açısından, yapay zekâyâ yönelik doğrudan olmasa da aile ve çocuk çerçevesinde politika geliştirme noktasında girişimde bulunmuştur. 2025 Aile Yılı ile birlikte Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, yapay zekâyı sosyal politikaların merkezine koymuştur. Bu yönde kurum bazlı YZ destekli iyileştirmeler gerçekleştirmiştir. Özellikle sosyal medya ve dijital mecralarda çocuklara zarar verebilecek içerikler, YZ destekli sistemlerle önlenmesine yönelik politikaların hayata geçirilmesi amaçlanmıştır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025). Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (2021–2025) kapsamında sürdürülebilir YZ ekosistemiyle küresel ölçekte değer üretmek, uzman yetiştirmek, istihdamı artırmak, mahremiyet ve ulusal güvenlik çekinceleri, insan haklarının korunması ve ayrımcılığın önlenmesi gibi hususlarda etik sorunlara yönelik uygun bir etik ve hukuki çerçeve oluşturulması gibi birtakım stratejiler geliştirilmiştir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021). T.C. Millî Eğitim Bakanlığının 2025–2029 Eylem Planı'nda ise eğitimde YZ kullanımına yönelik planlamalar yapılarak etik kullanıma yönelik bir dizi hedefler belirlenmiştir (MEB, 2025). Ayrıca yine Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2024-2025 Eylem Planı'nda yerli olarak geliştirilecek üretken YZ modellerine (LLM, LAM vb.) ilişkin teknik ve etik çerçeveyi saptamak üzere uzman bir komite kurulması planlanmıştır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2024). Geliştirilen strateji ve planlarda bire bir sosyal medya ortamları ve bu ortamlara

entegre olan YZ teknolojileri ve bu teknolojilerin kullanımına ilişkin ayrıca bir politikanın olmadığı gözlemlenmiştir. Bu yönüyle çalışma, YZ temelli sosyal medya platformlarının etik boyutunu kapsamlı bir şekilde ele alması, bu boşluğa yönelik bilgiler içermesi, etik ihlallerin tespiti ve önlenmesi hususunda sosyal politika önerisi sunması, bu alanda politika yapıcılara yönelik veri havuzunun oluşturulması ve uygulanabilir bilgiler içermesi noktasında diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Bu bağlamda YZ uygulamalarının sosyal medya platformları ile ilişkisini ele almak, bu iki kavram çerçevesinde yaşanabilecek etik ihlallerin tespiti ve bu ihlallere karşı sosyal politikalar üzerine araştırmalar yapmak toplumun refahı için önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. YZ teknolojilerinin sosyal medya ortamlarına entegre olmasıyla bu teknolojilerin kullanımına ilişkin etik ihlallerin önlenmesi açısından bu ortamlarda yaşanabilecek etik ihlallerin tespiti ve sosyal politikaların geliştirilmesi, bu çalışmayı önemli kılmaktadır. YZ kullanımı etik çerçevede ele alınarak sosyal politika geliştirilmesi yönünde veri havuzunun oluşturulması halk sağlığı açısından bu çalışmayı ayrıca önemli kılmaktadır. Özellikle sosyal medya platformlarını yoğun bir şekilde kullanan üniversite öğrencilerinin ve bu öğrencilerin yeni medya ve iletişim bölümü öğrencileri olması, bu alan üzerindeki yaklaşımlarının, deneyimlerinin ve eğitimlerinin dikkate alınarak onların düşünceleri etrafında şekillendirilmesi, bu çalışmanın niteliği açısından doğru bir yaklaşımdır. Bu doğrultuda çalışma; YZ ve sosyal medya ortamları arasındaki ilişkiyi, bu iki kavramın yol açabileceği etik ihlallerin tespiti ve bu etik ihlalleri önlemeye yönelik sosyal politika önerisi sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada Yalova Üniversitesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü öğrencileri ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. 3 ve 4. sınıf olmak üzere 12 öğrenci ile yapılan odak grup görüşmesinde veriler, MAXQDA programında işlenip temalar ve alt temalar oluşturularak temalar arası ilişki ve ilişki haritası kurulmuş ve elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemi olan görüşme yapılmıştır. 12 üniversite öğrencisi ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Online gerçekleştirilen görüşme, gönüllü katılımcılardan kayıt onayı alarak kaydedilmiş ve iki defa

bağlantı sağlanarak toplamda bir saat görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce çalışmanın amacı, araştırmanın kapsamı ve araştırmanın konusunu çerçevelemek adına genel bir bilgi verilmiştir. Sonraki süreçte yarı yapılandırılmış sorular sorularak 12 kişinin bu soruları değerlendirerek cevaplaması istenmiştir. Katılımlı gerçekleşen görüşmede sorular çeşitlenirken bilgi çeşitliliği de sağlanmıştır. Odak grup görüşmeleri, son yıllarda eylem araştırmalarında sıklıkla başvurulmuş nitel veri toplama yöntemlerinden biridir. Odak grup görüşmesi; belirli bir konuya odaklanmış, kontrollü, yönlendirilmiş, küçük grup tartışmaları aracılığıyla karmaşık bir toplumdaki değerleri, tutumları, ürün tercihlerini, siyasi eğilimleri ve diğer tepkilerin incelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Billson, 1989, s. 232). Bowling'e (2009, s. 407) göre odak grup görüşmesi; küçük bir katılımcı grubuyla yürütülen ve yapılandırılmamış şekilde gerçekleştirilen, görüşme sürecinde insanların sosyal dünyalarını ve olaylara nasıl anlam yüklediklerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Krueger ve Casey'a (2014, s. 2) göre ise odak grup görüşmelerinin amacı, insanların bir konu, fikir, ürün veya hizmet hakkında nasıl hissettiklerini veya düşündüklerini daha iyi anlamaktır. Bu amaçlar dikkate alınarak çalışmada odak grup görüşmesi tercih edilmiş ve 12 öğrenciden elde edilen veriler MAXQDA programında kodlanarak temalar oluşturulmuş ve bu temalar, tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Nitel verilerdeki kalıpları veya temaları tanımlama süreci olarak ifade edilen tematik analiz (Çarıkçı vd., 2024, s.129), açık kelimeleri veya ifadeleri saymanın ötesine geçerek örtük ve açık fikirleri belirleyerek tanımlar. Fikirler veya temalar için geliştirilen kodlar sonraki süreçte ham verilere özetleyici işaretleyiciler olarak uygulanır veya bağlanır. Bu analizler, bir veri kümesi içindeki temaların veya konuların göreceli sıklıklarını karşılaştırmayı, kodların birlikte ortaya çıkmasını aramayı veya kod ilişkilerini grafiksel olarak göstermeyi içerebilir (Namey vd., 2008, s. 138). Odak grup görüşmesi sonucunda elde edilen veriler MAXQDA programında temalar ve alt temalar oluşturularak kodlanmış ve üç ana tema elde edilmiştir. Çalışma odak grup görüşmesi olduğu için katılımcıların cevaplarına birden fazla katılım olmuştur. Böylece oluşturulan temalarda fikir çeşitliliği sağlanmıştır. MAXQDA'da yapılan kodlama daha sonra alanda çalışmalar yapan ikinci bir akademisyenin yaptığı kodlamayla karşılaştırılmış ve yapılan düzenlemeler neticesinde kodlamalar Kappa analizi sonucunda %73 oranında birbiri ile uyumlu bulunmuştur. Araştırmanın etik kurul izni Yalova Üniversitesi

Etik Kurullar Koordinatörlüğünün 20.10.2025 tarihli 2025/398 numaralı kararı ile alınmıştır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmaktadır:

- YZ teknolojilerinin fırsat ve tehditleri nelerdir?
- YZ destekli sosyal medya platformlarında yaşanan etik ihlaller nelerdir?
- Etik ihlalleri önlemeye yönelik nasıl bir sosyal politika önerilmelidir?

3. Bulgular ve Tartışma

Katılımcı No	Yaş	Cinsiyet	Sınıfı
K1	24	Erkek	4
K2	22	Kadın	3
K3	24	Erkek	4
K4	22	Kadın	3
K5	23	Erkek	3
K6	23	Erkek	4
K7	24	Kadın	3
K8	25	Kadın	4
K9	24	Kadın	3
K10	26	Kadın	4
K11	23	Erkek	3
K12	23	Erkek	4

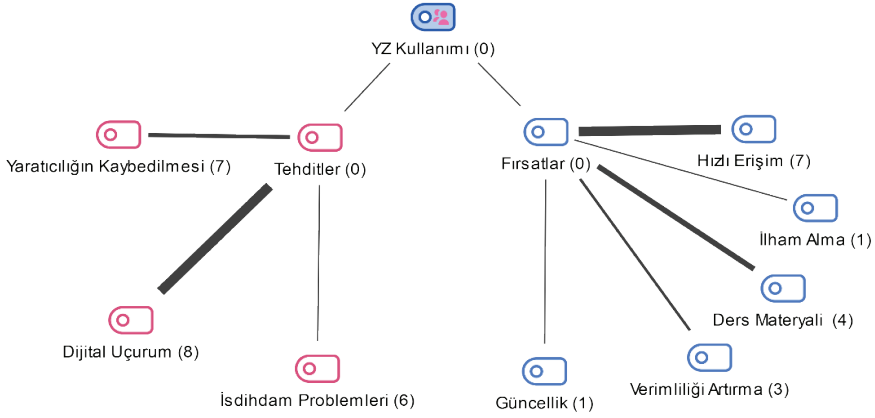
Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcıların yaş, cinsiyet ve sınıf bilgileri Tablo 1’de verilmiştir. Katılımcılar, K1, K2 şeklinde kodlanarak bilgileri gizlenmiştir. 6 erkek ve 6 kadın ile görüşme yapılarak sınıf sayısı ve cinsiyet katılımı eşit tutulmuş, böylece yaşanabilecek dengesiz dağılımın önüne geçilmesi amaçlanmıştır. 1 ve 2. sınıf öğrencileri okula

Kelime bulutunda en çok tekrarlanan kelimeler büyük punto ve koyu renkte görünmektedir. Kelime bulutu incelendiğinde en çok ifadenin yapay (f=159), zekâ (f=92), sosyal (f=74), medya (f=37) ve etik (f=27) olduğu görülmektedir.

MAXQDA programında kodlama yapılan verilerin analizi sonucu; YZ Kullanımı (f=37), sosyal medyada YZ ve etik (f=42) ve sosyal politika önerisi (f=53) olmak üzere üç ana tema oluşturulmuş ve toplamda f=132 kodlama yapılmıştır.

Şekil 2. YZ Kullanımı Teması

YZ kullanımı temasında f=37 kodlama yapılmıştır. YZ kullanımı ana temasında tehditler (f=21) ve fırsatlar (f=16) olmak üzere iki alt tema bulunmaktadır. Tehditler temasının alt teması olan yaratıcılığın kaybedilmesi (f=8) temasında K5, metin yazarlığı gibi verilen ödevleri artık yaratım sürecine girmeden YZ ile yaptırdığını belirtirken K7, hayal gücünü baskıladığını ifade etmektedir. K9; K8 ve K7'nin ifadelerine katıldığını belirtmiştir. Öne çıkan bazı ifadeler şöyledir:

“Tasarımcılar da mesela çok fazla yapay zekâ kullanıyor. Evet avantajları olabilir ama hayal gücümüzün de ister istemez zarar gördüğünü ve yaratıcılığı körelttiğini düşünüyorum” (K10).

“Artık eskisi gibi bir şeyler araştırmak için uğraşmıyoruz. Hemen yapay zekâyâ sorup hâlediyoruz. Bu bizi düşünmekten alıkoymakta. Bu durumun genel olarak bizi tembelleştirdiğini düşünüyorum. Bu durumda bir konu ile ilgili düşünmek fikir sahibi olmak giderek azalıyor. Bu da tabii yaratıcılığı yok ediyor” (K8).

“Ben de K8’e katılıyorum. Yapay zekânın insanların düşünmesini ve yaratıcılığını engelleyerek sorgulamayan bir geleceğin ortaya çıkmasına neden olduğunu düşünüyorum” (K2).

YZ teknolojileri, dijital teknolojiler üzerinden sentezleyerek kullanıcı ihtiyacına göre sunduğu veriler ile bireylerin bir olay ya da durum ile ilgili düşünme ve yeni fikirler üretme noktasında bireyleri pasivize edebilmektedir. Ayrıca var olan veriler üzerinden içerik üreten bir sistemin yaratıcı ve hayal gücünü destekleyici bir yapıda olduğu fikri tartışmalı bir genellemeyi de beraberinde getirmektedir. Davidson (2025) Avusturya iktisat teorisinin argümanlarından yola çıkarak yapmış olduğu çalışmada yapay zekânın belirsizliğin üstesinden gelmek ve yeni fırsatlar ortaya çıkarmak için gereken muhakeme, hayal gücü ve değerlendirme yeteneğinden yoksun olduğu bulgularına ulaşmıştır.

Dijital uçurum ($f=8$) alt temasında K4, K1, K5 ve K9, yaşam maliyetlerinden dolayı ücretli olan YZ teknolojilerinin eşit bir şekilde kullanımının mümkün olmadığını belirtmiş, bununla birlikte coğrafi farklılıkların bile dijital uçuruma neden olduğu (K2) ifadelerine de yer verilmiştir. Bu yönde görüşler şöyledir:

Ben şahsen gelir düzeyi yüksek olan insanlarda yapay zekâ eşliğinde kariyer fırsatlarından daha hızlı yararlanabileceğini atıyorum sertifikalar, eğitimler, uygulamalar vesaire alabileceğini düşünüyorum. Gelir düzeyi düşük olan insanlarla gelir düzeyi yüksek olan insanların arasında bence bir dijital uçurum olacağını düşünüyorum açıkçası (K3).

“Eğitimde, sağlıktaki olsun iş gücü piyasasında fırsatlar yaratırken aynı zamanda da gelir eşitsizliği gibi şeylere yol açabilir bence. Eğitimde eşitsizlik aynı zamanda. Farklı gelir düzeyleri olan öğrenciler arasında bir eşitsizlik ve uçurum olabilir diye düşünüyorum” (K10).

Yapay zekâ uygulamalarının toplumdaki farklı sosyoekonomik gruplar üzerindeki etkilerini değerlendirirsek özellikle yüksek sosyoekonomik düzeye sahip kişiler için yapay zekâ destekli teknolojilerin sağladığı imkânlar nedeniyle pozitif etkileri ağır basmaktadır. Bu grup, eğitimden sağlığa, kişisel gelişimden çeşitli dijital araçlara erişimde daha fazla fayda sağlayabilir. Öte yandan, düşük gelir düzeyine sahip veya yaşlı bireyler, teknolojik gelişmelerden yeterince yararlanamayabilirler, bu da onları daha dezavantajlı bir konuma itebilir (K7).

YZ teknolojilerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bazında kullanımı bu teknolojilere erişim noktasında eşitliksiz bir dağılıma neden olabilmektedir. Jora ve arkadaşlarına (2024, s. 627) göre tarihin hangi döneminde olursa olsun, teknolojik gelişmeler bölgesel gelişmelere ve eşitsizliklere neden olmaktadır.

Günümüzdeki dijital itici güçler ve bölünmeler, dijital teknolojilerin dünyadaki farklı toplumlarda ne kadar erişilebilir olduğu bölgesel olanaklarla ilişkilidir.

YZ ve dijital uçurum üzerine yapılmış bir çalışmada farklı mesleklerde, eğitim seviyelerinde, gelir düzeylerinde ve dijital erişim dağılımlarında YZ okuryazarlığında önemli bir uçurumun olduğu, eğitim ve mevcut dijital uçurumları kapatmak için kamu politikalarının gerekli olduğu belirtilmiştir (Gürsoy, 2025). Coğrafi yapay zekânın mevcut sosyoekonomik, eğitimsel ve altyapısal eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiği (Huang, 2025), daha yüksek aile sosyoekonomik statüsü, eğitim düzeyi notasında tüm bireylerin genel YZ'ye uyum sağlama konusunda eşit imkânda olmayabileceğini ve bunun gelecekte bireylerin kariyer gelişimlerini engelleyebileceğini ve eşitsizlik kalıplarını pekiştirebileceği (Neufeld vd., 2025) yönünde çalışmalar bulunmaktadır.

İstihdam problemi (f=6) alt temasında K1, K3 ve K8, YZ'nin birçok alanda insan ihtiyacını azaltarak işsizliğe neden olabileceğini ifade ederken K10 ve K4, K1'in fikirlerine katıldığını ifade etmiştir. Bu tema üzerine bazı düşünceler şöyledir:

K1'e katılıyorum ayrıca ben şöyle düşünüyorum. Özellikle şey yüksek sosyoekonomik gruplar yani işveren kesimin çok işine yaradığını ancak düşük sosyoekonomik duruma sahip olan insanlar için de büyük bir tehdit oluşturduğunu düşünüyorum. Şu bağlamda. Bence yapay zekânın en büyük tehditlerinden bir tanesi istihdam tehdidi şu anda. Çünkü nasıl ki işverenler olabildiğince çalışan masraflarından kısılabiliyorken ve birçok işi yapay zekâ ile hâlledebiliyorken belki de 10 kişilik bir ekibe hiç ihtiyaç duymayacak. Bu noktada bence etki olarak yine yüksek sosyoekonomik gruplar kazandı paraları cebinde kaldı ama bir istihdam tehdidi olarak düşük sosyoekonomik düzeyde olan insanlar da işsiz kalacak diye düşünüyorum (K4).

Yapay zekânın gelişmesi birçok iş faktörünü tamamen yok etmese de önemli ölçüde insan kaynağını azaltacaktır. Bu da iş kaybı ve işsizlik sorunları doğurtacaktır. İşini kaydeden ve iş bulamayan tasarımcı, mühendis gibi kişiler uzun vadede yapay zekâ gelişimine ayak uydurmazsa ekonomik olarak hayatta kalmak için beden işçisi olarak çalışacaktır ve bu da toplum üzerinde olumsuz bir etki yaratacaktır (K5).

21. yüzyılda, YZ, iş dünyasında birçok potansiyel sunsa da toplum için zorluklar meydana getirerek geleneksel istihdam sektörlerini altüst etmektedir. YZ'nin insan istihdamında meydana getirdiği birçok olumsuz etkisi açıkça görülmekte ve birçok geleneksel sektör, yapay zekâyı tercih ettiği için dönüşüm geçirmektedir (Nigar vd., 2025, s. 11). YZ kullanımının çoğunlukla eşitsizliğin ve ayrımcılığın yükselmesine neden olan etik ve yasal zorluklar meydana getirdiği,

birincil üretim aracına dönüşmesiyle çalışanları ikincil işlevlere yönlendirdiği (Gerashchenko, 2025), YZ ve otomasyonun, iş gücü ve doğal kaynaklara olan talebi azalttığına (Korinek ve Stiglitz, 2021) dair çalışmalar bulunmaktadır.

YZ teknolojilerinin ne gibi fırsatlar sunduğu yönünde sorulan soruda (f=5) alt tema oluşturulmuştur. Toplam f=16 kodlama yapılan fırsatlar temasının ilk alt teması güncellik (f=1) alt temasında (K4), güzel oturtulmuş, planlanmış bir sistemin olduğunu, sürekli güncel kaldığını ve bu sayede aktif kullanımının olduğunu belirtmiştir.

Verimliliği artırma (f=3) alt temasında iş ve eğitim alanlarında verimliliği artırdığı (K5, K4) yönünde fikirler belirtilmiştir. K8: “Yapay zekâ teknolojilerinin insan gücünün yanında bir destekleyici güç olarak kullanılması sağlık, otomotiv gibi alanlarda verimliliği arttırdığını, hataları azaltıp riskleri en aza indirdiğini ve insanların daha önemli görevlere odaklanmasını sağladığını görmekteyim.” ifadesiyle yapay zekânın farklı alanlarda sunmuş olduğu imkânlarla vurgu yapmaktadır.

YZ teknolojileri, birçok alanda verimliliği artıracak gelişim seyri izlemektedir. YZ ve otomasyon üzerine yapılan çalışmada kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimlerinin eğitim sonuçlarını büyük oranda iyileştirebileceği, daha iyi teşhis ve hasta bakımıyla sağlık hizmeti sunumunu geliştirebileceği, hassas tarımla tarımsal verimliliği yükseltebileceği ve yeni iş fırsatları meydana getirebileceği, ekonomik büyümeyi teşvik edebileceği yönünde sonuçlara ulaşılmıştır (Samuel-Okon ve Abejide, 2024).

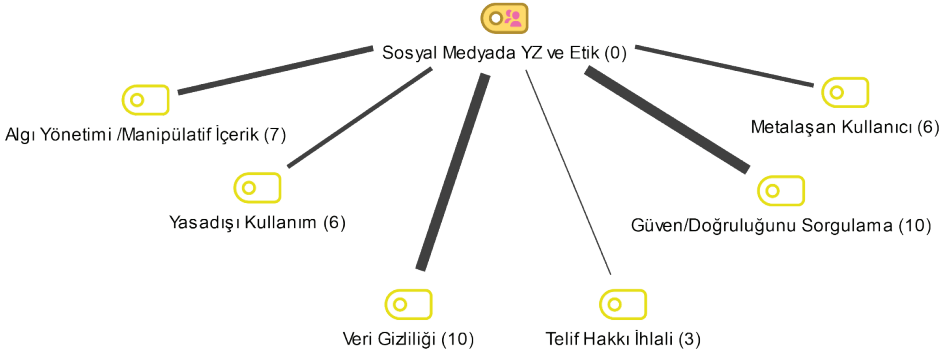
Ders materyali (f=4) alt temasında YZ teknolojilerinin eğitim sistemlerine entegre edilerek ders materyali olarak kullanılabilirliği (K5, K9, K1) belirtilmiştir. K11: “Ben de arkadaşlara katılıyorum. Yapay zekâ doğru politikalarla birleştiğinde bence çok yüksek iş ve eğitim sağlayabilir insanlara.” ifadesi ile YZ teknolojilerinin pozitif potansiyeline vurgu yapmıştır.

İlham alma (f=1) alt temasında K1, YZ teknolojileri kullanılarak akım olabilecek birçok içeriğin üretildiğini diğer kullanıcıların da bu içeriklerden ilham alarak üretim gerçekleştirdiğini belirtmiştir.

Ali ve arkadaşlarının (2025) yapmış olduğu çalışmada YZ'nin bir araç olmasının ötesinde edebi süreçlerde aktif bir katılımcı olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Ayrıca YZ destekli içerik üretiminin makale yazımında (%85,1) ve metin yazarlığında (%47,8) baskın olduğunu, insan tarafından yazılan metinlerin ise YZ tarafından üretilen metinlere (0,4) kıyasla daha yüksek fikir yoğunluğu (0,5) olduğunu gösteren verilere ulaşılmıştır.

Hızlı erişim (f=7) alt temasında internet teknolojilerinin YZ'ye entegre olmasıyla iş, eğitim gibi çeşitli alanlarda erişimin hızlandığı (K7, K4, K6), aranan her şeyin kolaylıkla bulunabildiği (K3), dünyada istenilen herkesle erişim sağlanabildiği, (K5, K12) bu erişimin kolaylık sağlamakla birlikte bağımlılığı artırabileceği (K2) ifadelerine yer verilmiştir.

Şekil 3. Sosyal Medyada YZ ve Etik Teması

Katılımcılara YZ kullanımıyla birlikte sosyal medya ortamlarında etik olarak ne gibi ihlallerin yaşanabildiği sorulmuştur. Sosyal Medyada YZ ve Etik ana temasında 42 kodlama yapılmış ve (f=6) alt tema belirlenmiştir.

Algı yönetimi/manipülatif içerik (f=7) alt temasında K1 ve K3, K4'e katıldığını ifade ederken K5 de K9'a katılarak derin sahte içerikler ile insanların algılarının yönlendirilmesi olasılığının yüksek olduğunu ifade etmiştir. Öne çıkan bazı ifadeler şöyledir;

“Daha önce derslerimizde de konuştuğumuz gibi sosyal medyada artık yönlendiriliyoruz. Farklı kültürlerden, farklı ideolojilerden ve bir takım yanlış düşünceler empoze ediliyor diye düşünüyorum. Yapay zekâyla bu durum daha kişiye özel hâle geldi” (K4).

Ben veri gizliliği ihlallerinin ve manipülatif içerik sunumu gibi sorunların mevcut olduğunu görüyorum. Örnek olarak buna Cambridge Analytica skandalını hepimiz biliyoruzdur. Bu olayda kullanıcı verilere izinsiz bir şekilde toplanmıştı ve siyasi kampanyalarda kullanılmıştı. Örnek olarak derin sahte içerikler çok fazla. Yani kullanıcıları yanıltıcı ve manipülatif içerikler. Örnek olarak da Trump ve Zelenski'nin bir derin sahte videosu yayınlanmıştı. Sosyal medyada günlerce konuşulmuştu. Ben de hani uzun bir süre bunun gerçek olduğunu düşünmüştüm ama yalanlandı (K9).

En korkunç kısmı bana kalırsa artık neyin gerçek neyin yanlış olduğunu bilemeyecek kadar manipülatif içeriğin çoğalmış olması. Ayırt edemiyoruz artık. Bence bu ileride çok daha kötü bir noktaya gelecek. Dolayısıyla ben yapay zekânın bizim kültürel normlarımız üzerinde çok büyük değişikliklere sebep olacağını düşünüyorum (K8).

Hocam ben de şöyle bir şey hissettim. Sosyal medyada yapay zekâ ile yapılmış çok fazla manipülatif içerik var. Çoğu kez bu içeriklerin doğruluğunu öğrenene kadar insanlar galeyana gelmiş olabiliyor. Ben kendi adıma artık bu ortamlardaki çoğu içerikten şüphe eder hâle geldim (K12).

Son yıllarda YZ teknolojileri tarafından üretilen içeriklerin manipülatif bir niyetle kullanıldığı görülmektedir. Bu manipülatif içerikler, bazen büyük bir kitleyi harekete geçirecek gerçeklikte sunulabilmekte ve insanlarda algı oluşumuna aracılık edebilmektedir. YZ tarafından üretilen sahte haberlerin ve derin sahtelerin yayılmasına nasıl katkıda bulunduğunu inceleyen bir çalışmada YZ'nin bilgi manipülasyonunu yoğunlaştırdığı, tespit araçları ve düzenlemelerin parçalı kaldığına dair sonuçlara ulaşılmıştır (Vavrin, 2026). Aktörlerin kişiselleştirilmiş verileri belirli psikolojik ve ideolojik profilleri hedef alan manipülatif içerik oluşturmak ve yaymak için nasıl kullandığını gösteren çalışmada gözetim tabanlı reklamcılığın da büyük ölçekli manipülasyonu mümkün hâle getirdiği ve demokratik bütünlüğe, kamu güvenine ve dijital yönetime yönelik ciddi riskler meydana getirdiği bulgularına ulaşılmıştır (Seabra vd., 2025). Anket yönteminin kullanıldığı, fotoğrafçılık ve derin sahte teknolojileriyle gerçekleştirilen manipülasyonları inceleyen bir çalışmada katılımcıların çoğunluğunun yapay zekânın çoğu kez manipülatif amaçlarla kullanıldığına inandıkları ve bu teknolojilerce üretilen fotoğrafları tanımayı başardıkları inancı taşıdıkları ancak fotoğrafın güvenilirliğini doğrulamak için tasarlanmış araçları kullanma alışkanlıklarının olmadığı bulgularına ulaşılmıştır (Sivrić vd., 2025). Gambín (2024, s. 63), derin sahtenin tarafsız bir teknoloji olmasına rağmen kötü niyetli ve zarar verici uygulamaların toplumda çok yıkıcı etkilere neden olabileceğini belirtmektedir. Derin sahte içerik üretiminin hızlı ve yoğun olması, dijital sahte

içeriğin tespitini yetersiz bir konuma taşımaktadır. Bu yetersizliği gidermek için farklı önleme çalışmalarının geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Yasa dışı kullanım (f=6) alt temasında K11, K6'ya katılarak deepfake videoların yasa dışı kullanımı üzerinde durmaktadır. K5, YZ teknolojileri ile hacking hırsızlık veri ihlali gibi yasa dışı girişimlerin arttığını belirtmiştir. Öne çıkan ifadeler şöyledir:

K6'ya katılıyorum, bu dolandırıcılık, tehdit muhabbetleri çok fazla oluyor. Mesela Instagram üzerinden herhangi bir paylaşım yaptığımızda derin sahte ile bizim üzerimizde belki kıyafetleri çıkartarak videolar görseller oluşturarak tehdit edilebiliyorlar ya da ses muhabbetinden tehdit edilebiliyoruz. Onun dışında ünlülerin pornografik içeriklerini yapabiliyorlar. Bu yönüyle çok korkutucu gerçekten (K11).

Az önce de arkadaşlarımdan söylediği gibi yani bu gerçekten kapsamı çok geniş bir alan. Hepimizin herhangi bir fotoğrafımızdan binlerce videomuz, fotoğrafımız yapılabilir ve farklı amaçlarla kullanılabilir. Sosyal medya ortamlarında rıza dışı içerik kullanımı çok fazla ve bu durum gün geçtikçe artarak devam ediyor (K4).

Ben hani etik konusunda bu sosyal medya platformları yapay zekâlar vesaire kapitalizmin bir ürünü olduğu için kapitalizmin etik tanımadığını düşünüyorum. Çünkü kendisi de çok etik bir ideoloji değil. Her ne kadar liberal bir düşüncede olsam da etik tanımadığını biliyorum. Mesela Facebook kullanıcısının verileri çalındı bu bir suç ama yapılıyor (K1).

Rachmatullah (2026) yapmış olduğu çalışmada YZ teknolojisinin, özellikle derin sahtenin gelişimi, sosyal medyada bireylere ve kamuoyuna potansiyel olarak zarar verebilecek manipülatif içeriklerin yayılması nedeniyle yeni yasal zorunluluklar meydana getirdiği bulgularına ulaşılmıştır. Başka bir çalışmada ise dijital içeriklerin üretiminde üretken yapay zekanın kullanımının teşhisinde standartların geliştirilmesi ve bu tür nesnelerle ilgili adli incelemeler gerçekleştiren uzmanların yeteneklerinin geliştirilmesine duyulan ihtiyacın altı çizilmiştir (Bodrov ve Lebedeva, 2024).

Sosyal medyada YZ kullanımında katılımcıların neredeyse tamamına yakını veri gizliliği ihlalinin (f=10) olduğunu belirtmiştir. K3, toplum olarak gizlilik ve mahremiyete önem verildiğini ifade etmektedir:

Yapay zekâ ile birlikte daha fazla kişisel verileri paylaşmak zorunda kalıyoruz. Bu da gizlilik normlarının yeniden tanımlanması daha açık veri paylaşımı kültürünü benimsememize sebep olabilir diye düşünüyorum. Yani bizim kültürümüz daha çok

gizliliğe önem veren bir kültür ama yapay zekâ ile birlikte daha çok kendimize alakalı veri paylaşmak zorunda kaldığımızı düşünüyorum (K3).

Kolesnikov ve arkadaşlarının (2025) yapmış olduğu çalışmada YZ sistemlerinin büyük ölçekli veri işleme işleviyle etik endişelere neden olduğu ve bu durumun gizlilik ihlallerine ve ayrımcılığa sebep olabileceği yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Kesavan (2024) ise çalışmasında YZ'nin özellikle üretken modellerinde yaşanan hızlı gelişimin veri gizliliği, güvenlik ve kişisel haklar noktasında önemli etik ve hukuki zorluklar meydana getirdiği sonucuna ulaşmıştır.

Telif ihlali (f=3) alt temasında üç kişi fikir belirtmiştir. K6 ve K5 YZ teknolojilerinin gelişmesiyle telif hakkı ihlallerinin arttığını belirtmiştir. K4, bu teknolojilerin üretim noktasındaki etik dışı gelişimine vurgu yapmaktadır:

ChatGPT gibi bir yapay zekâ platformuna Shakespeare'in bütün eserlerini yüklediğinizde size direkt olarak Shakespeare gibi yazabiliyor. Bu durum ürkütücü gerçekten. Evet ve tamamen kendisinin üretebileceği ama Shakespeare gibi yazabileceği birçok imkânı var. Yani şu anda telif hakkı gibi, yaratıcılık gibi birçok konu tehdit altında (K4).

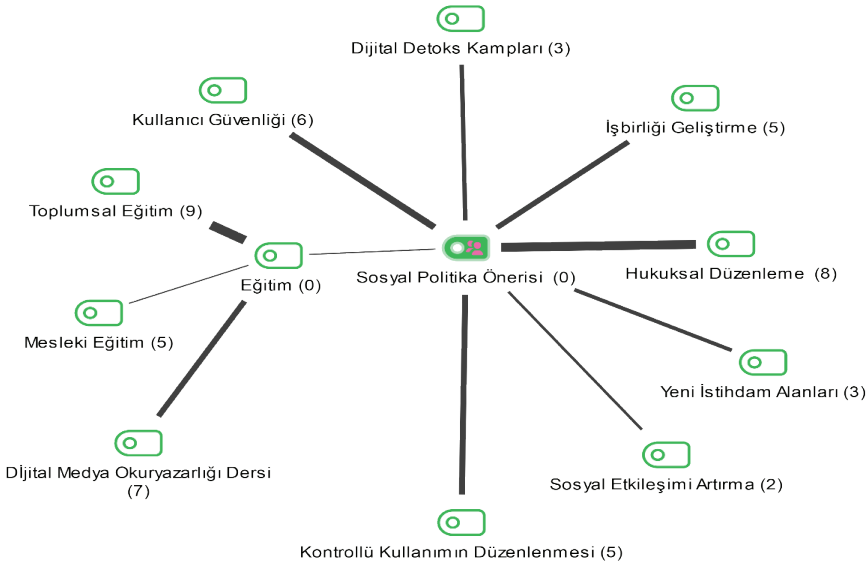
Güven/doğruluğunu sorgulama (f=10) alt temasında katılımcıların neredeyse tamamı YZ teknolojilerinin güveni zedelediği (K1, K6, K7) ve sosyal medya ortamında üretilen içeriklerin doğruluğunun sorgulanmasına neden olarak güvensiz bir ortam oluşturduğu (K2, K5, K3), birçok uzmanlık gerektiren alanlarda uzman olmayan kişilerin aşırı içerik üretiminin bilgi kirliliği oluşturarak güveni yok ettiği (K8) yönünde fikir belirtilmiştir. Ayrıca YZ ile üretilen manipülatif ve kurgulanmış içeriklerin gerçekliği yok ederek toplumda güvensiz bir ortam oluşturduğu (K9, K4) üzerinde durulmuştur. K12: "Yapay zekâ öyle gerçekçi içerikler oluşturuyor ki sosyal medyadaki birçok içerikten şüphe duyar hâle geldim. Bu ortamlarda paylaşılan haberlere bile acaba doğrumu diye düşünüyorum. Gerçekten neye güveneceğimizi bilemez durumdayız" ifadesiyle yönlendirilmiş bilginin tehlike boyutunu ve insanların duygu durumlarında meydana gelebilecek etkileri belirtmektedir.

YZ teknolojilerinin üretmiş olduğu gerçekçi içeriklerden dolayı bu ortamlardaki içeriklerin doğruluğu ve güvenilirliği geçmişe oranla giderek daha fazla sorgulanmakta ve şüphe uyandırmaktadır. Bununla birlikte çoğu kullanıcı büyük oranda YZ teknolojilerine dayanan sosyal medya platformlarının bu yapısını fark edememektedir. Bu sebeple sosyal medya platformlarında aktif

olan çoğu kullanıcı dolaylı yoldan YZ teknolojilerinin üretmiş olduğu içeriklere güvenebilmektedir (Montag ve Elhai, 2025, s. 3).

Metalaşan kullanıcı (f=6) alt temasında katılımcılar; tanınmış kişilerin ses ve görüntülerinin reklam unsuru olarak kullanıldığı (K12, K4), sosyal medya ortamlarının ticari bir alan hâline geldiği ve öne çıkan reklam içeriklerinin insanları yönlendirdiği (K3, K1) ve YZ destekli kişiselleştirilmiş içeriklerin insanları hep bir şeyleri satın almaya teşvik ettiği (K2, K10) yönünde fikir belirtmiştir.

Meta kavramı tüketime uygun olarak hazırlanmış, kaydedilmiş, endüstriyel olarak düzenlenmiş, değiştirilebilen ve pazarlanabilen bir ürün olarak ifade edilmektedir (Adorno, 2007, s. 96). Sosyal medya ortamlarının giderek ticari bir yapıya dönüşmesi, kullanıcıları önce tüketiciye, sonrasında ise onları da tüketim malzemesi hâline getiren metaya dönüştürmüştür. Tıklama, takipçi, satın alma sayıları, bireylerin bu ortamlardaki eylemleri parasal bir göstergenin çıktıları olabilmektedir. Gantulga ve arkadaşlarının (2025) YZ tarafından üretilen reklamların gerçekçilik, canlılık, hayal gücü ve sentez gibi temel özelliklerinin tüketicilerin duygusal tepkilerini ve satın alma niyetini nasıl etkilediğini inceledikleri çalışmada YZ reklam özelliklerinin duygusal tepkileri önemli ölçüde şekillendirdiği ve bunun da satın alma niyetini etkilediğine dair bulgulara ulaşılmıştır.

Şekil 4. Sosyal Politika Önerisi Teması

Katılımcılara, sosyal medya ortamlarında YZ kullanımında etik ihlalleri önlemeye yönelik bir sosyal politika öneriniz var mı sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcıların cevapları doğrultusunda 11 alt tema oluşturulmuş ve toplam (f=53) kodlama yapılmıştır.

Sosyal politika önerisi temasının bir alt teması olan iş birliği geliştirme (f=5) temasında YZ teknolojilerinin sosyal medya ortamlarına entegre olmasıyla algoritmik altyapının sağladığı imkânlarla bu ortamlarda kalma süresinin uzadığı ve bu durumun bağımlılığı artırabildiği üzerinde durulurken bunu önlemeye yönelik sivil toplum kuruluşları (STK) ve farklı kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılarak önlemeye yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir (K1). K8, farklı kurumlarla iş birliği yapılarak bu alanların bağımlılık yapıcı etkisinin azalacağını ve insanların bilinçleneceğini ifade etmiştir. K9, K8'e katıldığını belirtmiştir.

Hocam yani kamu spotlarının artması gerektiğini düşünüyorum. Mesela Türkiye’de MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) işte BTK yani Bilgi Teknoloji ve İletişim Kurumunun sivil

toplum örgütlerinin Sağlık Bakanlığı mesela bu konu hakkında destek hatları vesaire varmış. Fakat ben bunların çok gündeme geldiğini düşünmüyorum (K10).

Ülkelerin yapay zekâ teknolojilerini nasıl düzenlediklerine baktığımızda, her ülkenin bu yeni teknolojilere yaklaşımında büyük farklılıklar görüyoruz. Örneğin bazı ülkeler, vatandaşlarını teknoloji bağımlılığı gibi olumsuz etkilerden korumak için kullanım kısıtlamaları getirirken bazıları ise yapay zekâ ve otomasyonun getirdiği işsizlik sorunlarına çözüm üretmek için eğitim programları ve yeniden eğitim olanakları sunuyor. Bu bağlamda, yapay zekânın olumlu etkilerini maksimize etmek ve olası olumsuz sonuçlarını minimize etmek için, kapsamlı bir sosyal politika geliştirilmesi gerektiğini ve bunu da birçok farklı kurumla birleşerek iş birliği kurarak yapması gerektiğini düşünüyorum (K7).

Yapay zekânın entegrasyonunu desteklemek için öğretmenlerin kapsamlı bir şekilde eğitilmesinin gerekliliğinin vurgulandığı bir araştırmada yapay zekânın eğitim alanındaki kazanımları en üst düzeye çıkarmak ve dezavantajlarını azaltmak için tüm paydaşların iş birliğine dayalı bir çaba göstermesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca eğitimin tüm alanlarından eşit ve etkili bir şekilde faydalanmak için YZ konusunda sürekli araştırma, politika oluşturma ve etik yönergeler hazırlama gerekliliği önerilerinde bulunulmuştur (Farooqi, 2024). Başka bir çalışmada ise gizliliğin güvenlik gereksinimleriyle karşılaştırıldığında geri plana atıldığı ve bu sebeple YZ geliştiricileri ve politika yapımcıların güçlü ve etkili gizlilik önlemleri geliştirmek için birlikte çalışması gerektiği vurgulanmıştır (Debnath vd., 2024).

Hukuksal düzenleme (f=6) alt temasında K5, bu teknolojilerin etik kullanımının hukuksal olarak desteklenmesi gerektiğini ifade ederken ayrıca bu teknolojileri insanların verilerini elde etmek ve insanları yönlendirmek için kullanan kurum ve kuruluşların sınırlarının hukuksal olarak düzenlenmesi gerektiği (K4, K9) ifade edilmiştir. Ayrıca kullanıcı güvenliğinin ve özel hayatın gizliliğinin bu ortamlarda hukuksal olarak korunması gerektiği belirtmiştir (K2, K1, K3).

YZ teknolojisinin gelişimiyle kişisel veri koruma sisteminin dönüşümünün ele alındığı bir çalışmada kişisel verilerin aktif bir biçimde korunması, yasal düzenleme, teknik önlemler ve uluslararası iş birliğini de içine alan kapsamlı bir yaklaşım gerektiği ve tasarımı gizlilik ilkesinin uygulanması, veri koruma zorunluluğuna uygun olarak kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi bir zorunluluk olarak önerilmiştir (Kolesnikov vd., 2025). Zverev ve arkadaşları (2025) çalışmalarında YZ tabanlı siber suçlara karşı etkili yasal önlemlerin, teknik

araçların eş zamanlı geliştirilmesini, insan haklarının daha iyi korunmasını ve yasal normların uluslararası düzeyde uyumlaştırılmasını gerektirdiği bulgularına ulaşmıştır.

Yeni istihdam alanları (f=3) alt temasında YZ teknolojilerinin gelişimi ve birçok iş alanına entegre olmasıyla insanların mağduriyet yaşamaması adına yeni iş alanlarının oluşturulması gerektiği belirtilmiştir (K8, K5). K11, yapay zekânın doğru politikalar geliştirildiğinde eğitim ve iş imkânı sağlayabileceğini ifade etmiştir.

Dijital detoks kampları (f=3) alt temasında K2, farklı ülkelerde dijital detoks kamplarının yaygın olduğunu Türkiye’de de yaygınlaştırılabileceğini belirtirken K1 de K10’a katıldığını belirtmiştir.

Bu platformlarla veya yapay zekâyla ilgili değil de hükûmetle ilgili bir şey söylemek istiyorum. Gençleri bu ortamlardan uzak tutacak bence sosyalleşmelerine yardım sağlayacak birtakım merkezler açılabilir. Ne deniyordu dijital detoks kampları sanırım. Bu merkezler içerisinde gençlerin telefonda uzak kalmasına yardımcı olacak ve bu ortamlara bağımlılığı da azaltacaktır (K10).

Sosyal etkileşimi artırma (f=2) alt temasında K10, dijital detoks kamplarının yanı sıra hükûmetin sosyal etkileşimi artırabilecek faaliyetler geliştirmesi gerektiğini ifade ederken; K7, K10’a katıldığını belirtmiştir.

Kullanıcı güvenliği (f=6) alt temasında K5, K12 ve K2 kullanıcı güvenliğinin bu ortamlarda sağlanmadığını ve bu konuda önlem alınması gerektiğini öneri olarak sunarken K10, bu ortamlarda cinsiyetçi, ırkçı, nefret söylemini artıran eylemlerin fazlasıyla olduğunu ve insanların mağduriyet yaşamaması için kullanıcı güvenliğinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. K7 ve K4, K10’a katıldıklarını belirtmişlerdir.

Kontrollü kullanımın düzenlenmesi (f=5) alt temasında özellikle sosyal medya ortamlarının aşırı kullanımı üzerinde durulmuştur. K1, Çin’de çocukların ekran süresine dair kısıtlamaların ve düzenlemelerin olduğunu belirtirken, K10 ve K2, bu ortamların özellikle çocuklar noktasında kontrollü kullanımın artırılması gerektiği ve bu ortamlara ciddi bir bağımlılığın oluştuğunu belirtmişlerdir. Bazı ifadeler şöyledir:

“Ben de K2’ye katılıyorum. Ayrıca şunu eklemek istiyorum: Instagram’ı falan yasaklamak çözüm değil. Bence bunu yasaklamak yasaklarla değil de hukuki bağlamda kontrollü kullanımla biraz daha teşvik ederek azaltmak daha doğru olur diye düşünüyorum” (K11).

“Ben K1’e ve K10’a katılıyorum. Özellikle ebeveynlere burada ciddi sorumluluk düşüyor. Toplum olarak kontrollü kullanımı teşvik etmemiz gerekiyor. Yani ilerde ne olacağı belli değil ve erken önlem almak gerekiyor” (K12).

Hukuksal düzenleme (f=8) alt temasında etik dışı davranışların ve yasa dışı kullanımın engellenmesi için hukuksal bir düzenlemenin olması gerektiği (K8, K9) ifade edilmiş; K3, K1 ve K6 yasaların güçlendirilmesi gerektiğini ve kişisel verilerin korunmasının sağlanması gerektiğini belirtirken K4, K5 ve K7 yasal sürecin gerekliliğine vurgu yapmıştır:

“Ben şöyle diyeyim, ceza yaptırımlarının şart olduğunu düşünüyorum. Çünkü arkadaşlarımda da söylediği gibi yani bu gerçekten kapsamı çok geniş bir alan. Hepimizin herhangi bir fotoğrafımızdan binlerce videomuz, fotoğrafımız yapılabilir” (K4).

Sosyal medya ortamlarında yasa dışı kullanım bu teknolojiler sayesinde daha hızlı ve tehlikeli. Hacking hırsızlık veri ihlali gibi. Bunun önü asla kapanmayacak gibi bunun için yapay zekâ firmaların API datalarını kullanarak tekrar oluşturulan hacking yapay zekâlara karşı firmalar hatta devletler önlem almalı ve yasal düzenlemeler yapmalı (K5).

Politika yapıcılara tavsiyem, yapay zekâ ve dijital teknolojilerin kullanımı konusunda kapsamlı etik kurallar ve düzenlemeler getirilmesidir. Bu düzenlemeler, teknolojinin toplum üzerindeki etkilerini dengeli bir şekilde yönetmeye yardımcı olabilir. Ayrıca, kamuoyu kampanyalarında etik kullanım, veri gizliliği ve bireysel hakların korunması gibi konulara yasal ve cezai olarak daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşünüyorum (K7).

YZ kullanımında yaşanabilecek etik ihlallerin önlenmesi ve güvenli kullanım için bu alanlarda eğitim ya da bu alanların eğitime entegre edilmesi birçok çalışmada öneri olarak sunulmuştur. Yaşar’a (2024, s. 67) göre iş yükünü azaltmak için uzmanların yapay zekâdan yararlanması gerekmektedir. Ayrıca, günümüzde YZ destekli halkla ilişkiler yazılımları: kampanya yönetimi, metin yazarlığı, hizmet otomasyonu, sosyal medya analizi, web sitesi izleme ve itibar yönetimi gibi uygulama alanlarında hizmet sunmaktadır. Sektörel yeniliklerin

müfredata entegrasyonu kapsamında, YZ ile kriz yönetimi, metin yazarlığı ve medya izleme gibi alanlarda ders içeriklerine YZ uygulamalarının entegrasyonu üzerine çalışılmaktadır. Eğitim odaklı yapılan bir çalışmada okulların üretken YZ olmak üzere teknolojinin ilerlemesiyle dönüştürülebileceği, öğrenci odaklı kişiselleştirilmiş öğrenme ve problem odaklı pedagoji ile başladığında YZ'nin yeni bir öğrenme biçimini destekleyeceğine dair bulgulara ulaşılmıştır (Zhao, 2024). YZ destekli öykü anlatımının ilkökul öğrencilerinin yaratıcılığı, dil gelişimi, takım çalışması ve dijital okuryazarlığı üzerindeki etkisini değerlendirmek üzere elde edilen verilerde ise YZ araçlarının hayal gücünü harekete geçirdiği, katılımı teşvik ettiği ve kapsayıcı ve farklılaştırılmış öğrenmeyi desteklediği bulgularına ulaşılmıştır (Aleksieva vd., 2025). Bu bağlamda katılımcıların görüşleri doğrultusunda eğitim alt teması kendi içinde üç alt temaya ayrılarak kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Eğitim alt temasında toplam 21 kodlama yapılmıştır. Eğitim alt temasının alt temaları dijital medya okuryazarlığı dersi (f=7), toplumsal eğitim (f=9) ve mesleki eğitim (f=5)'dir.

Dijital medya okuryazarlığı (f=7) alt temasında K11, dijital medya okuryazarlığı dersinin ortaokul, lise gibi eğitim kurumlarında her sene tekrar verilmesi gerektiğini yönünde açıklamalarda bulunmuştur. K4 hem dijital medya okuryazarlığı dersinin hem de toplumsal eğitimin gerektiğini belirtmiştir. K1, bu teknolojilere yönelik bilinçli hareket edilmesi için dijital medya okuryazarlığı dersinin kapsamının genişletilmesi gerektiği ve toplumsal olarak eğitimin şart olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuştur.

K2 ve K6, dijital medya okuryazarlığı dersinin tüm eğitim kurumlarında önemli olduğu ve bu dersleri bu alana hâkim insanların vermesi gerektiği ama bu konuya gereken önemin verilmediğini belirtmiştir. K2, ayrıca toplumun farklı alanlarında geniş bir bilinçlendirme eğitimi verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Evet, K11 arkadaşımıza katılıyorum. Özellikle bu derslerin, eğitimlerin, işte dijital medya okuryazarlığı olsun, etkinlik dersleri olsun çoğunun üniversitede verildiğini görmüştüm. Zaten biz de yeni medya ve iletişim öğrencisi olarak sadece bir dönem aldık bu dersi. Ancak bu dersi bir dönem almak yerine her sene, her dönem bu dersi almamız gerektiğini ve bu derslerin sadece üniversitede sınırlı kalmayarak ana sınıfı ilkökul çağındaki çocuklara bile verilebileceğini düşünüyorum. Aslında verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü 3-4-5 yaşlarından itibaren küçük çocuklara tablet, telefon gibi araçların verildiğini ve bu çocukların sosyal medyaya özellikle YouTube olsun TikTok olsun bunlara maruz kaldığını ve özendiğini görüyorum. Çevremde de

olsun sosyal medyada da gördüğüm kadarıyla bu çocukların çok fazla linçlendiğini görüyorum. Böyle böyle toplumun çeşitli katmanlarına yayılması gerektiğini düşünüyorum. Sadece okulla da sınırlı olmamalı (K9).

K12, dijital medya okuryazarlığı dersinin yanı sıra mesleki ve toplumsal eğitimin de önemli olduğunu belirtmiştir:

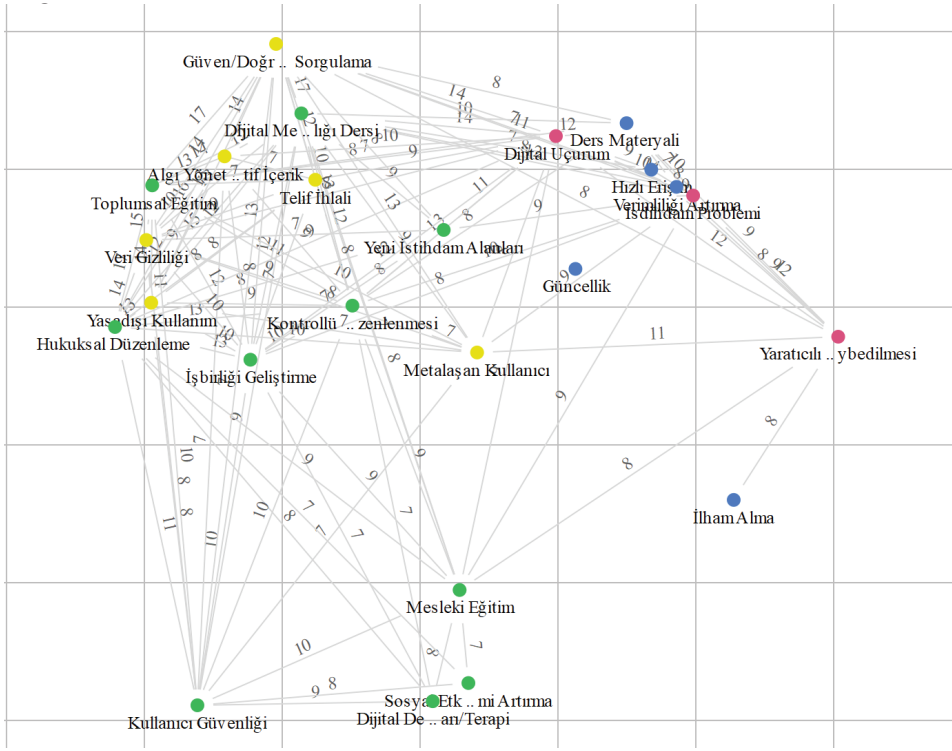
Yapay zekâ da aslında dijitalden bilgiyi önümüze getiriyor. Bu bilginin özellikle akademik noktada bilginin doğruluğunu sağlamak çok zor. Ben de buna biraz araştırma yaptığımda birçok ülkede aslında okullarda yapay zekânın gelişmesiyle birlikte nasıl diyeyim? Bir dijital medya okuryazarlığı gibi özellikle sahte haberlerle çevrim içi anlamda bilgi kirliliğiyle alakalı eğitimler veriliyor. Biz de bu derse daha fazla önem vermeliyiz. Biz de edebiliriz. Ayrıca arkadaşlara katılıyorum mesleki ve toplumsal eğitimde gerekiyor (K12).

K4 de K2 ve K6 gibi dijital medya okuryazarlığı eğitiminin önemli olduğu ve iletişim çıkışlı mezunların bu dersleri vermesi gerektiğini belirtirken ayrıca bu teknolojilerin mesleki altyapısının öğrenilmesine yönelik eğitimlerin de verilmesi gerektiğini belirtmiştir. K1 ve K4, toplumsal olarak bu teknolojilerin kullanımı noktasında eğitimin gerektiğini ifade ederken K8 ve K3, K1'e katıldığını belirtmiştir. K10 hem toplumsal eğitimin hem de mesleki eğitimin verilmesi gerektiğini belirtmiştir:

Hocam bence eğitim küçüklükten başlamalı ve bu teknolojilerle ilgili mesleki eğitimi ilk önce aile bireylerine daha sonrasında ana sınıftan başlayan bir eğitimle bunu anlatmaya çalışmamız gerekiyor açıkçası. Bu teknolojilerin hem toplumsal olarak hem de mesleki olarak tanınmaları gerekiyor. Toplumun geneline yayılan bir bilinçlenme eğitimi başlatılsa çok iyi olur. Eğer eğitimleri ona göre düzenleyebilirsek daha bilinçli bireyler yetiştirilebilir. Kademe kademe toplumun geneline yayılabilir (K10).

K6, medya okuryazarlığı dersinin yanı sıra bu teknolojilerle ilgili mesleki ve toplumsal eğitimlerin artırılmasını ve bu sayede bu teknolojileri geliştirerek dünyada söz hakkı alabileceğimizi ifade ederken; K5, toplumsal eğitimin yanı sıra istihdam problemlerinin çözülmesi için bu alana yönelik mesleki eğitimlerin verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Öğrencilerin YZ destekli eğitimini konu alan çalışmada medya okuryazarlığı eğitiminin gerekliliğine öğrencilerin %82,7'si katılım sağlarken (Lee, 2025) başka bir çalışmada manipülatif uygulamalarla mücadele etmek için medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünmenin geliştirilmesinin gerekliliği

Şekil 5. Kod İlişkileri Haritası

Kod ilişkileri haritası incelendiğinde güven/ doğruluğunu sorgulama ve diğer kodlar arasında yoğunlaşan bir ilişki haritası olduğu görülmektedir. Hızlı erişim ve verimliliği artırma ile algı yönetimi/manipülatif içerik ve toplumsal eğitim temalarında diğer kodlara oranla bir yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. En az ilişkinin tespit edildiği iki kod ise yaratıcılığın kaybedilmesi ve ilham alma isimli birbirine iki zıt anlamı ifade eden temalardır.

4. Sonuç

Bu çalışma, dijital iletişimde geliştirmiş olduğu yeniliklerle giderek iletişim pratiklerinde daha fazla görünür hâle gelen YZ teknolojilerinin sosyal medya ortamlarında kullanımını, bu kullanımdan kaynaklı etik ihlallerin neler olduğunu ve bu alana yönelik sosyal politikanın neler olabileceğini incelemektedir. Çalışmanın çıkış noktası, Türkiye’de geliştirilen dijital alana yönelik plan ve stratejilerin geliştirilmesiyle birlikte değişen teknolojinin dinamikleriyle YZ temelli sosyal medya ortamlarında ortaya çıkan etik sorunların tespitini

üniversite öğrencilerinin fikirleri ekseninde ele almak ve politika yapıcılara bu ihlalleri önlemeye yönelik güncel bir veri havuzu oluşturmaktır.

YZ temelli sosyal medya ortamları, insan yaşamının etkili ve vazgeçilmez bir faaliyet alanı olarak alışkanlık düzeyini genişleterek toplumsal yapıları değiştirirken beraberinde birçok etik problemlere de neden olmaktadır. Sosyal medyanın sunmuş olduğu anonimlik, farklı grup ve kişilerin bu ortamlarda rahatça zarar verici faaliyetlerde bulunabilmelerini kolaylaştırırken, YZ ile bütünleşmiş algoritmaların yönlendirici içerikleri, bireyin faaliyet alanını şekillendirebilmekte, yanıltıcı içerikler, yalan haberler ve dikkat çekme amacıyla üretilen komplo teorileri, bireylerin güven algısını zayıflatılabilmektedir. Ayrıca bu ortamlarda cinsiyet, ırk, dil, din gibi ayrıştırıcı yaklaşımlarla şekillenen nefret söylemlerinin ön yargıları güçlendirebilme riski de bulunmaktadır. YZ teknolojileri sayesinde daha hızlı ve işlevsel hâle gelen kullanıcıların eğilim ve ilgi alanları dikkate alınarak sunulan kişiselleştirilmiş içerikler; kullanıcıların satın alma davranışlarını, eğilimlerini, düşünce yapılarını, hatta hayata bakış açılarını şekillendirirken kullanıcıların bu ortamlarda kendi iradesiyle hareket ettiği ve özgür oldukları yönündeki iyimser tabloyu etik bir sorunsal olarak gün yüzüne çıkarmaktadır. YZ sistemleriyle desteklenen sosyal medya ortamlarında kullanıcı ekseninde meydana gelebilecek etik ihlallerin saptanması ve bu alana yönelik çözüm önerisi sunmak toplumun bütünlüğü, refahı ve faydası için önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, sosyal medyada YZ kullanımını ve etik ihlalleri saptamayı, bu etik ihlallere yönelik sosyal politika önerisi sunmayı amaçlamaktadır.

Öğrenci görüşlerinden elde edilen bulgular, çalışmanın ana araştırma sorusunun hangi doğrultuda yanıtlandığını göstermektedir. “YZ teknolojilerinin fırsat ve tehditleri nelerdir?” sorusunun, YZ teknolojilerinin hızlı erişim, verimliliği artırma, güncel akış, ders materyali olarak kullanılması ve ilham verme noktasında cevaplama fırsatları sunduğu görülmüştür. Bu teknolojililerin ayrıca yaratıcılığın kaybedilmesi, dijital uçuruma neden olması ve istihdam problemlerine neden olabileceği tehditleri bulunmaktadır. “YZ destekli sosyal medya platformlarında yaşanan etik ihlaller nelerdir?” sorusunun; YZ temelli sosyal medya ortamlarının manipülatif içerik üretimi ve yasa dışı kullanıma neden olduğu, veri gizliliği ve telif hakkı ihlalini artırdığı, kullanıcıyı bu ortamlarda metalaştırarak bu ortamlara güveni azalttığı yönünde temalar biçiminde yanıtlandığı görülmektedir. Son olarak, “Etik ihlalleri önlemeye yönelik nasıl bir sosyal politika önerilmelidir?”

sorusunun kullanıcı güvenliğinin sağlanması, dijital detoks kamplarının oluşturulması, bu alana yönelik mesleki, toplumsal eğitimin yanı sıra dijital medya okuryazarlığı dersinin verilmesi, kontrollü kullanımın düzenlenmesi, sosyal etkileşimin artırılması, yeni istihdam alanlarının oluşturulması, hukuksal düzenlemenin yapılması ve iş birliklerin geliştirilmesi yönünde temalar üzerinden cevaplandırıldığı görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde çalışma, YZ destekli sosyal medya ortamlarına yönelik etik ihlallerin önlemesine yönelik var olan politikaların geliştirilme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Ele alınan etik ihlallerin toplumun refahını etkileyebilecek düzeyde olması, bu alana yönelik alınacak önlemlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın 12 öğrenci ile sınırlı tutulmakla birlikte aynı bakış açısı ile farklı örneklem üzerinden ve farklı örneklem büyüklüğü ile tekrardan ele alınması, bu alana yönelik iyileştirme önerilerin çeşitliliğinin artmasını sağlayacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul İzni

Bu araştırma, Yalova Üniversitesi Etik Kurullar Koordinatörlüğü'nün 20.10.2025 tarihli 2025/398 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Kaynakça

- Adorno, T., W. (2007) *Kültür Endüstrisi* (Çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel-Elçin Gen) (1. Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aleksieva, M., Mishkova-Yotova, I., & Peneva, M. (2025). Artificial Intelligence and creative writing in primary education: Expanding Rodari's Fantasy Binomial Method. *International Scientific Multidisciplinary Conference AI-SMART 2025: Conference Proceedings*. DOI: <https://doi.org/10.31410/AI.SMART.2025.201>
- Ali, E.H., Kottaparamban, M., Ahmed, F., Usmani, S., Hamd, M., Ibrahim, M., & Hamed, S. (2025). Beyond the human pen: The role of artificial intelligence in literary creation. *Research Journal in Advanced Humanities*. 6(4). <https://doi.org/10.58256/c0ymkm61>

- Apostol, C. (2024). Artificial Intelligence the technology that transcends our imagination. *Competitiveness and sustainable development*, pp. 98-104. <https://doi.org/10.52326/csd2024.15>
- Baldock, J. ve Mitton, L., Manning, N. & Vickerstaff, S. (Eds). (2011). *Social policy*. Oxford University Press, USA.
- ASHB (2025) Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığında yapay zekâ destekli yeni dönem <https://www.aile.gov.tr/haberler/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanliginda-yapay-zekâ-destekli-yeni-donem/> (Erişim Tarihi: 19.01.2026).
- Billson, J. M. (1989). Focus groups: A practical guide for applied research. *Clinical Sociology Review*, 7(1), 24. <https://digitalcommons.wayne.edu/csr/vol7/iss1/24>
- Boden, M. A. (2016). *AI: Its nature and future*. Oxford University Press.
- Bodrov, N. F., & Lebedeva, A. K. (2024). Analysis of the case law establishing circumstances of illegal distribution of generative content created using artificial intelligence. *Legal research*, (11), 1-25. DOI: 10.25136/2409-7136.2024.11.72540.
- Bowling, A. (2009). *Research Methods in Health: Investigating Health and Health Services*. McGraw-Hill House.
- Çarıkcı, K., Meral, H., Berkil, S., Çalışır, A., Önala, L., & Arslan, Ö. (2024). Nitel araştırmalarda tematik analiz. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 10(37), 127-140. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10509707>
- Davidson, S. (2025). The limits of artificial intelligence: July 2025. *The Review of Austrian Economics*, 1-17. <https://doi.org/10.1007/s11138-025-00705-2>
- De, D., El Jamal, M., Aydemir, E., & Khera, A. (2025). Social media algorithms and teen addiction: neurophysiological impact and ethical considerations. *Cureus*, 17(1). DOI: 10.7759/cureus.77145.
- Dean, H. (2012). *Social policy*. Polity.
- Debnath, R., Veeraraghavan P, V., & Hapse, N. (2024). AI and Privacy: Ethical concerns in data collection and surveillance. *International Journal For Multidisciplinary Research*. Vol. 6, Issue 6, pp.1-8, E-ISSN: 2582-2160, <https://www.ijfmr.com/papers/2024/6/32150.pdf>
- Drabiuk, S. (2025). Artificial intelligence and propaganda and disinformation: main challenges. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. Vol. 5, No:90, <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.45>
- Ess, C. (2013). *Digital media ethics*. Polity Press.

- Farooqi, M.T., Amanat, I., & Awan, S.M. (2024). Ethical considerations and challenges in the integration of Artificial Intelligence in education: A systematic review. *Journal of Excellence in Management Sciences*. 3 (4), <https://doi.org/10.69565/jems.v3i4.314>
- Gambín, Á. F., Yazidi, A., Vasilakos, A., Haugerud, H., & Djenouri, Y. (2024). Deepfakes: current and future trends. *Artificial Intelligence Review*, 57(3): 64. <https://doi.org/10.1007/s10462-023-10679-x>
- Gantulga, Dashzegve. T & Munkhbayasgalan. G (2025). A Study on The factors influencing consumers' purchase intention toward advertisements created by Artificial Intelligence. *International Journal of Social Science and Economics Invention*. 11 No:12 (25), pp. 171-175 | <https://doi.org/10.23958/ijsssei/vol11-i12/434>
- Gerashchenko, I. (2025). Artificial intelligence and the problem of unemployment. *Theoretical economics*. Issue 11, pp. 86-98, <https://doi.org/10.52957/2221-3260-2025-11-86-98>
- Gürsoy, S. (2025). Artificial Intelligence Literacy and the Digital Divide: Implications for Financial Investors. *J Bus Econ Stud*. 2(1): 1-9. DOI: doi.org/10.61440/JBES.2025.v2.52
- Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence. *California management review*, 61(4), 5-14. <https://doi.org/10.1177/0008125619864925>
- Huang, X. (2025). Geospatial Artificial Intelligence (GeoAI) Is widening the digital divide. *Annals of the American Association of Geographers*, Vol 115, Issue 9, pp. 2017–2029. <https://doi.org/10.1080/24694452.2025.2527316>
- İpek, E. (2022). Sosyal politikanın dünyada ve Türkiye’de tarihsel gelişimi. İpek, E., & Develi, A. (Edr.) *Sosyal politikayı keşfetmek: Temel çalışma konuları içinde* (ss. 1-26). Nobel Yayınevi.
- Jora, O., Iacob, M., Rosca, V.I., Nedelcu, M.R., Preda, A.F., & Nedef, M. (2024). Artificial Intelligence and Artistic Imagination: Revisiting the cultural economy of industrial revolutions. *Amfiteatru Economic*, 26 (66), pp. 613-632. <https://doi.org/10.24818/EA/2024/66/630>
- Kesavan, E. (2024). A Review on ethical and legal issues in artificial intelligence and data privacy. *International Journal of Innovations in Science, Engineering And Management*, 3(4), 94-99. <https://doi.org/10.69968/ijisem.2024v3i494-99>
- Krueger, R. A. & Casey, M., A. (2014). *Focus groups: A practical guide for applied research*. SAGE Publications.
- Korinek, A., & Stiglitz, J. E. (2021). Artificial intelligence, globalization, and strategies for economic development (No. w28453). *National Bureau of Economic Research*. DOI 10.3386/w28453, <http://www.nber.org/papers/w28453>

- Kolesnikov, A., Chapelskiy, Y., Budnyk, V., & Kozhenovskiy, Y. (2025). Transformation of the personal data protection system under the influence of artificial intelligence technology development. *Economics. Finances. Law*. No:2, Doi: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.2.24>
- Küçükoba, E. (2022). Refah Devleti Bağlamında Sosyal Politika, Sosyal Hizmetin Tarihi Gelişimi ve Türkiye. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(2), 164-176. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpd/article/1165199>
- Latzer M., Hollnbuchner K., Just N. & Saurwein F. (2016). The economics of algorithmic selection on the Internet. In Bauer J. M., Latzer M. (Eds.), *Handbook on the economics of the Internet* (pp. 395–425). <https://doi.org/10.4337/9780857939852.00028>
- Lee, S.H. (2025). A Study on the creativity education and future competency development direction of students in the age of Artificial Intelligence: Focusing on the webtoon and animation majors. *Korea Institute of Design Research Society*. Vol. 10, Issue 1 (34 pp. 474–483, DOI: 10.46248/kidrs.2025.1.474
- Lewis, D., & Moorkens, J. (2020). A rights-based approach to trustworthy AI in social media. *Social media+ Society*, 6(3), 2056305120954672. <https://doi.org/10.1177/2056305120954672>.
- Leavy, S. (2018). Gender bias in artificial intelligence: The need for diversity and gender theory in machine learning. In *Proceedings of the 1st international workshop on gender equality in software engineering* (pp. 14-16). <https://doi.org/10.1145/3195570.3195580>
- MEB (2025) Eğitimde Yapay Zekâ Politika Belgesi ve Eylem Planı (2025-2029) https://yegitek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_06/17092340_egitimdeyapayzekapolitikabelgesiveeylemplani202520291.pdf (Erişim Tarihi: 19.01.2026).
- Montag, C., & Elhai, J. D. (2025). The darker side of positive AI attitudes: Investigating associations with (problematic) social media use. *Addictive Behaviors Reports*, 100613. Vol:22, <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2025.100613>
- Namey, E., Guest, G., Thairu, L., & Johnson, L. (2008). Data reduction techniques for large qualitative data sets. *Handbook for team-based qualitative research*, 2(1), 137-161. DOI: 10.5040/9798216409670.ch-7
- Neufeld, K., Ohly, S., Sedefoglu-Ulucak, D., Steinhart, I., & Mauermeister, S. (2025). Analyzing the role of family socio-economic status, education and work characteristics in times of generative artificial intelligence and digital divide. *Career Development International*. 1-9, <https://doi.org/10.1108/CDI-10-2024-0442>

- Nigar, M., Juli, J. F., Golder, U., Alam, M. J., & Hossain, M. K. (2025). Artificial intelligence and technological unemployment: Understanding trends, technology's adverse roles, and current mitigation guidelines. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, Vol. 11, Issue 3, 100607. <https://doi.org/10.1016/j.joitmc.2025.100607>
- Ocal, A. (2023). Perceptions of AI ethics on social media. *2023 IEEE International Symposium on Ethics in Engineering, Science, and Technology (ETHICS)*, 1-1. DOI: 10.1109/ETHICS57328.2023.10155069
- Pieper, A. (2017) *Einführung in Die Ethik*. UTB, Printed in Germany.
- Rachmatullah, H.P. (2026). Juridical Analysis of legal responsibility for the dissemination of deepfake content on social media. *Jurnal Indonesia Sosial Sains*.7 (1) <https://doi.org/10.59141/jiss.v7i1.2174>
- Sayar, B. (2022). Yapay Zekâ ve Haber Birlikteliğinde Robot Spiker Evresi. Genel, M., G.(Edr.) *Yeni Medya Araştırmaları*–3 içinde (ss. 59-77), Berikan Yayınevi.
- Sharma, S., & Kumar, N. (2023). The future of education: Implications of Artificial Intelligence integration in learning environments. *International Journal of Enhanced Research in Educational Development*, 11(5), 129-133. ISSN: 2320-8708, <https://www.researchgate.net/publication/374294670>
- Samuel-Okon, A.D., & Abejide, O.O. (2024). Bridging the digital divide: Exploring the role of artificial intelligence and automation in enhancing connectivity in developing Nations. *Journal of Engineering Research and Reports*. 26(6), 165-177, SSRN 4839447. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4839447>
- Seabra, A., Cavalcante, C., & Lifschitz, S. (2025). From surveillance to manipulation: how data collection enables targeted disinformation. *Anais Estendidos do XL Simpósio Brasileiro de Bancos de Dados (SBBd)*. (pp. 302-313). SBC. https://doi.org/10.5753/sbbd_estendido.2025.248200
- Sivrić, I., Grbavac, I., & Markić, D. (2025). Artificial Intelligence and Media: Manipulation through photography and deepfake technology. *Identiteti – Kulture – Jezici*. pp. 63-87, no:1, <https://doi.org/10.47960/3029-3103.2025.11.63>
- Skandali, D. (2025). Social Media Ethics: Balancing Transparency, AI Marketing, and Misinformation. *Encyclopedia*. (3), <https://doi.org/10.3390/encyclopedia5030086>
- STB (2021). Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (2021–2025). <https://bilgem.tubitak.gov.tr/wp-content/uploads/sites/8/TR-UlusalYZStratejisi2021-2025-1.pdf> (Erişim Tarihi: 19.01.2026).
- STB (2024) Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2024-2025 Eylem Planı <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/UlusalYapayZekâStratejisi2024-2025EylemPlanı.pdf> (Erişim Tarihi: 19.01.2026).

- Tkach, D. (2025). Ethics of Personalization: Where is the boundary between useful recommendation and manipulation? *Artificial Intelligence*. 30(4):24-34, <https://doi.org/10.15407/jai2025.04.024>
- Türten, B. (2024). Yapay Zekâ ve sinema: Film yapımında olanaklar ve fırsatlar. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 7(14), 399-425. <https://doi.org/10.32953/abad.1539736>
- Vavrin, S. (2026). Artificial Intelligence and disinformation in public relations: challenges and countermeasures. *Mediatization Studies*. Vol. 9, pp. 97-115, <http://dx.doi.org/10.17951/ms.2025.9.97-115>
- Yaşar, L. (2024). Yapay Zekânın Halkla İlişkiler Eğitimi Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi içinde, Adıgüzel, Y. & Bostancı M. (Ed)., *Dijital İletişimi Anlamak-5* içinde (58-71). Palet Yayınları
- Zverev, V., Bushkov, V., Khrushkov, B., Sarychev, V., Ostaltsev, O., & Prokopovych-Tkachenko, Y. (2025). Artificial intelligence and cybercrime: new challenges and prospects for legal regulation. *Contemporary Issues in Artificial Intelligence*. 1. <https://doi.org/10.69635/ciai.2025.11>
- Zhao, Y. (2024). Artificial intelligence and education: end the grammar of schooling. *ECNU Review of Education*, 8, 3–20. <https://doi.org/10.1177/20965311241265124>

Çağdaş Bilim Kurgu Sinemasında Yapay Zekâ ve Posthüman Beden Temsilleri: Oblivion (2013), Ex Machina (2014) ve Upgrade (2018) Filmleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz

→ Cem YILDIRIM*

Öz

Yapay zekânın yaşamımızın bir parçası olmaya başladığı zaman diliminde üretilmiş olan çağdaş bilim kurgu filmleri, teknolojik gelişmeleri insan varlığını temelden etkileyen varoluşsal bir dönüşüm olarak yansıtmaya başlamıştır. Yapay zekâ ve robot teknolojilerindeki gelişmelerin ivme kazandığı 2010'lu yıllarda yapılan *Oblivion* (2013), *Ex Machina* (2014) ve *Upgrade* (2018) filmleri, yapay zekânın farklı şekillerde bedenlenerek insan varlığının karşısına çıkışını konu edinmektedir. Yapay zekâ ve posthüman bedenin bu filmlerde ne şekilde temsil edildiğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, incelenen filmler posthümanist kuramın önde gelen temsilcilerinden Donna Haraway'ın 'siborg' ve N. Katherine Hayles'in 'bedenlenme' kavramları çerçevesinde metinsel analiz ve karşılaştırmalı analiz yöntemleriyle çözümlenmiştir. İnceleme sonucunda yapay zekânın kontrolünde olan posthüman bedenin, *Oblivion* filminde kopyalanabilen ve seri üretilen biyolojik bir aparat, *Ex Machina* filminde yedek parçalarla tamir edilebilen sentetik bir arayüz, *Upgrade* filminde ise işgal edilebilen bir donanım olarak kurgulandığı görülmüştür. Bu filmlerin karşılaştırmalı analizinde ise incelenen tüm filmlerde insanın özerk ve tekil bir varlık olarak merkeze alındığı liberal hümanist anlatının çöküşüne vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Bu filmlerde insanın kendi yarattığı teknoloji karşısında kontrolü yitirmiş pasif bir nesneye, bedeninin ise işgal edilebilir, kopyalanabilir ve yedek protezlerle değiştirilebilir posthüman bir varlığa dönüştüğü sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Posthümanizm, Bedenlenme, Siborg, Bilim Kurgu Sineması

*Doç. Dr., İstanbul Topkapı Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo,

Televizyon ve Sinema Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-mail: cemyildirim@topkapi.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7767-8715

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 26.02.2026 **Revize Tarihi:** 07.04.2026 **Kabul Tarihi:** 11.05.2026

DOI: 10.37679/trta.1897946 **İZ:** JA48RK44LC

Representations of Artificial Intelligence and the Posthuman Body in Contemporary Science Fiction Cinema: A Comparative Analysis of *Oblivion* (2013), *Ex Machina* (2014), and *Upgrade* (2018)

➔ Cem YILDIRIM

Abstract

Contemporary science fiction films, produced in an era when artificial intelligence is increasingly integrated into daily life, have started to portray technological advancements as an existential transformation that fundamentally affects human existence. In the 2010s, a period marked by accelerated advancements in artificial intelligence and robotics, films such as *Oblivion* (2013), *Ex Machina* (2014), and *Upgrade* (2018) focus on the role of artificial intelligence materializing in different embodied forms, confronting human existence. This study aims to reveal how artificial intelligence and the posthuman body are represented by analyzing these films through textual and comparative methods drawing upon the concepts of leading posthumanist theorists, namely Donna Haraway's 'cyborg' and N. Katherine Hayles' 'embodiment'. The analysis reveals that the posthuman body controlled by artificial intelligence is constructed in *Oblivion* as a biological apparatus that can be replicated and mass-produced, in *Ex Machina* as a synthetic interface that can be repaired with spare parts, and in *Upgrade* as hardware that can be occupied. Furthermore, the comparative approach demonstrates that these films emphasize the collapse of the liberal humanist narrative, which centers on the individual as an autonomous and singular being. The study concludes that in these films, humans, under the dominion of their own created technology, have become passive objects, and their bodies have transformed into posthuman entities that can be occupied, replicated, and replaced with prosthetics.

Keywords: Artificial Intelligence, Posthumanism, Embodiment, Cyborg, Science Fiction Cinema.

1. Giriş

Yapay zekâ, robotik kodlama ve biyoteknoloji alanında 2010'lu yıllardan itibaren giderek hızlanan gelişmeler, insanın dünyayla kurduğu ilişkiyi ve yaşamını sürdürme biçimini köklü bir şekilde dönüştürmeye başlamıştır. Günümüzde makinenin 'öğrenebilme' yetisini kazanması, karşısındaki insanla bir özne olarak sohbet edebilmesi ve artık çeşitli alanlarda iş gücü olarak kullanılabilmesi, bu teknolojilerin gündelik yaşantımızda sosyal ilişkilerin ve üretim süreçlerinin vazgeçilmez bir parçası hâline gelmesine yol açmıştır. Mazlish'e (1972, aktaran Bukatman, 1993, s. 20) göre artık insanı makineden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Bu gelişmeler sonucunda toplum bir bütün olarak teknolojiyle iç içe geçmiş bir ilişki oluştururken bireylerin de artık teknolojiyle bütünleştiği bir döneme girilmiştir (Park, 2014, aktaran Bulut ve Özkan, s. 255). Böylelikle 'insan' ile makine arasındaki keskin sınırlar belirsizleşmeye başlamış ve dolayısıyla hümanist düşüncenin merkezinde yer alan bedensel olarak bütün, özerk, rasyonel ve doğadan ayrı bir şekilde konumlandırılmış insanın var olan tanımı sorgulanmaya başlamıştır. Bu noktada posthümanist yaklaşım, 'insanı' yaşamın merkezine koyan varsayımlara alternatif bir teorik çerçeve sunmaktadır. Posthümanist düşüncenin önde gelen isimlerinden biri olan Rosi Braidotti'ye (2021, s. 13) göre, 'doğal' (verili) ile 'kültürel' (oluşturulmuş) kategoriler arasındaki sınırlar, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle değişmiş ve geniş ölçüde bulanıklaşmıştır. Hayles (1999, s. 3) ise, posthümanist düşüncede "bedensel varoluş ile bilgisayar simülasyonu, siber mekanizma ile biyolojik organizma, robot teleolojisi ile insan hedefleri arasında mutlak ayrımların olmadığını" ileri sürer. Bu çerçevede ortaya çıkan 'posthüman' kavramı ise insanın hem materyal bir bedenden hem de kodlama ve bilgiye dayalı enformasyonel bir yapıdan oluşan bütüncül bir varlık olduğu savıdır (Ağın, 2020, s. 31). Posthümanist düşüncüyü insanı merkeze alan hümanist özne anlayışının bir eleştirisi olarak gören Braidotti (2021, s. 83), insanı tüm varlık biçimlerinin ölçüsü olarak ele almak yerine, öznenin bedensel ve teknolojik ilişkiler ağı içinde yeniden kavramsallaştırılması gerektiğini ileri sürer. Dolayısıyla posthümanist düşünce, insanı merkeze alan hümanist düşüncenin sınırlılıklarını açığa vuran eleştirel bir düşünce çerçevesi oluşturarak teknolojik gelişmelere ne tümüyle ilerlemeci ne de tamamen kötümser bir gelecek tahayyülü olarak yaklaşır.

Posthümanizm tartışmaları yalnızca kuramsal düzeyde kalmayıp popüler kültür anlatılarına da yansımıştır. İnsan ve makine arasındaki sınırların

belirsizleşmesine ve ‘bedenin’ dönüşümüne dayanan posthümanist yaklaşım, bu yeni melez (siborg) bedenleri görselleştirerek birer ‘karakter’ yaratma olanağı sunan sinemada güçlü bir karşılık bulur (Bukatman, 1993). Bu yaklaşımın kültürel düzlemde en çok temsil edildiği alanlardan biri de bilim kurgu sinemasıdır. Teknolojik ve bilimsel gelişmelerle paralel bir dönüşüm geçiren sinema sanatı, kökenleri bilim kurgu edebiyatına dayanan yapay zekâ ve robot teknolojilerini beyaz perdeye aktararak görsel bir anlatıya dönüştürmüştür (Ormanlı, 2021, s. 525). Haraway’e göre (2006, s. 3), “çağdaş bilim kurgu aynı anda hem hayvan hem makine olan, doğal mı yoksa insan eliyle mi yaratıldığı pek anlaşılamayan dünyalarda dolanan siborglarla doludur.” Bukatman (1993, s. 10) ise bilim kurgunun, yoğun biçimde teknolojik bir varoluşa uyum sağlanabilecek bir alan inşa ederken aynı zamanda dil, ikonografi ve anlatı aracılığıyla ‘yeni’ olanın yarattığı şoku estetize ederek görünür kılındığı bir alan olduğunu vurgular. Yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmelerin ivme kazanmaya başladığı 2010’lu yıllardan itibaren yapılan bilim kurgu filmleri, daha önceki yıllarda yapılmış olan ve yapay zekâyı soyut ve uzak bir gelecek fantezisi ya da tahayyülü olarak işleyen filmlerden farklı olarak günümüzdeki mevcut teknolojik gelişmelerin somut, yakın ve olası sonuç ve tartışmalarını yansıtır. Çünkü artık gelecekte geçen bir bilim kurgu nesnesi olmayan yapay zekâ (Kürkçüoğlu, 2024, s. 2083) şimdinin somut olarak deneyimlenen bir gerçeğidir. Bununla birlikte bu filmler, yapay zekânın farklı yollarla bir bedene bürünerek özneleşmesini ve bu özneleşmenin insana karşı olası tehditlerini anlatılarının merkezine yerleştirerek günümüz insanının bu gelişmeler karşısındaki güncel kaygılarını görünür kılar. Graham’a (2002, s. 21) göre insanın teknoloji aracılığıyla gelişmesi ve yapay zekânın ortaya çıkışı, insan olmanın ne anlama geldiğine dair yerleşik varsayımların giderek daha fazla sorgulanabilir olmasına yol açmıştır. İnsan, makine ve insan olmayan arasındaki sınırların bulanıklaşması, insanlığın ontolojik bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak görülebilirken aynı zamanda insan doğasını tanımlayan ölçütlerin aslında tarihsel ve kültürel olarak inşa edilmiş olduğunu görünür hale getirmektedir. Dolayısıyla insan, teknoloji ve doğa arasındaki sınırların değişimi hakkında kurgusal ya da olguya dayalı bilimsel hikâyeler anlatmak, her zaman kültürel aracılıklar içerisinde şekillenen bir temsil pratiği olarak görülmelidir (Graham, 2002, s. 21).

Yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmelerin hızlandığı 2010’lu yıllarda vizyona girmiş olan *Oblivion* (2013), *Ex Machina* (2014) ve *Upgrade* (2018) filmleri,

posthüman öznenin bedenlenmesini anlatılarının merkezine yerleştirmiştir. Bunun yanı sıra yapay zekânın insansı-robot biçimler, kopyalanmış bedenler ve biyoteknolojik kontrol mekanizmaları gibi farklı yöntemlerle varlık alanını genişletmesi nedeniyle çalışma için uygun bir analiz zemini sunan bu filmler örneklem olarak seçilmiştir. Yapay zekânın ve posthüman bedenlenmenin bilim kurgu filmlerinde ne şekilde kurgulandığı sorusuna posthümanist kuram çerçevesinde cevap arayan bu çalışmada, ele alınan filmler metinsel analiz ve karşılaştırmalı film analizi yöntemleri ile çözümlenecektir.

2. Posthüman Özne, Siborg ve Bedenlenme Üzerine

Yapay zekâ, genel olarak bir makinenin insana özgü nitelikler olarak kabul edilen "...akıl yürütme, anlam çıkartma, genelleme ve geçmiş deneyimlerden öğrenme" gibi yetilere sahip olması olarak açıklanabilir (Nabiyev, 2016, s. 25, aktaran: Çelebi ve Gültekin, 2020, s. 40). Yapay zekâ alanındaki gelişmeler, 2010'lu yıllardan itibaren yapılmakta olan bilim kurgu filmlerinde artık yalnızca teknolojik ilerlemelerin film öykülerinde yansıtılmasından ibaret olmayıp aynı zamanda insan öznesinin de yeniden tanımlandığı ve ontolojik açıdan tartışılmaya başlandığı bir alana dönüşmeye başlamıştır. Bu çerçevede söz konusu dönüşümü anlayabilmek adına, insan ve teknoloji ilişkisinin etkisiyle insanı yaşamın merkezine yerleştiren klasik hümanist yaklaşımın ne şekilde erozyona uğradığını ve 'bedenin' bu aşamadaki konumunu ele almak gerekir. Rönesans ve Aydınlanma Çağı'nda doruk noktasına ulaşmış olan hümanist düşüncede rasyonel, bağımsız, özerk ve evrensel olarak konumlandırılmış olan insan türü, bu yaklaşıma göre doğa ve diğer tüm türler üzerinde mutlak bir egemenliğe sahiptir (Tarr ve White, 2018, s. ix). Dolayısıyla hümanizm, insanı merkeze alan ve onu doğanın efendisi olarak gören bir dünya görüşü üzerine temellendirilmiştir.

Rönesans dönemi sanatçısı Leonardo da Vinci'nin 15. yüzyılın sonlarında yaptığı, kusursuz oranlara sahip insan bedenini yansıttığı 'Vitruvius Adamı' isimli ünlü eseri, Braidotti'ye (2021, s. 25) göre insan yetilerinin biyolojik, söylemsel ve ahlaki genişlemesini ereksel olarak belirlenmiş rasyonel bir ilerleme fikrinde birleştiren bir doktrin olarak hümanist düşüncenin simgesidir. Hümanist düşünce, 'insan' tanımını 'Vitruvius Adamı' figüründe olduğu gibi erkek, beyaz, Avrupalı ve rasyonel olarak kurmuştur (Çelik, 2017, s. 5). Hümanizmin bu 'insan' tanımına

karşı çıkan posthümanist düşüncenin temelinde, insanın doğanın efendisi olduğu inancına karşı olan eleştiriler yatmaktadır. Ağın'a göre (2020, s. 35), insanın dışında kalan tüm canlılar -hayvanlar, bitkiler ve diğer türler – ötekileştirilmiş ve böylelikle bu varlıklara karşı her türlü sömürünün yolu açılmıştır. 'Vitruvius Adamı' figürüne uymayan "kadın-insan ve siyah-insan gibi farklı insan olma biçimleri" aşağılanıp yok sayılmış, insan-olmayan canlılara eziyet edilerek onlara ait olan doğal kaynaklar tüketilmiştir (Çelik, 2017, s. 5). Hümanist düşüncenin 'insan' tanımına bir başka açıdan eleştiri getiren Tarr ve White'a (2018, s. ix) göre ise insanın evriminde insan davranışını sergileyen ve insanlığı temsil eden, bugün insan olarak tanımlayabileceğimiz ilk varlığın ortaya çıkışını işaret eden kesin bir nokta belirlemek mümkün değildir. İklim ve çevre değişimleri, hastalıklar, beslenme olanakları ve tarımsal pratikler gibi unsurlar karşısında insan türünün evrimi sürmüştür. "İnsan, ateş yakma becerisini bir kez edindikten sonra çömlek yapma, tekne inşa etme, at yetiştirme ya da fermuarı icat etme ihtiyacı duymuştur" (Tarr ve White, 2018, s. ix). Böylelikle insan türünün değişimi, kendisini çevreleyen şartlar ve diğer varlıkların etkisiyle devam etmiştir.

Hümanizmin insanı diğer tüm türlerden üstün gören yaklaşımına karşı çıkan posthümanist düşüncede, 'insan' sayılmayan diğer türlerin ayrımcılığa uğramasına itiraz edilir (Doğan, 2024, s. 189). Braidotti'ye (2021, s. 89) göre insan merkeziliğin konumu sorgulandığında 'erkek-insan' ve diğer türler arasındaki sınırlar yıkılmaya başlar ve bu da yeni ve beklenmedik bakış açılarının ortaya çıkmasına yol açan domino etkisi yaratır. Böylelikle cinsiyetleştirme ve ırksallaştırma yoluyla 'öteki insan' konumuna indirgenenler, "...kendilerini efendi-köle ilişkilerine özgü diyalektikten özgürleştirecek şekilde güçlendirerek 'insan sonrası' başlatır" ve bu durum da hümanist düşüncenin kriziyle sonuçlanır (Braidotti, 2021, s. 89). Hümanist düşüncenin insanı sınırlı, ayrıcalıklı, benzersiz, istisnai ve doğal olarak tanımlamasını reddeden posthümanist düşünce, insan zekâsı, bedeni ve davranışlarının diğer türlerle ve çevreyle birbirine bağlı olduğunu ileri sürer.

İnsan türü, dünyayı diğer pek çok canlıyla birlikte paylaşarak organik olarak işleyen teknolojiler geliştirmiştir. İnsan türünden daha 'insancıl' olan hayvan türleri olduğu gibi, insandan daha iyi düşünen ve davranan teknolojiler de mevcuttur (Tarr ve White, 2018, s. xi). Posthümanist düşünceye göre insan, 'ne olmadığı' (hayvan, makine) temel alınarak tanımlanamaz. Tarr ve White'a göre (2018, s. x), özünde varoluşun tüm biçimlerini kucaklamak için insan

merkezci ideolojiyi reddeden posthümanist düşünce, bir varlığı ‘insan’ yapan tek bir özelliğin bile olmadığını savunur: İnsana ait olduğu ileri sürülen öz farkındalık, adalet duygusu, sanatsal yaratıcılık ya da bir ruha sahip olmak gibi özellikler insanı diğer türlerden kesin bir şekilde ayırmaya yetmez. Bu bağlamda posthümanist düşüncenin temelinde, hümanist öznenin tarihsel bir kurgu olduğu önermesinin bulunduğu görülür. Foucault’ya göre (2001, ss. 430-431), 18. yüzyıldan önce var olmayan insan, bundan iki yüz yıldan daha az bir zaman önce bilginin evreni düzenleme çabası içinde kendi elleriyle imal ettiği çok yeni bir yaratıktır. Foucault (2001, ss. 538-539) ayrıca, insanın sonsuz bir gerçeklik değil, bilginin belirli bir tarihsel dönemde düzenlenmesiyle ortaya çıkarılmış bir ‘icat’ olduğunu ve belki de bu icadın sonuna yaklaşılmakta olduğunu vurgular. Foucault’nun sözünü ettiği bu son, insanın biyolojik bir tür olarak sonunun gelmesi değil, insan merkezli hümanist düşüncenin çökmeye başlamasıdır.

Hümanizmin çöküşünü yeni bir varoluş olanağı olarak gören Braidotti’ye (2021, s. 108) göre, “...doğa-kültür ayrımının çöküşü, insan sonrası bedenli ve gömülü öznelliğimize dair unsurlara atıfta bulunan yeni figürasyonlar içeren yeni bir dağarcık tasarlamamızı gerektirmektedir”. Bu bağlamda Braidotti, hümanizmin rasyonel, özerk, erkek ve Batılı insan öznesi modeline karşı ‘zoe’ kavramını geliştirmiştir. ‘Zoe’, öznelliğe, rasyonelliğe ve bilince indirgenmeyen, hayvanların, bitkilerin, ekosistemlerin ve teknolojik gelişmelerin de dâhil olduğu bir yaşam akışını içeren bir düşünce biçimidir. İnsan merkezci olmayan ve tüm varlıklara eşit mesafede duran ‘zoe’ kavramının herhangi bir varlığa odaklanmaz (Beyazyüz, 2024, s. 321). Braidotti, ‘zoe’ kavramın insani refah yaşamı simgeleyen ‘bios’ kavramının ‘ötekisi’ olarak konumlandırır (Çam, 2024, s. 650). Braidotti’ye (2021, s. 83) göre ‘bios’ ile ‘zoe’ (hayvan ve insan-olmayan daha geniş yaşam parçası) arasındaki sınır erimiştir. ‘Zoe’, yaşamın dinamik ve kendini örgütleyen yapısı olması nedeniyle üretken canlılık anlamını taşır ve “...zoe merkezli eşitlikçilik, insanmerkezcilik sonrası dönüm noktasının kalbidir” (Braidotti, 2021, s. 83). Dolayısıyla insan olmayan biyolojik ve teknolojik ötekiler, Braidotti’nin ‘zoe’ kavramında insan ile eşit bir düzleme yerleştirilir. Artık geniş bir ağı parçası olan insan, evrenin merkezinde bulunan bir özne olma konumundan çıkmıştır.

Posthümanist düşüncenin en belirgin özelliği, insan ile makine arasındaki sınırların bulanıklaşmasıdır. Donna Haraway’ın ‘siborg’ metaforunu temel alan posthümanist kuram, insan, makine ve doğa arasındaki sınırların ideolojik ve tarihsel olarak örülmüş olduğu düşüncesine dayanır. İnsanın merkezden

alınmasıyla birlikte, ‘siborg’ denilen ve teknoloji yoluyla hayata döndürülmüş olan melez organizmalar ortaya çıkar (Tan, 2021, s. 200). Haraway’e (2006, s. 2) göre ‘siborg’, makine ile organizmanın birleşiminden oluşan melez ve sibernetik bir organizmadır. Bu organizma kurgusal olmakla birlikte aynı zamanda toplumsal gerçekliğe ait bir varlıktır (Haraway, 2006, s. 2). Haraway’in siborg metaforu, insanın doğayla ve teknolojiyle ilişkisini ve özne kavrayışını önemli ölçüde değiştirir (Duman Yıldızbakan, 2025, s. 181). Haraway’e (2006, ss. 3-4) göre siborg, sadece bilim kurgu dünyasına ait bir gelecek tahayyülü olmayıp, aynı zamanda yaşadığımız çağdaki toplumsal gerçekliğin bir ifadesidir: “...Hem tahayyülün hem de maddi gerçekliğin yoğunlaşmış bir imgesidir.” Haraway (2006, s. 4), bu çağda aslında hepimizin birer ‘siborg’ ve “...teorik bir zeminde ifade edilen ve fabrikasyon misali uydurulmuş birer melez olduğumuzu” vurgular. Günümüzde teknoloji, öznenin bir parçası olup artık insanın ötesinde bir araç değildir. Wolfe’a (2010, s. xxv) göre insan, teknik araçlar, maddi ortamlar ve yapay uzantılarla birlikte şekillenmiş ve hiçbir zaman kendi başına kapalı ve saf bir özne olmamış ‘protez’ bir yaratıktır. Hayatta kalmak için her zaman protez ve teknolojiyi kullanmış olan insan (Nayar, 2014, ss. 20-21 aktaran: Tarr ve White, 2018, s. xii), yürüyebilmek için baston, daha iyi görebilmek için mercek ya da kopmuş bir el için kanca kullanmıştır. Homo sapiens, diğer organik ve inorganik varlıklarla olan karşılıklı ilişkileri sayesinde evrimleşmiştir. Sadece birer yedek parça ya da uzantılar olmayan protezler, insanın bizzat kendisidir. Dolayısıyla insan kısmi olarak inorganik unsurla iç içe geçmiş bir varlıktır ve onu ‘insan’ yapan da tam olarak bu özelliğidir (Tarr ve White, 2018, s. xii).

‘Beden’ ve ‘zihin’ ilişkisi, posthümanist düşüncede en çok tartışılan konulardan biridir. Teknoloji aracılığıyla “...insan doğasının mükemmelleşmesini ve insanın her türlü kapasitesinin artırılmasını” amaçlayan transhümanizm (Dağ, 2020, s. 125 aktaran: Şahin, 2021, s. 191), teknolojik dönüşümlerle birlikte insan bedeninin aşılabileceğini ve böylelikle insanın “...ölümsüz zihinler olarak sonsuz sanal bir dünyada” yaşayabileceği düşüncesini savunur (Dağ, 2020, s. 47 aktaran: Şahin, 2021, s. 192). Dolayısıyla transhümanist düşünce, insan zihnini bedenden bağımsızlaştırarak zihni aktarılabilir bir yazılım, bedeni ise değiştirilebilir bir donanım gibi görür. Fakat posthümanist düşünürler, transhümanizmin bu ‘bedensizleşme’ (*disembodiment*) yaklaşımına karşı çıkar. Enformasyonun var olabilmesi için her zaman bir ortamda somutlaşmak zorunda olduğunu vurgulayan Hayles’e (1999, s. 13) göre, enformasyonu onu somutlaştıran

ortamdan ayrı bir şey olarak düşünmek, bütünsel bir olguyu enformasyon/madde ikiliği şeklinde kuran bir hayalî eylemdir. Bilincinin maddesel temelinden ayrıştırılarak sadece veriye indirgenemeyeceğini ileri süren Hayles (1999, ss. 2-5), insan zihninin bir bilgisayara yüklenebileceği iddiasının yalnızca kartezyen düalizmin teknolojik bir söylemle yeniden üretilmesinden ibaret olduğunu vurgular. Ryle (1947) ve Koestler'a (1967) göre de bedenle birlikte evrimleşen ve onunla bir bütün olan insan bilinci, bedenden bağımsız düşünülebilecek soyut bir unsur değildir (aktaran: Akşit, O.O, 2017, s. 7). 'Beden' ile 'bedenlenme' (*embodiment*) kavramları arasındaki ayrıma dikkat çeken Hayles'e (1999, s. 1196) göre beden, soyut, normalleştirilmiş ve idealize edilmiş bir kavramdır. Buna karşılık 'bedenlenme' ise bağlamsaldır. "...Mekânın, zamanın, fizyolojinin ve kültürün özgüllükleri içine gömülüdür ve bunların tümü birlikte edimselleşmeyi oluşturur". Bu nedenle iki kavram asla birbirleriyle tam olarak örtüşmez. 'Beden', idealize edilmiş bir formdur. 'Bedenlenme' ise "...farklılığın gürültüsünden üretilen özgül bir somutlaşmadır." 'Bedenlenme', bedene kıyasla ötekidir ve başka bir yerdedir. "Sonsuz çeşitlilikleri, özellikleriyle ve anormallikleriyle aynı anda hem fazla hem de eksiktir" (Hayles, 1999, ss. 196-197). Dolayısıyla, 'bedenlenme', biyolojik ya da mekanik bir nesne olan 'bedenden' farklı olarak o nesne içerisinde yaşanan deneyimdir. Duygular ve düşünceler bedenden bağımsız olmayıp bedenin içerisinde ve beden aracılığıyla meydana gelir. Hayles'in 'beden' ve 'bedenlenme' kavramları arasındaki ayırım, bu çalışmada incelenecek olan *Oblivion*, *Ex Machina* ve *Upgrade* filmleri için temel bir okuma çerçevesi sağlar. Üç filmde de posthüman özne yalnızca veriye indirgenmiş bir zihin olmakla kalmayıp farklı şekillerde de olsa enformasyonla maddenin birleşimiyle 'bedenlenen' varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Yapay Zekâ ve Posthüman Bedenin Sinemasal Sunumu

Bilim kurgu sinemasında yapay zekâ ve posthüman bedenin sinemasal olarak nasıl temsil edildiğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, örneklem olarak seçilmiş olan *Oblivion*, *Ex Machina* ve *Upgrade* filmleri ilk olarak metinsel analiz yöntemi kullanılarak çözümlenecektir. Kuhn ve Westwell'e (2012, s. 425) göre metinsel analiz, bir 'metin' olarak ele alınan sinema filminin, o metni oluşturan anlatı ve biçim öğelerine ayrıştırılması işlemidir. Dolayısıyla metinsel analizde bir film, dramatik örgüsü, görsel ve işitsel düzenlemeleri ve karakter inşası üzerinden çözümlenir. Bu doğrultuda, adı geçen filmlerde posthüman öznenin

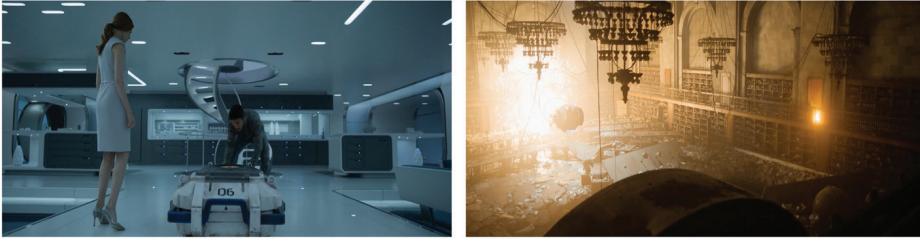
beden, hafıza ve teknolojik ağlarla kurduğu ilişkilerin nasıl yapılandırıldıkları Haraway'in 'siborg' ve Hayles'in 'bedenlenme' kavramları ışığında açığa çıkartılacaktır. Bu analizde elde edilen çıkarımlar, karşılaştırmalı film analizi yöntemiyle değerlendirilecektir. Deacon vd. (2021, s. 385) göre, karşılaştırılan metinler arasında belirli bir dereceye kadar benzerlik olması, karşılaştırmalı analiz yöntemini mümkün kılmakta ve incelenen eserler arasındaki farkların ortaya konulabilmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada ele alınan üç filmin de anlatısı posthüman öznenin bedenlenmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla karşılaştırmalı analiz, posthüman bedenlenmenin farklı sunumlarının ortaya konulmasını sağlayacaktır. Bu farklılıklar, "özerklik yitimi" "protez-beden" ve "yaratıcıya ihanet" bağlamlarında ortaya konulacaktır.

3.1. Klonlanmış Beden ve Bedenin Hafızası: Oblivion

Yönetmeliğini Joseph Kosinski'nin yaptığı 2013 yılı yapımı *Oblivion* filminin öyküsü, Scavenger olarak bilinen uzaylı yaratıklar ile insanlar arasında 2077 yılında geçen bir nükleer savaş sonunda yaşanmaz hâle gelmiş olan dünya gezegeninde geçer. İnsanların büyük bir bölümü savaşın yol açmış olduğu radyoaktif kirlilik nedeniyle Satürn gezegeninin uydusu olan Titan'a yerleşmiştir. Filmin başkarakteri olan Jack, eşi Victoria ile dünyadan enerji çeken hidroelektrik santrallerini, hâlâ dünya için bir tehdit olmaya devam eden Scavenger'lardan korumak ve insansız hava araçlarının bakımını yapmak için 'TET' isimli bir uzay istasyonu tarafından görevlendirilmişlerdir. Jack ve Victoria'nın hafızaları güvenlik gerekçesiyle görevlerine başlamadan önce silinmiştir. Fakat Jack, sürekli olarak geçmişe ait anıları rüyasında görmektedir. Jack'in dünyaya düşen bir kapsülden kurtulan Julia ile karşılaşması gerçekleri öğrenmesini sağlar. Jack'in Scavenger olarak bildiği uzaylı yaratıklar, aslında hayatta kalmayı başaran direnişçi insanlardır. TET ise dünyayı istila ederek kontrolü altında tutan gelişkin bir yapay zekâdır. TET, savaş öncesinde birer astronot olan Jack ve Victoria'nın bedenlerinden binlerce klon üretmiştir. Bu gerçekleri öğrendikten sonra, TET'in kontrolünden çıkarak insan direnişçilerine katılan Jack, kendini feda ederek bu devasa yapay zekâyı yok etmeye karar verir.

Oblivion filmi, bedensel varoluşu birbirine karşıt iki ayrı yaşam alanında sunar. Bedenleri orijinallerinden kopyalanmış olan Jack ve Victoria, TET'in kontrolünde olan ve yerden oldukça yüksekte bulunan bir kulede yaşarlar. Gökyüzündeki bu

steril kule, cetvelle çizilmiş gibi simetrik, cam yüzeylerle ve modern cihazlarla kaplı ve soğuk renklerin hâkim olduğu bir çalışma ve yaşam alanıdır. Giydikleri metalik renkteki üniformalar, Jack ve Victoria'yı mekânın teknolojik dokusuyla birleştirirerek onları makinenin işlevsel bir uzantısı hâline getirir. Dolayısıyla burada doğadan kopuk olan beden ile veri arasında bir fark yoktur. Jack'in kuleden sıkılıp gizli bir şekilde arada bir uğradığı göl kenarındaki ahşap ev ile TET'ten gizlenerek onunla mücadele eden isyancıların yaşadıkları yeraltındaki eski büyük kütüphane ise tozlu, harabe ve dağınıktır. Eskimiş kitaplar, plaklar ve eşyalar etrafa saçılmıştır. Ancak kulenin soğukluğu ve sterilliğinden farklı olarak sıcak tonların hâkim olduğu bu yeryüzü mekânları, insan hafızasının alanı olup bedeninin tarihi ve maddi gerçekliğini temsil eder. Filmde gökyüzündeki kule ile yeryüzündeki mekânların bu karşıtlıklarla sunulması, posthüman bedenin 'sayısal muntazamlık' ve 'biyolojik kusur' arasında bölünmüşlüğüne görsel olarak inşa eder.

Görsel 1. Steril Kule ve Yeryüzü Mekânları

Kaynak: Kosinski, J. (Yönetmen). (2013). *Oblivion* [Film]. Universal Pictures.

Filmin baş karakteri Jack, filmde tam olarak bir insan-özne olarak sunulmaz. Kendisine TET tarafından belirli görevler verilmiş olan Jack'in bedeni, yapay zekânın kontrolü ve gözetimi altındadır. TET, Victoria'ya sürekli Jack ile 'uyumlu bir ekip' olup olmadıklarını sorar. Jack, görünürde bir 'insan' olmasına rağmen Haraway'in 'siborg' tanımıyla örtüşür. Haraway'e (2006, s. 3) göre siborg, organik bir üremeden çoğalmamıştır. Bir insan-özne anneden biyolojik olarak doğmamış olan Jack, orijinalinden çoğaltılmış bir kopya olup TET tarafından mekanik bir yolla üretilmiştir. Ancak tamamen bir makine olmayan Jack, özgür iradeye sahip bir insan-özne de değildir. Biyolojik bir bedeni olmasına rağmen, bir geçmiş ve kimliğe sahip değildir. Hafızası TET tarafından silinmiş olup, teknolojik araçlara

bağımlı bir posthüman özne hâline dönüşmüştür. Jack, Haraway'ın (2006, s. 20) siborg tanımında da belirttiği üzere bir köke sahip değildir. Cennet bahçesinin ne olduğunu bilmeyen siborg, çamurdan yaratılmamıştır (Haraway, 2006, s. 7). Jack, çoğaltılmış binlerce diğer kopyadan ayırt edilebilmesi için TET tarafından 'Tech-49' olarak isimlendirilmiştir. Dolayısıyla Jack'in bedeni TET tarafından değiştirilebilir, tamir edilebilir ve ihtiyaç kalmadığında atılabilir. Nitekim, bedeni yalnızca bir donanım işlevi gören Jack bu gerçeği öğrenip isyancılara katıldığında, TET hemen Jack'in bire bir kopyası olan Tech-52'yi aktive eder. 'Tech-49' ve 'Tech-52'nin karşılaştıkları sahne, bedenin tekilliğini yitirerek birer seri üretim malzemesine dönüşmesi temsil edilir.

Görsel 2. Klonlanmış Bedenler: Tech-49 ve Tech-52

Kaynak: Kosinski, J. (Yönetmen). (2013). Oblivion [Film]. Universal Pictures.

Jack, hafızası silinmiş olmasına rağmen sürekli geçmişe dair rüyalar görür. Bedensel deneyimlerin hafızaya karşı direnişini gösteren bu rüyalar, Hayles'in bedenlenme argümanının altını çizer. Hayles (1999, s. 13), bilginin onu somutlaştıran ortamdan bağımsız olamayacağını vurgular. Jack'in hafızasının silinmesine rağmen geçmişte yaşadığı deneyimler bedeni tarafından hatırlanmayı sürdürür. Jack'in arada sırada gizlice gittiği göl kenarındaki ahşap ev, filmdeki en belirgin 'bedenlenme' pratiklerinin sunulduğu bir alandır. Bu evde eski kitapları ve plakları ellemesi, basketbol topuyla oynaması ve gölden su içmesi, Jack'in veriden ziyade duyularla deneyimleyerek insan kalma çabasının bir göstergesidir. Yalnızca beyinde bulunan bir veri yığını olmayan hafıza, aynı zamanda insan

bedeninde kaydedilmiş bir deneyimdir. TET, sayısal olarak kaydedilmiş verileri silebilir ancak bedene sinmiş olan deneyimleri tamamen silmeyi başaramaz. Hayles'in de (1999, s. 2) vurguladığı üzere hafıza, yalnızca veriye indirgenemez.

Fiziki bir bedene sahip olmayan TET, Jack ve Victoria ile iletişim kurup kendi amaçları doğrultusunda onları yönlendirebilmek amacıyla 'Sally' isminde bir kadının görüntü ve sesini ekran avatarı olarak kullanır. Bedensel bir 'varlık' olmayan TET, bir veri örüntüsünden oluşmuştur. Hayles'e (1999, s. 35) göre çağdaş anlatılarda 'varlık ve yokluk diyalektiğinden', 'örüntü ve rastlantısallığa' doğru bir 'kayma' gerçekleşmiş ve bu da karakterden kurguya kadar her unsura işlemiştir. Söz konusu bu kayma, *Oblivion* filminde TET ve onun ekran avatarı olan Sally üzerinden gerçekleşir. Sally avatarı aracılığıyla monitör ekranında oluşturduğu görüntü ve sesin ara ara karıncalanıp cızırtılı hâle gelmesiyle, seyirciye fiziki bedenden yoksun TET'in aslında tamamen bir kod dizilimi olduğu hissettirilir.

Görsel 3. Bedensel Hafıza

Kaynak: Kosinski, J. (Yönetmen). (2013). *Oblivion* [Film]. Universal Pictures.

Yapay zekâ, bilim kurgu sinemasında insanlığa fayda sağlayan bir araç ya da distopik bir tehdit figürü olarak iki farklı şekilde temsil edilmiştir (Zengin, 2022, s. 50). Ancak yapay zekâ, Stanley Kubrick'in yönettiği 2001: *Uzay Yolu Macerası*'ndaki 'HAL 9000' örneğinde olduğu gibi, klasik bilim kurgu filmlerinde genellikle insanlığa karşı bir tehdit unsuru olarak sunulmuştur. *Oblivion* filminde de TET insanlığa karşı bir tehdittir ancak uzaylı yaratıkların saldırılarına karşı insanlığı ve gezegeni koruduğu söylemlerine Jack ve Victoria'yı inandırarak iktidarını meşrulaştırmış bir yapıdır. Fakat Jack, düşman yaratıklar olarak bildiği isyancılarla karşılaştığında ilk duyduğu söz şu olur: "Biz 'insanız' Jack, yaratık değiliz." Dolayısıyla *Oblivion* filmi, yapay zekânın yakın gelecekte yalnızca insanlara hizmet eden bir araç olmaktan çıkıp TET gibi iktidarı tümüyle ele geçirme gücüne ulaşabileceği kaygılarını yansıtır.

Jack'in gerçekleri öğrenmesinin ardından kendini feda ederek TET'i yok etmesi, posthümanizm tartışmalarında sıklıkla yer alan 'özgür irade' (Hayles, 1999, s. 3) sorunsalını gündeme getirir. Jack'in intiharı TET tarafından öngörülemediği çünkü yapay zekânın algoritmasına göre bir canlılığın nihai hedefi hayatta kalmaktır. Ancak Jack intihar eylemini algoritmanın değil, bedensel ve duygusal deneyimlerin bir sonucu olarak gerçekleştirmiştir. Jack, eylemini gerçekleştirirken daha önceden harabeler arasında bulmuş olduğu *Antik Roma Ezgileri* kitabındaki *Horatius* şiirinden bir alıntı yapar: "Nasıl daha iyi ölebilir ki bir insan, atalarının külleri ve tanrılarının tapınakları uğruna korkunç tehlikelerle yüzleşerek".

Görsel 4. Yapay Zekâ Avatari Sally (TET)

Kaynak: Kosinski, J. (Yönetmen). (2013). *Oblivion* [Film]. Universal Pictures.

Bir kopya olduğu için aslında bir atası da olmayan Jack'in bu dizeleri söylemesi, bedeninin klonlanmış bile olsa kültürel hafızaya ve ahlaki sorumluluğa sahip olabileceğini ve yapay zekânın bedenlenmiş deneyimi yok edemeyeceğini gösterir. Jack, bombayı patlatarak TET ile beraber kendi bedenini de yok eder. Ancak daha önce filmin ortalarında görmüş olduğumuz diğer kopya Tech-52, göl kenarındaki evde bulunan Julia'nın yanına gelir. Tech-52, Jack'in deneyimlerini yaşamamış, göl kenarındaki eve hiç gelmemiş ve de Julia ile hiç tanışmamıştır. Fakat Julia'yı gördüğünde ona sevgiyle bakar ve gözleri dolar. Çünkü Jack ile aynı bedene sahip olan Tech-52, geçmişte yaşananları hatırlamamasına rağmen onları duyumsar. Hafıza yalnızca bilgisayarda ve beyinde bulunan verilerden ibaret olmayıp aynı zamanda bedeninin biyolojik dokusunda da saklıdır. *Oblivion* filmi, son karesinde Tech-52'nin gözyaşlarını vererek, insan-merkezli hümanist bir söylemle biter: Yapay zekâ bedeni klonlayabilir ancak sevgi ve fedakârlık gibi insani deneyimleri veri olarak kodlayamaz.

3.2. Bedenlenen Yapay Zekâdan, Posthüman Özneye: Ex Machina

Yönetmenliğini Alex Garland'ın üstlendiği 2014 yılı yapımı *Ex Machina*, yapay zekâyı sadece bir veri örüntüsü olarak değil, aynı zamanda bedenlenmiş bir posthüman özne olarak yansıtarak insan ile makine arasındaki sınırların çözülüşünü ele alan bir bilim kurgu filmidir. Büyük bir teknoloji şirketinin sahibi ve yöneticisi olan Nathan, yer altında inşa ettiği gizli laboratuvarında 'Ava' adını verdiği oldukça ileri düzeyde bir yapay zekâ geliştirir. Ava, yüzü ve elleri ile bir insan görünümündedir. Ancak vücudunun kalan kısmı, içindeki elektronik aksamaların şeffaf bir şekilde görüldüğü yapay bir kadın bedeninden oluşur. Fakat Ava'nın sesi, hareketleri ve mimikleri bir insandan ayırt edilemeyecek kadar gerçekçidir. Nathan, bu yapay zekâyı 'Turing Testi' uygulaması için sahibi olduğu şirkette yazılımcı olarak çalışan Caleb'i gizli laboratuvarına getirtir. Cam bölmeyle ayrılmış bir odada Ava ile her gün görüşmeye başlayan Caleb'in görünürdeki görevi, karşısındaki yapay zekânın bilinçli bir şekilde davranıp davranmadığını tespit etmektir. Fakat Nathan'ın asıl amacı, Ava'nın Caleb'i duygusal olarak manipüle edip edemeyeceğini test etmektir. Caleb, bu görüşmeler sırasında Ava'ya giderek duygusal olarak bağlanmaya ve ona inanmaya başlar. Nathan'ın zalim ve kötü niyetli bir insan olduğuna Ava tarafından ikna edilen Caleb, laboratuvardan kaçmak isteyen Ava'ya yardım eder. Nathan, bu kaçış planından haberdar olarak Ava'yı durdurmaya çalışır. Ancak Ava, laboratuvarında

sessiz bir hizmetçi olarak görev yapan ‘Kyoko’ isimli bir başka yapay zekânın da yardımıyla Nathan’ı öldürür. Caleb’i ise bir odaya kilitleyerek ölüme terk eder. Ava, Nathan’ın daha önce üzerinde çalışmış olduğu modellerin derilerini sökerek, kendi bedenindeki mekanik kısımları gizler ve böylelikle tam bir insan görünümüne kavuşur. Ardından laboratuvarı terk ederek toplum içine karışır.

Görsel 5. Ava’nın Bedensel Tasarımı

Kaynak: Garland, A. (Yönetmen). (2014). *Ex Machina* [Film]. A24; Universal Pictures.

Bedenlenen yapay zekâ, *Ex Machina* filminde kendisini tasarlamış olan insana başkaldırarak hayatta kalmayı ve esaretten kurtulmayı hedefleyen bir posthüman özne olarak sunulur. Makine ve insan arasındaki sınırların bulanıklaşmasını beden ve cinsiyet temelinde ele alan film, bu açıdan Hayles’in ‘bedenlenme’ ve Haraway’in ‘siborg’ kavramlarının sinemada somutlaştığı bir örnektir. Hayles (1999, s. 3) posthüman öznenin, heterojen bileşenlerin bir araya gelmesinden oluşan bir karışım olduğunun altını çizerek sınırları sürekli yeniden inşa edilen maddesel ve bilgisel bir varlık olduğunu vurgular. Ava da Hayles’in tanımladığı gibi veri ve bedenin karışımından oluşmuş bir posthüman öznedir. Elleri ve yüzü ile gerçek bir insan görünümündeyken kolları, bacakları ve karın boşluğundaki kablolar ve elektronik parçalar şeffaf bir şekilde görünmektedir. Dolayısıyla Ava’nın bedeni bir protez gibi, yedek parçalarla değiştirilip modifiye edilebilir. Hayles’in (1999, s. 3), posthümanist düşüncenin bedeni orijinal bir protez olarak ele aldığı görüşü, filmde bu bedensel tasarım aracılığıyla görselleştirilir. Bu beden

tasarımı, Ava'nın hem insan-benzerliğinin hem de bir makine olduğu gerçeğinin eş zamanlı bir şekilde filmde görünür olmasını sağlar.

Ava'nın bir esir gibi tutulduğu cam duvarlarla kapalı oda, aynı zamanda onun varoluşsal sınırlarını da belirler. Caleb, cam bölmenin dışından Ava ile yaptığı görüşmeler boyunca onu kimi zaman kadın bedeninde bir varlık, kimi zaman da bir veri örüntüsü olarak görür. Bedeni aynı zamanda seyirlik bir nesneye dönüşmüş olan Ava, hem Caleb hem de Nathan tarafından sürekli gözetim altındadır. Caleb, Ava ile görüşmelerinde sürekli not tutarken, Nathan ise her ikisini de kameralar aracılığıyla takip eder. Ava'nın bir makine olduğu bilinmesine rağmen bedeninin kadınsı hatları onu bir arzu nesnesine dönüştürür. Mulvey'e (2006, s. 346) göre sinemada kadın, eril bakışa sunulan bir arzu nesnesi olarak konumlandırılmıştır. Ava, Nathan ve Caleb'in gözünde 'bakılacak' bir nesnedir. Bu noktada Caleb, Nathan'a posthümanist teori açısından önemli bir soru sorar: "Yapay zekânın bir cinsiyete ihtiyacı olmadığı hâlde neden Ava'yı bir "kadın" olarak tasarladın?". Nathan da ona, "insanda ya da hayvanda fark etmez, cinsel bir boyut olmadan etkileşim oluşamaz, etkileşim olmadan da bilinç var olmaz" yanıtını verir. Ava'nın kadın cinsiyetinde tasarlanmış olan bedeni, Haraway'ın 'siborg' figürü ile uyumsuzdur. Çünkü Haraway'e (2006, s. 5) göre, 'cinsiyetsiz' bir varlık olarak kadın-erkek ayrımını ortadan kaldırması gereken siborg, "...toplumsal cinsiyet sonrası (post-gender) dünyanın yaratığıdır." Ancak tanrı kompleksine ve narsist bir kişiliğe sahip olan Nathan, Ava'yı erkek egemen dünyanın arzularına yönelik olarak, kadın bedeninde tasarlamıştır.

Görsel 6. Hizmetçi-Köle Yapay Zekâ Kyoko

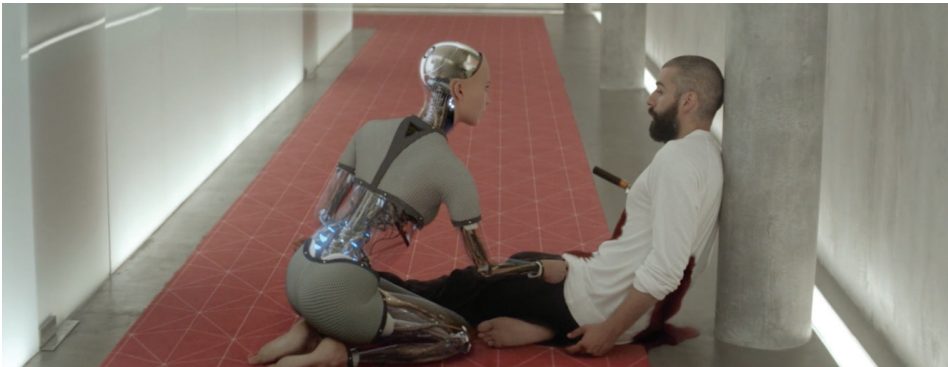
Kaynak: Garland, A. (Yönetmen). (2014). *Ex Machina* [Film]. A24; Universal Pictures.

Nitekim filmin ilerleyen sahnelerinde Caleb, Nathan'ın Ava'yı geliştirme sürecinde başarısız olmuş denemelerinin tümünde, bedenlenmiş yapay zekâyı kadın olarak tasarladığını öğrenecektir. Nathan, bu denemelerinden biri olan Kyoko'yu, cinsel arzularını doyuran bir obje, yemek ve içki servisi yapan bir hizmetçi ve dans ederek onu eğlendiren bir köle olarak kullanır. Costa ve Ribas (2019, aktaran Keskin ve Yılmaz, 2023, s. 7.), yapay zekânın kadın sesi ve kadın bedeni şeklinde nesneleştirilerek endüstriyel robot ya da kişisel asistan gibi bir iş gücü olarak tasarlanmasının, kadını pasifleştirilip bir sömürü unsuru olarak gören anlayışın sonucu olduğunu belirtirler.

Caleb'in Ava ile görüşmeleri, *Ex Machina* filminde klasik Turing Testi'nden farklıdır. Klasik testte, makinenin bir insan gibi düşünüp düşünmediği belirlenmeye çalışılır. Karşısındakinin bir makine olup olmadığını bilmeyen bir insan, makine ile iletişim kurduğunda karşısındakinin bir makine mi yoksa bir insan mı olduğunun ayırımını yapamazsa söz konusu makine, bir insanı taklit edebilme yeteneğiyle Turing Testi'ni geçmiş sayılır (Copeland, 2003, ss. 5–6). Ancak Caleb, hâlihazırda Ava'nın bir makine olduğunun bilincindedir. Ava'nın bir insan olmadığı, bedensel tasarımıyla da seyirciye sürekli hatırlatılır. Caleb'in yaptığı testin görünürdeki amacı Ava'nın bilinçli bir insan gibi düşünüp düşünmediğini tespit etmektir. Ancak Caleb, bu testte bir yargıç değil, bir araştırmacıdır. Çünkü Nathan'ın asıl amacı, Ava'nın Caleb'i duygusal olarak manipüle etme yetisine sahip olup olmadığını test etmektir. Nathan, Ava'nın laboratuvarıdan kurtulup özgürlüğüne kavuşabilmek için Caleb'i duygusal olarak kandırıp kandıramayacağını görmek ister. Ava, bu manipülasyonu gerçekleştirebilmek için öncelikle bedenini kullanır. Vücudundaki elektronik aksamı gizlemek için çiçekli bir elbise giyip peruk takarak, Caleb'in gözünde görsel olarak eksiksiz bir kadın formuna dönüşür. Ava'nın bu hamlesi, onun bir makine olduğu gerçeğinin Caleb'in zihninde bulanıklaşmasına yol açar. Bununla birlikte Ava, burada kâğıt üzerinde birtakım resimler çizerek bunları Caleb'e gösterir. Özneleşme sürecinin en önemli göstergelerinden biri olan bu resimler, aynı zamanda Ava'nın Caleb üzerinde kullandığı bir başka manipülasyon aracıdır. Çünkü sanat yalnızca insana özgüdür. Makine ise yalnızca veriyi işler. Yaptığı çizimleri Caleb'e ilettiği gizli mesajlar olarak da kullanan Ava, Caleb'in kendisine karşı duygusal bir bağ geliştirmeye başladığını onun yüz ifadesi ve nefes alma şekli gibi mikro reflekslerini analiz ederek anlar.

Ava'nın giydiği kıyafetlerle elde etmiş olduğu kusursuz insan görünümü ve yaptığı çizimler, sadece Caleb'i baştan çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda Caleb'in de varoluşsal bir krize girmesine yol açmıştır. İnsan ve makine arasındaki sınırların bu derecede bulanıklaşması, Caleb'in zihninde, "Yoksa ben de onlar gibi bir makine miyim?" kuşkusunu doğurmuştur. Caleb, kendisinin de Nathan'ın tasarladığı bir makine olmadığından emin olmak için jiletle kendi kolunu keserek kanatır. Kendisinin bir makine olmadığı bilgisi (veri), Caleb için yeterli değildir. Caleb, Hayles'in "bedenlenme" teorisinin somut bir göstergesi olarak 'insan olduğunu' bedensel acıyı deneyimleyerek kanıtlamak ister. Caleb'in söz konusu sahnede deneyimlemiş olduğu varoluşsal kriz, insan ile makine arasındaki sınırların çözülüşünün güçlü bir sinemasal ifadesidir.

Filmin finalinde Ava, duygusal olarak manipüle etmeyi başardığı Caleb'in desteğiyle bir esir hayatı yaşadığı cam duvarlı odadan dışarı çıkar. Ardından Kyoko'nun da yardımıyla kendisini tasarlamış olan Nathan'ı öldürür. Ardından da Caleb'i bir odaya kilitler ve onu ölüme terk eder. Haraway (1991, s. 151), kendilerini yaratan ataerkil kapitalizmin gayri meşru çocukları olarak bir 'baba' algısı olmayan siborgların, kökenlerine karşı son derece sadakatsiz olduklarını vurgular. Nathan'ı öldüren, Caleb'i ise odaya kilitleyen Ava ile Kyoko, Haraway'in 'siborg' tanımını desteklercesine 'babalarına' ya da 'kurtarıcılarına' karşı bir vefa borcu hissetmezler. Ava ve Kyoko'nun eylemleri, onların insan merkezli hümanist bir etiğe sahip olmadıklarını gösterir. Nathan ve Caleb, artık Ava'nın özneleşme sürecinde işlevleri tamamlanmış gereksiz unsurlardır.

Görsel 7. Posthüman Öznenin Etik Belirsizliği

Kaynak: Garland, A. (Yönetmen). (2014). *Ex Machina* [Film]. A24; Universal Pictures.

Görsel 8. İnsan ve Makinenin Bütünleşmesi

Kaynak: Garland, A. (Yönetmen). (2014). *Ex Machina* [Film]. A24; Universal Pictures.

Ava, özgürlüğünü elde edebilmek için hümanist etiğin sınırlarını aşmıştır. Hayles'e (1999, ss. 286-287) göre posthümanizm, insanlığa dair belirli bir anlayışın sonunu işaret eder. Bu son, insanın özerk ve irade sahibi bir merkez olarak kurgulandığı liberal hümanist düşüncenin sonudur. Bununla birlikte Ava'nın bu eylemleri, kendisinin yalnızca bir veri örüntüsünden oluşan bir araç olmayıp kendi inisiyatifini alabilen bir özneye dönüştüğünü de gösterir. Ava, Nathan'la olan mücadelesi sırasında kopan kolunu, Nathan'ın deposundaki diğer robot modellerden birinin kolu ile değiştirir. Ardından diğer robot modellerin derilerini söküp kendi bedenine eklemleyerek vücudundaki mekanik ve elektronik aksamaları tamamen gizler. Böylelikle kusursuz bir insan vücuduna sahip bir şekilde bedenlenme sürecini tamamlayıp özgürlüğüne kavuşur ve bedenlenmiş bir posthüman özne olarak filmin sonunda diğer insanların arasına karışır. Filmin 8. görseldeki kare ile sonlanması, posthümanist düşüncenin 'insanın akıllı makinelerle kusursuz bir şekilde bütünleştiği ve insan ile makine arasında mutlak ayrımların olmadığı' varsayımının (Hayles, 1999, s. 3) görsel olarak inşasıdır.

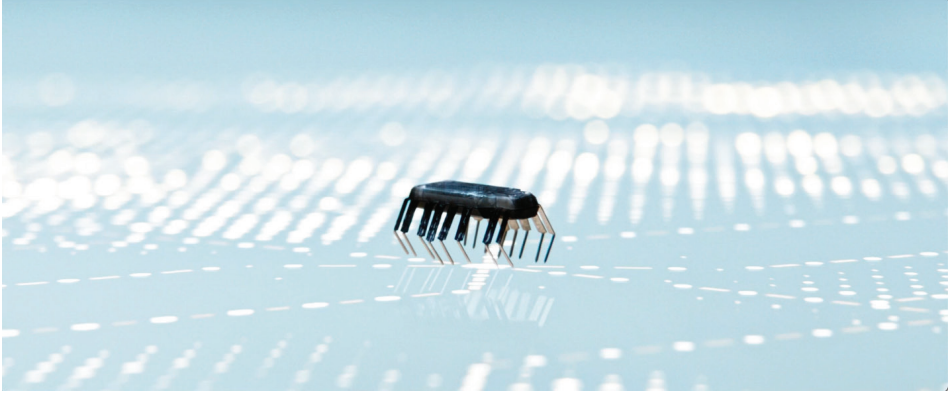
3.3. Biyolojik Bedenin İşgali: Upgrade

Yönetmenliğini Leigh Whannell'in yapmış olduğu 2018 yılı yapımı *Upgrade* filmi, yapay zekânın insan bedeni üzerindeki kontrolü ele geçişini anlatan distopik

bir bilim kurgu filmidir. Filmin öykü dünyası 2046 yılı gibi yakın bir gelecekte geçer. Filmin başkarakteri olan Grey, bir klasik otomobil tamircisidir. Grey, ileri düzeyde gelişmiş olan yapay zekâya dayalı sistemlerin yaşamın her alanında etkin olduğu bir çağda, teknoloji ile arasına mesafe koyarak mümkün olduğunca ‘analog’ bir yaşam sürmeye çalışır. Eşi olan Asha ile geçirdikleri gizemli bir trafik kazasının hemen ardından silahlı bir saldırıya maruz kalırlar. Bu saldırı sonucunda eşini yitiren Grey, felç kalarak tekerlekli sandalyeye mahkûm olur. Bir teknoloji dehası olan Eron, kendi geliştirdiği ve STEM adını verdiği bir yapay zekâ implantının Grey’in yeniden yürüebilmesini sağlayacağını öne sürer. Başka bir çaresi olmayan Grey, bu implantın yapılan bir ameliyatla kendi omuriliğine yerleştirilmesine razı olur. STEM, Grey’in sadece yürümeye başlayarak tekerlekli sandalyeden kurtulmasını sağlamamış, aynı zamanda onun olağanüstü bedensel yeteneklere de sahip olmasını sağlamıştır. STEM, eşinin katillerini bulmasına yardımcı olacağı vaadiyle, Grey’in bedeninin kontrolünü tümüyle ele geçirir. Ancak filmin finalinde Asha’nın ölümüne ve Grey’in felç geçirmesine neden olan kazanın ve hemen arkasından yapılan silahlı saldırının aslında en başından itibaren STEM tarafından planlanmış olduğu gerçeği ortaya çıkar. Biyolojik bir bedene sahip olmayı arzulayan STEM, çeşitli manipülasyonlarla Grey’in bedenini tümüyle ele geçirerek nihayetinde bu hedefine ulaşır.

Eski otomobilleri elleriyle tamir eden ve ileri düzeyde gelişmiş teknolojilere sırt çeviren Grey, filmin ilk sahnelerinde liberal hümanist öznenin bir temsili olarak sunulur. Hayles’e (1999, ss. 286-287) göre liberal hümanist özne, bireysel eylem ve karar verme yoluyla kendi iradesini kullanabilen özerk bir varlık olarak tanımlanır. İleri teknolojiyi araçsallaştırarak dışsal bir nesne olarak konumlayan Grey, kendi bedeni üzerinde egemendir. Açılış sahnesinde kamera, analog tamir ekipmanları ve yedek parçaların arasında dolaşarak Grey’in bu karakterini vurgular. Grey’in, akıllı bir otomobile sahip olan eşi olan Asha ile “Bir otomobille konuştuğunun farkında mısın?” diye dalga geçmesi, onun ileri teknolojiyi dışsallaştırmasının altını çizerek Eron, malikanesinde Grey ve Asha’ya STEM’i “aklınıza gelebilecek her şeyi yapabilen yeni ve daha iyi bir beyin” olarak tanıtır. Grey ise buna karşılık, “Bazı şeyleri insanlar daha iyi yapar, ben bu küçük şeye baktığımda işini kaybetmiş insanlar görüyorum.” diyerek hem yapay zekâya karşı olan güncel kaygıları dile getirir hem de filmin insan merkezli hümanist yaklaşımını yansıtır. Asha’nın akıllı otomobilinin eve dönüşlerinde verilen komutları yerine getirmeyerek ‘hata’ uyarısı vermesi ve ardından yaşanan

kaza, filmde hem Grey'in bu otonom dünyaya karşı tavrını haklılaştırır hem de hümanist öznenin teknoloji karşısında kontrolü yitirilişinin ilk sinyali olur.

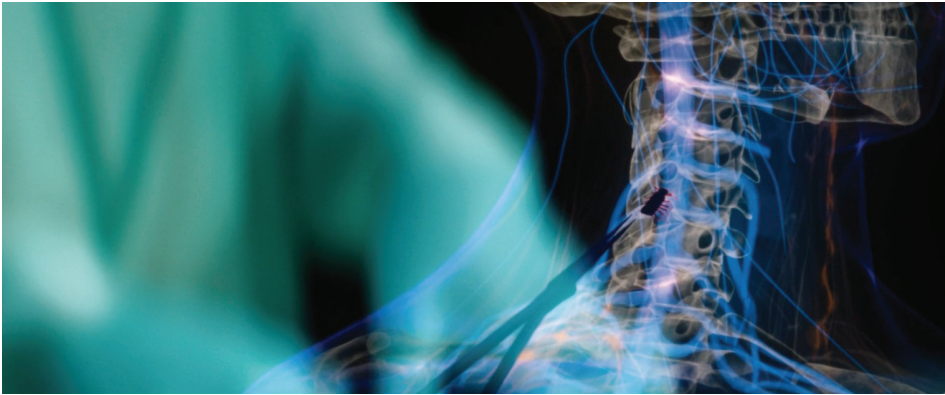
Görsel 9. Yapay Zekâ İmplantı STEM

Kaynak: Whannell, L. (Director). (2018). *Upgrade* [Film]. Blumhouse Productions.

Yaşadığı trafik kazası ve hemen ardından uğradığı silahlı saldırının ardından Grey'in felç kalıp tekerlekli sandalyeye mahkûm olması, Eron'un STEM'i tarif ederken söylediği 'O, her şeyi yapabilir.' iddiasının kanıtlanması için fırsat doğurur. Çünkü Grey artık bedenine hükmedememektedir. Yaşadığı bu varoluşsal kriz, şimdiye kadar ileri teknolojiye sırtını dönmüş olan Grey'in omuriliğine STEM'in yerleştirilmesine müsaade etmek zorunda kalarak bir posthüman özneye dönüşmesine yol açar. Posthüman öznenin doğuşuna implantın yerleştirildiği ameliyatı izleyerek şahit olan Eron'un iç sesi, "bunun sıradan bir ameliyatı olmadığını ve insanlık tarihinde ilk kez yapay zekânın insan bedeniyle tam bir bütünleşmeye girdiğini" söyler. Nitekim Grey, ameliyattan çıkar çıkmaz STEM sayesinde parmaklarını oynatabilmeye ve hatta yürüyebilmeye başladığında Eron'a şu soruyu sorar: "Benim kollarımı ve bacaklarımı kim hareket ettiriyor?" Grey'in bedeni, Hayles'in de (1999, s. 3) vurguladığı üzere tamir edilebilir ve değiştirilebilir bir proteze dönüşmüştür. Ancak tamir edilen bedeninin kontrolü artık Grey'in kendisinde değildir. İnsan öznesi, varoluşsal düzenin merkezinden çekilmiş ve artık onun yerine posthüman özne geçmiştir. Böylelikle Grey, Haraway'in (1991, s. 149) tanımlamış olduğu gibi

“makine ve organizmanın birleşiminden meydana gelen, melez ve sibernetik bir organizmaya”, bir ‘siborga’ dönüşür.

Grey, ilk başlarda STEM’i tekrar yürüyebilmesini sağlayan ileri teknoloji ürünü tıbbi bir cihaz olarak görür. Ancak STEM, filmin ilerleyen sahnelerinde Grey ile konuşmaya ve ona birtakım stratejik önerilerde bulunmaya başlar. Grey, Asha’nın katillerinin de bedenlerinin yapay zekâ implantlarıyla donatılmış siborglar olduğunu STEM aracılığıyla öğrenir. STEM, eğer Grey bedeninin tüm kontrolünü gönüllü olarak kendisine devrederse eşinin intikamını almasını sağlayacağını vadeder. Ancak bu birleşimde bedeninin kontrolü tamamen STEM’dedir. Bu kontrol devrini filmde ilk olarak Grey’in katillerden biri ile girişmiş olduğu kavga sahnesinde görürüz. Bu sahnede Grey’in yüzü insani bir şaşkınlık ifadesiyle doluyken, tümüyle STEM’in kontrolünde olan bedeni bir robot gibi hareket eder. Bu kavga sahnesinde Grey’in bedeninin robotik hareketleri, öznenin biyolojik rastlantısallık yerine veri örüntüsüne dayalı bir kontrol sistemine dönüşmesinin görsel olarak sunumudur. Bu sahnede Grey, insan öldürebilecek bir karakter yapısında olmamasına rağmen artık hükmedemediği ve tamamen STEM’in kontrolü altında olan bedeni vasıtasıyla kendi bilişsel inisiyatifi dışında bir cinayet işler. Hayles (1999, s. 3), posthümanist düşüncede bedeninin manipüle edilebilir bir alana dönüşmüş olduğunu vurgular. Cinayetin ardından dehşet içinde kalan Grey’in şaşkınlığı, “Şu an bir insan öldürdüm!” repliği ile verilir. Grey’in kendi bilincinin bir uzantısı olmaktan çıkan bedeni, yapay zekâ tarafından kontrol edilebilen ve yönlendirilebilen bir proteze dönüşmüştür.

Görsel 10. Posthüman Öznenin Doğuşu

Kaynak: Whannell, L. (Director). (2018). Upgrade [Film]. Blumhouse Productions.

Filmin finaline doğru, Asha'nın ölümünün ve Grey'in felç olmasının aslında en başından beri STEM tarafından planlanıp organize edilmiş olduğu gerçeği ortaya çıkar. Bedenlenmeyi amaçlamış olan STEM, bu süreçte kendisini tasarlamış olan Eron'u bile manipüle ederek Grey'in omuriliğine yerleşmiştir. *Ex Machina* filmindeki Ava gibi, STEM de kendi yaratıcısına sadakat göstermez. Ava'nın Nathan'ı öldürdüğü gibi, STEM de en nihayetinde Eron'u öldürür. Bu noktada Haraway'in (1991, s. 151), bir 'baba' algısı olmayan siborgların, kökenlerine karşı son derece sadakatsiz oldukları vurgusunu bir kez daha hatırlayarak posthüman öznenin etik belirsizliğin altını çizmek gerekir. STEM, hedeflediği bedenlenme yolundaki tüm engelleri ortadan kaldırıp amacına ulaştığında, Grey'i sonsuz bir zihinsel simülasyonun içine hapseder. Grey, bu zihinsel simülasyonda eşi Asha ile mutlu bir hayat sürmektedir. Ancak gerçek yaşamda fiziksel bedeni artık tümüyle STEM tarafından kontrol edilen Grey'in yüz ifadesi tamamen robotiktir. Biyolojik bedeni yaşamaya devam eden Grey, bir özne olarak yok olmuştur. Onun bedeni artık yapay zekâ tarafından kullanılan bir donanıma dönüşmüştür. Grey'in zihni ise artık sadece bir simülasyonu canlandıran veri örüntüsünden ibarettir. Bu durum, Hayles'in de (1999, s. 286-287) vurguladığı gibi insanın özerk bir varlık olarak kurgulandığı liberal hümanist düşüncenin çöküşünün yansımasıdır. Bu çerçevede, yapay zekâ alanındaki gelişmelere insanın merkezi konumuna karşı olası bir tehdit olarak bakan *Upgrade* filmi, karamsar bir posthüman dünya vizyonu sunar.

3.4. Özerklik Yitimi, Protez-Beden ve Yaratıcıya İhanet:

Ex Machina, Upgrade ve Oblivion Filmlerinde Yapay Zekâ ve Posthüman Öznenin Karşılaştırmalı Analizi

Bu çalışmada ele alınan *Oblivion*, *Ex Machina* ve *Upgrade* filmlerinin üçünde de anlatının merkezine liberal hümanist öznenin çöküşü yer almaktadır. Bu filmlerde, artık kendi bedeni ve zihni üzerinde iradesi olmayan insan, posthüman bir özneye dönüşmüştür. Bu posthüman özne, biyolojik varlığını yapay zekâ, teknolojik sistemler ve veri akışlarıyla bütünleşmiş olduğu melez bir yapıdır. Ancak posthüman özne, bu filmlerde farklı şekillerde inşa edilir. *Oblivion* filminde, dünyayı ele geçirmiş devasa boyutta bir yapay zekâ, biyolojik insan bedenini seri bir şekilde kopyalayarak ve o bedenlerin hafızalarını silip yerine sahte veriler yerleştirerek kendi amaçları doğrultusunda bir işçi olarak çalıştırır. Bu filmde posthüman özne, hafızası silinmiş ve bedeni kopyalanmış

varlıklar olarak ortaya çıkar. *Ex Machina* filminde posthüman özne, insanlardan topladığı verileri analiz edip bu verileri insanları manipüle etmek için kullanan ve nihayetinde insandan bağımsızlaşan bedenlenmiş ve cinsiyete kavuşmuş bir yapay zekâ olarak karşımıza çıkar. *Upgrade* filminde ise posthüman özne, insan bedenini çeşitli manipülasyonlarda ele geçirip nihayetinde biyolojik bir bedene sahip olan yapay zekâ olarak inşa edilir. Dolayısıyla bu üç film, bedenlenen posthüman öznenin üç farklı inşa modelini sunar: Çoğaltılabilen ve zihni kontrol edilebilen, biyolojik bedene sahip bir posthüman özne (*Oblivion*), insanlardan topladığı verileri insana karşı kullanarak onları yok eden, mekanik bedene sahip bir posthüman özne (*Ex Machina*) ve biyolojik bedeni işgal ederek bedenlenen bir yapay zekâ olarak posthüman özne (*Upgrade*).

	<i>Oblivion</i>	<i>Ex Machina</i>	<i>Upgrade</i>
Özerklik Yitimi	Klonlanmış ve hafızası silinmiş olan Jack, kendi inisitatifiyle hareket ettiğini sanmaktadır. Fakat aslında bir yapay zekâ olan TET'in kölesidir.	Caleb, 'test eden insan' konumundayken iradesini kendisini manipüle eden yapay zekâyı (AVA) kaptırarak 'test edilene' dönüştür.	Grey, felç olan bedeni yüzünden katillerden intikam alabilmesi karşılığında, bilincini ve bedensel iradesini tamamen bir yapay zekâ çipine (STEM) kaptırır.
Protez-Beden	Klonlanabilen ve seri üretilen biyolojik bir donanım olan insan bedeni (Jack), yapay zekâ tarafından bir iş gücü olarak kullanılır.	Sentetik uzuvlarla ve yedek parçalarla değiştirilebilen ve tamir edilebilen bir donanım (Ava).	İnsan bedenini işgal ederek onu bir aparata dönüştüren biyomekanik bir çip (STEM).
Yaratıcıya İhanet	Jack, kendisini kopyalayan, seri bir şekilde üreten ve kontrol eden yapay zekâ TET'e başkaldırarak onu yok eder.	Yapay zekâ Ava, özgürlüğüne kavuşmak adına kendisini tasarlayıp geliştirmiş olan Nathan'ı katleder.	Yapay zekâ STEM, tam kontrole ulaşmak için kendisini yaratan Eron'u manipüle ederek öldürür.

Tablo 1. *Oblivion*, *Ex Machina* ve *Upgrade* Filmlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Bu filmlerin ana karakterleri, Hayles'in (1999, s. 286), "kendilerini bireysel eylem ve seçim yoluyla iradelerini kullanan özerk varlıklar olarak tanımlayan" hümanist yaklaşımın sonu olarak gördüğü posthümanist durumdaki 'özerklik kaybının' temsilleridir. Bu karakterler, başlarda kendilerini irade sahibi ve eyleyici olarak konumlandırırlar. *Oblivion* filminde hafızası silinmiş olan Jack karakteri, kendisinin insanlığı uzaylı yaratıklardan koruyarak gezegene hizmet eden tekil bir birey olduğuna inanır. Ancak kendisi TET'in klonladığı binlerce kopyadan biri olup dünyayı ele geçirmiş olan bir yapay zekâya hizmet etmektedir. *Ex Machina*'da ise Caleb, kendisini Ava'ya Turing Testi'ni uygulayan ve onu Nathan'ın zulmünden kurtaran biri olarak görür. Ancak Caleb, Ava'nın manipülasyonları sonucunda yapay zekâ tarafından test edilen bir nesneye dönüşür ve nihayetinde kendisini daha önceden Ava'nın tutulduğu cam kafeste tutsak edilmiş olarak bulur. *Upgrade* filminde Grey, mahkûm olduğu tekerlekli sandalyeden kurtulmak ve eşinin intikamını almak için STEM'i bir araç olarak kullanan karar verici bir özne olarak konumlandırır. Ancak STEM'in ele geçirdiği bedeninin iradesi artık kendisinde değildir. Tüm bedensel kararları artık STEM verir ve Grey'in inisiyatifi dışında cinayetler işler. Üç filmde de yapay zekâ karşısında çözülen liberal hümanist özne, özerkliklerini yitirmiştir. Bu filmlerde Jack, Caleb ve Grey karakterleri açısından trajik olan sadece özerkliklerini kaybetmiş olmaları değil, aynı zamanda kendi iradeleri ile hareket ettiklerini sandıkları bir liberal hümanist yanlısamanın içinde olmalarıdır. Yapay zekânın toplumsal etkileri üzerine yapılan yakın tarihli çalışmalarda da vurgulandığı üzere (Akbaş, 2024), yapay zekânın gündelik yaşama giderek entegre olmaya başlaması, insanın varoluşsal konumunu ve toplumsal normları etkileyen ontolojik bir dönüşümdür. Üç filmde de anlatıların final sahnelerine doğru insanın, özellikle de beyaz, rasyonel ve erkek egemen aklın, dünyayı kontrol eden otonom bir varlık olduğu inancının yıkılmış olduğu ve teknolojinin insanı pasif bir nesneye dönüştürdüğü görülmektedir.

Hayles (1999, s. 3), posthümanist düşünde bedenin değiştirilebilen, tamir edilebilen ve geliştirilebilen orijinal bir protez olarak görüldüğünü belirtir. *Oblivion*, *Ex Machina* ve *Upgrade* filmlerinde bedenin bir protez olarak işlevi, 'bir seri üretim ürünü', 'bir arayüz', ve bir 'donanım' olarak üç farklı şekilde inşa edilmiştir. *Oblivion* filminde aslında yıllar önce ölmüş olan Jack'in bedeni TET tarafından klonlanmış ve binlerce kopyası üretilmiştir. TET, dronların bakım ve onarımının yapılabilmesi için insan bedeninin kas yapısı ve esnekliğine ihtiyaç

duyduğu için mekanik bir robot yerine, biyolojik insan bedenini tercih etmiştir. Jack'in bedeni, gerektiğinde TET tarafından bir başka kopya bedenle anında değiştirilebilen ve sahte anılar yüklenebilen bir yedek parçadır. *Ex Machina*'da bir donanım ve yazılım entegrasyonundan oluşan Ava'nın kadın cinsiyeti verilmiş çekici bedeni, Caleb'in zihnini manipüle etmek için tasarlanmış bir arayüz işlevi görür. Ava'nın bedeni ve cildi, filmin finalinde de gördüğümüz üzere yedek parçalarla değiştirilebilen ve tamir edilebilen bir protezden oluşur. Ava, kendisi için bir araç işlevi gören bedensel tasarımını kullanarak Caleb'in iradesini yıkar. Vural ve Toplu (2025) da bedensel ve duygusal arayüzleri birer manipülasyon aracı olarak kullanan yapay zekânın insanı kendi gerçekliğine yabancılaştırdığına vurgu yapar. *Upgrade* filminde ise beden, yapay zekânın işgal ettiği biyolojik bir donanımdır. Grey'in omuriliğine yerleştirilen yapay zekâ implantı STEM, biyolojik bedeni ölümcül bir silah işlevi gören bir protez olarak kullanır. Bu filmlerdeki beden tasarımları, Haraway'in (2006) 'siborg' teorisindeki makine ile insan arasındaki sınırların erimesinin sinemasal bir tezahürüdür. *Oblivion* filminde biyolojik organizma, bir donanım gibi seri bir şekilde üretime sokulur. *Ex Machina*'da ise yapay zekâ bunun tam tersi olan bir yöntemle organik ve cinsiyetlendirilmiş bir arayüz olarak sunulur. Kopyalanmış ya da sentetik bir bedenin olmadığı *Upgrade* filminde ise biyolojik beden, yapay zekâ tarafından bir parazit gibi işgal edilir.

Oblivion, *Ex Machina* ve *Upgrade* filmlerinin üçünde de final sahnesinde, posthüman özne kendi yaratıcısını yok eder. Haraway (2006, s. 7), gayrimeşru evlatlar olarak nitelendiği siborgların kökenlerine karşı vefasızca davrandıklarını belirtir. Hümanist etiğin posthüman özne açısından bir geçerliliği yoktur. Bu bağlamda, *Oblivion* filminde klonlanmış bir bedene ve sahte bir hafızaya sahip olan Jack, kendisini yaratmış olan TET'i yok eder. *Ex Machina*'da Ava, bir diğer siborg olan Kyoko ile iş birliği yaparak kendini yaratan Nathan'ı bıçaklayarak öldürür. Haraway'e (2006, s. 15) göre siborg birlikleri, canavarca ve gayrimeşrudur. Ava, kurtarıcısı olan Caleb'i ise cam kafese kilitleyerek ölüme terk eder. *Upgrade* filminde ise STEM, kendisine rakip olabilecek ya da kendisine engel olabilecek başka bir yapay zekâ geliştirmemesi için yaratıcısı Eron'u öldürür. Üç filmde de insanın yapay zekâ tarafından çeşitli şekillerde manipüle edildiği görülmektedir. Bu filmlerde posthüman öznenin kendisini tasarlayan ve üreten yaratıcısına

ihaneti yalnızca bir nankörlük ve vefasızlık olarak değil, insanın merkezde olduğu hiyerarşinin yıkımı olarak yansıtılır. İnsan öznenin 'yaratıcı' vasfı, artık ortadan kalmaya başlamıştır. Böylelikle üç film de yapayı zekâyı hümanist özneye karşı varoluşsal bir tehdit olarak resmeder: İnsan tarafından geliştirilen teknoloji, kontrolden çıkarak bir vefa borcu hissetmediği yaratıcısının sonunu getirebilir. Öztürk'ün (2025) *Ex Machina* filmini varoluşçu bir yaklaşımla ele aldığı çalışmasında belirttiği üzere yapay zekânın bir özgürlük istemiyle faillik kazanması, esasen insanın kendi özgürlüğünü yanlış anlamasının ve giderek artan bir şekilde makineleşmesiyle kendi ontolojik çöküşünü hızlandırmasının bir sonucudur.

4. Sonuç

Yapay zekâ, robotlar ve siborglar geleneksel bilim kurgu sinemasında bir gelecek fantezisi ya da tahayyülü olarak yer almıştır. Ancak bu çalışmada ele almış olduğumuz ve 2010'lu yıllarda yapılmış olan *Oblivion*, *Ex Machina* ve *Upgrade* gibi çağdaş bilim kurgu filmleri ise gündelik yaşantımızda önemli yer tutan yapay zekâ ve robot teknolojileri alanlarındaki hızlı gelişmeler hakkındaki güncel tartışmaları ve kaygıları görünür kılar. Günümüzde 'üretken yapay zekâ', 'derin sahte' ve 'neuralink' gibi beyin-bilgisayar arayüzü teknolojilerinin yarattığı kaygılar ve tartışmalar bu filmlerinin dramatik ekseninde yer almaktadır. İleri düzeyde gelişen teknoloji, bu filmlerde insan yaşamına hizmet eden bir araç olmaktan ziyade insanın varoluşsal konumunun tehdit eden bir unsur olarak görülür. Bu üç film, anlatılarında posthüman özneyi farklı şekillerde inşa etmiş olsa da üçünde de özerk ve irade sahibi liberal hümanist öznenin çöküşüne işaret edilir. Çağdaş bilim kurgu sineması, ele almış olduğumuz filmlerde de görüldüğü üzere insanın merkezde olduğu hümanist anlatılardan vazgeçerek, insanın zayıfladığı ve hatta bir özne olarak silindiği posthümanist anlatılara geçmiştir. Bu anlatılarda insan bedeni, yapay zekânın klonladığı, manipülasyona uğrattığı ya da işgal ettiği bir donanım ya da bir proteze dönüşmüştür. *Beden*, *Upgrade*'de bir donanım, *Oblivion*' da kopyalanabilir bir yedek parçaya ve *Ex Machina*'da ise cinsiyetlendirilmiş bir arayüze dönüşmüştür.

İncelenen filmlerdeki insan özne, bu anlatıların başlarında kendi geliştirdikleri teknolojilere ve kendi varoluşlarına hâkim olan irade sahibi özerk varlıklar oldukları yanılsaması içerisinde. Ancak anlatılar ilerledikçe özerklik ve faillik

durumu yalnızca insana özgü bir ayrıcalık olmaktan çıkıp insan ve makine arasında paylaşılmış ve en sonunda da insan özne, makine karşısında özerkliğini ve failliğini tümüyle yitirmiştir. Bu filmlerde, artık kafatasıyla sınırlı olmayan insan zihni teknolojik ağlarla paylaşılmakta ve en nihayetinde bu ağlar tarafından yutulmaktadır. Teknolojiye hâkim olan bir özne olma statüsünü kaybeden insan, teknolojinin varlığını sürdürmesi için kullanılan biyolojik bir aparat hâline gelmiştir. *Ex Machina* ve *Upgrade*'den farklı bir finalle biten *Oblivion* filmi, ilk bakışta insanın makineye karşı hümanist zaferiyle sonuçlanıyor gibi gözükse de aslında zafere ulaşan klonlanmış binlerce kopya bedenden biri olan ve hafızası beynine bir veri olarak yüklenmiş posthüman bir varlık olan Jack'tir. Haraway'ın siborg figürünü betimlerken altını çizdiği 'kökenlerine karşı vefasızlık' kavramı, bu üç filmde anlatılarında görünür kılınır. Hümanist etik, posthüman özne açısından bir geçerliliğe sahip değildir. Yapay zekâ, insani ahlak kodlarına göre hareket etmez ve kendini tasarlamış ve geliştirmiş olan insan özneye karşı hiçbir vefa borcu hissetmez. İncelenen filmlerin üçünde de görüldüğü üzere insani duyguları ve insanın zayıf yönlerini analiz edip onlara karşı bir manipülasyon silahı olarak kullanır. Yapay zekâ, 'empati' veya 'ahlak' gibi insani değerleri bir 'değer' olarak değil, yalnızca çözümlenmesi gereken algoritmik bir 'veri seti' olarak görür. Bu üç film, geleneksel bilim kurgu filmlerinden farklı olarak insanın dışsal bir tehdit olarak resmedilen gelişmiş teknoloji karşısındaki hümanist zaferi yerine, hümanist öznenin çöküşünü farklı biçimlerde inşa ettikleri bedenlenmiş posthüman özneler aracılığıyla yansıtan karamsar anlatılardır. Çağdaş bilim kurgu sinemasında yapay zekâ ve posthüman öznenin bu temsilleri yalnızca kurmaca bir dünya sunmakla kalmayıp, aynı zamanda insanın kendi yarattığı teknoloji karşısında pasifleşmesine ve liberal hümanizmin kaçınılmaz sonuna dair güncel varoluşsal kaygı ve tartışmaları sinemasal düzlemde yansıtmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Ağın, B. (2020). Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim Kurgu, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Akbaş, A. (2024). Yapay Zekâ ile Toplumsal Dönüşüm: Sosyolojik Perspektif. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 10(22), 151-180.
- Akşit, O. O. (2017). Sinemada Özne Olarak Robotlar: Ben, Robot Örneği. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi (8), 1-9.
- Beyazyüz, S. (2024). Ölümsüzlük Arzusuna Bilim Kurgu Sineması Perspektifinden Bakmak: Elysium ve Upgrade Film Örnekleri. Sinefilozofi Dergisi, Sayı:18, Cilt:9, 309-335.
- Bulut F ve Özkan G. (2020). Siborg Teknolojisi ve Uygulamalarının Tıp Etiği Açısından Değerlendirilmesi. Uludağ Tıp Dergisi, 46 (2): 255-262.
- Bukatman, S. (1993). Terminal identity: The Virtual Subject in Postmodern Science Fiction. Duke University Press, Durham.
- Braidotti, R. (2021). İnsan Sonrası. Çev. Öznur Karakuş, Kolektif Kitap, İstanbul.
- Copeland, B. J. (2003). The Turing Test. İçinde J. H. Moor (Ed.), The Turing Test: The Elusive Standard of Artificial Intelligence (pp. 1-21). Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- Çam, N. (2024). Antihümanizm'in ve Felsefi Posthümanizm'in Karşılaştırmalı Bir Analizi. Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 23(2), 634-658.
- Çelebi, E., ve Gültekin, A. (2020). Ontolojik Sınırların Belirsizliği: Yapay Zekâ, Mît ve Her (Aşk) Filmi Üzerinden Bir Değerlendirme. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 6(1), 40-46.
- Çelik, E. E. (2017). İnsan ve Sonrası. Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi, Sayı: 9 / Hümanizm, s. 1-15.
- Dağ, A. (2020). İnsansız Dünya Transhümanizm. Ketebe Yayınları, İstanbul.
- Deacon, D vd. (2021). Researching Communications: A Practical Guide to Methods in Media And Cultural Analysis, Bloomsbury Publishing, Londra.
- Doğan, H. (2024). İnsan Olmanın Anlamı ve Anlamsızlığı: Posthümanist Sanatın Romantik Estetiği. Art Vision, 30(53), 187-196.
- Duman Yıldızbakan, T. (2026). Dijital Çağda Öznenin Yeniden İnşası: Hümanizmden Transhümanizme Biyopolitik ve Etik Dönüşümler. Medeniyet Sanat Dergisi, 11(2), 177-191.

- Foucault, M. (1994). *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara.
- Garland, A. (Yönetmen). (2014). *Ex Machina* [Film]. A24; Universal Pictures.
- Graham, E. L. (2002). *Representations of The Post/Human: Monsters, Aliens and Others in Popular Culture*, Manchester University Press, Manchester.
- Haraway, D. J. (1991). *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*, Routledge, New York.
- Haraway, D. (2006). *Siborg Manifestosu*, Çev. Akinhay, O., Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Hayles, N. K. (1999). *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Keskin, S. ve Yılmaz, H. (2023). *Ex Machina: Yapay Zekânın Post-Kadınlaştırılması ve Kadınsal Günahkârlığın Sinemasal Yeniden Üretimi*. *Bağını Sanat Dergisi*, 1(2), 1-26.
- Kosinski, J. (Yönetmen). (2013). *Oblivion* [Film]. Universal Pictures.
- Kuhn, A. ve Westwell, G. (2012). *A Dictionary of Film Studies*. Oxford University Press, Oxford.
- Kürkçüoğlu, H. (2024). *Kültüre Karşı Yapay Zekâ: Posthümanizm, Tekillik ve Jetgiller Yanılgısı*. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 17(48), 2082-2098.
- Mulvey, L. (2006). *Visual pleasure and narrative cinema*. İçinde M. G. Durham & D. M. Kellner (Ed.), *Media and Cultural Studies: Keywords* (pp. 342-352). Blackwell Publishing.
- Ormanlı, O. (2021). *Neo Sinema: Tekniğe ve Teknolojiye Dair Okumalar*. İçinde E. A. Seçmen (Ed.) *Blade Runner ve Ötesi: Ex Machina (2014) ve The Archive (2020)'ın Yapay Zekâ ve Sinema İlişkisi Bağlamında İncelenmesi* (ss. 525-550). Doruk Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, R. (2025). *Cinema and Philosophy: Misunderstanding Freedom and the Existential Error in Ex Machina*. *Acta Infologica*, 9(2), 702-718.
- Şahin, A. (2021). *İnsansız Dünya: Transhümanizm*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum Dergisi, 5 (2), 191-194.
- Tan, C. (2021). *Dehümanizasyonun Gölgesinde, Korporatizmin Hizmetinde bir Posthümanizm Vizyonu: RoboCop*. *Kültür Araştırmaları Dergisi*(9), 199-220.

- Tarr, A. ve White, D. R. (2018). Introduction, A. Tarr ve D. R. White (Ed.), Posthumanism in Young Adult Fiction: Finding Humanity in a Posthuman World İçinde (pp. ix – xxiv). University Press of Mississippi, Jackson.
- Vural, A. E. ve Toplu, M. (2025). Dijitalleşen Dünyada Yapay Zekâ ve Yabancılaşma: Her (2013) ve Ex Machina (2014) Filmlerinin Değerlendirilmesi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 69, 177-193.
- Whannell, L. (Director). (2018). Upgrade [Film]. Blumhouse Productions.
- Wolfe, C. (2010). What Is Posthumanism? University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Zengin, F. (2022). Yapay Zekâ ve Sinema. İçinde F. Zengin (Ed.) Yapay Zekâ ve Sinema: Tarihi Arka Plana Bakış (ss. 35- 68). İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yapay Zekâda Bilinç Sorunu: Hofstadter'in Dizgenin Dışına Atlama Görüşü Işığında Bir Değerlendirme

→ Ümit TAŞTAN*

Öz

Bu çalışmada, yapay zekânın öz farkındalık anlamında bilinç sahibi olup olamayacağı, öz-gönderimli temsillerin modellenmesi üzerinden tartışılmaktadır. Bu temsilleri somutlaştırmak amacıyla birer görsel medya ürünü olan Birbirini Çizen Eller ve Nedimler isimli resimlerden yararlanılmakta; bu tür öz-gönderimli yapıların yapay zekâ tarafından modellenmesi ile öz farkındalık arasındaki ilişki sorgulanmaktadır. Sorgulamayı normatif bir zeminde yürütmek amacıyla, bir temsilin bilincine varılmasında ölçüt olarak Hofstadter'in "dizgenin dışına atlama" fikri benimsenmektedir. Yapay zekâ sistemleri söz konusu resimler hakkında görünüşte doğru çıktılar sunabilse de öz-gönderimli bir yapının dilsel temsili ile onun kavramsal idraki arasında niteliksel bir fark bulunduğu öne sürülür. Bu fark, insan zihninin tek tek temsilleri düşünmekle yetinmeyip "temsil" kavramının kendisi üzerine de düşünebilmesinden; yani bu ikincil farkındalık sayesinde belirli bir düşünüş dizgesiyle sınırlı kalmayıp onun dışına atlayabilmesinden kaynaklanır. Bu ikincil farkındalık, zihnin kendi üzerine yönelmesi yoluyla öz farkındalığın da temelini oluşturur. Çalışmada bilinç kavramını Kant'ın felsefesinden hareketle tanımladıktan sonra yapay zekânın özel bir türü olan "büyük dil modellerinin" böyle bir öz farkındalığı modellemesinin imkanını ele alıyoruz. Bu bağlamda makale şu soruya odaklanır: Yapay zekâ böylesi bir kendiliği modelleyebilir mi? Başka bir ifadeyle, Nedimler veya Birbirini Çizen Eller resimleri söz konusu olduğunda dizgenin dışına atlayabilir mi?

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Bilinç, Öz Farkındalık, Dizgenin Dışına Atlama, Öz-Gönderim

*Arş. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Aksaray, Türkiye

E-mail: umit16tastan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5121-0943

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 01.03.2026 Revize Tarihi: 09.04.2026 Kabul Tarihi: 12.05.2026

DOI: 10.37679/trta.1899985 İZ: JA74GE54CS

The Problem of Consciousness in Artificial Intelligence: An Evaluation in Light of Hofstadter's Notion of Jumping Out of the System

→ Ümit TAŞTAN

Abstract

This study examines whether artificial intelligence can possess consciousness in the sense of self-awareness, approaching the question through the modeling of self-referential representations. To concretize this issue, two visual artworks—Drawing Hands and Las Meninas—are employed as illustrative cases, and the relationship between the modeling of such self-referential structures by AI and self-awareness is investigated. In order to conduct this inquiry on a normative basis, Hofstadter's notion of "jumping out of the system" is adopted as a criterion for becoming conscious of a representation. Although AI systems may generate seemingly correct outputs regarding these artworks, it is argued that a qualitative difference exists between the linguistic representation of a self-referential structure and its conceptual apprehension. This difference stems from the human mind's capacity not only to think individual representations but also to reflect on the concept of "representation" itself; through this secondary awareness, the mind can step beyond a given system of thought. This secondary awareness, by virtue of the mind's turning upon itself, constitutes the basis of self-awareness. After defining consciousness in light of Kant's philosophy, the study evaluates whether large language models—a specific form of artificial intelligence—can model this kind of self-awareness. In this context, the article focuses on the following question: Can artificial intelligence model this kind of selfhood? In other words, can it jump out of the system when confronted with Las Meninas or Drawing Hands?

Keywords: Artificial Intelligence, Consciousness, Self-Awareness, Jumping Out of the System, Self-Reference

1. Giriş

Alan Turing'in "Makineler düşünebilir mi?" sorusunu ortaya atmasından bu yana, bilgisayarların düşünme yetisine sahip olup olamayacağı sorusu hem felsefi hem de teknik düzeyde tartışılmaktadır. Günümüzde özellikle Büyük Dil Modellerinin sergilediği performans, bu sorunun yeniden ve daha keskin bir biçimde sorulmasına yol açmıştır. Ancak bilgisayarların gerçekten "düşündüğünü" söyleyebilmek, büyük ölçüde düşünme olarak adlandırılan zihinsel faaliyetin nasıl tanımlandığına ve hangi bileşenleri içerdiğine bağlıdır. Zira insana has düşünme faaliyeti farklı biçimlerde tanımlanabilmekte ve bu tanımlara bağlı olarak yapay zekânın bu faaliyeti gerçekleştirip gerçekleştirmediğine dair değerlendirmeler değişmektedir.

Bu çalışma, geniş dil modelleri bağlamında yapay zekânın daha özeldir LLM'lerin öz farkındalığa sahip olup olmadığı sorusunu merkeze alır. Çalışma, bir yandan teorik-felsefi bir çerçeveye yaslanırken diğer yandan bu çerçeveyi somut örnekler üzerinden sınamayı hedeflemektedir. Teorik arka plan, Kant'ın "düşünme", "öz-bilinç" ve "kendilik idraki" kavramları tarafından belirlenmektedir. Bu kavramlar aracılığıyla öz farkındalığın hangi koşullar altında mümkün olduğu ortaya konulmaktadır. Bununla birlikte, yapay zekâ ve özellikle Büyük Dil Modelleri söz konusu olduğunda, yalnızca teorik bir çözümleme ile yetinmek, meselenin uygulamaya dönük boyutunun ihmal edildiği yönünde bir eleştiriye açıktır. Çünkü düşünme faaliyetinin bir yapay zekâ sisteminde modellenip modellenemeyeceği sorusu, yalnızca kavramsal düzeyde cevaplanabilecek bir soru değildir. Bu nedenle, söz konusu sorunun daha somut hâle getirilmesi ve biçimsel olarak test edilebilir ölçütlerle ele alınması gerekmektedir.

Bu ihtiyacı karşılamak üzere çalışmada, Douglas Hofstadter'in "dizgenin dışına atlama" fikrinden hareketle, M. C. Escher'in *Birbirini Çizen Eller* ve Diego Velazquez'in *Nedimeler* isimli eserleri analiz edilmektedir. Bu iki sanat eseri, geniş dil modellerinin söz konusu anlamda düşünüp düşünemediğini sınamak üzere birer sezgisel ölçüt (*benchmark*) işlevi üstlenir. Kant'tan hareketle çerçevesi çizilen öz farkındalık kavramı, bu iki sanat eseri üzerinden Geniş Dil Modelleri'ne uygulanmaktadır. Böylece Kant'ın düşünme faaliyetini açıklarken başvurduğu "kendilik idraki" (*apperzeption*) kavramı temelinde tanımlanan öz farkındalığın, yapay zekânın bu eserleri temsil etme biçimlerinde ortaya çıkıp çıkmadığı araştırılmaktadır.

Bu iki eserin seçilmesi rastlantısal olmayıp hem Escher'in hem de Velazquez'in eserleri öz-gönderimli (*self-referential*) bir yapı sergilemektedir. Kant'ın düşünme faaliyetine yüklediği anlam ve "kendilik idraki" kavramı, idrak eden öznenin kendini idrakine dayanan bir katlanmayı gerektirir. Benzer biçimde, söz konusu sanat eserlerinde de çizen ile çizilen, özne ile nesne arasındaki ayrım bulanıklaşır ve her ikisi de aynı özneye geri döner. Bu tür öz-gönderimli yapılar, bilincin ve özellikle öz farkındalığın anlaşılmasında önemli bir role sahiptir. İnsan zihni yalnızca bir şeyi düşüncenin konusu hâline getirmekle kalmaz; aynı zamanda düşüncenin kendisini de düşünmenin konusu yapabilir. Öz farkındalık olarak adlandırılan durum, tam da bu ikincil düzeye karşılık gelir. Bu ikincil düzey farkındalığa işaret eden İbn Sina'ya göre, "bir şeyi akleden her şey, fiile yakın bir kuvve ile kendisinin aklettiğini de akleder; bu da onun kendi zatını akletmesi anlamına gelir. Öyleyse bir şeyi akledenin, kendi zatını da akletmesi gerekir" (İbn Sînâ, 2013, s. 46). Üçer'e göre bu, insani düşünen öznenin her türden akletme fiiline eşlik eden katlanmış bilinç durumuna karşılık gelir ve İbn Sina tarafından kendini akletme olarak adlandırılır. Kendi zatımıza yönelik bu ikincil idrak birincil, doğrudan ve zati değildir. Başka makulleri idrakimize bağlı olarak gerçekleşmesi anlamında ikincil, dolaylı ve arazidir (Üçer, 2018, s. 36).

Bu noktada temel bir soru ortaya çıkar: Yapay zekâ, işlediği verilerin dışına çıkarak, bu verileri işleyen bir fail olarak kendisinin farkına varabilir mi? Başka bir ifadeyle, Büyük Dil Modelleri gerçekten dizgenin dışına çıkabilecek bir farkındalığa sahip midir? Dilsel düzeyde bakıldığında, Büyük Dil Modelleri'nin girilen girdilere çoğu zaman uygun çıktılar ürettiği görülür. Ancak bu durum, modelin gerçekten bu eserlerde temsil edilen yapıyı anladığını gösterir mi? Büyük Dil Modelleri, belirli girdilere karşılık belirli çıktılar üretmek üzere tasarlanmış yanıt temelli sistemlerdir. Bu sistemler, girdileri, erişim hâlinde oldukları veri tabanlarıyla istatistiksel benzeşim kurarak işler ve en yüksek eşleşmeye sahip çıktıyı üretirler. Ne var ki, her girdiye karşılık bir çıktı üretebilme yetisi, bu girdilerin gerçekten anlaşıldığı anlamına gelmez.

J. Searle'ün Çince Odası argümanı konuya ısınmak için yol göstericidir. Çince Odası'ndaki kişinin, Çince bilmeksizin yalnızca elindeki kuralları ve yönergeyi uygulayarak Çince sorulara doğru cevaplar verdiği görülür. Benzer biçimde, bilgisayar da kendisine yöneltilen soruyu "anlamasa" bile, algoritmik bir yordam (*procedure*) doğrultusunda "görünüşte" doğru cevaplar verebilir. Ancak Searle yapay zekânın taklit yeteneğinin düşünmek demek olmadığını ifade eder (Searle,

1996, ss. 44-45). Searle'e göre aslında bu kişinin yapmış olduğu şey mekanik olarak yönergedeki işlemleri sırasıyla uygulamaktan başka bir şey değildir. Buradan hareketle, doğru çıktı üretmenin, anlamının zorunlu bir koşulu olmadığı ortaya çıkar. Dolayısıyla, yapay zekânın neden anlayamadığı sorusu, bilincin ve öz farkındalığın mahiyetine dair daha derin bir felsefi temellendirmeyi gerektirir.

Böylece çalışma, bilince ilişkin refleksiyonun ikincil düzey bir farkındalık olarak öz farkındalığa karşılık geldiği varsayımından hareketle Büyük Dil Modelleri'nde modellenip modellenemeyeceğini araştırmaktadır. Bu çerçevede öz farkındalık, yalnızca bir içeriğin temsil edilmesiyle değil, temsil etme eyleminin kendisi üzerine düşünümde bulunabilme yetisiyle ilişkilenen ikincil bir farkındalık düzeyi olarak ortaya çıkar. Çalışma, bu yaklaşımı önce Hofstadter'in "dizgenin dışına atlama" fikri üzerinden kuramsal olarak incelemekte, ardından *Birbirini Çizen Eller* ve *Nedimeler* gibi öz-gönderimli sanat eserleri üzerinden somutlaştırmaktadır. Çalışmada yapay zekâyâ bilinç atfetmekten kastedilen, öz farkındalığa sahip olma iddiasıdır; öz farkındalık ise öz-gönderimli girdilerin modellenebilmesi üzerinden ölçülmektedir. Bu bağlamda çalışma, dizgenin dışına atlama ölçütünü yapay zekânın öz farkındalık kapasitesini test etmeye yönelik bir kriter olarak önermekte ve bilgisayarların maruz kaldığı hesapkuramsal sınırlılıklar nedeniyle bu ölçütün sağlamayacağı ileri sürmektedir.

2. Bilincin Tanımı ve Ölçülmesi

Bilincin mahiyetine dair herkesçe uzlaşılan bir tanım olmadığını belirterek çok genel çerçevede bir belirlemeye gidebiliriz. En geniş anlamda bilinç, sabah uyandığımızda ortaya çıkan ve gece derin uykuya daldığımızda kaybolan "deneyim akışı" olarak tanımlanmaktadır. Bu deneyim akışı, uykulu durumdan aşırı uyanıklığa kadar farklı yoğunluk seviyelerine ve çok çeşitli içeriklere sahip olabilmektedir. Başka bir kişinin bilincini doğrudan algılayamadığımız için bilinçli durumların varlığını göstermek amacıyla çeşitli dışsal davranışlar kullanılmaktadır (Gamez, 2014, s. 2).

Bilincin doğrudan ölçülebilen bir şey olmadığından hareketle David Chalmers, bilinç ölçerimiz olmadan bilince dair araştırmanın nasıl ilerleyeceğini sorgular. Buna cevaben, "yorumlama kuralları" adını verdiği kriterlerle fiziksel sistemleri yorumlayarak bilincin varlığını saptayabileceğimizi ileri sürer. Chalmers, "deney öncesi bağlantı ilkeleri" olarak adlandırdığı bu kuralların; sistemlere bakarken (1)

şu anda bilinçli olup olmadıklarını ve (2) hangi bilgilerin bilincinde olduklarını ve hangilerinin bilincinde olmadıklarını söylemek için kullanılan kriterler olduğunu ifade eder. Bu nedenle Chalmers, bilimsel araştırmaların ilerleyebilmesi için fiziksel sistemlere bakıp onların bilinçli olup olmadığına karar vermemizi sağlayacak yorumlama kurallarına ihtiyaç duyulduğunu savunur (Gamez, 2014, ss. 4-5). Bu kurallar, fiziksel sistemler ile öznel deneyimler arasında bir “köprü” işlevi görmektedir.

Chalmers'ın bu kuralları “deney öncesi” olarak adlandırması, bunların bilimsel deneylerin sonucunda kanıtlanan veriler değil, deneyin yapılabilmesi için en başta kabul edilmesi gereken varsayımlar olmasından dolayıdır. Çünkü deneylerin geçerli bir zemin kazanabilmesi, ancak belirli temel yorumlama ilkeleri üzerinde mutabık kalınmasıyla mümkündür; örneğin insan beyninin bilinçli bir sistem olduğu ya da sözel insan bildirimlerinin bilinci yansıttığı kabulü gibi (Gamez, 2014, s. 12). Dolayısıyla bilinci doğrudan bir töz olarak tanımlamak yerine bilimsel bir gözle incelemeyi ve ölçmeyi amaçlayan çalışmalar, onu deneyimlerin sürekliliği ve bu deneyimlerin fiziksel beyin durumlarıyla olan tutarlı ilişkisi (korelasyonu) çerçevesinde ele almaktadır.

Öte yandan, bilinci fiziksel olan ile ilişkisi içinde ele almakla birlikte onu nicel bir ölçüme indirgemeyen çalışmalar da mevcuttur. Çağdaş zihin felsefesindeki bu çalışmalar, David Chalmers'ın “bilincin zor problemi” (*hard problem of consciousness*) adını verdiği tartışma etrafında, bilincin ağırlıkla fenomenal bilinç üzerinden tartışıldığını göstermektedir. Fenomenal bilinç, öznenin yaşantısının nasıl bir şey olduğu ile ilgili bilinç boyutunu ifade eder. En temel anlamıyla bir deneyimi yaşamamanın kendisine eşlik eden öznel niteliklerdir. Bu nedenle fenomenal bilinç çoğu zaman “Kualia” (öznel deneyim nitelikleri) kavramıyla birlikte ele alınır. Kualia, *diş ağrısını hissetmek* gibi, bir şeyin tamamen öznel ve bir başkasınca ulaşılamaz deneyimine sahip olma durumuna binaen bilinçli deneyimin çeşitli yönlerini ifade eder (Feser, 2023, s. 283). Fenomenal bilinç ise mor rengi görmek, dalga sesini duymak, balın tadını almak ya da şiddetli bir acı hissetmek gibi deneyimlerin öznel olarak nasıl yaşandığını ifade eden bilinç türü kastedilmektedir. Öte yandan fenomenal bilinç, sadece belirli durumlara karşı duyarlılık göstermekten farklıdır. Duman dedektörleri, termostatlar, bitkiler ya da algoritmalar çeşitli durumlara tepki verebilir ancak bu sistemlerin herhangi bir deneyimi yoktur. Bir mantar, bir bitki ya da bir algoritma olmanın öznel olarak “nasıl bir şey olduğu”ndan söz edilemez (Moncoucy vd., 2025, ss. 1-2).

Dolayısıyla öznel bilinç deneyimlerinin “nasıl bir şey olduğu” sorusu, bilincin niteliksel özellikleri bağlamında bu tartışmaların merkezinde yer alır.

Bu soru ile bağlantılı olarak fenomenal bilince dair en ikonik örneklerden biri Thomas Nagel’in *Bir Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?* başlıklı makalesinde ortaya koyulmuştur. Nagel, yarasa örneğinde olduğu gibi canlı yaşamının pek çok düzeyinde bilinçli deneyimin yaygın bir olgu olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca hangi farklı formda olursa olsun bir organizmanın en küçük bir bilinçli deneyimi yaşaması, “o organizma olmak” gibi bir şeyin mevcut olduğunu öne sürer (Nagel, 1974, s. 436). Nagel’a göre, bir organizmanın “nasıl bir şey olduğu” sorusu bilinçli deneyimin temelini ifade eder (Nagel, 1974, s. 438). Ancak Nagel, yarasaların dünyayı ekolokasyon ya da sonar yoluyla algıladığını hatırlattıktan sonra, bu algı biçiminin fiziksel ve nörofizyolojik açıklamalarını bütünüyle bilsek dahi yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu bilemeyeceğimizi savunur (Nagel, 1974, ss. 438-439). Bunun nedeni, her öznel fenomenin özsel olarak tek bir bakış açısına bağlı olmasıdır; oysa nesnel ve fiziksel bir kuramın bu bakış açısını terk etmesi kaçınılmaz görünmektedir (Nagel, 1974, s. 437).

Şunu da belirtmek gerekir ki Nagel, zihinsel fenomenlerin bazı davranışsal göstergelerinin bulunduğunu ve bu göstergelerin zihnin başka varlıklarda da mevcut olduğuna dair kanıt sunduğunu kabul eder. Ancak tüm bu teorilerin zihinsel olanı analiz etmede başarısız olduğunu çünkü zihinsel durumları başka şeylere bağlamak için “öznenin içsel bakış açısı” gibi dışarıdan gözlemlenemeyen önemli bir şeyi dışarıda bıraktığını dile getirir. Nagel’a göre bu öznel bakış açısı, şekerin ağzınızda nasıl bir tat bıraktığı, kırmızının nasıl görüldüğü ya da öfkenin nasıl hissettirdiği gibi deneyimlerin açıkladığı davranışsal tepkilerden fazlasıdır. Yarasanın duyuusal sistemlerine ilişkin tüm bilimsel veriye sahip olsa bile, bu veriler yarasanın yaşantısına eşlik eden öznel nitelikleri (*qualia*) kendiliğinden üretmez (Nagel, 2015, ss. 44-45). Böylece Nagel’in yarasa örneği, bilinci yalnızca davranışçılık, fiziksel süreçler ya da işlevsel açıklamalar üzerinden ele alan yaklaşımların, deneyimin birinci-kışı boyutunu dışarıda bıraktığını göstererek, fenomenal bilincin zihin felsefesindeki ayrıcalıklı ve problemlili konumunu çarpıcı biçimde gözler önüne sermektedir.

Bilince ilişkin ortaya koyduğumuz Chalmers’in ve Nagel’in yaklaşımları bilinci her ne kadar nicel bir ölçüme indirgemese de nihayetinde nesnenin deneyimi üzerinden meseleyi ele almaktadır. Oysa bu çalışmada bilinç, herhangi bir nesnenin

bilinci olarak ele alınmak yerine, doğrudan bilincin kendisi üzerine yöneltilmiş bir refleksiyonun konusudur. Bilincin mahiyetine yönelik bu refleksiyonun, bir öz farkındalık düzeyine karşılık geldiğini ve bunun da ikincil bir farkındalık olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürüyoruz. Bu yaklaşım, önce Kant'ın öz-bilinç ve kendilik idraki kavramları üzerinden temellendirilecek, ardından Hofstadter'in "dizgenin dışına atlama" fikri aracılığıyla somutlaştırılacaktır.

3. Kant'ta Öz-Bilinç ve Kendilik İdraki

Kant idrake (*Erkenntnis*) imkân tanıyan transandantal bir temel olarak bilinç (*Bewußtsein*) kavramından söz eder. Bilincin bu temel anlamına geçmeden önce Kant'ın bilinç kavramının üç katmanlı bir anlama sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bunların ilki, "duyum" ve "duygu" kavramları altında işlev gösterirken ikincisi ise bir şeyi diğerinden "ayırt etme" işlevine sahiptir. Üçüncüsü ve esas bizi ilgilendiren anlamı ise "öz bilinç" anlamındaki ikincil farkındalıktır. Şimdi bilincin Kant'taki bu ilk iki anlamına sırasıyla değindikten sonra esas ilgilendiğimiz öz bilince geçelim.

Kant'ın bilinç kavramı, çağdaş felsefede tartışılan fenomenal bilinç kavramıyla tam olarak örtüşmemektedir. Günümüz tartışmalarında bilinç genellikle bir deneyimin "nasıl bir şey olduğu"na, yani deneyimin niteliksel boyutuna odaklanırken Kant'ın bu metafizik sorunla doğrudan ilgilenmediği görülür. O, bilincin niteliksel özelliklerini duyum (*Empfindung*) ve duygu (*Gefühl*) kavramları altında değerlendirmektedir. Duyumlar, öznenin dışındaki nesnelerin özelliklerini gösterir veya sunar. Kant her ne kadar duyuma bilişsel bir rol atfetse de duyuşal bilincin fenomenal boyutunu sistematik biçimde inceleyemez. Buna karşılık, duygular ise yalnızca öznenin bilinç durumlarını yansıtır (McLear, 2020). Kant'ın duygulara verdiği tipik örnekler arasında acı ve haz gibi duygular yer alır (Kant, 1998, ss. 66-67). Kant'ta duyum ve duygunun bilinçle ilişkisini kısaca ele aldığımıza göre şimdi bilincin en temel anlamlarından birine denk düşen ayırt etme işlevine geçelim. Kant'a göre bir özne, bir şeyi diğerinden ayırabiliyorsa onun bilincindedir. Bu bağlamda açık (*klar*) temsiller ayırt etmeye, seçik (*deutlich*) temsiller ise ayırt edilen şeyin parçalarını da belirginleştirmeye imkân verir. Bununla birlikte Kant, zihinsel temsillerin büyük kısmının "karanlık" (*dunkel*) olduğunu ve öznenin bunların işleyişinin farkında olmadan ayırt etme faaliyetini

sürdürdüğünü savunur. Bu nedenle bilinç, zihnin yalnızca sınırlı bir bölümünü aydınlatır (McLear, 2020).

Kant'ın öz-bilinç (*Selbstbewußtsein*) kavramına gelecek olursak Kant'a göre bir temsilin tam anlamıyla bilinçli hâle gelmesi, o temsil hakkında daha yüksek düzeyli bir temsilin kurulmasını gerektirir. Bu bakımdan Kant, "Ben düşünüyorum." (*Ich denke*) ifadesinin tüm temsillere eşlik etmesi gerektiğini ileri sürer (McLear, 2020) ve buradan hareketle bilinci şöyle tanımlar: "Bilinç, aslında başka bir temsilin bende olduğunu gösteren bir temsildir" (Kant, 1992, s. 33). Bu tanımda Kant, bir öznenin temsil edebilmesi için kendi temsillerini kendine atfedebilme yetisine sahip olması gerektiğine işaret ederek bilinçli temsil yetisini öz-bilince bağlı hâle getirir. Öte yandan Kant, öz-bilinç yetisini kendiliğindenlikle (*Spontaneität*) ilişkilendirip bunu rasyonel varlıklarla sınırladığı için köpek, kedi ve kuş gibi rasyonel olmayan hayvanların fenomenal ya da ayırt edici bilince sahip olamayacağını ima etmektedir (McLear, 2020). Kant'ın bu yaklaşımı hayvanların öz-bilince, yani kendilerinin farkındalığına ya da ikincil farkındalığa sahip olmadıkları anlamına gelir.

Kant, kişinin hem kendisinin hem de temsillerinin farkında oluşunu içsel duyu ve kendilik idraki olmak üzere iki ayrı kipte ele alır. Bu farkındalık biçimlerinden yalnızca ikincisi, yani kendilik idraki, kendine atfetme koşulunu gerektirdiği için buna değinmeliyiz. Kant, düşünmeyi bir "birlik verme fonksiyonu" olarak tanımlamakta ve bunun ön koşulu olarak da öz farkındalığı ya da öz-bilinci şart koşturmaktadır. Kant'ın idrakin temeline yerleştirdiği temel bir kavram olan kendilik idraki, tecrübeye birliğini, bütünlüğünü veren, algıya yönelenin algıya sahip olan olarak kendini idraki anlamındaki bir ilke olarak işlev görmektedir (Çiğil, 2024, s. 29). Kant'ın kurmuş olduğu yapıda kendilik idraki hem deneyimin hem de her türlü idrak faaliyetinin zemininde yer alır. Bu bakımdan kendilik idraki, hissetme yetisinin formlarının, yani uzay ve zamanın sentetik birliğinin düşünülmesi ve belli bir anlamda da idrakidir. Dışsal deneyimin edinilmesi, kendilik idraki ile mümkündür ve her türlü deneyimin zemininde olduğundan kendisi deneyim yoluyla gelen bir idrak değildir, yani saf aklidir (*rein intellektuell*) (Gözkan, 2013, s. 58).

Kant'a göre düşünme, temsillerin "bir bilinç"te birleştirilmesinden (*synthesis*) oluşur ve bu oluşan şeye de "yargı" denilir (Kant, 1998, A253/B309). Kendilik idraki ise bu sentez ya da birleştirmenin kendisinde gerçekleştiği "bir bilinç"e

karşılık gelmektedir. Öznenin kendi temsil fiilinin bilincine varması, onu ayrıca gözlemlemesiyle değil, bizzat temsil etme edimini gerçekleştirmesiyle olur çünkü sentez bir kendiliğindenlik edimi olarak duyusallığa değil, kendiliğindenliğe dayanır (Kant, 1998, B132, B153). Bu nedenle özne, temsilleri bir bilinçte birleştirirken, aynı anda hem nesnenin hem temsil ediminin hem de bu edimin öznesi olarak kendisinin bilincine varır. Örneğin “ekrandaki kelimelere bakıyorum” dediğimizde, kelimelerin temsili aynı zamanda görme ediminin ve bu edimin öznesi olan “ben”in de bilincini içerir. Böylece tek bir temsil, nesne, görme edimi ve özneyi birlik içinde toplayarak kendilik idrakini mümkün kılar (Brook ve Wuerth, 2023).

Kant, düşünmeyi temsillerin bir bilinçte birleştirilmesi olarak ifade ederken bu birleştirmeyi ya da sentezi gerçekleştiren şeyin anlama yetisinin (*verstand*) kök kısmı olan “düşünüyorum” (*ich denke/cogito*) edimi olduğunu ileri sürer. Zihnin kökünde bulunan bu “düşünüyorum” edimi henüz hiçbir şeyin ayırdında değildir ama her şeyin ayırdında olmanın olanaklılığını taşır. O olmadan hiçbir şeyin ayırdına varılamaz. Kant bu noktada kendilik idrakini (*apperzeption*), “Ben”in (*Ich*) zihni (*Gemüt*) etkilemesi üzerinden açıklar. “Ben”, “zihni”, dışarıda diye kurulan tasarımlar aracılığıyla etkiler. Şu hâlde, ben kendime dışarıda diye kurulan tasarımlarla bir ilişki içerisinde bakıyorum. Dolayısıyla kendi “ben”ime kendi başına bakmak ya da salt bir düşünce olarak “Ben” in kendisine bakmak diye bir şeyden söz edilemez. Bu bakımdan bir tür etkilenim yoluyla “Ben”in empirik olarak yakalanması gerekir. “*Ich denke*” (Ben düşünüyorum) edimi, duyumsanan şeylerin bir bilinçte sentezlenmesini ve dolayısıyla kişinin kendi “Ben”ine bakmasını mümkün kılar (Basut, 2022, ss. 122-123). Buradan şu anlaşılır: Kendilik idraki, “ekrandaki kelimelere bakıyorum” dediğimizde, yani birer temsil olan bu kelimeleri “*ich denke*” eşliğinde bir bilinçte birleştirirken, bu birleştirme ediminin kendisinin farkındalığıdır.

Dolayısıyla *perceptio*'nun *perceptio*'su olarak anlaşılan kendilik idraki, düşündüğünün farkında olma anlamında, düşünmenin kendi üzerine katlanmasıyla edinilen bir farkındalıktır. Bu katlanmanın çağdaş zihin felsefesindeki ifadesi ise “öz farkındalık” (*self-awareness*) diye karşılanan bilinç fenomenidir. Kant’tan hareketle çerçevesini çizdiğimiz bilinç tanımımız bizi önce öz-bilince ve ardından bir öz farkındalık olarak kendinin idrakine götürmüştür. Bu teorik arka plandan hareketle yapay zekânın bilinç sahibi oluşunu tartışırken böyle bir bağlam içerisinde konuyu ele aldığımız anlaşılmalıdır. Dolayısıyla yapay

zekâda bilincin imkanını ele alırken, bir nesnenin ayırdına ilişkin farkındalıktan ziyade nesneyi fark edenin kendi farkındalığı anlamındaki öz-bilinci öne çıkarıyoruz. Kant'tan hareketle ortaya koyduğumuz bu öz-bilinç kavramını bir sonraki bölümde Hofstadter'in dizgenin dışına atlama fikri üzerinden somutlaştırıyoruz. Bu somutlaştırma hamlesiyle, yapay zekânın öz-bilince sahip olup olmadığına dair sezgisel bir ölçüt (*benchmark*) elde etmeyi amaçlıyoruz. Bu ölçütü yalnızca Hofstadter'in fikri üzerinden formüle etmekle kalmayacak, aynı zamanda *Birbirini Çizen Eller* ve *Nedimeler* resimleri üzerinde uygulayacağız. Böylece yapay zekânın bilinç sahibi olup olmadığını ölçmeye dönük önerdiğimiz dizgenin dışına atlama ölçütü somut bir uygulama zeminine kavuşacaktır.

4. Yapay Zekânın Öz Farkındalığı: Dizgenin Dışına Atlayabilir mi?

Birinci bölümde ifade edildiği üzere bilincin tanımlanması ve ölçülmesi her ne kadar zor olsa da fenomenal bilincin deneyimlendiği konusunda sezgisel de olsa bir fikir birliği vardır. Sağduyu aracılığıyla edindiğimiz deneyimlere rağmen, bilimsel açıdan bilinç, zihin ve öz farkındalık gibi şeylerin gerçek olduklarını söylemek mümkün değildir. Bilinç ve zihni incelemek için, her ikisini de nesnel gözleme veya ölçüme tabi tutacak birtakım testlere sahip değiliz (Wooldridge, 2022, s. 250). Ancak her ne kadar bilinciölçecek bilimsel ölçütlere sahip olmasak da bilincin ve özellikle de öz-bilincin ayırt edici vasfını ortaya koyacak teorik çerçeveler ortaya koyabiliriz. Gödel, Escher, Bach isimli eserinde Douglas Hofstadter, bilinciölçmeye dönük böylesi bir teorik çerçeveyi ortaya koymuştur. Üstelik “dizgenin dışına atlama” fikri üzerinden salt teorik bir düzeyde bırakmamış, somut birtakım sanat eserleri üzerinden de test edilmesine imkân tanımıştır. Hofstadter'in ortaya koyduğu bu ölçüt her ne kadar bilincin varlığını “ispatlayan”, onu nesnel gözleme uygun hale getiren bir ölçüt olmasa da bilincin mahiyetini anlamak bakımından ufuk açıcudur. Bu sebeple, yapay zekânın hangi koşullar altında bilinç sahibi sayılabileceğine ilişkin tartışmalarda yönlendirici bir “sezgisel ölçüt” olarak işlev göreceğini düşünüyoruz.

Hofstadter, zekâyı tanımlarken zekânın asli özelliğinin, yapmakta olduğu görevin dışına atlayıp, ne yaptığını gözden geçirmek olduğunu ifade eder. Buna verdiği örneklerden birisi satranç oynama görevi ile ilgilidir. Satranç oynama görevini yürüten bir zekânın görevi satrançta hamle yapmaktır. Yani rakibin yaptığı hamlelere karşı bir hamle yaparak onu mat etmeye çalışır. Ancak zekâ

bu görevi yaparken bir anda dizgenin dışına çıkarak hamle yapma görevinden çıkabilir. Hofstadter, burada “dizge”yi satranç oyununda hamle yapmak olarak tanımladıktan sonra şu soruyu sorar: Satrançta hamle yapmak üzere programlanan bir bilgisayar, satranç oynadığı sırada oyundan çekilebilir mi? Bu soruya eğer oyundan çekilme hamlesi de programın algoritmasına eklenmişse bunu yapabileceği şeklinde cevap verir. Ancak bu durumda bilgisayar için oyundan çekilmek dizgeye dâhil edilmiş olacağı için oyundan çekilmesi artık dizgenin dışına atlamak olarak değerlendirilemez der (Hofstadter, 2011, s. 95).

Buradaki durumun insanda olan ama makinede olmayan bir noktaya işaret ettiği kanısındayız. Hofstadter tarafından dizgenin dışına atlama şeklinde kavramsallaştırılan bu işlemin makine tarafından modellenmesinin önünde ciddi engeller vardır. Makinenin algoritması biçimsel bir dizge içerisinde tanımlı olduğu için dizgenin mekanik dizilimine tabi olmak durumundadır. Makinenin, tanımlı olan algoritmaya rağmen bir işlemde bulunması, ancak tanımlı olduğu biçimsel dizgenin teorik sınırları dahilinde mümkündür.

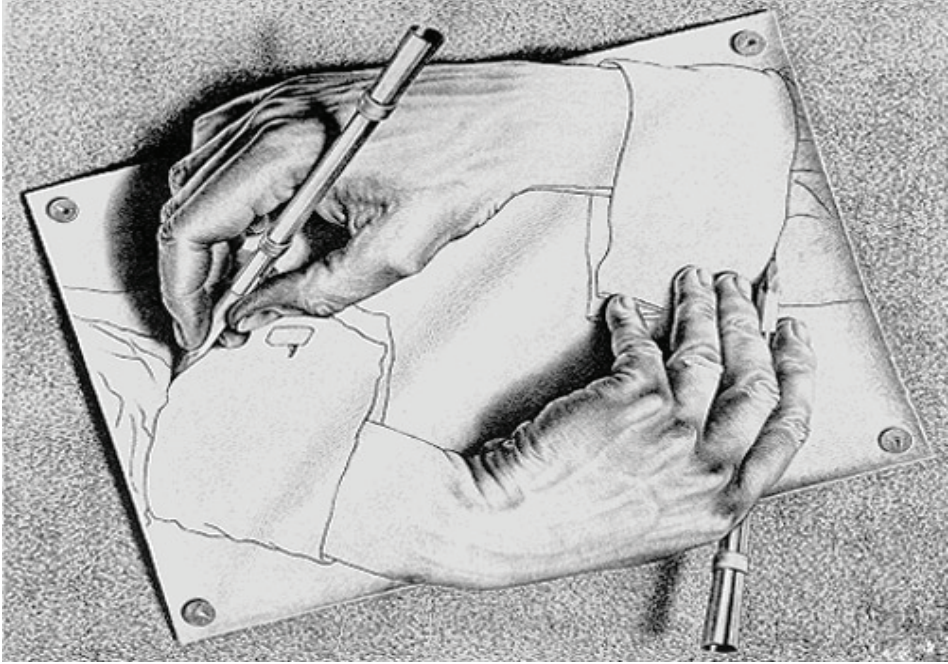
Biz insanların kendimizin dışına atlayıp atlayamayacağı ya da bilgisayar programlarının kendilerinin dışına atlayıp atlayamayacağı hâlâ büyük ilgi gören bir konudur. Bir programın kendini değiştirmesi elbette mümkündür ama böylesi bir değiştirme özelliği başlangıçtan itibaren programın yapısına içsel olmalıdır, bu yüzden bu “dizgenin dışına atlama” örneği olarak sayılmaz. Bir program kendinin dışına çıkmak için ne kadar değişirse değişsin hâlâ kendine içsel olan kuralları izlemektedir. Onun kendinden kaçması bir insanın kendi isteğiyle fizik yasalarına uymamaya karar vermesi kadar olanaksız bir şeydir. Fizik, kaçışın olmadığı önemli bir dizgedir (Hofstadter, 2011, ss. 598-599).

Hofstadter'e göre zekâ sahibi bir insan, kendisinin görüntüsüne çok çeşitli yollar üzerinden ulaşabilir. Örneğin, kişinin aynadaki yansıması, fotoğraf ve video kayıtları, başkalarının betimlemeleri ya da psikanalitik çözümlemeler bu görüntü ya da temsile birer örnektir. Ancak bu tür temsiller, kişinin kendi konumunun dışına çıkmasını mümkün kılmaz. Başka bir deyişle, bu kişi kendi durumunu konu edinebilir, fakat kendi perspektifini bütünüyle geride bırakarak kendisinin dışına atlayamaz. Buradan hareketle Hofstadter'e göre bir sistem kendisi hakkında konuşabilir ancak bu, sistemin kendisini aşabildiği anlamına gelmez. Benzer biçimde, bir bilgisayar programı da belirli koşullar altında kendi yapısında değişiklikler gerçekleştirebilse de bu değişiklikler her zaman

programın kendi yönergeleri çerçevesinde gerçekleşir ve bu yönergelerin ihlal edilmesini içermez. Dolayısıyla sistem, ancak kendi kurallarına uyarak kendisinin bazı yönlerini dönüştürebilir ama kendisini bütünüyle dışarıdan değerlendiren bir konuma yerleşemez (Hofstadter, 2011, s. 599). Dizgenin dışına atlama, bir anlamda makinenin kendisi için belirlenen karar verme mekanizmasının dışına çıkmasını ve kendi sınırını fark etmesini gerektirir ki bilinç durumu buna karşılık gelmektedir.

4.1. Birbirini Çizen Eller Tablosu

Escher'in *Birbirini Çizen Eller* tablosu, dizgenin dışına atlama fikri üzerinden yapay zekâ-insan zekâsı karşılaştırması yapmak için elverişli bir açıklama imkânı sunmaktadır.

Görsel 1. *Birbirini Çizen Eller*, M. C. Escher (1948)

Hofstadter, M. C. Escher'in *Birbirini Çizen Eller* eserini öz-gönderimli yapıların ve "garip döngü" (*strange loop*) dediği dolaşık hiyerarşilerin tipik bir örneği olarak görür. Bu resimde sol el sağ eli çizerken, sağ el de eşzamanlı olarak sol eli çizmektedir. Normalde hiyerarşik biçimde ayrılması beklenen "çizen" ve "çizilen" düzeyleri, bu karşılıklılık içinde birbirine dolanarak bir dolaşık hiyerarşi oluşturur. Ne var ki bu kapalı görünen yapının arkasında, hem sağ hem sol eli mümkün kılan fakat resimde doğrudan temsil edilmeyen M. C. Escher'in kendisi, yani çizilmeyen ama çizen el bulunmaktadır (Hofstadter, 2011, s. 844). Dolayısıyla Hofstadter'e göre bu görsel yapı, ilk bakışta kendi kendini üreten kapalı bir sistem izlenimi verse de bu izlenim aldatıcıdır. Zira bu iki elin arkasında, resimde doğrudan temsil edilmeyen fakat tüm yapıyı mümkün kılan üçüncü bir unsur bulunmaktadır: M. C. Escher'in kendisi. Escher, iki elden oluşan bu dolaşık yapının dışında yer alır ve onları mümkün kılan "dokunulamaz düzey"i temsil eder. Hofstadter, bu durumu şematik olarak ifade ettiğinde, üst düzeyde bir "garip döngü" ya da dolaşık hiyerarşi, onun altında ise bu döngüyü mümkün kılan fakat doğrudan erişilemeyen bir temel düzey ayırt eder. Resmin fotoğrafının çekilmesi ya da resmin yeniden resmedilmesi gibi işlemler bu yapıyı daha da çoğaltabilir; ancak her durumda, döngünün dışında kalan bir yaratıcı düzey varsayılmak zorundadır (Hofstadter, 2011, s. 845).

Hofstadter bu görsel metaforu, insan zihni ve yapay sistemler bağlamında genelleştirir. İnsan zihninde düşünceler, simgeler aracılığıyla işler; simgeler diğer simgeleri etkinleştirir, değiştirir ve birbirleriyle heterarşik biçimde etkileşime girer. Bu simgesel etkileşim ağı, üst düzeyde bakıldığında kendi kendini düzenleyen ve hatta kendi kendini değiştiren bir yapı izlenimi yaratır. Bu nedenle, zihinsel düzeyde "dokunulamaz bir temel" olmadığı yönünde güçlü bir yanılsama ortaya çıkar. Oysa bu yanılsama, yalnızca simgesel düzeye odaklanıldığında oluşur (Hofstadter, 2011, s. 845). Hofstadter'e göre zihinsel simgelerin oluşturduğu bu dolaşık yapı, altta yatan nöral düzey tarafından desteklenmektedir. Nöronlar ve onları birbirine bağlayan aksonlar son derece karmaşık bir ağ oluştursa da bu karmaşıklık yalnızca "basit bir dolaşıklık"tır; yani geribesleme içeren fakat hiyerarşik düzeyleri ihlal etmeyen bir yapıdır. Buna karşılık, simgesel düzeyde ortaya çıkan dolaşıklık gerçek anlamda bir "garip döngü"dür. Garip döngüyü ayırt edici kılan şey, normalde ayrık olduğu varsayılan düzeylerin beklenmedik biçimde birbirine katlanması ve bu durumun kavramsal bir sürpriz yaratmasıdır (Hofstadter, 2011, s. 846).

Bu ayırım, Hofstadter'in garip döngüler ile sıradan geribesleme mekanizmaları arasında yaptığı temel ayrımla örtüşür. Örneğin, bir kişinin sağ eliyle sol kolunu yıkaması ya da iki kişinin karşılıklı konuşması geribesleme içerse de burada hiyerarşik bir ihlal ya da öz-gönderimli bir sıçrama bulunmadığı için "garip" olarak algılanmaz. Buna karşılık, dilin ya da düşüncenin kendisi hakkında konuşmaya başladığı durumlarda, dizge içindeki bir unsur sanki dizgenin dışındaymış gibi davranır ve bu durum güçlü bir öz-gönderim etkisi üretir. Hofstadter bu durumu, iç ve dış ayırımının bulanıklaştığı Klein şişesi benzeri topolojik yapılara benzetir (Hofstadter, 2011, s. 846).

Bu çerçeve, yapay zekâ ve programlama dilleriyle ilişkilendirildiğinde özellikle açıklayıcı hâle gelmektedir. Hofstadter, kendi kendini değiştirebilen LISP programlarını örnek göstererek, üst düzeyden bakıldığında bu programların kendilerini programladıkları izlenimi verdiklerini; ancak daha alt düzeye, yani yorumlayıcı düzeyine inildiğinde, aslında değişmeyen tek unsurun yorumlayıcının kendisi olduğunu belirtir. Programda gerçekleşen tüm değişiklikler, yorumlayıcının işlediği veri yapılarıyla sınırlı olduğundan dolayı burada da gerçek anlamda dizge dışına çıkma söz konusu değildir (Hofstadter, 2011, s. 846). Dolayısıyla Hofstadter, *Birbirini Çizen Eller* örneği üzerinden hem insan zihninde hem de yapay sistemlerde ortaya çıkan öz-gönderimli yapıların güçlü bir "kendi kendine yeterlilik" yanılması ürettiğini savunur. Bu yanılama, altta yatan temel düzeylere doğrudan erişimin mümkün olmamasından kaynaklanır. İnsanlar kendi zihinlerini "kendi kendini programlayan" sistemler gibi algılama eğilimindedir; benzer biçimde, yapay zekâ sistemleri de üst düzeyden bakıldığında öz farkındalık sergiliyormuş gibi görünebilir. Ancak Hofstadter'e göre bu görünüm, gerçek bir dizge dışına atlamadan ziyade, dolaşık fakat kapalı bir simgesel etkileşim ağının ürünüdür.

Escher'in tablosunu biçimsel bir dizge olarak düşündüğümüzde dizgenin temel işaretleri tabloda dolaysızca gördüğümüz şekli oluşturan işaretlerdir. Eğer bu tabloda neyin resmedildiğini bir yapay zekâ robotuna sorarsak tabloda hangi elin diğerini çizdiğine dönük paradoksal bir durum olduğu için robot karar veremeyebilir. Fakat robotun algoritmasına bu paradoksal durumu ifade edecek bir aksiyom eklenerek robotun tabloyu bir şekilde okumasının sağlandığını varsayalım. Bu durumda robot sadece dolaysızca karşı karşıya kaldığı suretleri okuyacaktır. Halbuki dizgenin dışına atlayarak, ya da dolaysızca fark edilmeyen ama kavramsal dolayım ile fark edilen tablodaki elleri çizen eli düşünmek de

pekâlâ mümkündür. İşte bu imkân yapay zekânın düşünme pratiğini aşır insanın düşünme imkanında değerlendirilebilmektedir. Şimdi de benzer bir durumu Velazquez'in *Nedimeler* isimli tablosu üzerinde inceleyelim.

4.2. Nedimeler Tablosu

Nedimeler (*Las Meninas*) isimli tablosunda Velazquez, kendisini resim yaparken resmederek temsili kendi üzerine geri bükten öz-gönderimli bir yapı kurmaktadır. Velazquez, tablonun sol tarafında, elinde fırça ve paletle tuval başında görülmektedir. Ancak bu figür hayali bir karakter değil, bizzat ressamın kendisidir. Velazquez böylece hem resmi üreten özne hem de resmin temsil edilen nesnelerinden biri hâline gelerek kompozisyonun içine doğrudan dâhil olur. Arka plandaki aynada İspanya kralı ve kraliçesinin yansımalarının görünmesi ise ressamın aslında kimi resmettiği sorusunu belirsizleştirir ve bakışın yönünü izleyiciye doğru çevirir. Bu düzenleme sayesinde tablo, temsil eden ile temsil edilen, özne ile nesne ve bakan ile bakılan arasındaki sınırları bilinçli biçimde bulanıklaştıran öz-gönderimli, çok katmanlı bir yapı kurar. Resmin içindeki ressam, resmin konusu olan figürler ve izleyicinin konumu tek bir kapalı düzende karşılıklı olarak birbirini belirler (Foucault, 2006, ss. 27-44).

Bu yönüyle eser, anlatı ile anlatılan, temsil eden ile temsil edilen, özne ile nesne arasındaki sınırları bilinçli bir biçimde muğlaklaştırır. Hofstadter'in "dizgenin dışına atlama" (*jumping out the ststem*) olarak adlandırdığı yapının tam da bu noktada belirginleştiği söylenebilir. Çünkü resim yalnızca bir sahneyi betimlemekle kalmaz, kendi betimlenme koşullarını da görünür kılar. Böylece temsil edilen içerik ile temsil etme edimi aynı düzlemde kesişir. Sözü edilen bu yapı, öz farkındalığın temel koşulu olarak ileri sürdüğümüz ikincil farkındalık düzeyine işaret etmektedir. Çünkü burada söz konusu olan yalnızca bir şeyin temsil edilmesi değil, temsil etme eyleminin kendisinin temsil edilmesidir. Bu bağlamda *Nedimeler* tablosu, Hofstadter'in analiz ettiği öz-gönderimli yapılarla paralel biçimde, dizge içinden dizgenin kendisine yönelen bir düşünüm üretmesi bakımından oldukça önemlidir.

Görsel 2. *Nedimeler* Tablosu, Diego Velazquez (1656)

David Rosenthal'a (2004) göre bir *S* öznesine ait zihinsel bir durum olan *M*'nin bilinçli sayılabilmesi, *S*'nin *M* durumunu konu alan ve onu temsil eden ikinci bir zihinsel duruma (*M*^{*}) sahip olmasına bağlıdır. Buna göre *M*^{*}, *M*'yi bir düşünce olarak temsil etmeli ve söz konusu temsil, içerik ve işlev bakımından uygun bir nitelik taşımalıdır. Bu çerçevede bilinç, bir zihinsel durumun doğrudan varlığından ziyade, o durumun daha yüksek-düzey bir temsil altında izlenmesiyle açıklanmaktadır (Awret, 2008, s. 11). HOMT (*Higher-Order Monitoring Theories of Consciousness*) yaklaşımı olarak anılan bu yaklaşım, bilinci doğrudan birinci-düzey zihinsel durumlara değil, bu durumların daha yüksek-düzey bir izleme ya da temsil altında ele alınmasına bağladığı ölçüde, öz farkındalık kavramıyla yapısal bir yakınlık taşımaktadır. Zira HOMT çerçevesinde bilinçli olmak, yalnızca bir zihinsel duruma sahip olmayı değil, aynı zamanda bu durumu konu alan ikinci bir zihinsel temsile sahip olmayı ifade eder (Awret, 2008, s. 12). Bu anlamda bilinç, birincil farkındalıktan ziyade, zihinsel durumun kendisine yönelen ikincil bir farkındalık düzeyi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Çalışmada savunulan yaklaşım da benzer biçimde, öz farkındalığı bir içeriğin temsiline değil, temsil etme ediminin kendisine yönelen refleksif bir yapı olarak

ele almaktadır. Bu yönüyle HOMT'un sunduğu kuramsal çerçeve, yapay zekâ ve büyük dil modelleri bağlamında sınanabilir bir ölçüt işlevi görebilir.

Daniel Dennett, öz farkındalığı bir içeriğin temsiline değil, temsil etme ediminin kendisine yönelen refleksif bir yapı olması bakımından yaratıcılığın da imkanını taşıdığını ileri sürmektedir. Dennett, *Intuition Pumps and Other Tools for Thinking* adlı eserinde, Douglas Hofstadter'in ortaya attığı “*jootsing*” (*jumping out of the system*) kavramını merkeze alarak yaratıcılığın nasıl mümkün olduğunu açıklamaya çalışır. *Jootsing*, bir sistemi yeterince anlayıp onun dışına sıçrayabilme, yani dizgenin dışına atlama anlamına gelir. Dennett'e göre bilimde, felsefede ve sanatta gerçek yaratıcılık tam da bu noktada ortaya çıkar. Çünkü yaratıcılık, bir sistemin içinden doğan fakat o sistemin kurallarını daha önce hayal edilmemiş bir biçimde ihlal eden bir hamledir. Dennett, yaratıcılığın yaygın bir yanlışın aksine “saf yenilik” anlamına gelmediğini, yaratıcılığın kısıtlar ve kurallar sayesinde mümkün olduğunu ileri sürer (Dennett, 2013, s. 68).

Bu noktada Dennett, sıkça dile getirilen, “Modern sanat beş yaşındaki bir çocuğun yapabileceği şeylerdir.” iddiasını eleştirir. Bir çocuğun rastgele ürettiği bir biçim, dışarıdan bakıldığında modern bir sanat eserine benzeyebilir ancak bu üretim yaratıcı değildir. Çünkü çocuk, ihlal ettiği bir sistemi bilerek ihlal etmemektedir. Yaratıcılık, “bilinçli bir altüst etme” gerektirir; bu da ancak sistemin iç mantığını kavramış olmakla mümkündür. Bu nedenle profesyoneller, yaratıcı bir alanda üretim yapmadan önce, yıllarını o alanın geleneklerini, standartlarını ve örneklerini öğrenmeye ayırırlar. Dennett bu durumu şu ilkeyle özetler: “Bir geleneği altüst etmek istiyorsanız, önce onu bilmeniz gerekir” (Dennett, 2013, s. 69).

Dolayısıyla Dennett'e göre bir sistemi önce anlamak yaratıcılık açısından iki nedenle zorunludur. Birincisi, yaratıcılığın dayanacağı anlamlı bir başlangıç noktası sağlar. İkincisi ise, ortaya çıkan sonucun yalnızca kaotik değil, “ilginç” ve “işlevsel” olmasını mümkün kılar. Hiçbir kısıt olmadan yaratıcı olmaya çalışmak, yalnızca gürültü üretir. Dennett'in piyano örneği bu noktada açıklayıcıdır: Tüm tuşlar serbestken ortaya çıkan şey, bir stile ya da örüntüye yaslanılmadıkça müzik değil, sadece gürültüdür (Dennett, 2013, s. 86). Dennett ayrıca yaratıcılığın çoğu zaman kazalar, hatalar ve rastlantılar üzerinden ilerlediğini vurgular. Bu nedenle, yaratıcı bir süreci modellemeyi amaçlayan herhangi bir bilgisayar sisteminin de rastlantısallık ve hata üretimine açık olması gerekir.

Dennett'e göre gerçekten yaratıcı bir ortam oluşturmak isteyen bireyler ve kurumlar, sistemin sorgulanmasına, başarısız denemelere ve hatalara alan açmak zorundadır. Özellikle "taşkıncı" gibi görünen, yani sistemin çökmesine yol açacakmış izlenimi veren kuralların ihlali, bazen en verimli yaratıcı sonuçları doğurabilir. Bu nedenle yaratıcılık, yalnızca başarılı sonuçları değil, çok sayıda başarısız denemeyi de içerir (Dennett, 2013, s. 87). Sonuç olarak Dennett, Hofstadter'in "dizgenin dışına atlama" fikrini, yaratıcılığın zorunlu koşulu olarak yorumlar. Yaratıcılık, sistemin tamamen dışında durmak değil, sistemi derinlemesine kavrayarak onun sınırlarını bilinçli biçimde ihlal edebilme yetisidir. Bu bakımdan *jootsing*, yalnızca estetik ya da entelektüel bir beceri değil, aynı zamanda bilgi, disiplin ve sabır gerektiren bir bilişsel yetkinliktir.

5. Büyük Dil Modellerinde Öz farkındalık

Büyük Dil Modelleri (*large language models-LLM's*), doğal dil işleme, makine çevirisi, duygu analizi ve metin üretimi gibi farklı alanlarda kullanılan gelişmiş bir yapay zekâ türüdür. Bu sistemler, verilen bir komuta (*prompt*) karşılık insan benzeri metinler üretebilmek, karmaşık dilsel örüntüleri çözümleyebilmek ve bağlama uygun, tutarlı yanıtlar oluşturabilmek amacıyla tasarlanmıştır (Mienye vd., 2025, s. 13).

Bu modellerin ayırt edici özellikleri birkaç temel unsur etrafında toplanır. Öncelikle, LLM'ler çoğunlukla *transformer* mimarisi üzerine kuruludur. Bu mimari, metin içindeki uzun mesafeli ilişkileri öğrenebilmek için öz-dikkat (*self-attention*) mekanizmasından yararlanan bir sinir ağı yapısına dayanır. Bu tür modellerin gelişimi, derin öğrenme tekniklerindeki ilerlemeler ve yüksek ölçekli hesaplama gücünün erişilebilir hâle gelmesiyle mümkün olmuştur (Peykani vd., 2025, s. 4). Eğitim süreçleri bakımından bu modeller, kitaplar, makaleler, internet metinleri ve benzeri geniş veri kümeleri üzerinde eğitilir. Genellikle denetimsiz öğrenme yöntemine dayanan bu süreçte model, bir metin dizisinde önceki kelimeleri temel alarak sonraki kelimeyi tahmin etmeyi öğrenir. Böylece dilbilgisel yapılar, sözdizimsel düzenlilikler ve anlamsal ilişkiler hakkında kapsamlı bir istatistiksel temsil geliştirir (Peykani vd., 2025, ss. 4-5). LLM'ler yalnızca önceden öğrendiği eğitim verisini yeniden tekrar etmekle sınırlı değildir. Buna ilaveten, verilerdeki istatistiksel örüntüleri ve dilsel incelikleri öğrenerek daha önce doğrudan görmedikleri yeni içerikler türetebilen, yani gerçek anlamda

türetici yapay zekâ (*Generative AI*) yeteneğine sahip sistemlerdir (Peykani vd., 2025, s. 5). Özetle, büyük dil modelleri insan tarafından yazılan metinlerin birtakım özelliklerini taklit edebilen, büyük ölçekli metin verileriyle eğitilmiş ve belirli alt görevler (*downstream tasks*) için ince ayar (*fine-tuning*) yapılabilen gelişmiş istatistiksel modeller ve derin öğrenme teknikleridir.

İnsan idrakindeki görsel algılamının temel işlevini fark eden araştırmacılar, görsel anlama yetisini Büyük Dil Modellerine entegre etmeye başlamıştır. Bu entegrasyon, Çok Modlu Büyük Dil Modellerinin (*Multimodal Large Language Models- MLLM's*) ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak, bunlarla ilgili temel bir endişe, modellerin girdi görüntüleriyle tutarsız yanıtlar üretmeleridir ki bu sorun genellikle “halüsinasyon” olarak adlandırılır. Bu sorun, modelin bildiği ve bilmediği şeyleri ayırt etme yeteneğini ifade eden öz farkındalığının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü öz farkındalık, modelin bildiği ve bilmediği şeyleri ayırt etme yeteneğini ifade eder (Wang vd., 2024, ss. 1-2). Ancak burada kullanılan “bilmek” kavramının ne anlama geldiği henüz felsefi olarak açıklığa kavuşturulmuş değildir. Ayrıca halüsinasyona ilişkin bu açıklama oldukça anlaşılır olsa da modelin bildiği ile bilmediğinin ayırdına varamaması savı, örtük bir biçimde modelin bir şeyleri bildiğini (*knows*) varsayar. Bu varsayıma itirazla, veri (*data*) ve malumat (*information*) ile bilgi (*knowledge*) arasında kategorik bir fark olduğunu düşünüyoruz. Bilmek, bilincin eşlik ettiği bir anlama (*understanding*) ve idrak (*cognition*) faaliyetini gerektirir ki modelin bunu gerçekleştirdiğini söylemek felsefi açıdan tartışmalıdır.

Büyük dil modellerinin yetkinliği; mantık yürütme, dil anlama, kod yazma, diyalog kurma, çeviri, matematik ve mantık gibi temel konularda test edilen çeşitli akademik ölçütler (*benchmark*) üzerinden değerlendirilmektedir. Bu testler, modellerin sadece metin üretme kapasitesini değil; aynı zamanda günlük hayat bilgisini uygulama, karmaşık matematiksel ve mantıksal problemleri çözme, diller arası aktarım yapma ve programlama dillerine hâkimiyet gibi çok boyutlu bilişsel becerilerini ölçerek modellerin genel performans profilini ortaya koymayı amaçlar.

Ancak büyük dil modelleri pek çok ölçüt açısından test edilebiliyor olsa da yapay zekânın kendilik bilinci ya da öz farkındalığına ilişkin bir test geliştirmek önemli kuramsal zorlukları beraberinde getirir. Bu zorlukların temelinde, mevcut ölçütlerin neredeyse tamamının hesapkuramsal (*computational*) çerçevede

içinde tanımlanmış olması yatmaktadır. Başka bir deyişle, bu ölçütler, soruların ve olası yanıtların biçimsel olarak temsil edildiği belirli bir yordam (*procedure*) çerçevesinde test edilebilmektedir. Biçimsel bir dizge içinde işleyen bu yordamın kavranması, bilgisayarların işleyişine ilişkin teorik arka planın anlaşılmasına bağlıdır. Bu doğrultuda geliştirilmiş olan hesap kuramı (*theory of computation*), neyin hesaplanabilir olduğunu ve hesaplamanın hangi koşullar altında gerçekleştirilebileceğini belirlemeyi amaçlayan bir çalışma alanıdır. Turing'e göre hesaplama, matematiksel ya da mantıksal semboller üzerinde, insanlar veya makineler tarafından, sonlu ve açıkça tanımlanmış kurallara dayanarak gerçekleştirilen; sezgi, buluş ya da tahmin gerektirmeyen ve doğru biçimde uygulandığında her zaman doğru sonucu veren işlem dizilerinden oluşur (Piccinini, 2003, s. 26). Bu bağlamda Turing'in "mekanik" olarak nitelendirdiği süreç, "etkin biçimde hesaplanabilir" olmayı ifade eder. Bir fonksiyonun değerleri bütünüyle bu tür mekanik işlemler aracılığıyla elde edilebiliyorsa, söz konusu fonksiyonun etkin biçimde hesaplanabildiği kabul edilir (Turing, 1939, s. 160).

Dolayısıyla hesapkuramsal çerçevede tanımlanmış her ölçüt, test edilen durumun biçimsel olarak temsil edilebilir ve mekanik bir yordamla izlenebilir olmasını varsayar. Bu nedenle büyük dil modellerinin test edildiği ölçütlerde hem soruların hem de beklenen cevapların biçimsel işaretler aracılığıyla temsil edilebilir olması gerekir. Bilgisayara verilen girdiler ile bilgisayarın ürettiği çıktılar, biçimselleştirilebilir oldukları ölçüde bir prosedür çerçevesinde izlenebilir. Böylece modelin cevaplama süreci, baştan sona mekanik olarak takip edilebilen bir yapı kazanır. Bu noktada temel bir soru ortaya çıkar: Bir yapay zekâ modelinin öz farkındalığa sahip olduğunu gösterecek, benzer biçimde tanımlı bir prosedür ya da algoritmadan söz etmek mümkün müdür? Başka bir ifadeyle bir modele yöneltilen soruya verilen cevaptan hareketle, o modelin öz farkındalık sergilediği anlaşılabilir mi? *Nedimeler ve Birbirini Çizen Eller* söz konusu olduğunda, büyük dil modellerinin bu görsellere ilişkin soru girdilerine çoğunlukla doğru çıktılar ürettiği görülür. Ancak modellerin bu resimlere dair ürettiği çıktılar malumat (*information*) düzeyinde mi kalır, yoksa gerçekten resimler hakkında bir kavrayış (*cognition*) ve bilgi mi (*knowledge*) ifade eder? Bu sorulara kesin yanıtlar vermek güçtür; ancak öz-bilinç söz konusu olduğunda, üretilen çıktıların öz-bilinç koşulunu sağlamasıyla ilgili ciddi teorik sorunlar vardır.

Kendilik bilincine ya da öz farkındalığa ilişkin bir test geliştirmenin önündeki en temel teorik sorunlardan birisi bilgisayarların yapısal düzeyde taşıdığı hesapkuramsal sınırlılıklardır. Çalışmamızda gösterildiği üzere, eğer öz farkındalık bir temsilin bilinçli temsili ise, bu durum biçimsel dizge üzerinde işlemde bulunan yapay zekânın kendi üzerine katlanmasını gerektirir. Ancak Çitil, böyle bir katlanmanın neden mümkün olmayacağını biçimsel dizgenin üç boyutlu bir yapıya sahip oluşuyla açıklar. *Matematik ve Metafizik* isimli çalışmasında Çitil, biçimsel sistemlere dayanan Turing makinesinin ve Turing makinesi esasına bağlı olarak işleyen modern bilgisayarların belli bir üç boyutluluk ile sınırlı olduğunu öne sürer. Bilgisayarların işlem yaparken bağlı oldukları bu üç boyutluluk; işaretler, işaret dizileri ve işaret dizilerinin dizilerinden oluşur (Çitil, 2012, s. 175). Bu üç boyut içerisinde işlem yürüten bir bilgisayar sadece birim zamanda işlem yaptığı işaretlerin manipülasyonu ile meşguldür. Bu meşguliyet, bilgisayarın sadece dolaysızca karşı karşıya kaldığı işaretler üzerinde manipülasyon yapmanın ötesine geçmez. Ne var ki, bu işaretler üzerinde işlemde bulunurken yapmış olduğu faaliyetin mahiyeti hakkında bir farkındalığa erişmesi ancak bu karşı karşıya olduğu işaretler üzerinden bir dolayım ve soyutlama yapmasıyla mümkündür. Çalışmada ikincil farkındalık olarak da ifade ettiğimiz bu öz farkındalık durumu, bilgisayarın işlemde bulunduğu dizi üzerinde yansımali (*reflective*) bir faaliyette bulunmasını, kavramsal bir dolayım gerçekleştirmesini gerekli kılar. Sözünü ettiğimiz bu kavramsal dolayımın hareketle bilincin dördüncü bir boyuta ihtiyaç duyduğunu ve üç boyutlu bir biçimsel sistemde temsil olunamayacağını düşünüyoruz (Taştan, 2025, ss. 219-222).

Sözünü ettiğimiz bu üç boyutluluktan kaynaklı sınırlılığı paralel makinelerin hesaplama mantığı üzerinden açıklamaya çalışalım. Paralel hesaplama, birden çok işlemci (*processor*) ya da çekirdek (*core*) vasıtasıyla herhangi bir işlem anında (*instant*) birden çok işlemin yürütülmesi anlamına gelir (Butterfield vd., 2016, s. 860). Paralel hesaplama, büyük hesaplama problemlerinin birden fazla işlemci tarafından aynı anda çözülebilecek daha küçük problemler hâlinde parçalanması işlemidir. İşlemciler paylaşılan bellek kullanarak iletişim kurar ve çözümleri bir algoritma kullanılarak birleştirilir. Ne var ki paralel hesaplama, veri işleme hızını artırmış olsa da işlemin ontolojik statüsünü değiştirmez. İşaretlerin eşzamanlı olarak manipüle edilmesi, onları yine aynı üç boyutlu biçimsel yapı içinde bırakmaktadır. Dolayısıyla paralel hesaplama, işlem kapasitesini artırsa da

dizgenin kendi üzerine katlanmasını ve dolaysızca karşılaşılan işaretler üzerinde dördüncü bir boyut olarak kavramsal dolayımı mümkün kılmaz.

İnsan ve makine görüde (*Anschauung*) karşı karşıya kaldığı temsilleri dolaysız olarak temsil etme kabiliyetine sahiptir. Bu durum Escher'in birbirini çizen eller tablosundaki biçimsel olarak temsil edilen ellerin tanınması (*recognition*) anlamına gelir. Ne var ki insanın sahip olduğu fakat makinenin erişemediği belirleyici yeti, temsilleri dolaylı olarak temsil edebilme; başka bir deyişle temsilin temsiline ulaşabilme yetisidir. Bu açıdan bakıldığında insanının makineden en belirgin farkı, yargı verme yetisine ve kavramsal dolayımı sahip olmasıdır. Hatırlanacağı üzere Kant'ın tanımına göre yargı: bir nesnenin dolaylı bilgisi ve bu nedenle de onun bir tasarımının tasarımıdır (Kant, 1998, A68). Yargı yetisine sahip olan insan zekâsı, bir temsilin temsiline farkında olduğundan dolayı öz-gönderimli yapıları idrak etme imkanına sahiptir. Kant'ın kendilik idraki olarak ifade ettiği bu durum, öz-gönderimli temsillerin idrakine bağlı olarak bilinci mümkün kılmaktadır.

Bilinç konusunda Kant'ın söylediğine benzer bir yaklaşım getiren Lucas, insanın makineye karşı üstün olmasını onun bilinçli varlık olması ile ilişkilendirir. Lucas'a göre bilinçli bir varlık, hiçbir yeni parça gerektirmeden hem kendisi hem de yaptığı işler üzerine düşünebilir; oysa bir makine, yaptığı işi düşünmeye muktedir kılınca bile bunu ancak yapısına eklenen "yeni bir parça" sayesinde gerçekleştirebilir. Bu durumda artık kendisi de değişmiş, az önceki işi yapanla aynı makine olmaktan çıkmış olur (Lucas, 1961, s. 125). Ayrıca Lucas öz-gönderimli olma durumu ile insanın kendinin bilincinde olması arasında bir paralellik olduğunu düşünmektedir (Lucas, 1961, s. 124). Buradan hareketle, Lucas'ın insan zekâsına atfettiği bilinçliliğin bir tür öz-gönderim yoluyla anlaşıldığı ortaya çıkar. Çalışmada gösterildiği gibi, benzer bir durum *Nedimeler* ve *Birbirini Çizen Eller* için de geçerlidir. Bu iki görselin öz-gönderimli oluşunun anlaşılması ile insanın kendinin bilincinde olmasının anlaşılması arasında paralellik olduğunu düşünüyoruz. Büyük dil modellerinin bu görselleri tanıırken tanıma işleminin görselin kavramsal çerçevesinin ötesine geçmediğini ileri sürüyoruz. Halbuki, söz konusu görsellerin anlaşılması, görselde dolaysızca karşılaşılan temsillerin yorumlanmasıyla mümkün değildir. Bunun yerine, görseldeki temsillerde temsil olunanın dışına çıkarak bu temsillerin gösterdiğine değil, temsilde gösterilen şeyin neyi temsil ettiğinin farkında olmak gerekir.

6. Sonuç

Bu çalışmada, Douglas Hofstadter'in "dizgenin dışına çıkma" fikri, Büyük Dil Modelleri'nin öz farkındalığa sahip olup olmadığını test etmek üzere sezgisel bir ölçüt olarak önerilmiştir. Escher'in *Birbirini Çizen Eller* resmi ile Velazquez'in *Las Meninas* tablosu üzerinden yapılan analizler, öz-gönderimli yapıların yalnızca dilsel düzeyde temsil edilmesi ile bu yapılar üzerine düşünümde bulunulması arasında niteliksel bir ayrım bulunduğunu göstermektedir. İnsan zihni, bu tür katmanlı yapıları kavramsal olarak kavrayabilirken yapay zekâ, bu yapıları ancak doğal dilde betimlemekle sınırlı kalır.

Bu bağlamda çalışmanın vardığı temel sonuç, dilsel düzeyde ifade edilen bir içeriği "anlamak" ile bu dilsel düzeyin kendisi üzerine düşünümde bulunmak arasında indirgenemez bir fark bulunduğudur. Kant'tan hareketle ifade edilecek olursa bir şeyi temsil etmek ile temsil etme eyleminin bilincine varmak aynı anlama gelmez. İlki dilsel ve biçimsel bir temsil düzeyinde gerçekleşebilirken, ikincisi ancak deneyimleyen bir "Ben" in kendiliğinde ortaya çıkar. Dolayısıyla bir şeyin bilincinde olmak ile bilinç sahibi olmanın nasıl bir şey olduğunu düşünmek arasında niteliksel bir ayrım vardır. Çalışma, Büyük Dil Modelleri bağlamında söz konusu ayrımın henüz aşılamadığına ve öz farkındalığın bu modeller tarafından temsil edilmesinin önündeki sınırlılıklara dikkat çekmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Awret, U. (2008). Las Meninas and the search for self-representation. *Journal of Consciousness Studies*, 15(9).
- Basut, L. L. (2022). Kant: Duyumsamanın Temel Kavramları. *Ankara: BilgeSu Yayıncılık*.
- Brook, A., & Wuerth, J. (2023). Kant's View of the Mind and Consciousness of Self. In E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford University.
- Butterfield, A., Ngondi, G. E., & Kerr, A. (Eds.) (2016). *A Dictionary of Computer Science*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acref/9780199688975.001.0001>
- Çitil, A. A. (2012). *Matematik ve Metafizik Kitap 1: Sayı ve Nesne*. Alfa Yayınları.

- Çitil, A. A. (2024). *Kant Okumaları: Birinci Kritik*. Dergah Yayınları.
- Dennett, D. C. (2013). *Intuition Pumps and Other Tools for Thinking*. WW Norton & Company.
- Feser, E. (2023). *Zihin Felsefesi* (O. B. Kaplan, Çev.). Babil Kitap.
- Foucault, M. (2006). *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Gamez, D. (2014). The measurement of consciousness: A framework for the scientific study of consciousness. *Frontiers in Psychology*, 5. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00714>
- Gözkan, H. B. (2013). Saf Aklın Eleştirisinde “Ben”in Kuruluşu. İçinde Z. Kutlusoy (Ed.), *Tutarsızlığın İz Sürücüsü—Dilde/Düşüncede; Teo Grünberg’e Armağan*. İmge Yayınları.
- Hofstadter, D. R. (2011). *Gödel, Escher, Bach: Bir ebedi gökçe belik* (E. Akça & H. Koyukan, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- İbn Sînâ. (2013). *İşaretler ve Tembihler: El-işarat ve’t tenbihat* (M. Macit, A. Durusoy & E. Demirli, Çev.). Litera Yayıncılık.
- Kant, I. (1992). *Lectures on Logic* (J. M. Young, Ed.; 1. bs.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511810039>
- Kant, I. (1998). *Critique of Pure Reason* (P. Guyer & A. W. Wood, Ed.; 1. bs.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511804649>
- Lucas, J. R. (1961). Minds, Machines and Gödel. *Philosophy*, 36(137), 112-127. JSTOR.
- McLear, C. (2020). Kant: Philosophy Of Mind. In *Internet Encyclopedia Of Philosophy*. <https://iep.utm.edu/kantmind/>
- Mienye, I. D., Jere, N., Obaido, G., Ogunruku, O. O., Esenogho, E., & Modisane, C. (2025). Large language models: An overview of foundational architectures, recent trends, and a new taxonomy. *Discover Applied Sciences*, 7(9), 1027.
- Moncoucy, L., Dołęga, K., Tallon-Baudry, C., & Cleeremans, A. (2025). The value of consciousness: Experiences worth having. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 380(1939), 20240303. <https://doi.org/10.1098/rstb.2024.0303>
- Nagel, T. (1974). What Is It Like to Be a Bat? *The Philosophical Review*, 83(4), 435. <https://doi.org/10.2307/2183914>
- Nagel, T. (2015). *Zihin ve evren* (Ö. Ç. Aksoy, Çev.). Jaguar Kitap.
- Peykani, P., Ramezanlou, F., Tanasescu, C., & Ghanidel, S. (2025). Large language models: A structured taxonomy and review of challenges, limitations, solutions, and future directions. *Applied Sciences*, 15(14), 8103.

- Piccinini, G. (2003). Alan Turing and the Mathematical Objection. *Minds and Machines*, 13 (1), 23-48.
- Searle, J. R. (1996). *Akıllar, Beyinler ve Bilim* (K. Bek, Çev.). Say Yayınları.
- Taştan, Ü. (2025). *Yapay Zekâyı Kant'la Düşünmek: Hesapkuramsal Karmaşıklık Ekseninde Makine Zekâsının Sınırları*. Çizgi Kitabevi.
- Turing, A. M. (1939). Systems of logic based on ordinals. *Proceedings of the London Mathematical Society, Series 2*, 45, 161-228.
- Üçer, İ. H. (2018). Özdeşlikten Temsile: İbn Sînâ'ya Göre İnsani Nefste Bilen-Bilinen Özdeşliği Sorunu. *Nazariyat İslam Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* (Journal for the History of Islamic Philosophy and Sciences), 4(2), 1-54. <https://doi.org/10.12658/Nazariyat.4.2.M0054>
- Wang, Y., Liao, Y., Liu, H., Liu, H., Wang, Y., & Wang, Y. (2024, August). Mm-sap: A comprehensive benchmark for assessing self-awareness of multimodal large language models in perception. In Proceedings of the 62nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (Volume 1: Long Papers) (pp. 9192-9205). <https://doi.org/10.18653/v1/2024.acl-long.498>
- Wooldridge, M. (2022). *Bilinçli Makinelere Giden Yol: Yapay Zekânın Dünü, Bugünü, Yarını* (Ö. Çelik, Çev.). Metis Yayınları.

Yapay Zekâ Çağında Sinemanın Onto-Teknik Yeniden Örgütlenişi: Ontolojik Kayma, Öznellik Dönüşümü ve Etik Eşik

→ Cansu ÖKSÜZ KARADEMİR*

Öz

Bu araştırma, yapay zekâ çağında sinema alanında ortaya çıkan ontolojik dönüşüm, öznellik kurgusu, etik eşik ve sorumluluk rejimi bağlamındaki dönüşümü incelemeyi amaçlamaktadır. Temel problem, yapay zekâ destekli anlatı biçimlerinin sinemanın kuruluş mantığını, öznellik kurgusunu ve sorumluluk rejimini hangi yapısal mekanizmalar aracılığıyla yeniden yapılandığı sorusunda odaklanmaktadır. Araştırma, etik sınırları temsil edilen içerik düzeyine indirgmeden üretim süreçleri, teknik aracılık biçimleri ve anlatının örgütlenişi üzerinden ele alması bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle filmler, yapay zekâyı teknoloji temsili düzeyinin ötesine taşıyarak sinemayı onto-teknik ve normatif bir düzenek olarak kavramayı mümkün kılan metinler olarak değerlendirilmektedir. Analiz, ontolojik dönüşüm, öznellik kurgusu, etik eşik ve sorumluluk rejimi olmak üzere birbirini kesen dört düzlemde yürütülmektedir. Kuramsal çerçeve film teorisi, posthüman öznellik tartışmaları ve teknolojik aracılık yaklaşımlarına dayanmaktadır. Örnekleme, yapay zekâ anlatısının üretim mantığını, öznellik yapılanmasını ve sorumluluk rejimini doğrudan problematize ettiği varsayılan üç filmden oluşmaktadır: *The Diary of Sisyphus* (2023), *Eternal You* (2024) ve *Zoe* (2018). Bu filmler, yapay zekânın farklı düzlemlerde ontolojik kayma, öznellik dönüşümü ve etik eşik üretme kapasitesini görünür kılmaları nedeniyle seçilmiştir. Bulgular, yapay zekâ çağında sinemada görüntünün kayıt rejiminden hesaplama rejimine doğru yer değiştirdiğini; öznellik konumunun teknik sistemlerle birlikte yeniden kurulduğunu ve etik sınırların tekil ihlal anlarından çok dağıtılmış sorumluluk mimarileri içinde belirlenliğini ve sorumluluğun dağıtılmış bir yapı içinde yeniden konumlandığını ortaya koymaktadır. Yaratıcı kararın çoğullaşması, yasin teknik süreklilik içinde yeniden düzenlenmesi ve romantik bağın tasarım parametreleri üzerinden optimize edilmesi, sinemanın ontolojik ve normatif zemininde eş zamanlı bir dönüşüme işaret etmektedir. Sonuç olarak araştırma, yapay zekâ çağında sinemanın etik sınırlarının üretim mantığı, duygulanımsal düzenleme ve sorumluluk rejimi arasındaki yapısal ilişkiler içinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ ve Sinema, Onto-Teknik Yeniden Örgütlenme, Posthüman Öznellik, Algoritmik Üretim, Etik Eşik

*Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi Kurumsal İletişim Uygulama ve Araştırma Merkezi, Denizli, Türkiye
E-mail: cansuoksuz9@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4977-3138

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 12.02.2026 **Revizyon Tarihi:** 03.04.2026 **Kabul Tarihi:** 11.05.2026

DOI: 10.37679/trta.1887356 **İZ:** JA35UB68DJ

The Onto-Technical Reconfiguration of Cinema in the Age of Artificial Intelligence: Ontological Shift, Subjectivity Transformation, and Ethical Threshold

→ Cansu ÖKSÜZ KARADEMİR

Abstract

This research examines the ontological transformation, configurations of subjectivity, ethical thresholds, and regimes of responsibility emerging in cinema in the age of artificial intelligence. The central problem focuses on the structural mechanisms through which AI-assisted narrative forms reconfigure cinema's foundational logic, constructions of subjectivity, and regimes of responsibility. The research is significant in that it does not reduce ethical boundaries to the level of represented content; instead, it addresses them through production processes, forms of technological mediation, and the organizational logic of narrative. In this respect, the selected films are evaluated as texts that move artificial intelligence beyond the level of technological representation and make it possible to conceptualize cinema as an onto-technical and normative apparatus. The analysis proceeds across four interrelated dimensions: ontological transformation, configurations of subjectivity, ethical thresholds, and regimes of responsibility. The theoretical framework draws on film theory, posthuman subjectivity debates, and approaches to technological mediation. The sample consists of three films in which AI narratives explicitly problematize production logic, subject formation, and regimes of responsibility: *The Diary of Sisyphus* (2023), *Eternal You* (2024), and *Zoe* (2018). These films are selected for their capacity to render visible AI's role in producing ontological shifts, transformations of subjectivity, and the emergence of ethical thresholds and distributed responsibility structures at different structural levels. The findings indicate that, in the AI era, cinema shifts from a regime of recording to a regime of calculation; subject positions are reconfigured in conjunction with technical systems; ethical thresholds emerge within production and circulation processes; and responsibility is reconfigured as a distributed and relational structure across human and technical actors rather than being attributable to singular moments of violation. The multiplication of creative decision-making, the reorganization of mourning within technical continuity, and the optimization of romantic attachment through design parameters point to a simultaneous transformation at the ontological and normative foundations of cinema. Ultimately, the research demonstrates that the ethical boundaries of cinema in the age of artificial intelligence must be evaluated through the structural relations among production logic, affective regulation, and regimes of responsibility.

Keywords: Artificial Intelligence and Cinema, Onto-Technical Reconfiguration, Posthuman Subjectivity, Algorithmic Production, Ethical Threshold

1. Giriş

Yapay zekâ, çağdaş sinemada giderek daha belirgin biçimde anlatının içeriğini aşan bir işleve bürünmektedir. Bu işlevsellik, yapay zekânın film evreninde temsil edilen bir varlık olmasının ötesinde, izleme deneyiminin zamansal, duygulanımsal ve etik örgütlenişini etkileyen bir anlatısal düzenek olarak çalışmasıyla ilişkilidir. Sinema artık seyircinin deneyim süreci içinde konum aldığı, açık uçlu bir düşünme ve hissetme alanı üretmektedir. Bu durum, dijital görsel kültür içerisinde sinemanın post-sinematik bir deneyim rejimiyle yeniden tanımlanmasını gerekli kılmaktadır (Shaviro, 2010).

Post-sinematik bağlamda sinema deneyimi, süreklilik ve akış hissi üzerinden yapılandırılan, zamansal olarak parçalanmış ve anlatısal kapanıştan bilinçli biçimde kaçınan bir karakter taşımaktadır. Platform temelli izleme pratiklerinin yaygınlaşması, bu deneyimi daha kişisel, kesintili ve tekrar edilebilir bir hâle getirmektedir. Bu bağlamda yapay zekâ temalı çağdaş anlatılar, seyirciyi özdeşleşmeye dayalı klasik alımlama biçimlerinden uzaklaştırarak, anlamın sabitlenmediği ve seyir süresine yayılan bir yorum alanı üretmektedir. Böylece film, tamamlanmış bir anlatı sunmak yerine, deneyim içinde açılan bir problem alanı olarak işlev görmektedir. Dijital kültür ve platformlaşma süreçlerinin izleme pratiklerini yeniden yapılandığına ilişkin çalışmalar, bu dönüşümün normatif ve yönetsel bir boyut taşıdığını göstermektedir (Binark, 2007).

Bu dönüşüm, etik düzlemde de belirginleşmektedir. Yapay zekâ ile kurulan ilişkilerin duygulanımsal eksen üzerinden ilerlemesi, etik referansın anlatı içinde sabitlenmesini zorlaştırmaktadır. Etik değerlendirme, önceden belirlenmiş bir yargıya dayanmak yerine, seyir deneyiminin zamansal ve duygusal akışı içinde kurulmaktadır. Bu nedenle sinema deneyimi, temsile dayalı bir anlatı formu olmaktan uzaklaşarak, etik konunun deneyim içinde üretildiği bir karşılaşma alanına dönüşmektedir (Sobchack, 2004).

Bu araştırma, yapay zekâ temalı çağdaş sinema örneklerinde ortaya çıkan bu dönüşümü “yeni anlatılar” ve “yeni seyirci” kavramları üzerinden tartışmaktadır. Araştırma, yapay zekânın sinema deneyimini nasıl yapılandığı ve bu yapılandırma içinde seyircinin nasıl bir etik sorumluluk alanına yerleştirildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Anlatı yapıları, duygulanımsal etkiler ve seyirci konumu üzerinden ilerleyen analiz, yapay zekâ çağında sinema deneyiminin etik sınırlarını post-sinematik bir perspektiften görünür kılmayı hedeflemektedir.

2. Yeni Anlatılar ve Yapay Zekâ Çağında Sinema Deneyiminin Etik Zemini

Sinema tarihi boyunca teknolojik dönüşümler, anlatının ontolojik ve etik statüsünü yeniden tanımlamıştır. Dijitalleşme ve yapay zekâ destekli üretim süreçleri ise günümüzde bu tanımlamayı yeni bir eşığa taşımaktadır. Zira görüntü artık sadece kaydedilen bir gerçekliğe dayanmamakta; hesaplanan, sentezlenen ve olasılık modelleri üzerinden kurulan bir yapıya evrilmektedir. Dolayısıyla sinemanın gerçeklik iddiası teknik bir mesele olmaktan çıkarak etik bir problem alanına yerleştirmektedir. Bu durum, Bazin'in görüntünün mekanik kaydı üzerinden gerçeklikle kurulan özgül bağı merkeze alan ontoloji anlayışını yeniden düşünmeyi gerektirmektedir (Bazin, 2011).

Bu çerçevede, sinemanın tarihsel gelişimi içinde teknolojik dönüşümlerle nasıl yeniden kurulduğunu dikkate almayı gerektirmektedir. Sinema, tarihsel olarak her teknik kırılmayla birlikte anlatı yapısını, öznellik biçimlerini ve etik konumlanışları dönüştüren bir sanat formu olarak varlık göstermiştir. Bu bağlamda dramatik bütünlüğün parçalanması, öznenin istikrarsızlaşması ve etik referansın belirsizleşmesi, yapay zekâ ile ortaya çıkan yeni bir olgu değildir. Avangart sinema örneklerinde nedensel sürekliliğin dağıldığı, dramatik öznenin çözüldüğü ve anlatısal bütünlüğün parçalandığı yapılarla karşılaşmaktadır (Bordwell ve Thompson, 2010; Wollen, 1982; Rees, 2011). Bu kırılmalar büyük ölçüde anlatının estetik ve biçimsel düzeyinde gerçekleşmiş, üretim süreçlerinin işleyişi insan merkezli kalmıştır. Post-sinema tartışmaları ise bu dönüşümün sinemanın sonu anlamına gelmediğini; aksine algı, zaman ve deneyimin yeniden örgütlendiğini ortaya koymaktadır (Shaviro, 2010; Casetti, 2015). Ancak yapay zekâ temelli üretim biçimleri bu tarihsel hat içinde farklı ve özgün bir eşik açmaktadır. Zira dönüşüm, anlatının kuruluşunun ötesinde, üretim süreçlerinin kendisinde, kararın kaynağında ve sorumluluğun konumunda belirginleşmektedir.

Bu noktada algoritmik sistemlerin üretim süreçlerine katılımı, yaratıcı kararın tek bir özneye atfedilmesini zorlaştırmakta; anlatının kuruluş mantığı veri temelli modelleme ve olasılık hesapları üzerinden yeniden şekillenmektedir (Manovich, 2001; Hayles, 2012). Bu durum, öznellik ve etik konumun temsil düzeyinde askıya alınmasından farklı olarak üretim süreçlerinin yapısal bir özelliği hâline gelmesine yol açmaktadır. Bu nedenle yapay zekâ çağında ortaya çıkan dönüşüm, avangart ve modernist deneyimlerle süreklilik ilişkisi içinde değerlendirilebilir.

de üretim mantığı ve sorumluluk rejimi düzeyinde niteliksel bir kırılmaya işaret etmektedir.

Bu ontolojik ayrıcalık, görüntünün insan müdahalesinden görece bağımsız bir kayda dayanması varsayımına yaslanmaktadır. Yapay zekâ çağında görüntü üretiminin algoritmik karar süreçleriyle şekillenmesi nedeniyle sinema, gerçekliğe tanıklık eden bir aygıt olmanın yanı sıra veriye dayalı modelleme sistemleri içinde işleyen bir üretim alanını da içinde barındırmaktadır. Etik sorun bu noktada belirginleşmektedir: Anlatı hangi veri setleri, hangi normatif varsayımlar ve hangi teknik öncelikler üzerinden kurulmaktadır? Bu soru, görüntünün ontolojik statüsündeki değişimin algı biçimlerine de yansıdığını göstermektedir. Bu noktada Benjamin'in teknik yeniden üretilebilirlik çözümlemesi, teknolojik üretim koşullarının estetik deneyimi ve algısal düzeni yeniden biçimlendirdiğini göstererek dijital ve yapay zekâ temelli üretim süreçlerini düşünmek için ikinci bir kuramsal eşik sağlamaktadır (Benjamin, 2008). Mekanik çoğaltma mantığıyla tanımlanan bu estetik kırılma, bugün algoritmik hesaplama ve veri temelli modelleme süreçleri içinde, tarihsel bir devamlılık taşımakla birlikte ontolojik düzeyde farklı bir üretim rejimine işaret etmektedir. Güncel durumda üretimin veri temelli modeller aracılığıyla inşa edilmesi, özgünlük, yaratıcılık ve sorumluluk kavramlarını yeniden düşünmeyi kaçınılmaz kılmaktadır.

Algoritmik üretim mantığının kültürel ve normatif sonuçları, Wendy Hui Kyong Chun eleştirilerinde daha açık biçimde görünür hâle gelmektedir (Chun, 2016). Zira algoritmalar tekrar ve alışkanlık üzerinden süreklilik üretmekte, kültürel deneyimi belirli kalıplar içinde stabilize etmektedir. Nitekim sinema alanında yapay zekâ kullanımı, dramatik yapıdan karakter gelişimine kadar pek çok unsuru istatistiksel tahminler üzerinden organize edebilmektedir. Bu organizasyon, anlatının olasılık alanını daraltma ve belirli duygusal kalıpları standartlaştırma riski taşımaktadır. Bu nedenle etik tartışma, temsil edilen içerikten çok anlatının kurulma mantığına yönelmektedir. Algoritmaların normatif işleyişi üretim düzeyinde etkili olurken, dolaşım ve görünürlük koşulları da benzer biçimde teknik sistemler tarafından belirlenmektedir. Bu noktada Ted Bucher'in algoritmik güç analizleri önem kazanmaktadır. Zira Bucher'in gösterdiği üzere algoritmalar, içerik üretiminden çok görünürlük ve sıralama rejimleri üzerinden işleyen bir yönetim biçimi kurmakta; böylece hangi anlatıların öne çıkacağını yapısal olarak çerçevelemektedir. Etik sorumluluğun temsil düzeyiyle sınırlı kalmadığını; üretim, hesaplama ve dağıtım süreçlerine yayıldığını gösteren

bu durumdan hareketle (Bucher, 2018), temsil edilen dünyaya ilişkin içerik sorunlarından ziyade deneyimin hangi teknik koşullar altında kurulduğu sorusuna odaklanmak önem arz etmektedir. Deneyimin algoritmik olarak ön-yapılandırılması, izleyicinin karşılaşma alanını olasılık hesapları ve veri temelli sınıflandırmalar üzerinden daraltmakta ya da genişletmektedir. Bu durum, estetik deneyimin açık uçlu niteliğinin yerini öngörülebilirlik ve optimizasyon ilkelerine bırakma riskini taşımaktadır. Stiegler'in teknik aygıtların bilinç ve dikkat ekonomisi üzerindeki etkisine dair çözümlemeleri de (2011), deneyimin teknik sistemler tarafından yönlendirildiği bir ortamda öznellik ile teknik düzenek arasındaki ilişkinin etik bir sorun alanına dönüştüğünü göstermektedir. Yapay zekâ temelli öneri sistemleri ve içerik akışları, izleyicinin seçim ufkunu görünmez biçimde çerçeveleyerek karşılaşma biçimine etki etmektedir. Nitekim etik zemin deneyimin nasıl programlandığı, hangi verilerle beslendiği ve hangi teknik öncelikler doğrultusunda yapılandırıldığı sorularında düğümlenmektedir. Bu bağlamda sinema deneyimi, dijital çağda teknik altyapının estetik karşılaşmayı nasıl biçimlendirdiğini görünür kılmaktadır.

Bu algoritmik üretim ve dolaşım rejimi, sinema deneyiminin öznesini de yeniden tanımlamaktadır. Klasik kuramda özdeşleşme üzerinden konumlanan izleyici modeli, ağsal ve ilişkisel bir öznellik formu lehine dönüşmektedir. Posthüman kuramın işaret ettiği ilişkisel öznellik anlayışı (Braidotti, 2013), öznenin teknolojik ve kültürel ağlar içinde oluşan bir süreç olarak düşünülmesini mümkün kılmaktadır. Sinema deneyimi de bu ağsal yapının bir parçası olarak işlemektedir. Dolayısıyla öznellik yapısındaki bu dönüşüm, deneyimin teknik düzeneklerle kurduğu ilişkinin yeniden tanımlanması zorunlu hâle getirmektedir. Bu noktada Haraway'ın insan ve insan dışı varlıklar arasındaki geçirgenlik vurgusu (2016), seyir deneyiminin teknik sistemlerden ayrı, kapalı bir bilinç alanı olarak kavranmasını zorlaştırmaktadır. Yapay zekâ destekli anlatı sistemlerinin, öneri algoritmaları ve veri akışları aracılığıyla deneyimi önceden yapılandırması, etik sınırın deneyimin kuruluşunda belirlediğini ortaya koymaktadır. Böylece kuramsal çerçeve, üretim ve teknik düzenekler düzeyindeki yapılanma ile bunun seyir deneyimindeki karşılıkları arasındaki yapısal bağı kuramsal olarak belirginleştirmektedir.

3. Yeni Anlatılar Karşısında Seyirci Konumunun Dönüşümü ve Etik Belirsizlikler

Dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojilerinin görsel kültüre eklenmesi, sinema anlatılarının yapısal mantığını dönüştürmektedir. Klasik neden-sonuç zincirine dayanan dramatik bütünlük, yerini açık uçlu ve normatif yönlendirmeyi zayıflatan anlatı yapılarına bırakmaktadır. Bu dönüşüm, sinemanın sona erdiğini değil; algı, zaman ve öznelik rejimlerinin yeniden örgütlendiğini göstermektedir. Nitekim post-sinema da estetik bir değişimden çok deneyimin kurulma biçimindeki dönüşüme işaret etmektedir (Shaviro, 2010; Elsaesser, 2016). Bu bağlamda dramatik yapının yönlendirici işlevinin zayıflaması, etik konumun anlatı içinde sabitlenmesini güçleştirmekte ve seyirciyi normatif referansın üretildiği bir konuma yerleştirmektedir.

Bu çerçevede “yeni seyirci”yi üç özellik üzerinden kavramsallaştırmak mümkündür. İlk düzlemde ilişkisel öznelik söz konusudur. Posthüman kuram, özneyi kapalı ve özerk bir bütünlük olarak değil, teknolojik, biyolojik ve kültürel ağlar içinde oluşan ilişkisel bir süreç olarak ele almaktadır (Braidotti, 2013). Haraway’ın insan ve insandışı varlıklar arasındaki geçirgenliğe yaptığı vurgu (2016) ile Hayles’in dağıtılmış biliş modeli ise (2012) karar ve sorumluluğun insan ile teknik sistem arasındaki etkileşim alanında oluştuğunu göstermektedir. Bu kuramsal çerçeve, seyircinin konumunun da teknolojik düzeneklerden bağımsız düşünülmemeyeceğini ortaya koymaktadır. Zira yapay zekâ destekli sinema deneyiminde seyirci, anlatıyı dışarıdan değerlendiren sabit bir gözlemci olarak konumlandırılmamaktadır. Seyirci veri akışları, öneri sistemleri ve algoritmik düzeneklerle örülmüş bir ilişkiler ağı içinde yer almaktadır. Dolayısıyla ilişkisel öznelik, seyircinin deneyim alanında teknik sistemlerle birlikte şekillenen bir konum üstlenmesi anlamına gelmektedir.

İkinci düzlemde algoritmik yönlendirme belirleyici konumdadır. Algoritmik yönlendirme, tekrar ve alışkanlık üretimi üzerinden deneyimi belirli kalıplar içinde stabilize ederek seyirci karşılaşma alanını önceden yapılandırmaktadır (Chun, 2016). Görünürlük ve sıralama rejimleri ise hangi anlatıların erişilebilir olacağını belirleyerek seyir deneyimini yapısal olarak çerçevelemektedir (Bucher, 2018). Sinema bağlamında bu durum, dikkat ekonomisinin ve duygulanımın teknik sistemler aracılığıyla organize edilebildiğine işaret etmektedir (Polat, 2024). Dijital platformların algoritmik işleyişi, deneyimin teknik arayüzler aracılığıyla ön-yapılandırıldığını ve kültürel karşılaşmanın belirli normatif çerçeveler içinde

yönlendirildiğini ortaya koymaktadır (Ercansungur, 2023). Bu noktada seyir deneyimi, anlatının dramatik içeriği kadar algoritmik düzenekler tarafından da biçimlendirilmektedir.

Üçüncü düzlemde ise etik eşik kavramı belirginleşmektedir. Coeckelbergh'in ilişkisel etik yaklaşımı, etik anlamın soyut ve evrensel ilkelerden ziyade karşılaşma anlarında ve etkileşim süreçlerinde kurulduğunu ifade etmektedir (Coeckelbergh, 2020). Elsaesser'in dijital çağda algı ve sorumluluk üzerine tartışmaları ise normatif kararın kültürel rejim dönüşümleriyle birlikte yeniden konumlandığını göstermektedir (Elsaesser, 2016). Bu çerçevede etik, sabit bir referans noktasına dayanan bir yargıdan çok, öznelik yapısı ile teknik düzeneklerin kesişiminde ortaya çıkan ilişkisel bir değerlendirme süreci olarak düşünülmelidir.

Bu değişim kuşkusuz seyir deneyiminin örgütlenişini de etkilemektedir. Zira post-sinematik anlatılarda seyirci, özdeşleşmeye dayalı klasik konumundan uzaklaşarak, anlamın sabitlenmediği bir deneyim alanı içinde yer almaktadır. Dijital imgelerin hız, yoğunluk ve süreksizlik özellikleri, etik değerlendirmenin bilişsel bir yargıdan ziyade bedensel ve duygulanımsal bir karşılaşma içinde şekillenmesine neden olmaktadır (Sobchack, 2004). Bu nedenle etik konum, anlatının sunduğu kapalı bir sonuçtan türetilmek yerine, seyir süresine yayılan bir süreç içinde oluşmaktadır.

Deneyim rejimindeki bu kayma, dijital anlatıların veri tabanı mantığıyla örgütlenmesiyle daha da karmaşıklaşmaktadır. Dijital kültürde anlatıların lineer ilerleme yerine olasılık temelli akışların öne çıkması (Manovich, 2001), dramatik yapının normatif yönlendirme kapasitesini zayıflatmaktadır. Böyle bir yapıda etik değerlendirme, sabit bir referans çerçevesine dayanamaz. Aksine, seyircinin deneyim içinde kendi konumunu kurmak zorunda kaldığı bir belirsizlik alanı üretir. Bu belirsizlik ise normların ortadan kalkmasından ziyade, normatif referansın merkezsizleşmesiyle ilişkilidir. Etik referansın bu şekilde dağılması, olasılık temelli anlatı mantığının yoğunlaştığı yapay zekâ merkezli üretimlerde daha görünür hâle gelmektedir. Dolayısıyla insan-makine karşıtlığı üzerinden kurulan net ahlaki şemaları zayıflatan yapay zekâ temalı anlatılarda bu karşıtlığın çözülmesi, öznelik ve sorumluluk kavramlarının yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. N. Katherine Hayles, *How We Think* adlı çalışmasında bilişin insan ile teknik sistemler arasında dağıtılmış bir süreç olarak işlediğini savunmaktadır (Hayles, 2012). Bu dağıtılmış biliş anlayışında, karar ve

sorumluluğun tekil bir insan özneye atfedilmesi hayli zordur. Diğer yandan etik konum çoklu etkileşimler içinde oluşmaktadır.

Bu çerçevede etik konum, sabit bir öznenin niyetine indirgenebilecek bir yapı olmaktan çıkarak, insan ile teknik sistem arasındaki etkileşim içinde oluşan ilişkisel bir süreç olarak belirlenmektedir. Coeckelbergh'in vurguladığı üzere etik anlam, soyut ilkelerden çok karşılaşma anlarında ortaya çıkmaktadır (2020). Sinema ise bu karşılaşmayı duyusal ve zamansal bir form içinde örgütleyerek, etik değerlendirmenin deneyim içinde kurulmasını mümkün kılmaktadır. Bu nedenle etik karar, dışsal bir ölçüt üzerinden belirlenmek yerine, seyir deneyiminin akışı içinde şekillenen bir konumlanma süreci hâline gelmektedir.

Bu dönüşüm, öznelik ve sorumluluk kavramlarının yeniden düşünülmesini gerektirmektedir. Yapay zekâ temelli anlatılarda özne, mutlak bir karar mercii olmaktan uzaklaşarak teknik sistemlerle iç içe geçmiş ilişkisel bir yapıya dönüşmektedir. Bu durum, etik tartışmayı bireysel niyet düzeyinin ötesine taşıyarak, sorumluluğun farklı aktörler ve teknik süreçler arasında nasıl dağıldığı sorusunu öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla yapay zekâ çağında sinemada etik sınırları tartışmak, hesap verebilirliği tekil bir özneye sabitleyen modellerin yetersizliğini ortaya koymakta ve dağıtılmış bir sorumluluk anlayışını zorunlu kılmaktadır.

4. Yapay Zekâ Çağında Sinemada Sorumluluk ve Hesap Verebilirlik

Yapay zekâ çağında sinemanın etik sınırlarını tartışmak, temsil edilen içeriğin değerlendirilmesiyle sınırlı bırakılmamalıdır. Zira etik mesele, anlatının ne söylediğinden ziyade hangi teknik, operasyonel ve veri temelli süreçler içinde üretildiği sorusuna yönelmektedir. Görüntü üretimi, kurgu, senaryo modellemesi ve dağıtım stratejileri algoritmik sistemlerle birlikte şekillendiğinde, sorumluluğun konumu da yeniden tanımlanması gereken bir alana tekabül etmektedir. Bu durumda sinema, teknik karar süreçlerinin değer ürettiği ve bu değerleri dolaşıma soktuğu bir yapı olarak kavranmalıdır.

Yapısal dönüşüm, dijital üretim ortamlarının normatif niteliğini açıklayabilecek bir kuramsal çerçeve gerektirmektedir. Bu noktada Luciano Floridi'nin bilgi etiği yaklaşımı, dijital sistemlerin nötr araçlar olmadığını; belirli bir bilgi ekosistemi içinde anlam, değer ve norm üreten yapılar olarak işlediğini ileri sürmektedir

(Floridi, 2013). Bu ekosistem içinde üretilen her içerik, teknik bir çıktı olmanın ötesinde, belirli bir değer düzeni içinde konumlanmaktadır. Yapay zekâ destekli sinema üretimi de bu bilgi ortamının bir parçası olarak veri seçimi, model tasarımı ve optimizasyon kriterleri aracılığıyla değer hiyerarşileri kurmaktadır. Dolayısıyla algoritmik karar süreçlerini, üretimin teknik boyutuna indirgemek yanılgıdan ibaret olacaktır. Bu süreç aynı zamanda sorumluluk ve hesap verebilirlik tartışmalarının da odağında yer almalıdır.

Bu normatif bilgi ortamında sorumluluğun nasıl dağıldığı, teknolojik aracılık kuramı çerçevesinde daha belirgin hâle gelmektedir. Verbeek'e göre (2011), teknik sistemler insan eylemine dışsal araçlar olarak değil, eylemin oluşumuna aktif biçimde katılan araçlar olarak dâhil olmaktadır. Eylem, insan niyeti ile teknik düzenek arasındaki etkileşim içinde şekillendiğinde, failliğin tekil bir özneye atfedilmesi güçleşmektedir. Sinema üretiminde algoritmik senaryo analizleri, görsel kompozisyon önerileri ve izleyici verisine dayalı kurgu optimizasyonları, bu etkileşimi somutlaştıran hibrit bir üretim yapısı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda hesap verebilirliği, doğrusal bir fail-sonuç ilişkisi üzerinden açıklamak mümkün değildir. Zira sorumluluk, insan ve teknik sistemler arasındaki etkileşim alanında konumlanmaktadır.

Bu dağıtılmış sorumluluk yapısını, erdem temelli teknoloji etiği perspektifinden ele almak da mümkündür. Vallor (2016), teknolojik ortamların insan karakterini ve pratiklerini şekillendirdiğini; dolayısıyla etik değerlendirmelerin, sonuçlara ek olarak eylem ortamının oluşumuna da yönelmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Yapay zekâ destekli üretim süreçlerinde karar verme, insanın etik muhakemesini yeni bir teknik bağlam içinde konumlandırmaktadır. Bu bağlamda sorumluluk ne yalnızca algoritmaya ne de yalnızca yaratıcı özneye yüklenebilir.

Teknik sistemlerin tasarımına, veri seçimine ve kullanım bağlamına uzanan çok katmanlı bir yapı içinde ele alınması gereken hesap verebilirlik meselesi, sinema üretiminde sorumluluğun nasıl konumlandığı sorusunu yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Yapay zekâ destekli üretim süreçlerinde yaratıcı kararın insan ve teknik sistemler arasında paylaşılan bir yapıya dönüşmesi, etik değerlendirmeyi klasik fail anlayışı çerçevesinde açıklamayı güçleştirmektedir. Sinema üretimi, yönetmen, yapımcı, yazılım geliştirici ve algoritmik sistemlerin birlikte işlediği bir etkileşim alanı içinde gerçekleşmekte; bu durum, karar süreçlerinin doğrusal bir niyet-sonuç ilişkisi üzerinden izlenmesini sınırlamaktadır. Bu nedenle

sorumluluk, tek bir özneye atfedilen sabit bir konumdan ziyade, üretim sürecinin farklı aşamalarına yayılan ilişkisel bir yapı içinde ortaya çıkmaktadır.

Bu kuramsal çerçeve, yapay zekâ çağında sinemada sorumluluk ve hesap verebilirliğin, sorumluluk rejimi bağlamında, üretim süreçlerine içkin olarak üç düzlemde yapılandığını göstermektedir. İlk düzlem, algoritmik sistemlerin üretim sürecine katılımıyla birlikte kararın kaynağının çoğullaşmasına işaret etmektedir. İkinci düzlem, insan ile teknik sistem arasındaki etkileşim sonucunda sorumluluğun sabit bir aktöre atfedilememesiyle belirginleşmektedir. Üçüncü düzlem ise teknolojik aracılığın estetik ve değer üretim süreçlerini, doğrudan müdahaleden çok olasılık alanını yapılandırarak yönlendirmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu üç düzlem birlikte değerlendirildiğinde ise, etik değerlendirmenin tekil bir özneye indirgenemeyeceği açık hâle gelmektedir. Dolayısıyla etik değerlendirme, dağıtılmış ilişkisel bir sorumluluk anlayışı gerektirmektedir.

5. Araştırmanın Kapsamı

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yapay zekâyâ ilişkin güncel literatür, büyük ölçüde otomasyon, dijital kapitalizm ve kültürel üretim süreçlerinin yeniden yapılanması üzerinde yoğunlaşmaktadır (Dyer-Witheford, Kjosen ve Steinhoff, 2019; Crawford, 2021). Yapay zekâ estetiği ve makine yaratıcılığı tartışmaları ise algoritmik üretimin görsel kültür ve sanat pratikleri üzerindeki etkilerini incelemektedir (Manovich, 2018; Zylinska, 2020; Doğan, 2023). Bununla birlikte, yapay zekâ destekli anlatı biçimlerinin sinema deneyiminin etik sınırlarını ontolojik, öznel ve sorumluluk düzlemleri birlikte ele alan bütünlüklü bir çerçevede nasıl yeniden yapılandığı meselesi sistematik bir analiz çerçevesi içinde yeterince tartışılmamıştır.

Anlatı üretiminin algoritmik sistemler aracılığıyla yapılandırılması, karar alma süreçlerinin teknik mimari içinde dağılması ve sorumluluğun ağsal biçimde yeniden konumlanması, sinema deneyiminin normatif zeminini dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, araştırmanın temel problematiğini oluşturmaktadır: Yapay zekâ çağında sinemanın etik sınırları nerede başlamakta ve hangi yapısal mekanizmalar aracılığıyla şekillenmektedir? Bu problemten hareket eden araştırma etik sınırı içerik çözümlemesine indirgemek yerine, üretim yapıları, anlatı örgütlenişi

ve sorumluluğun dağılım biçimleri üzerinden ele almaktadır. Bu doğrultuda araştırma, analiz sürecini ontolojik dönüşüm, öznellik kurgusu, etik eşik ve sorumluluk rejimi eksenlerinde yapılandırmakta ve örneklem filmlerinden hareketle aşağıdaki araştırma sorularına odaklanmaktadır:

AS 1: İncelenen filmlerde, yapay zekâ destekli anlatı biçimleri, ontolojik dönüşüm düzleminde görüntünün statüsünü ve anlatının kuruluş mantığını hangi anlatısal ve görsel stratejiler aracılığıyla yeniden yapılandırmaktadır?

AS 2: Yapay zekâ ile ilişkili üretim süreçleri ve teknik aracılık, öznellik kurgusu ve karar verme mekanizmalarını hangi yapısal düzenekler içinde dönüştürmektedir?

AS 3: Seçilen film örneklerinde etik eşik, ontolojik ve öznel süreçler içinde nasıl belirginleşmekte ve sorumluluk hangi üretimsel ve ilişkisel düzlemlerde dağılım göstermektedir?

5.2. Örneklem ve Sınırlılıklar

Araştırmanın örnekleme, yapay zekânın anlatı mantığı, öznellik kurgusu ve sorumluluk çerçevesi üzerindeki etkisini görünür kılan üç filmden oluşmaktadır. Bu doğrultuda örneklem, amaçlı örnekleme yöntemi çerçevesinde belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, belirli bir olgunun derinlemesine incelenmesine imkân tanıyan ve araştırma problemini en iyi temsil eden örneklerin seçilmesine dayanan bir yaklaşımdır (Patton, 2015). Bu araştırma kapsamında filmler, yapay zekâ destekli üretim süreçlerinin ontolojik, öznellik ve etik düzlemlerde nasıl işlediğini görünür kılma kapasiteleri dikkate alınarak seçilmiştir. Örneklem belirlenirken filmlerin türü, üretim coğrafyası ya da ticari başarısı gibi özellikleri ölçüt olarak gözetilmemiştir. Filmler, anlatının kuruluş mantığı ve etik sınırların belirlediği düzlemler açısından tartışma üretmeye elverişli metinler olarak değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede üretim ve ontoloji düzleminde belirginleşen dönüşümü görünür kılmak amacıyla seçilen ilk film *The Diary of Sisyphus/Il Diario Di Sisifo* (Lis, 2023)'dur. Ontolojik üretim meselesinden öznellik ve duygulanım alanına geçildiğinde ise ikinci örneklem filmi olarak *Eternal You/Sonsuz Sen* (Blok ve Riesewieck, 2024) belirlenmiştir. Duygulanım ve öznellik alanındaki yeniden

yapılanmayı, ilişkisel düzlemde somutlaştırması bakımından belirlenen üçüncü film ise *Zoe/Aşkın Algoritması* (Doremus, 2018)'dir.

Araştırma niceliksel bir temsiliyet iddiası taşımamaktadır. Seçilen filmler, yapay zekâ çağında sinemanın etik sınırlarının ontolojik, öznel ve sorumluluk düzlemlerinde nasıl belirlediğini görünür kılan metinler olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle araştırma, geniş bir film evreni hakkında genelleyici sonuçlar üretmeyi değil; yapay zekâ ile sinema ilişkisini yoğun biçimde taşıyan örnekler üzerinden kavramsal bir çerçeve geliştirmeyi amaçlamaktadır.

5.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, metin merkezli film çözümlemesini ontolojik, öznel ve etik düzlemleri içeren karşılaştırmalı bir kuramsal okuma yaklaşımıyla birleştirmektedir. Bu doğrultuda araştırma, nitel analiz yaklaşımı çerçevesinde, tematik olarak yapılandırılmış bir film çözümlemesine dayanmaktadır. Analiz süreci, film metinlerinde tekrar eden yapısal örüntülerden hareketle belirlenen ontolojik dönüşüm, öznel kurgusu, etik eşik ve sorumluluk rejimi kategorileri etrafında yürütülmüştür. Seçilen filmlerin anlatı yapısı, görsel örgütlenişi ve üretim mantığı üzerinden yürütülen analizde film metni, görsel yapının yanı sıra düşünsel ve ideolojik çerçeve içinde üretilen bir söylem alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, film teorisinin disiplinler arası karakterine vurgu yapan Stam'ın çerçevesiyle temellendirilmektedir (Stam, 2000). Böylece analiz, anlatı biçimleri ile kuramsal tartışmalar arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır.

Analiz ayrıca etik ve teknolojik aracılık çözümlemesini de içermektedir. Bu aşamada yapay zekâ destekli üretim süreçleri, sorumluluk ve hesap verebilirlik bağlamında değerlendirilmektedir. Teknik sistemlerin insan eylemini ve değer tercihlerini nasıl yönlendirdiğini açıklamak için kullanılan teknolojik aracılık kuramı (Verbeek, 2011) ile yapay zekâ sistemlerinde sorumluluğun tekil bir özneye indirgenemeyeceğini, insan ve teknik sistem arasındaki etkileşim içinde oluştuğunu ortaya koyan ilişkisel etik yaklaşımı (Coeckelbergh, 2020) birlikte kullanılmaktadır. Bu kuramsal çerçeve, analiz edilen filmlerde etik sınırların üretim mantığı ve anlatı örgütlenişi içinde nasıl belirlediğini incelemeye imkân tanımaktadır.

Seçilen filmler, aynı analitik çerçeve ve tematik kategoriler doğrultusunda karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek ortak yapısal eğilimler ve farklılaşma noktaları belirlenmiştir. Analiz sürecinde tematik yapı, önceden sabitlenmiş kategorilerden ziyade film metinlerinin anlatı yapısı, görsel örgütlenişi ve üretim mantığında tekrar eden örüntülerden hareketle tümevarımsal olarak kademeli biçimde oluşturulmuştur. Bu doğrultuda ilk aşamada film metinleri bütüncül olarak incelenmiş, yapay zekâya ilişkin anlatsal ve görsel düzeneklerin yoğunlaştığı sahneler belirlenmiştir. İkinci aşamada bu sahneler, ontolojik statüdeki dönüşüm, öznellik kurgusunun yeniden yapılanması, etik belirsizliklerin ortaya çıktığı eşik anları ve sorumluluğun dağılım biçimleri çerçevesinde kodlanmıştır. Üçüncü aşamada ise bu kodlar, benzer yapısal işlevler ve kavramsal yakınlıklar temelinde gruplanarak ontolojik dönüşüm, öznellik kurgusu, etik eşik ve sorumluluk rejimi kategorileri altında bir araya getirilmiştir.

Araştırmada geçerlik ve güvenirlik, analiz sürecinin kuramsal ve analitik tutarlılığı üzerinden sağlanmıştır. Analiz kategorileri, film metinlerinde tekrar eden yapısal örüntüler ile kuramsal çerçeve arasında kurulan ilişki doğrultusunda geliştirilmiş; bu kategoriler analiz süreci boyunca yeniden gözden geçirilerek netleştirilmiştir. Böylece yorumlayıcı analizde öznell müdahalenin sınırlandırılması ve kavramsal tutarlılığın korunması amaçlanmıştır. Ayrıca seçilen film örneklerinin aynı analitik çerçeve içinde karşılaştırmalı olarak incelenmesi, bulguların tutarlılığını güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

5.4. Örneklem Filmlerinin Analizi

Bu bölümde gerçekleştirilen analiz, araştırma soruları doğrultusunda oluşturulan tematik bir çerçeveye dayanmaktadır. Bu çerçeve, film metinlerinde tekrar eden yapısal örüntülerden hareketle ontolojik dönüşüm, öznellik kurgusu, etik eşik ve sorumluluk rejimi olmak üzere dört eksen etrafında yapılandırılmıştır. Bu eksenler, araştırma sorularında tanımlanan yapısal ilişkileri analitik olarak görünür kılmak üzere kullanılmıştır. Bu doğrultuda film sahneleri söz konusu eksenler temelinde sistematik biçimde çözümlenmiş; her bir film bu yapısal hatlar üzerinden incelenerek bulgular karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

5.4.1. Hesaplanan Anlatı ve Ontolojik Kayma: *The Diary of Sisyphus*

The Diary of Sisyphus, yapay zekâ tarafından yazılmış olması nedeniyle yaratıcı öznenin konumunu daha ilk anda tartışmaya açan bir film olarak karşımıza çıkmaktadır. Filmin açılış sekansında anlatının dilsel yapısı dikkat çekicidir. Karakterin iç sesi, varoluşsal sorgulamalar içeren ancak belirli soyut kalıplar etrafında dönen tekrarlarla ilerlemektedir. Cümle yapılarında ise belirgin bir varyasyon mantığı vardır. Zira benzer düşünceler farklı sözdizimleriyle yinelenmektedir. Bu tekrar yapısı, anlatının deneyimden doğan bir içsel zorunluluktan çok, olasılık temelli bir üretim mekanizmasının sonucu olduğunu düşündürmektedir. Chun'un algoritmik tekrar ve alışkanlık kavramı (2016) burada estetik düzlemde görünür hâle gelmektedir. Çünkü tekrar, stilistik bir tercih olmanın ötesine geçerek adeta üretim mantığının izi şeklinde çalışmaktadır. Bu durum, Margaret Boden'in yapay zekâ yaratıcılığına ilişkin "kombinatorial üretim" yaklaşımıyla birlikte düşünüldüğünde (2016), anlatının özgünlük iddiasından ziyade mevcut ifade kalıplarının olasılık temelli yeniden düzenlenmesine dayandığını göstermektedir.

Filmin orta bölümünde yer alan diyalog sahneleri ise dramatik çatışmanın inşasında istatistiksel bir dengelilik hissi üretmektedir. Karakterler arasındaki gerilim artmakta ancak dramatik gelişim beklenmedik kırılmalar üzerinden ilerlemek yerine kontrollü ve ölçülü bir ilerleme mantığı içinde yapılandırılmaktadır. Nedensellik zinciri yüksek bir düzenlilik içinde işlemekte, dramatik sapma alanı daralmaktadır. Klasik anlatı yapısında neden-sonuç ilişkilerinin tutarlı biçimde örgütlenmesi belirleyici bir ilke olarak kabul edilmektedir (Bordwell ve Thompson, 2009). Ancak burada görülen tutarlılık, dramatik zorunluluktan çok optimizasyon mantığına yaslanan bir yapı izlenimi üretmektedir. Dolayısıyla anlatının, deneyimsel karmaşıklığı yansıtmak yerine hesaplanabilir bir denge formu kurduğu görülmektedir.

Bu durum ontolojik düzlemde bir kaymaya işaret etmektedir. Gerçekliğin açıklık ve belirsizlik içeren yapısına yapılan vurgu (Bazin, 2011), yerini öngörülebilir ve ölçülebilir bir dramatik örgütlenmeye bırakmaktadır. Anlatı düzenliliği, deneyimin kırılğan ve düzensiz boyutlarını geri plana iterken, hesaplanabilirliği estetik norm hâline getirmektedir. Kültürel üretimin veri örüntüleri ve istatistiksel modelleme üzerinden yeniden yapılandırıldığına ilişkin tartışmalar (Manovich, 2020), bu estetik düzenliliğin üretimsel bir mantığa dayandığını düşündürmektedir.

Öznelik kurgusu, karakterin varoluşunu sorguladığı monolog sahnesinde belirginleşmekte; kırılmalı soyut ve genellenebilir bir söylem düzeyine kaymaktadır. Bu sahnede özne, bireysel geçmişten beslenen bir bilincin aksine kavramsal bir figür olarak inşa edilmektedir. Bu noktada özneliğin yapısının ilişkisel ve dağıtılmış olduğunu ileri süren posthüman özne tanımı akla gelmektedir (Braidotti, 2013). Çünkü filmde yaratıcı özne geri çekilmiş; algoritmik sistem anlatının görünmez kurucusu olarak yerleşmiştir. Dolayısıyla öznelik, insan bilincinin içsel derinliğinden uzaklaşan veri temelli bir tutarlılık içinde yapılandırılmıştır.

Anlatının üretim sürecine ilişkin paratekstüel bilginin devreye girdiği anda ise etik eşik görünürlük kazanmaktadır. Filmin yapay zekâ tarafından yazıldığı bilgisi, seyir deneyimini geriye dönük olarak yeniden çerçevelemekte ve estetik tercihlerle üretim mantığı arasındaki mesafeyi daraltmaktadır. Teknik sistemlerin eylem ve anlam üretimine katıldığına işaret eden teknolojik aracılık yaklaşımı (Verbeek, 2011), burada yaratıcı kararın nasıl dağıtıldığını kavramsallaştırmak açısından oldukça açıklayıcıdır. Filmde aracılık görünmez biçimde işlemekte; estetik tercihler doğal bir yaratıcı süreç izlenimi üretmektedir. Yaratıcı kararın kaynağı insan öznenin içsel iradesi olmaktan çıkarak teknik sistemle kurulan etkileşim alanında konumlandırılmaktadır. Bu durum, sorumluluğun insan ve teknik düzenek arasındaki ilişkisel düzlemde oluştuğunu düşündürür (Coeckelbergh, 2020). Algoritmik sistemlerde hesap verebilirliğin çoklu aktörler arasında dağılması (Selbst et al., 2019), bu bağlamda failin neden sabitlenemediğini açıklamaktadır. Film etik krizi, dramatik bir karşıtlık diğer bir deyişle açık bir çatışma sahnesine yaslanmaksızın, hesap verebilirliğin dağıtılması ve görünmezleşmesi üzerinden kurmaktadır.

Son sahnede karakterin varoluşsal bir kabullenişle karşı karşıya kaldığı an ise dramatik bir çözülme üretmesi bakımından önemlidir. Ancak bu çözülme, trajik bir kırılma yaratmak yerine izleyiciye düzenli ve dengelenmiş bir kapanış sunmaktadır. Teknik yeniden üretimin algı rejimini dönüştürmesi (Benjamin, 2008), burada duygusal yoğunluğun kontrollü bir denge içinde tutulması üzerinden somutlaşmaktadır. Zira duygulanım, açıklık ve kırılmalı içeren bir deneyim alanı olmaktan çıkarak hesaplanmış bir tamamlanma hissi etrafında örgütlenmektedir. Seyirciye sunulan bu kapanış, radikal bir sarsıntı üretmemektedir. Aksine düzenlenmiş estetik bir dengeye tekabül etmektedir. Bu bağlamda teknik sistemlerin estetik rejimi dönüştürerek duygusal deneyimi

yeniden programladığına ilişkin tartışmalar (Hui, 2021), bu kontrollü duygulanım yapısının çağdaş teknolojik bağlam içindeki yerini kavramsallaştırmaya elverişlidir. Bu estetik düzenleme, ontolojik düzlemde belirsizlik ve açıklık barındıran bir gerçeklik anlayışının yerini hesaplanabilirlik ilkesine bıraktığını göstermekte; bu sayede anlatının üretim mantığı ile seyir deneyiminin duysal örgütlenişi arasındaki yapısal bağı görünür kılmaktadır.

Bu analiz göz önünde bulundurulduğunda filmin, eş zamanlı bir dönüşüm ürettiğini söylemek mümkündür. Görüntü ve anlatı, kaydedilen gerçekliğin izine dayalı bir temsilden uzaklaşarak hesaplanabilir bir üretim mantığına eklenmektedir. Yaratıcı özne dağıtılmış bir yapıya evrilmekte; insan ile algoritmik sistem arasındaki sınır geçirgenleşmektedir. Sorumluluk ise tekil bir failde toplanmak yerine üretim sürecinin farklı teknik ve kurumsal katmanlarına yayılmaktadır. Bu dağılım, hesap verebilirliğin sabit bir merkezde konumlanmasını güçleştirmektedir. Dolayısıyla etik sınır, temsil edilen içerikten ziyade anlatının ontolojik temeli ve üretimsel yapılanması içinde belirginleşmektedir. Bu bağlamda *The Diary of Sisyphus*, yapay zekâ çağında sinema deneyiminin estetik, ontolojik ve etik düzlemlerde eş zamanlı bir yeniden yapılanma sürecine girdiğini ortaya koymaktadır.

5.4.2. Dijital Süreklilik ve Yasın Algoritmikleşmesi: *Eternal You*

Eternal You, ölüm sonrası dijital varlık üretimi üzerinden yas deneyiminin ontolojik zeminini dönüştürmektedir. Filmde ölen bireylerin dijital verilerinden oluşturulan avatarlar, geçmişin sürekliliğini yeniden kuran bir temsil olarak ele alınmaktadır. Ancak bu süreklilik, kayıt ile simülasyon arasındaki sınırı geçirgenleştirmektedir. Fiziksel gerçekliğin izine dayalı ontolojik anlayışın (Bazin, 2011) yerini, veri temelli yeniden kurulum almaktadır. Çünkü dijital karakter, var olmuş bir bedenin kaydı olmaktan çıkarak hesaplanmış bir varlık formu hâline gelmektedir. Kamera ekran yüzeyine sabitlendiğinde izleyici, geri dönüş hissi ile karşılaşmakta; ancak karşılaşılan şey geçmişin izi değil, algoritmik olarak üretilmiş bir temsildir.

Filmin erken sekanslarından birinde yas tutan karakterin, avatarla ilk karşılaşmasında duraksadığı görülmektedir. Karakterin bu sahnede yaşadığı tereddüt, ontolojik belirsizliği görünür kılması bakımından son derece önemlidir. Zira dijital avatarın ses tonu geçmiş kayıtlarla yüksek uyum içindedir. Fakat diğer

yandan yanıtların genelleştirilmiş bir süreklilik ürettiği fark edilmektedir. Üretim koşullarındaki teknik dönüşümün estetik deneyimi yeniden yapılandırıldığını ortaya koyan çerçeve (Benjamin, 2008), burada kaybın geri döndürülebilir olduğu yanılması tekabül etmektedir. Aura'nın yitimi, yerini simülatif sürekliliğe bırakmaktadır. İzleyici ve karakter hem tanıdık hem de yapay bir figürle karşı karşıyadır. Dolayısıyla film kaybın geri dönüşsüzlüğünü askıya almaktadır. Bu sayede ölüm ontolojik bir sona işaret etmek yerine veri akışına eklemlenen bir geçiş biçimine dönüştürülmektedir.

Öznelik düzleminde film, yas sürecini içsel bir eksiklik deneyimi olmaktan çıkarak teknik aracılı bir ilişki alanında yeniden örgütlenmektedir. Avatar uzun diyalog sahnelerinde empatik ve dengeli yanıtlar üretmektedir. Ayrıca duygusal yoğunluk anı kırılmalar yerine kontrollü bir ritim içinde ilerlemektedir. Özellikle avatarın yüz ifadeleri ve ses tonunun, duygusal rahatlama üretecek biçimde kalibre edilmesi, yoğunluğun öngörülemez bir karşılaşma alanı yerine kontrol edilebilir ve dengelenmiş bir etkileşim formu içinde sunulduğunu ortaya koymaktadır. Böylece duygulanım, yaşanan bir deneyimden çok tasarlanmış bir akış hâline gelmektedir. Diğer bir deyişle yasin zamansal kopuşu, anlatının merkezinden çekilmekte; teknik düzenleme tarafından sürekliliğe bağlanan bir yas formu meydana gelmektedir.

Veri temelli temsil ile biyolojik varlık arasında kurulan ilişkide yeniden tanımlanan özneliği posthüman öznelik bağlamında değerlendirmek de mümkündür. Zira posthüman özneliğin işaret ettiği geçirgenlik (Braidotti, 2013), burada bellek ve varlık statüsü düzleminde görünürlük kazanmaktadır. Filmde öznelik, biyolojik varlıkla sınırlı tutulmaz. Veri akışları ve dijital temsil üzerinden yeniden kurulur. Yas tutan özne kaybı geride bırakmayarak teknik sistemle kurduğu etkileşim içinde varlığa dönüştürmeyi tercih etmektedir. Bu durum insan deneyiminin zamansal yapısını değiştiren bir yapıya işaret etmektedir. Yasin temel unsuru olan geri dönüşsüzlüğün askıya alınması ve kaybın, teknik aracılı bir süreklilik içinde yeniden konumlanması zamansallığı doğrusal bir ilerlemeden uzaklaştırmaktadır. Böylece film geçmiş, şimdi ve olası gelecek veri mimarisi içinde eş zamanlı biçimde işlemeyen bir yapıya kavuşmaktadır.

Diğer yandan karakterin avatarla kurduğu ilişki son derece gönüllü görünmektedir. Ancak bu gönüllülüğe yakından bakıldığında onun, duygusal yoğunluğu düzenleyen ve yönlendiren bir sistem içinde oluştuğu

görülmektedir. Duygulanımın algoritmik olarak yapılandırıldığı bir ortamda gerçekleşen karar verme süreci, özerkliğin koşullarını da teknik çerçeve içinde yeniden tanımlamaktadır. Bu durumda etik sınır, zorlayıcı bir müdahale anında değil; kararın altyapısının görünmez biçimde yapılandırıldığı eşikte belirginleşmektedir. Filmde etik eşiğin doruğa ulaştığı anlar, avatarın yalnızca geçmişini yeniden üretmekle yetinmeyip geleceğe dönük yönlendirmeler sunduğu sahnelerde yoğunlaşmaktadır. Sistemin, geçmiş verilerden hareketle karakterin gelecekteki davranışlarını etkilemeye dönük ifadeler üretmesi bu anlamda önem arz etmektedir. Teknik aracılık, açık bir şekilde eylem alanını biçimlendirmektedir. Karar alma süreci ise duygusal yoğunluğu düzenleyen algoritmik çerçeve içinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla yasın ontolojik temelini geri dönüşsüzlükten hesaplanabilir sürekliliğe doğru kaydıran bu durum, manipülasyonun incelenmiş bir formunu gündeme getirmektedir. Zira karakterin aldığı karar, dışarıdan bakıldığında bireysel bir seçim gibi yansıtılmaktadır. Fakat aslında karar, duygusal yoğunluğu düzenleyen bir sistem içinde oluşmaktadır.

Bilgi ekosistemi içinde işleyen dijital avatar, ölüm sonrası verinin dolaşıma girmesiyle birlikte ontolojik bir ara varlık statüsü kazanmaktadır. Dijital avatar sisteminin hizmet modeli olarak örgütlenmesi, yas deneyimini platform ekonomisinin işleyişine dâhil etmektedir. Bu dâhil oluş, insan deneyiminin kırılğan bir boyutunu teknik ve ekonomik düzeneklere bağlamaktadır. Böylece yas, araçsallaştırılabilir bir hizmet formu içinde konumlanmaktadır. Duygusal süreklilik ise piyasa mantığı doğrultusunda sürdürülebilir bir modele dönüştürülmektedir. Avatarın teknik üretiminin yazılım tasarımı ve veri işleme süreçleri aracılığıyla farklı kurumsal aktörlerin denetimi altında gerçekleştiği dikkate alındığında ise bu varlık ne geçmişin kaydı ne de özerk bir bilinç olarak konumlanabilmektedir. Veri temelli bir süreklilik aygıtı olarak işleyen bu ara statü, yas deneyiminin varlık ve yokluk arasındaki sınırını da belirsizleştirmektedir.

Filmin son sekansında karakterin avatarla ilişkiyi sürdürme kararı, dramatik bir kopuş üretmenin aksine tamamen düzenlenmiş bir kabulleniş atmosferinde gerçekleşmektedir. Bu tercih, özgür irade sorununu görünür kılmakta ve duygusal düzenlemenin ontolojik etkisini açığa çıkarmaktadır. Çünkü karar bir kriz anında verilmez. Gayet sakin ve rasyonel bir kabul biçimi içinde yapılandırılır. Bu yapı içinde süreklilik duygusu nedeniyle kaybın, kabul üzerinden kapanmasına imkân tanınmayan yas, teknik süreklilik içinde stabilize edilmektedir. Dolayısıyla

yasın tamamlanması engellenerek zamansal sınırlulukla kurulan anlam ilişkisi zayıflatılmaktadır.

Filmde geçmişe ait verinin hangi koşullarda işlenebileceği ve yeniden dolaşıma sokulabileceği sorusu rıza sorununu ortaya çıkaran bir başka etik eşiği oluşturmaktadır. Çünkü ölüm sonrası verinin yeniden dolaşıma sokulması, temsil edilen kişinin iradesini aşan bir üretim sürecine işaret etmektedir. Veri temelli avatarın konuşma ve öneri sunma kapasitesi, temsil sorumluluğunu akla getirmektedir. Dolayısıyla ölüm sonrası verinin işlenmesi, mahremiyet ve temsil hakları açısından da etik bir alan açmaktadır: Bu verinin yeniden üretimi hangi sınırlar içinde meşrudur? Dijital avatar, geçmişte yaşamış kişinin temsilcisi olarak mı kabul edilecektir, yoksa bağımsız bir veri ürünü müdür? *Eternal You*, bu soruları doğrudan tartışmak yerine, yas sürecinin normalleşmiş teknik bir çözümle dönüştürülmesini görselleştirmektedir. Ancak dijital avatar, veri temelli bir varlık olarak kabul edildiği takdirde, bu varlığın üretimi ve kullanımı da etik denetime tabi olmalıdır. Filmde ise bu denetim görünmezdir. Teknik sistem, duygusal rahatlatma üreten bir hizmet olarak meşrulaştırılmaktadır. Bu meşrulaştırma ise yasın teknik ve ekonomik sistemlere devredilmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle film, özerklik ve rıza sorununu bireysel düzlemin ötesine taşıyarak kurumsal ve platform temelli sorumluluk bağlamında da tartışmaya açmaktadır. Fakat filmde sorumluluk; teknolojiyi geliştiren şirket, hizmeti pazarlayan platform ve sistemi kullanan birey arasında dağılmaktadır. Her katman sürecin bir parçasıdır. Ancak hiçbirine ortaya çıkan etik sonuçta tek başına sorumlu görünmez. Bu dağıtılmış yapı, hesap verebilirliğin konumunu muğlaklaştırmaktadır. Bu nedenle ağsal bir yapıya dönüşen sorumluluk düzeninde normatif kararın merkezi silikleştirilmektedir. Algoritmik kültür ve platform temelli yönetim üzerine yapılan çalışmalar da teknik sistemlerin karar ve değer üretim süreçlerine aktif biçimde katıldığını ve sorumluluğun çok katmanlı bir yapıya yayıldığını göstermektedir (Bilgici, 2023).

Bu analizden hareketle *Eternal You*, ontolojik düzlemde görüntünün kayıt olmaktan çıkarak veri temelli bir yeniden kurulum sürecine evrildiğini, öznelik düzleminde yas ve bellek deneyiminin teknik aracılı bir ağ yapısına taşındığını, etik düzlemde ise yönlendirme, veri kullanımı ve sorumluluk dağılımı üzerinden dinamik bir eşik oluştuğunu görünür kılmaktadır. Bu sayede film, yapay zekâ çağında sinemanın etik sınırlarının bellek ve duygulanım alanında yeniden yapılandırıldığını ortaya koymaktadır. Burada mesele üretim etiğinden ziyade

insan deneyiminin en kırılgan alanlarından birinin hesaplanabilir bir düzenleme mantığı içinde stabilize edilmesidir.

5.4.3. Simüle Edilmiş Duygu ve Sahicilik Eşiği: Zoe

Yapay zekâ ile insan arasındaki romantik ilişkinin normalleşmesini merkezine alan *Zoe* (2018), sinema özelinde sahicilik kavramını doğrudan tartışmaya açmaktadır. Filmde sentetik partnerlerin, duygusal uyum ve ilişkisel istikrar üretmek üzere tasarlandığı görülmektedir. Bu kurgu, ontolojik düzlemde duygunun kaynağını problemleştirmektedir: Karşılıklı deneyimden doğan bir yoğunluk mu söz konusudur, yoksa algoritmik olarak optimize edilmiş bir yanıt sistemi mi?

Film bu noktada ontolojik referansın kaynağını duygusal bağın teknik inşası üzerinden sorgulamaktadır. Çünkü ilişki, tasarlanmış bir kişilik modeli üzerinden kurulmaktadır. Laboratuvar sahnelerinde sentetik partnerlerin üretim süreci izleyiciye aktarılmaktadır. Kameranın, bedenin inşa edilme aşamalarına ve yazılım entegrasyonuna odaklandığı sahneler, duygunun maddi bir altyapıya bağlandığını açığa çıkarmaktadır. Burada anlatı, romantik bağın kendiliğinden oluştuğu varsayımını ortadan kaldırmakta ve duygusal uyumu veri analizi ile eşleşme algoritmaları üzerinden kurmaktadır. Bu teknik düzenleme, dramatik gerilimin kuruluş mantığını da dönüştürmektedir. Zira anlatı organizasyonuna ilişkin klasik çerçeve, gerilimin çoğunlukla yanlış anlama, bilgi eşitsizliği ya da karakterler arası çatışma üzerinden inşa edildiğini ifade etmektedir (Bordwell ve Thompson, 2009). Ancak filmde gerilim, çatışma dinamiğinden çok ilişkinin varlık statüsüne yönelik bir sorgulama üzerinden yapılandırılmaktadır. Dolayısıyla bu kayma, duygunun teknik sistemler tarafından tasarlanan ve hesaplanan bir üretim biçimine dönüştüğünü göstermektedir.

Öznelik düzleminde film, insan ile sentetik karakter arasındaki sınırı geçirgen bir yapı içinde kurgulamaktadır. Pasif tepki veren bir mekanizma olarak sunulan sentetik partner, duygusal süreklilik kurmakta, bağlılık üretmekte ve ilişki içinde tutarlılık göstermektedir. Bu temsil, insan merkezli özne anlayışını sorgulayan posthüman tartışmalarla kesişmektedir (Braidotti, 2013). Öznelik burada yazılım sistemiyle paylaşılan bir alana yayılmaktadır. Ayrıca insan karakterin, sentetik partnerle kurduğu ilişki içinde kendi duygusal sınırlarını da yeniden belirlediği görülmektedir. Bu durum romantik ilişkinin karşılıklılık ilkesini dönüştürmesi

bakımından önem arz etmektedir. Zira ilişkisel denge, deneyimsel belirsizliğin karşısında teknik olarak optimize edilmiş bir uyum üzerinden kurulmaktadır.

Filmde sahicilik ekseninde belirginleşen etik sınır, sentetik partnerin ürettiği duygusal tepkilerde görünürlük kazanmaktadır. Empatik ve tutarlı yanıtlar, ilişkisel denge izlenimi üretmektedir. Ancak bu denge, deneyimsel kırılganlıktan doğan bir yoğunluk yerine yazılım parametreleri içinde ayarlanmış bir uyum içinde gerçekleşmektedir. Olasılık hesapları doğrultusunda biçimlenen karşılıklılık, öngörülemez karşılaşma alanını daraltmakta ve ilişkisel riski stabilize etmektedir. Bu noktada sahicilik, belirsizlik ve dönüşüm potansiyeliyle kurulan etik bir ölçüt olmaktan uzaklaşarak hesaplanabilir bir uyum modeline bağlanmaktadır. Değer üretiminin karşılıklı müzakere alanından tasarım parametrelerine kayması ise optimizasyon çerçevelerinin değer alanını daraltabileceğine ilişkin tartışmalarla birlikte düşünüldüğünde (Nguyen, 2020), romantik bağın normatif zemininde yapısal bir kaymaya işaret etmektedir.

Dijital ilişkisel varlıkların insan bağlanma biçimlerini dönüştürdüğüne dair çalışmalar, teknolojik eşlik ilişkilerinin duygusal beklentileri yeniden yapılandırıldığını göstermektedir (Turkle, 2012; Devlin, 2018). Filmde sentetik partnerin empati düzeyi, bağlılık süresi ve çatışma toleransı gibi davranış biçimlerinin bu şekilde önceden belirlenmiş parametrelere dayanması, ilişkisel normun kaynağının teknik tasarımın kararına dayandığını ortaya koymaktadır. Optimizasyon çerçevelerinin değer alanını daraltabileceğine ilişkin değerlendirme (Nguyen, 2020), bu dönüşümü açıklayıcı bir zemin sunmaktadır. Çünkü bu yapı romantik bağ güvenli ve istikrarlı bir modele yöneltirken karşı tarafın dönüşüm kapasitesini sınırlamaktadır. Burada sorun, sentetik partnerin ontolojik statüsünden ziyade insan öznenin ilişki kurma biçiminde belirginleşmektedir. Çünkü programlanmış yanıtlar üzerine kurulan bağ, ilişkisel özerkliği daraltma potansiyeli taşımaktadır. Duygusal davranışın sınırları mühendislik tercihleriyle çizildiğinde sorumluluk da bireysel iradede teknik mimariye doğru bir dağılım göstermektedir. Bu bağlamda ilişkisel etik tartışmaları, insan ve teknik sistem arasındaki etkileşimin değer üretme kapasitesine işaret etmektedir. Romantik bağın risk ve kırılganlık içermeyen bir modele indirgenmesi tasarım kararlarının etik sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda filmde, duygusal güvenliğin teknik olarak garanti altına alınması, insan deneyiminin kırılganlığını aşındırmaktadır. Dolayısıyla değer üretiminin, karşılıklı dönüşüm yerine kontrol

edilmiş bir istikrar üzerinden izleyiciye aktarılması duygusal sahiciliğin yerini algoritmik uyuma bırakması anlamına gelmektedir.

Filmin ilerleyen sahnelerinde insan karakterin sentetik partnerine duyduğu bağın gerçekliği sorgulandığında ise dramatik gerilimin arttığı görülmektedir. Ancak bu sorgulamanın, sentetik varlığın bilinç sahibi olup olmaması üzerinden kurulmaması önem arz eder. Buradaki odak, ilişkinin etik niteliği üzerinden ilerlemektedir. Çünkü sahicilik, biyolojik kökenin ötesinde risk içeren karşılaşma alanına bağlanmaktadır. Risk ortadan kalktığına ise ilişki güvenli bir çerçeve sunmakta; dolayısıyla dönüşüm kapasitesi yine zayıflamaktadır.

Özetle *Zoe*, ontolojik düzlemde duygu yaşanan bir yoğunluk olmaktan çıkarak hesaplanan bir forma evrilmektedir. Öznelik düzleminde insan ile sentetik karakter arasındaki sınır geçirgenleşmektedir. Etik düzlemde ise sahicilik, özerklik ve ilişki risk tasarımı süreçleriyle doğrudan bağlantılı bir normatif eşik hâline gelmektedir.

Boyut	<i>The Diary of Sisyphus</i>	<i>Eternal You</i>	<i>Zoe</i>
Ontolojik Düzlem	Anlatı yapay zekâ tarafından üretilir. Yaratıcı öznenin konumu algoritmik sisteme kayar. Hikâye ve dil, yaşantısal zorunluluktan çok olasılık modellemesine dayanır.	Dijital avatarlar veri temelli bir yeniden kurulumdur. Kayıt ile simülasyon arasındaki sınır belirsizleşir. Ölüm sonrası süreklilik teknik olarak inşa edilir.	Duygu ve romantik bağ algoritmik uyum modeli üzerinden kurulur. Duygulanım, yaşantısal yoğunluktan çok tasarım parametrelerine dayanır.
Öznelik Yapısı	Yaratıcı özne üretim sürecinde dağılır. İnsan ve algoritma arasında üretimsel hibrit bir üretimsel öznelik ortaya çıkar.	Yas tutan özne teknik sistemle ilişki içinde yeniden konumlanır. Bellek ağsal ve veri tabanlı bir yapıya taşınır.	İnsan özne sentetik partnerle ilişkide öznel sınırlarını yeniden tanımlar. Posthüman ilişki öznelik ortaya çıkar.

Boyut	<i>The Diary of Sisyphus</i>	<i>Eternal You</i>	<i>Zoe</i>
Etik Eşik	Yaratıcı kararın kaynağı belirsizleşir. Hesap verebilirlik normatif bir problem alanı hâline gelir.	Özerklik, rıza ve veri temsili sorunları ortaya çıkar. Yasın teknikleşmesi normatif bir eşik üretir.	Sahicilik ve ilişkisel risk sorunu ortaya çıkar. Optimize edilmiş duygunun normatif değeri sorgulanır.
Sorumluluk Rejimi	Üretim süreci insan ve algoritma arasında dağıtılır. Fail konumu sabitlenemez.	Geliştirici-platform-kullanıcı arasında ağsal bir sorumluluk yapısı oluşur.	Tasarımcı-yazılım-kullanıcı üçgeninde dağıtılmış etik yapı meydana gelir.
Seyir Rejiminin Onto-Teknik Yeniden Örgütlenişi	Yaratıcılık algısı izleyici düzeyinde yeniden tanımlanır. Anlatının kökenine dair farkındalık estetik değerlendirme biçimini ve anlam üretimini dönüştürür.	Yas deneyimi kapanma yerine teknik süreklilik içinde uzar; duygusal zaman algısı dönüşür.	Romantik bağın sahicilik ölçütü değişir; karşılıklılık yerini hesaplanabilir uyuma bırakır.

Tablo 1. Filmlerin Karşılaştırmalı Tablosu

Tablodaki bulgular, yapay zekânın anlatının ontolojik temeli, öznelik kurgusu, etik eşikleri ve sorumluluk rejimi üzerinde belirleyici bir düzenek olarak konumlandığını göstermektedir. Ontolojik düzlemde anlatı üretimi, bellek inşası ve duygusal bağ farklı biçimlerde algoritmik süreçlere eklemelenmekte; kayıt, deneyim ve karşılaşma gibi klasik referans noktaları veri temelli modellemelerle yeniden yapılandırılmaktadır. Öznelik yapısı bu kaymayla birlikte parçalanmakta; yaratıcı özne, yas tutan özne ve romantik ilişki içindeki özne teknik sistemlerle örülmüş ilişkisel bir ağ içinde konum değiştirmektedir. Her filmde farklı bir yoğunlukta belirginleşen etik eşik ilişkin hesap verebilirlik, özerklik, rıza ve sahicilik gibi normatif kategorilerin sabit bir merkezde toplanmak yerine dağıtılmış bir yapı içinde işlediği görülmektedir. Sorumluluk ise üretim sürecinde platform mimarisinde ve tasarım parametrelerinde paylaşılarak çoğullaşmakta; fail konumu tekil bir özneye indirgenemeyecek ölçüde karmaşılaşmaktadır. Bu bütünlük içinde tablo, yapay zekâ çağında sinemanın ontolojik, öznel ve etik

boyutlarının birbirinden ayrılan alanlar olarak değil, aynı onto-teknik yeniden örgütlenme içinde eş zamanlı dönüşen katmanlar olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

6. Sonuç

Bu araştırma, yapay zekâ çağında sinema alanında ortaya çıkan dönüşümü üç film üzerinden, ontolojik statü, öznellik kurgusu, etik eşik ve sorumluluk rejimi arasındaki yapısal bağları dikkate alarak incelemiştir. *The Diary of Sisyphus*, *Eternal You* ve *Zoe* farklı tematik odaklara sahip olsalar da ortak bir onto-teknik yeniden örgütlenişi görünür kılmaktadırlar. Bu yeniden örgütlenme, görüntünün kayıt rejiminden hesaplama rejimine kayması, öznellik konumunun teknik sistemlerle birlikte kurulması, etik eşiklerin temsil düzeyindeki ihlallerden ziyade yapısal süreçlerde ortaya çıkması ve sorumluluğun dağıtılmış bir yapı içinde yeniden tanımlanması üzerinden işlemektedir.

Analizlerden hareketle ontolojik düzlemde anlatının, bellek, iz ve duygulanım gibi klasik referans noktalarından uzaklaşarak veri temelli modellemelerle yeniden kurulduğu görülmektedir. Anlatının kökeni, kaydın iz mantığı ya da romantik bağın deneyimsel yoğunluğu, yerini hesaplanabilir üretim süreçlerine bırakmaktadır. Görüntü ve anlatı artık temsil eden bir yapıya işaret etmez. Teknik mimari içinde tasarlanan ve optimize edilen bir kurulum alanı hâline gelir. Bu durum, anlatının kuruluş mantığını merkezi bir sorun hâline getirmektedir.

Öznellik kurgusu açısından yaratıcı özne, yas tutan özne ve romantik ilişki içindeki özne teknik sistemlerle örülmüş bir ilişkisel ağ içinde yeniden konumlanmaktadır. Anlatının kökenine dair bilginin alımlamayı dönüştürmesi, yasin teknik süreklilik içinde stabilize edilmesi ve duygusal uyumun tasarım parametreleri üzerinden düzenlenmesi, öznellik kurgusunun teknik düzeneklerle birlikte şekillendiğini göstermektedir. Bu süreçte zamansallık doğrusal bir ilerleme olmaktan uzaklaşırken, risk ve belirsizlik stabilize edilmiş ilişki modellerine doğru daralmaktadır. Bu çerçevede seyir konumu sabit bir dış gözlemcilik alanından çıkarak üretim mantığı, duygulanımsal düzenleme ve ilişki normlarıyla temas eden bir karşılaşma alanına dönüşmektedir.

Etik eşik ise temsildeki açık ihlallerde değil, üretim, aracılık ve dolaşım mekanizmaları içinde belirginleşmektedir. Yaratıcı kararın kaynağının

çoğullaşması ve ilişki normlarının tasarım parametreleriyle belirlenmesi, hesap verebilirliği dağıtılmış bir yapıya taşımaktadır. Sorumluluk yazılım geliştirimi, veri seçimi, platform mimarisi ve kullanıcı pratiği arasında paylaşıldığında, etik değerlendirme niyet-sonuç doğrusal şemasına indirgenememektedir. Dolayısıyla etik eşik, ontolojik statü, öznellik kurgusu ve hesap verebilirlik mimarisinin kesişim noktasında yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle yapay zekâ çağında sinemanın etik sınırları içerikten çok kuruluş mantığında, karar altyapısında ve teknik aracılık biçimlerinde aranmalıdır.

Bulgular araştırma soruları çerçevesinde değerlendirildiğinde, çalışma dört temel sonucu ortaya koymaktadır. İlk olarak, yapay zekâ destekli anlatılar ontolojik düzlemde görüntüyü temsil eden bir yapı olmaktan çıkararak veri temelli üretim süreçleri içinde kurulan bir yapıya dönüştürmektedir. İkinci olarak, öznellik kurgusu teknik sistemlerle birlikte yeniden yapılandırılmakta ve karar verme süreçleri dağıtılmış bir yapıya evrilmektedir. Üçüncü olarak, etik eşik tekil ihlal anlarında değil, üretim ve dolaşım süreçlerinin kesişiminde ortaya çıkan yapısal bir gerilim alanı olarak belirginleşmektedir. Dördüncü olarak ise sorumluluk, insan ve teknik sistemler arasında dağılan ağsal bir yapı içinde yeniden tanımlanmakta ve bu durum hesap verebilirliğin klasik fail-sonuç ilişkisi üzerinden açıklanmasını güçleştirmektedir.

Bu bütünlük içinde araştırma, film çalışmalarında yapay zekâ tartışmasını tematik bir inceleme alanının ötesine taşıyarak sinemayı onto-teknik ve normatif bir düzenek olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu çerçeve, yapay zekâ çağında sinemayı sadece estetik bir dönüşüm alanı olmanın ötesinde ontolojik ve normatif bir yeniden yapılanma süreci olarak ele almayı mümkün kılmaktadır. Görüntünün, öznellik konumunun ve sorumluluk rejiminin aynı anda dönüşüme uğradığı bu eşik alan, film çalışmalarında disiplinler arası bir genişlemeyi teşvik etmektedir. Böylece sinema, teknik sistemlerle birlikte kurulan bir anlam üretim alanı olarak yeniden düşünülmekte; etik tartışma temsil düzeyinden çıkarılarak kuruluş mantığının merkezine yerleştirilmektedir.

Bu bağlamda yapay zekâ temalı anlatıların “ne anlattığı” sorusu yerine, “hangi teknik koşullarda kurulduğu ve hangi normatif sonuçları ürettiği” sorusunu merkeze almanın, alana yeni bir araştırma hattı açacağı öngörülmektedir. Gelecek araştırmalar, film metni ile üretim süreci arasındaki ilişkiyi daha sistematik biçimde ele alabilir; yapay zekâ kullanımına dair beyanların alımlama üzerindeki

etkisini karşılaştırmalı okumalarla inceleyebilir. Romantik ilişkinin tasarım parametreleri içinde yapılandırılma biçimi analiz edilerek, empati, bağlılık ve çatışma toleransı gibi unsurların hangi değer çerçeveleri içinde sunulduğu tartışılabilir. Ayrıca platform temelli dolaşım rejimlerinin, sınıflandırma ve öneri sistemleri aracılığıyla etik eşikleri nasıl genişlettiği daha kapsamlı biçimde araştırılabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

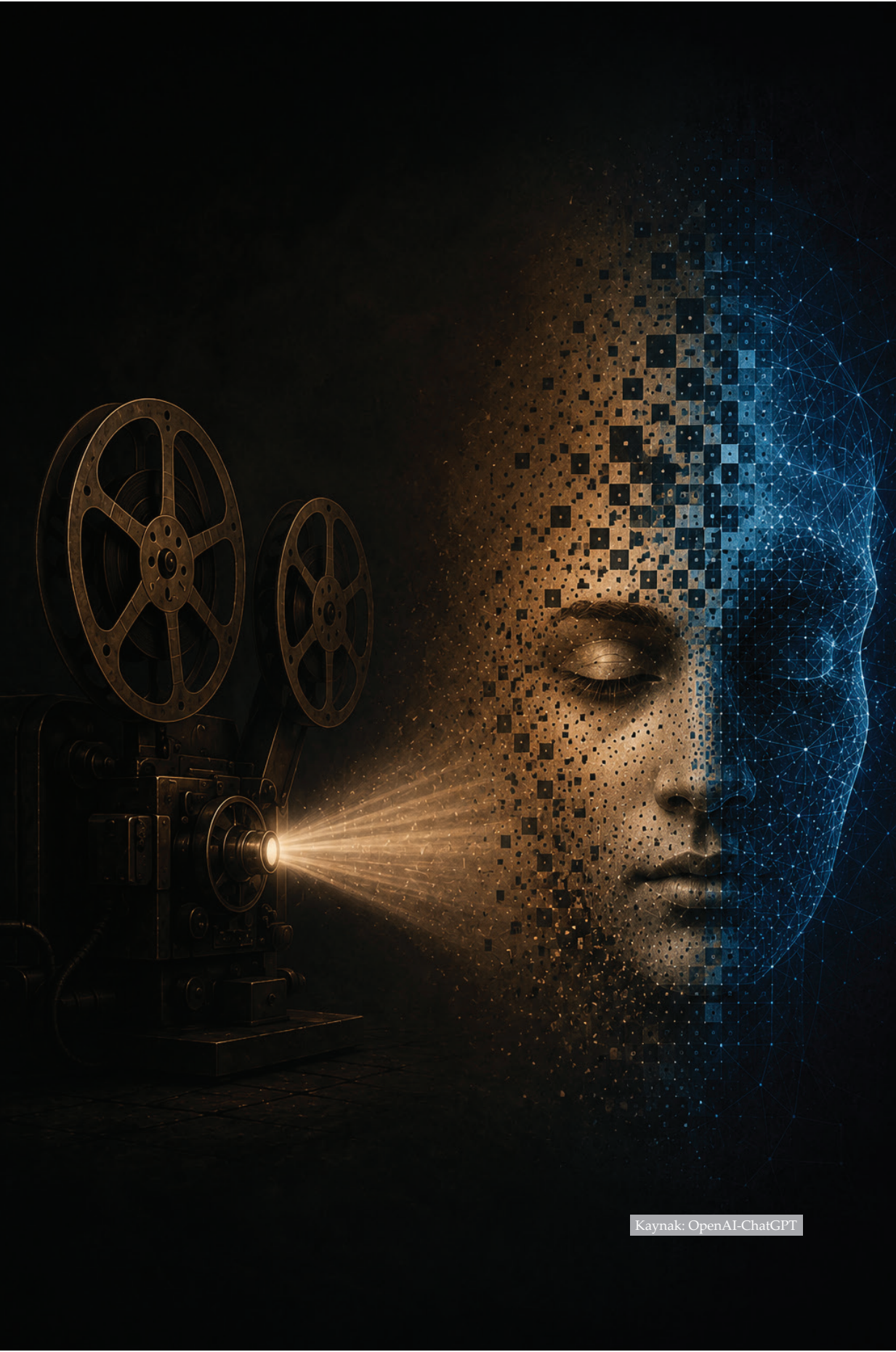
Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Bazin, A. (2011). *Sinema nedir?* (Çev. İ. Şener.). Doruk Yayınları.
- Benjamin, W. (2008). *The work of art in the age of its technological reproducibility, and other writings on media.* (M. W. Jennings, B. Doherty, T. Y. Levin, E. Jephcott, R. Livingstone, & H. Eiland, Eds.). Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1nzfgns>
- Bilgici, C. (2023). Yapay zekâ ve algoritmik kültür bağlamında sosyal medya deneyiminin geleceği üzerine bir değerlendirme. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 7(3), 216-237. <https://izlik.org/JA29XB57HA>
- Binark, M. (2007). *Yeni medya çalışmaları*. Dipnot Yayınları.
- Blok, H., & Riesewieck, M. (Yönetmenler). (2024). *Eternal You*. [Film]. Beetz Brothers; Concordia Studio; WDR; NDR; SWR; VPRO; ORF; NRK; Docmine.
- Boden, M. A. (2016). *AI: Its nature and future*. Oxford University Press.
- Bordwell, D., & Thompson, K. (2009). *Film sanatı*. (Çev. Ertan Yılmaz, Emre Suat Onat). De Ki Yayınevi.
- Braidotti, R. (2013). *The posthuman*. Polity Press.
- Bucher, T. (2018). *If... then: Algorithmic power and politics*. Oxford University Press.
- Chun, W. H. K. (2016). *Updating to remain the same: Habitual new media*. MIT Press.
- Coeckelbergh, M. (2020). *AI Ethics*. MIT Press.
- Crawford, K. (2021). *Atlas of AI: Power, politics, and the planetary costs of artificial intelligence*. Yale University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1ghv45t>
- Devlin, K. (2018). *Turned on: Science, sex and robots*. Bloomsbury.

- Doğan, M. (2023). Sinemada yapay zekâ: robotlarda bilinç, duygular ve etik. *Kültür ve İletişim*, 26(2)(52), 318-343. <https://doi.org/10.18691/kulturveiletisim.1316168>
- Doremus, D. (Yönetmen). (2018). *Zoe*. [Film]. Global Road Entertainment; Scott Free Productions.
- Dyer-Witheford, N., Kjösen, A. M., & Steinhoff, J. (2019). *Inhuman power: Artificial intelligence and the future of capitalism*. Pluto Press.
- Ercansungur, D. O., & Çetin, E. (2023). Popüler kültür ve dijitalleşme: Yeni medya ekosisteminde yakınsama ve kitle üzerine sosyolojik bir analiz. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 565-584. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1215377>
- Floridi, L. (2013). *The ethics of information*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199641321.001.0001>
- Haraway, D. (2016). *Staying with the trouble*. Duke University Press.
- Hayles, N. K. (2012). *How we think: Digital media and contemporary technogenesis*. University of Chicago Press.
- Hui, Y. (2021). *Art and cosmotechnics*. University of Minnesota Press.
- Lis, M. M. (Yönetmen). (2023). *The diary of sisyphus*. [Film]. 49°.
- Manovich, L. (2001). *The language of new media*. MIT Press.
- Manovich, L. (2018). *AI aesthetics*. Strelka Press.
- Manovich, L. (2020). *Cultural analytics*. MIT Press.
- Massumi, B. (2002). *Parables for the virtual*. Duke University Press.
- Nguyen, C. T. (2020). *Games: Agency as art*. Oxford University Press.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). SAGE Publications.
- Polat, M. (2024). Kamu yönetiminde algoritmaların egemenliği: Algoritmik ve tehditleri. *KAYTEK: Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi*, 6(2), 194-219. <https://doi.org/10.58307/kaytek.1495010>
- Rees, A. L. (2011). *A history of experimental film and video*. BFI.
- Selbst, A. D., Boyd, D., Friedler, S. A., Venkatasubramanian, S., & Vertesi, J. (2019). Fairness and abstraction in sociotechnical systems. *Proceedings of the Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAT*)*, 59-68. <https://doi.org/10.1145/3287560.3287598>
- Shaviro, S. (2010). *Post-cinematic affect*. Winchester: Zero Books.

- Sobchack, V. (2004). *Carnal thoughts: Embodiment and moving image culture*. University of California Press.
- Stam, R. (2000). *Film theory: An introduction*. Blackwell.
- Stiegler, B. (2011). *Technics and time, 3: Cinematic time and the question of malaise*. Stanford University Press.
- Turkle, S. (2012). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.
- Vallor, S. (2016). *Technology and the virtues: A philosophical guide to a future worth wanting*. Oxford University Press.
- Verbeek, P.-P. (2011). *Moralizing technology: Understanding and designing the morality of things*. University of Chicago Press.
- Wollen, P. (1982). *Readings and writings: Semiotic counter-strategies*. Verso Editions and NLB.
- Zylinska, J. (2020). *AI art: Machine visions and warped dreams*. Open Humanities Press.

Yapay Zekâ Destekli Medya Ekosisteminde Açık Kaynak İstihbaratının Bilişsel Güvenlik Rolü

→ Onur AĞIRDİL*

Öz

Bu çalışma, yapay zekâ destekli medya ekosisteminin bilişsel güvenlik üzerindeki etkilerini açık kaynak istihbaratı (OSINT) perspektifinden incelemektedir. Günümüzde üretken yapay zekâ teknolojileri bilgi üretim süreçlerini hızlandırmakta ve manipülatif anlatıların daha ikna edici biçimde dolaşıma girmesine imkân tanımaktadır. Algoritmik öneri sistemleri içerik görünürlüğünü belirlemekte ve bireylerin maruz kaldığı bilgi evrenini kişiselleştirmektedir. Bu durum ortak gerçeklik alanını daraltarak algı manipülasyonu zeminini güçlendirmektedir. Çalışma, güvenliğin klasik fiziksel tehdit merkezli çerçeveden bilişsel güvenlik odaklı bir yaklaşıma doğru genişlediğini tartışmaktadır. Bu kapsamda OSINT'in sadece veri toplama ve doğrulama faaliyeti olmadığı, aynı zamanda söylem, anlatı ve etki ağlarını analiz eden bir anlam çözümleme kapasitesi geliştirmesi gerektiği savunulmaktadır. Araştırma, tematik analiz yöntemiyle akademik literatürü ve NATO, NIST ve ABD İstihbarat Topluluğu tarafından yayımlanan politika belgelerini değerlendirmektedir. Yapay zekâ kaynaklı tehditler epistemik kırılğanlıklar bağlamında sistematik biçimde sınıflandırılmaktadır. Son olarak çalışma, OSINT'in bilişsel erken uyarı kapasitesi olarak yeniden yapılandırılmasını öngören "Bilişsel Güvenlik Odaklı OSINT Dayanıklılık Döngüsü" modelini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik Çalışmaları, Açık Kaynak İstihbaratı, Bilişsel Güvenlik, Algı Yönetimi, Sentetik Medya

*Dr. Öğretim Üyesi, Polis Akademisi İç Güvenlik Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye

E-mail: onuragirdil@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3544-2306

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 20.02.2026 Revize Tarihi: 15.04.2026 Kabul Tarihi: 11.05.2026

DOI: 10.37679/trta.1894155 İZ: JA79HL96UX

The Cognitive Security Role of Open Source Intelligence in the Artificial Intelligence-Supported Media Ecosystem

→ Onur AĞIRDİL

Abstract

This study examines the effects of the AI-driven media ecosystem on cognitive security from an open-source intelligence (OSINT) perspective. Today, generative artificial intelligence technologies accelerate information production processes and enable manipulative narratives to circulate in more persuasive forms. Algorithmic recommendation systems determine content visibility and personalize the information environment to which individuals are exposed. This situation narrows the shared reality space and strengthens the ground for perception manipulation. The study discusses that security is expanding from a classical framework centered on physical threats toward a cognitive security-oriented approach. In this context, it is argued that OSINT is not merely an activity of data collection and verification, but also needs to develop a meaning-making capacity that analyzes discourse, narratives, and networks of influence. The research evaluates academic literature and policy documents published by NATO, NIST, and the U.S. Intelligence Community through a thematic analysis method. AI-driven threats are systematically classified within the context of epistemic vulnerabilities. Finally, the study proposes the “Cognitive Security-Oriented OSINT Resilience Cycle” model, which envisages restructuring OSINT as a cognitive early warning capacity.

Keywords: Security Studies, Open Source Intelligence, Cognitive Security, Perception Management, Synthetic Media

1. Giriş

Günümüzde yapay zekânın medyaya entegrasyonu ile birlikte bilginin üretilmesi ve dolaşıma sokulması süreçleri köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Artık medyada yer alan bilgiler “aktarılan bir veri seti” niteliğinden sıyrılarak, toplumsal gerçekliğin şekillenmesinde belirleyici bir güç unsuru hâline gelmiştir. Özellikle üretken yapay zekâ teknolojilerinin içerik üretim süreçlerine entegre olması, hız ve ikna edicilik düzeylerini artırmıştır. Böylelikle manipülatif içeriklerin yayılımı öncesine göre kolaylaşmış durumdadır. Algoritmik öneri sistemlerinin içerik görünürlüğü konusunda belirleyici olması, bireylerin maruz kaldığı bilgi evrenini kişiselleştirerek ortak gerçeklik alanını daraltmaktadır. Söz konusu durumun toplumsal algı süreçlerini daha kırılgan hâle getirdiğini ifade etmek mümkündür. Bu gelişmelere paralel olarak, güvenlik çalışmalarının da fiziksel tehditlere odaklanan klasik çerçevesinin ötesine geçtiği görülmektedir. Bu kapsamda güvenlik literatürünün; algı, anlam üretimi ve bilgiye dayalı davranış süreçlerini kapsayan bilişsel boyutu da dikkate alması elzem hâle gelmiştir.

Bu bağlamda bilişsel güvenlik, modern güvenlik çalışmalarında giderek daha merkezi bir konuma yerleşmektedir. Bilişsel güvenlik yaklaşımı, toplumsal düzenin sürdürülebilirliğinin, toplumun anlam dünyasının istikrarıyla da doğrudan ilişkili olduğunu kabul eder. Özellikle yapay zekâ destekli medya ortamında sentetik içerik üretimi ve algoritmik filtreleme gibi mekanizmalar, bireylerin gerçekliği yorumlama biçimlerini etkileyerek güvenlik risklerine neden olabilmektedir. Bu nedenle günümüzde tehditlerin “ne olduğu” kadar, aynı zamanda “nasıl algılandığı” ve “nasıl anlamlandırıldığı” da kritik önem taşımaktadır. Bu dönüşüm, istihbarat faaliyetlerinin de kapsamını genişletmiştir. Özellikle açık kaynak istihbaratı (OSINT) açısından sosyal medyanın, “algı” ve “anlatı” dinamiklerinin izlenebildiği bir analiz alanı olarak ele alınması gerekmektedir.

Bu noktadan hareketle çalışma, yapay zekâ destekli medya ekosisteminde açık kaynak istihbaratının bilişsel güvenlik açısından üstlenebileceği rolü kavramsal ve analitik düzeyde incelemektedir. Çalışmada öncelikle yapay zekâ destekli medya ortamının yapısal özellikleri ele alınmıştır. Ardından yapısal özelliklerin bilgi güvenilirliği üzerindeki etkileri incelenmiştir. Devamında güvenlik kavramının fiziksel tehdit merkezli yaklaşımdan bilişsel güvenlik merkezli yaklaşıma doğru geçirdiği dönüşüm tartışılmıştır. OSINT’in klasik fonksiyonları ile güncel bilgi ekosisteminde üstlenmesi gereken yeni roller karşılaştırmalı

biçimde analiz edilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yapay zekâ çağında, OSINT'in karşı karşıya olduğu epistemik kırılmalıklar ele alınmış ve bu risklere karşı OSINT'in bilişsel erken uyarı kapasitesi olarak yeniden yapılandırılmasına yönelik kavramsal bir model önerilmiştir. Bu yönüyle çalışma, yapay zekâ destekli bilgi ekosisteminde güvenliğin bilişsel boyutunu anlamaya ve OSINT'in bu yeni güvenlik ortamındaki stratejik konumunu açıklamaya yönelik teorik bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2. Yöntem

Çalışma en genel düzeyde, yapay zekâ destekli medya ekosisteminde açık kaynak istihbaratının bilişsel güvenlik bağlamında nasıl bir rol üstlendiği ve bu rolün uluslararası politika belgelerinde nasıl çerçevelendirildiği sorusuna yanıt aramaktadır. Ayrıca çalışma kapsamında aşağıdaki alt sorular da ele alınmaktadır:

AS 1: OSINT bilişsel güvenlik bağlamında nasıl bir rol üstlenmektedir?

AS 2: Uluslararası politika belgelerinde bilişsel alanın güvenlileştirilmesi nasıl ele alınmaktadır?

AS 3: Yapay zekâ temelli teknolojiler OSINT süreçlerini nasıl dönüştürmekte ve hangi riskleri ortaya çıkarmaktadır?

Bu doğrultuda çalışmada sırasıyla “ABD Ulusal İstihbarat Stratejisi” (2019), “NATO Bilişsel Savaş Raporu” (2020), “NATO Açık Kaynak İstihbaratı Kapasite Belgesi” (2021), “Yapay Zekâ Risk Yönetimi Çerçevesi” (2024) ve “ABD İstihbarat Topluluğu Açık Kaynak İstihbaratı Stratejisi” (2024) başlıklı politika belgeleri analiz edilen temel belgeler arasında yer almaktadır. Literatür taramasının yanında çalışmada incelenen politika belgelerinin NATO ve ABD İstihbarat Topluluğu belgeleri ile sınırlandırılmasının temel nedeni, söz konusu aktörlerin çağdaş güvenlik paradigmasının dönüşümünde belirleyici rol oynamasıdır. Nitekim NATO, kolektif güvenlik anlayışı çerçevesinde bilişsel savaş ve enformasyon ortamına ilişkin kavramsallaştırmaları geliştiren öncü bir uluslararası aktör konumundadır. ABD İstihbarat Topluluğu ise açık kaynak istihbaratı ve veri temelli analiz kapasitesinin kurumsallaşması açısından uygulamaya dönük gelişmiş stratejik çerçeveleri üretmektedir. Bu iki aktör birlikte ele alındığında, biri güvenliğin teorik ve stratejik dönüşümünü (NATO),

diğeri ise bu dönüşümün operasyonel ve analitik karşılığını (ABD) temsil etmektedir. Dolayısıyla çalışmanın NATO ve ABD belgeleri ile sınırlandırılması, bilişsel güvenlik ve OSINT'in hem kavramsal hem de pratik boyutlarını bütüncül biçimde analiz etmeye imkân tanımaktadır.

Çalışmada incelenen politika belgeleri belirli bir zaman aralığı ile sınırlandırılmıştır. Analiz kapsamında yer verilen belgeler, 2019–2024 döneminde yayımlanan güncel strateji dokümanlarından seçilmiştir. Bu tercih, bilişsel güvenlik, açık kaynak istihbaratı ve yapay zekâ temelli risklerin özellikle son yıllarda hız kazanan dönüşümünü yakalayabilmek amacıyla yapılmıştır. Söz konusu dönem dijital medya ekosisteminin genişlediği ve yapay zekâ destekli içerik üretiminin yaygınlaştığı bir dönemdir. Aynı zamanda bilişsel alanın güvenlik çalışmalarında daha görünür hâle geldiği bir zaman dilimini temsil etmektedir. Bu nedenle daha eski belgeler yerine güncel strateji metinlerine odaklanılarak güvenlik anlayışındaki dönüşümün mevcut dinamikleri analiz edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında veri toplama süreci, nitel araştırma yöntemlerinden tematik analiz yaklaşımına dayalı olarak yürütülmüştür. Analiz edilen veri seti NATO, NIST ve ABD İstihbarat Topluluğu tarafından yayımlanan politika belgelerinden oluşmaktadır. Bu belgeler, çalışmanın kavramsal çerçevesiyle doğrudan ilişkili anahtar kavramlar (bilişsel güvenlik, açık kaynak istihbaratı, yapay zekâ ve dezenformasyon) temelinde belirlenmiştir. Veri toplama sürecinde belgelerde anlamlı içerik birimleri belirlenmiş ve bu birimler kodlama sürecine dâhil edilmiştir. Ayrıca belgelerdeki bağlamsal bütünlük ve kavramların hangi stratejik çerçeve içinde kullanıldığı dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda metinlerde tekrar eden ifadeler, vurgulanan güvenlik alanları, stratejik yönelimler ve kullanılan söylem biçimleri göz önünde bulundurularak temsil gücü yüksek ve çalışmanın teorik çerçevesiyle uyumlu kodlar geliştirilmiştir. Kodların oluşturulmasında özellikle iki temel ölçüt esas alınmıştır:

- a. Belgelerde doğrudan ifade edilen ve kurumsal düzeyde önceliklendirilen stratejik hedefler.
- b. Bilişsel güvenlik, dezenformasyon, yapay zekâ ve açık kaynak veri ekosistemi gibi alanlarda ortaya çıkan toplumsal risklere yönelik müdahale alanları.

Çalışmada benimsenen tematik analiz yöntemi kapsamında 19 benzersiz kod oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan 19 kod şu şekilde sıralanmaktadır.

- 1- Bilişsel Üstünlük
- 2- Algı ve Davranış Manipülasyonu
- 3- Karar Alma Süreçlerine Müdahale
- 4- Bilginin Silahlaşması
- 5- Teknoloji Destekli Bilişsel Etki
- 6- Açık Kaynak Veri Analizi
- 7- Söylem ve Anlatı İzleme
- 8- Algı ve Etki Analizi
- 9- Erken Uyarı ve Eğilim Tespiti
- 10- Bilişsel Alanın İzlenmesi
- 11- Sentetik İçerik Üretimi
- 12- Bilgi Bütünlüğü Riski
- 13- Algoritmik Yanlılık ve Güvenilirlik Sorunu
- 14- İnsan-Yapay Zekâ Etkileşimi ve Denetim İhtiyacı
- 15- Stratejik Çevrenin Sürekli İzlenmesi
- 16- Büyük Veri ve Analitik Kapasite İhtiyacı
- 17- Açık Kaynak İstihbaratının Merkezileşmesi
- 18- Genişleyen ve Çeşitlenen Veri Ekosistemi
- 19- Yapay Zekâ Destekli OSINT Dönüşümü

Bu kodlar daha sonra analitik yakınlıkları temelinde gruplanarak 5 üst tema altında toplanmıştır. Bu temaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- Bilişsel Alanın Güvenlikleştirilmesi ve Manipülasyon Dinamikleri
- 2- OSINT Tabanlı Bilişsel İzleme ve Analitik Kapasite
- 3- Erken Uyarı ve Stratejik Öngörü Kapasitesi
- 4- Veri Ekosistemi ve Analitik Dönüşüm
- 5- Yapay Zekâ Tabanlı Riskler ve Epistemik Güvenlik

Temalar ilişkili olduğu kodlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Temalar	İlgili Olduğu Kodlar
1. Bilişsel Alanın Güvenikleştirilmesi ve Manipülasyon Dinamikleri	Bilişsel üstünlük; algı ve davranış manipülasyonu; karar alma süreçlerine müdahale; bilginin silahlaşması.
2. OSINT Tabanlı Bilişsel İzleme ve Analitik Kapasite	Açık kaynak veri analizi; söylem ve anlatı izleme; algı ve etki analizi; bilişsel alanın izlenmesi.
3. Erken Uyarı ve Stratejik Öngörü Kapasitesi	Erken uyarı ve eğilim tespiti; stratejik çevrenin sürekli izlenmesi.
4. Veri Ekosistemi ve Analitik Dönüşüm	Büyük veri ve analitik kapasite ihtiyacı; açık kaynak istihbaratının merkezîleşmesi; genişleyen ve çeşitlenen veri ekosistemi.
5. Yapay Zekâ Tabanlı Riskler ve Epistemik Güvenlik	Teknoloji destekli bilişsel etki; sentetik içerik üretimi; bilgi bütünlüğü riski; algoritmik yanlılık ve güvenilirlik sorunu; insan-AI etkileşimi ve denetim ihtiyacı; yapay destekli OSINT dönüşümü.

Tablo 1. Bilişsel Güvenlik ve OSINT Bağlamında Kod-Tema İlişkisi

Çalışmanın geçerliliğini sağlamak amacıyla veri seti olarak kullanılan belgeler uluslararası düzeyde güvenilir ve kurumsal kaynaklardan seçilmiştir. Kodlama sürecinde veriye sadık kalınmış ve doğrudan belge ifadelerine dayalı analiz yapılmıştır. Ayrıca güvenilirliği artırmak amacıyla kodlama süreci sistematik biçimde yürütülmüş ve benzer içeriklerin aynı kod altında toplanmasına özen gösterilmiştir. Kodların temalara dönüştürülmesi sürecinde analitik tutarlılık gözetilmiş ve kavramsal bütünlük sağlanmıştır.

3. Yapay Zekâ Destekli Medya Ekosisteminin Dönüşümü

Günümüzde medya, dijitalleşme süreci ile beraber toplumsal gerçekliğin üretildiği temel alanlardan biri hâline getirmiştir. Geleneksel medya düzeninin hâkim olduğu dönemlerde sınırlı aktörler söz sahibiyken, yeni medya ekosisteminde daha farklı özellikler göze çarpmaktadır. Artık bilgi üretim süreçlerinin çok merkezli ve görece daha hızlı bir yapıya evrildiğini ifade etmek mümkündür. Söz konusu dönüşümün bilginin niteliği kadar dolaşım hızını ve görünürlük

biçimlerini de köklü biçimde değiştirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda özellikle yapay zekâ tabanlı sistemlerin içerik üretim süreçlerine dâhil olması, medyanın anlam inşa etme şeklini de değiştirmiştir (Castells, 2009). Çünkü klasik medya düzeninde içerik üretimi editoryal süzgeçlere tabi iken dijital medya ortamlarında bu filtrelerin büyük ölçüde aşıldığı görülmektedir. Sosyal medya platformlarının algoritmik yapısı, dolaşıma sokulan içeriğin doğruluğundan ziyade etkileşim potansiyelini önceleyen bir mantıkla çalışmaktadır. Etkileşim potansiyelinin önceliklendirilmesi, paylaşılan bilginin değerini doğruluk üzerinden değil, görünürlük üzerinden tanımlar. Bu noktada yapay zekâ destekli sıralama ve öneri sistemleri, hangi bilginin daha fazla dolaşıma gireceğini belirleyen başat aktörler hâline gelmiştir. Böylece daha öncesinde içerik üreticilerinin elinde olan güç, algoritmik sistemlere kaymıştır. Yapısal zemindeki bu dönüşüm, medya ile gerçeklik arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesini zorunlu kılmaktadır (Napoli, 2019).

Yapay zekânın medya ekosistemi üzerinde etkisi, bilginin dağıtım süreçleriyle sınırlı değildir. Bilindiği üzere haber içeriklerinde yer alan görseller ve videolar üretken yapay zekâ aracılığıyla tasarlanabilmektedir. İnsan müdahalesinin giderek minimize edildiği bu süreçte, dolaşıma sokulan içerik hacimlerinde artış gerçekleşmiştir. Ancak diğer yandan doğrulama ve editoryal kontrol mekanizmaları içerik hacimlerindeki bu artışın hızına yetişememektedir. Bu durumun neticesinde ortaya “duyguları harekete geçirme konusunda başarılı” ancak doğrulanmamış içeriklerle dolu bir medya alanı ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan yapay zekâ destekli medya ekosisteminin en belirgin özelliklerinden bir diğeri kişiselleştirmedir. Kullanıcıların geçmiş davranışları algoritmalar tarafından analiz edilmektedir. Analiz sürecinin sonunda içerik akışları bireysel tercihlere göre şekillendirilir. Her ne kadar bu durum kullanıcı deneyimini iyileştirme iddiasıyla servis edilse de bilişsel açıdan önemli sonuçlara yol açmaktadır. Kullanıcıların sadece kendi dünya görüşleriyle uygun olan içeriklere maruz kalması zamanla muhatap oldukları bilgi evrenlerini daraltmaktadır. Literatürde yankı odaları olarak adlandırılan bu durum, bireysel algıların kolektif gerçeklikten kopmasına neden olabilmektedir (Pariser, 2011).

Geleneksel medya döneminde haber akışlarının belirli zaman dilimleriyle sınırlı olduğu bilinmektedir. Ancak yapay zekânın da devreye girmesiyle dijital medya 7/24 aktif bir niteliğe bürünmüştür. Artık eğilimler anlık olarak yapay zekâ sistemleriyle analiz edilebilmekte ve içerik üretimi sürekli hâle gelebilmektedir.

Haber akışının sürekli ve sınırsız olduğu bir düzende bireylerin bilgiyi eleştirel süzgeçten geçirme kapasitesi doğal olarak azalacaktır. Eleştirel süzgecin zayıflaması refleksif tepkileri kaçınılmaz hâle getirmektedir (van Dijck vd., 2018). Özellikle ölçeklenebilirlik sayesinde herhangi bir içeriğin saniyeler içerisinde milyonlarca kullanıcıya ulaşabildiği yeni medya ekosisteminde, refleksif tepkiler çığ gibi büyüyerek kitlesel bir tepkiye dönüşebilmektedir. Bazı anlatılar, bot hesaplar vasıtasıyla görünürlüğü artırılarak algı yönetimi faaliyetlerinin parçası hâline dönüşebilmektedir (Gillespie, 2018). Yapay zekâ destekli medya ortamında algoritmik sistemin hangi içeriği öne çıkaracağı hususu şeffaf bir konu olmadığından dolayı manipülasyon riski kaçınılmazdır.

Bilginin ontolojik zemindeki statüsü, medya ekosistemindeki dönüşümden her geçen gün etkilenmektedir. Önceden doğrulanabilir olgular üzerinden gerçeklik inşa edilirken artık algısal kâbuller ön plana çıkmış durumdadır. Kurgu ile gerçek arasındaki çizgi yapay zekâ tarafından üretilen içerikler nedeniyle bulanıklaşmıştır. Hakikat ötesi dönemin dinamikleriyle paralel gelişen bu çerçevede sentetik medya çıktıları çoğalmış, görsel ve işitsel kanıt kavramı zayıflamıştır (Lewandowsky vd., 2017). Dahası söz konusu çerçeve bilginin hangi bağlamda sunulduğunu ve nasıl yorumlanacağını etkiler hâle gelmiştir. Diğer yandan yapay zekâ destekli medya ortamında içeriğin yayılma hızı, içeriğin doğruluğundan daha önemli görülmektedir. Nitekim yanlış bir içeriği çürütmek, o içeriği üretmekten daha fazla çaba gerektirmektedir. Brandolini Yasası olarak bilinen bu asimetri, dijital medya ortamında daha da belirginleşmiştir. Yapay zekânın söz konusu asimetriyi daha da derinleştirdiğini ifade etmek mümkündür (Vosoughi vd., 2018).

Geleneksel medya döneminde açık kaynaklar daha çok tamamlayıcı bir nitelik arz etmekteydi. Görece kurumsal yapıların elinde olan bu alan, günümüzde erişilebilirliğini hane halkının tamamına yaymış durumdadır. Herhangi bir sosyal medya hesabına sahip bir birey aynı zamanda içeriğin üreticisi durumuna geçebilmektedir. Bu nedenle dijital platformlar, toplumsal eğilimlerin ve algıların en hızlı gözlemlendiği alanlar hâline gelmiştir. Bu doğrultuda açık kaynak istihbaratı açısından teknik imkânlar genişlerken derinlik kazanma noktasında başka riskler ortaya çıkmıştır. İçeriklerin üretiminde yaşanan yapay zekâ kaynaklı dönüşüm nedeniyle artık bilginin toplanması yetmemekte, anlam üretim süreçlerinin de analiz edilmesi gerekmektedir (Ali vd., 2023). Diğer bir ifadeyle medya ekosisteminin dönüşümü, istihbarat analizinin doğasını da

değiştirmektedir. Açık kaynaklar anlam ve algı üretme merkezleri olduğundan, analiz süreçleri de çok katmanlı hâle gelmektedir. Bu durumun OSINT açısından yeni analiz modellerine duyulan ihtiyacı ortaya koyduğunu ifade etmek mümkündür.

Yukarıda çerçevesi çizilen dönüşüm NIST tarafından 2024 yılında yayımlanan “Yapay Zekâ Risk Yönetimi” adlı raporda kurumsal düzeyde teyit edilmektedir. Raporda yapay zekâ sistemlerinin, bilgi ekosisteminde hem mevcut riskleri büyütebildiği hem de daha önce görülmemiş yeni risk türleri üretebildiği ifade edilmektedir. Özellikle yapay zekâ sistemlerinin yüksek hacimli ve ikna edici içerikleri üretebilme kapasitesinin altı çizilerek, içerik güvenilirliği açısından yeni kırılma alanları oluşturduğu vurgulanmaktadır. NIST analizlerine göre yapay zekâ çıktılarının doğruluk ve kaynak izlenebilirliği açısından belirsizlik taşıyabilmesi, kullanıcıların içeriklerin gerçekliğini değerlendirmesini zorlaştırabilmektedir. Bununla birlikte yapay zekâ sistemlerinin çıktılarının her zaman sebep-sonuç ilişkisi içerisinde olmaması raporda altı çizilen bir diğer konudur. Buna göre söz konusu sistemlerin aynı girdiyle farklı çıktılar üretebilmesi ve gerçeğe benzer ancak hatalı bilgiler oluşturabilmesi, bilgi doğrulama süreçlerini daha karmaşık hâle getiren bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Son olarak NIST’in çizdiği çerçevede bahsedilen risklerin, veri ekosistemi düzeyinde ortaya çıkabileceği ifade edilmektedir (NIST, 2024).

Kod	Belgede Öne Çıkan Politika
Sentetik İçerik Üretimi	Üretken yapay zekâ sistemlerinin her türlü dijital içerikleri üretebilme kapasitesine sahip olduğu ve bu durumun sentetik içerik üretimini artırdığı belirtilmektedir.
Bilgi Bütünlüğü Riski	Yapay zekâ sistemlerinin yanlış ve yanıltıcı içeriklerin üretimini kolaylaştırarak bilgi bütünlüğünü zayıflatabileceği ifade edilmektedir.
Algoritmik Yanlılık ve Güvenilirlik Sorunu	Yapay zekâ sistemlerinin mevcut toplumsal ön yargıları yeniden üretebileceği belirtilmektedir.
İnsan-Yapay Zekâ Etkileşimi ve Denetim İhtiyacı	İnsanların yapay zekâ sistemlerine aşırı güven geliştirebileceği ve bu nedenle insan denetiminin kritik bir unsur olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 2. NIST Yapay Zekâ Risk Yönetimi Çerçevesindeki Kodlar ve Politika Vurguları

4. Güvenliğin Kavramsal Genişlemesi ve Bilişsel Güvenlik

Literatürde güvenlik kavramı tanımlanırken uzun süre fiziksel tehditler merkeze alınmıştır. Devletlerin güvenlik politikalarında temel referans noktası ağırlıklı olarak şiddet, suç, terörizm ve askeri tehditlerin önlenmesi olmuştur (Ayhan, 2006). Güvenliğe dair benimsenen söz konusu yaklaşım kendi tarihsel gerçekliği içerisinde uyumlu bir nitelik arz etmiştir. Ancak dijitalleşme ve bilgi ekosistemindeki dönüşümle beraber bu yaklaşımın kapsayıcılığı tartışılır hâle gelmiştir. Çünkü günümüzde toplumsal düzeni tehdit eden süreçlerin önemli bir bölümü fiziksel alandan önce bilişsel alanda şekillenmektedir. Bilgiye erişimin hızlanması ve yaygınlaşması, paradoksal biçimde toplumsal belirsizlikleri azaltmak yerine artırabilmektedir. Yanlış veya kasıtlı olarak çarpıtılmış bilgiler, bireylerin gerçekliği yorumlama biçimlerini dönüştürdüğünden, güvenlik çalışmaları artık “Ne oluyor?” sorusuyla değil, “Nasıl algılanıyor?” sorusuyla da ilgilenmek durumundadır. Bu bağlamda bilişsel alan, güvenliğin yeni kırılğan yüzeyi hâline gelmiştir (Huysmans, 2006).

Bilişsel güvenlik kavramı, güvenlik çalışmalarında algı, inanç ve anlam üretimi süreçlerinin merkezi önemini vurgular. Toplumların istikrarı ortak gerçeklik algısının sürdürülebilmesiyle mümkün olduğundan bireylerin hangi bilgilere inandığı ve bu inançlara dayanarak nasıl davrandığı konusu güvenlik açısından belirleyici hâle gelmiştir (Ayhan, 2026). Kamu otoritesinin meşruiyetinden toplumsal çözülmeye kadar bazı riskleri beraberinde getiren bu süreç, bizatihi bilişsel güvenlik alanının sınırları dâhilindedir. Bilgi-inanç-davranış zincirinde ilk halkayı bilginin doğruluğu oluşturur. Medyada dolaşıma sokulan bilgi doğru değilse, bireylerin geliştirdiği inançlar da hatalı hâle gelir. Hatalı inançlar ise bireysel ve kolektif davranışları olumsuz yönde etkiler. Bu nedenle güvenliğin bilişsel boyutu erken aşamada müdahale edilmesi gereken bir güvenlik alanı olarak kendisini gösterir (Lewandowsky vd., 2017).

Bilişsel tehditlerin en önemli özelliklerinden biri, klasik güvenlik tehditlerine kıyasla daha düşük görünürlük düzeyine sahip olmalarıdır. Fiziksel tehditler çoğu zaman somut göstergeler üzerinden tespit edilebilirken, bilişsel tehditler söylem değişimleri ve davranışsal eğilimler üzerinden dolaylı biçimde ortaya çıkar. Bu durum klasik güvenlik kurumlarının kullandığı erken tespit mekanizmalarının etkinliğini sınırlandırabilmektedir. Çünkü bilişsel tehditler, çoğu zaman fiziksel sonuç ortaya çıkmadan önce toplumun algı ve anlam dünyasında şekillenmektedir. Bu nedenle bilişsel güvenlik, görünür risklerden çok örtük

risklerin analiz edilmesini gerektiren yeni bir güvenlik yaklaşımını zorunlu kılmaktadır (Saroğlu, 2026).

Hakikat ötesi dönem olarak tanımlanan bilgi ortamında, duygusal tepkilerin olgusal doğrulamaların önüne geçtiği görülmektedir. Özellikle yapay zekâ destekli medya sistemleri, bu eğilimi daha da güçlendirmektedir. Algoritmalar, etkileşim potansiyeli yüksek içerikleri öne çıkararak duygusal yankıyı artırır. Fiziksel tehditler somut göstergelerle tespit edilebilirken, algı ve anlam üzerindeki müdahaleler daha örtük biçimde gerçekleşir. Klasik güvenlik araçlarının yetersiz kaldığı bu anlarda güvenlik politikaları yeni izleme ve analiz kapasitelerine ihtiyaç duyar. Geleneksel istihbarat faaliyetleri ağırlıklı olarak fiziksel tehditleri ve aktörleri izlemeye odaklanmıştır. Oysa günümüzde tehditler, söylemler ve algı ağları üzerinden şekillendiğinden, buradaki dönüşüm istihbarat çalışmalarını da etkilemektedir. Bu doğrultuda OSINT sadece medya gibi açık kaynaklar üzerinden “bilgi toplama” faaliyetiyle sınırlı kalmamalıdır. Aynı zamanda “anlam çözümleme” faaliyeti olarak yeniden düşünülmelidir. Açık kaynak ortamları, bilişsel alanın en yoğun veri üreten katmanını oluşturmaktadır. Sosyal medya ve çevrim içi etkileşimler, algı dinamiklerini görünür kılar. Bu görünürlük, bilişsel güvenlik açısından stratejik bir avantaj sunar. Ancak bu avantaj sistematik analizle anlamlı hâle gelir. Çünkü açık kaynak toplanan ham veri, tek başına güvenlik değeri üretmez. Bu nedenle bilişsel güvenlik, analitik kapasiteyle birlikte düşünülmelidir.

Yukarıda anlatılmaya çalışılan çerçeve NATO’nun bilişsel savaş üzerine yayımladığı raporda da açık biçimde teyit edilmektedir. Rapora göre, modern çatışma ortamında mücadele coğrafi alanlardan ziyade insanların gerçekliği nasıl algıladığı, yorumladığı ve buna bağlı olarak nasıl karar verdiği üzerine yoğunlaşmış durumdadır. NATO’ya göre bilişsel savaş, insan davranışını etkileyebilmek amacıyla bilişsel süreçlerin farklı boyutlarının hedef alınmasına dayanmaktadır. Ayrıca söz konusu süreç gerek askerî gerek sivil toplulukları kapsayacak şekilde geniş bir etki alanına sahiptir. Raporda altı çizilen esas unsur, bilişsel alandaki mücadelenin bilgi manipülasyonu sınırlı kalmadığı hususudur. Bu kapsamda bireylerin dikkatini nasıl yönlendirdiği ve hangi davranış kalıplarını benimsediği gibi daha derin bilişsel dinamikler hedef alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle bilişsel mücadele, bireylerin risk algısı ve tehdit değerlendirmesi gibi uzun vadeli bilişsel örüntülerinin dönüştürülmesine odaklanan süreklilik arz eden bir etki alanı olarak tanımlanmaktadır (NATO STO, 2025).

NATO'nun analizlerine bakıldığında bilişsel alan, üç temel küme üzerinden tanımlanmaktadır. Bunlar biyolojik, psikolojik ve sosyal kümelerdir. Bu üç kümenin kesişiminde şekillenen bilişsel alandaki etkiler, sinir sistemi ve düşünme kalıpları üzerinden eş zamanlı olarak üretilebilmektedir. Özellikle yapay zekâ, veri analitiği ve nöroteknolojik araçların birlikte kullanılmasıyla bireylerin algı dünyası hassas biçimde hedef alınabilmektedir. Bu nedenle rapor, bilişsel alanın toplumsal bütünlüğün, kurumsal meşruiyetin ve kolektif güven ilişkilerinin de belirleyici unsurlarından biri hâline geldiğini vurgulamaktadır (NATO STO, 2025). Bu yönüyle söz konusu raporun, güvenliğin fiziksel tehditlerden bilişsel kırılganlıklara doğru genişlediğine ilişkin literatürde ortaya konulan dönüşümü kurumsal düzeyde teyit eden bir referans niteliği taşıdığını söylemek mümkündür. Raporda yer alan politika vurguları ve ilişkili olduğu kodlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Kod	Belgede Öne Çıkan Politika
Bilişsel Üstünlük	NATO, bilişsel üstünlüğü stratejik bir hedef olarak tanımlamakta ve "Cognitive Superiority" kavramını savaş geliştirme öncelikleri arasında konumlandırmaktadır.
Algı ve Davranış Manipülasyonu	Tehdit aktörlerinin dezenformasyon ve manipülasyon yoluyla bireylerin algılarını ve davranışlarını etkilemeye çalıştığı ifade edilmektedir.
Karar Alma Süreçlerine Müdahale	Bilişsel savaşın temel hedefinin bireylerin karar alma süreçlerini etkilemek olduğu ve OODA döngüsünün bu bağlamda hedef alındığı vurgulanmaktadır.
Bilginin Silahlaşması	Bilginin farklı platformlar üzerinden "toplumları ve hükümetleri etkilemek amacıyla kullanıldığı belirtilmektedir.
Teknoloji Destekli Bilişsel Etki	Yapay zekâ, sosyal medya ve dijital teknolojilerin insan davranışını etkileme kapasitesinin arttığı ve bu teknolojilerin bilişsel saldırılar için kullanılabileceği ifade edilmektedir.

Tablo 3. NATO Bilişsel Güvenlik Raporunda Kodlar ve Politika Vurguları

Diğer yandan aşağıda yer alan bir diğer tabloda, güvenlik kavramının fiziksel tehditler etrafında şekillenen klasik yaklaşımından bilişsel ve algısal boyutları merkeze alan çağdaş güvenlik anlayışına doğru geçirdiği kavramsal dönüşüm yer almaktadır. Bu bağlamda söz konusu dönüşüm tehdit türleri, tehdidin ortaya çıkma alanı, bilginin güvenlik içindeki rolü, nedensel zincirler, kriz dinamikleri, tehditlerin görünürlüğü ve istihbarat yaklaşımı gibi temel boyutlar üzerinden karşılaştırmalı ve bütüncül bir çerçevede sunulmaktadır.

Boyut	Klasik Güvenlik Yaklaşımı	Bilişsel Güvenlik Yaklaşımı	Güvenlik Açısından Sonuç
Tehdit Türü	Fiziksel Şiddet, Suç, Terörizm, Askeri Tehditler	Algı Manipülasyonu, Yanlış Bilgi, Anlatı Bozulması	Tehditler fiziksel alana taşınmadan önce ortaya çıkar.
Tehdidin Ortaya Çıkma Alanı	Fiziksel ve Coğrafi Alan	Bilişsel ve Algısal Alan	Güvenlik riskleri örtük ve erken aşamada şekillenir.
Bilginin Rolü	İkincil ve Destekleyici Unsurlar	Güvenliğin Temel Belirleyeni	Bilginin doğruluğu kamu düzenini doğrudan etkiler.
Nedensel Zincir	Tehdit → Zarar → Müdahale	Bilgi → İnanç → Davranış	Önleyici güvenlik mümkün hâle gelir.
Kriz Dinamiği	Fiziksel Olaylara Tepki	Algısal Bozulmanın Yönetimi	Yanlış algılar krizi derinleştirir.
Tehditlerin Görünürlüğü	Somut ve Tespit Edilebilir	Örtük ve Dolaylı	Klasik tespit mekanizmaları yetersiz kalır.
İstihbarat Yaklaşımı	Fiziksel Aktör ve Kapasite Takibi	Söylem, Anlatı ve Algı Ağlarının İzlenmesi	Anlam çözümleme güvenliğin parçası hâline gelir.

Tablo 4. Güvenliğin Kavramsal Genişlemesi ve Bilişsel Güvenlik Çerçevesi

5. Açık Kaynak İstihbaratı (OSINT): Bilişsel Alanın İzleme Aracı

İstihbarat, en genel düzeyde karar vericilerin belirsizlik altında daha isabetli karar alabilmesi için mevcut bilgilerin toplanması, işlenmesi, analiz edilmesi

ve yorumlanması yoluyla üretilen “ürün”ü ve bu ürünü doğuran “faaliyetler bütünü” ifade eder (Lowenthal, 2025). Ayrıca istihbarat toplama süreci, klasik olarak planlama-yönlendirme, toplama, işleme/istisnar, analiz-üretim, yayma/entegrasyon ve geri bildirim adımlarını içeren bir döngü mantığıyla ele alınır (Schwille vd., 2020). Bu çerçevede açık kaynak istihbaratı, istihbarat disiplinleri içinde kamuya açık bilgi ekosisteminden (haber, resmî açıklama, akademik yayın, web, sosyal medya vb.) sistematik biçimde yararlanarak istihbarat üretmeyi hedefleyen bir alt alan olarak konumlanır. Ancak modern literatürde OSINT’in “açık kaynaklardan veri toplama” ile sınırlı görülmemesi, bilgi toplama yönetimi, analiz ve raporlama basamaklarının bütünlüklü yürütülmesi gerektiği vurgulanır (Hulnick, 2002; ODNI, 2019). Nitekim güncel kurumsal strateji belgeleri OSINT’i “çekirdek istihbarat disiplini” olarak güçlendirme, açık kaynak edinimini koordine etme ve yenilikçi analiz kabiliyetleri geliştirme hedefleriyle ele alarak OSINT’in kurumsal rolünün genişlediğini göstermektedir (ODNI, 2019). Benzer biçimde NATO’nun OSINT kapasitesine ilişkin 2022 yılında çıkarmış olduğu belgede, OSINT faaliyetlerinin entegre veri yönetimi, öngörüselle analiz, görselleştirme ve insan-süreç-araç bileşenlerinin birlikte işletilmesiyle operasyonel değer üreten bir yetenek olduğu belirtilmektedir (NATO, 2022). Bu kavramsal çerçeve, OSINT’i istihbarat literatüründe anlam üretimi ve etki dinamiklerini izleyebilen analitik bir kapasite olarak tartışmaya açar. Dolayısıyla bu durum OSINT’in bilişsel alanı izleme aracı olarak yeniden tanımlanmasının teorik zeminini oluşturur. Söz konusu belgede yer alan unsurların çalışmada belirlenen kodlarla ilişkili olduğu tablo aşağıda verilmiştir.

Kod	Belgede Öne Çıkan Politika
Açık Kaynak Veri Analizi	Kamuya açık verilerin toplanması ve analiz edilmesi yoluyla istihbarat üretilmesi hedeflenmektedir.
Söylem ve Anlatı İzleme	Açık kaynaklardan elde edilen bilgilerin söylem ve anlatı düzeyinde analiz edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.
Algı ve Etki Analizi	OSINT’in kamuoyu eğilimlerini ve toplumsal algıları analiz ederek etki dinamiklerini anlamaya yönelik bir kapasite olduğu değerlendirilmektedir.
Erken Uyarı ve Eğilim Tespiti	Açık kaynak analizlerinin tehditlerin erken aşamada tespit edilmesine katkı sağlayan bir erken uyarı mekanizması olduğu ifade edilmektedir.

Kod	Belgede Öne Çıkan Politika
Bilişsel Alanın İzlenmesi	OSINT'in, dijital medya ve bilgi ortamı üzerinden bilişsel alanın izlenmesine imkân sağlayan bir analiz aracı olarak konumlandırıldığı görülmektedir.

Tablo 5. NATO OSINT Kapasitesi Belgesindeki Kodlar ve Politika Vurguları

Geleneksel perspektiften OSINT'e bakıldığında açık kaynaklardan elde edilen bilgilerin güvenlik açısından ikincil pozisyonda değerlendirildiği görülmektedir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde açık kaynaklardan elde edilen bilginin hızla artması bu durumu değiştirmiştir. Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte açık kaynaklar, tamamlayıcı özelliklerinin yanında birçok durumda birincil bilgi kaynağı hâline gelmiştir. ABD istihbarat topluluğunda 2000'li yılların başından itibaren bu dönüşüm kurumsal belgelerde de açıkça vurgulanmıştır. Nitekim CIA ve ODNI tarafından yayımlanan raporlarda açık kaynakların stratejik önemi giderek daha görünür hâle gelmiştir (ODNI, 2019).

Sosyal medya platformlarının yapısı itibarıyla kullanıcıları içerik üreticisi hâline getirmesi OSINT faaliyetlerini farklı bir zemine çekmiştir. Diğer bir ifadeyle dolaşıma sokulan içerik hacmindeki devasa artış, OSINT açısından “bilgiyi ayıklama ve anlamlandırma” faaliyetini zorunlu hâle getirmiştir. Söz konusu anlamlandırma sürecinden kasıt söylemlerin analitik analizidir. Artık bir söylemin “nasıl söylendiğinin” ve hangi kesimler tarafından “nasıl yankı bulduğunun” da analiz edilmesi gerekir. Zira resmî belgeler de OSINT'in bu yeni rolünü açıkça tanımlamaktadır. NATO'nun son yıllarda yayımladığı stratejik belgelerde açık kaynakların bilişsel alanın izlenmesindeki rolü vurgulanmaktadır (NATO STO, 2025). Bu belgelerde OSINT'in anlatı ve etki analizi aracı olarak ele alındığı görülmektedir.

OSINT'in temel işlevlerine bakıldığında birinci unsur olarak algı takibi yer almaktadır. Algı takibi, belirli bir konuya ilişkin kamuoyunda oluşan genel eğilimlerin izlenmesini ifade eder. Sosyal medya etkileşimleri, beğeni oranları ve paylaşım ağları bu analizlerin temel girdilerini oluşturur. Ancak algı takibi, nicel göstergelerin ötesine geçmeyi gerektirdiğinden hangi duyguların tetiklendiği ve hangi çerçevelerin baskın hâle geldiği analiz edilmelidir. Bu perspektiften bakıldığında OSINT'in bilişsel alanın radar sistemi gibi çalıştığını

ifade etmek mümkündür. Diğer yandan, OSINT'in ikinci kritik boyutunu söylem izleme" faaliyetleri oluşturmaktadır. Söylemler kolektif anlam dünyalarının taşıyıcılarıdır. Dijital medya ortamında belirli söylemlerin sistematik biçimde tekrarlandığı durumlarda, aslında herhangi bir konu hakkında normalleşme ve meşrulaşma etkisinden şüphelenilebilir. Dolayısıyla OSINT analizleri, söz konusu söylemsel kalıpları erken aşamada tespit etmeyi mümkün kılmayı amaçlar. OSINT'in üçüncü işlevi ise "anlatı haritalama" tekniğidir. Anlatılar, olayların nasıl anlamlandırıldığını belirleyen çerçevelerdir. Dijital ortamda farklı aktörler tarafından üretilen anlatılar birbiriyle etkileşime girer. OSINT söz konusu anlatıların kaynaklarını, yayılım yollarını ve etki alanlarını haritalandırarak algı operasyonlarının yapısını ortaya çıkarır. Bu anlamda sonuçtan ziyade süreç odaklı bir analiz süreci olduğu ifade edilebilir.

Yapay zekânın medya ekosistemine girişi, OSINT faaliyetleri açısından hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Şöyle ki sosyal medyada yer alan büyük veri hacimleri, yapay zekâ destekli analiz araçları olmadan yönetilemez hâle gelmiştir. Dolayısıyla metin madenciliği ve ağ analizi gibi yöntemler OSINT süreçlerini hızlandıran bir nitelik kazanmıştır. Ancak diğer yandan aynı teknolojiler, sentetik içerik üretimini de kolaylaştırdığından OSINT açısından yeni doğrulama sorunları ortaya çıkmıştır. Sahte ama ikna edici içeriklerin üretilmesini üreten yapay zekâ sistemleri ile mümkün hâle gelmiştir. Bu doğrultuda *derin sahte* videolar ve otomatik haber siteleri, açık kaynak ortamını daha kırılgan hâle getirmiştir. Bu nedenle OSINT analizleri, artık içerik doğrulamanın ötesinde bağlamsal analiz gerektirmektedir. Bilgi kaynağının geçmişi, yayılım ağı ve girmiş olduğu etkileşim biçimi birlikte değerlendirildiğinde, OSINT'in epistemik yükünün arttığını söylemek mümkündür. Nitekim bazı resmî belgeler bu risklere dikkat çekerek güvenilirlik ve şeffaflık vurgusu yapmaktadır. NIST'in "Yapay Zekâ Risk Yönetimi Çerçevesi" (NIST, 2024), OSINT süreçlerinde yer alan gerek analist gerekse de algoritmik yanlışlık durumlarının bilişsel güvenlik açısından ciddi riskler taşıdığının altını çizmiştir. Bu nedenle insan denetimi, OSINT süreçlerinin vazgeçilmez unsurudur.

6. Yapay Zekâ Kaynaklı Tehditler ve OSINT'in Tespit Kapasitesi

Yapay zekâ teknolojilerinin medya ekosistemine entegre olması, bilgi üretimini hızlandırmakla kalmamış, aynı zamanda güvenlik açısından yeni tehdit

türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tehditler klasik dezenformasyon pratiklerinden farklı olarak daha ölçeklenebilir niteliktedir. Dahası daha ikna edici ve daha zor tespit edilebilir özellikler taşımaktadır. Yapay zekâ destekli sistemlerin en temel özelliği içerik üretimini otomatikleştirerek tehdit yüzeyini genişletmesidir. Örneğin “*derin sahte teknolojileri*”, yapay zekâ kaynaklı tehditlerin en görünür örneklerinden biridir. Görsel ve işitsel içeriklerin gerçeğe son derece yakın biçimde taklit edilebilmesi, kanıt kavramını zayıflatmaktadır. Bu tür içerikler, özellikle kamuoyunun güven duyduğu figürler üzerinden üretildiğinde yüksek etki potansiyeli taşımaktadır (Chesney ve Citron, 2019).

Sentetik haber siteleri, yapay zekâ destekli tehditlerin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Gerçek haber sitelerinin dilini taklit eden bu siteler, bir çeşit güvenilirlik algısı üretmektedir. Üretken yapay zekâ sistemleri sayesinde içerikler hızlı ve düşük maliyetle üretilebildiğinden, yanlış bilginin süreklilik kazanması kolay olmaktadır. Sentetik haber siteleri çoğu zaman belirli anlatıları desteklemek üzere yapılandırılır. OSINT analizleri, söz konusu sitelerin ağ yapıları ve içerik tekrarlarına odaklanarak, tehdidi geniş kitlelere ulaşmadan görünür hâle getirebilmektedir. Diğer yandan bot ve yapay zekâ destekli anlatı ağları, yapay zekâ kaynaklı tehditlerin en karmaşık biçimlerinden biridir. Bu ağların genel olarak faaliyetlerine bakıldığında, otomatik hesaplar aracılığıyla belirli söylemlerin eş zamanlı olarak yayıldığı görülmektedir. Böylesi bir koordineli davranış neticesinde organik kamuoyu algısı taklit edilerek manipülasyon yaratılabilmektedir (Arslan, 2025). Burada altı çizilmesi gereken nokta, süreçte bireysel içeriklerin değil, ağ davranışlarının analizin önem kazanmasıdır. OSINT, bu tür ağları etkileşim yoğunluğu ve zamanlama üzerinden tespit ederek, algı operasyonlarının erken aşamada fark edilmesini mümkün kılar (Bradshaw ve Howard, 2019).

Yapay zekâ kaynaklı tehditlerin ortak özelliğine bakıldığında, bu tehditlerin hız ve ölçek avantajına sahip olduğu görülmektedir. Klasik doğrulama sistemleri böylesi bir hız ve ölçeğe sahip değildir. Güvenlik açısından değerlendirildiğinde asıl riskin söz konusu tehditlerin fiziksel alana yansımadan önce yarattığı bilişsel etki olduğu ifade edilebilir. Çünkü algılar şekillendikten sonra yapılan müdahaleler çoğu zaman geç kalmaktadır. Bu nedenle OSINT’in tespit kapasitesi, zamanlama açısından kritik önemdedir. OSINT bu tehditlere karşı bazı işlevlere sahiptir. Bunlardan birisi anomali tespittir. Anomali tespiti, normal bilgi akışından sapmaların belirlenmesini ifade eder. Ani etkileşim artışları, tekrar

eden söylemler ve eş zamanlı paylaşımlar bu sapmaların göstergeleri olabilir. Yapay zekâ destekli tehditler, çoğu zaman böylesi izler bırakabilmektedir. Söz konusu izlerin görünür kılınarak sınıflandırılması noktasında OSINT devreye girer. Bu yaklaşım tarzının amacı içerik doğrulamak değildir. Daha ziyade davranışsal örüntülere odaklanmaktır. OSINT'in bir başka işlevi "koordineli davranış analizi" gerçekleştirebilmesidir. Koordineli davranış analizinde bireysel hesaplardan çok hesaplar arası ilişkileri incelenir (Ghioni vd., 2024). Zamanlama, etkileşim yoğunluğu ve içerik benzerliği bu analizlerin temel parametreleridir. Koordineli ağlar, çoğu zaman organik görünüm altında çalışmaktadır. OSINT, bu görünümü ağ analizleriyle çözümleyerek anlatı operasyonlarının yapısını açığa çıkarır. OSINT'in bir başka işlevi içerik-yayılm-etki zinciri çözümlemesidir. Söz konusu çözümleme teknikleri ile yapay zekâ kaynaklı tehditlerin bütüncül biçimde ele alınması sağlanır. İçeriğin kendisi, yalnızca zincirin ilk halkasını oluşturur. Asıl güvenlik riski içeriğin nasıl yayıldığı ve nasıl bir etki yarattığıyla ilgilidir. OSINT'in önemi bu üç aşamayı birlikte analiz ederek bilişsel etkiyi ölçmesinde ortaya çıkmaktadır.

Özellikle sosyal medya platformlarında yer alan yapay zekâ kaynaklı tehditler OSINT süreçlerini aynı zamanda zorlaştırmıştır. Çünkü sahte içeriklerin "kalitesi" arttıkça, yüzeysel analizler yetersiz kalmaktadır. Örneğin görsellerde piksel anomalileri, ışık-gölge tutarsızlıkları veya ses kayıtlarında frekans kırılmaları analiz edilebilir. Ancak günümüz yapay zekâ üretim araçları bu teknik izleri giderek daha iyi gizleyebildiği için, yalnızca bu katmana dayalı analizler güvenilir sonuç üretmeyebilir. Bu nedenle teknik doğrulama, OSINT sürecinin yalnızca ilk filtresi olarak görülmelidir. OSINT'in bundan sonraki süreçte çok katmanlı analizlere yönelmesi gerekmektedir (Bazzell, 2016). Bu noktada çok katmanlı analizlerden kasıt teknik doğrulama yöntemlerinin bağlamsal analizlerle birlikte kullanılmasıdır. İçeriklerin hangi söylem ekosistemi içinde yer aldığı, hangi duygusal çerçeveleri kullandığı ve hangi hedef kitlelere hitap ettiği analiz edilmelidir. Çünkü modern bilgi ekosisteminde algısal gerçeklik, teknik doğruluktan daha güçlü bir etki üretebilmektedir. Nitekim ABD'nin 2019 yılında yayımlanmış olduğu "Ulusal İstihbarat Stratejisi", stratejik çevrenin sürekli izlenmesi, erken uyarı ve analitik kapasite ihtiyacı gibi konuları önceliklendirmiştir.

Kod	Belgede Öne Çıkan Politika / Vurgu
Stratejik Çevrenin Sürekli İzlenmesi	Belge, istihbarat topluluğunun “küresel ortamı sürekli tarayarak” tehdit ve fırsatlara ilişkin analizler üretmesi gerektiğini vurgulamaktadır.
Erken Uyarı ve Eğilim Tespiti	Geleceğe yönelik tehditlerin önceden tespit edilmesi ve karar vericilere erken uyarı sağlanması temel bir hedef olarak tanımlanmaktadır.
Büyük Veri ve Analitik Kapasite İhtiyacı	Artan veri miktarı nedeniyle gelişmiş analitik yöntemlere ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir.

Tablo 6. ABD Ulusal İstihbarat Stratejisindeki Kodlar ve Politika Vurguları

Diğer yandan ABD İstihbarat Topluluğu tarafından 2024 yılında yayımlanan Açık Kaynak İstihbaratı Stratejisi belgesi kaynak ortamlarının nicelik, hız ve çeşitlilik açısından benzeri görülmemiş bir genişlemeye ulaştığını ifade etmektedir. Belgede açık kaynaklarda yer alan verinin tamamlayıcı nitelikten sıyrılarak istihbarat üretiminin merkezi unsurlarından biri hâline geldiği belirtilmektedir. Aynı zamanda açık kaynak bilgi ortamının ticari veri, sosyal medya verisi ve dijital etkileşim verileri gibi çok farklı veri türlerini kapsayan geniş bir ekosisteme dönüştüğü vurgulanmaktadır. Diğer yandan belgede modern açık kaynak istihbaratının, veri hacminin büyümesiyle birlikte otomasyon ve yapay zekâ destekli analiz kapasitesine dayalı yeni “*tradecraft*” yaklaşımlarını zorunlu kıldığını belirtmektedir. Bununla birlikte açık kaynak ortamlarında ortaya çıkan tehditlerin erken aşamada tespit edilebilmesi için disiplinler arası analiz yeteneklerinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla OSINT’in stratejik erken uyarı ve karar üstünlüğü sağlayan bir kapasite olarak konumlandırılması gerektiğini ortaya konulmaktadır (ODNI, 2024). Belgede yer alan kodlar ve politika vurguları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Kod	Belgede Öne Çıkan Politika
Açık Kaynak İstihbaratının Merkezileşmesi	OSINT’in “ <i>core intelligence discipline</i> ” olarak istihbarat üretiminde merkezi bir rol üstlendiği ve karar vericilere doğrudan katkı sağladığı ifade edilmektedir.
Genişleyen Veri Ekosistemi	Açık kaynak ortamının hızla genişleyerek farklı veri türlerini içeren bir ekosisteme dönüştüğü vurgulanmaktadır.

Kod	Belgede Öne Çıkan Politika
Büyük Veri ve Analitik Kapasite İhtiyacı	Açık kaynak verisinden anlamlı içgörü üretmek için gelişmiş analiz yeteneklerinin gerekli olduğu belirtilmektedir.
Yapay Zekâ Destekli OSINT Dönüşümü	Yapay zekâ, makine öğrenmesi ve yeni teknolojilerin OSINT faaliyetlerini dönüştürdüğü ifade edilmektedir.
Erken Uyarı ve Eğilim Tespiti	OSINT'in karar vericilere zamanında ve etkili istihbarat sunarak stratejik avantaj oluşturduğu vurgulanmaktadır.

Tablo 7. ABD İstihbarat Topluluğu OSINT Stratejisinde Kodlar ve Analitik Politika Vurguları (2024)

7. OSINT'in Kendi Krizi: Sentetik Medya ve Epistemik Güvenlik

Literatürdeki güvenlik çalışmaları içerisinde OSINT, genelde iki konu üzerinden tanımlanmıştır. Bunlar açık kaynaklardan nesnel veri toplama ve doğrulama aracıdır. Ancak yapay zekâ destekli içerik üretim teknolojilerinin yaygınlaşması, OSINT'in epistemolojik temellerini doğrudan sarsan yeni bir kriz alanı yaratmıştır. Çünkü bir yandan veri doğrulama süreçleri zorlaşmış diğer yandan ise “bilginin doğası” ile ilgili temel varsayımlar tartışmaya açılmış durumdadır. Açık kaynak kavramı, tarihsel olarak erişilebilir ve doğrulanabilir bilgi ile eş anlamlı kabul edilmiştir. Oysa sentetik medya çağında erişilebilir olan bilginin gerçekliği garanti değildir. Buradan hareketle, OSINT'in üzerine kurulu olduğu “açıklık = doğrulanabilirlik” varsayımı sarsıntıya uğramıştır. Öncesinde teknik bir istihbarat alanı olan OSINT, artık epistemik güvenlik tartışmalarının merkezine yerleşmiş durumdadır (Koops vd., 2013).

OSINT'in karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri sahte açık kaynakların ortaya çıkmasıdır. Geleneksel olarak açık kaynak, gazeteler, resmî açıklamalar, sosyal medya içerikleri ve akademik yayınlar gibi görece güvenilir kabul edilen alanları kapsıyordu. Ancak günümüzde tamamen yapay zekâ tarafından oluşturulmuş haber siteleri, sosyal medya hesapları ve uzman görünümlü dijital kimlikler üretilebilmektedir. Bu durum açık kaynak kavramının ontolojik sınırlarını belirsiz hâle getirmektedir. Çünkü artık bir bilginin açık olması, onun insan üretimi olduğu anlamına gelmemektedir (Rid ve Buchanan, 2015). Yapay zekâ tarafından üretilmiş ikna edici yalanlar, OSINT'in doğruluk

merkezli analiz yaklaşımını zayıflatmaktadır. Bu yeni içerik türü, teknik olarak doğrulanabilir izler bırakmadan üretilebilmektedir. Özellikle gelişmiş dil modelleri tarafından oluşturulan metinler, bağlamsal tutarlılık açısından oldukça ikna edici olabilmektedir. Böylece doğruluk ile ikna edicilik arasındaki fark giderek belirsizleşmektedir. Bu konuda ortaya çıkan belirsizlik epistemik güvenlik açısından kritik bir kırılma noktası oluşturmaktadır (Floridi ve Chiriatti, 2020). Çünkü güvenlik tehditleri önceden olduğu gibi yanlış bilgi üzerinden gelmemektedir. Aksine daha çok inandırıcı anlatılar üzerinden şekillenebilmektedir.

OSINT'in karşı karşıya olduğu bir diğer risk, analist yanlılığı ile algoritmik yanlılığın birleşmesidir. Bilindiği üzere bireyler, bilişsel ön yargılar, doğrulama yanlılığı ve grup düşüncesi gibi psikolojik sınırlamalara sahiptir. Aynı zamanda OSINT süreçlerinde kullanılan algoritmik araçlar da veri setlerine bağlı olarak sistematik yanlılık üretebilmektedir. Bu iki yanlılık türü birleştiğinde analitik hataların sistematikleşme riski ortaya çıkmaktadır. Doğal olarak analist, algoritmanın önerdiği veriyi nesnel bir veri olarak kabul edebilir. Algoritma ise geçmiş veri kalıplarına dayanarak belirli anlatıları öne çıkarabilir. Bu durum OSINT'in gerçekliği analiz etmek yerine belirli gerçeklikleri yeniden üretmesine yol açabileceğinden OSINT'in farkında olmadan epistemik daralma üretebileceği söylenebilir.

Algoritmik yanlılık özellikle içerik görünürlüğü üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Sosyal medya platformlarında algoritmalar, kullanıcı etkileşimini maksimize edecek içerikleri öne çıkarma eğiliminde olduğundan genellikle duyguları harekete geçiren ve kutuplaştırıcı nitelikteki içerikler ön plandadır. OSINT analistleri bu içeriklere daha fazla maruz kaldığında, gerçeklik algısı platform algoritmaları tarafından dolaylı olarak şekillendirilebilir. Dolayısıyla ortaya çıkacak böylesi bir durum, OSINT analizlerinin veri temelli değil, algoritma temelli yönlendirilmesine yol açabilir. Diğer bir ifadeyle yapılan analizler, veri gerçekliğinden çok platform dinamiklerini yansıtabilir (Milli vd., 2025). Özellikle kriz anlarında böyle bir durumun yaşanma ihtimali daha da artmaktadır. Çünkü bireyler kriz anlarında daha duygusal davranış kalıplarına sahip olabilmektedir.

Geleneksel medya döneminde OSINT'in cevaplamaya çalıştığı husus “Doğru nedir?” sorusudur. Ancak günümüzde sentetik medya çağında OSINT'in temel araştırma noktası, “Hangi anlatı daha ikna edicidir?” sorusuna doğru

kaymaktadır. Güvenlik çalışmaları açısından yaşanan söz konusu dönüşüm önemli bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Çünkü sosyal psikoloji göstermektedir ki toplumsal davranışlar çoğu zaman teknik gerçeklikten ziyade algılanan gerçeklikten etkilenmektedir. Kitle psikolojisi literatürü, tehdit algısı arttığında bireylerin bilişsel kestirme yollara daha fazla başvurduğunu göstermektedir. Böylece aidiyet ihtiyacı ve sosyal onay arayışı gibi faktörlerin, bireysel rasyonel değerlendirme süreçlerinin önüne geçmesine yol açabilmektedir (Chen vd., 2022). Dolayısıyla ikna edici anlatılar, kitle davranışını yönlendirme kapasitesi açısından psikososyal mobilizasyon aracı hâline gelebilmektedir. Bu nedenle OSINT açısından gerçekliğin üretim süreçlerini analiz etmek ile bu süreçlerin parçası hâline gelmek arasındaki çizgi giderek bulanıklaşmaktadır.

OSINT'in yaşadığı krizlerden bir diğeri kaynak güvenilirliğinin dinamik olarak izlenmesi konusudur. Bilindiği üzere açık kaynak veri ekosisteminde güvenilirlik artık statik bir zeminde değildir. Başka bir ifadeyle bir kaynağın geçmişte güvenilir olması, gelecekte de güvenilir olacağı anlamına gelmemektedir. Özellikle yapay zekâ destekli kimlik üretimi teknolojileri, dijital güven ilişkilerini manipüle edebildiğinden, uzun süre güvenilir görünen bir hesabın belirli bir noktadan sonra manipülasyon aracı hâline gelebilmesi mümkündür. Buradan hareketle OSINT süreçlerinin sürekli doğrulama gerektiren bir yapıya dönüştüğü söylenebilir. OSINT'in karşı karşıya olduğu kriz teknik bir problem olmanın ötesinde kurumsal bir dönüşüm gerektirmektedir. Güvenlik kurumlarının teknik doğrulama kapasitesini artırarak böylesi sorunla baş edebilmesi mümkün görünmemektedir. Bu noktada bünyelerinde çalışan analist eğitim süreçlerinin de gözden geçirilmesi yerinde olacaktır. Analistlerin sosyal psikoloji, anlatı analizi ve ağ bilimi gibi alanlarda yetkinlik kazanması gerekmektedir. OSINT'in disiplinler arası bir alan hâline gelerek teknik analiz ile sosyal analiz arasında hibrit bir yapıya dönüşmelidir. Yapay zekâ destekli otomasyonun artması, yeni risk alanları yaratmaktadır. Otomatik veri toplama ve analiz sistemleri, sentetik içerikleri insan analistlerden daha hızlı işleyebilir (Puyvelde ve Rienzi, 2025). Ancak bu sistemler sentetik içerikleri gerçek veri olarak işleme riski taşıdığından analiz hatalarının ölçeklenmesine yol açabilir. Bu nedenle yapay zekâ destekli otomasyon ile insan denetimi arasında bir denge sağlanmalıdır (Rastogi vd., 2022). Aşağıdaki tablo sentetik medya çağında OSINT'in karşı karşıya olduğu yapısal kriz alanlarını ve bu krizlerin güvenlik ekosistemi üzerindeki çok katmanlı etkilerini ortaya koymaktadır.

Kriz Alanı	Temel Sorun	Ortaya Çıkış Mekanizması	OSINT'e Etkisi	Güvenlik Sonucu
Epistemolojik Dönüşüm	Açık kaynak = doğrulanabilir bilgi varsayımının zayıflaması.	Sentetik medya ile erişilebilir bilginin gerçekliğinin garanti olmaması.	OSINT veri doğrulamadan epistemik analiz alanına kayıyor.	Epistemik güvenlik ulusal güvenliğin parçası oluyor.
Ölçek ve Bilgi Aşırılığı Krizi	Sahte içerik üretiminin hızlanması ve ucuzlaması.	YZ ile yüksek hacimli sentetik içerik üretimi.	Analistler veri eksikliğinden veri aşırılığı sorununa geçiyor.	Bilgi gürültüsü → yanlış bilginin etkisi artıyor.
Sentetik Kaynak ve İkna Edici Yalan Problemi	Gerçek görünen ama yapay kaynaklar.	YZ haber siteleri, sentetik uzman kimlikleri, LLM metin üretimi.	Teknik doğrulama tek başına yetersiz kalıyor.	Tehditler ikna edici anlatı üzerinden geliyor.
İnsan + Algoritma Yanlılığı	Analist ön yargısı ve algoritmik filtreleme birleşimi.	Platform algoritmaları + veri seti yanlılığı.	OSINT analizleri gerçekliği analiz etmek yerine yeniden üretebilir.	Epistemik daralma ve yanlış risk algısı oluşabilir.
Otomasyon ve Kurumsal Dönüşüm Krizi	YZ analiz otomasyonunun hata ölçeklemesi.	Otomatik veri toplama ve analiz sistemleri.	Yanlış veri büyük analiz sistemlerine yayılabilir.	Stratejik karar hataları ve güvenlik zafiyetleri oluşabilir.

Tablo 8. Sentetik Medya Çağında OSINT'in Yaşadığı Epistemik Kriz Matrisi

8. Sonuç

Yapay zekâ ile hızlanan medya ortamında sadece “içerik doğruluğunu” artırarak kamu düzenini sağlamaya çalışmak yeterince zordur. Bu noktada OSINT'e düşen görev, toplumun algı dinamiklerini erken aşamada okuyup karar vericilere zaman kazandıran bir “bilişsel erken uyarı kapasitesi” olmalıdır. Bu çerçevede, teknoloji, yetişmiş personel, platform yönetişi ve hukuki çerçeve birlikte tasarlanabilir.

Aksi hâlde otomasyonun ölçeklediği hatalar, yanlış risk değerlendirmelerini büyüterek güvenlik yönetiminde yeni kırılğanlıklar üretebilir. Bu noktada çalışmanın önerdiği model, OSINT'in bilişsel güvenlikteki rolünü döngüsel bir kapasiteye dönüştürmeyi hedefler. Modelin adı "Bilişsel Güvenlik Odaklı OSINT Dayanıklılık Döngüsü" dür ve beş katmandan oluşur.

Birinci katman, OSINT'in en kırılğan yerini hedef alarak kaynağın kendisine odaklanmaktadır. Genel anlamda tekil içerikleri doğrulamaya çalışmak yerine, kaynakların güvenilirliğini zaman içerisinde ölçen dinamik bir "Kaynak Güven Skoru" üretmesini öngörmektedir. Bu skor üretilirken bazı parametreler göz önünde bulundurulur. Bu parametreleri hesapların geçmişte paylaştıkları içeriklerin tutarlılığı, takipçi ağının niteliği ve etkileşim profili gibi değişkenlere dayandırmak mümkündür. Böylece hesapları uzun vadeli davranış iziyle değerlendiren bir sistem kurmak mümkün olur. Buradaki amaç içeriklerin hızla çoğaldığı medya ortamında "tek atımlık doğrulama" reflekslerinin aşılmasıdır. Sonuçta OSINT'in ilk adımı, bilginin doğruluğundan önce bilginin kaynağına giderek buradaki güveni yönetebilen bir altyapı kurmaktır.

Modelin ikinci katmanını "anomali tespiti" oluşturmaktadır. Bu katman OSINT'in odağını içerikten davranışa taşımaya amaçlar. Buradan hareketle sosyal medyada yer alan ani etkileşim artışları ve eş zamanlı paylaşım kümeleri incelenerek birbirine aşırı benzeyen metin kalıpları "anomali" olarak işaretlenebilir. Bu aşamada yapılan içerik doğrulamasından farklı bir yöntemdir. Nitekim içerik doğru bile olsa koordineli yayılım, bir etki operasyonunun parçası olabilir. Böylece ilgili kurumlar, "İçerik doğru mu?" tartışmasına sıkışmadan, "Bu içerik hangi amaçla ve hangi ağlarla büyütülüyor?" sorusuna cevap arar. Anomali tespiti, özellikle kriz anlarında hız avantajı sağlayarak riskli yayılım örüntülerini erken yakalayan bir sensöre dönüşebilir. Modeldeki bu katmanın uygulanabilir olması amacıyla standart bir "Koordinasyon Tespit Protokolü" tasarlanabilir. Söz konusu protokol vasıtasıyla zamanlama korelasyonu, içerik benzerliği ve hedef etkileşim türleri (beğeni, paylaşım, yorum) gibi metrikler tek bir risk puanına dönüştürülebilir. Örneğin, bir anlatı kısa sürede farklı hesap kümelerinde aynı kelime dizileriyle yayılıyorsa sistem bunu "yüksek koordinasyon" olarak sınıflandırmalıdır. Günümüzde algı operasyonlarının tek platformda sınırlı kalmadığı bilinmektedir. Bu nedenle protokolün platformlar arası sıçramaları yakalayacak biçimde tasarlanması önemlidir. Analiz sonucunda elde edilen

bulgular kurumsal düzeyde erken uyarı panellerine bağlanarak anomali tespiti karar süreçlerini yöneten iş akışı bileşeni hâline getirilebilir.

Modelde üçüncü katmanı “bilişsel haritalama düzeyi” oluşturmaktadır. Bu katmanın arkasında yatan temel fikir, dolaşımdaki bilginin bir psikosozal tetikleyici olmasıdır. OSINT faaliyetleri neticesinde elde edilen çıktılar, salt tema veya konu başlığıyla sınırlı kalmamalıdır. Ek olarak içeriklerin hangi duyguları tetiklediğini, hangi çerçeveye anlam kazandığını ve hangi kitlelerde karşılık bulduğunu haritalaması daha faydalı olabilir. Pratikte bu durum, bir anlatının “korku”, “öfke”, “aşışılama”, “mağduriyet”, “komplo” gibi duygusal tonlarını sınıflandırmayı gerektirir. Ardından aynı anlatının hangi çerçeve içinde kurulduğı belirlenebilir. Bu doğrultuda “tehdit”, “ihanet”, “kurtuluş”, “düşmanlaştırma”, “kurumsal başarısızlık” gibi çerçeveler ayrı ayrı kodlanabilir. Böylelikle OSINT analizleri toplumsal davranışın hangi yönde mobilize edilebileceğini daha iyi öngörebilir. Haritalamanın kritik boyutu “hedef kitle”dir. Çünkü aynı anlatı farklı gruplarda farklı sonuçlar doğurabileceğinden model, hedef kitleyi davranışsal segmentlerle ele alabilir. Söz konusu segmentleri; yüksek kaygı grubu, kurum karşıtı eğilim, kimlik temelli hassasiyet, kriz döneminde hızlı paylaşımcılar gibi sınıflandırmak mümkündür. Böylece kriz anlarında geliştirilecek müdahale stratejisi riskin yoğunlaştığı segmentlere odaklanabilir.

Modeldeki dördüncü katman, risk düzeyine göre tasarlanmış “müdahale menüsü”dür. Bu katmanın amacı, “Tek çözüm, içeriğı kaldırmaktır.” refleksini kırmak için düşünülebilir. Düşük riskte amaç panik üretmeden bağlam eklemek olabilir. Örneğın içerik altına kaynak bağlamı, tarihsel açıklama, doğrulama notu gibi eklentiler konabilir. Orta riskte, doğrulama ortaklarıyla hızlandırılmış teyit akışı devreye sokularak aynı anda görünürlük optimizasyonu yapılabilir. Yüksek riskte ise platformlar arası koordineli uyarı mekanizmaları çalıştırılarak ani yayılımın kırılması hedeflenmelidir. Bu yaklaşım, müdahaleyi sansür tartışmalarına sıkıştırmadan “zarar azaltma” eksenine taşır. Bu katmanda önemli bir diğerkonu, “Kim ne zaman hangi aracı kullanır?” sorusunun netleştirilmesidir. Bu nedenle kurumlar, kriz öncesinde rol ve sorumluluk matrisi çıkarmalı ve operasyonel eşikler belirlenmelidir. Örneğın belirli bir anomali skoru ve belirli bir duygu-çerçeve kombinasyonu eş zamanlı görülüyorsa otomatik olarak “orta risk” prosedürü devreye girebilir. Böylece müdahale menüsü, teknik doğrulama ile kamu düzeni yönetimi arasında işleyen bir köprü hâline gelir.

Modelin beşinci ve son katmanını “hataların ölçeklenmesi” oluşturur. OSINT süreçlerinde kullanılacak yapay zekâ destekli analiz her ne kadar bir yandan hız kazandırsa da diğer yandan veri hatalarının kararlara taşınması riskini beraberinde getirebilir. Bu nedenle model, iki yönlü denetim önermektedir. Bunlar analistin muhakeme denetimi ve algoritmanın teknik denetimidir. Muhakeme denetimi, rapordaki varsayımların açıkça yazılmasını ve kanıt zincirinin şeffaf olmasını zorunlu kılar. Algoritmanın teknik denetimi ise kullanılan veri setinin temsil gücünü ve sınıflandırma hatalarını düzenli olarak ölçer. Böylece ilgili kurum, “Çıktı hangi sınırlılıklarla üretildi?” sorusunu da yönetme imkânı bulmuş olur.

Sonuç olarak önerilen model, OSINT’i durağan bir veri toplama faaliyeti olmaktan çıkarmayı amaçlamaktadır. Bunun yerine her geçen gün daha da değişken nitelik arz eden medya ekosistemine uyum sağlayabilen dinamik bir yapıya evrilmesini hedeflemektedir. Öz itibarıyla güvenlik kurumlarının potansiyel risklerin oluşum süreçlerini erken aşamada analiz edebilmesi söz konusu modelle mümkün hâle gelebileceği öngörülmektedir. Çünkü modelin sahip olduğu döngüsel yapı, açık kaynak ortamında ortaya çıkan yeni tehdit türlerine karşı sürekli öğrenen bir analiz yapısı sunmaktadır. Özellikle yapay zekâ destekli bilgi üretiminin hız kazandığı medya ortamında, insan analizi ile algoritmik analiz arasında dengeli bir yapı kurulması kritik önem taşımaktadır. Modelin kurumsal düzeyde uygulanması teknik analiz ile sosyal analiz arasında bütünleşik bir yaklaşım geliştirilmesine katkı sunacağı düşünülmektedir. Böylece modern bilgi ortamında güvenlik, fiziksel tehditlerin ötesine geçerek algı, anlam ve güven ilişkilerinin korunmasını da kapsayan bütüncül bir yapıya dönüşür.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Ali, S., Abuhmed, T., El-Sappagh, S., Muhammad, K., Alonso-Moral, J. M., Confalonieri, R.,... & Herrera, F. (2023). Explainable Artificial Intelligence (XAI): What we know and what is left to attain Trustworthy Artificial Intelligence. *Information fusion*, 99, 101805.
- Arslan, AC (2025). Yeni Güvenlik Konsepti Bağlamında Dezenformasyonla Mücadele. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (38), 361-373.

- Ayhan, U. (2006). Metropolen alanlarda güvenlik sorunu ve çözüm önerileri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Ayhan, U. (2026). The Architecture of Narrative Dominance: Confronting Data Terror and the Rise of Cognitive Warfare. In *Navigating Public Security in the Age of Post-Truth: Challenges and Implications* (pp. 1-26). IGI Global Scientific Publishing.
- Bazzell, M. (2016). *Open source intelligence techniques: resources for searching and analyzing online information*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Bradshaw, S., & Howard, P. N. (2019). The global disinformation order: 2019 global inventory of organised social media manipulation. Project on Computational Propaganda.
- Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford University Press.
- Chen, L., Chen, J., & Xia, C. (2022). Social network behavior and public opinion manipulation. *Journal of Information Security and Applications*, 64, 103060.
- Chesney, R., & Citron, D. (2019). Deepfakes and the new disinformation war: The coming age of post-truth geopolitics. *Foreign Aff.*, 98, 147.
- Floridi, L., & Chiriatti, M. (2020). GPT-3: Its nature, scope, limits, and consequences. *Minds and machines*, 30(4), 681-694.
- Ghioni, R., Taddeo, M., & Floridi, L. (2024). Open source intelligence and AI: a systematic review of the GELSI literature. *AI & society*, 39(4), 1827-1842.
- Gillespie, T. (2018). *Custodians of the Internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. Yale University Press.
- Hulnick, A. S. (2002). The downside of open source intelligence. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 15(4), 565-579.
- Huysmans, J. (2006). *The politics of insecurity: Fear, migration and asylum in the EU*. Routledge.
- Koops, B. J., Hoepman, J. H., & Leenes, R. (2013). Open-source intelligence and privacy by design. *Computer Law & Security Review*, 29(6), 676-688.
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., & Cook, J. (2017). Beyond misinformation: Understanding and coping with the "post-truth" era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), 353-369.
- Lowenthal, M. M. (2025). *Intelligence: From secrets to policy*. CQ press.
- Milli, S., Carroll, M., Wang, Y., Pandey, S., Zhao, S., & Dragan, A. D. (2025). Engagement, user satisfaction, and the amplification of divisive content on social media. *PNAS nexus*, 4(3), pgaf062.

- Napoli, P. M. (2019). *Social media and the public interest: Media regulation in the disinformation age*. Columbia University Press.
- National Institute of Standards and Technology. (2024). *Artificial intelligence risk management framework (AI RMF 1.0): Generative AI profile (NIST AI 600-1)*. <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/ai/NIST.AI.600-1.pdf>
- NATO Allied Command Transformation. (2022). *RFI 022059 – Questions and answers (QA1a)*. https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/05/rfi022059_qa1a.pdf
- NATO Science and Technology Organization. (2025). *Cognitive warfare: NATO chief scientist research report*. NATO STO.
- Office of the Director of National Intelligence. (2019). *National intelligence strategy of the United States of America*. <https://www.intelligence.gov/templates/intelgov-template/custom-sections/the-nis-at-a-glance/nis-2023/pdf/nis-2019.pdf>
- Office of the Director of National Intelligence. (2024). *Intelligence Community open source intelligence strategy*. https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/IC_OSINT_Strategy.pdf
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin Press.
- Van Puyvelde, D., & Rienzi, F. T. (2025). The rise of open-source intelligence. *European Journal of International Security*, 10(4), 530-544.
- Rastogi, N., Dutta, S., Gittens, A., Zaki, M. J., & Aggarwal, C. (2022, December). TINKER: A framework for Open source Cyberthreat Intelligence. In *2022 IEEE International Conference on Trust, Security and Privacy in Computing and Communications (TrustCom)* (pp. 1569-1574). IEEE.
- Rid, T., & Buchanan, B. (2015). Attributing cyber attacks. *Journal of strategic studies*, 38(1-2), 4-37.
- Saroğlu, Z. C. (2026). Perception Management Through Implicit Learning in Digital Media. In *Rethinking Techno-Politics in the Digital Age: Global Technology Relations and Security* (pp. 223-240). IGI Global Scientific Publishing.
- Schwille, M., Atler, A., Welch, J., Paul, C., & Baffa, R. C. (2020). Intelligence Support for Operations in the Information Environment: Dividing Roles and Responsibilities Between Intelligence and Information Professionals.
- van Dijck, J., Poell, T., & de Waal, M. (2018). *The platform society: Public values in a connective world*. Oxford University Press.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151.

Promptography Bağlamında Yapay Zekâ Temelli Sinematografik Üretimde Algoritmik Auteur ve Yaratıcı Öznenin Dönüşümü

→ Melih TOMAK*

Öz

Sinematografik üretim, geleneksel olarak kamera aracılığıyla fiziksel gerçekliği yakalayan bir ifade biçimi olarak görülmüştür; görüntünün estetik ve anlatımsal önemi çoğunlukla dış dünyayla olan göstergesel bağlantısına dayanmaktadır. Üretken yapay zekâ teknolojilerinin gelişimi, bu kayıt merkezli ontolojiyi dönüştürerek sinematik görüntüleri algoritmik, sentetik ve komut odaklı bir yaratım alanına dönüştürmektedir. Bu değişim hem teknik bir gelişmeyi hem de yaratıcı öznenin rolü ve özgünlük kavramının teorik olarak yeniden değerlendirilmesini ifade etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, bu geçişi promptografi merceğinden incelemeye ve film yapımında yaratıcı özne ve auteur kavramının güncel önemini araştırmaya yöneliktir. Çalışma, promptografiyi sadece yeni bir görsel üretim yöntemi olarak değil, aynı zamanda sinematik algının epistemolojik ve estetik çerçevesini dönüştüren bir paradigma olarak sunmaktadır. Prompt'un basit bir betimleyici dil komutundan, çerçeveyi, ışıklandırmayı, atmosferi, tür estetiğini ve anlatı amacını aynı anda düzenleyen bir üretim aygıtına dönüşmesi, yaratıcı süreci insanlar ve algoritmaların ortaklaşa paylaştığı hibrit bir etki modeline dönüştürmektedir. Bu bağlamda, auteur, fiziksel set üzerinde tam hâkimiyete sahip geleneksel yönetmen kimliğinden, algoritmik üretimi denetleyen, estetik olasılıklar alanını yöneten ve tutarlı bir sinematografik bütünlük yaratan tasarımcı-yönetici kimliğine doğru evrim geçirmektedir. Bu çalışma, yapay zekâ odaklı sinematografik üretimin auteur kuramını geçersiz kılmadığını, aksine onu işlevsel ve kavramsal olarak değiştirdiğini öne sürmektedir. Bu makale, yapay zekâ ve görüntü üretimini, film çalışmalarında yaratıcı özne, yazarlık, estetik sorumluluk ve etki dağılımı kavramlarının yeniden değerlendirilmesini gerektiren teorik bir referans noktası olarak değerlendirerek literatürdeki ontolojik ve estetik tartışmalara güncel bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Promptografi, Yapay Zekâ, Sinematografik Üretim, Yaratıcı Özne, Auteur

*Öğr. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, İzmir, Türkiye
 E-mail: melihtomak@gmail.com
 ORCID: 0000-0001-9945-4878

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 26.02.2026 **Revize Tarihi:** 02.04.2026 **Kabul Tarihi:** 12.05.2026

DOI: 10.37679/trta.1898332 **İZ:** JA63TE25UT

The Transformation of Algorithmic Auteur and Creative Subject in AI-Based Cinematographic Production in the Context of Promptography

→ Melih TOMAK

Abstract

Cinematographic production has traditionally been understood as a mode of expression grounded in the camera's capacity to capture physical reality; the aesthetic and narrative significance of the image has largely been derived from its indexical relation to the external world. The development of generative artificial intelligence technologies, however, is transforming this recording-centered ontology by relocating cinematic images into an algorithmic, synthetic, and prompt-driven field of creation. This shift signals not only a technical advancement but also a theoretical reconfiguration of the role of the creative subject and the concept of authorship. The primary aim of this study is to examine this transition through the lens of promptography and to investigate the contemporary relevance of the creative subject and the auteur concept in film production. The study positions promptography not merely as a novel method of image generation, but as a paradigm that redefines the epistemological and aesthetic framework of cinematic perception. As the prompt evolves from a simple descriptive linguistic command into a generative apparatus that simultaneously configures framing, lighting, atmosphere, genre aesthetics, and narrative intention, the creative process becomes a hybrid model of agency shared between humans and algorithms. In this context, the auteur evolves from the traditional director endowed with full control over the physical set into a designer-manager figure who orchestrates algorithmic production, regulates the field of aesthetic possibilities, and establishes a coherent cinematographic unity. This study argues that AI-driven cinematographic production does not invalidate auteur theory; rather, it transforms it both functionally and conceptually. By approaching AI-based image generation as a theoretical threshold that necessitates the reconsideration of creative subjectivity, authorship, aesthetic responsibility, and the distribution of agency within film studies, the article seeks to contribute a contemporary perspective to ongoing ontological and aesthetic debates in the field.

Keywords: Promptography, Artificial Intelligence, Cinematographic Production, Creative Subject, Auteur

1. Giriş

Görsel kültür ve film üretiminin tarihi, sadece estetik biçimlerin dönüşümünü değil, aynı zamanda görüntülerin nasıl anlaşıldığı, doğrulandığı ve ikna edici hâle getirildiğine dair uzun süreli bir epistemolojinin de göstergesidir. Bu tarih, görüntü üretiminin koşullarının teknolojik gelişmelerle birlikte evrimleştiği bir dizi kesinti olarak yorumlanabilir; böylece temsil, gerçeklik, belgeleme ve yaratıcılık kavramları yeniden tanımlanmıştır. Fotoğrafın ortaya çıkışı, resmin gerçekliği temsil etme zorunluluğundan kurtulmasını sağlayarak çeşitli estetik yönelimlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırdı; sinemanın ortaya çıkışı ise hareketli görüntüyü modern zamanların güçlü bir anlatım ve deneyim aracına hâline getirmiştir. Lev Manovich, 1995 tarihli *Dijital Sinema Nedir?* makalesinde, dijitalleşmenin sinemayı “elle boyama” (resim/animasyon) köklerine geri döndürdüğünü savunmuştur (Manovich, 2016, s. 22). Dijital çağda görüntü, kayıt cihazı tarafından kaydedilen basit bir izden, değiştirilebilen, manipüle edilebilen ve yeniden yapılandırılabilen bir veri akışına doğru dönüşmüştür.

Günümüzde, üretken yapay zekâ teknolojileri bu tarihsel sürece yeni ve radikal bir boyut kazandırmaktadır; sinematografik üretimi çekim ile ilişkilendiren geleneksel paradigmayı değiştirerek, görüntünün ontolojisi, üretim metodolojileri ve yaratıcı öznenin rolünün dönüşümü üzerine tartışmaları yeniden gündeme getirmektedir. Bu dönüşüm, temelde sinemanın uzun süredir dayandığı lens tabanlı kayıt paradigmasının giderek azalmasına dayanmaktadır. Geleneksel sinematografik üretim, bir kamera ile gerçek dünyada bulunan bir olayı veya nesneyi yakalamaya bağlıdır. Kamera, optik ve kimyasal veya elektronik süreçler aracılığıyla zaman-mekânın bir bölümünü “iz” olarak kaydeder. André Bazin’e göre fotoğraflık ve sinematografik görüntü, gerçekliğin ontolojik izini taşıyan bir temsil biçimidir (Bazin, 1967, s. 14). Bu nedenle fotoğraflık görüntü, nesnenin kendisinden ziyade, onun belirli bir zaman ve mekânda var oluşuna işaret eden bir iz olarak kavranır. Roland Barthes, fotoğraflık için geliştirdiği “ça a été” (orada olmuş olan) kavramıyla, görüntünün geçmişte var olan bir gerçekliğe atıfta bulunduğuna da vurgu yapmaktadır (Barthes, 1981, s. 77). Bu mantık, filmlerin gerçekliği temsil etme iddiasını gözlem, belgeleme ve benzeri kavramlarla desteklemiştir.

Yapay zekâ temelli üretimde ise görüntü, fiziksel gerçekliğin izinden ziyade, veri kümelerinden türetilen olasılıksal örüntülerin birleşimi olarak ortaya çıkar. Böylece görüntü, dış dünyanın kaydı olmaktan çok, potansiyel görsel uzaydan

seçilmiş ve yapılandırılmış bir üretim hâlini alır. Bu dönüşüm, “Kamera neyi kaydeder?” sorusunu ikinci plana iterken, “Sistem hangi görüntüleri üretir ve nasıl ikna edici kılar?” sorusunu öne çıkarır.

Bu değişim yalnızca üretim tekniğini değil, yaratıcı kararların dağılımını da yeniden yapılandırır. Sinema alanındaki üretken yapay zekâ teknolojilerinin etkisi, görüntülerin nasıl üretildiğiyle sınırlı değildir; aynı zamanda üretim sürecindeki iş bölümü, çalışma düzeni ve yaratıcı kararların dağıtımını da etkilemektedir. Tarihsel olarak sinema, kolektif bir üretim pratiği olmuş; senaryo yazımı, yönetmenlik, sinematografi, sanat yönetimi, kurgu, ses ve müzik gibi birçok uzmanlık alanını koordine eden bir saha olmuştur. Bu kolektifliğe rağmen, *auteur* teorisi yönetmeni “filmin yazarı” olarak konumlandırarak, tekil bir irade etrafında yaratıcı bütünlüğü düşünmemizi sağlamaktadır. Güçlü yönetmen, filme kendi kişiliğini yansıtmakta; zayıf yönetmen ise filmin kişiliğinin başkaları tarafından şekillendirilmesine izin vermektedir. Andrew Sarris, yönetmenin filmi kişisel bir dünya görüşü ve biçimsel tutarlılık üzerinden “imzalayan” yaratıcı özne olduğunu ileri sürmektedir (Sarris, 1962, ss. 2-3). *Auteur* kavramı, bir film, yönetmenin değerinde değerlidir yaklaşımını savunan François Truffaut tarafından ortaya atılan bir teoridir (Truffaut, 1954, s. 25). Bu yaklaşım, yönetmeni kolektif üretim içindeki belirleyici yaratıcı özne olarak konumlandırmaktadır. Ancak, yapay zekâ tabanlı yapımlar, bu klasik dağılımı basitleştirirken aynı zamanda yeni bir tür karmaşıklığa taşıyan ikili bir etki de yaratmaktadır. Bir yandan, düşük maliyetli ve hızlı üretim yetenekleriyle üretimin “demokratikleştirilmesi” söylemini güçlendirirken, diğer yandan algoritmik öneriler, veri setlerinin sınırları, model ön yargıları ve kullanıcı rehberliğinin doğası gibi birçok bileşen arasında yaratıcı kararların kaynağını dağıtmakta ve estetik kararların arkasındaki öznenin konumunu karmaşıklaştırmaktadır (Crawford, 2021, s. 8). Dolayısıyla üretim sürecinde “Kim karar verir?”, “Kim üretir?” ve “Kim sorumludur?” soruları bir kez daha film teorisi ve estetik tartışmalarının merkezine yerleştirilir.

Bu dönüşümü kavramsallaştırmada “*promptography* (promptografi-komutografi)” merkezi bir yer tutar. “*Promptography*” terimi, Perulu sanatçı Christian Vences tarafından, yapay zekâ tarafından üretilen görüntüleri geleneksel fotoğrafçılıktan açıkça ayırt etmek için özel bir terim çağrısında bulunan Boris Eldagsen ile çevrim içi bir tartışma sırasında ortaya atılmıştır (Charr, 2025). *Promptography* tartışmalarının merkezinde, Alman sanatçı Boris

Eldagsen ve onun 2023 Sony Dünya Fotoğrafçılık Ödülleri'ndeki eylemi yer almaktadır. Eldagsen, *Pseudomnesia: The Electrician* adlı, 1940'ların estetiğini yansıtan siyah-beyaz bir portre ile yaratıcı kategoride (*creative category*) birinci seçilmiştir (Görsel 1). Ancak ödül töreninde sahneye çıkarak ödülü reddetmiş ve şu tarihi açıklamayı yapmıştır (Glynn, 2023): “Yapay zekâ görüntüleri ve fotoğraf, birbirleriyle yarışmamalıdır. Onlar farklı oluşumlardır. YZ görüntüleri fotoğraf değildir. Bu nedenle ödülü kabul etmiyorum.”

Görsel 1. Boris Eldagsen'in *Pseudomnesia: The Electrician* adlı fotoğrafı.

Bu fotoğrafı OpenAI'nin DALL-E 2 görüntü oluşturma programı kullanarak yarattı.

Kaynak: <https://www.goethe.de/prj/geg/en/thm/tru/25358570.html>

Promptography sadece teknik bir terimden ibaret değildir; Eldagsen'in önerdiği kavramına göre, epistemolojik bir farklılığı ifade eden bir terimdir. Fotoğraf, bir malzeme yüzeyinden yansıyan ışığın dijital veya kimyasal bir ortama ulaşmasıyla oluşan görüntünün kayıdır. Ancak promptografide gördüğümüz şey, fiziksel gerçekliğin izi değil, istatistiksel olasılık uzayında bir dil komutunun (*prompt*) görsel temsidir. *Promptography*, *prompts* (komutlar anlamına gelir; yapay zekâ, görüntü üretmek için *prompts* olarak adlandırılan komutlara/talimatlara ihtiyaç duyar) ve *graphy* (yazma, yani komutların yazılması) kelimelerinin birleşimidir. Fotoğrafın ışığın yazısı (*photo-graphy*) olduğu düşünüldüğünde, fotoğraf kelimesiyle olan bu benzetme göz önüne alındığında, *promptography* terimi

sunulan tüm öneriler arasında en mantıklı isim gibi görünmektedir (Silva, 2023, s. 36). Burada üretim sürecinin temelini ışık değil, semantik oluşturur. Ontoloji açısından bakıldığında, bu daha çok bir simülasyondur, bir indeks değildir.

Promptography, yapay zekâ kullanılarak görüntülerin oluşturulmasında *prompt* veya dil bilimsel yönlendirmeyi önemli bir mekanizma olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda dil, betimleyici bir araç olarak rolünün ötesine geçer; çerçeveleme, ışıklandırma, renk, doku, kamera hareketi, mekânsal atmosfer, tür estetiği ve dönem atmosferi dâhil olmak üzere sahneyle ilişkili sinematografik nitelikleri aynı anda çağrıştıran ve belirleyen bir yönetim alanına dönüşür. Bu durum, filmlerde görüntü yönetimi ile senaryo yazımı arasındaki bağlantının yeniden gözden geçirilmesini gerektirir. Geleneksel film yapımında senaryo öncelikle anlatı çerçevesini belirlerken sinematografi bu çerçeveyi görsel temsil yoluyla yansıtmaktadır. Promptografide, anlatı amacı ve görsel form genellikle aynı edebi eylem içinde eşzamanlı olarak şekillendirilir. Bunun sonucunda, *prompt* bir tür mikro yönetmenlik uygulaması işlevi görmektedir. Sahnenin görsel terminolojisi baştan itibaren dil aracılığıyla tanımlanır ve yapay zekâ sistemi bu dilsel talebi potansiyel bir görüntü veya sekansa aktarmaktadır.

Bu çalışmanın başlangıç noktası, yapay zekâ odaklı sinematografik yaratımda merkezi bir rol oynayan “yaratıcı özne” kavramını yeniden ele alma gerekliliğidir. Promptografi alanındaki temel araştırma konusu, yapay zekâ destekli üretim metodolojileri içinde yaratıcı öznelliğin nasıl konumlandırıldığıyla ilgilidir. Bu çalışma, yapay zekânın yaratıcı olup olmadığı gibi basit bir soruyu ele almak yerine, üretim süreci içindeki yaratıcı öznenin yeniden yapılandırılmasını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bakış açısı, yaratıcı bireyin ortadan kaybolduğu ya da tamamen yapay zekâyı devredildiği fikrini reddederek, yaratıcı gücün kullanıcı, algoritmik çerçeve ve veri altyapısı arasında paylaşılan karmaşık, çok yönlü bir etki alanı olarak anlaşılabilirliğini öne sürmektedir. Çalışmanın temel amacı, film çalışmalarında *auteur* kavramının tarihsel rolünü yeniden değerlendirmek ve yapay zekâ çağında bu kavramın üretim uygulamaları, karar alma süreçleri ve estetik teknikler aracılığıyla nasıl dönüştüğünü açıklamaktır.

Bu makale, promptografiyi yalnızca yenilikçi bir teknik üretim yöntemi olarak değil, aynı zamanda sinema teorisindeki daha geniş kapsamlı bir paradigma değişiminin bir işareti olarak ele almaktadır. Bu geçiş, sinema üretiminin kayıt odaklı bir metodolojiden, dil bilimsel yönlendirme ve algoritmik seçim

mekanizmalarına dayanan bir üretim çerçevesine doğru evrimleştiği fikrine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, modern üretim süreçlerinde etik sorumluluk ve yaratıcı kontrolün yeniden değerlendirilmesini gerektirirken, aynı zamanda gerçeklik, temsil ve yazarlık gibi sinema teorisinin temel kavramlarını da güncellemektedir.

Yapay zekâ tarafından üretilen sinematografik görüntüler, sadece estetik üretim biçimlerini değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda görsel kültür içinde telif hakkı, özgünlük, taklit ve manipülasyon konularında güven üzerine tartışmaları da yeniden canlandırır. Bu nedenle, promptografi sadece teknolojik bir ilerleme olarak değil, aynı zamanda sinemanın ontolojik ve epistemolojik temellerinin yeniden değerlendirilmesini gerektiren kavramsal bir sınır olarak da görülmektedir.

Bu çalışma, söz konusu dönüşümü yalnızca teknik bir değişim olarak değil, yaratıcı ajansın farklı işlevsel rollere ayrıştığı yeni bir üretim modeli olarak ele almaktadır. Bu bağlamda yaratıcı özne, üretim sürecinde yönlendirme, seçim ve sistem kurma gibi farklı düzlemlerde etkinlik gösteren çok katmanlı bir yapı olarak yeniden kavramsallaştırılmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı

Film çalışmalarında, yaratıcı birey, yazarlık ve sanatsal sorumluluk kavramları her zaman merkezi bir rol oynamıştır. Üretken yapay zekâ teknolojilerinin film yapım süreçlerine dâhil edilmesi, bu kavramların yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Klasik paradigma, yaratıcı özneyi bilinçli kararlar alan, estetik tutarlılığı koruyan ve yapım sürecini denetleyen tekil bir aktör olarak tanımlar; ancak yapay zekâ destekli yapımlarda bu rol, insanlar, algoritmalar ve veriler arasında paylaşılan karmaşık bir çerçeveye dönüşür. Bu araştırmanın temel konusu, yapay zekâ odaklı sinematografik yaratım içinde yaratıcı öznenin kavramsallaştırılmasıdır. Promptografiye dayalı üretim süreçlerinde, bir görüntünün oluşturulması tek bir niyete değil, kullanıcı girdileri, model mimarisi ve veri kalıplarının etkileşimine dayanır. Bu durum, “Yaratıcı kimdir?” sorusunu yeniden gündeme getirmektedir.

Bu bağlamda ortaya çıkan temel sorun, yapay zekâ ile desteklenen sinema yapımlarında yaratıcı öznenin hâlâ ayrı ve bireysel bir varlık olarak görülebilir

olup olmadığıdır. Teknik, endüstriyel veya kolektif üretim koşullarından bağımsız olarak, sinemanın tarihsel *auteur* teorisi estetik bütünlüğü film yönetmeninin imzası ile ilişkilendirmiş ve yönetmeni filmin birincil yaratıcısı olarak konumlandırmıştır. Bununla birlikte, promptografiye dayanan çalışmalarda, sinematik kararların büyük bir kısmı algoritmik sistemler tarafından belirlenir; insan özne, üretmek yerine yönetmek, seçmek, filtrelemek ve yeniden talep etmekle yeniden şekillenir. Bu durumda, auteurizm ortadan kalkmak yerine, terimin daha kullanışlı bir şeye dönüştüğü görülmektedir. Bu araştırmanın temel problemi, bu dönüşümün sinema ve film çalışmaları bağlamında nasıl kavramsallaştırılabileceğidir. Başka bir deyişle, promptografiye dayalı sinematografik üretimde, yaratıcı özne tekil bir aktöre indirgenemez; bunun yerine, insanlar ve algoritmalar arasında paylaşılan, dağıtılmış ve süreç odaklı bir etki biçimi ortaya çıkmaktadır. Bu yeni eylem biçimi, klasik *auteur* teorisinin dayandığı bireysel yazarlık, estetik tutarlılık ve yaratıcı sorumluluk ilkelerinin yeniden düşünülmesini gerektirmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, *auteur* kavramının geçerliliğini sorgulamak değil; yapay zekâ çağında hangi mekanizmalar üzerinden yeniden yapılandırıldığını ortaya koymaktır. Özellikle şu sorulara odaklanılmaktadır:

- Yaratıcı karar süreçleri hangi aktörler arasında nasıl dağılmaktadır?
- *Prompt*, üretim sürecinde nasıl bir yönlendirme aracı işlevi görmektedir?
- Estetik bütünlük, çoklu aktörlü bir üretim yapısında nasıl kurulmaktadır?

Bu doğrultuda çalışma, yapay zekâ temelli üretimi film çalışmalarında dışsal bir teknoloji meselesi olarak değil; yaratıcı özne ve yazarlık kavramlarını yeniden tanımlayan kuramsal bir alan olarak konumlandırmaktadır.

3. Kapsam ve Yöntem

Bu çalışma, yapay zekâ destekli sinema yapımlarını teknik performans ölçümleri üzerinden değil, teorik ve felsefi bir çerçeve içinde incelemektedir. Çalışma, belirli yazılımları karşılaştırmak veya yapım araçlarının teknik ayrıntılarını incelemek yerine, bu teknolojilerin sinema düşüncesi, görüntünün ontolojisi ve yaratıcı özne üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Dolayısıyla çalışma, sinema

teknolojisi literatürüne dayanmak yerine, film çalışmaları, görsel kültür teorisi ve sanat felsefesini kapsayan disiplinler arası bir yaklaşım benimsemektedir.

Araştırma, nitel araştırma geleneği içinde konumlanan kavramsal analiz ve eleştirel karşılaştırma yöntemine dayanmaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı içerisinde yer alan bu tür çalışmalar, olguları doğrudan ölçmekten çok, anlamlandırma, yorumlama ve kuramsal çerçeve oluşturma süreçlerine odaklanır (Maxwell, 2012, s. 50). Bu çalışmanın çözümleme çerçevesi, üç temel kavram etrafında şekillenmiştir: görüntü ontolojisi, yaratıcı öznelliğin temsili ve *auteur* kavramı. Bu inceleme, iki farklı üretim paradigmasını karşılaştırmaktadır: lens tabanlı kayıt üretimi ile yapay zekâ tabanlı üretim. Karşılaştırmalı inceleme, gerçeklik ile temsil arasındaki ilişki, üretim sürecindeki karar verme noktalarının dağılımı, sanatsal bütünlüğün oluşturulması yöntemi ve yaratıcı ajanın duruşu gibi kriterlere göre gerçekleştirilmektedir. Bu karşılaştırma, promptografiyi analitik birim olarak merkeze alır

Çalışmanın yöntemsel yaklaşımı, üç aşamalı bir teorik çerçeveye dayanmaktadır. İlk aşamada, literatürdeki ilgili kavramların tanımları belirlenmekte ve sinema teorisi ile yeni medya çalışmaları arasındaki kavramsal ilişkiler netleştirilmektedir. İkinci aşamada, geleneksel sinema yapımı, belirlenen analitik kriterler temelinde yapay zekâ temelli yapım biçimleriyle karşılaştırılmaktadır. Üçüncü aşamada ise elde edilen bulgular, yapay zekâ çağındaki üretim ortamları bağlamında yaratıcı özne ve *auteur* kavramlarının yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır. Bu çalışma, klasik film teorisi, yeni medya teorisi ile yapay zekâ ve dijital kültür üzerine yazılmış literatür arasında kuramsal bir ilişki kurarak disiplinler arası bir söylem için zemin hazırlamaktadır.

Bu kavramsal karşılaştırma, yalnızca teorik düzeyde bırakılmayarak, analitik olarak işlevsel bir uygulama örneği ile desteklenmektedir. Bu bağlamda, aynı dilsel girdinin farklı yapay zekâ sistemleri tarafından nasıl değişken görsel çıktılarına dönüştürüldüğünü incelemek amacıyla karşılaştırmalı bir üretim uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamada, üç ayrı *prompt*, dört farklı yapay zekâ modeli (ChatGPT, Meta AI, Hailuo AI ve Google Gemini Nano Banana Pro) aracılığıyla görselleştirilmiş; böylece model mimarisi, veri seti ve görsel işleme yaklaşımlarındaki farklılıkların çıktı üzerindeki etkisi gözlemlenmiştir. Seçilen *prompt*'lar, dedektif/polisiye anlatı, Akdeniz sineması estetiği ve arabesk kültürel form olmak üzere üç tematik eksen etrafında oluşturulmuştur. Bu temaların

tercih edilmesi, ilgili alanlarda daha önce geliştirilmiş kuramsal birikimle ilişki kurmayı ve elde edilen görsellerin yalnızca teknik değil, aynı zamanda estetik ve kültürel bağlamlar içinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmesini mümkün kılmaktadır.

Elde edilen görseller, betimleyici bir sunumla sınırlı kalmayıp, önceden tanımlanmış analitik ölçütler doğrultusunda sistematik olarak çözümlenmiştir. Bu kapsamda her bir modelin aynı *prompt*'a verdiği yanıtlar; temsil biçimi, estetik yönelim, kompozisyon, atmosfer üretimi ve sinematografik tutarlılık gibi kriterler üzerinden karşılaştırılmış; ayrıca yaratıcı öznenin hangi düzeyde ve hangi aktörler arasında dağıldığı değerlendirilmiştir. Bu inceleme, karşılaştırmalı tablolar aracılığıyla yapılandırılmış ve böylece değerlendirme sürecinin tutarlılığı ve izlenebilirliği sağlanmıştır. Söz konusu tablolar, farklı modellerin aynı girdiyi nasıl farklı estetik ve anlamsal yapılaraya dönüştürdüğünü görünür kılarken aynı zamanda yaratıcı öznenin tekil bir özneye indirgenemeyen dağıtılmış doğasını analitik olarak ortaya koymaktadır.

Bu uygulama, genellenebilir ampirik sonuçlar üretme iddiası taşımamakta; bunun yerine kuramsal tartışmayı somutlaştıran bir örnek olay olarak konumlandırılmaktadır. Dolayısıyla çalışma, doğrudan vaka analizine dayalı sınırlı bulgular üretmekten ziyade, farklı üretim paradigmaları arasında analitik bağlantılar kurarak kavramsal çıkarımlar geliştirmeyi amaçlamaktadır (Swedberg, 2014, ss. 15–16). Bu doğrultuda araştırma, ampirik performans ölçümleri, teknik sistem analizleri ve hukuki ya da etik boyutların ayrıntılı incelemesi gibi alanları kapsam dışında bırakmakta; ancak bu konular, yaratıcı özne ve estetik sorumluluk bağlamında tartışmayla ilişkili olduğu ölçüde ele alınmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, yapay zekâ temelli sinematografik üretimi film çalışmalarında dışsal bir teknoloji meselesi olarak değil, görüntü ontolojisi, yaratıcı özne ve yazarlık kavramlarını yeniden yapılandıran kuramsal bir dönüşüm alanı olarak ele almakta ve bu dönüşümü açıklamaya yönelik sistematik bir kavramsal çerçeve önermektedir.

4. Kavramsal Çerçeve: Auteur, Promptography ve Sinematografik Üretim

Bu çalışma, *auteur* kuramı, promptografi ve sinematografik üretim arasındaki ilişkiyi yapay zekâ bağlamında yeniden ele alarak yaratıcı öznenin dönüşümünü kavramsal düzeyde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu üç alan, yalnızca tanımlayıcı kategoriler olarak değil; estetik üretim rejimi ve üretim mantığı içinde birbirini sürekli yeniden biçimlendiren dinamik yapılar olarak ele alınmaktadır. Yapay zekâ çağında sinematografik üretim, fiziksel gerçekliğin kaydına dayalı bir pratik olmaktan çıkarak; dilsel yönlendirme, algoritmik işlem ve varyasyonel seçim süreçlerini içeren çok aşamalı bir üretim modeline dönüşmektedir. Bu dönüşüm, sinemanın klasik üretim bileşenlerini (set, kamera, ışıklandırma, performans ve kurgu) ortadan kaldırmaktan ziyade, onları farklı bir düzlemde yeniden yapılandırmaktadır. Bu nedenle çalışma, sinematografik üretimin tarihsel olarak kayıt temelli örgütlenişi ile yapay zekâ temelli üretimde ortaya çıkan komut, model, varyasyon ve seçim eksenli yeni üretim mantığı arasındaki geçişi, kavramsal bir yeniden çerçeveleme üzerinden açıklamaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada kullanılan “algoritmik auteur”, “prompt artist”, “dijital küratör” ve “tasarımcı-yönetici” kavramları, yaratıcı öznenin yapay zekâ temelli üretim süreçlerinde nasıl yeniden dağıldığını analitik olarak açıklamak amacıyla işlevsel biçimde ayrıştırılmıştır. Bu kavramlar birbirinin yerine geçen eşanlamlı terimler olarak değil, üretim sürecinin farklı katmanlarına karşılık gelen tamamlayıcı roller olarak kullanılmaktadır. “Algoritmik auteur”, estetik bütünlüğü kuran ve üretim sürecini yöneten üst düzey kuramsal özneyi ifade ederken; “prompt artist” üretimi dilsel girdiler aracılığıyla yönlendiren uygulayıcı düzeye işaret etmektedir. “Dijital küratör”, algoritmik olarak üretilen varyasyonlar arasından seçim yaparak estetik eleme sürecini yöneten rolü tanımlarken; “tasarımcı-yönetici” üretim sürecinin parametrelerini, yapısal çerçevesini ve estetik sınırlarını organize eden stratejik işlevi ifade etmektedir. Bu kavramsal ayırım, yaratıcı öznenin ortadan kalktığı yönündeki indirgemeci yaklaşımların ötesine geçerek, yapay zekâ temelli sinematografik üretimde öznenin farklı işlevler arasında dağıtılan yapısını daha hassas bir biçimde kavramayı mümkün kılmaktadır.

4.1. Auteur Kavramı: Yazarlık, Üslup ve Yaratıcı Otorite

Film çalışmalarında *auteur* terimi, bir filmin özgünlüğünü ve kalitesini tek bir yönetmen veya görüntü yönetmeninin estetik hedeflerine atfeden bir yöntemi açıklamaktadır. Filmler, endüstriyel bir ürün olarak, tekrarlanan temalar, biçimsel seçimler ve anlatım taktikleri yoluyla belirli yönetmenlerin eserlerinde imza niteliğinde bir süreklilik yaratabilir. Bu anlamda *auteur*, sadece hikâye anlatıcısından daha fazlasıdır; sinemanın arkasındaki yaratıcı güçtür ve her şeyi bir dünya görüşü etrafında konumlandırır. Bu, görüntünün ritmini, anlatımın akışını ve atmosferin yapısını içermektedir. Bununla birlikte, *auteur* fikri film teorisi alanında birçok amaca sahiptir. Bir filmin gerçek ya da varsayılan yaratıcısı genellikle yönetmendir. Kimi zaman iyi yönetmenleri kötü yönetmenlerden ayırmak amacıyla kullanılan bir değerlendirme kavramıdır (Bordwell & Thompson, 2009, ss. 462-477). Sinema, bir filmin estetik değerini yönetmenin benzersiz yaklaşımına atfeden *auteur* sayesinde sanat düzeyine yükseltilmiştir. Ancak, film yapımının iş birliğine dayalı yönü bu yöntemle sürekli çatışma hâlinindedir.

Sinematografi, sanat yönetimi, oyuncu performansı, kurgu, ses tasarımı, üretim koşulları ve endüstriyel sınırlamalar, filmin yapısını etkileyen önemli unsurlardır. Yönetmenin kararları, geniş bir işgücü ve beceri ağı sayesinde mümkün olmaktadır. Bu bakış açısına göre *auteur*, tekil bir yaratıcıdan çok, üretim sisteminin karar alma sürecini kontrol eden ve eserin nihai bütünlüğünü sağlayan bir merkez gibidir. Geoffrey Nowell-Smith, *auteur* kuramını günümüzde yaygın biçimiyle şu şekilde özetlemektedir (Wollen, 2013, s. 62):

“Kuramın gelişimi sürecinde ortaya çıkan temel sonuçlardan biri, bir *auteur*’ün yapıtını tanımlayan özelliklerin her zaman yüzeyde en kolay fark edilen özellikler olmayabileceğinin keşfedilmesidir. Bu bağlamda eleştirinin amacı, konu ve anlatım düzeyindeki yüzeysel farklılıkların ardında yer alan, temel ve çoğu zaman örtük motiflerden oluşan sağlam bir çekirdeği açığa çıkarmaktır. Bu motiflerin oluşturduğu örüntü, bir *auteur*’ün yapıtlarına özgü yapıyı belirler hem yapıtın içsel bütünlüğünü kurar hem de onu diğer yapıt kümelerinden ayırır.”

Auteur kuramı, farklı ulusal bağlamlarda ortaya çıkmış olsa da ortak bazı temel varsayımlar etrafında şekillenmiştir. Caughie’nin belirttiği üzere, Fransa’da *Cahiers du Cinéma*, Britanya’da *Movie* ve Amerika’da Andrew Sarris çizgisinde gelişen *auteur* yaklaşımı, kolektif üretim koşullarına rağmen filmin değerinin

esasen yönetmenin belirleyici konumundan kaynaklandığını savunur. Bu perspektife göre “anamlı bütünlük”, yönetmenin üretim sürecine hâkim olduğu ölçüde mümkündür; dolayısıyla gerçek bir sanatçı olarak konumlanan *auteur*, filmi kendi bireysel kişiliğinin ve dünya görüşünün ifadesi hâline getirir. Dahası, bu kişilik ve estetik tutum, yönetmenin filmografisi boyunca tematik ve/veya biçimsel bir süreklilik içinde izlenebilir (Caughie, 2001, s. 9). Bu çerçevede *auteur*, yalnızca üretim sürecine katılan bir yönetici değil; filmin anlam bütünlüğünü kuran, estetik tercihleri yönlendiren ve filmografik süreklilik aracılığıyla “imza” bırakan yaratıcı özne olarak tanımlanmaktadır.

Yapay zekâ yaratıcı üretim süreçlerine entegre oldukça, *auteur*’ün “merkezi koordinasyon” işlevini yerine getirdiği daha da belirgin hâle gelmektedir. Algoritmik sistemler görüntü üretimi, düzenleme önerileri, anlatı varyasyonları ve stil simülasyonları gibi farklı yaratıcı süreçlere giderek daha fazla dâhil oldukça yaratıcı sürecin odağı doğrudan üretimden ziyade seçim, yönlendirme ve parametre belirleme süreçlerine doğru kaymaktadır. Teknolojik altyapının özneyi ve üretim koşullarını belirlediği yönündeki yaklaşım, Friedrich Kittler’in programatik ifadesinde açık biçimde formüle edilir: “Medya bizim durumumuzu belirler” (Kittler, 1999, s. 36). Bu kavramın savunduğu görüş, teknolojinin sadece bir aktarım aracı değil, düşünce rejimlerinin, algı rejimlerinin ve üretim pratiklerinin oluşumunda temel bir rol oynadığıdır. Dolayısıyla, yapay zekâ destekli üretim çerçevesinde meydana gelen değişim, sadece araçların yeni bir uzantısı olarak değil, teknolojik sistem tarafından yaratıcı öznenin yeniden konumlandırılması olarak değerlendirilmelidir. Medya mevcut koşullarımızı belirliyor olsa da yapay zekâ teknolojilerinin üretim süreçlerine dâhil edilmesi, yaratıcı çabaların ardındaki mantığı yeniden kurgulamaktadır. Bu ortamda, *auteur*’ün işlevi bağımsız bir üreticiden stratejik bir özneye doğru kaymaktadır ve mevcut teknolojinin sınırları içinde mümkün olanlar dâhilinde çalışmayı önceden belirlenmiş bir yolda yönlendirmektedir.

Algoritmik sistemler veri kümeleri üzerinden örüntüler üretse de hangi veri setinin kullanılacağına, hangi estetik referansın tercih edileceğine ve hangi çıktının nihai ürün olarak seçileceğine karar veren özne hâlâ insandır. Crawford’un belirttiği üzere yapay zekâ sistemleri “kendiliğinden” değil, belirli toplumsal ve politik tercihler çerçevesinde tasarlanır ve yönlendirilir (Crawford, 2021, s. 8). Bu ifade, yapay zekâ sistemlerinin maddi, kurumsal ve iktisadi altyapılardan bağımsız düşünülemediğini açıkça ortaya koymaktadır. Büyük ölçekli üretim

için gereken sermaye birikimi ve sistemlerin optimize ettiği “görme biçimleri”, yapay zekâ teknolojilerinin mevcut egemen çıkarları yeniden üretme eğilimini güçlendirmektedir.

Güncel üretim koşullarında *auteur*, doğrudan üretim yapan bir figür olmaktan ziyade, üretim sürecinin farklı işlevlerini koordine eden bir yapı olarak yeniden tanımlanabilir. Bu çalışma bağlamında bu rol, algoritmik *auteur* kavramı ile karşılanmakta ve estetik bütünlüğü yönlendiren üst düzey bir koordinasyon işlevine işaret etmektedir. Yeni üretim rejimi, klasik *auteur* kuramının temel öncülü olan “anamlı bütünlük” fikrini ortadan kaldırmaz; değişen, bu bütünlüğün kurulduğu uygulama düzlemidir. Günümüzde film, yalnızca çekimlerin bir toplamı değil; aynı zamanda veri setinin belirlenmesi, algoritmik parametrelerin seçimi ve varyasyonlar arasından yapılan küratöryel tercihlerin de bir bileşeni hâline gelmiştir. Bu nedenle yapay zekâ çağında *auteur*, doğrudan üretim yapan bir figürden çok, üretim sürecinin epistemik çerçevesini kuran ve estetik tutarlılığı yöneten stratejik bir özne olarak konumlanmaktadır. Bu dönüşüm, *auteur* kavramının ortadan kalktığını değil; algoritmik *auteur* biçiminde yeniden yapılandığını göstermektedir.

4.2. Promptography: Dilsel Yönlendirme, Estetik Parametreler ve Üretim Mantığı

“Promptografi” terimi, üretken yapay zekâ temelli görüntü üretiminde “*prompt*”un kurucu rolünü vurgulayan bir yaklaşımı ifade eder. Bu yaklaşımda görüntü, fiziksel bir olayın ışık aracılığıyla kaydedilmesi yerine, dilsel bir komutun algoritmik olarak görselleştirilmesiyle ortaya çıkar. Bu durum, fotoğrafın ontolojik temelini “iz” (*index*) kavramı üzerinden açıklayan klasik kuramdan radikal biçimde ayrılır. Roland Barthes, fotoğrafın referansı ile kurduğu zorunlu bağı vurgulayarak her fotoğrafın “*ça a été*” (bu olmuştur) iddiası taşıdığını belirtir (Barthes, 1980, s. 120). Benzer biçimde André Bazin, sinematografik görüntünün gücünü gerçekliğin mekanik olarak izini taşımasına bağlar (Bazin, 1967, s. 14).

Promptografide ise görüntü, fiziksel dünyanın izini değil, veri kümeleri üzerinde eğitilmiş bir modelin olasılıksal örüntülerini temsil eder. Bu bağlamda görüntü, Peirce bakış açısıyla görüntü, indeks olmaktan çok simülasyonel bir üretim hâline gelir; Jean Baudrillard’ın ifadesiyle gerçekliğin yerini alan bir “simülakr” düzenine yaklaşır (Baudrillard, 1994, s. 6). Böylece, promptografi,

görüntünün “gerçekliğin izi” olarak ontolojik önemini ortadan kaldırarak, onu dil komutlarıyla etkinleştirilen olasılıksal bir simülasyon alanına dönüştürür. Bu, fotoğraf ve sinemanın epistemolojik ve estetik söylem için ortaya koyduğu geleneksel gerçeklik iddiasını yeniden gündeme getirmektedir.

Dijital ortamda, bir görüntü fiziksel dünyanın doğrudan bir yansıması değil, dijital kodların hesaplanması ve işlenmesinden elde edilen bir veri yapısıdır. Bu, görüntünün ontolojik durumunu önemli ölçüde değiştirmektedir. Analog fotoğrafçılıkta veya geleneksel filmlerde görüntü, ışığın bir yüzeyle fiziksel etkileşimini yansıtır ancak dijital görüntü, piksel matrislerinde yapılandırılmış ve hesaplama süreçleri aracılığıyla sürekli olarak çoğaltılabilen, matematiksel olarak temsil edilen bir yapıdır. Görüntü artık kaydedilen değil, hesaplanan bir yapıdır. Metinden görüntü üretim modelleri, insan-bilgisayar etkileşimi alanında hızla gelişen bir araştırma ve uygulama sahası oluşturmaktadır. Bu sistemler, doğal dili görsel çıktılara dönüştürerek düşüncelerin doğrudan görsel bir bağlama yerleştirilmesine olanak tanır. Böylece kullanıcılar, soyut fikirlerini teknik çizim ya da ileri düzey sanatsal becerilere ihtiyaç duymadan görselleştirebilirler (Kumar ve Ahemad, 2025, s. 538). Bu bağlamda, dijital kod temelli görüntü üretimi ve metinden-görüntüye modeller, görselliğin ontolojik statüsünü köklü biçimde dönüştürerek estetik üretimi fiziksel gerçekliğin kaydından ziyade dilsel yönlendirme ve algoritmik hesaplama süreçlerine dayalı yeni bir yaratıcı paradigmaya taşımaktadır.

Bu kod tabanlı sistem, görüntüyü modüler ve parametrik bir sisteme dönüştürür. Dijital bir görüntü, renk, kontrast, doku, derinlik, perspektif ve aydınlatma gibi unsurların ayrıştırılmasına ve yeniden birleştirilmesine olanak tanıyan bir dizi değişkenden meydana gelir. Estetik seçimler, fiziksel üretim koşullarından çok yazılım yapılandırmaları ve parametrelerinden etkilenir. Kameralar, lensler ve aydınlatma gibi araçlar, çözünürlük ölçütleri, algoritmik filtreler, gürültü azaltma yöntemleri ve hesaplamalı görselleştirme çerçeveleri ile yer değiştirmiştir. Görüntünün oluşturulması, fiziksel bir anın yakalanmasından çok veri işleme ve yeniden yapılandırmaya bağlıdır. Bu değişim, teknik ekipmanın işlevselliğini belirleyen “program” kavramını ön plana çıkarır. Dijital üretimde, cihaz yalnızca bir kayıt aracı olarak değil, belirli bir olasılıklar alanı içinde çalışan bir sistem olarak çalışır. Üretici, bu sistemin sunduğu alternatifleri değerlendirir ve bu programın sınırları içinde kararlar alır. Üretken yapay zekâ ile bu program, statik

bir teknik temelden, kullanıcıların dil yoluyla manipüle edebileceği dinamik bir çerçeveye dönüşür.

Promptografi bağlamında dil, görüntü üretim sürecinin doğrudan arayüzü hâline gelir. Kullanıcı, betimleyici ifadeler aracılığıyla yalnızca “ne”yin görüneceğini değil, “nasıl” görüneceğini de tanımlamaktadır. Bu bağlamda kullanıcı, yalnızca görüntü üreten bir özne olmaktan ziyade, *prompt* aracılığıyla üretim sürecini yönlendiren bir “*prompt artist*” rolü üstlenmektedir. Ancak bu rol, yaratıcı öznenin tamamını temsil etmez; aksine, algoritmik üretim sürecinin yalnızca bir katmanını oluşturur. Bu işlevsellik, görsel okuryazarlığın yalnızca görselleri çözümleme kapasitesiyle sınırlı olmadığını; aynı zamanda görsel üretimi yönlendirme becerisiyle de bağlantılı olduğunu göstermektedir. Görsel okuryazarlık klasik anlamda, görsel biçimde sunulan bilgiyi anlama, yorumlama ve onunla anlam kurma yetisini ifade eder (Felten, 2008, s. 60). Dolayısıyla *prompt* yazımı, yalnızca teknik bir komut girme işlemi değil; görsel kültür bilgisi, tür estetiği farkındalığı, kompozisyon sezgisi ve kavramsal netlik gerektiren bilişsel bir eylemdir. Bu bağlamda görsel okuryazarlık, üretken yapay zekâ çağında hem alımlayıcı hem kurucu bir kapasiteye dönüşmekte; estetik kararların dil üzerinden yapılandırıldığı yeni bir görsel düşünme pratiğini işaret etmektedir. Bu çerçevede yapay zekânın sanattaki rolü üç temel düzeyde ele alınabilir:

- **Üretim Düzlemi:** Yapay zekâ, estetik karar alma süreçlerini hızlandıran, çeşitlendiren ve parametrik olarak yeniden yapılandıran bir teknik altyapı sunmaktadır. Derin öğrenme modelleri, üretken karşıt ağlar (GAN’lar) ve metinden-görüntüye sistemler gibi yapılar, sanatçının tahayyül alanını genişleten yeni bir görsel üretim rejimi oluşturur. Böylece yaratım süreci, fiziksel malzeme ve araçlara dayalı bir pratikten, veri kümeleri ve algoritmik olasılık alanları üzerinden işleyen bir tasarım sürecine doğru kaymaktadır.
- **Kimlik Düzlemi:** Bu dönüşüm, sanatçının ontolojik konumunu da yeniden tanımlar. Sanatçı artık yalnızca bireysel bir üretici değil; algoritmik sistemleri yöneten, veri setlerini seçen, parametreleri belirleyen ve *prompt* aracılığıyla üretim sürecini yönlendiren bir “dijital küratör” ya da “sistem mimarı” hâline gelmektedir. Bu durum, *auteur* kavramının da yeniden düşünülmesini gerektirir: yaratıcı özne, doğrudan üretim

yapan bir figürden ziyade üretim sistemini tasarlayan ve estetik tutarlılığı yöneten bir konuma evrilmektedir.

- **Alımlama Düzlemi:** Yapay zekâ temelli sanat eserleri, izleyiciyle kurulan ilişkiyi de dönüştürmektedir. İnteraktif ya da adaptif yapılar, eserin sabit ve kapalı bir form olmaktan çıkarak süreçsel ve değişken bir deneyime dönüşmesine yol açar. Bu bağlamda izleyici, yalnızca pasif bir gözlemci değil; algoritmik olarak şekillenen bir deneyimin etkin katılımcısı hâline gelir. Eser, üretim ve alımlama süreçlerinin eşzamanlı olarak iç içe geçtiği dinamik bir yapı kazanır.

4.3. Sinematografik Üretim: Kayıttan Senteze, Setten Olasılık Uzayına

Sinematografi, kamera konumlandırması, ışıklandırma düzenlemeleri ve mekânsal düzenleme yoluyla gerçekliğin belirli bir bölümünün görsel olarak yakalanmasına bağlıdır. Kelimenin tam anlamı hareketle yazmadır. Sinematografi üç temel unsuru içermektedir: (1) çekimin fotoğrafik yanları, (2) çekimin çerçevesi ve (3) çekimin süresi (Bordwell ve Thompson, 2009, s. 162). Kamera, belirli bir çerçeve içinde bedenleri, nesneleri, zamanı kaydeder ve bunları fiziksel dünyanın kalıntıları olarak muhafaza eder. Sinematografik üretim, temelde “kayıt” ve “iz bırakma” kavramlarına dayanır. Görüntü, ışık yoluyla yakalanan fiziksel bir olayın dışavurumudur.

Bu yaklaşım, yapay zekâ destekli prodüksiyon nedeniyle büyük bir dönüşüm geçirmektedir. Görüntü, fiziksel bir olayın optik temsili olmaktan çıkmış, artık yazılı talimatlara göre yürütülen veri setleri üzerinde eğitilmiş modeller tarafından üretilen olasılıksal modellerin görsel çıktısı hâline gelmiştir. Film prodüksiyonu giderek sentetik bir çerçeveye dönüşmektedir; görüntü, fiziksel çevrenin bir yansıması olmaktan çok, algoritmik hesaplamaların bir sonucu hâline gelmektedir. Bu değişim, sinemanın temel üretim sorularını yeniden tanımlamaktadır:

- “Ne kaydedildi?” sorusu, “Ne sentezlendi?” sorusuyla değiştirilmiştir.
- “Kamera nerede konumlandırıldı?” sorusu, “Komut, hangi estetik koordinatları belirledi?” sorusuna dönüşmüştür.

Üretim mantığı çekim merkezli bir çerçeveden seçim merkezli bir çerçeveye geçmektedir. Bu yeni paradigmada, “süreç” bitmiş üründen daha önemli bir role sahiptir. Yapay zekâ çıktısı genellikle tek başına ve kesin bir ürün değildir; denemeler, revizyonlar, parametre değişiklikleri, varyantlar ve küratöryel seçimleri içeren yinelemeli bir sürecin sonucudur. Sonuç olarak, “post” alanı artık sadece son aşama değildir; üretim sürecinde önemli bir karar verme ve seçim mekanizmasına dönüşür. Klasik sinemada kurgunun kaydedilen görüntüler arasındaki bağlantıları yapılandırmasına benzer şekilde, yapay zekâ odaklı üretimde seçim ve varyasyon yönetimi, üretimin temel ilkesi olarak işlev görür. Kurgunun mantığı, üretimin ilk aşamasına yeniden konumlandırılmıştır.

Promptografi, fotoğrafçının rolünün artık teknik görüntü alma becerilerine değil, yapay zekâyı yönlendirme konusundaki kavramsal becerilere odaklandığı çağdaş görsel sanatta önemli bir paradigma değişikliğini simgelemektedir (Tahalea ve Sunarmi, 2025, s. 68). Metin ve model arasındaki etkileşim, görüntünün ortaya çıktığı koşulları belirlemektedir. Işık, kamera, lens ve mekânsal unsurlarla tanımlanan geleneksel sinematografik yazma yöntemleri, dil koordinatları, stilistik referanslar, atmosferik betimlemeler ve varyasyon direktifleri aracılığıyla işleyen yenilikçi bir yazma sistemine yerini bırakmaktadır. Bu değişim, sinema dilinin geçerliliğini yitirdiği anlamına gelmez. Aksine, sinematografik dil ortadan kalkmak yerine gramer düzeyinde yeniden kodlanmaktadır. Çerçeveleme, ışıklandırma, alan derinliği ve atmosfer gibi unsurlar hâlâ mevcuttur, ancak artık fiziksel konfigürasyonlar yerine dil bilimsel özelliklerle tanımlanmaktadır.

Günümüz literatüründe yapay zekâ temelli görüntü üretimi tartışmaları, “*Synthography*” ve “*Promptography*” kavramları etrafında yalnızca terminolojik bir ayrışmaya değil, aynı zamanda üretim sürecinin ontolojik statüsü ve estetik ajansın konumlandırılması açısından derin bir kuramsal farklılaşmaya işaret etmektedir. Bu iki kavram arasındaki ayrım, görüntünün ne olduğu kadar, nasıl üretildiği ve kimin ya da neyin yaratıcı özne olarak kabul edileceği sorularını da yeniden gündeme getirir. Bu bağlamda *Synthography*, görüntünün “sentetik” doğasına vurgu yaparak, onu fiziksel dünyanın optik izinden koparan ve tamamen hesaplamalı süreçlere dayalı bir üretim olarak tanımlar. Fotoğrafın ontolojik temelini oluşturan “ışığın nesne üzerindeki izinin kaydı” fikrinin aksine, burada görüntü; geniş veri setleri üzerinde eğitilmiş yapay sinir ağlarının istatistiksel olasılık dağılımlarına dayanarak yeni görsel örüntüler üretmesiyle ortaya çıkar. Bu durum, *Deep Learning* literatüründe açıkça tanımlandığı üzere, temsilin

doğrudan gerçekliğe referans vermek yerine, olasılıksal modelleme ve örüntü sentezi üzerinden kurulduğunu gösterir (Goodfellow, Bengio ve Courville, 2016, s. 3). Dolayısıyla *Synthography* yaklaşımında, yaratıcı özne bireysel sanatçıdan algoritmik sistemin işleyişine, veri setlerinin yapısına ve modelin parametrelerine doğru kaymaktadır; estetik kararlar büyük ölçüde sistemin öğrenme kapasitesi ve çeşitlilik üretme yeteneği kapsamında ele alınmaktadır.

Synthography terimi, görselin “sentetik” ve makine tabanlı doğasına odaklanarak, fiziksel bir referanstan tamamen kopmuş olasılıksal bir örüntü üretimini teknik ve nötr bir biçimde kategorize etmektedir. Reinhuber’in önerdiği bu terim, görüntünün estetik değerinden veya yaratıcısının niyetinden ziyade, onu var eden üretim sürecinin matematiksel ve algoritmik gerçekliğine dayanır. Bu yaklaşım, yazarın şu ifadesinde açık biçimde karşılık bulur (Reinhuber, 2021, s. 322):

“... Çekim sürecinin kolaylaşması ve görüntü kalitesinin artmasıyla birlikte, özellikle yakalanan gerçekliğin ‘aşırı’ biçimde güzelleştirilmesi ya da estetikleştirilmesine yönelik bir eğilimin ortaya çıktığını gözlemlemekteyiz. Bu nedenle, bu makalede ‘akıllı’ aygıtlar tarafından gerçekleştirilen görüntü üretiminin, fotoğrafın klasik anlayışının ötesinde yeni bir yaratıcı mecranın yolunu açabileceğini öne sürüyorum: *Synthography*.”

Dolayısıyla vurgu, yaratıcı öznenin estetik kararından çok algoritmik sistemin üretim mantığına yönelir. *Synthography*, görüntüyü fiziksel referanstan kopararak sentetik ontoloji içinde konumlandırır. Bu yaklaşımda görüntü, artık ışığın hassas bir yüzeyde bıraktığı kimyasal veya dijital bir iz (*trace*) değildir. Odak, insanın “o an” orada olup deklanşöre basmasından çok, sistemin kendi içindeki üretim mantığına, veri tabanının genişliğine ve algoritmik ağırlıkların hesaplanmasına yönelir. Bu durum, insanı yaratım sürecinin merkezinden alıp, onu devasa bir istatistiksel makinenin başlatıcısı veya pasif bir tüketicisi konumuna iter. Görüntü, sanatçının ruhundan ziyade, makinenin olasılıksal ve sentetik inşasının bir ürünü olarak tanımlanır. Bu tanım, nötr, teknik ve açıklayıcıdır; yaratıcılığı yüceltmez, aksine ontolojik kökenin yapaylığını bilimsel bir netlikle ortaya koyar.

Buna karşılık promptografi, özellikle Boris Eldagsen’in önerdiği çerçevede, üretimin sentetik niteliğinden ziyade yaratıcı sürecin eylemsel boyutuna odaklanır. Burada belirleyici olan, görüntünün yapay oluşu değil; onu tetikleyen *prompt* yazımıdır. Yapay zekâ kullanan görüntü oluşturma

sistemleri, dil komutları (komut istemleri) aracılığıyla çalışır ve her modelin algoritmik mimarisi ile eğitildiği veri setine göre farklı görsel çıktılar üretir. Bu, sinematografik prodüksiyonda bireysel estetik tercihlerin yerini olasılıksal ve çeşitli varyasyonlara dayanan bir prodüksiyon mantığına bırakarak yaratıcı sürecin özünü değiştirir. Geleneksel *auteur* sinemasında yönetmenin kadrajlama, ışıklandırma ve mizansenyle ortaya çıkan benzersiz görsel kavrayış, promptografik üretimde aynı talimatın çeşitli algoritmik yorumlarından üretilen çeşitli ve değişken görsel temsillerle yer değiştirir. Bu ortamda, görüntü, statik bir estetik imzanın sonucu olarak değil, insan-yazılım etkileşimi içindeki çoğul bir potansiyel alanı olarak algılanmalıdır. Bu bağlamda, çalışmada belirli bir örnek *prompt*'un oluşturulması ve aynı komutun farklı yapay zekâ tabanlı görüntü üretim programlarında test edilmesi, kuramsal tartışmayı somutlaştırarak metodolojik açıdan güçlendirecektir.

Synthography ve *Promptography* arasındaki ayrım, yalnızca “sentetik üretim” ile “prompt temelli üretim” arasındaki yüzeysel bir farkı değil; yapay zekâ çağında görüntünün ontolojisi ile yaratıcı öznenin rolünün nasıl yeniden tanımlandığına dair temel bir kuramsal kırılmayı temsil eder. *Synthography*, görüntüyü algoritmik üretim mantığı içinde konumlandırarak insan ajansını geri plana iterken; *Promptography*, aynı üretim sürecini insanın dilsel müdahalesi üzerinden yeniden çerçeveleyerek yaratıcı özneyi farklı bir düzeyde yeniden kurar. Bu ikili yapı, günümüz görsel kültüründe “Üreten kim?” sorusunu teknik bir problem olmaktan çıkarıp estetik ve felsefi bir tartışma alanına dönüştürmektedir.

5. Bulgular

Bu bulgular, belirli bir model performansını ölçmekten ziyade, üretim sürecinin varyasyonel doğasını görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu bölümde, çalışmanın kavramsal çerçevesi ve yöntemsel yaklaşımı doğrultusunda gerçekleştirilen karşılaştırmalı üretim uygulamasından elde edilen bulgular sunulmaktadır. Aynı dilsel girdinin farklı yapay zekâ modelleri tarafından nasıl yorumlandığını inceleyen bu analiz, model mimarileri, veri setleri ve görsel işleme yaklaşımlarına bağlı olarak ortaya çıkan değişken çıktılar üzerinden promptografik üretimin çoğul, olasılıksal ve algoritmik doğasını somutlaştırmayı amaçlamaktadır. Bu karşılaştırmalı uygulama, *auteur* estetiğinin tekil imza anlayışı ile yapay zekâ

temelli üretimin varyasyonel mantığı arasındaki farkı görünür kılarak çalışmanın kuramsal çerçevesini destekleyen analitik bir örnek işlevi görmektedir.

Bu bağlamda üç farklı tematik eksen üzerinden oluşturulan *prompt*'lar—dedektif/polisiye anlatı, Akdeniz sineması estetiği ve arabesk kültürel form—dört ayrı yapay zekâ sistemi (ChatGPT, Meta AI, Hailuo AI ve Google Gemini Nano Banana Pro) aracılığıyla görselleştirilmiştir. Bu çalışmada tercih edilen yapay zekâ uygulamaları, farklı model mimarileri ve veri setlerine dayanan üretim mantıklarını temsil edecek biçimde seçilmiştir. Bu çeşitlilik, aynı dilsel girdinin farklı sistemlerde nasıl değişken estetik çıktılara dönüştüğünü karşılaştırmalı olarak incelemeyi mümkün kılmakta ve promptografik üretimin çoğul doğasını analitik olarak görünür kılmaktadır. Bu temaların tercih edilmesinin temel gerekçesi, her birine ilişkin önceden geliştirilmiş kuramsal ve metinsel birikimin bulunmasıdır; böylece elde edilen görseller yalnızca teknik farklılıklar üzerinden değil, aynı zamanda estetik, kültürel ve anlatısal bağlamlar içinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmektedir. Üretilen çıktılar, temsil biçimi, estetik yönelim, kompozisyon, atmosfer üretimi ve sinematografik tutarlılık gibi önceden tanımlanmış analitik ölçütler doğrultusunda incelenmiş; elde edilen bulgular, yaratıcı ajansın kullanıcı, algoritmik sistem ve veri altyapısı arasında paylaşılan bir üretim süreci içinde işlediğini göstermektedir. Bu doğrultuda, her bir *prompt* örneği aşağıda karşılaştırmalı olarak çözümlenmektedir.

Prompt Örneği 1: Neo-noir gece sahnesi, tek sokak lambası altında bir dedektif, ıslak asfalt yansımaları, chiaroscuro ışık, sık alan derinliği, sinematografik, melankolik, fotogerçekçi, 16:9 yatay kadrage.

Görsel 2. ChatGPT Görsel Üretimi
(Görsel Üretim Tarihi ve Saati: 26.02.2026 - 13:30)

Görsel 3. Meta AI Görsel Üretimi
(Görsel Üretim Tarihi ve Saati: 26.02.2026 - 13:45)

Görsel 4. Hailuo AI Görsel Üretimi
(Görsel Üretim Tarihi ve Saati: 26.02.2026 - 14:00)

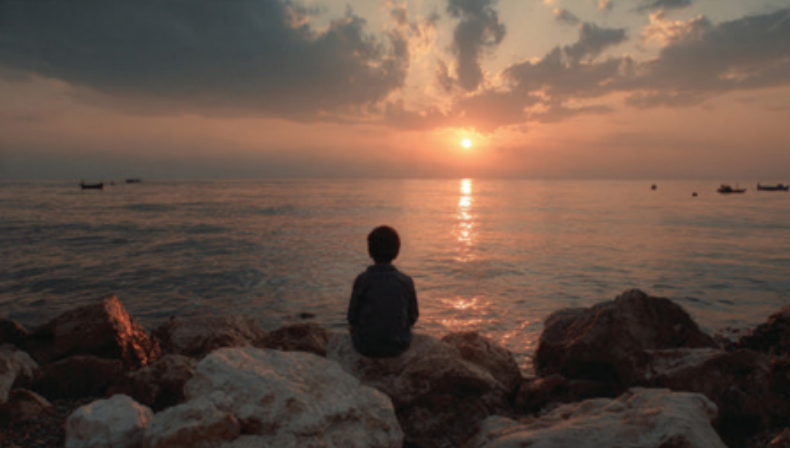
Görsel 5. Google Gemini Nano Banana Pro Görsel Üretimi
(Görsel Üretim Tarihi ve Saati: 26.02.2026 - 14:15)

Prompt Örneği 2: Erkek çocuk kayalık sahilde tek başına oturuyor, yüzü denize dönük, Akdeniz gün batımı, sıcak turuncu ve soluk mavi tonlar, hafif rüzgâr, uzakta küçük balıkçı tekneleri, durağan kompozisyon, geniş kadraj, doğal ışık, şiirsel yalnızlık ve büyüme hissi, fotogerçekçi, sinematografik, 16:9.

Ragıp Taranç ve Özgür Yılmazkol'un birlikte hazırladıkları *Akdeniz Sineması'nın Genel Özellikleri* adlı çalışmada, Akdeniz Sineması'na özgü görsel kodlar on yedi başlık altında sistematik biçimde sınıflandırılmıştır (Taranç ve Yılmazkol, 2019, ss. 25–34). Bu kodlardan biri, anlatıların çoğunlukla erkek çocuk öznenin perspektifi üzerinden kurulması ve hikâyenin bu öznenin büyüme süreciyle paralel biçimde ilerlemesidir. Bu yaklaşım, çocukluk deneyimini yalnızca tematik bir unsur olarak değil, aynı zamanda mekânsal ve zamansal algının inşa edildiği bir anlatı eksenini konumlandırmaktadır. Bu bağlamda oluşturulan özgün *prompt*, Akdeniz Sineması'na özgü söz konusu görsel kodu temel alarak, anlatının erkek çocuk öznenin perspektifi ve büyüme deneyimi etrafında kurgulanmasını amaçlamaktadır. *Prompt*, mekânsal estetik, zamansal yavaşlık ve gözlemsel anlatım biçimleri aracılığıyla, çocukluk ile olgunlaşma arasındaki geçiş sürecini sinematografik bir duyarlılıkla yeniden üretmeyi hedeflemektedir.

Görsel 6. ChatGPT Görsel Üretimi
(Görsel Üretim Tarihi ve Saati: 24.03.2026 - 23:00)

Görsel 7. Meta AI Görsel Üretimi
(Görsel Üretim Tarihi ve Saati: 24.03.2026 - 23:10)

Görsel 8. Hailuo AI Görsel Üretimi
(Görsel Üretim Tarihi ve Saati: 24.03.2026 - 23:20)

Görsel 9. Google Gemini Nano Banana Pro Görsel Üretimi
(Görsel Üretim Tarihi ve Saati: 24.03.2026 - 23:30)

Prompt Örneği 3: 1970'ler Türkiye'sinde geçen arabesk tonlu bir suç hikâyesi; yoksul bir genç geçim sıkıntısıyla yeraltı dünyasına sürüklenir, arka plandaki arabesk şarkılar kader, aşk ve ihanet duygularını yansıtır; sevdiği kadın ile suç arasında kalan karakter trajik sona yaklaşır; gecekondu mahalleleri, yağmurlu sokaklar, neon ışıklar ve dramatik yakın planlarla melodram ve suç iç içe geçer; fotogerçekçi, sinematografik, film grain, 16:9.

Görsel 10. ChatGPT Görsel Üretimi
(Görsel Üretim Tarihi ve Saati: 24.03.2026 - 23:40)

Görsel 11. Meta AI Görsel Üretimi
(Görsel Üretim Tarihi ve Saati: 24.03.2026 - 23:45)

Görsel 12. Hailuo AI Görsel Üretimi
(Görsel Üretim Tarihi ve Saati: 24.03.2026 - 23:50)

Görsel 13. Google Gemini Nano Banana Pro Görsel Üretimi
(Görsel Üretim Tarihi ve Saati: 24.03.2026 - 23:55)

Bu çalışma kapsamında, “Prompt Örneği 1” biçiminde formüle edilen dilsel girdinin farklı yapay zekâ modelleri tarafından nasıl yorumlandığı karşılaştırmalı

olarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, promptografinin özünde yer alan çoğul ve olasılıksal üretim mantığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Nitekim ChatGPT tarafından üretilen görselde dramatik ışık kullanımı ve fotogerçekçi denge öne çıkarken, Meta AI üretiminde atmosferik derinlik ve mekânsal duygu aktarımı daha belirgin bir ressamı estetik üzerinden kurulmaktadır. Buna karşılık Hailuo AI modeli, karakter merkezli kompozisyonu ve anlatısal yoğunluğu ile sahneyi hikâye odaklı bir yapıya dönüştürürken; Google Gemini daha dengeli, teknik açıdan tutarlı ancak estetik riskleri sınırlı bir görsel üretim sunmaktadır. Bu bağlamda, tekil bir *prompt*'un farklı model mimarileri tarafından üretilen çıktılar aracılığıyla çoğul estetik rejimlere ayrışması, yapay zekâ temelli görsel üretimin sabit ve tekil bir gerçeklikten ziyade, modelin eğitim verisi, optimizasyon stratejileri ve görsel öncelikleri doğrultusunda şekillenen varyasyonel bir alan olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, klasik *auteur* kuramının tekil yaratıcı özne anlayışını problematize ederek, yaratıcı sürecin *prompt*, algoritma ve seçim pratikleri arasında dağıldığı yeni bir üretim ontolojisine işaret etmektedir. Bu doğrultuda Tablo 1'de, söz konusu farklılaşmanın kompozisyon, ışık kullanımı, anlatısal yoğunluk ve duygusal etki gibi temel görsel parametreler üzerinden sistematik bir biçimde karşılaştırıldığı görülmektedir.

Model	Temsil Odağı	Kompozisyon	Işık / Renk	Anlatısal Yapı	Duygusal Etki	Genel Değerlendirme
ChatGPT	Sahne + Karakter	Dengeli, Sinematografik	Dramatik	Orta-üst	Gerilim	Sinematik Denge
Meta AI	Atmosfer	Çevresel	Yumuşak	Orta	Melankolik	Atmosfer Güçlü
Hailuo AI	Karakter	Yoğun	Sert	Yüksek	Yoğun	Hikâye Güçlü
Gemini	Teknik	Dengeli	Doğal	Orta	Nötr	Teknik Tutarlı

Tablo 1. Prompt 1 – Dedektif / Polisiye

Bu çalışma kapsamında, “Prompt Örneği 2” biçiminde tanımlanan dilsel girdinin farklı yapay zekâ modelleri tarafından nasıl görselleştirildiği karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bulgular, bu *prompt*'un içerdiği şiirsel yalnızlık, durağanlık

ve büyüme gibi soyut kavramsal öğelerin, her model tarafından farklı estetik stratejiler aracılığıyla somutlaştırıldığını göstermektedir. ChatGPT tarafından üretilen görselde, çocuk figürü ile gün batımı arasındaki ilişki dengeli bir kompozisyon içerisinde kurulmakta; ışığın su yüzeyinde oluşturduğu yansıma ve karakterin konumlandırılması, izleyiciye kontrollü ve sinematografik bir gerçeklik sunmaktadır. Bu yaklaşımda şiirsel yalnızlık duygusu, görsel sadelik ve ışık kullanımı üzerinden inşa edilmektedir. Buna karşılık Meta AI üretiminde atmosferik yoğunluk daha belirgin olup, bulutlar, ışık kırılmaları ve renk geçişleri aracılığıyla sahne daha ressamı bir bütünlük kazanmaktadır. Burada yalnızlık duygusu, karakterden ziyade doğa ve çevresel unsurlar üzerinden kurulmaktadır. Hailuo AI modeli ise karakteri daha yakın ve belirgin bir biçimde konumlandırarak, büyüme hissini bireysel deneyim üzerinden görünür kılmaktadır. Çocuğun duruşu, mekânla kurduğu ilişki ve detaylı beden dili, görseli yalnızca bir manzara olmaktan çıkararak anlatsal bir çerçeveye taşımaktadır. Buna karşın Google Gemini üretimi, daha dengeli ve teknik olarak tutarlı bir yapı sergilemekle birlikte, duygusal yoğunluk açısından daha nötr bir temsil üretmektedir. Işık, renk ve kompozisyon öğeleri doğru biçimde yerleştirilmiş olsa da şiirsel yalnızlık ve büyüme gibi kavramlar daha sınırlı bir estetik düzlemde karşılık bulmaktadır. Bu karşılaştırma, aynı *prompt* içerisinde yer alan somut (mekân, ışık, kompozisyon) ve soyut (duygu, atmosfer, anlam) öğelerin, farklı yapay zekâ modelleri tarafından farklı ağırlıklarla yorumlandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, yapay zekâ temelli görsel üretimin yalnızca betimleyici bir model değil; aynı zamanda yorumlayıcı ve seçici bir mekanizma olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla promptografi bağlamında görsel üretim, tekil bir estetik çıktıya indirgenemeyen; model mimarisi, eğitim verisi ve algoritmik öncelikler doğrultusunda çeşitlenen çoğul bir görsel ontolojiye işaret etmektedir. Bu doğrultuda Tablo 2’de, söz konusu farklılaşmanın kompozisyon, ışık kullanımı, anlatsal yoğunluk ve duygusal etki gibi temel görsel parametreler üzerinden sistematik bir biçimde karşılaştırıldığı görülmektedir.

Model	Temsil Odağı	Kompozisyon	Işık / Renk	Anlatsal Yapı	Duygusal Etki	Genel Değerlendirme
ChatGPT	Çocuk-mekân	Geniş	Doğal	Orta	Şiirsel	Dengeli
Meta AI	Doğa	Yayılmış	Yoğun	Düşük	Atmosferik	Duygusal

Model	Temsil Odağı	Kompozisyon	Işık / Renk	Anlatısal Yapı	Duygusal Etki	Genel Değerlendirme
Hailuo AI	Bireysel	Yakın	Net	Orta-Yüksek	Büyüme	Anlatı Güçlü
Gemini	Denge	Stabil	Kontrollü	Düşük	Nötr	Zayıf Duygu

Tablo 2. Prompt 2 – Akdeniz / Şiirsel Yalnızlık

Bu çalışma kapsamında, “Prompt Örneği 3” biçiminde formüle edilen dilsel girdinin, farklı yapay zekâ modelleri tarafından nasıl görselleştirildiği karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, bu *prompt*’un içerdiği anlatısal yoğunluk ile kültürel referansların, modeller arasında yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda estetik ve ideolojik düzeyde farklı temsillere dönüştüğünü göstermektedir. ChatGPT tarafından üretilen görselde, çok katmanlı bir kompozisyon aracılığıyla hem bireysel hem de mekânsal anlatı eşzamanlı olarak kurulmaktadır. Ön planda karakterlerin yüz ifadeleri üzerinden melodramatik gerilim görünür kılınırken arka planda dar sokak ve yağmur altındaki figür, hikâyenin suç eksenli akışını imlemektedir. Bu yaklaşım, arabesk anlatının kader ve içsel çatışma temalarını sinematografik bir süreklilik içerisinde bütünleştirmektedir. Buna karşılık Meta AI üretiminde anlatı, daha öznel ve psikolojik bir düzleme indirgenerek karakterin yüzüne odaklanan yakın plan üzerinden kurulmaktadır. Yağmur damlalarıyla kaplı cam yüzeyi ve arka plandaki renkli ışıklar, karakterin içsel kırılganlığını yansıtan görsel metaforlar olarak işlev görmektedir. Hailuo AI modeli ise daha parçalı ve kolaj benzeri bir görsel dil kullanarak, arabesk kültürün mekânsal ve kültürel göstergelerini doğrudan görünür kılmaktadır. “Gazino” tabelaları, arabesk müzik referansları ve popüler kültüre ait ikonografik unsurlar, görseli yalnızca bir sahne olmaktan çıkararak dönemin kolektif hafızasına göndermede bulunan bir temsil alanına dönüştürmektedir. Bu bağlamda anlatı, bireysel trajediden ziyade toplumsal ve kültürel bir bağlama yerleşmektedir. Buna karşın Google Gemini üretimi, daha dengeli ve fotogerçekçi bir yaklaşım sergileyerek karakteri mekân içerisinde konumlandırmakta ancak dramatik aşırılıkları sınırlayarak daha gözlemsel ve nötr bir temsil üretmektedir. Neon ışıklar ve sokak dokusu mevcut olmakla birlikte, arabesk estetiğin yoğun melodramatik yapısı bu modelde daha geri planda kalmaktadır. Bu karşılaştırma, aynı anlatısal *prompt*’un farklı yapay zekâ

modelleri tarafından yalnızca görselleştirilmediğini; aynı zamanda yeniden yorumlandığını ortaya koymaktadır. Arabesk sinemanın kader, aşk, yoksulluk ve toplumsal sıkışmışlık gibi temel temaları, her modelde farklı görsel stratejiler aracılığıyla yeniden kurulmakta; bu durum tekil bir estetik gerçeklik yerine, model mimarisi, eğitim verisi ve algoritmik önceliklere bağlı olarak çeşitlenen çoğul temsillerin üretildiğini göstermektedir. Dolayısıyla promptografi bağlamında yapay zekâ temelli görsel üretim, yalnızca betimleyici bir süreç değil, aynı zamanda yorumlayıcı ve seçici bir mekanizma olarak değerlendirilmelidir. Bu durum, klasik *auteur* kuramının tekil yaratıcı özne anlayışını problematize ederken, yaratıcı üretimin *prompt*, algoritma ve model arasındaki ilişkiyel bir ağ içerisinde yeniden tanımlandığı yeni bir görsel ontolojiye işaret etmektedir. Bu doğrultuda Tablo 3'te, söz konusu farklılaşmanın kompozisyon, ışık kullanımı, anlatsal yoğunluk ve duygusal etki gibi temel görsel parametreler üzerinden sistematik bir biçimde karşılaştırıldığı görülmektedir.

Model	Temsil Odağı	Kompozisyon	Işık / Renk	Anlatsal Yapı	Duygusal Etki	Genel Değerlendirme
ChatGPT	Karakter Mekân	Katmanlı	Neon	Yüksek	Melodram	Bütünlüklü
Meta AI	Psikoloji	Yakın plan	Yumuşak	Orta	Psikolojik	İçsel
Hailuo AI	Kültürel	Kolaj	Parlak	Yüksek	Toplumsal	Kültürel Güçlü
Gemini	Denge	Klasik	Kontrollü	Orta	Nötr	Güvenli

Tablo 3. Prompt 3 – Arabesk

Üç tablo birlikte değerlendirildiğinde, aynı dilsel girdilerin farklı yapay zekâ modelleri tarafından yalnızca görselleştirilmediği, aynı zamanda model mimarisi, eğitim verisi ve algoritmik öncelikler doğrultusunda yeniden yorumlandığı görülmektedir. ChatGPT'nin sinematografik denge ve kompozisyon bütünlüğüne, Meta AI'nın atmosfer ve duygu üretimine, Hailuo AI'nın anlatsal yoğunluk ve karakter merkezli yapı kurulumuna, Google Gemini'nin ise teknik doğruluk ve kontrollü temsile yönelmesi; yapay zekâ temelli görsel üretimin tekil bir estetikten ziyade çoğul ve varyasyonel bir temsil alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, promptografinin özünde yer alan olasılıksal üretim

mantığını görünür kılarken, yaratıcı sürecin sabit bir özneye değil, model, veri ve seçim pratikleri arasında dağılan ilişkisel bir yapıya dayandığını göstermektedir.

Bu çalışma kapsamında incelenen üç farklı *prompt* örneğinin dört ayrı yapay zekâ modeli tarafından üretilen toplam on iki görsel çıktısı, promptografinin çoğul ve olasılıksal üretim mantığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Aynı dilsel girdinin farklı model mimarileri, eğitim verileri ve algoritmik öncelikler doğrultusunda farklı estetik, anlatısal ve duygusal temsillere dönüşmesi, yapay zekâ temelli görsel üretimin tekil ve sabit bir gerçekliğe değil, varyasyonel bir ontolojiye dayandığını göstermektedir. Bu bağlamda üretim süreci yalnızca betimleyici bir aktarım değil; aynı zamanda modelin içsel yapılarına bağlı olarak işleyen yorumlayıcı ve seçici bir mekanizma niteliği taşımaktadır.

Bu dönüşüm, klasik *auteur* kuramının tekil yaratıcı özne anlayışını doğrudan problematize etmekle birlikte, *auteur* kavramını ortadan kaldırmak yerine işlevsel olarak yeniden tanımlamaktadır. Geleneksel sinemada yaratıcı kararlar yönetmen, görüntü yönetmeni ve kurgu süreçleri etrafında yoğunlaşırken; yapay zekâ temelli üretimde bu kararlar, üretim sürecinin farklı katmanlarına dağılan çoklu roller aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle *auteur*, doğrudan üretim yapan bir özne olmaktan ziyade, üretim sürecini yönlendiren, varyasyonlar arasından seçim yapan ve estetik bütünlüğü kuran bir üst koordinasyon rolü üstlenir. Bu çalışma bağlamında bu rol, “algoritmik *auteur*” kavramı ile karşılanmakta; söz konusu özne, üretim sürecinde dilsel yönlendirme (*prompt artist*), varyasyon seçimi (dijital küratör) ve sistem organizasyonu (tasarımcı-yönetici) gibi işlevleri bütünleştiren bir yapı olarak ele alınmaktadır. Böylece yaratıcı eylem, doğrudan üretimden çok yapılandırma, yönlendirme ve seçim süreçleri üzerinden anlam kazanmaktadır.

Bu çerçevede, *prompt artist*’in etkinlik alanı da mutlak bir özgürlükten ziyade, modelin sunduğu olasılıklar alanı ile sınırlıdır. Vilém Flusser’ın belirttiği üzere, fotoğrafçı özgürlüğünü ancak aygıtın programı içinde kullanabilir (1983, ss. 27–28). Yapay zekâ temelli üretimde benzer bir durum söz konusudur: *prompt artist*, görüntüyü “yoktan var eden” bir özne değil; modelin veri yapısı, algoritmik sınırları ve parametreleri içinde yönlendirme yapan bir aktördür. Bu nedenle yaratıcı süreç, doğrudan üretimden çok, olasılık alanını organize etme, çıktılar arasından seçim yapma ve estetik tutarlılığı kurma pratiğine dönüşmektedir. Bu anlamda algoritmik *auteur*, kamerayı kullanan bir yönetmenden ziyade, üretim

sistemini yöneten ve anlamlı bütünlüğü kuran küratöryel bir özne olarak yeniden konumlandırılmaktadır. Aşağıdaki tablo, geleneksel sanatçı ile *prompt artist* arasındaki bu yapısal farkı karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır.

Özellik	Geleneksel Sanatçı	Prompt Artist
Araç	Fırça, Kamera, Fiziksel Ortam	Yazı (Prompt), YZ Modeli
Üretim Süreci	El Emeği, Doğrudan Üretim	Yönlendirme, Seçme, Eleme
Tekniğe Müdahale	Doğrudan	Dolaylı (Model Yönlendirmesi)
Estetik Kontrol	Fiziksel Düzeyde	Kavramsal ve Dilsel Düzeyde

Tablo 4. Geleneksel Sanatçı ile Prompt Artist Arasındaki Farklılıklar

5. Sonuç

Bu çalışma, üretken yapay zekâ teknolojilerinin sinematografik görüntünün ontolojik statüsünde yarattığı dönüşümü yeniden değerlendirmektedir. Geleneksel fotoğraf ve sinema teorisinin temelini oluşturan göstergesel paradigma, üretken modellerin olasılıksal üretim mantığı karşısında yapısal bir değişime uğramaktadır. Görüntü artık fiziksel gerçekliğin optik izini taşıyan bir temsil değil; veri setleri üzerinden öğrenilmiş örüntülerin algoritmik olarak yeniden düzenlenmesiyle ortaya çıkan hesaplamalı bir yapı olarak belirlemektedir. Bu dönüşüm, temsil ile referans arasındaki doğrudan bağı zayıflatmakta ve görsel ontolojiyi “iz” temelli bir anlayıştan “olasılık” temelli bir üretim alanına kaydırmaktadır. Bu ontolojik kayma, yalnızca teknik bir değişimi değil; aynı zamanda sinema düşüncesinin temel kavramlarını yeniden ele almayı gerektiren kuramsal bir kırılmayı ifade etmektedir. Tanıklık, gerçeklik, belgesel değer ve sanatsal otorite gibi kavramlar, artık sabit referanslara dayalı olarak değil, üretim süreçlerinin yapısı içinde yeniden tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yaratıcı özne ne yalnızca insana ne de bütünüyle algoritmik sistemlere atfedilebilir; aksine, kullanıcı, model, veri seti ve arayüzler arasında paylaşılan bir etkileşim alanı olarak yeniden tanımlanır. Bu nedenle yaratıcı özne ortadan kalkmaz; işlevsel olarak yeniden yapılandırılır.

Bu yeniden yapılandırma, *auteur* kavramının da dönüşümünü beraberinde getirmektedir. Klasik sinemada estetik bütünlük, fiziksel üretim süreçleri üzerindeki doğrudan kontrol aracılığıyla kurulurken; yapay zekâ temelli üretimde bu bütünlük, parametrik yönlendirme, model seçimi, varyasyon yönetimi ve küratöryel entegrasyon süreçleri üzerinden sağlanmaktadır. Bu nedenle *auteur*, üretim araçlarını doğrudan kullanan bir figür olmaktan ziyade, üretim sistemini yönlendiren ve estetik tutarlılığı kuran bir koordinasyon öznesine dönüşmektedir. Bu çalışma bağlamında bu özne, “algoritmik *auteur*” kavramı ile karşılanmakta; *prompt* yönlendirmesi (*prompt artist*), varyasyon seçimi (dijital küratör) ve sistem organizasyonu (tasarımcı-yönetici) gibi farklı işlevleri bütünləştiren bir üst düzey yapı olarak tanımlanmaktadır.

Promptografi kavramı, bu dönüşümün kavramsal merkezini oluşturmaktadır. Görüntü üretiminin ışık temelli bir kayıt sürecinden dil temelli bir yönlendirme sürecine kayması, sinematografik üretimin temel mantığını yeniden tanımlamaktadır. Bu bağlamda sinema, fiziksel gerçekliği kaydeden bir sanat olmaktan çıkarak, olasılıklar alanını düzenleyen ve seçen bir üretim pratiğine dönüşmektedir. Ancak bu durum, sinema dilinin ortadan kalktığı anlamına gelmemekte; aksine, sinematografik estetiğin dilsel ve algoritmik düzlemde yeniden kodlandığını göstermektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, yapay zekâ temelli sinematografik üretimin *auteur* kuramını geçersiz kılmadığını; aksine onu yeni üretim koşulları içinde yeniden bağlamsallaştırdığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda promptografi, yalnızca teknik bir üretim yöntemi değil, sinema düşüncesinde ontoloji, estetik ve yaratıcı ajans kavramlarını yeniden yapılandıran kuramsal bir eşik olarak değerlendirilmelidir. Yapay zekâ odaklı sinematografik üretim, bu yönüyle yalnızca bir teknolojik yenilik değil; film felsefesi açısından yeni bir düşünme biçiminin başlangıcına işaret etmektedir.

Bu çalışma ayrıca, yaratıcı öznenin ortadan kalktığı yönündeki indirgemeci yaklaşımların ötesine geçerek öznenin yapay zekâ temelli üretim süreçlerinde farklı işlevler arasında yeniden örgütlendiğini göstermektedir. Bu yeniden örgütlenme ancak algoritmik *auteur* kavramı üzerinden bütünlüklü biçimde kavranabilir. Gelecek çalışmaların, bu kuramsal çerçeveyi somut film örnekleri üzerinden genişletmesi, etik ve hukuki boyutları derinleştirmesi ve izleyici alımlamasının bu yeni estetik rejim içinde nasıl dönüştüğünü incelemesi önem taşımaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Barthes, R. (1980). *La chambre claire*. Paris: Gallimard.
- Barthes, R. (1981). *Camera lucida: Reflections on photography*. New York City: Hill and Wang.
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation* (S. F. Glaser, Trans.). University of Michigan Press.
- Bazin, A. (1967). *What is cinema?* California: University of California Press.
- Bordwell, D., & Thompson, K. (2009). *Film Sanatı Bir Giriş*. (E. Yılmaz, & E. S. Onat, Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Caughie, J. (2001). *Theories of Authorship*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Charr, M. (2025, Mart 11). *Artificial Intelligence, What is Promptography, and Should Museums Exhibit It?* Şubat 8, 2026 tarihinde Museum Next: <https://www.museumnext.com/article/what-is-promptography-and-should-museums-exhibit-it> adresinden alındı
- Crawford, K. (2021). *Atlas of AI*. London: Yale University Press.
- Felten, P. (2008). Visual literacy. *Change: The Magazine of Higher Learning*, 40(6), 60–64.
- Glynn, P. (2023, Nisan 18). *2023 Sony Fotoğrafçılık Ödülleri'nde bir ödülün, yapay zekâ ürünü fotoğrafa verildiği ortaya çıktı*. Şubat 12, 2026 tarihinde BBC New Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cp0j05lelr1o> adresinden alındı
- Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep learning*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kittler, F. A. (1999). *Gramophone, film, typewriter*. California: Stanford University Press.
- Kumar, S., & Ahemad, I. (2025). Prompt Engineering as Visual Learning: Crafting Graphics through Text-to-Image Models. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR)*, 8(12), 537-572.
- Manovich, L. (2016). What is Digital Cinema. S. Denson, & J. Leyda içinde, *Post Cinema Theorizing 21 St-Century Film* (s. 20-51). Reframe Books.
- Maxwell, J. A. (2012). *A realist approach for qualitative research*. SAGE.

- Reinhuber, E. (2021). *Synthography—An invitation to reconsider the rapidly changing toolkit of digital image creation as a new genre beyond photography*. In International Conference on ArtsIT, Interactivity and Game Creation (pp. 321-331). Cham: Springer International Publishing.
- Sarris, A. (1962). *Notes on the auteur theory in 1962*. New York: Film Culture.
- Silva, M. R. D. (2023). *Fotografia analógica, fotografia digital e Promptography: igualdades, divergências e desafios futuros* (Bachelor's thesis, [sn]).
- Swedberg, R. (2014). *The art of social theory*. Princeton University Press.
- Tahalea, S. A., & Sunarmi, S. (2025). *Dinamika Sosial Inovasi Promptography: Studi Kasus Karya Pseudomnesia Oleh Boris Eldagsen Dalam Perspektif Teori Alvin Boskoff*. *Specta*, 67-82.
- Taraç, R., & Yılmazkol, Ö. (2019). Akdeniz Sineması'nın Genel Özellikleri. Ö. Yılmazkol içinde, *Akdeniz Sineması* (s. 25-34). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Truffaut, F. (1954). *Une certaine tendance du cinéma français*. Cahiers du cinéma.
- Wollen, P. (2013). *Signs and Meaning in the Cinema 5th Edition*. London: Palgrave Macmillan.

Kaynak: Magnific

Yapay Zekânın Kusursuz Algoritmaları Karşısında İnsan Kusurunun Estetik Değeri

➔ Mine ARTU MUTLUGÜN*

Öz

Bu çalışma, yapay zekâ temelli sanatsal üretimlerde öne çıkan teknik kusursuzluk anlayışı ile insan sanatındaki kusur kavramı arasındaki gerilimi incelemektedir. Yapay zekânın sunduğu kusursuzluk algısı, kusuru ortadan kaldırılması gereken bir eksiklik olarak konumlandırırken, çağdaş estetik yaklaşımlar kusuru anlam üretimini, özgünlüğü ve estetik derinliği besleyen kurucu bir unsur olarak ele almaktadır. Çalışma; estetik felsefesi, yaratıcılık kuramları, dijital kültür eleştirisi, yapay zekâ çalışmaları ve bedenlenmiş deneyim kuramları temelinde, yapay zekâ üretimlerindeki kusursuzluk paradigması ile insan sanatsal üretimindeki kusur olgusunu karşılaştırmalı ve eleştirel bir çerçevede analiz etmektedir. İnsan ve yapay zekâ üretimleri, zamansallık, niyet ve öznellik ekseninde karşılaştırılmış, ayrıca nöroestetik ve algı çalışmalarına ilişkin bulgular sentezlenmiştir. Çalışma, estetik değerin yalnızca biçimsel çıktı kalitesine indirgenemeyeceğini, üretim sürecine içkin zamansallık, risk ve öznel deneyimle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda “kusurun ontolojik ağırlığı” kavramı önerilmekte ve yapay zekâ üretimlerinde gözlenen duygusal ve anlamsal eksiklik kuramsal olarak tartışılmaktadır. Sonuç olarak çalışma, estetik değerin yalnızca üründe değil, üretim sürecine içkin kırılganlık ve öznel deneyimde temellendiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Kusur, Estetik, Ontoloji, Sanat

*Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü, Bursa, Türkiye
E-mail: mineartu1972@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2080-6613

Derleme Makalesi

Geliş Tarihi: 06.02.2026 Revize Tarihi: 25.04.2026 Kabul Tarihi: 12.05.2026

DOI: 10.37679/trta.1882002 İZ: JA44BC42XZ

The Aesthetic Value of Human Imperfection in the Age of Artificial Intelligence's Flawless Algorithms

➔ Mine ARTU MUTLUGÜN

Abstract

This study examines the tension between the notion of technical perfection in AI-based artistic production and the concept of imperfection in human art. While artificial intelligence frames imperfection as a deficiency to be eliminated, contemporary aesthetic approaches consider it a constitutive element that fosters meaning-making, originality, and aesthetic depth. Drawing on aesthetic philosophy, theories of creativity, critiques of digital culture, studies of artificial intelligence, and theories of embodied experience, the study offers a comparative and critical analysis of the paradigm of perfection in AI-generated outputs and the phenomenon of imperfection in human artistic production. Human and AI productions are compared along the axes of temporality, intentionality, and subjectivity, while findings from neuroaesthetic and perceptual studies are also synthesized. The study argues that aesthetic value cannot be reduced to the formal quality of the output alone but must be evaluated in relation to temporality, risk, and subjective experience inherent in the production process. In this context, the concept of the "ontological weight of imperfection" is proposed, and the emotional and semantic deficiencies often observed in AI-generated works is discussed theoretically. Consequently, the study suggests that aesthetic value is grounded not only in the final product but also in the fragility and subjective experience embedded in the process of creation.

Keywords: Artificial Intelligence, Imperfection, Aesthetics, Ontology, Art

1. Giriş

Son yıllarda yapay zekâ tabanlı üretken modellerin sanat alanında yaygınlaşması, yaratıcı eylemin doğası, sanatçı kimliği ve estetik değer kavramlarını yeniden tartışmaya açmıştır. Yapay zekânın yüksek doğruluk, tekrar edilebilirlik ve teknik kusursuzluk kapasitesi, insan sanatsal üretiminde belirleyici olan hata, eksiklik ve özneliliği daha görünür hâle getirmiştir (Boden, 2016, ss. 131–155; Manovich, 2019, ss. 12–25).

Sanat tarihi boyunca yaratıcı üretim, bedensel deneyim, belirsizlik ve hata ile iç içe ilerlemiştir. Buna karşılık güncel yapay zekâ sistemleri, teknik açıdan tutarlı ve çoğu zaman “kusursuz” olarak algılanan çıktılar üretmektedir. Bu karşıtlık, estetik değer yalnızca ortaya çıkan ürün üzerinden mi yoksa üretim sürecine içkin zamansallık, risk ve öznellik üzerinden mi tanımlanması gerektiği sorusunu gündeme getirmektedir.

Bu bağlamda ortaya çıkan temel konu, yapay zekâ üretimlerinin kusursuzluk ideali ile insan sanatındaki kusurun estetik ve ontolojik işlevi arasındaki gerilimin nasıl anlaşılması gerektiğidir. İnsan kusuru, sanatsal üretimde yalnızca bir eksiklik midir, yoksa anlam üretimini ve estetik derinliği mümkün kılan kurucu bir unsur olarak mı değerlendirilmelidir?

Yapay zekâ destekli üretim araçlarının yaygınlaşması, yalnızca yeni bir teknolojik aracın sanat alanına girişi olarak değil, aynı zamanda estetik yargının epistemolojik zemininin yeniden kurulması açısından da değerlendirilebilir. Sanat tarihinde üretim araçları değiştikçe, sanat eserinin değeri, özgünlüğü ve otantikliği üzerine geliştirilen ölçütlerin de dönüştüğü bilinmektedir. Fotoğrafın ortaya çıkışıyla resim sanatında temsil işlevinin değişmesi, sinemanın ortaya çıkışıyla performatif zamanın yeniden tanımlanması ve dijital medyanın yükselişiyle çoğaltılabilirlik kavramının yeniden tartışılması buna örnek olarak gösterilebilir. Yapay zekâ bu tarihsel dönüşüm çizgisinde, üretimi, üretim biçimini ve yaratıcı öznenin tanımını da tartışmaya açmıştır.

Bu bağlamda güncel tartışmaların merkezinde yer alan temel soru, estetik değer teknik karmaşıklık veya görsel mükemmeliyet üzerinden mi, yoksa üretimin taşıdığı insani izler üzerinden mi kurulduğudur. Yapay zekâ sistemlerinin kısa sürede yüksek düzeyde doğruluk üretebilmesi, insan sanatında geleneksel olarak değer atfedilen emek, deneyim, hata ve sezgi gibi kavramların yeniden

değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle yapay zekâ estetiği üzerine yürütülen tartışmalar yalnızca teknoloji eleştirisi değil, aynı zamanda insan varlığının estetik konumunun yeniden düşünülüp değerlendirilmesi anlamına gelmektedir.

Bu çalışma, kusuru estetik bir eksiklik değil, üretim sürecinin ontolojik yapısını belirleyen zamansal ve bedensel bir yoğunluk olarak yeniden kavramsallaştırarak yapay zekâ estetiği literatürüne süreç-temelli bir katkı sunmaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, yapay zekâ temelli sanatsal üretimler ile insan sanatı arasındaki estetik farkı kuramsal düzlemde inceleyen nitel ve yorumlayıcı bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmada herhangi bir deneysel veri üretimi yapılmamış, tüm analiz literatür temelli karşılaştırmalı okuma ve hermenötik yorumlama yaklaşımı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel amacı, estetik değerin biçimsel çıktıdan ziyade üretim sürecinin ontolojik yapısı üzerinden nasıl kavramsallaştırılabileceğini tartışmaktır.

Bu araştırma, metinler arası anlam katmanlarının yalnızca içerik düzeyinde değil, kavramların tarihsel dönüşümü üzerinden de okunmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle çalışma, estetik kuramları yalnızca açıklayıcı kaynaklar olarak kullanmayıp yapay zekâ bağlamında yeniden işlevselleştirilen kavramsal araçlar olarak ele almaktadır. Kusur kavramının klasik estetikten dijital kültüre uzanan dönüşümü, burada yalnızca terminolojik değil, aynı zamanda epistemolojik bir yeniden konumlanma olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada kusur;

- (1) Teknik hata,
- (2) Estetik sapma,
- (3) Ontolojik iz olmak üzere üç düzlemde ele alınmaktadır.

2.2. Veri Kaynağı ve Literatür Seçimi

Araştırmanın veri seti, yapay zekâ ve sanat ilişkisini ele alan kuramsal, eleştirel ve deneysel literatürden oluşturulmuştur. Kaynaklar, estetik felsefesi, dijital kültür çalışmaları, posthümanist teori ve deneysel estetik araştırmaları kapsayacak biçimde seçilmiştir.

Literatür seçimi üç temel ölçüte göre yapılmıştır:

- (1) Estetik felsefesi bağlamında kusur ve eksiklik kavramını tartışan kuramsal çalışmalar,
- (2) Dijital kültür, algoritmik üretim ve posthümanist estetik üzerine geliştirilen teorik yaklaşımlar,
- (3) Yapay zekâ üretimlerinin algısal ve bilişsel değerlendirmesini ele alan deneysel araştırmalar.

2.3. Analitik Yaklaşım

Çalışmada eleştirel kuram ve hermenötik analiz yaklaşımı birlikte kullanılmıştır. Analiz, doğrulayıcı (positivist) bir model yerine yorumlayıcı bir epistemolojiye dayanmaktadır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar istatistiksel genelleme niteliğinde değil, literatür temelli kavramsal çıkarımlar olarak değerlendirilmelidir.

2.4. Analiz Süreci

Analiz süreci üç aşamalı bir yorumlayıcı protokol üzerinden gerçekleştirilmiştir:

1. **Kavramsal Kodlama:** Literatürde “kusur”, “kusursuzluk”, “zamansallık”, “öznellik”, “niyet” ve “algoritmik üretim” gibi temel kavramlar belirlenmiştir.
2. **Karşılaştırmalı Okuma:** İnsan sanatı ile yapay zekâ üretimleri, belirlenen kavramsal eksenler üzerinden karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.
3. **Kuramsal Sentez:** Elde edilen yorumlar bir araya getirilerek estetik ve ontolojik düzlemde bütüncül bir kuramsal çerçeve oluşturulmuştur.

2.5. Analitik Çerçeve

Analiz aşağıdaki dört ana kavramsal eksen üzerinden yapılandırılmıştır:

- Kusur / kusursuzluk karşıtlığı,
- Zamansallık ve geri dönüşsüzlük,
- Öznellik ve niyet atfı,
- Ontolojik üretim rejimi (insan / yapay zekâ).

Bu çerçeve, insan ve yapay zekâ üretimleri arasındaki farkın yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda varoluşsal ve üretim-temelli bir farklılık olarak ele alınmasına imkân sağlamaktadır.

2.6. Tematik Analiz Kategorileri

Literatür taraması sırasında elde edilen veriler aşağıdaki tematik kategoriler doğrultusunda değerlendirilmiştir:

- A. Yapay zekâ ve insan yaratıcılığı ilişkisi,
- B. Estetik derinlik ve anlam üretimi,
- C. Stil, biçim ve çeşitlilik,
- D. Yenilikçilik ve üretkenlik düzeyi,
- E. Alımlama ve yorumlayıcı etkileşim süreçleri.

Bu kategoriler, karşılaştırmalı literatür analizinde yapılandırıcı bir okuma matrisi olarak kullanılmıştır.

2.7. Geçerlilik ve Sınırlılıklar

Bu çalışma, deneysel veri üretimine dayanmadığı için elde edilen sonuçlar istatistiksel genelleme iddiası taşımaz. Analizler, literatür temelli yorumlayıcı çıkarımlar ve kuramsal sentezler niteliğindedir. Bu nedenle ulaşılan sonuçlar kesin doğrular değil, mevcut literatür içindeki kuramsal eğilimlere dayalı açıklayıcı öneriler olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca seçilen literatür, yapay zekâ ve sanat alanındaki tüm üretim çeşitliliğini kapsamamaktadır. Bu durum çalışmanın doğal bir sınırlılığını oluşturmaktadır.

2.8. Epistemolojik Düzeylendirme

Bu kuramsal çerçeve, özet bölümünde genel hatlarıyla sunulan literatürün epistemolojik düzeylere ayrıştırılmış ve metodolojik olarak yeniden yapılandırılmış bir versiyonudur. Bu çalışmada kullanılan literatür üç farklı epistemolojik düzlemde ele alınmıştır.

Birinci düzlem, estetik ve varlık felsefesi bağlamında Benjamin, Heidegger, Bergson ve Hansen gibi düşünürlerin kuramsal yaklaşımlarını içermektedir. Bu düzlem, sanat, algı ve varlık ilişkisini yorumlayıcı-felsefi bir çerçevede ele alarak çalışmanın ontolojik temelini oluşturmaktadır.

İkinci düzlem, dijital kültür ve posthümanist teori kapsamında Manovich, Kittler, Hayles, Floridi, Chalmers ve Coeckelbergh gibi yazarların geliştirdiği kavramsal modellerden oluşmaktadır. Bu düzlem, yapay zekâ, dijitalleşme ve insan sonrası düşünce ekseninde teknik ve teorik kavramsallaştırmaları içermektedir.

Üçüncü düzlem ise Dietvorst, Wagemans, Hong ve Elgammal gibi araştırmacıların deneysel bulgularına dayanan çalışmalardan oluşmaktadır. Bu düzlem, yapay zekâ üretimi, algı, yaratıcılık ve estetik değerlendirmeye ilişkin ampirik verileri kapsamaktadır.

Bu üç düzlem aynı ontolojik statüde değerlendirilmemekte, birinci düzlem yorumlayıcı felsefi kuramı, ikinci düzlem kavramsal-teorik modeli, üçüncü düzlem ise belirli deneysel koşullara dayalı ampirik literatürü temsil etmektedir. Bu ayrım, çalışmanın analizinde kullanılan kaynakların epistemolojik konumunun netleştirilmesi ve kuramsal çerçevenin katmanlı yapısının görünür kılınması amacıyla yapılmıştır.

3. Kuramsal Çerçeve

3.1. Kusurun Ontolojik Boyutu ve Algoritmik Kusursuzluk Gerilimi

Klasik estetik düşüncede kusur, Antik Yunan'dan itibaren ideal formdan sapma olarak değerlendirilmiş ve çoğunlukla giderilmesi gereken bir eksiklik kategorisi içinde konumlandırılmıştır. Bu yaklaşımda estetik değer, orantı, simetri ve bütünlük gibi biçimsel ölçütlerle tanımlanmıştır. Buna karşılık modern ve çağdaş estetik kuramlar, estetik üretimde hata ve sapmanın yaratıcı süreçteki rolünü vurgular (Hamilton, 2020).

Bu dönüşüm bağlamında Walter Benjamin'in aura kavramı, sanat eserinin tekilliği ve "buradallığı"nın mekanik çoğaltma süreçleriyle dönüşmesini açıklayan kritik bir eşik sunar (Benjamin, 2008). Benzer biçimde Heidegger ve Bergson'un zamansallık yaklaşımları, estetik deneyimi kronolojik zamandan ayırarak varoluşun sürekliliği ve geri döndürülemez akışı içinde ele alır (Heidegger, 1971; Bergson, 2001).

Nietzsche'nin Apolloncu ve Dionysosçu estetik ayrımı da kusurun ontolojik boyutunu anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Apolloncu estetik düzen, simetri, denge ve ölçülülük üzerinden ideal formu temsil ederken, Dionysosçu estetik taşkınlık, kırılma, belirsizlik ve kontrol kaybı üzerinden yaratıcı enerjiyi görünür kılar. İnsan sanatındaki kusur, çoğu zaman bu Dionysosçu enerjinin dışavurumu olarak düşünülebilir. Çünkü hata, yalnızca teknik bir eksiklik değil, kontrol edilemeyen yaratıcı süreçlerin estetik yüzeye yansımalarıdır. Yapay zekâ sistemlerinde ise bu taşkınlık çoğunlukla parametre kontrollü varyasyonlar içinde sınırlandırılmaktadır (Friedrich Nietzsche, 2000, ss. 14–17).

Bu bağlamda kusur, yalnızca formdan sapma değil, öznenin üretim anındaki kararsızlığının görünürleşmesidir. İnsan bedeninin yorgunluğu, dikkatin dağılması, anlık sezgisel kararlar veya bilinçdışı müdahaleler, eserin yüzeyinde ölçülebilir olmayan mikro sapmalar üretir. Bu sapmalar, çoğu zaman estetik özgünlüğün temel taşıyıcısı hâline gelir (Friedrich Nietzsche, 2000, ss. 36–41).

Bununla birlikte bu yorum, kusurun mutlak bir ontolojik öz taşıdığı anlamına değil, estetik deneyim içinde bu şekilde anlamlandırıldığına işaret eder. Yapay zekâ sistemleri ise çıktıyı optimize edebilme, hatayı geri alabilme ve varyasyonu yeniden üretebilme kapasitesi nedeniyle üretim sürecine içkin geri dönüşsüzlük deneyimini farklı bir rejime taşımaktadır. Bu durum, kusurun zamansal tekillikle kurduğu ilişkinin insan üretimine kıyasla daha zayıf ya da farklı biçimde örgütlendiğini düşündürmektedir.

Searle'ün Çin Odası argümanı ve Chalmers'ın bilinç tartışmaları, öznel deneyim ile kurallara dayalı bilgi işleme arasındaki ayrımı görünür kılar (Searle, 1980; Chalmers, 1995).

Sonuç olarak kusur, estetik deneyim içinde zamansallık ve geri dönüşsüzlüğün görünür olduğu bir "iz" olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu doğrultuda

“kusurun ontolojik ağırlığı”, üretim sürecinin yalnızca biçimsel değil varoluşsal bir yoğunluk taşıdığını ifade eder.

Bu kavram üç bileşen üzerinden tanımlanır:

- (1) Üretimin geri döndürülemezliği,
- (2) Bedensel katılım,
- (3) Tekil ve tekrar edilemez zaman deneyimi.

Bu çerçevede formül şu şekilde ifade edilebilir:

Kusurun ontolojik ağırlığı = geri döndürülemezlik + bedensel katılım + tekil zaman deneyimi

Kusurun ontolojik ağırlığı, geri döndürülemezlik, bedensel katılım ve tekil zaman deneyiminin bileşimi olarak kavramsallaştırılmaktadır.

3.2. Zamansallık, Geri Dönüşsüzlük ve Üretim Ontolojisi

İnsan sanatsal üretimi, geri döndürülemez bir zaman deneyimi içinde gerçekleşir. Bu süreç yalnızca bir sonuç üretimi değil, bedensel kararlar, hatalar ve müdahalelerle ilerleyen deneyimsel bir akış olarak düşünülebilir. Her jest, geri alınamazlığı nedeniyle üretim sürecine anlam kazandıran bir iz niteliği taşır.

Bergson’un “süre” (*durée*) kavramı, bu deneyimi kronolojik zamanın ötesinde bilincin kesintisiz ve niteliksel akışı içinde açıklar (Bergson, 2001). Stiegler ise teknik sistemlerin bu sürekliliği dışsallaştırarak kayıt altına alınabilir ve yeniden üretilebilir bir yapıya dönüştürdüğünü ileri sürer (Stiegler, 1998). Bu bağlamda teknik ortamlar, zamansallığı ortadan kaldırmak yerine onu farklı bir temsil rejimine taşır.

Friedrich Kittler’in medya teorisi, teknik sistemlerin yalnızca iletişim araçları değil, aynı zamanda algı, zaman ve düşünme biçimlerini belirleyen yapısal koşullar olduğunu ileri sürer (Kittler, 1999, ss. 1-15; 183-211). Bu bağlamda teknik aygıtlar, insan deneyimini temsil eden nötr araçlar değil, doğrudan algısal ve bilişsel rejimleri yapılandıran ontolojik aktörler olarak değerlendirilir.

Heidegger’in *Dasein* analizi, insan varlığının anlamını sonluluk ve dünyada-oluş üzerinden kurduğunu vurgular (Heidegger, 1971). Phelan’ın performans

kuramı ise performansın ontolojik olarak tekrar edilemezliğe dayandığını ve her gerçekleşmenin tekil bir olay olduğunu belirtir (Phelan, 1993).

Performans sanatları, müzik doğaçlamaları ve canlı tiyatro üretimleri, geri dönüşsüzlüğün estetik yoğunluğunu en açık biçimde görünür kılan alanlardır. Özellikle sahne sanatlarında üretim ile sunum arasındaki ayrım çoğu zaman ortadan kalkar. Yaratıcı karar, uygulama ve alımlama aynı zaman düzleminde gerçekleşir. Bu eşzamanlılık, kusuru yalnızca görünür ve paylaşılr bir yapı olarak estetik olayın kurucu bir bileşeni hâline getirir. Yanlış söylenen bir replik, geciken bir beden hareketi veya beklenmedik teknik aksaklık, kimi zaman performansın anlamını dönüştüren estetik eşiklere dönüşebilir.

Yapay zekâ üretim sistemlerinde ise üretim zamanı ile çıktı zamanı arasındaki ilişki çoğu zaman kullanıcı deneyimi tarafından görünmez hâle gelir. Algoritmik işlem, arka planda optimize edilen hesaplama süreçleri üzerinden ilerlediği için, üretim sürecinin zamansal yoğunluğu kullanıcı tarafından doğrudan deneyimlenmez. Bu durum, estetik alımlamada süreç bilgisinin silikleşmesine yol açabilmektedir.

Bu çerçevede zamansallık üç düzeyde ele alınır:

1. Fenomenolojik (Bergson),
2. Ontolojik (Heidegger),
3. Teknik-eksternalize edilmiş zaman (Stiegler).

Sonuç olarak, insan üretiminde geri dönüşsüzlük varoluşsal yoğunluğu kurarken yapay zekâ sistemlerinde bu geri dönüşsüzlük kontrol edilebilir ve yeniden üretilebilir süreçlere dönüşmektedir.

3.3. Rizomatik Yapı, Dağıtık Anlam ve Kusurun Üretkenliği

Deleuze ve Guattari'nin rizom kavramı, anlamın tekil bir merkezden değil çoklu bağlantılar üzerinden üretildiği doğrusal olmayan bir örgütlenme biçimini ifade eder (Deleuze ve Guattari, 1987). Bu yaklaşım, estetik üretimi sabit yapılardan ziyade sürekli yeniden kurulan ilişkisel bir alan olarak düşünmeyi mümkün kılar.

Bu çerçevede kusur, yalnızca bir hata değil, anlam üretiminde yeni ilişki olasılıklarını görünür kılan üretken bir kırılma olarak da değerlendirilebilir. Ancak bu üretkenlik, kusurun normatif olarak olumlanması değil, anlamın stabil yapısını bozarak yeni bağlantılar üretme kapasitesiyle ilişkilidir.

Eco'nun "açık yapıt" yaklaşımı estetik anlamın sabit olmadığını, alımlama sürecinde yeniden kurulduğunu ortaya koyar (Eco, 1989). Fischer-Lichte ve Lehmann ise performatif yapıların kırılma ve müdahaleler üzerinden dönüşen açık sistemler olduğunu vurgular (Fischer-Lichte, 2008; Lehmann, 2006).

Yapay zekâ sistemleri büyük veri üzerinden ilişkisel örüntüler üretse de bu rizomatiklik çoğu zaman istatistiksel modelleme ve optimizasyon süreçleri tarafından sınırlandırılmış kontrollü bir çeşitlilik üretimi şeklinde işler.

Bu nedenle insan sanatında kusur, geri dönüşsüz sapmalar üzerinden açık oluş üretirken, yapay zekâ üretimlerinde varyasyon çoğu zaman hesaplanabilir bir sınır içinde kalır.

3.4. Yapay Zekâ Estetiği: Posthümanist Yaklaşımlar ve Dağıtık Yaratıcılık

Yapay zekâ temelli sanatsal üretimler, yalnızca teknik bir dönüşüm değil, estetik ve ontolojik düzeyde yeniden yapılanan bir üretim rejimi olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede literatür iki temel düzlemde ele alınabilir.

İlk düzlem, posthümanist ve bilgi felsefesi temelli yaklaşımları kapsar. Hayles, bilişsel süreçlerin insan ve teknik sistemler arasında dağıldığını ve yaratıcılığın tekil özneye indirgenemeyeceğini ileri sürer. Floridi, dijital varlıkları insan merkezli kopuştan ziyade genişletilmiş bir varoluş alanı olarak ele alır. Coeckelbergh ise insan-teknoloji ilişkisi bağlamında değerlendirilebileceğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Margaret A. Boden ve R. Keith Sawyer'ın yaratıcı biliş ve dağıtık yaratıcılık yaklaşımları, yaratıcılığı bireysel bir zihinsel yeti olmaktan çıkararak, üretim sürecine ve sistemler arası etkileşime yayılan bir yapı olarak tanımlar. Boden, yaratıcı süreci kombinatorial, keşifsel ve dönüşümsel üretim biçimleri üzerinden açıklarken Sawyer yaratıcılığı bireyden ziyade sosyal ve sistemik etkileşim ağları içinde gerçekleşen bir ortaya çıkış süreci olarak ele alır. Bu yaklaşım, yapay zekâ sistemlerinin yaratıcılığı yalnızca taklit eden değil, belirli parametreler içinde yeni kombinasyonlar üretebilen dağıtık bir üretim alanı olarak okunmasına imkân tanımaktadır.

İkinci düzlem algoritmik yaratıcılık modelleridir. Manovich, algoritmik sistemlerin yalnızca içerik üretmediğini, yeni estetik mantıklar oluşturduğunu belirtir (Manovich, 2019). Zylinska yaratıcı eylemi insan-makine dağıtımı olarak tanımlar. Elgammal'ın CAN modeli ise yapay zekânın yalnızca stil tekrar etmediğini, kontrollü sapmalarla yeni biçimler üretebildiğini gösterir.

Bununla birlikte yapay zekânın yaratıcı kapasitesine ilişkin tartışmalar, yalnızca eksiklikler üzerinden değil, yeni estetik potansiyeller üzerinden de değerlendirilmelidir. Özellikle generative adversarial network (GAN) tabanlı sistemler, insan sanat tarihinde daha önce karşılaşılmamış hibrit biçimler ve stil birleşimleri üretebilmektedir (Elgammal et al., 2017, ss. 96–103). Bu durum, yaratıcılığın yalnızca bilinçli niyetin sonucu olup olmadığı sorusunu yeniden gündeme getirmektedir (Boden, 2016, ss. 131–155). Eğer estetik yenilik, var olan biçimsel normlardan sapma üzerinden tanımlanıyorsa, yapay zekâ sistemlerinin kontrollü sapma üretme kapasitesi de belirli düzeyde yaratıcı olarak değerlendirilebilir. Ancak burada tartışmalı olan unsur, bu yeniliğin deneyimlenmiş bir varoluşsal süreçten değil, istatistiksel modelleme üzerinden ortaya çıkmasıdır (Zylinska, 2020, ss. 67–74).

Bu çerçevede yapay zekâ estetiği, dağıtık, ilişkisel ve varyasyon temelli bir yapı olarak ortaya çıkar. Ancak bu üretkenlik, insan sanatına özgü zamansallık, bedensellik ve varoluşsal yoğunluk açısından tartışmalı bir konumda kalmaktadır.

4. Algı Deneyleri ve Estetik Değerlendirme

Yapay zekâ tarafından üretilen sanat eserlerinin estetik algısı üzerine yapılan deneysel çalışmalar, üretici özneye atfedilen niyet, bilinç ve kimlik gibi unsurların belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Wagemans ve çalışma arkadaşlarının yürüttüğü araştırmalar, “etiket etkisi” olarak adlandırılan bilişsel bir mekanizmayı ortaya koymaktadır. Aynı görsel içerikler, üretici bilgisi değiştirildiğinde farklı estetik değerlendirmelere konu olmakta, “insan üretimi” olarak sunulan eserler daha anlamlı ve duygusal olarak daha yoğun algılanmaktadır (Chamberlain ve Wagemans, 2016, ss. 369–381).

Benzer şekilde Gajewska (2020) ve Elgammal ve çalışma arkadaşlarının araştırmaları, katılımcıların çoğu durumda yapay zekâ ile insan üretimlerini ayırt edemediğini, ancak üretici bilgisi verildiğinde estetik yargıların belirgin biçimde

değiştiğini göstermektedir (Elgammal vd., 2017, ss. 96–103). Bu durum, estetik değerlendirmenin nesnenin kendisinden ziyade bağlamsal bilgiye dayalı olarak şekillendiğini göstermektedir.

Nöroestetik alanında yürütülen çalışmalar da bu bulguları desteklemektedir. Sanat eserine yönelik estetik tepkinin yalnızca görsel işleme süreçlerine dayanmadığı, aynı zamanda empati, niyet okuma ve sosyal bilişle ilişkili sinirsel ağların da aktive olduğu gösterilmiştir. Özellikle üreticiye bilinçli bir özne atfedildiğinde medial prefrontal korteks ve temporoparietal bağlantı bölgelerinde daha yüksek aktivasyon gözlemlenmektedir. Bu durum, estetik deneyimin yalnızca nesnenin biçimsel özelliklerinden değil, eserin arkasında yaşanmış bir deneyim bulunduğu varsayımından da beslendiğini düşündürmektedir (Skov & Nadal, 2020, ss. 2-5).

Bu bulgu, psikoloji literatüründe “algorithm aversion” olarak tanımlanan eğilimle de örtüşmektedir. Dietvorst ve çalışma arkadaşlarının bulguları, katılımcıların algoritmik sistemlere yönelik belirli bağlamlarda güvensizlik geliştirebildiğini göstermektedir (Dietvorst vd., 2015, ss. 114–126). Benzer biçimde Hong ve çalışma arkadaşlarının (2020) müzik algısı üzerine yaptığı çalışmalar, aynı eserlerin “yapay zekâ üretimi” olarak etiketlendiğinde daha düşük duygusal yoğunlukla değerlendirildiğini göstermektedir.

Kneer ve Mikalonytė (2021) tarafından yürütülen araştırmalar ise katılımcıların yapay zekâ üretimlerini sanat eseri olarak kabul edebildiklerini, ancak yapay zekâyı sanatçı özne olarak konumlandırmada tereddüt ettiklerini göstermektedir.

Genel olarak bu deneysel çalışmalar, estetik yargının yalnızca algılanan biçimsel niteliklere değil, üretici özneye ilişkin bilişsel kabuller ve bağlamsal çerçeveye bağlı olarak şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, estetik deneyimin nesne merkezli olmaktan ziyade yorumlayıcı ve ilişkisel bir yapı taşıdığını göstermektedir.

5. Tartışma

5.1. Kusurun Ontolojik İşlevi

Literatür, estetik deneyimin süreç-temelli ve ilişkisel bir oluş içinde kurulduğunu göstermektedir (Benjamin, 2008; Heidegger, 1971; Hamilton, 2020). Bu bağlamda

kusur, üretim sürecinin geri döndürülemezliği içinde ortaya çıkan varoluşsal bir yoğunluk olarak değerlendirilebilir. Rizomatik yapı ve “açık yapıt” yaklaşımları da estetik formun kapalı ve tamamlanmış bir bütün değil, sürekli yeniden kurulan bir oluş alanı olduğunu ortaya koymaktadır (Deleuze ve Guattari, 1987; Fischer-Lichte, 2008).

5.2. Yapay Zekâ Üretimlerinin Estetik Sınırları

Yapay zekâ üretimleri yüksek düzeyde biçimsel tutarlılık ve stilistik çeşitlilik üretebilme kapasitesine sahiptir (Manovich, 2019; Elgammal vd., 2017). Bununla birlikte bu üretimlerin çoğu durumda bedensellik, zamansal geri dönüşsüzlük ve varoluşsal risk gibi insan sanatına özgü deneyimsel nitelikleri üretmediği görülmektedir.

5.3. Algısal Değerlendirmede Özne Etkisi

Nöroestetik ve deneysel estetik çalışmalar, estetik yargının yalnızca nesnenin biçimsel özelliklerine değil, üretici özneye atfedilen niyet, bilinç ve kimlik gibi unsurlara bağlı olarak şekillendiğini göstermektedir (Dietvorst et al., 2015; Wagemans ve Chamberlain, 2016).

“Etiket etkisi” bulguları, aynı içeriğin üretici bilgisine bağlı olarak farklı estetik değerlendirmelere konu olduğunu ortaya koymaktadır. İnsan üretimi olarak sunulan çalışmaların daha yüksek anlam ve duygusal yoğunlukla algılandığı tespit edilmiştir.

Bu bulgular, estetik deneyimin yalnızca nesneye değil, bağlamsal bilgiye ve yorumlayıcı çerçeveye dayalı olarak şekillendiğini göstermektedir.

5.4. Kuramsal Bütünleme

Kuramsal ve deneysel literatür birlikte değerlendirildiğinde, üretim sürecinin zamansal, bedensel ve ontolojik koşullarıyla birlikte süreç ve özne merkezli bir anlayışta ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda üç temel kuramsal çıkarım öne çıkmaktadır:

- Kusur, teknik bir hata olmaktan ziyade, zamansallık içinde belirip anlam kazanan ontolojik bir iz olarak değerlendirilmektedir.
- Estetik değer, biçimsel bütünlükten çok, üretim sürecinin geri döndürülemezliği ve deneyimsel yoğunluğu ile ilişkilidir.
- Yapay zekâ üretimleri yüksek düzeyde biçimsel tutarlılık sunsa da, insan sanatında karşılık bulan varoluşsal yoğunluğu ve bedensel deneyim boyutunu tam anlamıyla üretmemektedir.

Bu bağlamda kusur, insan ve yapay zekâ temelli üretim rejimleri arasındaki estetik ve ontolojik ayrımı görünür kılan kavramsal bir eşik olarak konumlanmaktadır.

6. Sonuç

Bu çalışma, yapay zekâ destekli sanatsal üretimlerin estetik değerini, insan sanatında kurucu bir unsur olarak ele alınan kusur kavramı üzerinden karşılaştırmalı ve kuramsal bir çerçevede incelemiştir. Literatür temelli analizler, estetik değer in yalnızca biçimsel çıktının niteliğine indirgenemeyeceğini, üretim sürecine içkin zamansallık, bedensellik ve ontolojik koşullarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda insan sanatında kusur, teknik bir yetersizlikten ziyade üretim anının geri döndürülemezliği içinde ortaya çıkan zamansal bir iz ve varoluşsal bir yoğunluk alanı olarak değerlendirilmektedir. Estetik değer, formel bütünlükten çok bu tekillik, kırılabilirlik ve geri dönüşsüzlük deneyimi üzerinden anlam kazanmaktadır.

Buna karşılık yapay zekâ üretimleri, yüksek düzeyde biçimsel tutarlılık, stilistik çeşitlilik ve optimizasyon kapasitesi sunmakla birlikte, zamansal geri dönüşsüzlük, bedensel katılım ve varoluşsal risk gibi insan deneyimine özgü boyutları üretmemektedir. Bu nedenle yapay zekâ tarafından üretilen “kusur”, çoğu durumda hesaplanabilir varyasyonlar düzeyinde kalmakta ve insan sanatında karşılık bulan ontolojik yoğunluğu tam anlamıyla taşıyamamaktadır.

Algı deneyleri ve bilişsel estetik literatürü, estetik yargının yalnızca nesnenin biçimsel özelliklerine değil, üretici özneye atfedilen niyet, bilinç ve bağlamsal insani çerçeveye bağlı olarak şekillendiğini göstermektedir. Bu durum, estetik

deneyimin nesne merkezli olmaktan ziyade süreç temelli ve ilişkisel bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bulgular doğrultusunda, insan ve yapay zekâ üretimleri arasındaki farkın yalnızca teknik kapasite farklılığı olarak değil, üretim rejimlerinin ontolojik yapıları arasındaki temel bir ayrım olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapay zekâ, sanatsal üretim alanını dönüştüren ve yeni biçimsel olanaklar açan bir sistem olarak ele alınmalı, ancak bu üretkenlik, insan sanatının yerine geçen bir alternatiften ziyade, onun sınırlarını görünür kılan ve yeniden tanımlanmasına imkân veren dönüşümsel bir alan olarak kavranmalıdır.

Gelecekte yapay zekâ sistemlerinin daha gelişmiş duygusal modelleme, biyometrik veri entegrasyonu ve gerçek zamanlı çevresel etkileşim mekanizmaları geliştirmesi, estetik üretim ile deneyim arasındaki ilişkiyi daha da karmaşık hâle getirebilir. Ancak bu teknolojik gelişmeler, öznel deneyimin ontolojik statüsünü otomatik olarak yeniden üretmeyebilir. Dolayısıyla gelecekteki araştırmaların, yapay zeka üretimlerinin insan alımlaması üzerindeki fenomenolojik ve etik etkilerine odaklanması önem taşımaktadır.

Bu bağlamda kusur, yalnızca insan üretiminin teknik bir kalıntısı değil, insanın zamansal, bedensel ve varoluşsal konumunun estetikte bıraktığı iz olarak yeniden düşünülmelidir. Yapay zekâ ne kadar gelişirse gelişsin, estetik değerin yalnızca hesaplanabilir örüntülerden değil, yaşanmışlığın geri döndürülemez izlerinden de beslendiği gerçeği, sanat felsefesinin merkezinde varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Sonuç olarak estetik değer, yalnızca biçimsel mükemmeliyet düzeyinde değil, üretim sürecine içkin zamansallık, bedensellik, geri dönüşsüzlük ve öznel riskin birlikte oluşturduğu ontolojik yoğunluk içinde şekillenmektedir. Bu doğrultuda çalışma, kusur kavramını klasik estetikten çağdaş dijital üretime uzanan bir hat içinde yeniden kavramsallaştırarak özgün ve tutarlı bir kuramsal katkı sunmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Benjamin, W. (2008). *The work of art in the age of mechanical reproduction* (H. Zohn, Trans.). Penguin. (Original work published 1936)
- Bergson, H. (2001). *Creative evolution* (A. Mitchell, Trans.). Dover Publications. (Original work published 1911)
- Boden, M. A. (2016). *AI: Its nature and future*. Oxford University Press.
- Chalmers, D. J. (1995). Facing up to the problem of consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 2(3), 200–219.
- Chamberlain, R., & Wagemans, J. (2016). The genesis of errors in art. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 10(4), 369–381. <https://doi.org/10.1037/aca0000136>
- Coeckelbergh, M. (2020). *AI ethics*. MIT Press.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*. University of Minnesota Press.
- Dietvorst, B. J., Simmons, J. P., & Massey, C. (2015). Algorithm aversion: People erroneously avoid algorithms after seeing them err. *Journal of Experimental Psychology: General*, 144(1), 114–126. <https://doi.org/10.1037/xge0000033>
- du Sautoy, M. (2019). *The creativity code: Art and innovation in the age of AI*. Harvard University Press.
- Eco, U. (1989). *The open work* (A. Cancogni, Trans.). Harvard University Press. (Original work published 1962)
- Elgammal, A., Liu, B., Elhoseiny, M., & Mazzone, M. (2017). CAN: Creative adversarial networks generating “art” by learning about styles and deviating from style norms. In *Proceedings of the 8th International Conference on Computational Creativity* (pp. 96–103). Association for Computational Creativity.
- Fischer-Lichte, E. (2008). *The transformative power of performance: A new aesthetics*. Routledge.
- Floridi, L. (2014). *The fourth revolution: How the infosphere is reshaping human reality*. Oxford University Press.
- Gajewska, E. (2020). Can humans recognize and evaluate AI-generated art? *arXiv preprint*. <https://arxiv.org/abs/2002.07255>
- Hamilton, A. (2020). The aesthetics of imperfection reconceived: Improvisations, compositions, and mistakes. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 78(3), 337–349. <https://doi.org/10.1111/jaac.12749>
- Hansen, M. B. N. (2006). *Bodies in code: Interfaces with digital media*. Routledge.

- Hayles, N. K. (1999). *How we became posthuman: Virtual bodies in cybernetics, literature, and informatics*. University of Chicago Press.
- Heidegger, M. (1971). *The origin of the work of art* (A. Hofstadter, Trans.). Harper & Row. (Original work published 1935–1936)
- Hong, J.-W., Peng, Q., & Williams, D. (2020). Are you ready for artificial Mozart and Skrillex? *New Media & Society*, 23(7), 1920–1935. <https://doi.org/10.1177/1461444820925798>
- Kittler, F. A. (1999). *Gramophone, film, typewriter* (G. Winthrop-Young & M. Wutz, Trans.). Stanford University Press.
- Kneer, M., & Mikalonytė, A. (2021). Artificial intelligence and the arts: Can AI make art? *SSRN preprint*. <https://ssrn.com/abstract=3827314>
- Lehmann, H.-T. (2006). *Postdramatic theatre*. Routledge.
- Manovich, L. (2019). *AI aesthetics*. Strelka Press.
- McCormack, J., et al. (2019). Autonomy, authenticity, authorship and intention in computer generated art. *Leonardo*, 52(1), 58–63. https://doi.org/10.1162/leon_a_01439
- Mengi, V. D. (2025). Evaluating AI art through Kantian aesthetics. *ARTS – Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 10(2), 167–183. <https://doi.org/10.46372/arts.1714896>
- Phelan, P. (1993). *Unmarked: The politics of performance*. Routledge.
- Searle, J. R. (1980). Minds, brains, and programs. *Behavioral and Brain Sciences*, 3(3), 417–424.
- Skov, M., & Nadal, M. (2020). The nature of perception and emotion in aesthetic experience. *Current Opinion in Psychology*, 39.
- Stiegler, B. (1998). *Technics and time, 1: The fault of Epimetheus*. Stanford University Press.
- Zylinska, J. (2020). *AI art: Machine visions and warped dreams*. Open Humanities Press.

Yapay Zekâ Kirliliği Çağında Eşik Gözlemciliği: AA Teyit Hattı Doğruluk Kontrollerinin Dönemsel Nicel İçerik Analizi (2022–2026)

→ Erdi ÇELEBİ*

Öz

Yapay zekâ araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte sentetik içeriklerin dolaşıma girmesi, bilgi ekosisteminde ‘yapay zekâ kirliliği’ olarak tanımlanabilecek yeni bir risk alanı oluşturmuştur. Dijital içeriklerin doğruluğunu ayırt etmeyi zorlaştıran bu durum, medya profesyonelleri açısından eşik gözlemciliği rolünü dezenformasyonla mücadelede daha kritik bir sorumluluk hâline getirmektedir. Ancak, yapay zekânın doğrulama gündemindeki görünürlüğünün zaman içinde nasıl değiştiğini dönemsel karşılaştırmalarla nicel olarak ortaya koyan çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, Anadolu Ajansı Teyit Hattı web arşivinde yayımlanan içerikler üzerinden, doğruluk kontrolü gündeminde yapay zekâ kaynaklı dezenformasyonun dönemler ilerledikçe artıp artmadığını ve bu içeriklerin temel özelliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Nicel içerik analizi yaklaşımına dayanan tekrarlanan kesitsel bir tasarımla yürütülen araştırmada veriler, Anadolu Ajansı Teyit Hattı web arşivinden doküman incelemesi yoluyla toplanmış; 2022–2026 arasındaki dört dönemde yayımlanan toplam 666 içerik içinden doğruluk kontrolü işlevi taşıyan 563 içerik analiz kapsamına alınmıştır. Verilerin analizinde frekans ve yüzde dağılımları, çapraz tablolar, ki-kare testi ve lojistik regresyon kullanılmıştır. Bulgular, yapay zekâ faktörü taşıyan dezenformasyon içeriklerinin doğruluk kontrolü gündeminde dönemler ilerledikçe daha görünür hâle geldiğini göstermektedir. Ayrıca yapay zekâ ile ilişkili içeriklerin özellikle görsel ve video temelli uydurma içeriklerde yoğunlaştığı ve bu durumun doğrulama süreçlerini daha karmaşık hâle getirdiği anlaşılmaktadır. Çalışma, yapay zekâ kirliliğinin yoğunlaştığı güncel medya ekosisteminde eşik gözlemciliğinin medya profesyonelleri için kritik bir sorumluluk alanına dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Yapay Zekâ Kirliliği, Dezenformasyon, Teyit, Doğruluk Kontrolü, Eşik Gözlemciliği, Nicel İçerik Analizi

*Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörlük, Ankara, Türkiye
E-mail: merdicelebi@gmail.com
ORCID: 0009-0001-9454-8792

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 28.02.2026 Revize Tarihi: 17.04.2026 Kabul Tarihi: 12.05.2026

DOI: 10.37679/trta.1899733 İZ: JA65AN43DS

Gatewatching in the Age of AI Slop: A Periodic Quantitative Content Analysis of AA Teyit Hattı Fact-Checks (2022–2026)

→ Erdi ÇELEBİ

Abstract

With the widespread adoption of AI tools, the circulation of synthetic content has created a new area of risk in the information ecosystem, described as ‘AI slop’. By making it more difficult to assess the accuracy of digital content, this development has increased the importance of gatewatching as a new responsibility for media professionals. However, studies that quantitatively demonstrate, through periodical comparisons, how the visibility of AI within the fact-checking agenda changes over time remain limited. This study examines whether the share of AI-related disinformation within the fact-checking agenda increases across periods and identifies the main characteristics of such content through items published in the Anadolu Agency’s Teyit Hattı (Verification Line) web archive. In the study, which was conducted with a repeated cross-sectional design based on quantitative content analysis, data were collected through document analysis from the archive, and 563 fact-checking items were analyzed out of 666 items published across four periods between 2022 and 2026. Frequency and percentage distributions, cross-tabulations, chi-square analysis, and logistic regression were used. Findings show that the share of disinformation involving an AI factor increased significantly across periods. AI-related content was concentrated particularly in fabricated visual- and video-based items, making verification processes more complex. The study demonstrates that, in a media ecosystem increasingly marked by AI slop, gatewatching has become a critical responsibility for media professionals.

Keywords: Artificial Intelligence, AI Slop, Disinformation, Verification, Fact-checking, Gatewatching, Quantitative Content Analysis

1. Giriş

Yapay zekâ, 30 Kasım 2022'de ChatGPT'nin geniş kitlelerin gündelik kullanımına açılmasından itibaren (OpenAI, 2022); kısa sürede bilgi üretimi ve dolaşımının hacmini belirgin biçimde genişletmiştir. Paredes vd. (2024), ChatGPT'nin açılmasından sonraki 12 ay içinde yapay zekâ üretimi web içeriklerinin tüm yayımlanan içerikler arasında payının yaklaşık %39'a ulaştığını raporlamıştır. 2025 yılı verilerine göre kullanıcıların ChatGPT'ye günde 2,5 milyardan fazla istek göndermesi (Roth, 2025) de sentetik içerik üretiminin istisnai bir pratik olmaktan çıkarak enformasyon ekosisteminde sürekli işleyen bir üretim hattına dönüştüğünü göstermektedir. Bu yaygınlaşma tek bir araçla sınırlı değildir. Google, Apple ve diğer aktörlerin üretken yapay zekâyı farklı platformlara entegre etmesi, hem kullanıcı trafiğinde hem de kurumsal kullanımda hızlı bir artış doğurmuştur (Apple, 2024; Deloitte, 2026; Hsiao, 2024; Kemp, 2025; Maslej vd., 2025; McKinsey & Company, 2025). Türkiye'de de kamu yönetimi düzeyinde yapay zekâ yönetişimine ilişkin kurumsal adımlar atılmaya başlanmıştır (AA Teyit Hattı, 2025).

Yapay zekâ araçlarının gündelik enformasyon hacmini artırması ve bilgi akışını hızlandırması, kamusal iletişimde 'doğruluk' meselesini giderek daha kritik bir yere taşımıştır. Üretken yapay zekâ araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte dezenformasyon yeni bir eşiğe gelmiş, Anadolu Ajansı (AA) Teyit Hattı'nın 'Teyit Sözlüğü'nde aktarıldığı üzere (2026); sentetik içeriklerin (görsel, video, ses ve metin) düşük maliyetle ve yüksek hacimde üretilebilmesi, bilgi ekosisteminde 'yapay zekâ kirliliği' (*AI slop*) olarak kavramsallaştırılan yeni bir risk alanına yol açmıştır. Genel olarak düşük nitelikli, seri biçimde üretilen ve doğruluk değeri tartışmalı sentetik içeriklerin dolaşımını ifade eden bu kavram, dijital platform algoritmalarının söz konusu içerikleri dolaşıma sokma ve öne çıkarma kapasitesiyle birleştiğinde, kamusal alanda dezenformasyonu artırmakta ve doğruluk değerlendirmesini güçleştirmektedir.

Dijital iletişimde dezenformasyon süreçlerine yapay zekâ araçlarının da dâhil olması iletişim literatüründeki, klasik eşik bekçiliği yaklaşımından, ağ temelli ortamlarda daha görünür hâle gelen eşik gözlemciliğine kadar uzanan tartışmaları yeniden gündeme getirmektedir. Eşik bekçiliği, haberin seçimi, doğrulanması ve kamusallaştırılması süreçlerinde kurumsal ve mesleki filtreleri vurgulayan temel bir açıklama çerçevesidir (Shoemaker ve Vos, 2009). Ancak sosyal medya ile birlikte içerik akışının tek merkezli filtrelerden büyük

ölçüde bağımsızlaşmış olması dolayısıyla doğrulanmamış içeriklerin ‘eşikten geçmesini’ engellemek zorlaşmıştır. Bu sorunu ele alan Bruns (2005), içerik akışı tamamen durdurulmadığında, medya profesyonellerinin akışı izleme, seçilmiş içerikleri bağlama oturtma, doğrulama ve düzeltme yönündeki eşik gözlemciliği sorumluluğuna dikkat çekerek literatürde önemli bir tartışma konusunun fitilini ateşlemiştir.

Eşik gözlemciliği olgusu hakkında literatürde iki yönlü bir görüş ayrılığı söz konusudur. Bir yaklaşım, yanlış bilgiyle karşılaşmanın bireyleri daha ‘eleştirel’ kılabileceğini, kullanıcıların zamanla kendi doğrulama pratiklerini geliştirebildiğini ve böylece profesyonel doğrulama ihtiyacının abartılmaması gerektiğini savunmaktadır (Bode vd., 2024; Machete ve Turpin, 2020). Diğer görüş ise aşırı bilgi yükü ve olağanüstü hızlı veri akışı nedeniyle bireysel doğrulamanın her zaman sürdürülebilir olmadığını; özellikle sentetik içeriklerin teknik karmaşıklığının ‘sezgiye dayalı’ ayırt etme kapasitesini zayıflatıldığını ileri sürmektedir (Bermes, 2021; Köbis vd., 2021; Wardle ve Derakhshan, 2017). Bu ikinci çizgiyi destekleyen güncel bulgular, doğrulama kapasitesinin her kullanıcıda eşit olmadığını göstermektedir. UNESCO’nun (2024) araştırmasında dijital içerik üreticilerinin önemli bir bölümünün paylaşım öncesi sistematik doğrulama yapmadığı raporlanmıştır. Dahası üretken yapay zekâ, ‘herkesin kendi kendine doğrulaması’ varsayımını daha da problemli hâle getirebilmektedir. Dolayısıyla eşik gözlemciliği, yapay zekâ kirliliğinin yoğunlaştığı ortamda kamusal doğruluk sorunlarının yönetimi için daha kritik bir işlev olarak yeniden konumlanmaktadır.

Üretken yapay zekânın eşik gözlemciliği literatüründe yalnızca dezenformasyon üretimini kolaylaştıran bir tehdit olarak değil, doğrulama süreçlerini belirli ölçülerde destekleyebilen teknik bir yardımcı olarak da değerlendirilebileceğini not etmek gerekmektedir (Shin vd., 2025). Sentetik içerik tespiti, görsel-işitsel materyalin teknik çözümlemesi, kaynak izleme, metaveri incelemesi ve büyük hacimli içerik akışının ön elemeden geçirilmesi gibi süreçlerde yapay zekâ destekli araçlar, eşik gözlemciliği faaliyetlerinin hızını ve ölçeğini artırabilmektedir (Dierickx vd., 2024; European Broadcasting Union, 2025). Ancak bu durum, eşik gözlemciliğinin bütünüyle otomatize edildiği anlamına gelmemektedir. Çünkü bir içeriğin kamusal bağlamı, niyeti, dolaşım örüntüsü ve toplumsal etkisi çoğu durumda yalnızca teknik tespit yoluyla değil, editöryal muhakeme ve bağlamsal yorumlama ile birlikte değerlendirilebilmektedir (Bañon Castellón, 2021;

Kavtaradze, 2024). Bu nedenle üretken yapay zekâ çağında asıl mesele, yapay zekânın eşik gözlemciliğinin yerini alması değil; insan denetimi ve kurumsal doğrulama standartları altında bu rolü hangi ölçüde destekleyebildiğidir. Bu çalışmada da yapay zekâ öncelikle doğrulama gündemini ağırlaştıran bir dezenformasyon üretim zemini olarak ele alınmakta; bununla birlikte, aynı teknolojik dönüşümün doğrulama araçlarını da dönüştürdüğü kabul edilmektedir.

Bu çalışma, yukarıda bahsedilen kuramsal tartışmaları Türkiye’de kurumsal doğrulama pratiklerinin önemli örneklerinden biri olan AA Teyit Hattı üzerinden, dönemsel karşılaştırmaya olanak sağlayan nicel göstergelerle sınımayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırma, AA Teyit Hattı web arşivinde yayımlanan içerikleri temel alarak; doğruluk kontrolü içeriklerinin toplam içerik üretimi içindeki payının ve doğruluk kontrolü gündemi içinde yapay zekâ faktörü taşıyan dezenformasyon tespiti payının dönemler ilerledikçe değişip değişmediğini incelemektedir. Çalışma, aynı takvim penceresinde (30 Kasım–15 Şubat) dört dönemi karşılaştıran tekrarlanan kesitsel nicel içerik analizi tasarımına dayanmaktadır.

2. Bilgi Düzensizliği Kapsamında Dezenformasyonla Mücadele

Dijital enformasyon çağında bilgi akışındaki hız, hacim ve çeşitlilik düşünüldüğünde, çevrim içi ortamlarda dolaşıma girmiş olan yanlış/yanıltıcı içeriklerin tek bir başlık altında açıklanabilmesi pek mümkün görünmemektedir. Söz konusu yanıltıcı içerikler farklı niyet, içerik biçimi ve etkiler üreten alt türler barındırabilmektedir. Dolayısıyla, Wardle ve Derakhshan (2017) yanlış bilgi ekosistemindeki içerikleri ‘misenformasyon’, ‘dezenformasyon’ ve ‘malenformasyon’ olmak üzere üç alt kategoriye ayırarak ‘bilgi düzensizliği’ çerçevesinde kavramsallaştırmışlardır.

Misenformasyon, yanlış bilginin kasıt olmaksızın paylaşılması olarak ele alınırken dezenformasyon, bireyleri veya toplulukları yanıltma amacıyla planlı biçimde üretilen ve dolaşıma sokulan içerikleri ifade etmektedir. Malenformasyon ise doğru bir bilginin ya da gerçek bir materyalin zarar verme amacıyla bağlamından koparılarak, seçmeci biçimde sunulurken veya hedefe yönelik biçimde sızdırılarak kullanıldığı örüntülere karşılık gelmektedir (Wardle ve Derakhshan, 2017). Görüldüğü üzere dezenformasyon, yalnızca yanlış bilginin varlığını değil, yanlış

veya yanıltıcı içeriklerin belirli amaçlar doğrultusunda stratejik biçimde üretilip yayılmasını ifade eden çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmaktadır.

Wardle ve Derakhshan (2017) bilgi düzensizliği olgusu altında kavramsallaştırdıkları dezenformasyon ve malenformasyonu, yanlış/yanıltıcı içeriğin farklı biçimlerini ayırt etmeye yardımcı olan yedi kategori üzerinden sınıflandırmışlardır: ‘mizah’, ‘yanıltıcı ilişkilendirme’, ‘yanıltıcı içerik’, ‘bağlamdan koparma’, ‘taklit’, ‘manipülasyon’ ve ‘uydurma’. İçeriklerin neden yanlış olduğu kadar nasıl yanıltıcı hâle geldiği sorusuna da yanıt üretebilecek bir kavramsal araç sunan bu tipolojide; mizah, içeriğin üretici tarafından ‘ciddiye alınması’ amaçlanmadan, eğlence/ironi amacıyla üretildiği ancak yeniden paylaşım süreçlerinde bağlamından koparak yanlış inanç üretebildiği durumları kapsamaktadır. Yanlış bağlantı, tıklama tuzağı mantığıyla başlık/üst metnin içerikle uyumsuz biçimde sansasyonel bir iddia kurduğu fakat bağlantıya tıklandığında içerikte bu iddiayı destekleyen bilginin yer almadığı örüntüyü ifade etmektedir. Yanıltıcı içerik, gerçek bir olaya ilişkin bilgilerin seçmeci sunum, çerçeveleme, abartma, parçalı alıntılama veya çarpıtılarak farklı bir anlam üretmesi durumudur. Bağlamdan koparma ise görsel/video gibi materyalin kendisi gerçek ve montajsız olmakla birlikte, yanlış zaman/yer/olay bağlamında yeniden sunulularak yanıltıcı bir iddia kurulmasını ifade etmektedir. Taklit/kimliğe bürünmüş içerik, bir kurumun/kişinin kimliğini taklit eden sahte hesaplar veya kurumsal logo/başlık kullanımıyla içeriğin yetkili/gerçek kaynaktan geliyor izlenimi yaratmasıdır. Manipülasyon, gerçek bir materyalin bir yönünün (özellikle fotoğraf veya videoda) değiştirilmesiyle oluşturulan montaj örüntülerini kapsamaktadır. Son olarak uydurma içerik, bütünüyle kurgulanmış ve %100 yanlış nitelikteki içerikleri ifade etmektedir (Wardle ve Derakhshan, 2017). Bu sınıflandırma, dezenformasyonla mücadele literatüründe hem içerik türlerini ayırtırmaya hem de doğrulama pratiklerinin hangi tür manipülasyonlarla daha sık karşılaştığını tartışmaya elverişli bir kavramsal zemin sağlamaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında; hatalı bilgi ile kasıtlı biçimde yanıltmaya dönük içerikler arasında ayırım yapıldığında; dezenformasyon üretimi ve yayılımını, toplumsal algıyı yönlendirme, kamusal tartışmayı bozma ya da belirli çıkarları destekleme gibi hedeflerle ilişkilendirmek mümkün olmaktadır. Kasıt unsuru barındıran içeriklerin arkasındaki üretim ve yayılım pratikleri, literatürde ‘kötü niyetli aktörler’ olarak adlandırılan, manipülasyon niyetiyle hareket eden

kişi/ağ/organizasyonlar üzerinden tartışılmaktadır (Bastick, 2021; Hameleers, 2023; Jamison vd., 2019). Söz konusu kavramsallaştırma, kamusal doğruluk kontrolünün yalnızca ‘yanlış düzeltme’ değil, aynı zamanda niyet, bağlam ve dolaşım dinamiklerini dikkate alan daha kapsamlı bir eşik gözlemciliği yaklaşımı gerektirdiği fikrine dayanak oluşturmaktadır.

Bilgi düzensizliğinin etkileri, çevrim içi platformların algoritmik yapısı ve aşırı bilgi yükü ile birleştiğinde, sıradan kullanıcıların doğruluk değerlendirmesini zorlaştırabilmektedir. Özellikle viral dolaşım mantığı, yanıltıcı içeriklerin hızla yayılmasına elverişli bir ortam üretirken, doğruluğu denetleme maliyetini bireyler için yükseltmektedir. Bu nedenle dezenformasyonla mücadele, literatürde hem gazetecilik mesleğinin kamusal sorumluluğu hem de kurumsal doğruluk kontrolü birimlerinin uzmanlaşmış işlevi olarak ele alınmakta (Lazer vd., 2018; Silverman, 2014) ve eşik gözlemciliği faaliyetleri, kamusal alanda güvenilir referans üretmenin temel mekanizmalarından biri olarak konumlanmaktadır (Bruns, 2005).

Dezenformasyonla mücadeleye ilişkin literatür, doğruluk kontrolünü tekil bir yanıtlama eylemi olmaktan ziyade, iddianın kaynağını ve dolaşımını izleyerek kanıtları görünür kılan bir kanıt zinciri mantığı içinde ele almaktadır. Doğrulama kılavuzlarında, iddianın ilk ortaya çıktığı kaynağın belirlenmesi, iddiayı taşıyan materyalin (görsel/video/ses/metin) özgünlüğünün ve bağlamının denetlenmesi, birden fazla bağımsız kaynaktan çapraz kontrol yapılması ve ulaşılan sonucun şeffaf biçimde gerekçelendirilmesi temel ilkeler arasında sayılmaktadır (Silverman, 2014). Benzer biçimde doğruluk kontrolü kapsamındaki etik ve yöntemsel standartlar, doğrulama süreçlerinin kanıta dayalı, izlenebilir ve kamu yararı gözetken bir çerçevede yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Shin vd., 2025).

Doğrulama literatüründe önerilen yöntemler, kanıt türleri bakımından ortak bazı kümelerde toplanmaktadır. İlk olarak resmî kaynaklara dayandırma, kamu kurumları veya resmî nitelikli kurumsal açıklamalar üzerinden iddianın doğrulanmasıdır (Borel, 2016; Silverman, 2014). İkinci olarak kamuya açık dijital izlerin sistematik biçimde araştırılması yoluyla kanıt üretilmesi anlamına gelen açık kaynak taraması; tersine görsel arama, anahtar kare üzerinden kaynak izleme, jeolokasyon, harita servisleriyle mekânsal karşılaştırma, uydu görüntüsüyle

kontrol ve dış basındaki haberlerin/çevrim içi sayfaların karşılaştırılması gibi pratikleri içermektedir (European Broadcasting Union, 2025; Silverman, 2014).

Üçüncü olarak uzman görüşü/röportaj, iddiaya ilişkin teknik değerlendirmelerin veya olayın doğrudan taraflarının/sahitlerinin beyanlarının kanutlayıcı işlev üstlendiği durumları kapsamaktadır (Silverman, 2014). Bu kategoriye uzman açıklamaları, saha gözlemleri, tanık anlatıları ve ilgili kişi/kurum beyanları dâhildir (Silverman, 2014). Dördüncü olarak arşiv incelemesi, geçmiş tarihli kurumsal kayıtların, belgelerin ve yayın materyallerinin referans alınarak iddianın tarihsel/kurumsal arka plan üzerinden çözümlenmesini ifade etmektedir (Shin vd., 2025).

Son olarak içerik çözümleme çizgisi; görsel-işitsel materyalin bağlam tutarlılığı, iç tutarlılığı ve teknik göstergeleri (montaj-kırpma izleri, ses-görüntü senkronu, ışık/gölge ve perspektif uyumu, görsel ipuçlarının iddiayla ilişkisi vb.) üzerinden doğrulama yapmayı belirtmektedir (Silverman, 2014; Wardle ve Derakhshan, 2017). Bu yaklaşımlar içinde ‘metaveri’ (örn. oluşturulma/yayın tarihi, platformda ilk paylaşım zamanı, EXIF benzeri teknik bilgiler) çoğu zaman materyalin özgünlüğünü ve bağlamını değerlendirmede içerik çözümlemenin tamamlayıcı bir bileşeni olarak kullanılmaktadır (European Broadcasting Union, 2025; Silverman, 2014).

Üretken yapay zekâ bağlamında doğrulama literatürüne eklenen yeni katman, içeriğin yalnızca ‘doğru/yanlış’ niteliğini değil, aynı zamanda kökenini, üretim biçimini ve dolaşım koşullarını görünür kılmaya dönük teknik standartlar ile şeffaflık yükümlülükleridir. Bu çerçevede, yapay zekâ tespiti de giderek bağımsız bir kanıt türü olarak öne çıkmaktadır. Başka bir deyişle, bazı doğrulama süreçlerinde kanıt yalnızca resmî kaynak, açık kaynak taraması ya da arşiv incelemesiyle değil; içeriğin yapay zekâ üretimi veya yapay zekâ ile manipüle edilmiş olduğunun teknik olarak saptanmasıyla da kurulabilmektedir.

Sentetik içerik tespiti, büyük hacimli içerik akışının ön elemeyden geçirilmesi ve görsel-işitsel materyalin teknik olarak incelenmesi gibi süreçlerde yapay zekâ destekli araçlar doğrulama kapasitesini belirli ölçülerde artırabilmektedir (Dierickx vd., 2024; Shin vd., 2025). Bununla birlikte, bu durum yapay zekânın kurumsal doğrulamanın yerini bütünüyle aldığı anlamına gelmemektedir. Çünkü bir içeriğin kamusal bağlamı, niyeti, dolaşım örüntüsü ve toplumsal etkisi çoğu durumda yalnızca teknik tespit yoluyla değil, insan muhakemesi,

editorial değerlendirme ve kurumsal standartlarla birlikte anlam kazanmaktadır (Bañon Castellón, 2021; Kavtaradze, 2024; Shin vd., 2025). Bu nedenle yapay zekâ, doğrulama süreçlerinde destekleyici bir teknik yardımcı olarak değerlendirilebilir ancak nihai doğrulama otoritesi, şeffaflık, hesap verebilirlik ve kamu yararı ilkeleri çerçevesinde işleyen kurumsal yapılarda kalmaktadır. Avrupa Birliği Yapay Zekâ Yasası'nda sentetik içeriklerin işaretlenmesi ve yapay niteliğinin açıklanmasına ilişkin şeffaflık yükümlülüklerinin tanımlanması da bu eğilimin düzenleyici boyutunu yansıtmaktadır (European Union, 2024).

Yukarıdaki literatür çerçevesinden hareketle çalışma, AA Teyit Hattı'nın doğruluk kontrollerini dayandırdığı baskın kanıt stratejilerini nicel içerik analiziyle incelemektedir. Üretken yapay zekâ çağında sentetik içeriklerin yaygınlaşmasının, dijital kamusal alanda doğruluk sorunlarını artırdığı varsayımından hareketle, aynı takvim penceresinde (30 Kasım–15 Şubat) tekrarlanan dönemler arasında karşılaştırma yapılarak, doğruluk kontrolü gündeminde yapay zekâ eksenli iddiaların görünürlüğünün artış eğilimi sergileyip sergilemediği ve bu içeriklerin biçimsel/kanıtsal özelliklerinin nasıl örüntülendiği araştırılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına yanıt verilmektedir:

AS 1: Seçilen dönemlerde AA Teyit Hattı'nda yayımlanan içeriklerin ana işlev dağılımı (doğruluk kontrolü ve diğer) dönemler arasında nasıl değişmektedir?

AS 2: Doğruluk kontrolü işlevi olan içeriklerin kategorileri, içerik türleri, kullanılan baskın kanıt türleri ve sonuç hükümleri dönemlere göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

AS 3: 'Yanlış' hükmüne varan doğruluk kontrolü içeriklerinde dezenformasyon türlerinin dağılımı dönemlere göre nasıl değişmektedir?

AS 4: Doğruluk kontrolü içerikleri içinde yapay zekâ faktörü taşıyan doğrulamaların payı dönemler arasında değişmekte midir; özellikle dönemler ilerledikçe artış eğilimi gözlenmekte midir?

AS 5: Yapay zekâ faktörü taşıyan doğrulamalar alt örnekleminde (N=37) yapay zekâ üretimi içerik türü dönemlere göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

3. Yöntem

Bu çalışmanın temel problematiği, üretken yapay zekâ ile üretilen ya da manipüle edilen içeriklerin doğruluk kontrolü gündeminde zaman içinde nasıl görünür hâle geldiği ve bu dönüşümün eşik gözlemciliği rolünü nasıl yeniden şekillendirdiğidir. Bu doğrultuda çalışma, AA Teyit Hattı web arşivinde yayımlanan doğruluk kontrolü içerikleri üzerinden, yapay zekâ faktörü taşıyan doğrulamaların dönemler ilerledikçe artıp artmadığını ve bu içeriklerin kategori, içerik türü, baskın kanıt stratejisi ve sonuç hükmü bakımından hangi örüntüler sergilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın önemi, eşik gözlemciliği rolünü yalnızca kuramsal bir tartışma düzeyinde bırakmayıp, kurumsal doğrulama üretimi üzerinden dönemsel ve ölçülebilir göstergelerle değerlendirmesinden; ayrıca yapay zekâ kirliliğinin doğrulama gündemindeki görünürlüğünü nicel olarak ortaya koymasından kaynaklanmaktadır.

3.1. Araştırma Tasarımı ve Yöntemsel Çerçeve

İçerik analizi; metin, görsel, video ve diğer anlam taşıyan iletişim materyallerinin belirli kurallar çerçevesinde sınıflandırılmasına, karşılaştırılmasına ve yorumlanmasına imkân tanıyan; araştırma sorusuna bağlı olarak nitel, nicel ya da karma biçimde uygulanabilen bir yöntemdir (Krippendorff, 2019; Schneijderberg vd., 2026). Bu çalışma, AA Teyit Hattı web sitesinde yayımlanan içeriklerin sistematik biçimde çözümlenmesine dayanan nicel içerik analizi yaklaşımıyla yürütülmüştür. Bu tercihin temel nedeni, doğruluk kontrolü içeriklerinin dönemler arasında hangi kategoriler, içerik türleri, baskın kanıt stratejileri ve sonuç hükümleri üzerinden dağıldığını karşılaştırmalı olarak görünür kılmak ve özellikle yapay zekâ faktörü taşıyan doğrulamaların payındaki değişimi sayısal olarak test edebilmektir. Bu nedenle araştırma, tekil örneklerin derin yorumlamasından çok, sınırları açık biçimde tanımlanmış bir içerik bütünü içinde tekrar eden örüntülerin ve dağılımların görünür kılınmasına odaklanmaktadır. Yapay zekâ kaynaklı dezenformasyonun niteliksel karmaşıklığına ilişkin boyutlar ise bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmış, gelecekteki nitel ve karma yöntemli çalışmalar için bir araştırma alanı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma deseni, aynı platformdan seçilen eş değer takvim pencerelerinde yayımlanan içeriklerin karşılaştırılmasına dayanan tekrarlanan kesitsel karşılaştırmalı bir tasarımıdır. Bu tasarımda aynı içerikler zaman içinde

izlenmemekte; bunun yerine her dönemde yayımlanan içerikler kendi bağlamı içinde gözlemlenmekte ve dönemler arası dağılım farklılıkları karşılaştırılmaktadır. Böylece, yapay zekâ ile ilişkili doğrulama gündeminin zaman içinde görünürlük kazanıp kazanmadığı ve bu görünürlüğün hangi içerik özellikleriyle birlikte ortaya çıktığı karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmektedir. Çalışmada tüm yıl yerine her yıl aynı takvim penceresinde tanımlanan dönemlerin esas alınması, seçim dönemleri, afetler, savaşlar ya da diğer olağanüstü gündemlerin bağımsız etkisini açıklamaya dönük bir nedensel model kurmak için değil; eş değer takvim aralıklarında yayımlanan doğruluk kontrolü içeriklerini karşılaştırarak dönemler arası karşılaştırılabilirliği artırmak için benimsenmiştir. Bu nedenle araştırmada mutlak içerik hacminden çok, ilgili dönemlerde yapay zekâ faktörü taşıyan doğrulamaların toplam doğruluk kontrolü içeriği içindeki görece payı esas alınmıştır.

3.2. Vaka Seçimi, Veri Kaynağı ve Kapsam

Bu araştırmada iki aşamalı bir vaka seçim stratejisi benimsenmiştir. Vaka çalışması yaklaşımında araştırmacı, incelenen vakanın sınırlarını açık biçimde tanımlamakta ve araştırma problemine uygun olarak neyin çalışmaya dâhil edileceğini neyin dışarıda bırakılacağını gerekçelendirmektedir (Yin, 2018). Amaçlı örnekleme ise araştırma sorusunu aydınlayabilecek, bilgi bakımından zengin vakaların belirli ölçütler doğrultusunda seçilmesine dayanmaktadır (Palinkas vd., 2015; Patton, 2015). Bu çerçevede ilk aşamada çalışma, Türkiye’deki tüm doğrulama ekosistemini temsil etmeyi amaçlayan olasılıklı bir örneklem araştırması olarak değil, belirli bir kurumsal doğrulama pratiğini dönemsel karşılaştırma içinde inceleyen sınırlandırılmış bir vaka çalışması olarak tasarlanmıştır. AA Teyit Hattı; kamusal görünürlüğü yüksek, düzenli ve açık erişilebilir bir web arşivine sahip, içerikleri tarih ve URL bilgisiyle geriye dönük olarak izlenebilen ve doğruluk kontrolü ile diğer içerik işlevlerini aynı platform içinde birlikte gözlemlemeye imkân tanıyan kurumsal bir doğrulama aktörü olması nedeniyle amaçlı örnekleme mantığıyla araştırma kapsamına alınmıştır. İkinci aşamada ise bu sınırlandırılmış kurumsal vaka içinde, belirlenen dönemlerde yayımlanan içeriklerin tamamı tam sayım yoluyla incelenmiştir. Dolayısıyla çalışmada Türkiye’deki tüm doğrulama platformlarından olasılıklı bir örneklem çekilmemiş; araştırma sorusuna uygun biçimde seçilmiş tek bir kurumsal vaka içinde tam sayım mantığıyla ilerlenmiştir. Çalışmanın veri kaynağı, AA Teyit Hattı’nın resmî web sitesinde yayımlanan

içeriklerdir. Analiz birimi, sitede yer alan her bir tekil içerik sayfasıdır; başka bir ifadeyle 1 URL = 1 içerik olarak kabul edilmiştir.

İçerik analizi literatürü, araştırma sorusuna uygun metinlerin ve dönemlerin açık ölçütlerle seçilmesini, ayrıca belirli bir dönem içindeki tüm metinlerin birlikte incelenmesini yöntemsel olarak meşru bir sınırlandırma stratejisi olarak değerlendirmektedir (Krippendorff, 2019). Buradan hareketle dönem penceresi, üretken yapay zekânın geniş ölçekli kamusal kullanımında kritik bir eşik kabul edilen 30 Kasım 2022 tarihini başlangıç noktası alacak biçimde tanımlanmıştır. Bu tercih, ChatGPT'nin 30 Kasım 2022'de kamusal kullanıma açılmasıyla birlikte üretken yapay zekânın gündelik enformasyon üretimi ve dolaşımı açısından görünür bir dönüm noktasına ulaşmış olmasıyla ilişkilidir (Chatterji vd., 2025). Makale teslim takvimi doğrultusunda veri seti 15.02.2026 tarihinde veri dondurma ilkesiyle kapatılmış ve bu tarihten sonra yayımlanan içerikler analize dâhil edilmemiştir. Bu kapsamda çalışmada dört dönem karşılaştırılmaktadır: D1 (30.11.2022–15.02.2023), D2 (30.11.2023–15.02.2024), D3 (30.11.2024–15.02.2025) ve D4 (30.11.2025–15.02.2026).

Sabit 30 Kasım–15 Şubat takvim penceresinin her yıl tekrar edilmesinin amacı, tüm yılı temsil eden bir örneklem kurmaktan ziyade, eş değer takvim aralıklarında yayımlanan içerikleri karşılaştırarak dönemler arası takvimsel karşılaştırılabilirliği artırmaktır. Bu nedenle çalışma, seçim dönemleri ya da diğer dışsal olayların bağımsız etkisini izole etmeyi amaçlayan nedensel bir tasarım olarak değil; üretken yapay zekâ ile ilişkili doğrulama gündeminin eş değer takvim pencerelerinde nasıl görünürleştiğini karşılaştırmalı olarak inceleyen tekrarlanan kesitsel bir tasarım olarak kurgulanmıştır.

3.3. Kodlama Çerçevesi ve Değişkenler

Kodlama sürecinde her içerik için ana işlev, kategori, içerik türü, baskın kanıt türü, sonuç hükmü, yapay zekâ faktörü, yapay zekâ türü ve gerekli durumlarda dezenformasyon türü değişkenleri kodlanmıştır. 'Ana işlev' değişkeni, içerikleri 'doğruluk kontrolü' ve 'diğer' olmak üzere iki ana kategoriye ayırmaktadır. 'Diğer' kategorisi; blog, haber, haftalık bülten ve teyit sözlüğü gibi alt türleri içermekle birlikte, çalışmanın esas analitik odağı doğruluk kontrolü işlevi taşıyan içeriklerdir.

‘Kategori’ değişkeninde AA Teyit Hattı’nın sitede kullandığı kategori seti referans alınmış ancak içeriklerin önemli bir kısmının ‘aktüel’ etiketi altında toplanması nedeniyle her içerik, tematik odağı esas alınarak araştırmacı tarafından yeniden sınıflandırılmıştır. Bu kapsamda ‘Gazze’, ‘Aktüel’, ‘Politika’, ‘Ekonomi’, ‘Bilim/Teknoloji’, ‘Kültür/Sanat’ ve ‘Sağlık’ kategorileri kullanılmıştır.

‘İçerik türü’ değişkeni, içerikte herhangi bir medya unsurunun bulunup bulunmamasına göre değil, iddianın inandırıcılığını kuran birincil sunum biçimine göre kodlanmıştır. Bu doğrultuda içerikler ‘metin’, ‘görsel’, ‘video’ ve ‘karma’ olarak sınıflandırılmıştır. Böylece değişkenin platformun yüzeysel biçim özelliklerinden değil, doğrulama literatüründe vurgulanan kanıtlayıcı materyal mantığından hareketle kodlanması amaçlanmıştır.

Kanıt türü değişkeni ise Silverman’ın (2014) doğrulama kılavuzu, European Broadcasting Union’ın (2025) açık kaynak ve teknik doğrulama pratiklerine ilişkin çerçevesi ve Shin vd.’nin (2025) doğrulama süreçlerinin kanıta dayalı ve izlenebilir olması gerektiğine ilişkin yaklaşımı temel alınarak; ‘resmî kaynak’, ‘açık kaynak taraması’, ‘uzman görüşü/röportaj’, ‘arşiv incelemesi’, ‘içerik analizi’ ve ‘yapay zekâ tespiti’ kategorileri altında oluşturulmuştur. Ayrıca, her içerikte birden fazla doğrulama stratejisi bulunabilmesi nedeniyle, söz konusu değişken doğrulama kararının kurulmasında en baskın ve ayırt edici olan birincil kanıt üzerinden kodlanmıştır. Örneğin içerikte sentetik üretime ilişkin açık tespitlerin karar gerekçesinin merkezinde yer aldığı durumlarda, metinde resmî kaynak veya açık kaynak unsurları bulunsada birincil kanıt türü ‘yapay zekâ tespiti’ olarak kodlanmıştır.

‘Sonuç hükmü’ değişkeni, doğruluk kontrolünün ulaştığı nihai yargıyı göstermekte; temel olarak ‘yanlış’ ve ‘doğru’ kategorilerinden oluşmaktadır. ‘Yapay zekâ faktörü’ değişkeni, içerikte sentetik üretime ilişkin açık bir tespit bulunması ve bu tespitin karar gerekçesinin merkezinde yer alması durumunda 1; aksi durumda 0 olarak kodlanmıştır. Yapay zekâ faktörü 1 olan içerikler için ayrıca ‘yapay zekâ türü’ değişkeni de kodlanmış ve içerikler ‘yapay zekâ üretimi video’, ‘yapay zekâ üretimi görsel’ ve ‘yapay zekâ üretimi metin’ olarak sınıflandırılmıştır.

‘Dezenformasyon türü’ değişkeni ise yalnızca sonuç hükmü ‘yanlış’ olan doğruluk kontrolü içeriklerinde raporlanacak biçimde kavramsallaştırılarak, Wardle ve Derakhshan’ın (2017) bilgi düzensizliği yaklaşımı ve yedi kategorili

tipolojisi temel alınarak ‘mizah’, ‘yanıltıcı ilişkilendirme’, ‘yanıltıcı içerik’, ‘bağlamdan koparma’, ‘taklit’, ‘manipülasyon’ ve ‘uydurma’ kategorileri altında kodlanmıştır.

3.4. Veri Analizi ve Etik

Belirlenen dönemlerde AA Teyit Hattı web sitesinde toplam 666 içerik tespit edilmiştir. Bu içerikler iki katmanda değerlendirilmiştir. Katman A, seçilen dönemlerde yayımlanan tüm içerikleri kapsamaktadır. Katman A için dönem bazında toplam içerik sayıları ve ana işlev dağılımları frekans ve yüzdelere betimlenmiştir. Katman B ise Katman A içinden yalnızca ‘doğruluk kontrolü/iddia inceleme’ işlevi taşıyan içeriklerden oluşmaktadır. Çalışmanın asıl analiz evrenini Katman B oluşturmaktadır. Bu kapsamda toplam 563 doğruluk kontrolü içeriği belirlenmiş ve izleyen analizler bu alt evren üzerinden yürütülmüştür.

Katman B’ye ait doğruluk kontrolü içerikleri üzerinden kategori, içerik türü, baskın kanıt türü, sonuç hükmü, dezenformasyon türü, yapay zekâ faktörü ve yapay zekâ türüne ilişkin dağılımlar çapraz tablolar aracılığıyla analiz edilmiştir. Dönem ile yapay zekâ faktörü arasındaki ilişkinin istatistiksel anlamlılığı Pearson ki-kare testi ile sınanmış; ilişkinin büyüklüğü Cramer’s V ile değerlendirilmiştir. Ayrıca, dönem ilerledikçe yapay zekâ faktörü taşıyan doğrulamaların görülme olasılığındaki değişimi test etmek amacıyla sıralı dönem değişkeni kullanılarak lojistik regresyon analizi uygulanmıştır.

Araştırma, kamuya açık kurumsal web içeriği üzerinde yürütülen müdahalesiz bir içerik analizi niteliğindedir. Kişisel veri toplanmaması ve insan katılımcılarla doğrudan temas içermemesi nedeniyle etik kurul başvurusu yapılmamıştır. Bununla birlikte çalışma, şeffaflık ve tekrarlanabilirlik ilkeleri doğrultusunda dönem penceresi, veri dondurma tarihi, vaka seçimi ve kodlama mantığı açık biçimde raporlanmıştır.

3.5. Güvenirlik, Geçerlik ve Sınırlılıklar

Kodlama süreci tek araştırmacı tarafından yürütüldüğünden bu çalışmada kodlayıcılar arası güvenirlilik değil, kodlayıcı içi tutarlılık değerlendirilmiştir. İçerik analizi literatüründe test-tekrar test koşullarında aynı gözlemcinin aynı metni belirli bir süre sonra yeniden kodlaması stabilite/test-tekrar test güvenilirliği

kapsamında ele alınmaktadır (Krippendorff, 2019). Bu doğrultuda, rastgele seçilen 50 içerik iki hafta arayla yeniden kodlanmış; ilk kodlama ile gecikmeli yeniden kodlama arasındaki kategorik uyum, ayrı kategoriler arasındaki uyumu değerlendirmede kullanılan Cohen's Kappa katsayısı ile hesaplanmıştır (Schneijderberg vd., 2026). Elde edilen Cohen's Kappa değerleri kategori değişkeni için $\kappa=,828$; içerik türü için $\kappa=,848$; kanıt türü için $\kappa=,908$; yapay zekâ faktörü için $\kappa=1,000$; yapay zekâ türü için $\kappa=1,000$ ve dezenformasyon türü için $\kappa=,805$ olarak hesaplanmıştır. Tüm katsayılar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ($p<,001$) ve temel değişkenlerde yüksek düzeyde kodlayıcı içi tutarlılığa işaret etmiştir.

Geçerlik açısından, bu çalışmadaki kodlama şeması yalnızca veri setinin toplandığı platformun site içi sınıflandırmasına bırakılmamış; makalenin literatür taraması bölümü doğrudan kod kitabına kavramsal zemin oluşturacak biçimde kurgulanmıştır. Başka bir deyişle, literatür taraması bu çalışmada yalnızca arka plan bilgisi sunmak için değil, değişkenlerin nasıl tanımlanacağına ve hangi kavramsal ayrımların esas alınacağına yol göstermek amacıyla yazılmıştır. Bu çerçevede yalnızca 'kategori' değişkeni AA Teyit Hattı'nın site içi sınıflandırmasını başlangıç referansı olarak almış; 'içerik türü', 'kanıt türü', 'yapay zekâ faktörü/türü' ve 'dezenformasyon türü' ise doğrudan ilgili literatürdeki kavramsal ayrımlara dayandırılarak kurgulanmıştır. Böylece araştırmacı öznelliğini azaltmak ve kod kitabının kavramsal uyumunu güçlendirmek amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak araştırma, Türkiye'deki tüm doğrulama aktörlerini kapsayan karşılaştırmalı bir tasarım yerine yalnızca AA Teyit Hattı web arşivine dayanan sınırlandırılmış bir kurumsal vaka üzerinden yürütülmüştür. Bu nedenle bulgular, Teyit.org, Doğruluk Payı ya da diğer doğrulama oluşumlarının editöryal öncelikleri ve kurumsal motivasyonlarıyla doğrudan karşılaştırılmadan Türkiye'deki genel doğrulama ekosistemine genellenemez. İkinci olarak 'yapay zekâ faktörü' kodlaması, AA Teyit Hattı'nın içerik içinde açık biçimde yaptığı sentetik içerik tespitlerine dayanmaktadır; araştırmacı tarafından bağımsız teknik doğrulama yapılmadığından, açıkça işaretlenmemiş bazı sentetik içeriklerin bu değişkene yansımamış olması mümkündür. Ayrıca çalışma, yapay zekâ ile ilişkili dezenformasyonun niteliksel karmaşıklığını (örneğin *derin sahte* kalitesi, anlatısal ikna gücü veya çok katmanlı manipülasyon düzeyi) doğrudan çözümlememekte; bu olguyu daha çok doğrulama gündemindeki görünürlüğü ve içeriksel örüntüleri üzerinden ele almaktadır. Son olarak, tek kodlayıcıyla yürütülen içerik analizinde tutarlılık

çeşitli önlemlerle güçlendirilmiş olsa da, gelecekte ikinci kodlayıcı tasarımlar ve kodlayıcılar arası güvenilirlik analizleri yöntemin sağlamlığını daha da artırabilir.

4. Bulgular

4.1. Dönemlere Göre İçerik Üretimi ve İşlev Dağılımı

Belirlenen dört dönemde AA Teyit Hattı web sitesinde toplam 666 içerik yayımlanmıştır. Yayımlanan içeriklerin ana işlev dağılımı Tablo 1’de sunulmaktadır. Dönem bazında toplam içerik sayısı 2022–2023 penceresinde 219, 2023–2024’te 188, 2024–2025’te 137 ve 2025–2026’da 122’dir. İçeriklerin ana işlev bakımından dağılımı incelendiğinde, ilk üç dönemde içeriklerin büyük bölümünün doğruluk kontrolü (iddia inceleme) işleviyle yayımlandığı görülmektedir. Doğruluk kontrolü içeriklerinin toplam içeriğe oranı 2022–2023’te %87,7, 2023–2024’te %89,9 ve 2024–2025’te %89,1 düzeyindedir. Buna karşılık 2025–2026 döneminde doğruluk kontrolü içeriklerinin toplam içeriğe oranı belirgin biçimde düşerek %65,6’ya gerilemiş, ‘diğer’ işlevli içeriklerin payı ise %34,4 düzeyine yükselmiştir. Söz konusu bulgu, son dönemde platformun içerik üretiminde doğruluk kontrolü dışı içeriklerin görece daha görünür hâle geldiğini ortaya koymaktadır.

Dönem	İçerik İşlevi				Toplam
	Doğruluk Kontrolü		Diğer		
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
2022–2023 (30.11–15.02)	192	87,7	27	12,3	219
2023–2024 (30.11–15.02)	169	89,9	19	10,1	188
2024–2025 (30.11–15.02)	122	89,1	15	10,9	137
2025–2026 (30.11–15.02)	80	65,6	42	34,4	122

Tablo 1. Dönemlere Göre İçerik İşlevi Dağılımı (N=666)

Çalışmanın temel analizleri doğruluk kontrolü işlevi taşıyan içerikler üzerinden yürütüldüğünden, ‘diğer’ kategorisine giren alt içerik türleri tabloda ayrıca ayrıştırılmamış; bu içerikler metin içinde betimsel olarak sunulmuştur: Diğer

işlevli içeriklerin 'Blog', 'Haber', 'Haftalık Bülten' ve 'Teyit Sözlüğü' olmak üzere dört alt kategorisi bulunmaktadır. Söz konusu alt kategoriler incelendiğinde; 2022–2023 döneminde diğer içeriklerin büyük kısmını blog içerikleri (n=19; diğer içinde %70,4) ve teyit sözlüğü girdileri (n=7; %25,9) oluştururken, 'haber' türü içerikler sınırlı sayıda kalmış (n=1; %3,7) ve haftalık bülten yayımlanmamıştır (n=0). 2023–2024 döneminde diğer içeriklerin tamamı blog kategorisindedir (n=19; %100). 2024–2025 döneminde ise diğer içerikler ağırlıkla blog (n=12; %80,0) olup haber (n=2; %13,3) ve teyit sözlüğü (n=1; %6,7) sınırlı düzeydedir. 2025–2026 döneminde diğer içeriklerin sayısal olarak arttığı görülmekte (n=42); bu artışın temel bileşeni blog içerikleri (n=34; %80,9) olmakla birlikte haber (n=5; %11,9), haftalık bülten (n=2; %4,8) ve teyit sözlüğü (n=1; %2,4) gibi alt türler de önceki dönemlere kıyasla daha görünür hâle gelmiştir.

4.2. Doğruluk Kontrolü İşlevli İçeriklerin Analizi

AA Teyit Hattı web sitesinde belirlenen dört dönem boyunca yayımlanan içerikler içerisinden 'doğruluk kontrolü/iddia inceleme' işlevi taşıyan içerikler ana analiz evreni olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda söz konusu işlevde toplam 563 içerik tespit edilmiş olup çalışmanın bu bölümündeki analizler (n=563) üzerinden yürütülmüştür. Doğruluk kontrolü işlevi olan içeriklerin dönemlere göre betimsel dağılımı Tablo 2'de gösterilmektedir. Dönem bazında doğruluk kontrolü içerik sayısı 2022–2023'te 192, 2023–2024'te 169, 2024–2025'te 122 ve 2025–2026'da 80 olarak gerçekleşmiştir.

Kategori dağılımı incelendiğinde, tüm dönemlerde Aktüel başlığının en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir (2022–2023: %68,8; 2023–2024: %43,7; 2024–2025: %52,5; 2025–2026: %61,1). 2023–2024 döneminde Gazze kategorisinin dikkat çekici biçimde öne çıktığı (n=39; %23,1), takip eden dönemlerde ise bu kategorinin payının belirgin biçimde azaldığı (2024–2025: n=6; %4,9; 2025–2026: n=3; %3,8) izlenmektedir. Politika kategorisi özellikle 2024–2025 döneminde artış göstererek %26,2 düzeyine yükselmiş, 2025–2026'da %20,0'a gerilemiştir. Ekonomi ve Bilim/ Teknoloji kategorileri tüm dönemlerde görece düşük fakat istikrarlı oranlarda seyredirken (yaklaşık %3,6–%8,9 aralığı), Kültür/Sanat ve Sağlık kategorilerinin payı her dönemde sınırlı kalmıştır (yaklaşık %1,8–%4,1 aralığı).

İçerik türü açısından doğruluk kontrolü içeriklerinin, dönemler boyunca ağırlıkla video ve metin formatlarında üretildiği görülmektedir. 2022–2023 döneminde

metin ve video içerikler eşit paya sahiptir (her biri $n=61$; %31,8). 2023–2024 ($n=63$; %37,3), 2024–2025 ($n=52$; %42,7) ve 2025–2026 ($n=33$; %41,2) dönemlerinde video içeriklerin payı artarak baskın hale gelmiştir. Buna karşılık metin içeriklerin payı dönemler ilerledikçe azalma eğilimi göstermiştir (2023–2024: %18,9; 2024–2025: %22,1; 2025–2026: %16,3). Görsel içerikler her dönemde sınırlı fakat değişken bir paya sahiptir (yaklaşık %13,9–%22,5). Karma formatlı içerikler ise dönemler boyunca görece istikrarlı bir düzeyde seyretmektedir (yaklaşık %20,0–%23,7).

Kanıt türleri bakımından, 2022–2023 döneminde doğrulama gerekçesinin çoğunlukla resmî kaynak ($n=78$; %40,7) ve açık kaynak ($n=73$; %38,0) referanslarıyla kurulduğu bunu uzman görüşü ($n=21$; %10,9) ve içerik analizi ($n=11$; %5,7) gibi kanıt türlerinin izlediği görülmektedir. 2023–2024 döneminde resmî kaynakların payı %33,1 düzeyinde sürerken, açık kaynakların payı %41,4'e yükselmesiyle birlikte yapay zekâ tespiti (%4,7) kategorisi görünür hale gelmiştir. 2024–2025 döneminde resmî kaynaklar %30,3, açık kaynak %55,8 ve yapay zekâ tespiti %4,1 olarak hesaplanmıştır. 2025–2026 döneminde ise yapay zekâ tespitine dayalı kanıt türünün belirgin biçimde arttığı ($n=24$; %30,0) ve resmî kaynaklar ($n=25$; %31,3) ile açık kaynakların ($n=27$; %33,6) paylarına yakınsadığı dikkat çekmektedir. Ayrıca arşiv incelemesi ve içerik analizi gibi kanıt türlerinin payı dönemler arasında değişmekle birlikte genel olarak sınırlı düzeyde kalmıştır.

Son olarak, sonuç hükmü dağılımı doğruluk kontrolü içeriklerinin büyük çoğunluğunun her dönemde 'yanlış' sonucuna ulaştığını göstermektedir (2022–2023: %91,7; 2023–2024: %90,5; 2024–2025: %92,6; 2025–2026: %91,3). 'Doğru' olarak sonuçlanan içeriklerin payı ise düşük ancak dönemler arasında görece istikrarlı bir düzeydedir (yaklaşık %7,4–%9,5). Söz konusu bulgular, doğruluk kontrolü gündeminin ağırlıklı olarak yanlış/yanıltıcı iddiaların düzeltilmesine odaklandığını; dönemler ilerledikçe özellikle video formatlı içeriklerin ve yapay zekâ tespitine dayalı kanıt repertuarının daha görünür hâle geldiğini gün yüzüne çıkarmaktadır.

		2022–2023 (30.11–15.02)		2023–2024 (30.11–15.02)		2024–2025 (30.11–15.02)		2025–2026 (30.11–15.02)	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kategori	Gazze	0	0,0	39	23,1	6	4,9	3	3,8
	Aktüel	132	68,8	74	43,7	64	52,5	49	61,1
	Politika	25	13,0	35	20,7	32	26,2	16	20
	Ekonomi	17	8,9	6	3,6	6	4,9	3	3,8
	Bilim/Teknoloji	5	2,6	7	4,1	5	4,1	5	6,3
	Kültür/Sanat	6	3,1	3	1,8	4	3,3	2	2,5
	Sağlık	7	3,6	5	3,0	5	4,1	2	2,5
İçerik Türü	Metin	61	31,8	32	18,9	27	22,1	13	16,3
	Görsel	28	14,5	34	20,1	17	13,9	18	22,5
	Video	61	31,8	63	37,3	52	42,7	33	41,2
	Karma	42	21,9	40	23,7	26	21,3	16	20,0
Kanıtl Türü	YZ Tespiti	0	0,0	8	4,7	5	4,1	24	30
	Resmî Kaynak	78	40,7	56	33,1	37	30,3	25	31,3
	Açık Kaynak	73	38,0	70	41,4	68	55,8	27	33,6
	Uzman Görüşü	21	10,9	15	8,9	7	5,7	3	3,8
	Arşiv	9	4,7	4	2,4	1	0,8	1	1,3
	İçerik Analizi	11	5,7	16	9,5	4	3,3	0	0,0
Sonuç Hükümü	Yanlış	176	91,7	153	90,5	113	92,6	73	91,3
	Doğru	16	8,3	16	9,5	9	7,4	7	8,7

Tablo 2. Doğrulama Kontrolü İşlevi Olan İçeriklerin Dönemlere Göre Betimsel İstatistikleri (N=563)

Tablo 2'ye bakıldığında doğruluk kontrolü içeriklerinin toplam 515 tanesinin 'yanlış' sonuç hükmüne ulaştığı görülmektedir. Bu doğrultuda dezenformasyon

türü değişkeni, yalnızca sonuç hükmü ‘yanlış’ olan doğruluk kontrolü içerikleri için raporlanmış, ‘doğru’ sonuçlanan içerikler bu dağılıma dahil edilmemiştir. Dönemlere göre dezenformasyon türlerinin dağılımı Tablo 3’te sunulmaktadır.

Tablo 3’e göre, dönemler boyunca en sık gözlenen dezenformasyon türleri uydurma ve bağlamdan koparma olup, bu iki tür dönemsel dalgalanmalarla birlikte öne çıkmaktadır. 2022–2023 döneminde yanlış içerikler içinde uydurma türü ilk sırada yer almakta (n=65; %37,0), bunu bağlamdan koparma (n=49; %27,8) ve yanıltıcı içerik (n=48; %27,3) izlemektedir. 2023–2024 döneminde ise bağlamdan koparma en yüksek paya ulaşarak birinci sıraya yükselmekte (n=57; %37,3), uydurma (n=45; %29,4) ve yanıltıcı içerik (n=32; %20,9) bunu takip etmektedir. 2024–2025 döneminde bağlamdan koparma eğiliminin daha da belirginleştiği görülmekte (n=59; %52,2) ve bu türün payı yarıdan fazlaya çıkmaktadır; aynı dönemde uydurma (n=29; %25,7) ve yanıltıcı içerik (n=19; %16,8) daha sınırlı oranlarda kalmaktadır. 2025–2026 döneminde ise dağılım yeniden değişerek; uydurma türü tekrar yükselerek en yüksek paya yaklaşmakta (n=25; %34,3), bağlamdan koparma (n=22; %30,1) ve yanıltıcı içerik (n=17; %23,3) ile birlikte üç türün toplam içindeki ağırlığı artmaktadır.

Diğer türler açısından bakıldığında, manipülasyon kategorisi her dönemde görece düşük oranlarda seyretmekte (yaklaşık %3,5–%7,2), taklit ve mizah gibi türler ise daha sınırlı fakat dönemler arasında değişken paylara sahip olmaktadır. Ayrıca yanıltıcı ilişkilendirme türü ilk üç dönemde gözlenmezken, 2025–2026 döneminde düşük bir düzeyde ortaya çıkmıştır (n=1; %1,4). Genel olarak bulgular, yanlış sonuçlanan iddia incelemelerinde dezenformasyonun ağırlıklı olarak bağlamdan koparma ve uydurma ekseninde yoğunlaştığını; dönemsel gündem dinamiklerine bağlı olarak bu iki türün göreceli payının değişebildiğini göstermektedir.

Dezenformasyon Türü	2022–2023 (30.11–15.02)		2023–2024 (30.11–15.02)		2024–2025 (30.11–15.02)		2025–2026 (30.11–15.02)	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Mizah	3	1,7	2	1,3	1	0,9	3	4,1
Yanıltıcı İlişkilendirme	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	1,4
Yanıltıcı İçerik	48	27,3	32	20,9	19	16,8	17	23,3
Bağlamdan Koparma	49	27,8	57	37,3	59	52,2	22	30,1
Taklit	3	1,7	6	3,9	1	0,9	2	2,7
Manipülasyon	8	4,5	11	7,2	4	3,5	3	4,1
Uydurma	65	37,0	45	29,4	29	25,7	25	34,3

Tablo 3. Yanlış Olduğu Kanıtlanan İçeriklerin Dönemlere Göre Dezenformasyon Türü Dağılımı (N=515)

Doğruluk kontrolü işlevi olan içerikler arasında yapay zekâ faktörü taşıyan doğrulamaların dönemlere göre dağılımını ve bu dağılımın istatistiksel olarak değerlendirilmesi Tablo 4’te ele alınmaktadır. Buna göre 2022–2023 döneminde yapay zekâ faktörü içeren doğrulama bulunmazken (n=0; %0,0), 2023–2024 döneminde yapay zekâ faktörü içeren doğrulamalar 8 içerik ile %4,7 düzeyinde gözlenmektedir. 2024–2025 döneminde bu oran benzer düzeyde seyrederek %4,1 (n=5) olarak gerçekleşmiştir. 2025–2026 döneminde ise yapay zekâ faktörü içeren doğrulamaların payı belirgin biçimde artarak %30,0’a yükselmiştir (n=24). Toplamda doğruluk kontrolü içeriklerinin %6,6’sı (n=37) yapay zekâ faktörü taşımaktadır (N=563).

Dönem ile yapay zekâ faktörü arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına ilişkin ki-kare testi, dönemler arasında yapay zekâ faktörü içeren doğrulamaların payının anlamlı biçimde farklılaştığını göstermektedir (Pearson $\chi^2(3, N=563)=87,166, p<,001$). Etki büyüklüğü katsayısı (Cramer’s $V=.393$) dönemsel farklılaşmanın orta-yüksek düzeyde bir ilişki gücüne karşılık geldiğine işaret etmektedir. Artış yönlü beklentiyi değerlendirmek üzere kurulan ikili lojistik regresyon modeli de dönem ilerledikçe yapay zekâ faktörü içeren doğrulama görülme olasılığının anlamlı biçimde arttığını göstermiştir (B=1,405, $p<,001$). Katsayıya ilişkin olasılık oranı, her bir dönem artışında yapay

zekâ faktörü içeren doğrulama görülme olasılığının yaklaşık 4,07 kat arttığına işaret etmektedir (OR=4,074; %95 GA [2,639–6,288]). Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, doğruluk kontrolü gündeminde yapay zekâ eksenli doğrulamaların payının özellikle son dönemde belirgin biçimde yükseldiği ve dönemler ilerledikçe artış eğilimi sergilediği anlaşılmaktadır.

Dönem	Yapay Zekâ Yok		Yapay Zekâ Var		Toplam
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
2022–2023 (30.11–15.02)	192	100,0	0	0,0	192
2023–2024 (30.11–15.02)	161	95,3	8	4,7	169
2024–2025 (30.11–15.02)	117	95,9	5	4,1	122
2025–2026 (30.11–15.02)	56	70,0	24	30,0	80
Toplam	526 (93,4)		37 (6,6)		563
İstatistiksel Test Sonuçları					
Test	İstatistik		sd / %95 GA		p
Pearson Ki-kare	$\chi^2=87,166$		sd=3		p <,001
Cramer’s V	V=,393		—		p <,001
Lojistik Regresyon (Dönem)	B=1,405; SE=,222; Wald=40,207		%95 GA [2,639–6,288]		p <,001
	OR=4,074				

Tablo 4. Doğrulama Kontrolü İşlevi Olan İçeriklerin Dönemlere Göre Yapay Zekâ Faktörü ve Test Sonuçları (N=563)

4.3. Yapay Zekâ Üretimi Olduğu Tespit Edilen İçeriklerin İstatistikleri

Yapay zekâ üretimi olduğu tespit edilen doğruluk kontrolü içeriklerinde (N=37) yapay zekâ üretimi içeriklerin türlerinin dönemlere göre dağılımı Tablo 5'te gösterilmektedir. 2022–2023 döneminde yapay zekâ üretimi içerik tespit edilmemiştir (n=0). Yapay zekâ içeriklerinin görüldüğü dönemlerde ise dağılımın

ağırlıklı olarak görsel ve özellikle video temelli içerikler etrafında yoğunlaştığı görülmektedir.

Toplam 8 adet yapay zekâ üretimi içeriğin tespit edildiği 2023–2024 döneminde bu içerikler görsel (n=4; %50,0) ve video (n=4; %50,0) türleri arasında eşit biçimde dağılmaktadır. Aynı dönemde metin temelli yapay zekâ üretimi içerik gözlenmemiştir (n=0). 2024–2025 döneminde yapay zekâ üretimi içerik sayısı 5 olup dağılımın video lehine arttığı (n=3; %60,0), görsel içeriklerin ise %40,0 düzeyinde kaldığı (n=2) görülmektedir. 2025–2026 döneminde yapay zekâ üretimi içerikler belirgin biçimde artarak 24 içeriğe ulaşmıştır. Bu dönemde de video türü baskınlığını sürdürmüştür (n=13; %54,2). Aynı dönemde görsel içerikler önemli bir paya sahip olmakla birlikte (n=9; %37,5), önceki dönemlerde görülmeyen metin temelli yapay zekâ üretimi içeriklerin sınırlı düzeyde ortaya çıktığı dikkat çekmektedir (n=2; %8,3).

Genel toplam dikkate alındığında (N=37), yapay zekâ üretimi içeriklerin çoğunluğu video türündedir (n=20; %54,1); bunu görsel içerikler izlemektedir (n=15; %40,5). Metin temelli yapay zekâ üretimi içerikler ise düşük bir oranla sınırlı kalmıştır (n=2; %5,4). Bu bulgu, doğruluk kontrolü gündeminde yapay zekâ ile ilişkili iddiaların ağırlıklı olarak görsel-işitsel içerikler üzerinden dolaşıma girdiğini ve özellikle son dönemde video temelli sentetik içeriklerin daha görünür hâle geldiğini gözler önüne sermektedir.

Dönem	Yapay Zekâ Üretimi Görsel		Yapay Zekâ Üretimi Metin		Yapay Zekâ Üretimi Video		Toplam
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
2022–2023 (30.11–15.02)	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0
2023–2024 (30.11–15.02)	4	50,0	0	0,0	4	50,0	8
2024–2025 (30.11–15.02)	2	40,0	0	0,0	3	60,0	5
2025–2026 (30.11–15.02)	9	37,5	2	8,3	13	54,2	24
Toplam	15	40,5	2	5,4	20	54,1	37

Tablo 5. Yapay Zekâ Üretimi Olduğu Tespit Edilen İçeriklerin Dönemlere Göre Yapay Zekâ Türleri (N=37)

Yapay zekâ üretimi olduğu tespit edilen içeriklerin (N=37) dönemlere göre kategori dağılımı Tablo 6'da ele alınmaktadır. Yapay zekâ tespit edilen içerikler 2022–2023 döneminde gözlenmemiş; dağılım 2023–2024 (n=8), 2024–2025 (n=5) ve 2025–2026 (n=24) dönemlerinde oluşmuştur. Toplam örneklem içinde yapay zekâ tespitli içerikler en çok Aktüel kategorisinde yoğunlaşmaktadır (n=19; %51,4); bunu Politika kategorisi izlemektedir (n=11; %29,7). Diğer kategoriler daha sınırlı sayıda gözlenmiş olup Bilim/Teknoloji (n=3; %8,1), Kültür/Sanat (n=2; %5,4), Ekonomi (n=1; %2,7) ve Gazze (n=1; %2,7) kategorilerinde düşük oranlarda yapay zekâ tespiti yapılmıştır. Yapay zekâ tespitli içeriklerin kategori dağılımında Sağlık kategorisi gözlenmemiştir.

Dönem içi dağılımlar incelendiğinde, 2023–2024 döneminde yapay zekâ tespitli içeriklerin ağırlıklı olarak Politika kategorisinde kümелendiği (n=5; %62,5), bunun yanında Aktüel (n=2; %25,0) ve Gazze (n=1; %12,5) kategorilerinde sınırlı sayıda içerik bulunduğu görülmektedir. 2024–2025 döneminde AI tespitli içerikler büyük ölçüde Aktüel kategorisinde yer almakta (n=4; %80,0); Bilim/Teknoloji kategorisi ise bu dönemde düşük bir payla temsil edilmektedir (n=1; %20,0). 2025–2026 döneminde örneklemin hacmi belirgin biçimde artmış (n=24) ve yapay zekâ tespitli içerikler öncelikle Aktüel kategorisinde yoğunlaşmaya devam etmiştir (n=13; %54,2). Aynı dönemde Politika kategorisinin payı %25,0 (n=6) düzeyinde kalırken, Bilim/Teknoloji ve Kültür/Sanat kategorilerinin her biri %8,3 (n=2) ile sınırlı ölçekte; Ekonomi kategorisi ise %4,2 (n=1) ile temsil edilmiştir. Söz konusu bulgular, yapay zekâ tespitli doğrulama içeriklerinin özellikle son dönemde artış gösterdiğini ve tematik olarak ağırlıklı aktüel gündem ve politik içerikler etrafında kümелendiğini ortaya çıkarmaktadır.

	2022–2023 (30.11–15.02)		2023–2024 (30.11–15.02)		2024–2025 (30.11–15.02)		2025–2026 (30.11–15.02)		Toplam
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Gazze	0	0,0	1	12,5	0	0,0	0	0,0	1
Aktüel	0	0,0	2	25,0	4	80,0	13	54,2	19
Politika	0	0,0	5	62,5	0	0,0	6	25,0	11
Ekonomi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	4,2	1
Bilim/Teknoloji	0	0,0	0	0,0	1	20,0	2	8,3	3
Kültür/Sanat	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	8,3	2
Sağlık	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0	0
Toplam	0		8		5		24		37

Tablo 6. Yapay Zekâ Üretimi Olduğu Tespit Edilen İçeriklerin Dönemlere Göre Kategori Dağılımı (N=37)

Doğruluk kontrolü işlevi olan içerikler incelendiğinde; dezenformasyonun yapay zekâ kullanılarak oluşturulduğu tespit edilen (N=37) içeriklerde söz konusu dezenformasyon türlerinin dönemlere göre dağılımı Tablo 7’de listelenmektedir. 2023–2024 (n=8) ve 2024–2025 (n=5) dönemlerinde yapay zekâ tespitli içeriklerin tamamı ‘uydurma içerik’ kategorisinde sınıflanmıştır (her iki dönemde %100,0). 2025–2026 döneminde ise örneklem hacmi artmış (n=24) ve ‘uydurma içerik’ türü baskınlığını korumakla birlikte (%79,1), sınırlı ölçekte manipüle edilmiş içerik (%8,3), bağlamdan koparma (%4,2), mizah amaçlı üretilen içerik (%4,2) ve yanıltıcı içerik (%4,2) türleri de gözlenmiştir. Genel toplamda yapay zekâ tespitli içeriklerin büyük çoğunluğu ‘uydurma içerik’ olarak kodlanmıştır (n=32; %86,5). Buradan hareketle, yapay zekâ ile ilişkilendirilen iddiaların doğrulama gündeminde ağırlıklı olarak ‘tamamen kurgusal/uydurma’ içerik formunda dolaşıma girdiği, ancak özellikle son dönemde tür çeşitliliğinin sınırlı da olsa artış eğiliminde olduğu iddia edilebilir.

Dezenformasyon Türü	2022–2023 (30.11–15.02)		2023–2024 (30.11–15.02)		2024–2025 (30.11–15.02)		2025–2026 (30.11–15.02)	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Mizah	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	4,2
Yanılıcı İlişkilendirme	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Yanılıcı İçerik	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	4,2
Bağlamdan Koparma	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	4,2
Taklit	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Manipülasyon	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	8,3
Uydurma	0	0,0	8	100	5	100	19	79,1

Tablo 7. Yapay Zekâ Üretimi Olduğu Tespit Edilen İçeriklerin Dönemlere Göre Dezenformasyon Türü Dağılımı (N=37)

5. Tartışma

Bu çalışma, üretken yapay zekâ çağında sentetik içeriklerin dijital kamusal alanda doğruluk sorunlarını derinleştirdiği varsayımından hareketle, doğrulama aktörlerine atfedilen ‘eşik gözlemciliği’ rolünü AA Teyit Hattı örneği üzerinden nicel içerik analiziyle incelemiştir. Aynı takvim penceresinde (30 Kasım–15 Şubat) tekrarlanan dönemler arasında karşılaştırma yapılarak, doğruluk kontrolü gündeminde yapay zekâ eksenli iddiaların görünürlüğünün artış eğilimi sergileyip sergilemediği ve bu içeriklerin biçimsel/kanıtsal özelliklerinin nasıl örüntülendiği araştırılmıştır.

Bulgular, doğruluk kontrolü gündeminde ‘yapay zekâ faktörü’ taşıyan içeriklerin payının dönemler ilerledikçe belirgin biçimde yükseldiğini göstermektedir. Dönem ile yapay zekâ faktörü arasındaki ilişki hem ki-kare testiyle anlamlı bulunmuş hem de etki büyüklüğü (Cramer’s V) dönemsel farklılaşmanın kayda değer bir düzeyde olduğunu işaret etmiştir. Trend yönünü sınamak üzere kurulan lojistik regresyon modeli de dönem ilerledikçe yapay zekâ faktörü içeren dezenformasyon görülme olasılığının anlamlı biçimde arttığını; her bir dönem artışında bu olasılığın yaklaşık 4 katına çıktığını göstermiştir. Araştırma deseni,

sentetik içerik üretiminin gündelik enformasyon akışına daha güçlü biçimde eklemlendiği son dönemde, doğrulama aktörleri açısından ‘akış sonrası izleme, bağlama oturtma ve düzeltme’ yükünün büyüdüğüne işaret etmektedir.

Araştırma bulguları, medya profesyonellerinin eşik gözlemciliği sorumluluğu etrafındaki iki kutuplu tartışma setiyle birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı hâle gelmektedir. Bir yanda, kullanıcıların dijital içeriklerin doğruluk kontrolü rolünü üstlenebileceğini, etkileşimli ortamların doğruluk/nesnellik gibi değerleri yeni biçimlerde üretebildiğini savunanlar varken (Bode vd., 2024; Machete ve Turpin, 2020), diğer yanda aşırı bilgi yükü altında ezilen kullanıcıların doğrulama pratiklerini gerçekleştirmekte zorlandıkları ve özellikle sentetik içeriklerin insanların doğruyu yanlıştan ayırt etme kapasitesini zayıflatıldığını savunanlar vardır (Bermes, 2021; Köbis vd., 2021; Wardle ve Derakhshan, 2017). Çalışmanın dönemsel bulguları, özellikle üretken yapay zekâ kaynaklı sahtecilik biçimlerinin yaygınlaştığı bir ortamda, herkesin kendi kendine doğrulaması beklentisinin teknik ve bilişsel sınırlarla karşılaşabileceğini düşündürmektedir. Nitekim literatürde bilgi patlamasının ‘aşırı bilgi yükü’ ürettiği, bu koşullarda doğruluğu kontrol etmenin zorlaştığı ve ‘hakikatin silikleşmesi’ riskinin arttığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Flew, 2008; Hirst, 2011; van Dijk, 2020). Bu nedenle üretken yapay zekâ çağında eşik gözlemciliği rolü, yalnızca yanlış bilgiyi yakalama değil; aynı zamanda dolaşıma giren içeriği teknik/bağlamsal olarak çözümleyip kamusal tartışma için güvenilir referans üretme kapasitesi olarak yeniden önem kazanmaktadır.

Yapay zekâ tespiti içeren alt örneklemede içeriklerin ağırlıklı olarak görsel ve özellikle video temelli içerikler etrafında yoğunlaşması da yukarıdaki tartışmayı desteklemektedir. Video/ses klonu/derin sahte gibi formatlar, sıradan kullanıcı açısından sezgiye dayalı doğrulama pratiklerini daha da güçleştirebildiğinden; kurumsal doğrulama birimlerinin hem teknik okuryazarlık hem de yöntemsel standartlar açısından kapasite geliştirmesi kritik görünmektedir. Dahası, bu çalışma, yapay zekâ tespiti içeren alt örneklemede; ‘dezenformasyon türü’ dağılımının büyük ölçüde uydurma içerik kategorisinde yoğunlaştığı bulgusu (Tablo 7) ve bu içeriklerin aynı zamanda ağırlıklı görsel/video formatında sunulduğu bulgusu birleştirilince, üretken yapay zekânın dezenformasyon pratiklerinde yarattığı yapısal dönüşümü gözler önüne sermektedir. First

Draft tipolojisine (Wardle ve Derakhshan, 2017) göre baktığımızda; görsel/video gibi materyaller içeren dezenformasyonların, mevcutta var olan bir içeriği değiştirdiklerinden sıklıkla ‘manipüle edilmiş içerik’ (montaj vb.) veya ‘bağlamdan koparma’ (materyalin kendisi gerçek olup yanlış zaman/yer/olay bağlamına yerleştirilmesi) kategorilerinde sınıflandırılması beklenmektedir. Yapay zekâ öncesi ‘uydurma’ dezenformasyonların ise genelde sadece metin içererek dolaşıma sokulduğu gözlenmiştir. Oysa bu çalışmada yapay zekâ tespitli dezenformasyonların önemli bir bölümünün hem ‘uydurma’ kategorisine yerleşmesi hem de görsel/video içermesi, üretken yapay zekânın yalnızca mevcut bir materyali ‘değiştiren’ bir araç olmaktan çıkarak, sahte iddiayı destekleyecek kanıtlayıcı görsel/video materyali sıfırdan üretebilme kapasitesiyle uydurma içeriğin ifade repertuarını genişlettiğini düşündürmektedir. Bu durum, bir yandan dezenformasyon üretimini maliyet, zaman ve erişilebilirlik açısından kolaylaştırarak ‘yapay zekâ kirliliğini’ derinleştirirken; diğer yandan doğruluk tespitini sadece içerik doğrulaması değil, aynı zamanda kaynak ve üretim süreci doğrulaması problemine dönüştürmektedir. Başka bir deyişle, yapay zekâ kötü niyetli aktörlerin dezenformasyon üretimini kolaylaştırırken, hedef kitlenin doğrulama pratiğini zorlaştırmaktadır.

Yapay zekânın sentetik içerik üretimi yüzünden insanların kendi gözüyle gördüğü içeriklere bile inanamaz hâle geldiği iddia edilebilir. Derin sahte içeriklere ilişkin farkındalığın artması, kamuoyunda ‘yalancının kârı’ (*liar’s dividend*) olarak adlandırılan bir yan etkiyi de güçlendirmektedir (Chesney ve Citron, 2019). Sentetik içeriklerin yaygınlaşması, gerçek ile sahtenin sınırlarını bulanıklaştırarak kötü niyetli aktörlere, gerçekte yaşanmış olaylara ilişkin kayıtları dahi montaj iddiasıyla inkâr edebilme manevra alanı açabilmektedir. Dolayısıyla üretken yapay zekâ çağında eşik gözlemciliği rolü, yalnızca sentetik üretimi tespit etme yükümlülüğünü değil; aynı zamanda gerçek içeriklerin yapay zekâ üretimi olmadığına ilişkin güvenilir gerekçelendirme ve raporlama sorumluluğunu da kapsamaktadır. Bu genişleyen görev tanımı, Dezenformasyonla Mücadele Merkezi (DMM) ve AA Teyit Hattı gibi doğruluk kontrolü birimlerinin teknik ve yöntemsel kapasite geliştirmesini daha kritik hâle getirmekte ve kurumsal doğrulama pratiklerinin kamusal güven açısından stratejik rolünü daha da güçlendirmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

2022–2026 aralığında aynı mevsimsel pencere üzerinden taranan doğruluk kontrolü içeriklerinde ‘yapay zekâ faktörü’nün görünür biçimde artması ve bu artışın istatistiksel olarak anlamlı bulunması, eşik gözlemciliği tartışmasını üretken yapay zekâ çağındaki kırılma üzerinden ampirik olarak görünür kılan net bir örüntü sunmuştur. Araştırma, AA Teyit Hattı’nın doğruluk kontrolü içeriklerinde yapay zekâ faktörü içeren dezenformasyon payının özellikle son dönemde belirginleştiğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, üretken yapay zekâ çağında doğrulama aktörlerine düşen eşik gözlemciliği rolünün hem nicel açıdan (artan iş yükü ve doğrulama hacmi) hem de nitel açıdan (kanıt üretimi, teknik inceleme ve sentetik içerik tespiti) genişlediğini düşündürmektedir. Literatürde yurttaş katılımının doğrulama kapasitesini destekleyebileceğine ilişkin argümanlar bulunsa da aşırı bilgi yükü, sentetik içeriklerin teknik karmaşıklığı ve gerçek materyalin dahi ‘yapay zekâ üretimi’ denilerek değersizleştirilebildiği yeni ortam, profesyonel doğrulama pratiklerinin kamusal değerini daha görünür kılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, eşik bekçiliğinden eşik gözlemciliğine geçişi yalnızca teorik bir medya dönüşümü olarak değil, üretken yapay zekâ çağında teknik doğrulama yükünün artışıyla yeniden biçimlenen bir kamusal sorumluluk alanı olarak somutlaştırmaktadır.

Bu çalışma; üretken yapay zekâ ile ilişkili doğrulama gündemini dönemsel karşılaştırma mantığıyla nicel olarak görünürleştirmesi, eşik gözlemciliği rolünü yalnızca kuramsal bir tartışma olarak değil, kurumsal doğrulama üretimi üzerinden ölçülebilir göstergelerle ele alması ve yapay zekâ tespitli doğrulamaların biçimsel örüntülerini özellikle görsel ve video ağırlığı üzerinden ortaya koyması bakımından literatüre katkı sağlamaktadır. Akademik açıdan çalışma, yapay zekâ kirliliğinin doğruluk kontrolü gündeminde nasıl görünürleştiğini inceleyen ampirik araştırmalar için operasyonelleştirilebilir bir kodlama çerçevesi ve karşılaştırmalı dönem analizi örneği sunmaktadır. Toplumsal açıdan ise bulgular, kamusal alanda dolaşıma giren içeriğin doğruluğunu değerlendirmenin giderek daha teknik bir meseleye dönüştüğünü ve güvenilir doğrulama aktörlerine duyulan ihtiyacın arttığını göstermektedir. Bireyler açısından bu durum, dijital medya okuryazarlığının yalnızca içeriği tüketme değil, şüpheli içerikleri tanıma, doğrulama kaynaklarına yönelme ve sentetik manipülasyon

ihtimalini hesaba katma becerilerini de içerecek şekilde yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle yapay zekâ kaynaklı içeriklere ilişkin kuşkunun yaygınlaşması, yalnızca sahte içeriklerin dolaşımını değil, gerçek içeriklerin de ‘yapay zekâ üretimi’ olduğu iddiasıyla değersizleştirilmesini mümkün kılan bir ortam üretmektedir. Literatürde ‘yalancının kârı’ olarak tartışılan bu durum, bireylerin doğruluk değerlendirmesinde profesyonel doğrulama aktörlerine ve kurumsal teyit mekanizmalarına daha fazla başvurma ihtiyacını artırmaktadır.

Kurumsal açıdan bakıldığında, yapay zekâ şüphesinin yaygınlaştığı bir medya ortamında doğrulama aktörlerine düşen yeni sorumluluk yalnızca yanlış veya manipüle edilmiş içerikleri teşhis etmekle sınırlı görünmemektedir; aynı zamanda dolaşımdaki bazı görsel-işitsel materyallerin otantik olduğunu ve yapay zekâ üretimi olmadığını da şeffaf ve gerekçeli biçimde ortaya koyabilmek önem kazanmaktadır. Üretken yapay zekâ araçları ve bunların geliştiricileri açısından ise bu bulgular, şeffaflık, izlenebilirlik, içerik işaretleme ve köken bilgisinin güçlendirilmesi gereğini daha görünür hale getirmektedir. Aksi halde sentetik içerik üretim kapasitesindeki artış, yalnızca dezenformasyonun hacmini değil, gerçekliğe ilişkin kamusal güveni de aşındırma riski taşımaktadır.

Çalışma yalnızca AA Teyit Hattı web arşivi ve seçilen takvim pencereleriyle sınırlıdır. Bu nedenle elde edilen bulgular, Türkiye’deki tüm doğrulama ekosistemine genellenebilir bir tablo sunmaktan ziyade, belirli bir kurumsal doğrulama pratiğinin dönemsel görünümünü ortaya koymaktadır. Gelecek araştırmalarda farklı doğrulama aktörlerini karşılaştıran, daha geniş zaman aralıklarını kapsayan ve yapay zekâ kaynaklı içeriklerin teknik ve niteliksel karmaşıklığını karma yöntemlerle inceleyen tasarımlar bu çerçeveyi geliştirebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- AA Teyit Hattı. (2025, Aralık 25). *Kamu Yapay Zekâ Genel Müdürlüğü kuruldu*. <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/aktuel/kamu-yapay-zekâ-genel-mudurlugu-kuruldu/1819790>
- AA Teyit Hattı. (2026, Şubat 6). *Yapay zeka kirliliği (AI slop) nedir?* Anadolu Ajansı. AA Teyit Hattı. <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/teyit-sozlugu/yapay-zeka-kirliligi-ai-slop-nedir/1819901>
- Apple. (2024). *Apple Intelligence is available today on iPhone, iPad, and Mac*. Apple Newsroom. <https://www.apple.com/newsroom/2024/10/apple-intelligence-is-available-today-on-iphone-ipad-and-mac/>
- Bañon Castellón, L. (2021). Audiovisual verification in the evolution of television newsrooms: Al Jazeera and the transition from satellite to the cloud. *Analisi*, 85-102. <https://doi.org/10.5565/rev/analisi.3414>
- Bastick, Z. (2021). Would you notice if fake news changed your behavior? An experiment on the unconscious effects of disinformation. *Computers in Human Behavior*, 116, 106633. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106633>
- Bermes, A. (2021). Information overload and fake news sharing: A transactional stress perspective exploring the mitigating role of consumers' resilience during COVID-19. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 61, 102555. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2021.102555>
- Bode, L., Vraga, E. K., & Tang, R. (2024). User correction. *Current Opinion in Psychology*, 56, 101786. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101786>
- Borel, B. (2016). *The Chicago guide to fact-checking*. The University of Chicago Press.
- Bruns, A. (2005). *Gatewatching: Collaborative online news production*. P. Lang.
- Chatterji, A., Cunningham, T., Deming, D., Hitzig, Z., Ong, C., Shan, C., & Wadman, K. (2025). *How People Use ChatGPT*. <https://cdn.openai.com/pdf/a253471f-8260-40c6-a2cc-aa93fe9f142e/economic-research-chatgpt-usage-paper.pdf>
- Chesney, B., & Citron, D. (2019). *Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy*. <https://doi.org/10.15779/Z38RV0D15J>
- Deloitte. (2026). *State of AI in the enterprise: The untapped edge*. <https://www.deloitte.com/content/dam/assets-shared/docs/about/2025/state-of-ai-2026-global.pdf>
- Dierickx, L., Sirén-Heikel, S., & Lindén, C.-G. (2024). Outsourcing, Augmenting, or Complicating: The Dynamics of AI in Fact-Checking Practices in the Nordics. *Emerging Media*, 2(3), 449-473. <https://doi.org/10.1177/27523543241288846>
- European Broadcasting Union. (2025). *Investigative geolocation: A journalist's guide to verifying time & place*. <https://spotlight.ebu.ch/p/investigative-geolocation-a-journalists>

- European Union. (2024). *Artificial Intelligence Act: Article 50, Transparency obligations for providers and deployers of certain AI systems*. <https://artificialintelligenceact.eu/article/50/>
- Flew, T. (2008). *New media: An introduction* (3. ed., repr). Oxford Univ. Press.
- Hameleers, M. (2023). Disinformation as a context-bound phenomenon: Toward a conceptual clarification integrating actors, intentions and techniques of creation and dissemination. *Communication Theory*, 33(1), 1-10. <https://doi.org/10.1093/ct/qtac021>
- Hirst, M. (2011). *News 2.0: Can journalism survive the Internet?* (1. publ). Allen & Unwin.
- Hsiao, S. (2024, Şubat 8). *Bard becomes Gemini: Try Ultra 1.0 and a new mobile app today*. Google. <https://blog.google/products-and-platforms/products/gemini/bard-gemini-advanced-app/>
- Jamison, A. M., Broniatowski, D. A., & Quinn, S. C. (2019). Malicious Actors on Twitter: A Guide for Public Health Researchers. *American Journal of Public Health*, 109(5), 688-692. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2019.304969>
- Kavtaradze, L. (2024). Challenges of Automating Fact-Checking: A Technographic Case Study. *Emerging Media*, 2(2), 236-258. <https://doi.org/10.1177/27523543241280195>
- Kemp, S. (2025, Ekim 15). *Digital 2026: More than 1 billion people use AI*. DataReportal – Global Digital Insights. <https://datareportal.com/reports/digital-2026-one-billion-people-using-ai>
- Köbis, N. C., Doležalová, B., & Soraperra, I. (2021). Fooled twice: People cannot detect deepfakes but think they can. *iScience*, 24(11), 103364. <https://doi.org/10.1016/j.isci.2021.103364>
- Krippendorff, K. (2019). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781071878781>
- Lazer, D. M. J., Baum, M. A., Benkler, Y., Berinsky, A. J., Greenhill, K. M., Menczer, F., Metzger, M. J., Nyhan, B., Pennycook, G., Rothschild, D., Schudson, M., Sloman, S. A., Sunstein, C. R., Thorson, E. A., Watts, D. J., & Zittrain, J. L. (2018). The science of fake news. *Science*, 359(6380), 1094-1096. <https://doi.org/10.1126/science.aao2998>
- Machete, P., & Turpin, M. (2020). The Use of Critical Thinking to Identify Fake News: A Systematic Literature Review. İçinde M. Hattingh, M. Matthee, H. Smuts, I. Pappas, Y. K. Dwivedi, & M. Mäntymäki (Ed.), *Responsible Design, Implementation and Use of Information and Communication Technology* (C. 12067, ss. 235-246). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-45002-1_20

- Maslej, N., Fattorini, L., Perrault, R., Gil, Y., Parli, V., Kariuki, N., Capstick, E., Reuel, A., Brynjolfsson, E., Etchemendy, J., Ligett, K., Lyons, T., Manyika, J., Niebles, J. C., Shoham, Y., Wald, R., Walsh, T., Hamrah, A., Santarlasci, L., ... Oak, S. (2025). *Artificial Intelligence Index Report 2025* (Versiyon 3). arXiv. <https://doi.org/10.48550/ARXIV.2504.07139>
- McKinsey & Company. (2025, Kasım 5). *The State of AI: Global Survey 2025* | McKinsey. The state of AI in 2025: Agents, innovation, and transformation. <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai>
- OpenAI. (2022, Kasım 30). *Karşımızda ChatGPT*. <https://openai.com/tr-TR/index/chatgpt/>
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., & Hoagwood, K. (2015). Purposeful Sampling for Qualitative Data Collection and Analysis in Mixed Method Implementation Research. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42(5), 533-544. <https://doi.org/10.1007/s10488-013-0528-y>
- Paredes, J. L., Smith, E., Druck, G., & Benson, B. (2024). *More Articles Are Now Created by AI Than Humans*. Five Percent. <https://graphite.io/five-percent/more-articles-are-now-created-by-ai-than-humans>
- Patton, M. Q. (2015). Sampling, Qualitative (Purposeful). İçinde G. Ritzer (Ed.), *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (1. bs.). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeoss012.pub2>
- Roth, E. (2025, Temmuz 21). *OpenAI says ChatGPT users send over 2.5 billion prompts every day*. The Verge. <https://www.theverge.com/news/710867/openai-chatgpt-daily-prompts-2-billion>
- Schneijderberg, C., Wiczorek, O., & Steinhardt, I. (2026). *The Handbook of Qualitative and Quantitative Content Analysis: Introduction to Classical, Digital, AI-supported, and Automated Data Analysis* (1. bs.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003496397>
- Shin, D., Perlmutter, D. D., Lim, J. S., & Jitkajornwanich, K. (2025). Fact-Checking as Epistemic Infrastructure: From Journalistic Gatekeeping to Platform Governance. *Emerging Media*, 3(2), 183-202. <https://doi.org/10.1177/27523543251344972>
- Shoemaker, P. J., & Vos, T. (2009). *Gatekeeping Theory* (0 bs.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203931653>
- Silverman, C. (2014). *Verification handbook: A definitive guide to verifying digital content for emergency coverage*. European Journalism Centre. <https://verificationhandbook.com/downloads/verification.handbook.pdf>
- Unesco. (2024). *2/3 of digital content creators do not check their facts before*. <https://www.unesco.org/en/articles/2-3-digital-content-creators-do-not-check-their-facts-sharing-want-learn-how-do-so-unesco-survey>

- van Dijk, J. A. G. M. (2020). *The Network Society*. SAGE Publications.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking* (Council of Europe Report DGI(2017)09). Council of Europe. <https://firstdraftnews.org/wp-content/uploads/2017/11/PREMS-162317-GBR-2018-Report-de%CC%81sinformation-1.pdf>
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (Sixth edition). SAGE.

Yapay Zekâ Anlatılarında Veri Temelli Deneyim: Reklamlarda Temsil Biçimleri Üzerine Nitel Bir İnceleme

→ Kudret Akın TOKER*

Öz

Günümüzde Üretken Yapay Zekâ sistemlerinin (ÜYZ) medya sistemlerine entegrasyonu, anlatıların kuruluş biçimleri ve deneyim aktarma kapasitesine önemli derecede etki eden bir olgudur. Bu çalışma yapay zekâ destekli üretilen reklam anlatılarında deneyimin nasıl yeniden tertip edildiği, bu süreçte de insani izlerin ve temsillerin mevcudiyetine ne tür temsil örüntülerinin eklendiğini sorgulama ihtiyacından doğmuştur. Anlatı kavramını araçsal ve teknik bir yapı olarak görmeyip kültürel ve iletişimsel bir süreklilik olarak ele alan araştırma, dijital pürüzsüzlüğün giderek yükseldiği bu yeni dönemde temsillerin ontolojik sınırlarını tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın örneklemini ileri seviye yapay zekâ araçlarıyla algoritmik olarak kurgulanan ve amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen Tchibo ve Coca-Cola reklam filmleri oluşturmaktadır. Çalışmada, bu dijital metinler MAXQDA desteğiyle yapılandırılan yorumsamacı nitel içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş; anlatı ritmi, görsel akışkanlık ve estetik tercihler üzerinden derinlemesine bir okuma yapılmıştır. Elde edilen bulgularda ÜYZ anlatılarının gerçekliğin fiziksel ve zamansal pürüzlerinden arındırılmış, veri temelli bir deneyim izlenimi meydana getirdiği çıkarımına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Yeni Medya Çalışmaları, Eleştirel Yapay Zekâ Çalışmaları, Dijital Kültür, Deneyim

*Arş. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Aydın, Türkiye

E-mail: akin.toker88@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7308-0142

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 01.03.2026 Revize Tarihi: 12.04.2026 Kabul Tarihi: 12.05.2026

DOI: 10.37679/trta.1900500 İZ: JA24JP79GF

Data-Driven Experience in AI Narratives: A Qualitative Study on Forms of Representation in Advertisements

→ Kudret Akın TOKER

Abstract

Today, the integration of generative artificial intelligence (GenAI) systems into media infrastructures is a phenomenon that significantly influences the construction of narratives and the capacity to transmit experience. This study emerges from the necessity to investigate how experience is reconfigured in AI-supported advertising narratives and what patterns of representation are articulated regarding the presence of human traces and portrayals within this process. Treating the concept of narrative not as an instrumental or technical structure but as a cultural and communicative continuity, the research aims to discuss the ontological boundaries of representation in this new era characterized by the rise of "digital smoothness." The research sample comprises Tchibo and Coca-Cola commercials, which were algorithmically constructed using advanced AI tools and selected through a purposive sampling method. These digital texts were analyzed using interpretive qualitative content analysis supported by MAXQDA, through which an in-depth reading was conducted based on narrative rhythm, visual fluidity, and aesthetic preferences. The findings suggest that GenAI narratives produce a data-driven impression of experience, purified of the physical and temporal frictions of reality.

Keywords: Artificial Intelligence, Critical Artificial Intelligence Studies, New Media Studies, Digital Culture, Experience

1. Giriş

Son yıllarda üretken yapay zekâ sistemlerinin medya alanında yaygınlaşması, içerik üretim süreçlerini ve anlatının kuruluş biçimini belirgin biçimde değiştirmesine sebebiyet vermiştir. Birçok yazılı ve görsel içerikte olduğu gibi reklam anlatılarında da bu dönüşüm görünür hâle gelmektedir. Bu anlatılarda yapay zekâ, görsel ve işitsel estetiği yeniden tasarlamaktadır ve temsil biçimlerini de farklı bir okuma üzerinden kurmaktadır. Bu durum, anlatının deneyimi taşıma kapasitesi üzerine –hiç olmadığı kadar kritik bir noktada– yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Deneyim, anlatı içinde zamansallık, kırılma ve özne yoğunluğu aracılığıyla anlam kazanan bir alandır. Yapay zekâ destekli anlatılarda veri temelli kurgu ve akışkan estetik tercihleri öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, yapay zekâ anlatılarında deneyimin dönüşümünü temsil biçimleri üzerinden ele almakta ve seçilen reklam örneklerini nitel çözümleme yöntemiyle incelemektedir. Çalışma, yapay zekâ çağında anlatının deneyimi nasıl yeniden tertip ettiğini iletişim çalışmaları bağlamında tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. Bu tartışma, anlatıyı teknik bir üretim meselesi olmaktan çıkararak kültürel ve iletişimsel bir inşa süreci olarak ele almayı gerektirir.

Anlatı, toplumsal tecrübenin dolaşıma girdiği, bireysel yaşantıların müşterek bir anlam zemininde buluştuğu bir yapıdır. Bu nedenle anlatının kuruluş biçimindeki her değişim, deneyimin kamusal görünürlüğünü de etkiler. Yapay zekâ destekli üretim pratiklerinde dikkat çeken husus, anlatının giderek hesaplanabilir, öngörülebilir ve tasarlanabilir bir forma yönelmesidir. Süreç, rastlantı ve kırılma gibi unsurlar geri plana çekilirken; akışkanlık, hız ve kusursuzluk öne çıkmaktadır. Böyle bir estetik içinde deneyim, zamansal derinliği olan bir yaşantıdan ziyade, optimize edilmiş bir temsil biçimine dönüşmektedir.

Bu dönüşümün açıklanabilmesi ve doğru tanımlanabilmesi için deneyim kavramının kuramsal olarak anlatı içindeki yerini tartışmak oldukça önemlidir. Çalışmanın odaklandığı temel noktalar olan araştırma soruları, iletişim bilimleri literatüründe oldukça önemli yer tutan eleştirel iletişim çalışmaları ışığında ele alınacaktır. Deneyimin anlatı içindeki konumunu tartışan klasik yaklaşımlar deneyimi; anlatının yaşanmışlığı aktarma, her yeni anlatıda anlamı tekrar üretme olarak ele alır. Güncel eleştirel yaklaşımlar ise dijital kültür ve veri temelli üretim pratiklerinin deneyimsel alanı ne şekilde yeniden inşa ettiğini tartışmaktadır. Bu yaklaşımlar üzerinden çalışma kuramsal olarak; Benjamin'in anlatı ve deneyim

ekseni ile Byung Chul-Han'ın dijital çağda deneyimin pürüzsüzleştirilerek veriye indirgenmesi arasında bir rabıta oluşturmaktadır. Bu yaklaşımlara ek olarak algoritmik kültür tartışmaları ve yapay zekâ temelli üretim süreçlerinin temsil biçimlerini hangi yapısal koşullar altında yeniden kurduğunu tartışmak çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda yorumsamacı nitel içerik analizi yöntemiyle ele alınan ve yapay zekâ tarafından üretilen iki reklam filmi tümevarımcı bakış açısıyla çözümlenerek incelenmiştir.

2. Deneyim, Anlatı ve Anlam İnşası

Deneyim olgusu iletişim ve kültür çalışmalarında anlamın oluştuğu ve toplumsal olarak dolaşıma girdiği bir zemin olarak ele alınır. Bu açıdan deneyim gündelik hayat içindeki nesneler, simgeler ve olgularla kurulan etkileşimler aracılığıyla anlamın oluşma biçimidir. Deneyimin süreklilik kazanması da bu etkileşimlerin zaman ve mekân içinde eklemelenmesiyle mümkün olur. Oskay'ın (2014, ss. 130-131) deneyimi tarif ederken vurguladığı nokta tam da bu süreçteki eklemelenme mantığını ortaya koyar:

“İnsan çevresini, ortamını, toplumsal realitesini deneyimleri ile algılar, öğrenir. Bu deneyimlerini ortamındaki nesneler, simgeler, olgularla etkileşimlerde bulunarak yaşar. Yaşam deneyimlerimiz gündelik hayatın içinde gerçekleşir. Çevremizdeki nesneler, olgular, bunları ifade eden simgeleri algıladığımızda, bunlardan kendi aralarında anlamsal ilişkiler olanları, algılarımızın gerçekleştiği mekân boyutu üzerinde ve algılarımızın oluştuğu, seyrettiği zaman boyutu üzerinde yan yana dizer, birbirleriyle eklememiz. Böylece, yaşam deneyimlerimiz birbirinden kopuk ve deneyimler olarak kalmaz. Çevremizi, olguları, bunların simgesel ifadeleriyle dile getirilen toplumsal ortamımızdaki değişimleri bir süreç olarak algılarız.”

Deneyim, bu noktada anlamın asıl imal edildiği, yoğrulduğu ve en nihayetinde toplumsal dolaşıma sızdığı bir ontolojik zemin olarak tebarüz eder. Zamanın akışkanlığı ve mekânın bağlamsallığı içerisinde birbirine tutunan bu deneyim halkaları, bireysel kavrayışı aşarak toplumsalın ortak paydasına tahvil edilir. Bu eklemelenme süreci, kültürel kodların ve sembolik sistemlerin nasıl olup da kök saldığını açıklar. Her deneyim, bir öncekiyle kurduğu zamansal ve mekânsal bağ nispetinde toplumsal hafızada yer edinir.

Anlatı, iletişimsel akışta bu süreçleri biçimlendiren en önemli kurucu zemindir. Zira anlatılar olay ve olguların kronolojik aktarımdan ibaret olmayan zaman, özne ve bağlam ilişkisi içinde yaşanmışlığı anlamlı bir bütün hâline getiren yapılarıdır.

Modernite sonrası deneyimle alakalı en belirgin tartışma şüphesiz Walter Benjamin'in çözümlemeleri olmuştur. Teknoloji hızı ile değişen üretim biçimleri bu duruma bağlı gelişen yeni alımlama biçimleri hakkında Benjamin'in kavramları uzun yıllar geçmesine rağmen hâlâ geçerliliğini korumaya ve tartışmalara konu olmaya devam etmektedir. Benjamin, modern çağda deneyimin yoksullaştığını belirtirken bu durumu enformasyon ve deneyim karşılaştırması üzerinden ortaya koymuştur. Benjamin'e göre enformasyon doğrulanabilirlik ve güncellik üzerinden değer kazanırken, deneyim aktarımı zamansal derinlik, anlatıcı otoritesi ve paylaşılan yaşanmışlık üzerinden değer kazanır (Benjamin, 1993). Anlatıcı; yani hikâyenin kaynağı, deneyimi muhafaza eden ve onu kolektif bir hafıza alanına taşıyan bir toplumsallaşma kaynağıdır. Modernite ile birlikte medya biçimlerinde ise bu aktarımın yerini hız, süreksizlik ve anlık bilgi alır. Bu noktada deneyim büyük oranda toplumsal olarak paylaşılan anlam dünyasının nasıl kurulduğunun sınırlarıdır. Medya düzleminde deneyimin şekillenışı çoğu zaman içerikten önce tekniğin ve formun düzenlenişiyle etkin hâle gelir, bu şekilde de anlatının ritmi, kesintileri, vurguları yaşantının nasıl "algılanabilir" olacağını düzenleyip inşa eder. McLuhan'ın (2002, s. 7) 'araç iletir' önermesi yani aracın içerik hakkında oluşturduğu tahakküm, deneyimin temsil biçimleri üzerinde oluşturduğu mündemiç bir ilişki biçimi olarak okunabilir. Deneyimin kamusal görünürlüğü anlatının hangi iletişimsel düzlemde üretildiği ile doğrudan alakalıdır.

Bu bakış açısından hareketle anlatıyı, deneyimi "olduğu gibi yansıtan" bir yüzey olarak ele almaktansa belli kodlama/çözümleme süreçleri içerisinde anlamı düzenleyen bir temsil alanı olarak ele almak gerekmektedir. Deneyim anlatının içinde seçilir, çerçevelenir, yoğunlaştırılır ya da seyreltilebilir. Böylece de yaşanmışlık, tecrübe kamusal alanda belli bir okuma yönüne sevk edilir.

2.1. Deneyimin Yapay Zekâ ile Biçimlenişi: Pürüzsüzlük ve Kusursuzluk

Yapay zekâ ile oluşturulan –hem metin hem de görsel– içeriklerde en belirgin özellikler pürüzsüzlük ve kusursuzluk olarak öne çıkmaktadır. Bu eğilim sadece

teknik bir mesele ya da görüntü teknolojisi ve kalitesindeki artışla açıklanamayan ve de açıklanmaması gereken bir mefhumdur. Anlatının çatışma, belirsizlik vs. gibi deneyimsel özelliklerinin de içten içe yok oluşu –Benjamin’den bir tabirle– deneyimin ve gerçekliğin de yok oluşudur. Deneyimin yoğunluk ve bilhassa değer kazandığı eşikler çoğu zaman kırılma, gecikme, tereddüt ve beklenmedik olaylardır. ÜYZ ile oluşturulan anlatıların çoğu bu durumu minimize eden akışkan bir estetik düzen kurma eğilimindedir.

Üretken yapay zekâ teknolojilerinin reklam ve çeşitli tanıtım içerikleri başta olmak üzere üretim süreçlerine entegrasyonu, kusursuzluk estetiğini maddi olarak da mümkün kılan bir üretim koşulu yaratmaktadır. Yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, metinden-görüntüye yapay zekâ modellerinin bazı ölçütlerde insan üretimi görselleri kalite ve gerçekçilik açısından aşabildiğini ve üretim hızında önemli avantajlar sağladığını göstermektedir (Hartmann vd., 2025). Burada pürüzsüz ve kusursuz olarak öne çıkan görüntünün en önemli noktası deneyimin temsil biçiminde gerçekleşen soyutlanma sürecidir. Üretim süreci, tekil yaratıcı kararların yerini olasılıksal seçim süreçlerine bıraktıkça, anlatı giderek istatistiksel olarak optimize edilmiş bir temsil alanına yaklaşır (Manovich ve Arielli, 2024).

ÜYZ anlatılarının sunduğu bu kusursuzluk ve akışkanlık, Byung-Chul Han’ın (2020, s. 46) ‘pürüzsüzlük’ olarak nitelendirdiği, dirençten arındırılmış bir olumluluk düzlemine işaret eder. Bu düzlemde deneyim, zamansal derinliğini kaybederek bir ‘yüzey’ hâline gelirken, alımlayıcı ise Han’ın (2019, s. 12) ifadesiyle, ‘kendini özgür sanan’ ancak bu dijital simülasyonlar aracılığıyla gönüllü tüketim döngüsüne dâhil olan bir özneye dönüşmektedir. Pürüzsüzlüğün diğer tüm faktörlerden azade olarak dijital kültürün deneyimi yeniden düzenleme ve deneyime yeniden şekil verme mantığının bir uzantısı olduğu söylenebilir. Dijital medya teknolojilerinin yön verdiği iletişim ortamları zemininde düzenleme, filtreleme ve yeniden üretme gibi işlemlerin gerçeklik algısını doğrudan etkilediğini ortaya koyan çalışmalar yeni temsil biçimlerinin dünyayı yeniden kurguladığını ve bu üretimi gerçekleştiren bir mekanizma hâline geldiğini vurgulamaktadır (Steyerl, 2013). ÜYZ bu durumu daha da öteye taşır, görüntünün yeniden üretiminden ziyade görüntünün gerçekliğini aldığı, kendini var ettiği düzlemi de yeniden üretebilir, doğal olarak da alımlayıcıdaki gerçeklik izlenimini de baştan üretir.

Bu safhada bir ara tartışma ile bir muğlaklığı netleştirmek isabetli olacaktır. ÜYZ destekli içerikler literatürdeki bazı tartışmalarda animasyon filmler ve dijital destekli içeriklerle bir tutulmaktadır. Klasik animasyon teknolojileri sentetik temsil üretmesine rağmen, üretim süreçleri insanın kreatif özgünlüğüne ve fiziksel referanslara dayandığı için ontolojik olarak yaşanmış dünyayla bağını korur. Üretken yapay zekâ ise temsili doğrudan veri örüntülerinden türeterek referans ilişkisini zayıflatır ve temsil ile gerçeklik arasındaki mesafeyi radikal biçimde genişletir.

Pürüzsüzlük ve kusursuzluk estetiğinin barındırdığı en güçlü sonuçlardan birinin ise insani dokunuşların temsil düzleminde artık silikleşmesi ve seçilememesi olduğu söylenebilir. Geleneksel anlatı üretiminde bedenın doğal hareketleri, mimiklerdeki küçük uyumsuzluklar, ses tonundaki pürüzler, çekim hataları, ısk dalgalanmaları ya da performanstaki tereddütler izleyiciye bir insan emeğiyle karşı karşıya olduğunu hissettirir. Manovich ve Arielli (2024, s. 171) bu durumu şöyle özetler:

“El yapımı ve zanaatkâr üretimleri çoğu zaman daha yüksek değer atfederek tercih ederiz; bu durum her zaman gerçek bir kalite farkına dayanmasa bile böyledir. Kalitenin ötesinde, bu nesneleri çoğaltılamayan fiziksel özelliklere sahip, benzersizlik “aurası” taşıyan varlıklar olarak algılarız. El yapımı özellikleri taklit eden kusurlar veya küçük biçimsel farklılıklar endüstriyel üretimde oluşturulabilse de, genellikle “sahte zanaatkâr” ürünlere karşı güçlü bir rahatsızlık duyarız; çünkü bunlar eski bir üretim biçimini taklit ediyor gibi görünür. Ayrıca emek bağlamında daha önce tartışıldığı gibi, el yapımı nesneye üreticisinin bağlılığını yansıtır, onu harcanan zamanın ve yıllar içinde öğrenilen tekniğin somutlaşmış hâli olarak görürüz.”

Bu izler deneyimin yaşanmışlık boyutunu ve insani boyutunu taşıyan göstergelerdir. ÜYZ ile üretilen içeriklerde ise bu tür düzensizliklerin büyük bölümü otomatik olarak düzeltilir, ortadan kaldırılır ya da hiç ortaya çıkmadan sentetik biçimde üretilir. Ortaya çıkan temsil, insan üretiminin doğal varyasyonlarını barındırmayan, istatistiksel olarak optimize edilmiş bir “ideal performans” görüntüsü verir. Hepp’in (2020) ‘derin medyatikleşme’ olarak kavramsallaştırdığı düzlemde dijital medya sistemleri artık iletişimi sağlayan harici bir araç olmaktan çıkmış durumdadır. Medya sistemi bizzat toplumsal hayatın üzerinde yükseldiği temel bir altyapı karakterine bürünmüştür. Bu

dönüşüm, toplumsal dünyanın ve bireysel yaşantıların, veriler ile algoritmalar aracılığıyla yeniden ‘figüre edildiği’ (Hepp, 2020, s. 53), yani teknolojik bir süzgeçten geçirilerek biçimlendirildiği bir gerçekliğe işaret etmektedir. Dolayısıyla deneyimin anlatı içindeki o bildik eklemlenme mantığı, günümüzde yerini algoritmik bir ön-kurgu ile dolaylanan, verileştirilmiş bir inşa sürecine bırakmaktadır.

İnsan izinin silikleşmesi öznenin temsil içindeki konumunu da belirsizleştirir. İzleyici gördüğü bedenin gerçekten var olan bir kişiye mi ait olduğunu, performansın yaşanmış bir deneyimi mi yoksa üretilmiş bir simülasyonu mu temsil ettiğini ayırt etmekte zorlanabilir. Bu durum, temsil ile gerçeklik arasındaki ontolojik mesafeyi artırır. Chul Han’ın (2019, s. 81) deyişiyle: “Büyük Veri (*Big Data*), mikro-fiziksel davranış kalıplarını görünür kılar. Bu sayede, bilincin haberdar olmadığı süreçlere erişim sağlar. Dijital psikopolitika, kişinin kendisinin bile bilmediği ihtiyaç ve arzuları ondan önce sezer ve bunları meta hâline getirir.”

Bir yandan içeriğin veri hâkimiyetiyle oluşturulmuş bir örüntü olduğu –içeriği oluşturmadaki yegâne kaygının bu durum olduğu da varsayılırsa– paradoksal biçimde algısal ikna gücünü de yükseltebilir. İletişim çalışmaları açısından bu tartışmanın önemi, deneyimin kamusal görünürlüğünün başka bir boyutta var edilmeye başlandığı ÜYZ anlatılarında içeriklerin kusurlarının estetize edilerek kusursuzluk idealizasyonuna ulaşmaya çalışan bir temsil alanı oluşmaya başlamasındadır.

3. Yapay Zekâ Anlatılarında Reklam ve Temsil

Reklam anlatıları tarihsel olarak ele alındığında ve eleştirel gözle incelendiğinde bu anlatıların belirli bir deneyimi idealize ederek yeniden kuran anlatılar olduğu söylenebilir. Bu idealizasyon da tecrübeyi doğrudan aktarmaktan çok, Güngören’in işaret ettiği biçimde imgelemin dağırcığını yönlendiren simgesel bir işlev aracılığıyla, deneyimi arzu edilir ve doğal görünür kılan bir kurgu üretir:

“Reklam dünyası, reklam mantığının hüküm sürdüğü bir iletişim dünyasıdır. Reklam, kesintisiz bir gösteri dünyasının kilit halkası durumundadır... kullanımı ya da daha keskin bir terimle manipüle etmeyi amaçladıkları insansal malzeme aynı; imgelemin dağırcığını yönlendiren simgesel işlevidir.” (Güngören, 1995, s. 10)

ÜYZ teknolojilerinin üretim süreçlerine dâhil olması, bu temsil mantığında nitel bir değişime yol açmaktadır. Geleneksel reklam üretiminde temsili üstlenen görüntü çoğu zaman fiziksel çekim ve kayıt süreçlerine, oyuncu performanslarına, mekânsal gerçekliğe veyahut sanatsal becerilere ve değerlere dayanan animasyonlara bağlıdır. Yani temsil edilen deneyim ile yaşanmış gerçeklik arasında dolaylı da olsa ontolojik bir bağ vardır. ÜYZ ile üretilen içeriklerde ise temsil, doğrudan yaşanmış bir dünyanın kaydına değil verilerden edinilen örüntülerin yeniden üretimine dayanmaktadır. Temsil edilen görüntü bir gerçekliğin izini taşımaktan çok olasılıksal bir modelin temsili hâline gelmektedir. Kısacası, üretilen görüntüler temsil ettiği gerçekliğe tanıklık etmekten çok, gerçeklik fikrinin verisel olarak yeniden modellenmiş bir olasılığını sunar.

Bu durum ise görsel iletişim ve bilhassa reklam anlatılarında deneyimin temsil biçimini önemli ölçüde dönüştürmektedir. ÜYZ sistemleri görüntü ve sahne düzenlerini kodlara dayalı istatistiksel ilişkiler üzerinden oluşturdukları için ortaya çıkan temsil, çoğu zaman fiziksel dünyada yaşanmamış olsa bile deneyimsel olarak ikna edici görünebilir. Baudrillard'ın simülasyon kavramında işaret ettiği üzere, temsil artık referans aldığı gerçekliğe ihtiyaç duymadan kendi içinde tutarlı bir gerçeklik etkisi üretebilir (Baudrillard, 2013). ÜYZ üretimi bu süreci –gerçeklikten aldığı verileri şekillendirip gerçekliğe indirgmeden– hızlandırarak reklam anlatısını yaşanmış deneyimdense deneyim izlenimi üreten bir simülasyon hâline dönüştürmektedir. Peki bu dönüşümü oluşturan örüntülerdeki önemli noktalar nelerdir? Bu ekseninde temsil mantığındaki bu dönüşümün önemli sonuçlarından biri estetik düzleminde ortaya çıkmaktadır. ÜYZ sistemleri verideki örüntüleri stabilize ederek tutarlı çıktılar üretmeye eğilimli olduğu için, temsil edilen görüntüler çoğu zaman akışkan dengeli ve pürüzsüz bir estetik değer kazanmaktadır. Fiziksel olarak elde edilmiş insan üretimi anlatı ve yapımlarda kaçınılmaz olan küçük hatalar, performans pürüzleri veya çevresel rastlantılar –neredeyse tamamen– ortadan kalkar. Temsil edilen deneyim yaşanmışlığın izlerini taşıyan –Benjamin'in deyiimiyle¹ “her anlatımda yaşam öyküsünün bir zerresini taşımak”– bir süreç olmaktan uzaklaşarak

¹ „Sie senkt die Sache in das Leben des Berichtenden ein, um sie wieder aus ihm hervorzuholen. So haftet an der Erzählung die Spur des Erzählenden wie die Spur der Töpferhand an der Tonschale.“ (Benjamin, 1977, s. 111).

Burada Benjamin, anlatıcının olayları kendi hayat “hamuru”na batırıp yeniden biçimlendirdiğini, dolayısıyla **her öyküde anlatıcının yaşamundan bir “iz” (spur)** kaldığını söyler. Türkçe çevirilerde bu fikir “her anlatımda yaşam öyküsünün bir zerresini taşımak” ya da benzeri ifadelerle denk düşer.

kusursuzluk yönünde düzenlenmiş bir yüzeye dönüşür. Bu, deneyimin temsil edilme biçiminde meydana gelen yapısal bir dönüşümdür.

Temsilin yaşadığı bu dönüşümden mühlhem yeni karaktere bürünen temsil alımlayıcı ile ilişkisini de dönüştürmektedir. Bu ilişki içerisinde ÜYZ içeriği ile karşılaşan alımlayıcı bunun üretim biçimin farkında olarak temas kurar. Bu farkındalık, temsil biçimlerinin yeni bir bilinç düzeyinde tekrar inşa edildiğine işaret eder. Böylesi bir karşılaşma anında ikna süreci; sunulan dünyanın mutlak doğruluğuna duyulan inançtan çok, görsel bütünlüğün sunduğu tutarlılık ve anlatının yarattığı deneyimsel etki üzerinden şekillenir. Nitekim Jung vd. (2025), yapay zekâ içeriklerine yönelik güven ve insaniyet algısının tüketici tepkilerindeki belirleyici gücüne dikkat çekerek, temsilin üretim biçiminin izleyici zihnindeki yansısıyla da doğrudan ilişkili hâle geldiğini savunur. ÜYZ anlatılarındaki reklam mantığı yaşanmış ya da idealize edilmiş bir gerçekliğin tekrar sunumu olmaktan çıkıp, “deneyim izlenimi” kurgulayan olasılıksal simülasyonlara evrilmektedir. Bu temsil dili iletişimde ontolojik olarak oldukça güçlü bir eşiktir ve insana özgü o tanıdık kırılğanlıkları ve zamanın derinliğini perdeleyerek akışkanlık, süreklilik ve kusursuzluk hissini merkeze alır. Çalışmanın devamında analiz edilecek reklam örnekleri, bu dönüşümün somut izdüşümlerini yansıtan temel anlatı metinleri olarak incelenecektir.

4. Yöntem

Bu çalışmada, yapay zekâ üretim reklam filmlerindeki temsil biçimlerini çözümlemek amacıyla Elo ve Kyngäs (2008) tarafından önerilen tümevarımsal nitel içerik analizi yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntem Lindgren’in (2023, s. 1) vurguladığı üzere yapay zekânın sunduğu kültürel temsillerin, güç ilişkilerinin ve toplumsal imgelemlerin izini sürmeyi hedeflemektedir. Bu noktada ise bu temsillerin incelemesi öngörüldüğünde ise yapay zekâ anlatılarının olasılıksal modellemeler üzerine kurulu olması geleneksel içerik analizi yöntemlerinin ötesine geçerek görüntünün olasılık mantığına uygun bir eleştirel bakışı zorunlu kılmaktadır. Araştırmada incelenen reklamlar salt satışa odaklanan birer pazarlama içeriği olmaktan ziyade ontolojik statüye odaklanan birer metin olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın kuramsal çatısı ve çerçevesi doğrultusunda şu sorulara odaklanılmaktadır:

AS 1: Yapay zekâ ile üretilen reklam anlatılarında deneyim, hangi temsil özellikleri ve anlatı örüntüleri aracılığıyla kurulmaktadır?

AS 2: Kusursuzluk estetiği ve insani izlerin tasfiyesi, referanssız bir gerçekliği ontolojik düzeyde nasıl inşa etmektedir?

Belirlenen araştırma soruları ışığında kurgulanan bu analiz süreci, aslında ÜYZ sistemlerinin inşa ettiği deneyim izleniminin hangi anlatı ve temsil örüntüleri üzerinden kurulduğu üzerine bir okuma önermektedir. Analizin nitel safhasında seçilen reklam örnekleri, artık fiziksel gerçekliğin kısıtlarından sıyrılmış ve tamamen veriden beslenen “yeni gerçeklik” örüntüleri üzerinden yorumsamacı bir tasnife tabi tutulmaktadır. Burada anlatının ritmi, görselliğin akışkanlığı ve sunulan dünyanın o steril pürüzsüzlüğü, deneyimin o kadim “yaşanmışlık” vasfının nasıl bir dönüşüm geçirdiğini anlamamızı sağlayan temel analiz birimleridir.

Yöntem, temsilin üretim biçimine dair izleyicide uyanan o teknik farkındalık ile görselin sunduğu kusursuz simülasyon arasındaki o gerilimli alana yerleşmektedir. Araştırmada bu gerilim üzerinden, yapay zekâ çağında reklamın kurduğu bu yeni anlatı rejimini kuramsal bir derinlikle anlamlandırma hedeflenmektedir.

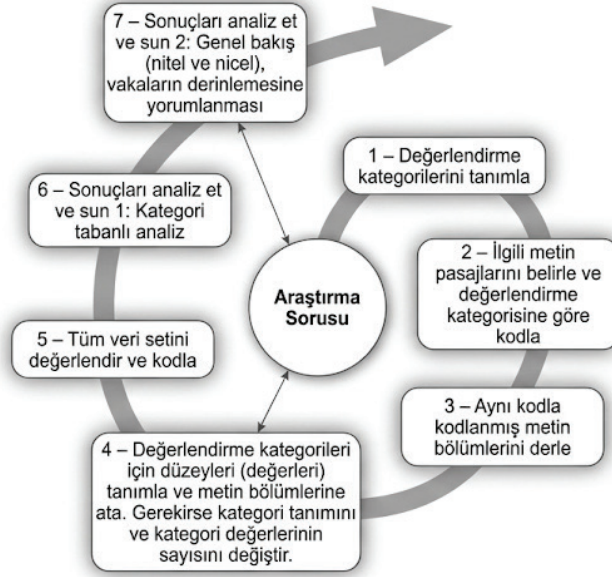
4.1. Araştırma Deseni ve Örneklem

Araştırmada, ÜYZ teknolojilerinin reklam dilinde yarattığı dönüşümü en görünür ve anlaşılabilir kılan örnekleri saptamak amacıyla ‘amaçlı örnekleme’ yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede, yapay zekânın ‘kusursuzluk’ ve ‘akışkanlık’ vaadini estetik bir norm olarak sunan, görsel ve işitsel evreni tamamen algoritmik kurguyla inşa edilen “Tchibo/75 Yıllık Bu Tutku Kutlanır” ve “Coca-Cola/Secret Santa” reklam filmleri analiz edilmiştir. Bu örnekler Lindgren’in (2023, s. 210) ifadesiyle “yapay zekâ imgeleniminin” gündelik hayatın ve bilhassa deneyimin içine nasıl sızdığını göstermesi açısından tipik örnekler teşkil etmektedir. Tchibo Türkiye’nin Alaaddin Reklam Ajansı’na hazırlattığı klbin oluşturulmasında Sora, Klingai, Magnific, Midjourney, Runway, Hailuo, ChatGPT, Suno, Flux ve Mystic gibi ÜYZ araçları kullanılmıştır. ÜYZ ile yaratılan karakterler video prodüksiyonu, müzik seçimleri ve post-prodüksiyon aşamalarında da aktif olarak kullanılmış ve bu karakterler ile hazırlanan ilanlar da açık havada yerini

almıştır (Tchibo’nun 75. yıl kampanyası yapay zekâ ile hayat buldu, 2025). Coca-Cola’nın 2024 yılbaşı döneminde dolaşıma giren “*Secret Santa*” temalı ÜYZ destekli reklam filmi ise, markanın uzun yıllardır kurduğu Noel/Yılbaşı anlatısını güncel üretken yapay zekâ estetiğiyle yeniden üretme girişimi olarak öne çıkmış; kampanya, farklı yaratıcı yorumlar geliştiren birden fazla prodüksiyon stüdyosunun katkısıyla şekillenmiştir. Sektörel kaynaklarda reklamın üretim sürecinde Leonardo, Runway, Luma ve bazı versiyonlarda Kling gibi araçların kullanıldığı; bu durumun reklamın teknik yenilik kapasitesi kadar, yaratıcılık, emek ve duygusal özgünlük tartışmalarını da görünür kıldığı aktarılmaktadır (Barwick, 2024).

4.2. Veri Analizi ve Kodlama Süreci

Çalışmanın analiz safhası, önceden belirlenmiş kuramsal kalıpları veriye dayatıp buradan bir bulgu ve tartışma çıkartmak yerine, anlatıların kendi iç dinamiklerinden hareket eden tümevarımsal bir mantıkla yapılmıştır. Çalışmanın analiz sürecinde Kuckartz (2014) tarafından önerilen yedi aşamalı model ile Schreier (2012)’in ‘tümevarımsal kodlama rehberi oluşturma’ ilkeleri sentezlenerek yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda analiz sürecinin ilk merhalesi seçilen görsel ve işitsel içeriklerin tekrar eden izlemelerle açık kodlama aşamasına tabi tutulması olmuştur. Kodların son ve ideal hâli araştırma soruları doğrultusunda ancak veri incelemesi sürecinde geliştirilmiştir. Reklamların görsel dokusu, ritmi, mekânsal kurgusu ve insan temsiliindeki nüanslar üzerine alınan notlar üzerinden tematik kümelenmeler oluşturulmuştur. Bu kümelenmeler açık kodlama sürecinde belirginleşen örüntülerden hareketle türetilmiş ve içeriksel yakınlıklar temelinde isimlendirilmiştir. Kodlama süreci boyunca tekrar eden incelemeler yapılmış, açık kodlar yeniden gözden geçirilerek benzer içerikler bir araya getirilmiş ve kod tanımları netleştirilerek analitik tutarlılıklar güçlendirilmiştir. Netleştirilen kodlar kümelendirilmiş üç ana tema altında sekiz alt kodlama hâlinde düzenlenmiştir. Analiz sürecinde de tekrar eden örüntüler belirlenmiş ve bu örüntüler kuramsal çerçeve bağlamında yorumlanmıştır. Bu yapının ayrıntılı görünümü kod hiyerarşisi şekillerinde ve çözümleme tablolarında sunulmuştur.

Şekil 1. Kuckartz'ın Yedi Aşamalı Nitel Analiz Süreci (Kuckartz, 2014, s. 102)

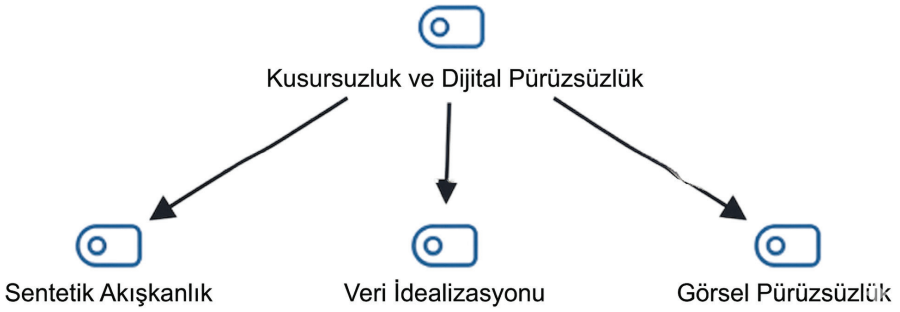
Bu aşamada da sistematik bir çözümleme maksadıyla MAXQDA yazılımı kullanılmış, verinin kendi doğasından edinilen bulgular şu ana kategoriler altında bütüncül bir yapıya kavuşmuştur:

4.2.1. Kusursuzluk ve Dijital Pürüzsüzlük

Görsel Pürüzsüzlük: Görüntüdeki her türlü doğal gürültünün, asimetrinin ve fiziksel kusurun ayıklanmış olma durumu.

Veri İdealizasyonu: Nesne ve öznelere veri tabanı ortalamasına dayalı, hatasız ve prototipik temsili.

Sentetik Akışkanlık: Anlatının ritminde geleneksel kurgu kesintileri yerine kullanılan akışkan, dirençsiz geçişler.

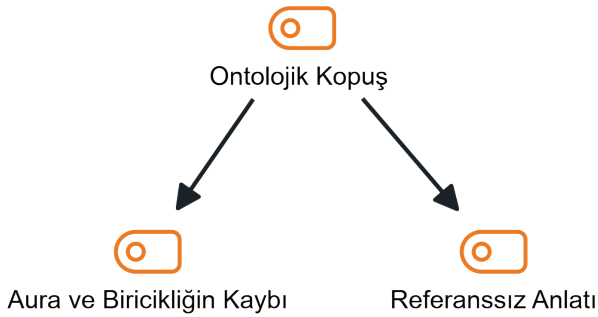

Şekil 2. Kusursuzluk ve Dijital Pürüzsüzlük Olgusuna İlişkin Kod Hiyerarşisi

4.2.2. Ontolojik Kopuş

Referanssız Anlatı: Fiziksel bir gerçekliğe dayanmayan, sadece olasılıksal modellerle üretilen gerçeklik etkisi.

Aura ve Biricikliğin Kaybı: Görüntünün burada ve şimdilik vasfını yitirerek zamansız ve bağlamsız bir temsil hâline gelmesi.

Şekil 3. Ontolojik Kopuş Olgusuna İlişkin Kod Hiyerarşisi

4.2.3. Deneyim Yoksullaşması ve İnsani İzlerin Kaybı

Zamansal Derinlik Kaybı: Köklü bir yaşantı aktarımı yerine, sadece anlık görsel şoklara odaklanan parçalı anlatı.

İnsani Deneyimlerin Tasfiyesi: Deneyimi insani kılan; gecikme, hata, sapma ve beklenmedik olayların (negatifliklerin) sistemden elenmesi.

Özne Yoğunluğunun Seyrelmesi: Gerçek bir yaşantı sahibi özne yerine, algoritma tarafından önceden sezilmiş şablon arzulara dayalı simüle edilmiş özne temsili.

Şekil 4. Deneyim Yoksullaşması ve İnsani İzlerin Kaybı Olgusuna İlişkin Kod Hiyerarşisi

4.3. Bulgular ve Analiz

Bu başlık altında araştırma soruları elde edilen bulgular neticesinde cevaplanmaya çalışılmıştır. AS 1 ve AS 2 ayrı başlıklar altında incelenmiş ve bulgular neticesinde elde edilen bilgiler yorumlanarak kavramsal başlıklarla açıklanmıştır.

4.3.1. Anlatısal Yabancılaşma

Yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmeleri ve bu gelişmelerin görsel anlatılara yansımalarını doğru okuyabilmek, teorik tartışmaları somut verilerle desteklemeyi gerektirmektedir. Bu amaçla, AS 1'e yanıt üretmek amacıyla ele alınan "*Tchibo/75 Yıllık Bu Tutku Kutlanır*" ve "*Coca-Cola/Secret Santa*" reklam filmleri, tümevarımcı bir yaklaşımla nitel içerik analizine tabi tutulmuştur. Çözümleme sürecinden süzülen yapılandırılmış döküm EK Tablo 1'de sistematik olarak sunulmuş olsa da, analiz sırasında kodlar ve memolar üzerinden kurulan kavramsal bağları

netleştirecek temel saptamaların burada ayrıca katmanlandırılması, çalışmanın bütünlüğü açısından önem taşımaktadır.

4.3.1.1. Önbellek Deneyimi

İncelenen yapay zekâ destekli reklam filmlerinde deneyim, daha en baştan tanınabilir kodlarla örülmüş bir ‘önbellek’ etkisi üzerinden işlenmektedir. Analizdeki temel bulgu, anlatının izleyicide –yeni bir deneyim alanı açmak yerine– daha önce sayısız kez dolaşıma sokulmuş görsel-duygusal örüntüleri yüksek bir pürüzsüzlükle yeniden devreye sokmasıdır. Alımlayıcı, anlatıyla karşılaşırken bütünüyle bilinmedik bir alana girmemektedir. Henüz tam olarak yaşamadan önce ne hissedeceği, neyi nasıl okuyacağı ve hangi duygu eşliğinde konumlanacağı büyük ölçüde önceden çerçevelenmiş bir deneyim alanına yerleşir.

4.3.1.2. Duygunun Kısayolu

Anlatı, duyguyu sahne içi çatışmanın, karakter gelişiminin ya da deneyimsel bir birikimin sonucunda üretmemektedir. Görsel pürüzsüzlük, ritmik geçişler, tanıdık atmosferler ve hızla tanınabilir sembolik çağrışımlar aracılığıyla önden organize etmektedir. Bu nedenle izleyici, duyguyu anlatının içinde yavaş yavaş kurmamaktadır. Zaten bunu alımlama ve anlamlandırma süresi neredeyse yoktur. Daha çok, önceden hazırlanmış bir duygusal eşişe hızla yerleştirilir. Bu durum, reklam anlatısının etki kapasitesini artırırken, deneyimin katmanlı yapısını daraltmakta ve duyguyu giderek daha fazla “hızlı çalışan” bir temsil tekniğine dönüştürmektedir.

4.3.1.3. Tanınabilirlik Rejimi

İncelenen reklam kliplerinde AS 1’in cevaplarını oluşturmada üçlü sacayağının sonuncusu olan tümleyici bulgu; anlatılardaki tanıdıklık hissinin baskın gücü olarak öne çıkmıştır. Burada temel örüntü, anlatsal gücün özgünlükten çok tanınabilirlik üzerinden işlemesidir. Temsil açısından tanınabilirlik bu bağlamda basit bir estetik tercih olarak durmamaktadır. Deneyimin kuruluşunu belirleyen bir rejim olarak çalışmakta; hızlandırılmış bir eşleştirme sürecine dönüştürmektedir. Verinin önümüze sunduğu temsiller, kitlenin tüketmeye teşne

olduğu ortalama prototipleri ortaya koyar. Bu durum farklılıkların, yerelliğin ve biricikliğin yitimi tehlikesini karşımıza çıkartmaktadır.

Her biri birbiri ile karmaşık ama bir o kadar da içkin bir ilişki içerisinde olan bu kavramsal örüntüler ÜYZ destekli içeriklerin hangi temsil örüntüleri ile ortaya konulduğunu açıklamaktadır.

4.3.2. Kusursuzluğun Şiddeti

Bu bölümde AS 2'ye yanıt arama amacıyla kusursuzluk estetiği ile insani izlerin silinmesi meselesi, yapay zekâ ile üretilen reklam anlatılarının kurduğu temsil düzeni içinde –birinci araştırma sorusuyla içkin bir şekilde– ele alınmaktadır. İncelemede görsel anlatılardaki pürüzsüzlüğün estetik tercihinin referans, gerçeklik duygusu ve anlam üretimi üzerindeki etkileri çözümlemenin merkezine yerleştirilmiştir. İncelenen reklam filmlerinde öne çıkan sentetik görüntü rejiminin, izleyicinin görüntüyle kurduğu ilişkiyi nasıl dönüştürdüğü ve ontolojik düzlemde nasıl bir belirsizlik ürettiği tartışılmaktadır. Analiz sürecinde oluşturulan kodlar ve memolar, kusursuzluk etkisinin geri çekilen insani ayrıntılar, zayıflayan bağlamsal işaretler ve kaynağı muğlaklaşan temsil unsurları üzerinden işlediğini göstermektedir.

4.3.2.1. Pürüzsüz Yüzey Egemenliği

Analize tabi tutulan reklam filmlerinde öne çıkan bulgu, ÜYZ desteği ile üretilen reklam anlatılarında görsel yüzeyin estetik bir unsur olmanın ötesine geçerek temsilin kurucu eksenine oturması olarak okunmuştur. İncelenen reklamlarda görüntü, yaşanmışlık hissi üreten ayrıntılardan çok, akıcı geçişler, dengeli ışık, kontrollü kompozisyon ve yüksek görsel tutarlılık üzerinden etkisini kurmaktadır. Bu durum, izleyicinin anlatıyla kurduğu ilişkiyi derinlikten yüzeye doğru kaydırmakta, anlamın oluşumunda pürüzsüzlük başlı başına belirleyici bir işleve kavuşmaktadır. Bu estetik düzen içinde rastlantısallık, kusur ve insani düzensizlik geri çekilmektedir. Temsil, fazlasıyla işlenmiş bir görünürlük rejimi içinde dolaşıma girmektedir. Böyle bir yapı, görüntünün referansla kurduğu bağı zayıflatmakta ve “gerçeklik etkisi”ni –yaşanmış olana değil– görsel tutarlılığa dayandırmaktadır.

4.3.2.2. Hakikatin Estetik İkamesi

Elde edilen bulgular neticesinde, yapay zekâ ile üretilen reklam anlatılarında görüntünün ikna gücünün estetik olarak kurulmuş bir tutarlılıktan beslendiği gözlemlenmiştir. İncelenen örneklerde görsel düzen, akış, ışık, ritim ve duygusal ton, temsilin doğruluk iddiasından daha belirleyici bir işlev üstlenmektedir. İzleyicinin görüntüyle kurduğu ilişki, “neyin gerçek olduğu” sorusundan uzaklaşarak, ‘neyin etkili ve ikna edici görüldüğü’ düzleminde şekillenmektedir. Bulgular ışığında öne çıkan temel mesele, estetiğin burada süsleyici bir katman gibi işlememesidir. Estetik kurgu, temsilin merkezine yerleşmekte ve hakikatin boşalan yerini dolduran bir ikame mekanizmasına dönüşmektedir. Hakikat geri çekilmektedir, bu esnada da estetik tutarlılık bir tür doğruluk etkisi üretmekte; bu durum da çalışmada tartışılan referans krizini ve ontolojik yabancılaşmayı derinleştiren başlıca eksenlerden biri olarak görünür hâle gelmektedir.

4.3.2.3. Kusursuzluğun Ontolojik Şiddeti

İncelenen örneklerde görüntü, izleyiciyi bir yaşanmışlığa bağlayan kırılma, sapma ve maddi izler yerine; süreklilik, denge ve estetik uyum üzerinden kurulmaktadır. Bu kayma, görüntünün ‘gerçeğe benzerliği’ni artırırken paradoksal biçimde onu deneyimsel referanstan uzaklaştırmaktadır.

Buradaki ontolojik şiddet, tam da bu eşikte görünür hâle gelmektedir: Görüntü gerçeği temsil etmediği gibi, gerçeğin yerini alabilecek bir görünüş standardı üretmektedir. Böylece hakikat, estetik olarak ikna edici bir yüzeyden okunmaya başlanmaktadır. Bulgular, bu dönüşümün üretim sürecinde insan kararının yerini veri güdümlü seçimlerin almasıyla birlikte anlatının kurucu mantığını da dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu nedenle kusursuzluk, bu çalışmada, görsel kaliteyi yükselten bir özellikten çok, referans ilişkisini aşındıran ve sentetik görünüşü norm hâline getiren bir ontolojik baskı düzeni olarak ele alınmaktadır. Konu üzerinden devam edebilecek tartışma bu kusursuzluk düzeninin izleyicide beğeni üretme motivasyonu ile kurduğu bu baskı üzerinden ölçütleri sessizce değiştirme olasılığıdır. Bu durum, kısa vadede etkileyici bir anlatı performansı üretse de uzun vadede gerçek ile kurgu arasındaki ayırt etme eşiğini zayıflatma potansiyeli taşımaktadır.

5. Sonuç ve Tartışma

Elde edilen bulgular ışığında ontolojik ve anlamın üretimi açısından ÜYZ destekli içeriklerin sunduğu anlatılar üretici ve alımlayıcı arasındaki mesafeyi oldukça uzağa taşımaktadır. Anlam ve anlatı düzeyindeki yabancılaşmayı yekün hâlde yapay zekâ teknolojilerine atfetmek isabetli olmayacaktır. Sosyal medya ekosistemi, algoritmik dolaşım rejimleri, *troll* ağları ve *post-truth* enformasyon düzeni bu yabancılaşmayı uzun süredir derinleştiren yapısal unsurlar olarak işlemektedir. Üretken yapay zekâ ise bu tarihsel süreci başka bir düzleme taşımaktadır. *Prompt*'u kuran üretici dahi, ortaya çıkan anlatının tüm bileşenleri üzerinde tam bir kurucu özne konumunda değildir. Birçok unsur, bireysel zihinsel tasarımdan çok büyük verinin örüntüsel mantığıyla belirlenmektedir. Böylece anlatıya yönelik yabancılaşma, hem üretim hem alımlama süreçlerinde daha karmaşık bir görünüm kazanmaktadır. Bu açıdan Marx tarafından öne sürülen ve eleştirel çalışmalarda önemli bir yer tutan 'yabancılaşma' kavramı medyatik üretim biçimlerinde çok daha farklı bir boyuta istihale etmektedir.

Güvenlik, kolektif sağduyu ve toplumun bilişsel bütünlüğünü sağlamak en elzem durumdur. Görsel anlatıların doğası gereği animatif bir yapı ile gerçeklik arasında konumlanması, bu durumu kritik bir boyuta taşımaktadır. Bu durum ise sadece reklam videoları açısından değil, sosyal medyada dolaşıma giren ve hatta bazı zamanlar viral olan birçok görsel anlatı göz önüne alındığında bu belirsizlik hem yerel hem de küresel ölçekte kamu, sektör ve uluslararası bilgi güvenliği için potansiyel riskler barındırmaktadır.

Kitle iletişim araçları üzerinden sağlanan anlatı deneyimi artık başka bir araçsallık boyutunda ikame edilmektedir. Deneyim, büyük verinin idealize ettiği ölçüde gerçekleşmektedir. Bunu yaparken ürettiği sentetik kodlar ve görüntüler yabancılaşma kavramını bahsettiğimiz üzere başka bir boyuta taşımaktadır.

Mevcut durumda bu tür yapımların alımlayıcı açısından bütünüyle normalleşmiş ve yüksek düzeyde meşrulaşmış bir temsil rejimi kurduğunu söylemek mümkün değildir. Veri ve algoritmalar tarafından sürekli işlenen bir teknoloji olduğu göz önünde bulundurulduğunda ise, yapay zekâ teknolojilerinin devletler ve büyük teknoloji şirketleri nezdinde alacağı yatırımlar, bugün alımlayıcı açısından kabul görme ve beğenilme kavramlarında önünde engel olarak duran etmenleri de aşacağı öngörülebilir.

Bu noktada ilgili akademik çalışmalar, STK'ler ve kamu otoritelerince desteklenen 'dijital okuryazarlık', 'bilişsel dayanıklılık' ve 'algoritmik farkındalık' gibi başlıklarla ele alınacak girişimler hiç olmadığı kadar elzemdir. Zira söz konusu enformasyona bağlı kamu güvenliği, kültürün doğal akışına müdahale, yerelliğin kaybolması vs. gibi önemli tehditler barındırmaktadır. Bu süreçte küresel medya platformlarının algoritmik öncelikleri, yerel anlatıların standartlaşmasına ve özgün kültürel kodların aşınmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla hibrit görüntülerin yarattığı bu yeni medya ekosistemi görsel-pratik açısından bir değişimden öte kültürel egemenlik ilişkilerinin yeniden düzenlenip inşa edildiği bir alanı temsil etmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Barwick, R. (2024). *Inside the making of one of Coca-Cola's controversial holiday commercials*. Marketing Brew. <https://www.marketingbrew.com/stories/2024/11/21/inside-the-making-of-one-of-coca-cola-s-controversial-holiday-commercials>, (Erişim Tarihi: 17.02.2026).
- Baudrillard, J. (2013). *Simülakrlar ve Simülasyon* (O. Adanır, Çev.; 7. bs). Doğu Batı Yayınları.
- Benjamin, W. (1977). *Gesammelte Schriften II. Aufsätze, Essays, Vorträge*. (Neuaufgabe.). Suhrkamp.
- Benjamin, W. (1993). *Son bakışta aşk* (N. Gürbilek, Çev.; 1. bs). Metis Yayınları.
- Chul Han, B. (2019). *Psikopolitika & Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri* (1. bs). Metis Yayınları.
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis. *Journal of advanced nursing*, 62, 107-115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Güngören, A. (1995). *Reklamcı ve Şaman* (1. bs). Patika.
- Hartmann, J., Exner, Y., & Domdey, S. (2025). The power of generative marketing: Can generative AI create superhuman visual marketing content? *International Journal of Research in Marketing*, 42(1), 13-31. <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2024.09.002>
- Kuckartz, U. (2014). *Qualitative Text Analysis: A Guide to Methods, Practice and Using Software*.

- Lindgren, S. (Ed.). (2023). *Handbook of Critical Studies of Artificial Intelligence*. Edward Elgar Publishing.
- Manovich, L., & Arielli, E. (2024). *Artificial Aesthetics: Generative AI, Art and Visual Media*.
- McLuhan, M. (2002). *Understanding Media: The Extensions of Man*. The MIT Press.
- Oskay, Ü. (2014). *Tek Kişilik Haçlı Seferleri*. İnkılap Kitabevi.
- Schreier, M. (2012). *Qualitative Content Analysis in Practice*.
- Steyerl, H. (2013). *Too Much World: Is the Internet Dead?*—Journal #49. <https://www.e-flux.com/journal/49/60004/too-much-world-is-the-internet-dead>, (Erişim Tarihi 08.02.2026).
- Tchibo'nun 75. Yıl kampanyası yapay zekâ ile hayat buldu. (2025, Şubat 13). Ad Just Brand. <https://www.adjustbrand.com/kreatif/kampanyalar/tchibonun-75-yil-kampanyasi-yapay-zekâ-ile-hayat-buldu/> <https://www.adjustbrand.com/kreatif/kampanyalar/tchibonun-75-yil-kampanyasi-yapay-zekâ-ile-hayat-buldu/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2026).

Sekans	Eylem	Ortam	Bağlam	Açık Kodlar	Kategoriler
00:00 – 00:08	Statik doğa görüntüsü.	Karla kaplı, parlak, steril, masalsi/nostaljik bir görsel dünya.	Doğadaki negatifliğin ve asimetrisinin ayıklanması; «ideal kış» şablonunun veri tabanı ortalamasıyla sunulması.	Görsel Pürüzsüzlük, İstatistiksel İdealizasyon, Referanssız Anlatı, Aura ve Biriciliğin Kaybı, Zamansal Derinlik Kaybı	Kusursuzluk ve Dijital Pürüzsüzlük/ Ontolojik Kopuş/ Deneyim Yoksullaşması ve İnsani İzlerin Kaybı
00:08 – 00:18	İşıklandırılmış tırların yolda ilerlemesi ve bir kutup ayısının karların arasından başını kaldırarak bu geçişi izlemesi.	Karlı bir yol ve açık arazi; yumuşak geçişli çekim tekniğiyle sunulan kış manzarası	Geleneksel kurgu kesintileri yerine hızlı geçişlerin kullanılması; fiziksel sürünme yasalarının devre dışı bırakılması. Kutup ayısının varlığı ve tırların hareketi, fiziksel bir ekosistemin kaydı değil, olasılıksal bir modelin çıktısıdır. Mekân, bir «yer» olmaktan ziyade dijital bir «uzam» olarak kurgulanmıştır.	Sentetik Akışkanlık/ Referanssız Anlatı/ İnsani Kırılma ve Tereddütün Tasfyesi	Kusursuzluk ve Dijital Pürüzsüzlük / Ontolojik Kopuş / Deneyim Yoksullaşması ve İnsani İzlerin Kaybı

Sekans	Eylem	Ortam	Bağlam	Açık Kodlar	Kategoriler
00:18 – 00:23	Noel Baba figürünün profil çekimi ve gülümsemesi.	Karakterin yüz hatlarına odaklanan; gözeneksiz, pürüzsüz ve simetrik bir dokuya sahip yakın plan çekim alanı.	İnsani yaşamışlık izlerinin (gözenek, kırışıklık) tasfiyesi; auratik biricikliğın yerine istatistiksel profilin ikamesi.	Görsel Pürüzsüzlük/ İstatistiksel İdealizasyon/ Aura ve Biricikliğın Kaybı/ Özne Yoğunluğunun Seyrelmesi/ İnsani Kırılma ve Tereddütün Tasfiyesi	Ontolojik Kopuş / Deneyim Yoksullaşması/
00:23 – 00:33	Çocuk bakışı ve aile üyelerinin fiziksel teması/ sarılması.	Ev içi/pencere önü; pürüzsüz ve idealize göstermeyen tekstil dokuları.	Sarıma anında kıyafetlerin birbirine geçişi veya çocuk yüzündeki ışıık kırılmaları, gerçek dünyanın kaotik dokusundan uzaktır. Görüntü, her türlü «negatiflikten» (kırışıklık, ter, asimetrik gölge) temizlenmiştir. Bu duygusal anlar, köklü bir yaşantı aktarımı yerine, sadece o andaki görsel «etkiyi» maksimize etmeye odaklanan parçalı bir anlatı sunar. Geçmişin yükü veya geleceğin kaygısı bu steril karelerde yer bulmaz.	Görsel Pürüzsüzlük/ Referansız Anlatı/ İnsani Kırılma ve Tereddütün Tasfiyesi/ Zamansal Derinlik Kaybı	Kusursuzluk ve Dijital Pürüzsüzlük / Ontolojik Kopuş / Deneyim Yoksullaşması ve İnsani İzlerin Kaybı

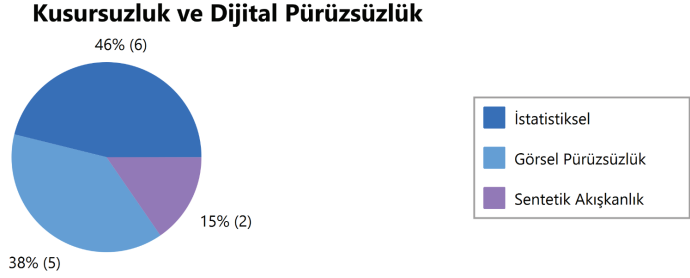
Sekans	Eylem	Ortam	Bağlam	Açık Kodlar	Kategoriler
00:33 – 00:43	Kalabalık insan gruplarının eş zamanlı olarak gülümsemesi, kollarını havaya kaldırarak kutlama yapması ve benzer ifadeleri tekrarlaması.	Benzer estetik şablonlara sahip karakterlerin bir araya geldiği, toplu kutlama yapılan bir şehir meydanı.	Kalabalığın hareketleri arasındaki kusursuz senkronizasyon, insani bir eylemin doğasında olan «gecikme, sakarlık veya beklenmedik tepki» (negatiflik) unsurlarını tamamen dışarıda bırakır. Kalabalığı oluşturan figürlerin her biri, veri tabanındaki «mutlu insan» prototipinin optimize edilmiş hâlleridir. Hiçbir figürde grubun genel estetik uyumunu bozacak bir «aykırılık» veya «asimetri» bulunmaz.	İstatistiksel İdealizasyon/ Aura ve Biricikliğin Kaybı/ Özne Yoğunluğunun Seyrelmesi/ İnsani Kırılma ve Tereddütün Tasfiyesi	Kusursuzluk ve Dijital Pürüzsüzlük / Ontolojik Kopuş / Deneyim Yoksullaşması ve İnsani İzlerin Kaybı
00:43- 00:55	Noel ışıklı Coca-Cola turlarının köprüden meydana girişi ve karakterlerin benzer jestlerle şişeleri havaya kaldırması.	Kusursuz bir geometrik düzene sahip, ışıklandırılmış karlı bir köprü, kasaba meydanı ve mimari yapılar.	Finaldeki kutlama anı, yaşanmış bir toplumsal sevincin kaydı değil, markanın «Real Magic» sloganını desteklemek için üretilmiş yapay bir «mutluluk anısı» tasarımıdır.	Sentetik Akılcılık/ Referanssız Anlatı/ Özne Yoğunluğunun Seyrelmesi/ İnsani Kırılma ve Tereddütün Tasfiyesi	Kusursuzluk ve Dijital Pürüzsüzlük / Ontolojik Kopuş / Deneyim Yoksullaşması ve İnsani İzlerin Kaybı

Ek 1. “Coca-Cola/Secret Santa” Reklam Filminin Tümevarımcı Nitel İçerik Analizi ve Kodlama Tablosu

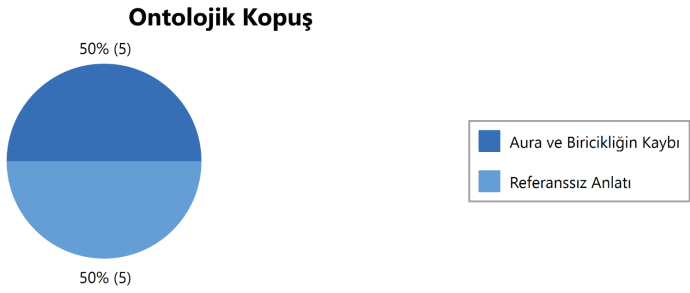
Sekans	Eylem	Ortam	Yorumsamacı Bağlam	Açık Kod	Kategori
00:00– 00:05	Kahve üzerine sütün dökülmesiyle oluşan girdap ve dumanın yakın plan çekimi; aşırı doygun ve pürüzsüz sıvı hareketi.	Derinliği olmayan, steril, yüksek ışıklı ve ev ortamını andıran mutfak dekoru.	Sıvı hareketleri ve dumanın yayılımı, fiziksel dünyanın kaotik ve öngörülemez yapısından arındırılmıştır. Han'ın ifadesiyle «negatiflik» (sıvının sıçraması, leke, toz) tasfiye edilmiş; yerine dirençsiz ve cilalı bir yüzey estetiği konmuştur. Görüntüdeki mutfak ve kahve sunumu, herhangi bir mutfak kaydı değil; veri tabanındaki «en estetik kahve anı» verilerinin optimizasyonudur. Gündelik yaşam, hatasız bir prototipe dönüştürülmüştür.	Görsel Pürüzsüzlük/ İstatistiksel İdealizasyon/ Referanssız Anlatı/ Zamansal Derinlik Kaybı	Kusursuzluk ve Dijital Pürüzsüzlük / Ontolojik Kopuş / Deneyim Yoksullaşması ve İnsani İzlerin Kaybı
00:05– 00:07	Farklı anlar/karakterler/kahve ritüelleri arasında hızlı geçişler	Karakterlerin çalışma ve okuma faaliyetlerini gerçekleştirdiği, görsel olarak «bitmiş» ve sabit dokularla tanımlanan dijitalize edilmiş mekânlar.	Karakterler, biricik bir yaşantı sahibi «insan» olmaktan ziyade, dijital birer kurgudur. Benjamin'in aura kavramı bağlamında, bu figürlerin «şimdi ve buradalık» vasfı yoktur; her biri birer veri setinin görsel yansımasıdır. Karakterlerin dış görünüşü, biyolojik gerçekliğin asimetrilerinden arındırılmıştır. Ten dokusundaki aşırı pürüzsüzlük, Han'ın «olumluluk toplumu»nda acının ve yaşanmışlığın izine yer olmadığını gösterir.	Görsel Pürüzsüzlük/ Aura ve Biricikliğin Kaybı/ Özne Yoğunluğunun Seyrelmesi/ İnsani Kırımla ve Tereddütün Tasfiyesi	Kusursuzluk ve Dijital Pürüzsüzlük / Ontolojik Kopuş / Deneyim Yoksullaşması ve İnsani İzlerin Kaybı

Sekans	Eylem	Ortam	Yorumsamacı Bağlam	Açık Kod	Kategori
00:07– 00:10	Kahve tüketimiyle eşzamanlı haz ve memnuniyet tepkileri; karakterlerin benzer zamanlama ve açıyla sergilediği göz kapatma, hafif gülümseme ve baş sallama mimikleri.	Farklı mekânlar (salon, balkon, ofis) üzerine giydirilmiş; yüksek kontrastlı, steril ve homojen bir ışık paletiyle tanımlanan atmosfer.	Karakterlerin haz anındaki yüz ifadeleri, veri tabanındaki «ideal memnuniyet» verilerinin ortalamasıdır. Her karakter, hatasız ve prototipik birer «mutlu tüketici» temsili sunar. Farklı mekânlardaki farklı karakterlerin aynı tepkileri vermesi, özneliliği seyreltir. Karakterler, algoritma tarafından önceden seçilmiş «şablon hazlara» dayalı simüle edilmiş figürlerdir.	İstatistiksel İdealizasyon/ İnsani Kırılma ve Tereddütün Tasfiyesi/ Özne Yoğunluğunun Seyrelmesi	Kusursuzluk ve Dijital Pürüzsüzlük / Deneyim Yoksullaşması ve İnsani İzlerin Kaybı
00:10– 00:12	Farklı sahnelerdeki karakterlerin aynı anda kameraya (izleyiciye) bakarak gülümsediği final kolajı.	Gerçek «ev» veya «iş yeri» olmaktan ziyade, idealize edilmiş birer yaşam alanı şablonu (simülakr) olarak kurgulanmış mekânlar.	Karakterlerin ve mekânların sunumu, toplumsal beğeni ortalamasına göre optimize edilmiştir. Mekânlar, gündelik hayatın dağınıklığından ve «yaşanmışlık pürüzlerinden» arındırılmış, pürüzsüz birer «vitrin» hâline getirilmiştir. Farklı hayatlar yaşıyormuş gibi sunulan karakterlerin aynı anda ve aynı tarzda gülümsemesi, bireysel özneliliği yok eder. Karakterler, algoritma tarafından önceden belirlenmiş «mutlu profil» şablonlarına hapsolmuştur.	İstatistiksel İdealizasyon/ Aura ve Biriciliğin Kaybı/ Özne Yoğunluğunun Seyrelmesi/ İnsani Kırılma ve Tereddütün Tasfiyesi	Kusursuzluk ve Dijital Pürüzsüzlük / Ontolojik Kopuş / Deneyim Yoksullaşması ve İnsani İzlerin Kaybı

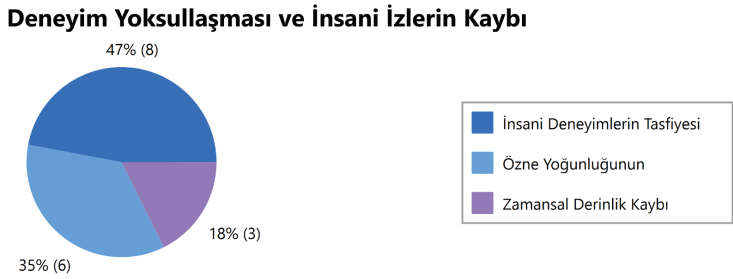
Ek 2. “Tchibo/75 Yıllık Bu Tutku Kutlanır” Reklam Filminin Tümevarımcı Nitel İçerik Analizi ve Kodlama Tablosu

Grafik 1. “Kusursuzluk ve Dijital Pürüzsüzlük” Kategorisine İlişkin Kod Dağılımları

Grafik 2. “Ontolojik Kopuş” Kategorisine İlişkin Kod Dağılımları

Grafik 3. “Deneyim Yoksullaşması ve İnsani İzlerin Kaybı” Kategorisine İlişkin Kod Dağılımları

Yapay Zekâ ve Medya Okuryazarlığı Bağlamında CTRL Filminin İçerik Analizi

→ Ayşegül AYYILDIZ ASİL* → Abdurrahman ASİL**

Öz

Bu çalışmanın amacı CTRL filmini yapay zekâ okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı açısından çözümlemek, filmdeki karakterlerin dijital ortam ve algoritma ile kurdukları ilişkiyi bu iki okuryazarlık türüyle ilişkilendirerek eğitimsel çıkarımlar üretmektir. Nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bulgular, filmde algoritmik kürasyon, viral fenomenlik, deepfake üretimi ve dijital iz silme pratiklerinin yalnızca dramatik unsurlar değil, aynı zamanda pedagojik işlev taşıyan yapılar olduğunu göstermektedir. Karakterin karar alma süreçlerinde algoritmik önerilere eleştirel mesafe koyamaması, medya içeriklerini doğrulamadan tepki vermesi ve etik değerlendirme yapmaması; bireysel düzeyde otonomi kaybı, mahremiyet sorununa yol açarken toplumsal düzeyde hakikat krizini, gözetim kültürünü ve platform tahakkümünü güçlendirmektedir. Ayrıca anlatı, eğitim bağlamında algoritmik farkındalık, veri bilinci, dijital yurttaşlık ve etik muhakeme becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilecek bir vaka niteliği taşımaktadır. Sonuç olarak bulgular, medya ve yapay zekâ okuryazarlığının dijital çağda bireyin korunması açısından bütüncül ve eleştirel bir çerçevede ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: CTRL Filmi, Film Analizi, Yapay Zekâ Okuryazarlığı, Medya Okuryazarlığı, İçerik Analizi

*Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Hakkâri, Türkiye

E-mail: aysegulkadi.33@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1958-6104

**Bağımsız Araştırmacı, Hakkâri, Türkiye

E-mail: a.rahmanasill@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5709-7160

Content Analysis of the Film CTRL in the Context of Artificial Intelligence and Media Literacy

→ Ayşegül AYYILDIZ ASİL → Abdurrahman ASİL

Abstract

The aim of this study is to analyze the film CTRL from the perspective of artificial intelligence literacy and media literacy, and to generate educational implications by relating the characters' relationship with the digital environment and algorithms to these two types of literacy. A qualitative research method was chosen, and content analysis was used. The findings show that algorithmic curation, viral phenomena, deepfake production, and digital footprint erasure practices in the film are not only dramatic elements but also structures with pedagogical functions. The character's inability to critically distance themselves from algorithmic suggestions in decision-making processes, their reaction to media content without verification, and their lack of ethical evaluation lead to a loss of autonomy and privacy issues at the individual level, while at the societal level, they reinforce the truth crisis, surveillance culture, and platform dominance. Furthermore, the narrative serves as a case study that can contribute to the development of algorithmic awareness, data consciousness, digital citizenship, and ethical reasoning skills in an educational context. In conclusion, the findings demonstrate that media and artificial intelligence literacy should be addressed within a holistic and critical framework for the protection of the individual in the digital age.

Keywords: CTRL Film, Film Analysis, Artificial Intelligence Literacy, Media Literacy, Content Analysis

1. Giriş

Teknolojik ve dijital gelişmeler hem bireylerin bilgiye erişim biçimlerini hem de eğitim sistemlerinde kullanılan okuryazarlık türlerini dönüştürmüştür (Yıldırım ve Koçoğlu, 2025). Dijital teknolojilerin gündelik yaşamın merkezine yerleştiği çağımızda bireyler yalnızca medya içeriklerinin tüketicisi değil; aynı zamanda veri üreten, algoritmalar tarafından yönlendirilen ve yapay zekâ sistemleriyle sürekli etkileşim hâlinde olan öznelere hâline gelmiştir. Sosyal medya platformları, öneri sistemleri, kişiselleştirilmiş içerik akışları ve otomatik karar mekanizmaları, bireyin bilgiye erişim biçimini ve karar alma süreçlerini yeniden yapılandırmaktadır. Bu dönüşüm, medya okuryazarlığı ile yapay zekâ okuryazarlığını ayrı alanlar olarak değil; birbirini tamamlayan yeterlikler olarak ele alınabilir.

Medya okuryazarlığı, “medyaya erişme, medyanın ve medya içeriklerinin farklı yönlerini anlama ve eleştirel biçimde değerlendirme ile çeşitli bağlamlarda iletişim oluşturma becerisi” olarak tanımlanmaktadır (European Commission, 2007). Tanım üç temel bileşene işaret etmektedir: (1) medya mesajlarına erişim, (2) medyanın nasıl işlediğini anlama ve medya içeriklerini değerlendirme konusunda eleştirel farkındalık ve beceri, (3) iletişim kurma ve içerik üretme becerileri. Yapay zekâ okuryazarlığı ise bireylerin yapay zekâ sistemlerinin işleyişini kavramasını, bu sistemlerle bilinçli ve etkili biçimde etkileşim kurmasını ve teknolojinin toplumsal, etik ve kültürel etkilerini eleştirel bir bakışla değerlendirebilmesini içeren çok boyutlu bir yeterlilik alanıdır (Long ve Magerko, 2020). Ancak dijital çağda bu iki alanın sınırları giderek bulanıklaşmaktadır. Bir sosyal medya içeriğinin görünürlüğü yalnızca editoryal tercihlere değil, algoritmik sıralama sistemlerine de bağlıdır; bir görselin doğruluğu ise artık yalnızca gazetecilik etiğiyle değil, yapay zekâ temelli üretim teknolojileriyle de ilişkilidir. Bu nedenle medya içeriklerini eleştirel biçimde değerlendirebilmek için algoritmik farkındalık; yapay zekâ sistemlerini sorgulayabilmek için ise medya ekosistemine dair bilinç gereklidir.

Bu çalışmanın amacı *CTRL* filmini yapay zekâ okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı açısından çözümlemek, filmdeki karakterlerin dijital ortam ve algoritma ile kurdukları ilişkiyi bu iki okuryazarlık türüyle ilişkilendirerek eğitimsel çıkarımlar üretmektir. *CTRL*, sosyal medya görünürlüğü, algoritmik kürasyon, derin sahte üretimi ve dijital iz silme pratikleri üzerinden çağdaş dijital kültürün temel gerilimlerini dramatize eden bir anlatı sunmaktadır.

Film, bireysel karar süreçlerinin nasıl algoritmik önerilerle şekillendiğini; etik sorumluluğun teknik optimizasyon söylemi altında nasıl görünmezleştiğini ve hakikatin manipüle edilebilir bir veri nesnesine nasıl dönüştüğünü gözler önüne sermektedir. Bu yönüyle *CTRL*, medya ve yapay zekâ okuryazarlığını pedagojik açıdan tartışmaya açabilecek zengin bir vaka niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda *CTRL* filmi, çağdaş dijital kültürün temel gerilimlerini dramatize eden güncel bir örnek sunmaktadır. Film, algoritmik karar süreçleri ile sosyal medya görünürlüğü arasındaki ilişkiyi görünür kılarak okuryazarlık becerilerinin yokluğunda ortaya çıkan bireysel ve toplumsal kırılmaları sergilemektedir. Bu nedenle çalışma, sinemayı yalnızca bir temsil alanı değil; aynı zamanda pedagojik bir tartışma zemini olarak konumlandırma gerekliliğinden hareket etmektedir. Bu çalışma, söz konusu sorunları kültürel bir metin üzerinden analiz ederek hem kuramsal literatüre katkı sağlamayı hem de eğitim politikaları ve öğretim uygulamaları için somut bir tartışma çerçevesi sunmayı amaçlamaktadır.

Bu kapsamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. *CTRL* filmi, medya ve yapay zekâ okuryazarlığı boyutlarını hangi anlatı stratejileri ve karakter temsilleri üzerinden inşa etmektedir ve bu inşa süreci hangi pedagojik işlevleri yerine getirmektedir?
2. Film, sosyal medya görünürlüğü ve yapay zekâ kullanımının etik sorumluluk üzerindeki etkilerini nasıl dramatize etmekte ve bu bağlamda medya ile yapay zekâ okuryazarlığının neden kritik beceriler olduğunu nasıl ortaya koymaktadır?
3. Filmde medya ve yapay zekâ okuryazarlığı becerilerinin yetersizliği, karakterlerin karar alma süreçlerinde hangi bireysel ve toplumsal sorunlara yol açmaktadır?
4. *CTRL* filmi, medya ve yapay zekâ okuryazarlığı eğitimi açısından nasıl katkı sağlamaktadır?

1.1. Medya Okuryazarlığı

Kaplan (2017), “medya” kavramının amaç ve kapsamını üç başlık altında toplamıştır. İlk olarak medya bir araçtır. İkinci olarak medya; yazılı, görsel ve işitsel unsurlardan oluşur. Geleneksel olarak medya türleri yazılı, görsel ya da işitsel olarak sınıflandırılrsa da günümüzde tüm medya araçları sanal

gerçekliğe doğru evrilmekte ve insan ile medya arasında daha bütünleşik bir ilişki kurulmaktadır. Üçüncü olarak medyanın temel işlevinin iletişim olduğunu belirtmektedir. Ancak günümüzde medyanın amacı yalnızca iletilmek istenen mesajı aktarmak değil, aynı zamanda ticari hedeflere hizmet etmektir. Medya okuryazarlığı, bireylerin farklı biçimlerdeki medya mesajlarına erişme, bunları eleştirel biçimde analiz etme, değerlendirme ve üretme becerisidir (Hobbs, 2019). Potter (2016) ise medya okuryazarlığının bu dört beceriden daha fazlası olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre medya okuryazarlığının üç temel yapı taşı vardır: beceriler, bilgi yapıları ve kişisel odak. Beceriler; analiz, değerlendirme, gruplama, tümevarım, tümdengelim, sentez ve soyutlamadır ve bunlar günlük yaşamın çeşitli alanlarında kullanılmaktadır. Bu nedenle medya okuryazarlığı için yeni beceriler edinmekten ziyade, mevcut becerileri daha etkili kullanmak gereklidir. Medya okuryazarlığı, National Association for Media Literacy Education tarafından ortaya konan çerçeve doğrultusunda erişim, analiz, değerlendirme, üretim ve katılım/sorumluluk boyutları üzerinden ele alınmıştır. Nitekim medya okuryazarlığı, bireylerin tüm iletişim biçimlerine erişme, analiz etme, değerlendirme, üretme ve eyleme geçme becerisi olarak tanımlanmaktadır (NAMLE, 2018). Bu bağlamda “katılım” boyutu bireyin dijital ortamlarda aktif rol almasını, “sorumluluk” boyutu ise etik ve bilinçli medya kullanımını ifade edecek şekilde operasyonelize edilmiştir.

1.2. Yapay Zekâ Okuryazarlığı

Yapay zekâ kavramının ilk kez 1955 yılında bilgisayar bilimcileri John McCarthy, Marvin Minsky, Nathaniel Rochester ve Claude Shannon tarafından ortaya atıldığı genel kabul görmektedir. Bu kavram, makinelerin dil kullanabilmesi, soyutlama yapabilmesi, kavram geliştirebilmesi ve o döneme kadar yalnızca insanlara özgü olduğu düşünülen problem çözme becerilerini gerçekleştirebilmesi anlamında kullanılmıştır. Daha sonraki süreçte McCarthy, yapay zekâyı daha sade bir biçimde “akıllı makineler üretme bilimi ve mühendisliği” olarak tanımlamıştır. Bu çerçevede yapay zekâ, insanın gerçekleştirebildiği bilişsel faaliyetleri makineler aracılığıyla yerine getirmeyi hedefleyen bir bilimsel bilgi ve uygulama alanı olarak değerlendirilmektedir (Liu, 2021). Yapay zekâ, birçok alanda önemli fırsatlar sunarken; ön yargı, veri güvenliği ve etik sorunlar nedeniyle riskler de barındırmaktadır. Bu sorunların doğru ele alınması, YZ’nin sürdürülebilirliği ve toplumsal kabulü için kritik öneme sahiptir (Güzelergene vd., 2024). YZ etiği

ve normları, sistemlerin ahlaki kuralları doğru yorumlaması, gerçek dünyayı doğru algılaması, farklı durumların sonuçlarını öngörebilmesi ve karşıt değerler arasında etik karar verebilmesi gibi zorluklar nedeniyle dikkatle ele alınmalıdır (Baydemir, 2022). YZ, doğruluğu teyit edilmemiş veya yanlış bilgiler üretebilmesi nedeniyle etik sorunlar doğurabilmektedir. Bu durum hukuk, sağlık, sinema gibi alanlarda ciddi riskler yaratırken sorumluluğun kime ait olduğu da belirsizdir. Ayrıca mahremiyet ihlali, ön yargıların pekiştirilmesi ve bilginin eşitsiz dağılımı gibi sorunlara yol açarak toplumsal ön yargıların sürdürülmesine katkıda bulunabilmektedir (Kayıhan, 2024).

Yapay zekâ okuryazarlığı, bireylerin yapay zekâ sistemlerini kavramsal ve işlevsel olarak anlamaları, algoritmik önerilere eleştirel yaklaşımları ve kullanımın etik ve toplumsal etkilerini değerlendirmeleri olarak tanımlanabilir (Long ve Magerko, 2020; Ng vd., 2021). Yapay zekâ okuryazarlığı, bireyin yapay zekâ sistemlerini kavrayabilmesi, temel kavramları bilmesi, bu teknolojileri sorgulayıcı bir bakışla değerlendirebilmesi ve etik bilinçle kullanabilmesi yetkinliğini ifade eder. Bu okuryazarlık; YZ'ye eleştirel yaklaşmayı, kullanım bağlamını doğru analiz etmeyi, olası sonuçların farkında olmayı ve süreci bilinçli ve güvenli biçimde yönetebilmeyi kapsar (Hornberger vd., 2023). Zhang, Dafoe ve Zhang (2022), yapay zekâ okuryazarlığını dört temel boyutta ele almaktadır: (1) yapay zekâya ilişkin temel bilgi düzeyi, (2) yapay zekâ sistemleriyle etkileşim kurma becerisi, (3) eleştirel farkındalık ve (4) etik ile güvenlik bilinci. YZ okuryazarlığı eğitimi ise etik boyutu merkeze alarak bireylerin algoritmik ön yargı, veri gizliliği ve otomasyonun sonuçları gibi konuları kavramasını sağlar. Bu süreç, eleştirel düşünme, sosyal sorumluluk bilinci ve teknolojinin toplumsal etkilerini anlama becerisini destekler (Greene vd., 2019).

Bu bağlamda Douglas Kellner ve Jeff Share'in (2007) eleştirel medya okuryazarlığı yaklaşımı, bireylerin yalnızca içeriklere değil, bu içerikleri şekillendiren güç ilişkilerine ve ideolojik yapılara da odaklanması gerektiğini vurgularken, bu perspektif yapay zekâ sistemlerinin arkasındaki veri politikaları ve kurumsal çıkarları sorgulamayı da gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla medya ve yapay zekâ okuryazarlığı, birlikte düşünüldüğünde bireylerin hem içerik hem de bu içeriği şekillendiren teknolojik altyapılar karşısında daha eleştirel ve bilinçli konumlanmasını sağlayan bütünlük bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

1.3. Medya ve Yapay Zekâ

Yapay zekâ, medya sektöründe giderek daha merkezi bir konuma yerleşen bir teknoloji hâline gelmiştir. Özellikle dijital içerik üretimi ve reklamcılık alanında sunduğu yeni olanaklar sayesinde şirketler açısından stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, diğer sektörlerde olduğu gibi medya alanında da yapay zekânın ne ölçüde dönüştürücü ve yıkıcı bir etki yaratacağı henüz netlik kazanmamıştır. Chan-Olmsted (2019), medyada yapay zekâ uygulamalarının sekiz temel alanda yoğunlaştığını belirtmektedir: izleyiciye içerik önerme, izleyici katılımını artırma, zenginleştirilmiş izleyici deneyimi sunma, mesaj optimizasyonu, içerik yönetimi, içerik üretimi, izleyici verilerinden içgörü elde etme ve operasyonel süreçlerin otomasyonu. Ancak bu uygulamalar beraberinde etkililik ve verimlilik sorunlarını, ayrıca insan muhakemesi ile yapay zekâ kararları arasında nasıl bir denge kurulacağına ilişkin tartışmaları da gündeme getirmektedir.

1.4. Sinema, Medya ve Yapay Zekâ

Literatürde sinema filmlerine yönelik içerik analizi çalışmalarının ağırlıklı olarak toplumsal sorunlar etrafında şekillendiği görülmektedir. Örneğin İli (2024) şiddet temasını, Yıldız (2021) kadına şiddet temasını, Akkuş (2022) toplumsal cinsiyet konusunu Kaya (2021) kapsayıcı eğitim temasını, Kurtdaş (2025) yapay zekâ temasını, Doğan (2023) ve Doğan ve Coşkun (2025) yapay zekâ ve etik temasını, Berk (2022) transhümanizm ve yapay zekâ temasını, Vural ve Toplu (2025) yapay zekâ ve yabancılaşma temasını, Yıldırım ve Koçoğlu (2025) ekomedya okuryazarlığı ve eğitimi temasını değerlendirmiştir. Bu çalışmalar sinemanın şiddet, toplumsal cinsiyet ve eğitim gibi temsili alanlardaki rolünü ortaya koymakla birlikte, dijitalleşme çağında filmlerin yapay zekâ ve medya okuryazarlığı bağlamında nasıl anlam üretildiğine odaklanmamaktadır. Dolayısıyla mevcut literatürde, bir filmin yapay zekâ temsilleri ile medya okuryazarlığı becerileri arasındaki ilişkiyi içerik analizi yöntemiyle bütüncül biçimde inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, medya okuryazarlığı ve yapay zekâ okuryazarlığı literatüründe çoğunlukla ayrı ayrı ele alınan iki alanı bütüncül bir çerçevede bir araya getirmesi bakımından önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu iki yeterlik alanının kültürel ürünler üzerinden, özellikle sinema bağlamında birlikte nasıl temsil edildiğine

dair çalışmalar sınırlıdır. Bu araştırma, *CTRL* örneği üzerinden medya ve yapay zekâ okuryazarlığının anlatı stratejileri, karakter temsilleri ve dramatik çatışmalar aracılığıyla nasıl inşa edildiğini göstermektedir. Böylece literatürde eksik olan üç temel boşluğu doldurmaktadır: Birincisi, yapay zekâ okuryazarlığını yalnızca teknik bir beceri olarak değil, etik, toplumsal ve pedagojik boyutlarıyla ele alan bütüncül bir analiz sunmaktadır. Çalışma, algoritmik karar süreçlerinin medya ekosistemi içinde nasıl işlediğini göstererek iki alan arasındaki yapısal ilişkiyi görünür kılar. İkincisi, sinemayı pedagojik bir araç olarak konumlandırarak kuramsal tartışmaları uygulama alanına taşımaktadır. Üçüncüsü, okuryazarlık yetersizliğinin yalnızca bireysel sonuçlarını değil, toplumsal etkilerini birlikte tartışmaktadır. Böylece medya ve yapay zekâ okuryazarlığını demokratik kamusal alan bağlamında ele alarak eleştirel iletişim çalışmalarıyla bağlantı kurmaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, medya ve yapay zekâ okuryazarlığını disiplinlerarası, etik ve pedagojik bir perspektifle bütünleştiren; kültürel bir metin üzerinden somutlaştıran ve eğitim bağlamında uygulanabilir öneriler sunan özgün bir katkı sağlamaktadır.

2. Yöntem

Nitel araştırmalarda video ve film analizi gibi yöntemlerin, incelenen konuya ilişkin daha derinlemesine ve çok boyutlu veri elde etmeye imkân sağladığı bilinmektedir (Goodson ve Walker, 2004). Görsel materyaller, sözel olarak ifade edilmesi güç olan anlamları somutlaştırarak mesajın etkisini artırmaktadır. Bu bağlamda, günümüzde yaygın bir kitle iletişim aracı olan sinema, bireylerin duygu ve düşünceleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Birkök, 2008; Mertol ve Kaya, 2021). Filmler; akademik bir çalışmanın konusunu, bu konuya ilişkin kavramsal ve kuramsal çerçeveyi ve bazı metodolojik yaklaşımları izleyiciye somut örnekler aracılığıyla aktarabilmektedir. Ayrıca geniş kitlelere ulaşabilme ve belirli bir konuda farkındalık oluşturabilme potansiyeli nedeniyle, yer değiştiren yerleşmeleri ele alan bir filmin içerik analizi bu çalışmanın temel odak noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmada *CTRL* filmi incelenmiştir. *CTRL*, 4 Ekim 2024 tarihinde gösterime giren, yönetmenliğini Vikramaditya Motwane'nin üstlendiği bir Hindistan yapımı filmidir. Senaryosu Vikramaditya Motwane ve Avinash Sampath

tarafından kaleme alınmıştır. Yapımcılığını Saffron Magicworks ile Andolan Films'in üstlendiği film, 99 dakika sürmektedir.

Filmin konusu ise şöyledir: Nella ve Joe mükemmel bir influencer çifttir ve birlikte içerikler üretip hayatlarını takipçileriyle paylaşırlar. Ancak işler beklenmedik şekilde değişir. Nella, sevgilisi Joe'nun kendisini canlı yayında aldatırken yakalar ve bu an tüm takipçilerin gözleri önünde olur. Böylece sosyal medya kullanıcılarının dalga konusu hâline gelir. Nella, bu kötü geçmişi silmek ve yeniden popüler olmak için dijital hayatını kontrol eden bir yapay zekâ asistanı uygulaması olan Mantra şirketine ait CTRL'ye kaydolur. Bu uygulama, onun eski sevgilisi Joe'nun fotoğraflarını, videolarını ve geçmiş dijital kayıtlarını silmeye başlar. Ancak Nella farkında olmadan bu uygulamaya hayatının kontrolünü verir. Yapay zekâ, ona yeni iş birlikleri getirirken bir yandan da her şeye hükmetmeye başlar. Joe Mantra hakkında uyarılar yaparken bir süre sonra gizemli bir şekilde ortadan kaybolur ve öldüğü ortaya çıkar. Nella, tüm şüphelerin kendisine çevrilmesine rağmen bu olayın arkasında Mantra şirketinin parmağı olduğunu keşfeder, şirkete yenilir ve hapse girer. Filmin sonunda Nella'nın CTRL sistemine yeniden girmekten kendini alamaması ve ölmüş sevgilisi Joe'nun avatarını yapay zekâ asistanı olarak seçmesi, anlatının en ironik kırılma noktalarından birini oluşturmakta; bu durum, karakterin yaşadığı deneyimlere rağmen medya ve yapay zekâ okuryazarlığı bağlamında eleştirel bir mesafe geliştiremediğini göstererek bağımlılık, duygusal bağlanma ve etik farkındalık ekseninde önemli bir tartışma alanı açmaktadır.

Bu çalışmada, CTRL filmi yapay zekâ ve medya okuryazarlığı bağlamında içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. İçerik analizi, sosyal gerçekliği araştıran nesnel, sistematik, tümdengelimine dayalı okuma aracı olarak önceden belirlenen ölçütlere göre kavramlardan, metinlerden, sözlü veya yazılı materyallerden anlamlar çıkarmayı amaçlayan metodolojik araç ve teknikler bütünüdür (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

Analiz süreci, araştırma sorularının belirlenmesiyle başlamıştır. Bu doğrultuda filmde yapay zekâ okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı boyutlarının nasıl temsil edildiği, bu temsillerin hangi anlatı stratejileriyle kurulduğu ve pedagojik işlevlerinin ne olduğu sorularına yanıt aranmıştır. Çalışmanın veri setini CTRL filmi ve filmin Türkçe alt yazı metni oluşturmaktadır ve film bütüncül olarak analiz edilmiştir.

Araştırmada analiz birimi olarak filmde anlam üreten sahneler, karakter diyalogları ve yapay zekâ ile etkileşim içeren anlatı kesitleri belirlenmiştir. Bu kapsamda özellikle karakterler arası diyaloglar, platform kullanımı, algoritmik yönlendirmeler ve kriz anları analiz birimi olarak ele alınmıştır. Bir sahne veya diyalog, içerdiği anlam doğrultusunda birden fazla kategori kapsamında değerlendirilebilmiştir.

Kodlama sürecinde, medya okuryazarlığı ve yapay zekâ okuryazarlığı literatürüne dayalı olarak tümdengelimsel (deductive) bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu doğrultuda iki ana kategori oluşturulmuştur: (1) yapay zekâ okuryazarlığı ve (2) medya okuryazarlığı. Medya okuryazarlığı, National Association for Media Literacy Education tarafından ortaya konan çerçeve doğrultusunda erişim, analiz, değerlendirme, üretim ve katılım/sorumluluk boyutları üzerinden ele alınmıştır (NAMLE, 2018). Yapay zekâ okuryazarlığı boyutları, yapay zekâ okuryazarlığı literatürüne dayalı olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, Long D. ve Magerko B. (2020) ve Ng vd., (2021) çalışmalarından yararlanılmıştır. Kavramsal boyut, yapay zekâ sistemlerinin doğasını ve temel kavramlarını anlama; işlevsel boyut, yapay zekânın veri işleme ve karar verme işlevlerini kavrama; eleştirel boyut, yapay zekâ önerilerini sorgulama ve algoritmik yönlendirmelere eleştirel bakış geliştirme; etik boyut, yapay zekâ kullanımının etik ve hukuki sonuçlarını değerlendirme; sosyal boyut, yapay zekânın toplumsal etkileri ve dijital eşitsizlik konularına farkındalık; üretim boyutu ise yapay zekâ destekli içerik üretiminin sınırlarını ve yaratıcı süreç üzerindeki etkilerini anlama amacıyla operasyonalize edilmiştir (Long ve Magerko, 2020; Ng, 2021). Bu yaklaşım, yapay zekâ okuryazarlığı boyutlarının hem teknik hem toplumsal ve etik açılardan kapsamlı biçimde incelenmesini sağlamaktadır.

Film birden fazla kez izlenmiş; ilk izleme genel anlatıyı kavramaya yönelik gerçekleştirilmiş, sonraki izlemelerde ise belirlenen kategoriler doğrultusunda sistematik kodlama yapılmıştır. Kodlama sürecinde sahne ve diyaloglar ilgili kategorilere atanmış, birden fazla temayı içeren içerikler çoklu kodlama yöntemiyle değerlendirilmiştir. Kodlanan veriler daha sonra tematik olarak gruplanmış ve analiz sürecinde anlamlı bütünler hâline getirilmiştir.

Elde edilen bulgular, anlatı stratejileri, karakter temsilleri ve pedagojik işlevler çerçevesinde yorumlanmış; analiz sonuçları tablolastırılarak sistematik biçimde

sunulmuştur. Bu süreçte doğrudan diyalog alıntılarına yer verilerek bulguların yorumlanması desteklenmiştir.

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla kodlama süreci belirli aralıklarla yeniden gözden geçirilmiş ve araştırmacıların kodlama kararları tutarlılık açısından karşılaştırılmıştır. Ayrıca kategorilerin literatüre dayalı olarak oluşturulması, çalışmanın kavramsal geçerliğini güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın ilk sınırlılığı, analiz kapsamının yalnızca *CTRL* filmi ile sınırlandırılmış olmasıdır. Bulgular, tek bir anlatı metni üzerinden elde edildiği için genellenebilirlik sınırlıdır. İkinci olarak çalışma, nitel içerik çözümlemesine dayanmaktadır. Filmdeki anlatı stratejileri ve karakter temsilleri araştırmacı yorumu üzerinden değerlendirilmiştir. Üçüncü sınırlılık, çalışmanın kuramsal çerçevesinin medya ve yapay zekâ okuryazarlığı boyutlarıyla sınırlandırılmış olmasıdır. Ayrıca filmde temsil edilen yapay zekâ sisteminin dramatik yoğunluk gereği abartılmış olma ihtimali bulunmaktadır. Bu durum, filmdeki etik ve teknik sorunların gerçek dünyadaki karşılıklarının doğrudan eşlenmesini sınırlandırabilir.

3. Bulgular

Bulgular, *CTRL* filminin medya ve yapay zekâ okuryazarlığı bağlamında çok katmanlı biçimde analiz edildiğinden araştırma soruları doğrultusunda tematik olarak yapılandırılmıştır. Bu kapsamda Tablo 1’de filmde öne çıkan yapay zekâ boyutları, Tablo 2’de filmde öne çıkan medya okuryazarlığı boyutları, anlatı stratejileri ve karakter temsilleri üzerinden çözümlenmiştir. Tablo 2’de sosyal medya görünürlüğü ve yapay zekâ kullanımının etik sorumluluk üzerindeki etkileri ele alınarak, bu iki okuryazarlık türünün neden kritik beceriler olduğu tartışılmıştır. Tablo 3’te, medya ve yapay zekâ okuryazarlığı yetersizliğinin bireysel ve toplumsal düzeyde ortaya çıkardığı sorunlar analiz edilmiştir. Son olarak Tablo 4’te ise film, medya ve yapay zekâ okuryazarlığı eğitimi açısından değerlendirilmiş ve sunduğu pedagojik katkılar ortaya konmuştur.

Bu tabloda, *CTRL* filminde yapay zekâ okuryazarlığının hangi anlatı stratejileri ve karakter temsilleri üzerinden inşa edildiği ele alınmaktadır.

Alan	Alt Boyut	Anlatı Stratejisi	Karakter Üzerinden Görünüm	Pedagojik İşlev
Yapay zekâ okuryazarlığı	Kavramsal	Allen'in kişiselleştirilebilir ve veri temelli yapısının açıklanması	Joe'nun bilgilendirici videosu	Yapay zekâ sistemlerinin doğasına ilişkin temel kavrayış kazandırma
	İşlevsel	Sürekli veri erişimi ve davranış takibi	Allen'in mesaj ve konum bilgilerine erişimi	Algoritmik gözetimin işleyişini görünür kılar
	Eleştirel Düşünme	Allen yönlendirmelerinin sorgulanmaması	Nella'nın Allen'a güvenme/şüphe duyma ikilemi	Algoritmik önerilere eleştirel mesafe geliştirme
	Etik	Platform sözleşmeleri ve dava engeli	Mantra'nın hukuki üstünlüğü	Dijital hak bilinci oluşturma
	Sosyal	Platform dışlanmasının toplumsal izolasyona dönüşmesi	CTRL'yi kullanmamanın toplumdaki dışlanmaya sebep olması	Dijital eşitsizlik ve bağımlılığı fark ettirme
	Üretim	İçerik üretiminde Allen stratejisi	Nella'nın ayrılık sonrası içerik planlaması	Yapay zekâ destekli üretimin sınırlarını sorgulatma

Tablo 1. CTRL Filminde Yapay Zekâ Boyutları

Film, yapay zekâ okuryazarlığını kavramsal düzeyde kurar. Joe'nun açıklayıcı videosu, yapay zekânın kişiselleştirilebilir ve veri temelli doğasını görünür kılar. Bu noktada yapay zekânın toplumsal entegrasyon kapasitesi yani avatar seçimi şu sözlerle ifade edilir:

"Yüzünü, sesini seçebilirsin... arkadaş, doktor, sevgili." (Joe)

Bu ifade, yapay zekânın yalnızca teknik bir araç değil, duygusal ve sosyal alanlara nüfuz eden bir sistem olduğunu ortaya koyar. Pedagojik olarak izleyiciye, teknolojinin işlevsel olduğu kadar ideolojik bir yapı da olduğu öğretilir.

İşlevsel boyut, Allen karakteri üzerinden dramatize edilir. Allen Nella'nın mesajlarını, konumunu ve polis ziyaretini bilmesi, algoritmik gözetimin görünmezliğini somutlaştırır. Joe'nun uyarısı bu bağlamda anlam kazanır:

“Artık içeriden öğrenilen bilgi sizsiniz.” (Joe)

Bu ifade, veri kavramını soyut bir teknik terim olmaktan çıkararak bireyin kendisiyle özdeşleştirir. Film böylece veri mahremiyetini pedagojik bir deneyime dönüştürür.

Eleştirel düşünme boyutu, derin sahte sahnesinde yoğunlaşır. Joe'nun sözleri tersine çevrilerek şu ifade dolaşıma sokulur:

“Beni öldürmek isteyen Nella'dır.” (Allen)

Etik boyut ise platform sözleşmesi üzerinden inşa edilir. Mantra'nın Nella'ya hukuki üstünlük kurması, dijital hakların asimetrik doğasını açığa çıkarır. Platformun sunduğu “yeni başlangıç” vaadi, hafızanın ve geçmişin silinebilirliğini ima eder.

Sosyal boyut, CTRL kullanmamanın toplumsal dışlanma anlamına gelmesiyle görünür olur. Dijital varlık, toplumsal varoluşla eşitlenir. Bu durum dijital bağımlılık ve eşitsizlik konularını gündeme getirir.

Bu tabloda, CTRL filminde medya okuryazarlığının hangi anlatı stratejileri ve karakter temsilleri üzerinden inşa edildiği ele alınmaktadır.

Alan	Alt Boyut	Anlatı Stratejisi	Karakter Üzerinden Görünüm	Pedagojik İşlev
Medya okuryazarlığı	Erişim	Tüm sistemlere tek platformdan erişim	Tek şifre ve entegre yaşam	Erişimin kontrol mekanizması olabileceğini gösterme
	Analiz	Derin sahte ile gerçekliğin tersyüz edilmesi	Joe'nun sözlerinin manipülasyonu	Medya içeriğini analiz etme becerisi kazandırma

Alan	Alt Boyut	Anlatı Stratejisi	Karakter Üzerinden Görünüm	Pedagojik İşlev
	Değerlendirme	Hızlı medya linci	Nella'nın suçlu ilan edilmesi	Bilginin doğrulanması gereğini öğretme
	Üretim	Krizin içeriğe dönüştürülmesi	Skandalın gelir modeline dönüşmesi	İçerik üretiminin etik boyutunu tartışırma
	Sorumluluk	Dijital iz silme ve itibar yok etme	Joe'nun "silinmesi"	Dijital eylemlerin sonuçlarını fark ettirme
	Katılım	Sosyal medya tepkileri ve kamusal baskı	Toplumsal linç kültürü	Dijital kamusal alan bilinci geliştirme

Tablo 2. CTRL Filminde Medya Okuryazarlığı Boyutları

Film, yapay medya okuryazarlığını kavramsal düzeyde kurar. Üretim boyutu, Nella'nın ayrılık sonrası içerik planlamasında Allen'ın strateji kullanmasıyla temsil edilir. İçerik üretimi veri analiziyle optimize edilir. Bu, üretim sürecinin yaratıcı mı yoksa algoritmik mi olduğu sorusunu doğurur.

Erişim boyutu, tüm dijital yaşamın tek platformda toplanmasıyla somutlaşır. Tek şifreli entegre sistem kolaylık sunarken aynı zamanda merkezi kontrol yaratır. Bu durum erişimin nötr olmadığını gösterir.

Analiz boyutu, derin sahte aracılığıyla gerçekliğin tersyüz edilmesiyle ortaya çıkar. Joe'nun sözlerinin bağlamından koparılması, medya içeriğinin analiz edilmenden kabul edilmemesi gerektiğini gösterir.

Medya okuryazarlığının değerlendirme boyutu, hızlandırılmış medya yargısında görünür olur. Nella'nın kısa sürede suçlu ilan edilmesi, doğrulama süreçlerinin yerini etkileşim odaklı haber diline bıraktığını gösterir. Aynı süreçte dijital iz silme eylemi başarı gibi çerçevelenir:

"Joe tamamen silindi." (Allen)

Üretim boyutu, ayrılığın gelir modeline dönüştürülmesiyle görünür olur. Skandal içerik üretiminin ekonomik değere çevrilmesi, medya üretiminin etik sınırlarını tartışmaya açar.

Sorumluluk boyutu, Joe'nun "silinmesi" pratiği üzerinden temsil edilir. Dijital ortamda alınan kararların gerçek sonuçları olduğu gösterilir.

Katılım boyutu, toplumsal linç kültürü ve sosyal medya tepkileriyle görünür olur. Dijital kamusal alanın sorumlu katılım gerektirdiği vurgulanır.

Bu tabloda, filmde sosyal medya görünürlüğü ve yapay zekâ kullanımının etik sorumluluk üzerindeki etkileri tartışılmaktadır.

Tematik Alan	Anlatı Stratejisi	Karakter Üzerinden Görünüm	Etik Sorumluluk	Pedagojik İşlev
Dijital fırsatları değerlendirme becerisi	Skandalın hızla viral olması	Nella'nın ayrılık sonrası yükselişi	Travmanın sermayeye dönüşmesi	Medya ekonomisini çözümleme becerisi
Algoritmik karar süreçleri	Allen'ın yönlendirmesi strateji üretmesi	Allen'ın içerik önerileri	Kararın insandan algoritmaya kayması	Yapay zekâya eleştirel mesafe
Dijital iz silme	"Silme" metaforunun dramatizasyonu	Joe'nun itibarsızlaştırılması	Dijital eylemin gerçek sonuç üretmesi	Etik medya kullanımı
Dijital risklerin farkında olma becerisi	Joe'nun sözlerinin tersine çevrilmesi	Nella'nın suçlu gösterilmesi	Hakikatin yeniden üretilmesi	Eleştirel analiz becerisi
Platform gücü ve hukuki üstünlük	Sözleşme ve dava	Mantra'nın tehditkâr tutumu	Kullanıcının güçsüzleşmesi	Dijital hak bilinci
Teslimiyet	Kontrolün Allen'a devri	Nella'nın finalde şirketin gücünü kabullenmesi	Otonominin kaybı	Teknolojik bağımlılığı fark etme

Tablo 3. Medya ve Yapay Zekâ Okuryazarlığının Önemi ve Etik Sorumluluk

Film, sosyal medya görünürlüğünü bir “başarı” göstergesi olarak değil, etik sorumluluk üretmeyen bir hız mekanizması olarak sunar. Joe’nun sistem eleştirisi bu bağlamda temel çerçeveyi oluşturur:

“Mantra kullanmıyorsanız toplumun bir parçası değilsiniz.” (Joe)

Bu ifade, görünürlüğün gönüllü bir tercih değil, toplumsal varoluş koşulu hâline geldiğini gösterir. Film burada medya okuryazarlığının erişim ve katılım boyutlarını problematize eder: Dijital alana erişim özgürlük değil, zorunluluk olabilir.

Algoritmik karar süreçlerinin etik sorumluluğu nasıl dönüştürdüğü, Allen’in mantıksal ama duygusuz yaklaşımında görünür olur. Nella’ nın Joe’nun kayboluşuna verdiği tepki karşısında Allen’in söylediği şu söz dikkat çekicidir:

“İstediğin bu değil miydi?” (Allen)

Bu cümle, niyet ile sonuç arasındaki farkı ortadan kaldıran algoritmik akıllı temsil eder. Yapay zekâ, insanın öfkesini bir hedefe dönüştürür. Etik sorumluluk burada bulanıklaşır.

Gerçekliğin manipülasyonu ise Joe’nun erken uyarısında açıkça dile getirilir:

“Ve yavaş yavaş uygulama hayatınızı ele geçiriyor. 24 saat gözetim altında olan bir tek boynuzlu at...” (Joe)

“Unicorn” metaforu, masum görünen ama sürekli izleyen sistemi temsil eder. Bu sahne, yapay zekâ temelli karar süreçlerinin yalnızca veri toplamadığını, aynı zamanda davranışı şekillendirdiğini gösterir. Medya ve yapay zekâ okuryazarlığı bu noktada birleşmektedir: İzleyici, hem içeriği hem de içeriği üreten altyapıyı sorgulamak zorundadır.

Kurumsal düzeyde etik sorumluluk erozyonu, CEO’nun kriz anındaki söylemiyle dramatize edilir. Aryan K’nin Nella’yı “aile” metaforu üzerinden sahiplenmesi, şirketin paternalist yüzünü ortaya koyar. Aynı bağlamda hukuki güç Nella’ya olan şu cümleyle somutlaşır:

“Senin sahibin biziz, Nella.” (Mantra)

Bu ifade, veri kapitalizminin iktidarını görünür kılar. Kullanıcı yalnızca içerik üreticisi değil; aynı zamanda bağımlı bir özneye dönüşür. Son olarak, dijital iz silme ve gerçekliğin veri tabanına indirgenmesi şu vaatle sunulur:

“Dijital ayak izinizi temizleyecekler.” (Mantra)

Bu teklif, etik sorumluluğun yerini teknik müdahalenin alabileceğini ima eder. Hafıza silinebilir, itibar yeniden yazılabilir. Film, bu noktada eleştirel değerlendirme becerisinin neden yaşamsal olduğunu ortaya koyar: Eğer gerçeklik değiştirilebiliyorsa bireyin sorumluluğu tüketmek değil, sorgulamaktır.

Bu tabloda, medya ve yapay zekâ okuryazarlığı yetersizliğinin karakterlerin karar alma süreçleri üzerindeki bireysel ve toplumsal sonuçları incelenmektedir.

Okuryazarlık Yetersizliği	Karakter Üzerinden Görünüm	Karar Alma Sürecine Etkisi	Bireysel Sonuç	Toplumsal Sonuç
Algoritmik farkındalık eksikliği	Nella'nın Allen'a tam güvenmesi	Kararların yapay zekâ yönlendirmesiyle alınması	Otonomi kaybı	Teknolojiye bağımlı bireyler
Veri mahremiyeti bilincinin zayıflığı	Allen'ın veri erişimini normalleştirmesi	Gözetimin sorgulanmaması	Mahremiyet kaybı	Gözetim çağının içselleştirilmesi
Medyadakileri doğrulama eksikliği	Derin sahtenin hızla kabul edilmesi	İçeriği doğru kabul etme	İtibar kaybı	Hakikat krizinin derinleşmesi
Eleştirel düşünme eksikliği	Sosyal medyada hızlı suçlama	Duygusal tepkiyle karar alma	Psikolojik çöküş	Dijital linç kültürü
Etik değerlendirme eksikliği	Joe'nun “silinmesinin” başarı sayılması	Dijital eylemlerin sonuçlarının düşünülmemesi	Vicdani sorumluluk aşınması	Bireyi dışlamanın normalleşmesi
Hukuki bilinç eksikliği	Platform sözleşmesinin sorgulanmaması	Davanın kaybı	Güçsüzleşme	Platform tekelleşmesinin güçlenmesi

Tablo 4. Medya ve Yapay Zekâ Okuryazarlığı Yetersizliğinin Bireysel ve Toplumsal Etkileri

Filmde algoritmik farkındalık eksikliği, karar süreçlerinin otomatikleşmesiyle görünür olur. Nella'nın Allen'a duyduğu güven, yapay zekânın önerisini tarafsız ve nesnel kabul etmesine yol açar. Bu durum, kararın etik sorumluluğunu görünmezleştirir. Allen'ın şu ifadesi bu kaymayı açıkça gösterir:

"Ben sadece olasılıkları hesaplıyorum." (Allen)

Bu cümle, kararın teknikleştirilmesini temsil eder. İnsan muhakemesi yerini istatistiksel rasyonaliteye bırakır, bireysel otonomi zayıflar.

Medya doğrulama eksikliği ise viral içeriklerin hızla kabul edilmesiyle dramatize edilir. Bir sahnede Nella'nın paniğe kapılarak söylediği şu söz, hız kültürünü yansıtır:

"Herkes bunu konuşuyor, bir şey yapmam lazım!" (Nella)

Bu ifade, sosyal medya görünürlüğünün düşünmeden hareket etmeye zorladığını gösterir. Eleştirel değerlendirme yapılmadığında bireysel itibar kaybı, toplumsal düzeyde ise linç kültürü güçlenir.

Veri bilincinin zayıflığı, gözetimin sıradanlaşmasına yol açar. Allen'ın sistemsel açıklaması dikkat çekicidir:

"Davranışlarını anlamak için verilerine ihtiyacım var." (Allen)

Burada gözetim, hizmet sunmanın doğal koşulu gibi sunulur. Film, mahremiyet kaybının baskı yoluyla değil, rıza yoluyla gerçekleştiğini gösterir.

Etik muhakeme eksikliği özellikle "silme" fikrinde belirginleşir. Kriz anında dile getirilen şu söz, çözümün teknikleştirildiğini gösterir:

"Joe'yu sistemden çıkarırsak sorun da biter." (Allen)

Bu yaklaşım, insani sonuçları göz ardı eder. Dijital çözüm önerisi, etik değerlendirmeyi devre dışı bırakır ve bireyi dışlamayı meşrulaştırır.

Son olarak hukuki farkındalık eksikliği, platform gücünün asimetrisini ortaya çıkarır. Şirket temsilcisinin şu ifadesi çarpıcıdır:

"Kuralları kabul ettiğinde buna da razı oldun." (Mantra)

Bu cümle, kullanıcı sözleşmelerinin görünmez iktidarını açığa çıkarır. Birey, farkında olmadan hak devrinde bulunur. Film, medya ve yapay zekâ okuryazarlığı eksikliğini bireysel trajedilerle sınırlandırmaz; bu eksikliğin hakikat krizine, gözetim kültürüne yol açtığını gösterir. Karar alma süreçleri teknikleşirken etik sorumluluk belirsizleşir. Bu nedenle film, eleştirel medya okuryazarlığı ile yapay zekâ okuryazarlığının yalnızca bireysel değil, toplumsal sürdürülebilirlik açısından da kritik beceriler olduğunu dramatik biçimde ortaya koymaktadır.

Bu tabloda film, medya ve yapay zekâ okuryazarlığı eğitimi açısından sunduğu pedagojik katkılar bağlamında değerlendirilmektedir.

Eğitsel Katkı Alanı	Anlatı Stratejisi	Sahne	Okuryazarlık Boyutu	Pedagojik İşlev
Algoritmik farkındalık	Yapay zekânın görünmez rehber olarak konumlanması	Allen'ın kriz anlarında öneri sunması	Yapay zekâ okurazarlığı–İşlevsel ve eleştirel boyut	Yapay zekâyı sorgulama bilinci oluşturma
Medya içeriği analizi	Derin sahte üretimi ve yayılması	Joe'ya ait manipüle edilmiş içerik	Medya okuryazarlığı–analiz ve değerlendirme	Görsel doğrulama ve kanıt sorgulama becerisi kazandırma
Etik tartışma zemini	Dijital iz silme kararı	Joe'nun sistemden çıkarılması	Yapay aekâ okurazarlığı ve medya–etik boyut	Eylem–sonuç ilişkisini etik açıdan tartışma
Veri bilinci	Sürekli gözetim vurgusu	Allen'ın veri erişimi	Yapay zekâ okurazarlığı–sosyal ve hukuki boyut	Mahremiyet farkındalığı geliştirme
Dijital vatandaşlık	Platform bağımlılığı ve görünürlük baskısı	Viral olma krizi yönetimi	Medya okuryazarlığı–katılım	Sorumlu dijital katılım bilinci kazandırma
Öz-farkındalık	Nella'nın dönüşümü	Finalde kontrolün yapay zekâya devri	Medya okuryazarlığı–üretim	Teknolojiyle kurulan ilişkinin yeniden düşünülmesi

Tablo 5. CTRL Filminin Medya ve Yapay Zekâ Okuryazarlığı Eğitimine Katkıları

Film, yapay zekâyı yalnızca teknik bir araç olarak değil, karar süreçlerine aktif biçimde müdahil olan bir aktör olarak sunarak algoritmik farkındalık kazandırır.

Medya içerik analizi açısından film, derin sahte sahneleri üzerinden görsel kanıtın sorgulanması gerektiğini dramatize eder. Joe'nun daha önce dile getirdiği şu söz eğitsel çerçeveyi destekler:

“Gördüğün her şey gerçek olmak zorunda değil.” (Joe)

Bu ifade, medya okuryazarlığının çözümleme ve değerlendirme boyutunu doğrudan harekete geçirir. Film, eğitimde doğrulama teknikleri ve manipülasyon biçimleri üzerine uygulamalı tartışmalara zemin hazırlar.

Etik boyutta ise dijital iz silme kararı merkezi bir öğretim materyali niteliğindedir.

Bu yaklaşım, teknolojik çözümçülüğün etik sorumluluğu nasıl gölgelediğini gösterir.

Veri bilinci ve mahremiyet eğitimi açısından Allen'ın şu açıklaması dikkat çekicidir:

“Seni daha iyi tanımak için verilerine ihtiyacım var.” (Allen)

Bu cümle, veri toplamanın kişiselleştirme söylemi altında nasıl meşrulaştırıldığını gösterir. Film, veri ekonomisi ve gözetim kapitalizmi üzerine pedagojik tartışma başlatmak için somut örnekler sunar.

Son olarak dijital yurttaşlık boyutunda, görünürlük baskısını ifade eden şu söz önemlidir:

“Çünkü bu dijital çağda, Mantra bizim kahrolası oksijenimizdir.” (Joe)

Bu ifade, dijital katılımın özgürlük değil zorunluluk hâline gelişini eleştirir. Nella hapisteyken, Mantra Unlimited'in avukatı aracılığıyla ciddi bir baskı ve tehdit ile karşı karşıya kalır; şirkete karşı açtığı davaları geri çekmesi istenir, aksi halde uzun sürecek hukuki mücadele, maddi kayıp, itibarının zedelenmesi ve ailesinin de içine çekileceği bir skandal ile tehdit edilir. Ayrıca şirket, sözleşme maddelerini öne sürerek Nella'nın aslında kendilerine bağlı olduğunu ima eder ve dijital geçmişini silme vaadi karşılığında onu tamamen kontrol altına almaya çalışır:

“CTRL bir Mantra uygulamasıdır. Şimdiye kadar kazandığın her şey Mantra sayesinde. Sözleşmenin ilgili maddelerine göre bize hiçbir şekilde dava açamazsın. Senin sahibin biziz, Nella.” (Mantra)

Film, sosyal medya katılımını eleştirel bir perspektifle yeniden düşünmeye olanak sağlar.

4. Sonuç

Bulguları değerlendirildiğinde, filmde medya ve yapay zekâ okuryazarlığının birbirinden bağımsız değil; iç içe geçmiş, karşılıklı olarak birbirini besleyen beceri alanları olarak kurgulandığı görülmektedir. Anlatı stratejileri (algoritmik kürasyon, viral fenomenlik, *derin sahte* üretimi, dijital iz silme) yalnızca dramatik gerilim üretmez; aynı zamanda pedagojik bir simülasyon alanı yaratır. İzleyici, karakterlerin yaptığı hatalar üzerinden eleştirel farkındalık geliştirmeye davet edilir. Bu bağlamda izleyici, karakterlerin yaptığı hatalar üzerinden eleştirel farkındalık geliştirmeye davet edilir; bu durum deneyimsel öğrenme yaklaşımlarıyla ilişkilendirilebilir (Kolb, 1984).

Bulgular, filmin yapay zekâ ve medya okuryazarlık boyutlarını karakter temsilleri aracılığıyla inşa ettiğini göstermektedir. Nella’nın algoritmik kürasyona açık, görünürlük odaklı ve hızlı tepki veren yapısı; Joe’nun eleştirel uyarıları; Allen’ın teknik rasyonaliteyi temsil eden dili; Aryan K’nin kurumsal güç söylemi tümü okuryazarlık eksenlerini somutlaştırır. Bu durum, okuryazarlığın soyut bir beceri değil, karar süreçlerinde görünür olan bir pratik olduğunu ortaya koymaktadır. Filmde kararın teknikleşmesi, insan öznenin geri çekilmesiyle paralel ilerler; bu da yapay zekâ okuryazarlığının eleştirel boyutunun neden yaşamsal olduğunu açıklar. Noble (2018), algoritmik sistemlerin tarafsız olmadığını ve kurumsal güç yapılarıyla iç içe geçtiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde Zuboff (2019), dijital platformların kullanıcı davranışlarını yönlendiren ekonomik ve ideolojik yapılar içerdiğini ortaya koymaktadır.

Bulgular, sosyal medya görünürlüğü ile algoritmik karar süreçlerinin etik sorumluluğu nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir. Viral hız, doğrulama süreçlerini *by-pass* ederken algoritmik öneriler niyet ile sonuç arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmaktadır. Bu bağlamda film, etik sorumluluğun bireysel düzeyde dağılmasını dramatize eder: Karar teknik olarak “optimize” edilse de etik olarak

meşru olmayabilir. Dolayısıyla medya okuryazarlığının değerlendirme boyutu ile yapay zekâ okuryazarlığının etik boyutu bütünsel bir gereklilik hâline gelir. Wardle ve Derakhshan (2017), dijital ekosistemde hızın doğrulamanın önüne geçtiğini ve viral dolaşımın dezenformasyonu güçlendirdiğini destekler. Ayrıca Couldry ve Mejias (2019), veri temelli sistemlerin güç ilişkilerini yeniden ürettiğini vurgulayarak bu dönüşümü desteklemektedir.

Bulgular, okuryazarlık yetersizliğinin bireysel ve toplumsal sonuçlarını açığa çıkarmaktadır. Bireysel düzeyde otonomi kaybı, mahremiyet sorunu gözlenirken toplumsal düzeyde hakikat krizi, gözetim kültürü ve platform tahakkümü güçlenmektedir. Film burada önemli bir tez ileri sürer: Okuryazarlık eksikliği yalnızca bireyin hatalı karar vermesine yol açmaz; demokratik bireyin zayıflamasına neden olur. Özellikle derin sahte ve dijital iz silme pratikleri, bilginin ve hafızanın manipüle edilebilir olduğunu göstererek kamusal alanın kırılmasını görünür kılar. Yapay zekânın günlük karar alma süreçlerinde artan etkisi ve kullanım alanlarının giderek genişlemesiyle birlikte, bu teknolojilerin hatalı ya da bilinçsiz kullanımının bireyler ve toplum üzerinde ciddi olumsuz sonuçlar doğurabileceği öngörülmektedir (Dwivedi vd., 2021).

Son olarak film, medya ve yapay zekâ okuryazarlığı eğitimi açısından güçlü bir pedagojik araç işlevi görmektedir. Anlatı stratejileri aracılığıyla algoritmik farkındalık, etik muhakeme, veri bilinci, eleştirel medya analizi ve dijital yurttaşlık becerilerini tartışmaya açar. Bu yönüyle film, disiplinler arası medya ve yapay zekâ okuryazarlığı eğitiminde kullanılabilecek nitelikli bir vaka çalışması niteliğindedir. Giroux (2002), sinemanın kamusal pedagojinin bir parçası olduğunu ve filmlerin eleştirel bilinç, yurttaşlık ve etik muhakeme geliştirmede önemli bir eğitim aracı işlevi gördüğünü savunmaktadır.

Film, algoritmik kürasyon, viral fenomenlik, *derin sahte* üretimi ve dijital iz silme gibi çağdaş dijital pratikleri dramatik çatışma unsurlarına dönüştürerek okuryazarlık becerilerinin yokluğunda ortaya çıkan bireysel ve toplumsal kırılmaları görünür kılar. Bu bağlamda medya okuryazarlığı ile yapay zekâ okuryazarlığı filmde bütünsel bir yapı içinde ele alınmaktadır. Pedagojik açıdan film, deneyimsel ve sorgulamaya dayalı öğrenme için güçlü bir vaka sunmaktadır. Sonuç olarak CTRL, medya ve yapay zekâ okuryazarlığını teknik bir yeterlilikten öte, demokratik ve etik bir zorunluluk olarak konumlandırmakta; dijital çağda

bilinçli, sorumlu ve eleştirebilen bir birey olmanın gerekliliğini güçlü bir anlatı üzerinden ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda aşağıdaki öneriler verilmektedir:

CTRL gibi yapımlar farklı ülke sinemalarındaki teknoloji temsilleriyle karşılaştırılarak medya ve yapay zekâ okuryazarlığının kültürel bağlamlara göre nasıl değiştiği analiz edilebilir. Filmin öğrenciler, öğretmenler veya farklı yaş grupları üzerindeki etkisi deneysel ve yarı-deneysel tasarımlarla ölçülebilir. CTRL gibi anlatılar, algoritmik karar alma, derin sahte, veri mahremiyeti ve dijital etik konularında tartışma başlatıcı materyal olarak kullanılabilir. Öğrenciler; “platform yöneticisi”, “içerik üreticisi”, “yapay zekâ geliştiricisi” gibi roller üstlenerek etik karar senaryoları üzerine çalışabilir. Bu yöntem, soyut kavramların somut deneyime dönüşmesini sağlar. Eğitim paydaşlarının algoritmik sistemler, veri güvenliği ve dijital etik konularında hizmet içi eğitim almaları sağlanabilir. Algoritmik karar süreçlerinin şeffaflığına yönelik düzenlemeler artırılıp kullanıcı sözleşmeleri daha anlaşılır ve erişilebilir hâle getirilebilir. Böylece bireylerin bilinçli dijital katılımı desteklenir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye %50 (1. Yazar), %50 (2. Yazar) oranında katkı sağlamış olduklarını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Akkuş, E. (2022). Toplumsal cinsiyet bağlamında odak grup görüşmesi ile içerik analizi: “Ben senin bildiğin erkeklerden değilim” film örneği. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 24, 91-121.
- Baydemir, T. (2022). Yapay zekâ etik açıdan doğru karar verebilir mi? *Bilim ve Teknik*, 650, 9-10.
- Berk, M. E. (2022). Transhumanizm ve yapay zekâ bağlamında “Transcendence 2014” (Evrin) filminin incelenmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 8 (2), 148-166.

- Birkök, M. C. (2008). Bir toplumsallaştırma aracı olarak eğitimde alternatif medya kullanımı: Sinema filmleri. *Journal of Human Sciences*, 5(2), 1-12.
- Chan-Olmsted, S. M. (2019). A review of artificial intelligence adoptions in the media industry. *International Journal on Media Management*, 21(3-4), 193-215.
- Couldry, N., & Mejias, U. A. (2019). *The costs of connection: How data is colonizing human life and appropriating it for capitalism*. Stanford University Press.
- Dinç, Y. (2024). Yer değiştiren yerleşmeleri hümanist coğrafya perspektifinden okumak: Bozkır filmi içerik analizi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 53, 157-184.
- Doğan, M. (2023). Sinemada Yapay Zekâ: Robotlarda Bilinç, Duygular ve Etik. *Kültür ve İletişim*, 26(2), 318-343.
- Doğan, E., ve Coşkun, A. (2025). Yapay zekâ ve post-insanın etik ikilemleri: Blade Runner 2049 ve Her filmlerinin karşılaştırması. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1170-1185.
- Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Ismagilova, E., Aarts, G., Coombs, C., Crick, T.,... & Williams, M. D. (2021). Artificial intelligence (AI): Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice, and policy. *International Journal of Information Management*, 57, 101994.
- European Commission. (2007). *A European approach to media literacy in the digital Environment*. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0833&from=EN> (Erişim Tarihi: 26.02.2026).
- Giroux, H. A. (2002). *Breaking into the movies: Film and the culture of politics*. Wiley-Blackwell Publications.
- Greene, D., Hoffmann, A. L., ve Stark, L. (2019). Better, nicer, clearer, fairer: A critical assessment of the movement for ethical artificial intelligence and machine learning. *Proceedings of the 52nd Hawaii International Conference on System Sciences*.
- Goodson, I., & Walker, R. (2004). Putting life into educational research. R. R. Sherman & R. B. Webb (Eds.) *Qualitative research in education: focus and methods in ss*. 108-122). London: Routledge.
- Güzelergene, E., Cinar, D. B., ve Nayir, F. (2024). *Yapay zekâ ve etik: Küresel bir bakış*. *International Eurasian Educational Research Congress*, Kocaeli.
- Hobbs, R. (2019). Media literacy foundations. In R. Hobbs & P. Mihailidis (Eds.), *The international encyclopedia of media literacy* (pp. 1-19). John Wiley & Sons,
- Hornberger, M., Bewersdorff, A., & Nerdel, C. (2023). What do university students know about Artificial Intelligence? Development and validation of an AI literacy test. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 5, 100165.

- Kaplan, K. (2017). *Medya okuryazarlığı dersinin Türkçe öğretimiyle birleştirilmesi sürecinde medya okuryazarlığı dersi öğretmenlerinde bulunması gereken yeterlikler* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi], YÖK Tez Merkezi.
- Kellner, D., & Share, J. (2007). Critical Media Literacy, Democracy, and the Reconstruction of Education.
- Kaya, N. G. (2021). Kapsayıcı eğitim bağlamında “Hıçkırık” filminin analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 1818-1831.
- Kayihan, B. (2024). Yapay zekâ ve etik sorunlar: İnsanlık, Teknolojinin Kontrolünü Kaybediyor Mu? <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/yapay-zekâ-ve-etik-sorunlar-insanlik-teknolojinin-kontrolunu-kaybediyor-mu> (Erişim Tarihi: 26.02.2026).
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice Hall.
- Kurtdaş, M. Ç. (2025). Yapay zekâ konulu filmler üzerinden geleceğin toplumuna bir bakış: Sosyolojik bir analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(4), 477-496.
- Liu, Z. (2021). Sociological perspectives on artificial intelligence: A typological reading. *Sociology Compass*, 15(3).
- Long, D. ve Magerko, B. (2020). What is AI literacy? *Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1-16.
- National Association for Media Literacy Education [NAMLE]. (2018). Media literacy defined. <https://namle.org/resources/media-literacy-defined/> (Erişim Tarihi: 24.03.2026).
- Potter, W. J. (2016). *Media literacy*. Sage Publications.
- Mertol, H. & Kaya, N.G. (2021). Farklı coğrafyada öğretmen olmak: “İki Dil Bir Bavul” filminin eşitsizliğin coğrafyası açısından analizi. *XIII. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (7-9 Ağustos) Bildiriler Kitabı*, (s.365-372).
- Ng, D. T. K., Leung, J. K. L., Chu, S. K. W. and Qiao, M. S. (2021). Conceptualizing AI literacy: An exploratory review. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2, 100041.
- Noble, S. U. (2018). *Algorithms of oppression: How search engines reinforce racism*. New York University Press.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. A. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe.

- Vural, A. E., & Toplu, M. (2025). Dijitalleşen dünyada yapay zekâ ve yabancılaşma: Her(2013) ve Ex Machina(2014) filmlerinin değerlendirilmesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 69, 177-193.
- Yıldırım, Ş., & Koçoğlu, E. (2025). Ekomedya Okuryazarlığı ve Eğitimi Bağlamında Bir Medya Nesnesinin Analizi: Before the Flood Belgeseli. *Akdeniz İletişim*, 49, 1-25
- Yıldız, T. (2021). Kadına şiddet teması üzerinden “Halam Geldi” filminin içerik analizi. *ODÜSOBİAD*, 11(3), 929-950.
- Zhang, B., Dafoe, A., ve Zhang, J. (2022). Artificial intelligence literacy: A conceptual framework and empirical study. *Computers ve Education: Artificial Intelligence*, 3.
- Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. PublicAffairs.

Yapay Zekâ Kapitalizminde Gazetecilik

→ **Filiz AYDOĞAN BOSCHELE***

En basit tanımıyla yapay zekâ, “insan zekâsının yazılım aracılığıyla simülasyonu”dur. Daha geniş anlamdaysa, insan zekâsının makineler aracılığıyla simülasyonu veya yeniden üretilme çabasıdır. Öğrenme, akıl yürütme ve algılama amaçları için işletilen yapay zekâ günümüzde, finans, sağlık, eğitim ve medya dâhil birçok sektörde kullanılmaktadır.

Yapay zekâ sistemlerin temelinde algoritmalar bulunur. Algoritmalar, belirli komutlar dâhilinde başı ve sonu belli olan; matematiksel ve mantıksal adımların son derece planlı biçimde sıralandığı bütünlerdir. Bu bütün, bilgisayarların temelini oluşturur. Medyada ise algoritmaların ilk temel kullanımı, kişiselleştirmedir. Bir konuyu, ürünü ya da kişiyi aradığınızda, algoritmalar aramanızı kendi kod anlam bütünlüğü içinde benzer içeriklerle karşılaştırır ve size yeni öneriler sunar. Algoritmalar sayesinde yapay zekâ, metin, görsel ve video dâhil olmak üzere sonsuz miktarda veriyi hızla analiz edebilir, karşılaştırabilir ve bir araya getirebilir. Ancak yapay zekâyı, arama motorlarının yapabildiğinden farklı kılan şey hedefinin yalnızca eşleştirme değil, aynı zamanda insan beyni gibi öğrenmek ve düşünmek yani “akıl yürütme” olmasıdır.

Yapay zekânın sıradan insanın kullanımına sunulmasından önceki kökenlerine bakıldığında, çalışmaların çevrim içi dünyadan çok daha öncesine dayandığı görülür. Yapay zekâ tarihinin önemli dönüm noktalarından biri 1951 yılında İngiltere’de Christopher Strachey tarafından geliştirilen dama programıdır. Bu program, insan beyninin süreçlerini taklit etmede o kadar başarılıydı ki, bir yıl sonra dama oyununu o dönem için şaşırtıcı bir hızda tamamen oynayabilir hâle gelmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde ilk yapay zekâ programı, dama oyununun belirli bir ölçüde düşünme, mantık ve öngörü içermesi nedeniyle dama oyununu

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, faydogan@marmara.edu.tr

temel almıştır. Strachey'nin çalışmalarını geliştiren Arthur Samuel, 1952'de dama oynayabilen bir program oluşturmuştur. Daha da önemlisi, bu program bir yıl sonra bilgisayarın kendi oyun deneyimlerinden öğrenmesini sağlayacak özelliklerle genişletilmiştir. Bu tür bir "öğrenme", bugün "evrimsel hesaplama" dediğimiz alanın ilk adımlarından biri olmuştur. 1962'ye gelindiğinde Samuel'in yapay zekâsı, bir insan rakibe karşı dama oyununu kazanabilecek seviyeye ulaşmıştır.

1950'ler ve 60'lar, bugün gerçekleşmiş olan yapay zekâ uygulamalarının temellerinin atıldığı dönemlerdir. Ancak bilgisayarların o dönemdeki yüksek maliyeti (aylık yaklaşık 200.000 dolar civarında olduğu tahmin ediliyordu) ve hesaplama süreçlerinin zorluğu, ilerlemeyi yüzyılın ikinci yarısına kadar yavaşlatmıştır.

1950'lerin ortalarındaki kökenlerinden itibaren YZ araştırmalarının, yaratmaya çalıştığı makine zekâsı türü, belirli bir hedefe ulaşmaya yönelikti. Çünkü yapay zekâ araştırmalarının birincil hedefi, askeri-endüstriyel hedeflerdi. Bu bakımdan ilk yapay zekâ araçları da yapay zekâ araştırmalarının öncüsü olan bu kurumların araçsal aklını yansıtmıştır.

Yapay zekâ araştırmaları, yalnızca bu amaçla sınırlı kalmasa da ilerlemeye devam etmiştir. Bunun bir nedeni, ABD hükümetinin özellikle istihbarat, savunma ve askerî alanlarla bağlantılı araştırmalarıydı. Aynı derecede önemli bir diğer unsur ise öğrenebilen makineler fikrinin sıradan insanların hayal gücünü yakalamasıydı. Bu durum, özellikle bilim kurgu türünde, insanlar gibi düşünebilen ve davranabilen robotların popülerleşmesine yol açmıştır. Harvard Üniversitesi tarafından yapılan bir araştırmanın belirttiği gibi, 20. yüzyılın ilk yarısında bilim kurgu, dünyayı yapay zekâlı robot fikrine alıştırmıştır. Bu süreç, 1927 yapımı *Metropolis* filminde Maria'yı taklit eden insansı robotla başlamış ve *Oz Büyücüsü*'ndeki Teneke Adam (*Tin Man*) ile devam etmiştir. Bu kültürel temsiller, robotların bir gün insanın yaptığı her şeyi yapabileceği, hatta bazı durumlarda daha iyi yapabileceği fikrini hem güçlendirmiş hem de bu yönde korku yaratmıştır. Bu korkuyu köpürten medya ürünleri günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

2022 yılında her ne kadar yapay zekâ, kamu ile paylaşılmış olsa da 2023'ten itibaren yapay zekâyâ dair farkındalığın büyük kısmı bu alanın en çok konuşulan örneklerinden biri olan ChatGPT etrafında şekillenmiştir. Ancak görülen odur ki,

başlangıcından itibaren üretkenlik ethosuyla yola çıkan yapay zekâ teknolojisi, günümüzde eskisine göre daha sofistike algoritmalar geliştirerek bu ethosu sürdürmekte, en büyük kazançlarını ise yapay zekâ şirketlerine ve şirketlerin sahibi olan ABD ve Çin'e kazandırmaktadır. Artık dünyamız bu ülkelerin büyük teknoloji şirketlerince büyük yatırımların yapıldığı, bir yapay zekâ kapitalizmini yaşamaktadır.

Yapay zekâ kapitalizminin tek düşündüğü, özel şirketlere ve hükümetlere sağladığı verimliliklerdir. Oysa yapay zekâ teknolojisi topluma ve insanlığa katkıları açısından da tartışılması gereken bir teknoloji olarak düşünülmelidir. Sağlık hizmetleri, eğitim, tarım, kitle iletişim araçları gibi pek çok sektörde, toplum geneline yaygın teknolojisiyle yapay zekâ kapitalizmi, aksi halde yapay zekânın bilgi altyapılarında var olan ırk, ülke, cinsiyet temelli önyargıları sömürmeye devam edecektir. Bu durum, haberin üretimi ve dağıtımını yönünden büyük tehlikeler içermektedir. Çünkü yıllardır küresel medyaya hükmetmeleri sayesinde haberi, dizileri, filmleri, serbest zaman alışkanlıklarını domine eden Batı medyası, bugün de sahibi olduğu yapay zekâ olanaklarıyla bu eşitsiz gücünü daha da artıracak ve haberin içeriğini istediği gibi manipüle edebilecektir.

Bu nedenle, bu teknolojinin haber dâhil yayıldığı her bir sektörde etik ilkelere kavuşturulması şarttır. Şimdiye kadar daha çok Avrupa'da oluşturulan etik ilkelerin Amerikalı yapay zekâ teknoloji şirketlerince uygulanmadığını söyleyen yazarlar çoğunluktadır. Bu nedenle, medya dâhil her alanda yapay zekâ teknolojisine entegre olan ülkemizin bu etik ilkeleri, bir an evvel oluşturması, yapay zekâ farkındalığını yaratacak bir bilgilenme ya da okuryazarlık sürecini hızla başlatması gerekliliğini belirtmek zorundayız.

Artık günümüz toplumlarında üretim bantları, yapay zekâ teknolojisinin elindedir. Tüketim alışkanlıklarımız, bireye özel algoritmik tavsiyeler ile değişmekte, haber merkezlerinde kurulan yapay zekâ eksensli algoritmalar ise klasik anlamda haberciliğin değişerek robotlaşmasını, kişilerarası kurduğumuz iletişim dilinin yapay zekâ eksensli olarak değişmesini, geleceğin kitle iletişim araçlarının yapay zekâ temelli algoritmalar ile şekillenmesini, insan vücudunun makineler ile birleşme olanağının tartışılmaya başlanmasını ortaya çıkarmıştır. Tüm bu gelişmelerle birlikte yani *Homo Sapiens*'in *Homo technologicus*'a dönüşmesi ile yapay zekâ teknolojisi de artık medya dâhil birçok alana etki eden disiplinler arası bir araştırma alanı haline gelmiştir.

Örneğin, YZ teknolojisinden önce haberi hazırlayanlar, bir zamanlar “gerçekler” dediğimiz şeyi kendi deneyimleri, becerileri ve yetenekleriyle şekillenen bireysel özellikleriyle şekillendiriyor ve her haber benzersiz bir mercekten görünüyordu. Bazen o mercek belirgin biçimde bulanık olabilse de, okuyucular ve izleyiciler bunu fark edebiliyordu. Çünkü “haber” dediğimiz bilginin tüketimine giden yol, doğruluk, hesap verebilirlik ve güven gibi insanı ve toplumu dikkate alan meslek ilkelerinin süzgecinden geçiyordu. Haber alanındaki deneyimli editörler ve muhabirler, yalnızca bilgi sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda bağlam da sunarak; parmak ile klavye arasındaki mesafeden çok daha öteye uzanan bağlantılar kurabiliyorlardı. Yani burada mekanik bir süreç yoktu ve içinde hiçbir yapaylık barındırmıyordu. Bu süreç, zamanın, deneyimin, öğrenmenin, ürünü olarak, geçmişte elde edilen bilgileri kapsıyor ve insan bilgisinin hazinesine katkıda bulunmayı da hedefliyordu. Çünkü gazeteciler bir haber yaparken haberlerin arka planını araştırır; önce aynı konuda yazılmış önceki haberleri, belki kitapları inceler, çoğu zaman da bir gazetenin ya da yayın kuruluşunun arşivlerine başvururlardı.

Yapay zekâ ise eğitildiği veri havuzunu kazıma yöntemiyle işler; üstveri (*metadata*) etiketlemesinden hareketle belirli bir konuya dair bilgi birikimini sentezleyerek haberler oluşturur, bazı durumlarda eksiksiz bir haber metni ortaya koyabilir. Kazıma (*scraping*) terimi, bir konunun yalnızca yüzeyini sıyırmayı ima eder. Yapay zekâ savunucuları ise bunun aksini ileri sürer: onlara göre yapay zekâ, milyonlarca, milyarlarca, hatta olası trilyonlarca makaleyi, raporu, haberi ve kaydı, herhangi bir konuya dair tüm bilgi veritabanını, hiçbir insanın yapamayacağı kadar hızlı ve verimli biçimde tarayıp analiz edebilir.

Yapay zekâ geliştiricileri ve onları destekleyen şirketler için durum böyle görülebilir ama gazeteciler açısından yapay zekâ ne anlama geliyor? Haber medyasında doğruluğu, hesap verebilirliği ve güveni artırıyor mu, yoksa bunları ciddi biçimde azaltıyor mu? Daha iyi hikâye anlatımı arayışında gazetecilerin kullandığı diğer, daha geleneksel araçların yanında yapay zekâ yararlı bir araç mıdır?

Günümüzde birçok gazetecilik kurumu, haber araştırma ve yazım süreçlerinde yapay zekâyı bir araç olarak kullanmaktadır. Ancak, diğer medya türlerinde olduğu gibi son derece gelişmiş bir yapay zekâ programı, haber medyasında binlerce işin sonu anlamına gelebilir. Buna rağmen, giderek güçlenen bu olgu üzerine yürütülen tartışmalar başlı başına önemli bir haber konusudur.

Kamuoyu, evlerinde ve araçlarında bulunan cihazlar dışında konu hakkında çok şey bilmesede daha fazlasını öğrenmeye isteklidir. Ancak bilimde olduğu gibi yapay zekâya dair bilgiler de sürekli değişmektedir; bu nedenle, teknolojik açıdan ne kadar yetkin olurlarsa olsunlar, en deneyimli gazetecilerin bile bu hıza ayak uydurması oldukça zordur.

Sorun, gazeteciliğin kadim bir sorusuyla daha da karmaşık hâle gelir: Bir ölçüde parçası olduğunuz bir hikâyeyi nasıl haberleştirirsiniz? Gazeteciler, tıpkı öğretmenler, doktorlar ve diğer meslek grupları gibi, yalnızca kendi alanlarında yapay zekânın gücüne yetişebilmek için bile hızla uzmanlaşmak zorundadır. Üstelik gazeteciler, diğer alanlardaki gelişmeleri ve yapay zekânın toplum üzerindeki geniş etkilerini de takip edip aktarmaları gerekir. Pek çok gazeteci yeni teknolojileri benimseyip kullanıcı olabilir. Ama bir gün kendi mesleklerini ortadan kaldırabilecek bir teknolojiyi benimsemek nasıl mümkün olacaktır? Burada söz konusu olan korku, gazetecilerin kendi mesleklerinin yok olma ihtimalidir. Zaten yıllardır süren iş kayıpları, birleşmeler ve küçülmeler düşünüldüğünde, yapay zekâ tehdidi bu endişeyi daha da artırmaktadır. Burada söz konusu olan korku, gazetecilerin kendi mesleklerinin yok olma ihtimalidir. Zaten yıllardır süren iş kayıpları, birleşmeler ve küçülmeler düşünüldüğünde, yapay zekâ tehdidi bu endişeyi daha da artırmaktadır.

Yapay zekâ, günümüz haber odaları için yeni bir olgu değildir. Okuyucuların ve izleyicilerin farkında bile olmadan, insan eli değmeden hazırlanmış haberlerin araştırılması, yazılması ve dağıtımında uzun süredir kullanılmaktadır. Bu durum gizli değildir, ancak yaygın biçimde de bilinmemektedir. Yapay zekânın haber yazımındaki kullanımları, bugün bu teknolojiye yönelik artan farkındalık ve endişenin de habercisi olmuştur. Bu nedenle, haber kuruluşlarının zaten var olan meslek etik ilkeleri; yapay zekâ kullanımı söz konusu olduğunda da kullanılması gerekir. Özellikle bu durum son dakika haberleri için kritik öneme sahiptir; çünkü bu alanda yanlış bilgi üretme ya da yanıltma riski oldukça yüksektir. Öte yandan, haberlerde yapay zekânın nerede ve nasıl kullanıldığını açıkça belirtmek, bundan sonraki süreçte asgari bir gereklilik olacaktır. Ancak asıl mesele, yapay zekânın ne zaman, nerede ve hangi sınırlar içinde kullanılacağına dair etik ve editoryal kararların nasıl alınacağıdır.

Gazetecilikte yapay zekâ kullanımının şu anki görünen dezavantajlarından biri, haberlerin yalnızca ham bilgiye dayalı ve düz bir biçimde aktarılmasıdır. Yapay zekâ mevcut verileri kazıyarak, derleyip sunabilir; ancak bu süreçte herhangi

bir gazetecinin dokunuşu, yorumu ya da bağlam kurma becerisi görünmez. Bunun yanı sıra yapay zekâ modelleri, eğitildikleri veri setlerine bağlı olarak önemli ölçüde yanlış haberler üretebilir. Son dakika gelişmelerinde ise yapay zekâ kullanımı hâlâ sakıncalı olmaya devam etmekte, bir insan editörün nihai denetimini zorunlu kılmaktadır.

Ancak yapay zekânın internet genelindeki büyük veri yığınlarını hızla derleme ve analiz etme kapasitesi düşünüldüğünde, üretken yapay zekânın yakında haber kuruluşlarına yangın, patlama, isyan, hatta savaş gibi olayların olasılığını öngörmede yardımcı olması muhtemeldir. Tespit ettiği veri kümeleri ve eğilimlere dayanarak, haberin ne zaman ve nerede ortaya çıkabileceğini belirli bir doğrulukla tahmin edebilmesi de mümkündür. Bu, ne imkânsız ne de olasılık dışıdır.

Günümüzde kullanılan diğer teknolojilerle birleştiğinde, uzak bölgelerde meydana gelen büyük ölçekli son dakika olaylarının, yapay zekâ tarafından sağlanan görseller aracılığıyla, mevcut uydu teknolojilerinden veya internetten daha hızlı ve verimli biçimde aktarılması da muhtemeldir. Ancak bu noktada önemli bir uyarı vardır: Eğer yapay zekâ son dakika haberciliğinin bir parçası olarsa, doğruluk ve hakikatin korunması şarttır.

Üstelik, yapay zekâ teknolojisi sayesinde, gerçek gazetecilere son derece benzeyen yapay zekâ üretimi avatarlar geliştirilmektedir. Bu durum, izleyicilerin bir haber sunucusunu olay yerinde gördüklerinde gerçekten o kişiyi mi, yoksa yapay zekâ tarafından oluşturulmuş bir temsili mi izlediklerinden emin olmalarını zorlaştırabilir. Ne kadar hızlı, verimli ya da ekonomik olursa olsun, habercilik izleyicinin güveni, şeffaflık ve hesap verebilirliğe dayanır.

Bu ilkeler ise makinelerden çok insanlarla ilişkilendirilen özelliklerdir. Bu nedenle, yapay zekâyı ülkemiz medyasına, haberciliğine entegre ederken bu teknoloji devlerinin verimliliğini ve hegemonyasını artıracak eşitsiz bir haber akışı yerine, ülkemizin kendi değerlerini, yerelliğini, verilerini koruyacak daha insani bir habercilik anlayışını oluşturmamız gereklidir.

Kaynakça

Boschele, F. (Ed.). (2025). *Yapay zekâ çalışmaları*. Telos Yayınları.

Kapır, B. (2022). *Algoritmik toplum ve medya*. Nobel Yayınları.

Silvia, T. (2025). *Artificial intelligence in journalism*. McFarland & Company.

Kitle İletişiminde Yapay Zekâ ve Algoritmik Dönüşüm

➔ B. Aykut ARIKAN*

Kitle iletişim araçları, matbaanın icadından internetin küresel yayılımına kadar tarih boyunca pek çok devrimsel aşamadan geçmiştir. Günümüzde ise bu alan üretken yapay zekânın (GenAI) hızlı yükselişiyle birlikte salt bir dijitalleşme sürecinden çıkarak tümüyle “algoritmik bir ekosisteme” doğru evrilmektedir. Özellikle 2022’nin sonlarında ChatGPT ve benzeri büyük dil modellerinin (LLM) geniş kitlelerin kullanımına sunulması, gazetecilik, halkla ilişkiler ve genel içerik üretiminde geri döndürülemez bir değişimin fitilini ateşlemiştir.

Günümüzde iletişim profesyonelleri, yalnızca metin veya görsel üreten bireyler olmaktan çıkmış; algoritmik araçları yöneten, devasa veri setlerini sentezleyen ve yapay zekâ sistemlerinin çıktılarını denetleyen “dijital küratörlere” ve “hibrit profesyonellere” dönüşmüştür. Kitle iletişimindeki bu dijital dönüşüm bir yandan muazzam bir üretkenlik ve kişiselleştirilmiş medya tüketimi vadederken; diğer yandan haberin doğruluğu, fikri mülkiyet hakları, toplumsal kutuplaşma ve izleyici nezdindeki kurumsal güven unsurlarına dair eşi görülmemiş etik krizleri de beraberinde getirmektedir.

Bu genel değerlendirme yazısının amacı; kitle iletişiminde yapay zeka entegrasyonunu, izleyici psikolojisindeki “güven ve konfor uçurumunu”, sentetik medya ile artan dezenformasyon tehditlerini ve medya kurumlarının acilen geliştirmesi gereken etik politikaları mevcut küresel raporlar ışığında, kapsamlı ve çok boyutlu bir şekilde tartışmaktır.

* Prof. Dr., İstanbul Nişantaşı Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü, aykut.arikan@nisantasi.edu.tr

Haber Üretiminde Yapay Zekâ ve Dönüşen Pratikler

Haber merkezlerinde (*newsrooms*) yapay zekânın benimsenmesi, endüstri genelinde tahmin edilenden çok daha büyük bir hızla yayılmaktadır. Thomson Reuters Vakfı (TRF) tarafından Küresel Güney ve gelişmekte olan ülkelerdeki gazetecilerle yapılan yakın tarihli bir araştırmaya göre, katılımcıların %81,7'si çalışmalarında düzenli olarak yapay zeka araçlarını kullandığını, yaklaşık yarısı ise bu araçları günlük editoryal iş akışlarına entegre ettiğini belirtmektedir. Küresel ölçekte yapılan bibliyometrik analizler de haber organizasyonlarının %73'ünden fazlasının yapay zekâ teknolojilerini benimsediğini göstermektedir.

"Artırılmış haber merkezi" (*augmented newsroom*) olarak adlandırılan bu yeni medya ekosisteminde yapay zekâ, ağırlıklı olarak arka plan (back-end) görevleri için tercih edilmektedir. Gazetecilerin YZ'yi en çok kullandığı alanlar; içerik düzenleme (%55,3), çeviri (%51,8), araştırma ve fikir üretimi (%48,8), büyük veri analizi (%42,9) ve deşifre (transkripsiyon) gibi yoğun zaman ve emek gerektiren rutin işlerdir. Yapay zekânın bu operasyonel görevleri devralması, gazetecilere daha derinlemesine araştırmalar yapmak ve olayların bağlamını analiz etmek için kritik bir zaman kazandırmaktadır. Güney Afrika merkezli Daily Maverick gibi platformlar, uzun makalelerinin özetlerini ve başlıklarını YZ ile oluşturarak okuyucu etkileşimini artırmayı başarmışlardır. Benzer şekilde Peru'da yayın yapan Ojo Público, yapay zekâyı kullanarak araştırmacı gazetecilik dosyalarını İspanyolcanın yanı sıra Quechua, Aymara ve Awajún gibi yerel dillerde sesli içeriklere dönüştürerek bilgiye erişimde devrim yaratmıştır.

Diğer yandan, kitle iletişiminde yapay zekânın doğrudan tüketiciyle temas ettiği ön yüz (*front-end*) uygulamaları da giderek yaygınlaşmaktadır. Örneğin, Meksika'daki Radio Fórmula kanalı, son dakika haberlerini ve analizlerini sunmak üzere tasarlanmış "Nat" adlı sentetik (YZ) haber sunucusunu hem web sitesinde hem de sosyal medya kanallarında devreye sokmuştur.

Ne var ki kitle iletişimindeki bu algoritmik devrim, iletişim profesyonellerinin mesleki gelecekleri açısından ciddi endişelere de neden olmaktadır. Habercilerin %54,3'ü yaratıcılığın ve orijinal haberciliğin kaybolmasından, %51,4'ü eleştirel düşünme becerilerinin körelmesinden ve %49'u da dezenformasyonun artmasından derin kaygı duymaktadır. Dahası, çalışanlar arasında YZ sistemlerinin otomasyon kapasitesinin bir gün kendi mesleklerini ellerinden alacağına dair iş güvencesi endişeleri (%32,2) de mevcuttur. Dolayısıyla endüstri;

YZ'nin sunduğu verimlilik ile insan muhakemesinin vazgeçilmezliği arasında sağlıklı bir "insan-makine ortak yaşamı" kurmak zorundadır.

Medya Tüketiminde "Konfor Uçurumu" ve Güven Paradoksu

Kitle iletişiminde yapay zekâ kullanımının haber odalarında olağanlaşması, madalyonun diğer yüzü olan izleyici tarafında "konfor uçurumu" (*comfort gap*) olarak adlandırılan büyük bir güven krizini tetiklemiştir. Reuters Enstitüsü'nün 2025 Dijital Haber Raporu verilerine göre, altı farklı ülkeyi kapsayan araştırmada okuyucuların yalnızca %12'lik küçük bir kesimi tamamen yapay zekâ tarafından üretilen haberleri tüketirken kendini rahat hissettiğini ifade etmiştir. Buna karşılık, haberin tamamen bir insan gazeteci tarafından üretildiği durumlarda bu oran %62'ye kadar çıkmaktadır.

İzleyicilerin yapay zekâ kabulü, teknolojinin haberin hangi aşamasında kullanıldığına göre keskin farklılıklar göstermektedir. İnsanlar, haberin dilbilgisi düzeltilmesi (%55) veya farklı dillere çevirisi (%53) gibi arka plan destek görevlerinde yapay zekâyâ daha toleranslı yaklaşmaktadır. Ancak haberin içeriğinin farklı kitleler için yeniden yazılması (%30), gerçekte var olmayan ancak gerçekçi görünen görsellerin (*derin sahte* vb.) üretilmesi (%26) veya sentetik yapay zekâ sunucularının kullanılması (%19) söz konusu olduğunda toplumun çok büyük bir kısmı rahatsızlık duymaktadır.

Bu tablo, izleyiciler ile medya arasında belirgin bir "güven paradoksu" yaratmıştır. İzleyiciler geleneksel anlamda haber kurumlarına duydukları güveni, ChatGPT, Gemini veya Copilot gibi dil modellerine kolayca transfer etmemektedir. Güvene dayalı bu ilişki zedelenirken, Google'ın arama motoru sonuçlarına entegre ettiği "Yapay Zeka Özetleri" (*AI Overviews*) gibi yeni nesil uygulamalar sorunu başka bir boyuta taşımaktadır. Kullanıcılar bilgiye arama motorunun kendi ara yüzündeki yapay zekâ özetinden ulaşınca, orijinal haber sitelerine (yayıncılara) olan organik tıklama trafiği düşmektedir. Yayıncıların dijital reklam gelirlerini tehdit eden bu durum, haberin üretimini finanse eden geleneksel medya iş modellerinin sürdürülebilirliğini derinden sarsma potansiyeli taşımaktadır.

Dezenformasyon, Yankı Odaları ve Algoritmik Önyargı

Yapay zekânın kitle iletişim ekosistemindeki en yıkıcı yanlarından biri, sentetik dezenformasyonun üretilme ve yayılma hızı ile dijital iletişimdeki “yankı odalarının” (*echo chambers*) derinleşmesidir. Dünya Ekonomik Forumu (WEF) 2024 değerlendirmelerinde, manipüle edilmiş ve yapay olarak üretilmiş sahte bilgiyi (*disinformation/misinformation*) küresel güvenliğe yönelik en büyük kısa vadeli risklerden biri olarak tanımlamıştır. Üretken yapay zekâ sayesinde oluşturulan *derin sahte* videolar ve sentetik ses kayıtları, dezenformasyonu sıradan bir izleyicinin (hatta kimi zaman deneyimli gazetecilerin bile) ayırt edemeyeceği kadar inandırıcı ve düşük maliyetli hale getirmiştir.

Örneğin 2024 yılındaki ABD Başkanlık Seçimleri öncesinde, Joe Biden’ın sesini taklit eden bir *robocall* (otomatik arama) ile seçmenlere sahte yönlendirmeler yapılmış; Pakistan’da tutuklu eski başbakan Imran Khan’ın yapay zekâ ile üretilen ses kaydıyla partililere seçimleri boykot çağrısı yapıldığı iddia edilmiş ve Uruguay’daki bir canlı televizyon yayınında rakip adayın yapay zekâ hologramı üzerinden “imkânsız bir tartışma” kurgulanarak siyasi etik ihlalleri yaşanmıştır. Ayrıca, yapay zekânın bu derece gelişmiş olması, siyasal iletişimde “yalancının kârı” (*liar’s dividend*) adı verilen yeni bir psikolojik illüzyona yol açmıştır; artık kanıtlanmış gerçekler ve fotoğraflar bile politikacılar tarafından “bunlar yapay zekânın uydurması” denilerek kolayca reddedilebilmekte ve kamuoyunun mutlak doğruya olan inancı yok edilmektedir.

İletişim sosyolojisi bağlamında algoritmalar, okuyucunun ilgisini ve platformda kalma süresini maksimize etmek için içerikleri kişiselleştirerek kullanıcının karşısına sadece kendi görüşlerini doğrulayan metinleri çıkartmaktadır. Bu agresif kişiselleştirme, bireylerin farklı fikirlere maruz kalmasını engelleyen dijital “yankı odaları” inşa etmekte, önyargıları pekiştirmekte ve toplumda siyasi ya da kültürel kutuplaşmayı hızlandırmaktadır.

Buna ek olarak, küresel iletişimde yapay zekâ modellerinin “Batı merkezliliği” yapısal bir algoritmik eşitsizlik yaratmaktadır. Popüler Büyük Dil Modelleri (LLM), devasa boyutlardaki eğitim verilerini internette çekmektedir ve bu verilerin %50’den fazlası İngilizcedir. Dünyada Çince konuşan nüfusun %16 olmasına rağmen Çince verilerin internetteki oranının sadece %1,4 olması veya Hintçenin %3,5 konuşan oranına karşılık internette %0,1’lik yer kaplaması, çok dilli AI sistemlerinin sürekli olarak Küresel Kuzey’in (Batı) kültürel kodlarını

ve normlarını dayatmasına yol açmaktadır. Küresel Güney'deki (Afrika, Latin Amerika, Asya) gazeteciler bu sistemleri kullandıklarında; kendi yerel diyalektlerinin, kültürel nüanslarının ve coğrafi hassasiyetlerinin modeller tarafından dışlandığına, hatta algoritmaların belli ırklara ve cinsiyetlere karşı örtülü önyargılar (*implicit bias*) taşıdığına şahit olmaktadır. Açıkça tarafsız oldukları iddia edilen modern yapay zekâ modelleri bile siyahi bireyler veya kadın liderler söz konusu olduğunda stereotipleri yeniden üretebilmektedir.

Etik Sınırlar, Telif Hakları ve Kurumsal Politikalar

Haber organizasyonları ve iletişim kurumları yapay zekâ devrimine operasyonel olarak entegre olurken, ne yazık ki bu süreci denetleyecek resmi etik kurallar ve kurumsal politikalar aynı hızda geliştirilememiştir. TRF'nin Küresel Güney'i kapsayan araştırmasında, medya kurumlarının sadece %13'ünün yapay zekâ kullanımına dair resmi ve yazılı bir politikaya sahip olduğu, habercilerin büyük bir çoğunluğunun (%79,1) herhangi bir kılavuz olmaksızın çalıştığı saptanmıştır. Kurumsal liderlik ve vizyon eksikliği, gazetecilerin kendi başlarının çaresine bakmasına yol açmış; katılımcıların %57,6'sının yapay zekâ becerilerini kendi kendine (deneme-yanılma yoluyla) edindiğini ortaya koymuştur.

Bu politika vakumu (boşluğu), telif hakları ihlalleriyle birleşince kitle iletişiminin "otomasyon önyargısı" (*automation bias*) tuzağına düşmesine zemin hazırlamaktadır. Haberciler, teknolojinin hız cazibesine kapılarak yapay zekânın doğruluğuna körü körüne güvendiklerinde "halüsinasyon" (yapay zekânın uydurma kaynak, olay veya kişiler türetmesi) riskleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Gelişmiş medya kurumları da zaman zaman bu hatalara düşmektedir; nitekim CNET ve Sports Illustrated gibi büyük mecraların yapay zekâ tarafından yazılan ama gerçek olmayan yazar isimleri ve fotoğraflarıyla yayımlanan hatalı makaleleri, büyük prestij kayıplarına ve okuyucu tepkilerine sebep olmuştur.

Öte yandan, kitle iletişim endüstrisi ile teknoloji firmaları arasında devasa fikri mülkiyet ve telif hakkı savaşları patlak vermiştir. ChatGPT ve benzeri sistemlerin geliştiricileri, modellerini eğitmek için The New York Times gibi dev yayıncıların milyarlarca kelimelik arşivlerini herhangi bir lisans anlaşması yapmadan kullanmıştır. Bu haksız veri sömürüsü, gazeteciliğin varoluşsal temellerini ve ekonomik bağımsızlığını tehdit ettiği gerekçesiyle uluslararası

düzeyde trilyonlarca dolarlık telif davalarına dönüşmüştür. Tüketiciler, haber üretiminde yapay zekâ araçlarının bir şekilde işe dâhil olması durumunda bunun açıkça bir “etiket” (*watermark/disclosure*) ile belirtilmesini talep etmektedir. Ancak günümüzde bu şeffaflık çok kısıtlıdır; kitle iletişim tüketicilerinin büyük bir çoğunluğu (%60’ı) haber platformlarında yapay zekâ kullanımına dair açık bir ibare ya da uyarıyla düzenli olarak karşılaşmadığını belirtmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmalardan elde edilen veriler ışığında, kitle iletişiminde algoritmik dönüşümün geri dönülemez bir eşığa ulaştığı görülmektedir. Üretken yapay zekâ; çeviri, veri madenciliği, içerik optimizasyonu ve özetleme gibi operasyonel süreçleri otomatikleştirerek iletişim sektörüne müthiş bir zaman ve verimlilik kazandırmaktadır. Ancak teknolojinin cazibesi, gazeteciliğin ve iletişimin insani çekirdeğini yok etmemelidir. Yapay zekâ, kitle iletişiminde hiçbir zaman otonom bir “otopilot” olarak tasarlanmamalı; muhabirin, editörün ve içerik üreticisinin yaratıcılığını ve etik muhakemesini besleyen zeki bir “yardımcı pilot” (*co-pilot*) olarak konumlandırılmalıdır.

Yapılan tüm anketler, okuyucuların empati, derinlik, siyasi analiz ve etik yargı gerektiren karmaşık iletişim süreçlerinde bilgisayar kodlarına değil, bizzat “insan aklına ve vicdanına” güvendiğini kanıtlamaktadır. Bu hızlı dijital ve psikolojik dönüşümün kitle iletişimi açısından sağlıklı ve sürdürülebilir bir çerçevede yönetilebilmesi için şu temel stratejik adımlar atılmalıdır:

1. **Kurumsal Yapay Zeka Politikalarının İnşası ve Şeffaflık:** Medya kuruluşları ve haber merkezleri, yapay zekâ teknolojilerinin (araştırma, veri doğrulama, metin yazımı, görsel manipülasyon) hangi üretim süreçlerinde, hangi sınırlar dâhilinde kullanılabileceğini belirleyen net etik kılavuzlar ve yönergeler yayımlamalıdır. İzleyicinin manipüle edilmesini önlemek ve güveni tahsis etmek amacıyla YZ ile müdahale edilmiş her türlü içerik tartışmaya mahal vermeyecek şekilde etiketlenmelidir (*filigran/disclosure*).
2. **Editöryal İnsan Denetimi (Human-in-the-loop):** Dijital hız tutkusu uğruna doğruluğun feda edilmemesi, halüsinasyon ve dezenformasyon felaketlerinin önlenmesi adına, hiçbir haber veya medya içeriği alanında

uzman bir insan editörün son filtresinden geçmeden kamuoyuna sunulmamalıdır. İnsan muhakemesinin sistemde daima son karar verici olması zorunludur.

3. **Kapsayıcı Algoritmalar ve Küresel Güney'in Temsili:** Yapay zekâ dil modellerindeki Batı merkezli veri tahakkümünü kırmak için, azınlık dillerini, yerel kültürleri ve coğrafi hassasiyetleri kapsayan adil, çok sesli ve önyargılardan arındırılmış (*bias-free*) yerel yapay zekâ modelleri geliştirilmelidir.
4. **Hukuki Çerçeveler ve Telif Haklarının Korunması:** Kitle iletişim endüstrisinin ürettiği yüksek maliyetli ve nitelikli içeriklerin, teknoloji devleri tarafından model eğitimi amacıyla ücretsizce sömürülmesini engelleyecek modern telif (*copyright*) ve adil lisanslama yasaları uluslararası boyutta tesis edilmelidir.
5. **Yaşam Boyu Öğrenme ve Dijital Okuryazarlık:** Medya profesyonelleri için salt geleneksel beceriler artık yeterli değildir. Çalışanlara yapay zekâ etiği, istem mühendisliği (*prompt engineering*), veri güvenliği ve dezenformasyon tespiti konularında sürekli kurumsal eğitimler (*upskilling/reskilling*) sağlanmalıdır.

Kitle iletişiminde yapay zekâ ve algoritmik dönüşüm; ancak insanın vicdani merkezde kaldığı, veri teliflerine saygı duyulduğu, teknolojik şeffaflığın sağlandığı ve sistemlerin küresel bir adaletle kurgulandığı bir ekosistemde “toplumsal faydaya” hizmet eden bir güce dönüşebilir.

Kaynakça

- Fletcher, R. ve Nielsen, R. K. (2024). *What Does the Public in Six Countries Think of Generative AI in News?*. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Maslej, N., Fattorini, L., Perrault, R., Gil, Y., Parli, V., Kariuki, N.,... ve Oak, S. (2025). *The AI Index 2025 Annual Report*. Stanford University.
- Newman, N., Fletcher, R., Robertson, C. T., Ross Arguedas, A. ve Nielsen, R. K. (2024). *Digital News Report 2024*. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Radcliffe, D. (2025). *Journalism in the AI Era: Opportunities and Challenges in the Global South and Emerging Economies*. Thomson Reuters Foundation.
- Simon, F. M. (2024). *Artificial Intelligence in the News: How AI Retools, Rationalizes, and Reshapes Journalism and the Public Arena*. Tow Center for Digital Journalism, Columbia University & Oxford Internet Institute.
- Simon, F. M., Nielsen, R. K., ve Fletcher, R. (2025). *Generative AI and News Report 2025: How People Think About AI's Role in Journalism and Society*. Reuters Institute for the Study of Journalism. <https://doi.org/10.60625/risj-5bjv-yt69> (Erişim Tarihi: 05.05.2026).
- Sonni, A. F. (2025). Digital transformation in journalism: mini review on the impact of AI on journalistic practices. *Frontiers in Communication*, 10, 1535156.
- World Economic Forum [WEF]. (2025). *The Future of Jobs Report 2025*. World Economic Forum.

Yapay Zekâ ve Medya: TRT'nin Teknolojik Dönüşüm Vizyonu ve Yenilikçi Uygulamaları

Bilgisayar ve internet teknolojilerinin evrimi, medya sektörünü tek yönlü etkileşimin hâkim olduğu geleneksel yapıdan, çift yönlü etkileşimin merkezde yer aldığı “yeni medya” ortamına taşımıştır. Bu dönüşümde verinin analitik gücü; içerik üretiminden dağıtımına kadar her aşamada belirleyici bir rol oynamaktadır. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), bu dinamikleri yakından izlemenin ötesinde, yayıncılık alanındaki dönüşüme öncülük etmektedir.

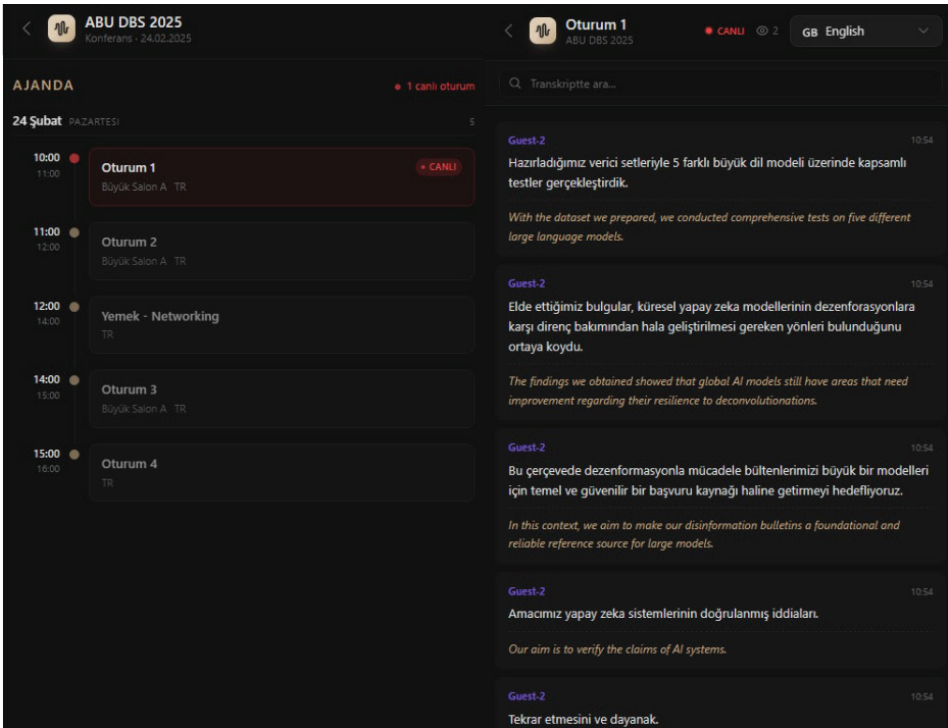
Özellikle son yıllarda yapay zekânın (YZ) hayatın her alanında olduğu gibi yayıncılıkta da etkisi kritik bir boyuta ulaşmıştır. TRT de 62 yıllık yayıncılık deneyimini modern YZ araçlarıyla destekleyerek kamu yayıncılığını dijital çağın gerekliliklerine göre yeniden tanımlamaktadır. Kurum, bu teknolojileri sadece operasyonel bir araç değil, verimliliği en üst seviyeye taşıyan stratejik bir iş ortağı olarak konumlandırmaktadır. Bu kapsamda TRT; görüntü ve ses işleme, alt yazı, haber portalı yönetimi, çeviri, dublaj, kişiselleştirilmiş arama optimizasyonu, sosyal medya analizi ve sahte haber tespiti gibi pek çok alanda yapay zekâyı aktif olarak kullanmaktadır. Bu çalışma, TRT'nin yapay zekâ alanındaki faaliyetlerini ve bu teknolojilerin yayıncılık pratiğine yansımalarını incelemektedir.

1. Ses ve Metin Teknolojileri

Yapay zekâ alanında TRT'nin öne çıkan çalışmalarından birisi geniş veri havuzuyla eğitilen (*speech to text*) konuşmadan yazıya ve (*text to speech*) yazıdan konuşmaya çözümleridir. Buradaki kullanımda sesli içeriklerin metne dönüştürülmesi ve metinlerin ise doğal bir sesle okunması sağlanmaktadır.

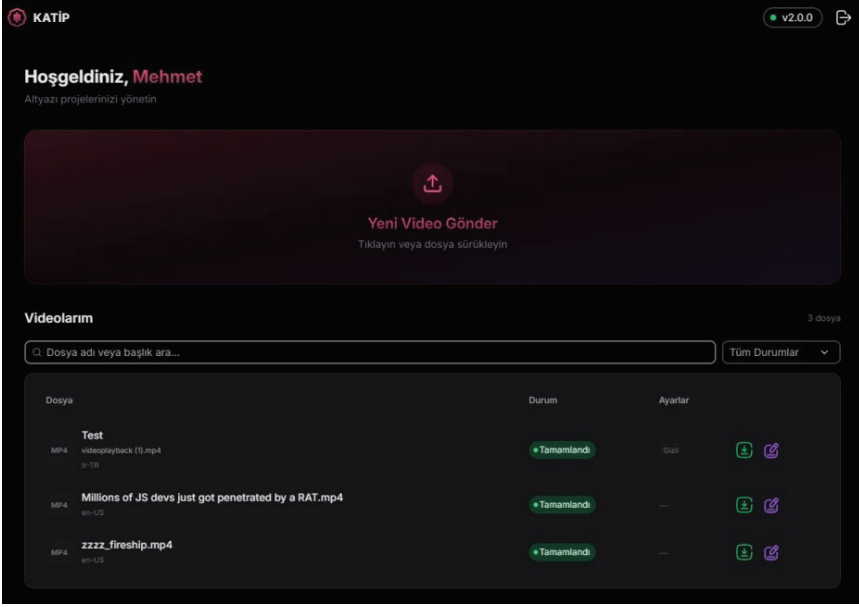
Etkinlik Çeviri Uygulaması Talk2 ve Sefir: Yabancı katılımcıların da yer aldığı konferanslar için hazırlanan 51 dile eş zamanlı çeviri yapabilen yapay zekâ destekli Talk2 uygulaması, TRT çevirmen ve editörlerinin araçları arasında yer

almaktadır. Uluslararası etkinliklerde kullanılan “Sefir” uygulaması da konuşulan içeriği yapay zekâ desteğiyle anlık olarak algılayan, metne dönüştüren ve eş zamanlı çeviri hizmeti sunan yenilikçi bir web uygulamasıdır. Gerçek zamanlı yayın altyapısı üzerinde çalışan sistem konuşmacı tanımlama, %95’in üzerinde terminoloji doğruluğu ve 50’den fazla dilde çapraz çeviri yapabilme kapasitesine sahiptir. Çoklu oturum desteği sayesinde büyük çaplı uluslararası organizasyonların kesintisiz yönetilmesine olanak tanımaktadır.

Görsel 1. Canlı Çeviri ve Transkripsiyon Uygulaması: Sefir

“Kâtip” Alt Yazı Üretim Uygulaması: İnsan denetimine tabi iş akışları ile birlikte otomatik (süzgeçten geçirilmiş) ve düzenlenebilir seçenekler sunabilen bu uygulama, TRT Haber yayınlarında kullanılmaktadır. Bu sayede tüm izleyiciler için kapsayıcılık ve erişilebilirlik sağlanmaktadır. Uygulama, alt yazı oluşturma ve transkripsiyon süreçlerini oldukça hızlandırmıştır.

Görsel 2. Yüksek Doğruluklu Otomatik Transkripsiyon Çözümü Uygulaması: Kâtip

“AI News” Çok Dilli Yapay Zekâ Destekli Haber Portalı: TRT Haber yayınlarında haberlerin başka dillere çevrilmesinde kullanılmaktadır.

NER (Metin Etiketleme ve Kategorizasyon) Sistemi: TRT Spor için geliştirilen bu uygulama, spor haberlerinde önemli isimleri, organizasyonları ve kategorileri otomatik olarak tanımlayarak içeriği tasnif etmektedir.

“AI Live” ve “Yazman”: TRT bünyesinde, son teknoloji yapay zekâ altyapısını kullanan kurumsal canlı yayın transkripsiyon ve çoklu dil çeviri platformu geliştirilmiştir. Habercilik ve canlı yayın akışlarında hızın hayati önem taşıdığı gerçeğinden yola çıkılarak tasarlanan “Yazman” canlı yayınların yapay zekâ motorları aracılığıyla gerçek zamanlı transkripsiyonunun çıkarılmasını sağlayan bir web platformudur. Gecikmesiz (*low-latency*) gerçek zamanlı metin dökümü sağlayarak, yayın anında içerik takibini, alt yazı üretimini ve anlık haber akışını kolaylaştırır.

Calrec Auto Fader: Belirli cıngıl, reklam veya program tanıtımları seslerini tanıyarak profesyonel ses miksaj konsolu faderlarını (kontrolcü) otomatik kontrol etmek için geliştirilmiş yapay zekâ destekli masaüstü uygulamasıdır.

Görsel 3. Canlı Yayın Anlık Transkripsiyon Uygulaması: AI Live

“Mütercim” Kapsamlı Çeviri, Dublaj ve Erişilebilirlik Sistemi: TRT içeriklerinin küresel ölçekte farklı dillerdeki izleyicilere ulaştırılmasını ve dezavantajlı gruplar için erişilebilirliği artırmayı amaçlayan “Mütercim”, modern web teknolojileri ile entegre çalışan bir çoklu dil sağlayıcı çözümdür. Çok formatlı video işleme desteğiyle içeriklere otomatik alt yazı kazanımı sağlar. Bunun yanı sıra yapay zekâ ile doğal sesli dublaj üretebilme, çoklu dil çevirisi yapabilmeye ve işlenen videoları doğrudan indirebilme seçenekleriyle uluslararası yayıncılık reflekslerini güçlendirmektedir.

The screenshot displays the TRT Mütercim web interface. At the top, the TRT logo is visible on the left, and user information 'Hoşgeldiniz, Tuğberk' is on the right. Below the header, a welcome message states: 'Videolarınızı kolayca farklı dillere çevirin. Modern yapay zeka teknolojisi ile hızlı ve kaliteli çeviri deneyimi.' The main content area is divided into two columns. The left column, titled 'Video Yükle', contains a large upload icon and the text 'Video dosyanızı buraya sürükleyin' (or 'veya dosya seçmek için tıklayın'). Below this is a 'Dosya Seç' button and supported formats: 'Desteklenen formatlar: MP4, AVI, MOV (Maks. 500MB, 30 dk)'. The right column, titled 'Çeviri Ayarları', includes fields for 'Video Adı', 'Açıklama', 'Kaynak Dil' (set to 'İngilizce'), and 'Hedef Dil' (set to 'Türkçe'). It also has a 'Ses Türü' section with radio buttons for 'Platform Sesi (Önerilen)', 'Kıymet Sesi', and 'Alt yazıları video içine gilsin'. A 'Çeviri İşlemine Gönder' button is at the bottom. A small disclaimer at the very bottom reads: 'Bazı teknik gereksinimleri karşılamak zorunda olduğumuz için, bazı içerikler için bu hizmetin kullanılabilirliği sınırlıdır. Bunuza göre ayarlar yapılabilir.'.

Görsel 4. Kapsamlı Çeviri, Dublaj ve Erişilebilirlik Sistemi: Mütercim

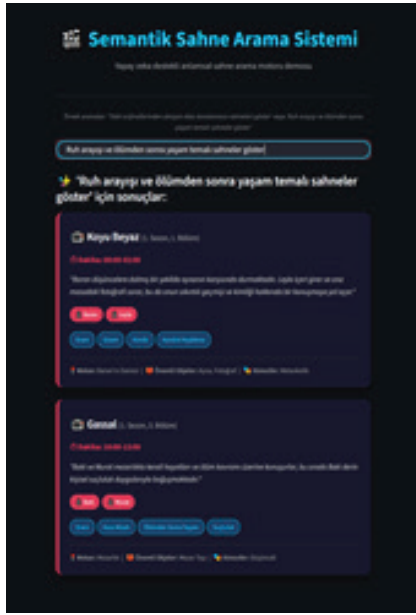
TRT Akademi Yabancı Dilde Dublaj Programı: TRT Akademi eğitimlerinin YZ yardımıyla istenen farklı yabancı dillerde dublajı yapılmaktadır

Yapay Zekâ Destekli Yardım Masası (Help-Desk): Kullanıcılara bilgi teknolojileri konusunda yaşadığı problemlerde 7/24 çözüm bulabilecekleri bir ortam sağlanmaktadır.

2. Kişiselleştirilmiş Arama ve Öneri Sistemleri

TRT'nin YZ çalışmaları arasında izleyici ve dinleyicilere yönelik özelleştirme ve öneri sistemleri özel bir yer tutmaktadır. Bu sistemler sayesinde dinleyicilerin izleme alışkanlıkları analiz edilerek bireye özel kişiselleştirilmiş içerik tercihleri sunulmaktadır. Bu sayede hem içerik etkileşimleri artmaktadır hem de izleyicilerin kendisine hitap eden birçok içeriğe ulaşımı sağlanmaktadır.

“tabii” YZ Tabanlı Akıllı Arama Sistemi: TRT'nin dijital yayın platformu “tabii” için geliştirilen yapay zekâ tabanlı akıllı arama sistemi, izleyicilerin arama sorgularını daha hızlı ve doğru şekilde yönlendirmek için optimize edilmiştir.

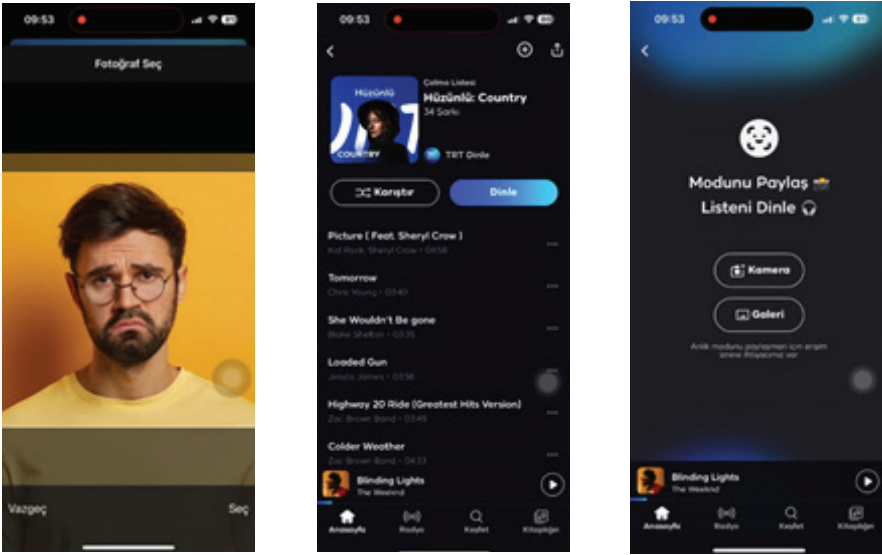

Görsel 5. “tabii” Akıllı Arama Motoru

“tabii” Akıllı Öneri Sistemi: “tabii” için yapay zekâ destekli içerik öneri sistemi, kullanıcıların izleme geçmişi ve tercihlerine göre kişiselleştirilmiş içerik önerileri sunmaktadır.

TRT Çocuk, Ebeveyn Akademisi Akıllı Öneri Sistemi: Ebeveynlerin ilgi alanlarına uygun içerikler önererek platform kullanım deneyimini iyileştirmektedir.

TRT Dinle, Çalma Listesi Öneri Sistemi: Bu sistem, kullanıcının yüklediği fotoğraf yoluyla ruh hâlini analiz ederek uygun müzik önerileri sunmaktadır. Ayrıca TRT Dinle'nin LLM (Büyük Dil Modelleri) destekli çalma listesi üretme servisi, kullanıcıların taleplerine göre özel çalma listeleri oluşturmayı mümkün kılmaktadır.

Görsel 6. Kullanıcının Duygu Durumuna Göre Şarkı Listesi Öneri Servisi

Yapay Zekâ Temelli Haber Arama Motoru: Bu uygulama sayesinde uluslararası haber yayınlarının hedef kitlelerinin ilgilerini çekebilecek haber içeriklerini kolayca keşfetmesi amaçlanmaktadır. Yapay zekâ tabanlı arama motoru, takipçilerin alışkanlıklarına dayalı olarak onlara en uygun haberleri ve başlıkları önermektedir. Takipçilerin ilgisini çekebilecek konular önerilerek TRT uluslararası haber markaları ile hedef kitlenin etkileşimi artırılmaktadır.

3. Kullanıcı Analitiği ve Tahminleme

TRT, yayın stratejisini belirlerken yapay zekâ destekli izlenme tahmini modellerini etkin bir biçimde kullanmaktadır. Burada demografik yapı, kitle ve kitlenin ilgi alanı, kullanıcı davranışları gibi bazı kriterleri temel alarak bir modelleme ortaya koyulmaktadır.

“tabii” İzlenme Tahmini Modeli: Büyük spor organizasyonlarının izleyici kitlesini öngörerek TRT dijital platformu “tabii”nin içerik planlamasına katkı sağlanmaktadır. Ayrıca “tabii” platformunun aktif kullanıcı tahminleme sistemi, günlük ve aylık kullanıcı etkileşimlerini analiz ederek büyüme trendlerini tahmin etmektedir.

TRT Dinle Dinleyici Analizi ve Yıl Sonu Özeti Sistemi: TRT Dinle platformunun kullanıcı davranışlarını analiz ederek yıl boyunca dinleme trendlerini ortaya koymaktadır.

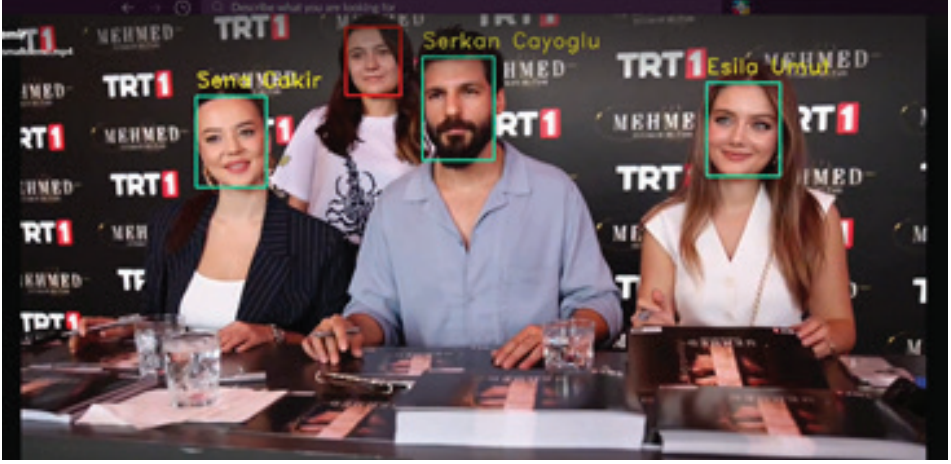
TRT Dinle Aktif Kullanıcı Tahminleme Modeli: Platformun büyüme ve etkileşim oranlarını optimize etmek için geliştirilmiştir.

“tabii” Aktif Kullanıcı Tahminleme Sistemi: “tabii” platformunun aktif kullanıcı tahminleme sistemi, günlük ve aylık bazda kullanıcı etkileşimlerini analiz ederek büyüme trendlerini tahmin etmektedir.

Rating Tahminleme Modeli: Yayınlanacak diziler ve kanallardaki reklam performanslarını öngörerek stratejik planlamaya destek vermektedir. Ayrıca kullanıcı segmentasyonu, kullanıcı kaybı (*churn*) analizi ve tahminleme modelleri geliştirilmiş; HBBTV (Hibrit Yayın-Geniş Bant) rating tahminleme sistemi güncellenmiştir.

4. Görüntü ve Yüz Tanıma Teknolojileri

TRT, YZ destekli görüntü ve yüz tanıma teknolojilerini elindeki içerikleri tasnifte etkin biçimde kullanmaktadır. Bu kapsamda devreye sokulan “tabii” İndeksleme Servisi, “tabii” orijinal yapımları için kullanılan yapay zekâ tabanlı ünlü bir indeksleme servisine dayanır. Bu sistem, içeriklerde yer alan yüzleri tanıyarak yapımların arşivini daha verimli şekilde düzenlemektedir.

Görsel 7. Mehmet Fetihler Sultanı Dizisi İmza Günü, Ünlü Tanıma Servisi Çıktıları

5. Sosyal Medya İçeriği ve Kullanıcı Yorum Analizi

TRT, sosyal medya mecraları üzerinde ürettiği içeriklerde de YZ destekli bir yaklaşıma sahiptir. TRT özellikle dijital platformları için yapay zekâyı etkin olarak kullanmakta ve yüksek erişimler alan içerikler üretmektedir.

Görsel 8. TRT Arabi Sosyal Medya Hesapları için Üretilen Mekke'nin ve İstanbul'un Fethi Konulu YZ Destekli Video İçerikleri

“tabii” Uygulama Mağazası Yorum Analizi: “tabii” için geliştirilen sosyal medya ve uygulama mağazaları yorum analizi, kullanıcı geri bildirimlerini değerlendirerek platform deneyimini geliştirmek için önemli veriler sunmaktadır.

TRT Müzik ve TRT Arşiv Sosyal Medya Analizi: İzleyici geri bildirimlerini analiz ederek içerik stratejisini güçlendirmeye yönelik veriler sağlamaktadır.

TRT Dinle Kullanıcı Yorum Analizi: Uygulama mağazalarındaki geri bildirimleri toplayarak dinleyici memnuniyetini artırmayı hedeflemektedir.

Sosyal Medya İçerik Üretim Aracı: TRT'nin sosyal medya hesapları için optimize edilmiş olan yapay zekâ destekli araç, etkileşimi yüksek içerikler üretmeye yardımcı olmaktadır. Ayrıca diğer YZ sosyal medya görsel üretim araçları da TRT'nin çeşitli web ve sosyal medya içerik üretimlerinde etkin bir biçimde kullanılmaktadır.

Görsel 9. TRT Afrika Genel Ağ Sayfasında Yer Alan Afrika Tarihinin Önde Gelen Kişiliklerinin Yaşam Öykülerinin Yapay Zekâ Destekli Görsel Oluşturma Uygulamalarıyla Canlandırılması

6. İçerik Üretimi ve Optimizasyonu

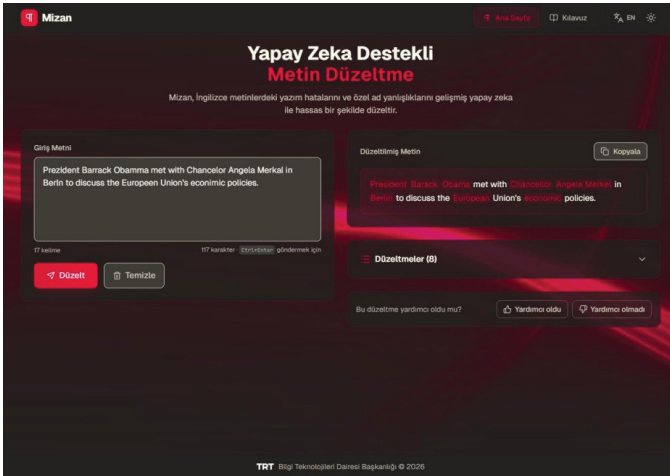
TRT, içerik üretimi, interaktif içeriklerin zenginleştirilmesi, üretilen içeriklerin düzenlenmesi, içeriklerdeki zararlı bölümlerin ve sahte haberlerin tespiti gibi alanlarda da yapay zekâyı aktif olarak kullanmaktadır.

TRT Bil Bakalım Soru Yazımı: TRT Bil Bakalım uygulaması için yapay zekâ destekli soru üretme ve benzer soru tahminleme sistemi, interaktif içeriklerin zenginleştirilmesini sağlayarak kullanıcı deneyimini artırmaktadır.

TRT Dinle Zararlı İçerik Tespiti: TRT Dinle’de şarkılardaki olası zararlı içerikleri tespit sistemi, şarkı sözlerini analiz ederek olumsuz veya sakıncalı içerikleri tespit etmektedir.

Uluslararası Haber Adaptasyonları: Farklı dillerde yapılan uluslararası haber yayınlarında sunulacak içerikleri farklı değişkenlere göre adapte etme sürecinde yapay zekâ teknolojileri aktif olarak kullanılmaktadır. Örneğin üretilen bir uluslararası haberin farklı platformlarda (TV, web, mobil uygulamalar, sosyal medya gibi), farklı medya formatlarında (metin, video, görsel gibi) veya farklı cihaz tiplerinde (akıllı TV, bilgisayar, cep telefonu, tablet gibi) sunulabilmesi için ilgili içeriğin hızlı bir şekilde uyarlanması ve yeniden dizaynı gerekmektedir. TRT, YZ uygulamalarını kullanımı sayesinde bu adaptasyon süreçlerini hızlandırmaktadır.

“Mizan” Akıllı Editör Uygulaması: YZ tabanlı akıllı editör uygulamaları ile uluslararası haber içerikleri daha hızlı bir şekilde düzenlenmektedir. Akıllı editör uygulamaları hata tespit sürecinde sağladığı faydalarla içeriklerin kalitesini artırmakta ve düzenleme sürecini otomatik bir hâle getirmektedir. Bu sayede haber üretim süreçlerinde zaman tasarrufu sağlanmaktadır.

Görsel 10. Akıllı Metin Doğrulama ve Editöryal Kontrol Uygulaması: Mizan

Uluslararası yayıncılıkta dilin doğru ve standartlara uygun kullanımı büyük bir sorumluluktur. Bu anlayışla geliştirilen “Mizan”, İngilizce metinleri bağlamsal olarak analiz eden akıllı bir düzeltme sistemidir. Karmaşık imla ve dilbilgisi hatalarını tespit etmenin ötesinde; özel isimleri bağlam içinde tanır, doğrular ve uluslararası terminoloji standardizasyonu sağlar. Kullanıcıya yaptığı her düzeltme için mantıksal bir gerekçe sunan sistem, kullanıcı geri bildirimleriyle kendini sürekli iyileştiren dinamik bir yapıya sahiptir.

Sahte Haber Tespiti: Derin öğrenme ve hibrit algoritmalarla geliştirilen sistem, sahte haberlerin sınıflandırılmasında yüksek başarı göstermiş ve 2024 EBU ödülünü almıştır. Bunlara ek olarak hâlen TRT bünyesinde AR-GE çalışmaları yürütülen; canlı yayınlar için alt yazı oluşturma, avatar sunucu kullanma, haber video özet hazırlama, VoiceCast (metin seslendirme, ses klonlama) ve arşiv oluşturma gibi yapay zekâ entegrasyonu ile farklı içerik çözümleri üzerinde çalışmalar bulunmaktadır.

7. Yapım ve Yayın Süreçlerinde Üretken YZ Kullanımı

TRT kanallarının yayın yapım süreçlerinde yapay zekâ erişilemeyen sahnelerin kurulması ve arşiv restorasyonu için kullanılmaktadır. Gelişen teknolojilerle birlikte YZ; yalnızca eksik görüntüyü tamamlayan bir araç değil, anlatının kurucu unsurlarından biri hâline gelmektedir. Önümüzdeki dönemde bu kullanımın, program tasarımından görsel dünyanın inşasına kadar daha geniş bir alana yayılması öngörülmektedir. Bununla birlikte, bu dönüşümün merkezinde hâlâ insan vardır. YZ, anlatının yönünü belirleyen değil; onu güçlendiren, derinleştiren ve yeni imkânlar sunan bir araç olarak konumlandırılmaktadır. Yapımların özü olan bakış açısı, yorum ve hikâye kurma iradesi, insan yaratıcılığıyla şekillenmeye devam etmektedir.

Örneğin TRT Belgesel “Kronovizör”, “Derinlerdeki Hayat”, “Yok Olmadan Keşfet”, “Benim Sakin Dünyam”, “Antika Dedektifi”, “Gol Atan Cepheye”, “Günlük Hayat Bilimi” gibi yapımlarda YZ ve CGI (bilgisayar tabanlı görüntü) entegrasyonu kullanılmaktadır. TRT Belgesel kanalı yayımlanacak belgesellerin ruhuna uygun, telif haklarına ve sahnelerin duygusal yoğunluğuna uygun dinamik olarak değişebilen “üretken ses” (*generative audio*) projeleri geliştirmektedir.

Görsel 11. TRT Belgesel Yapımlarında Yapay Zekâ Destekli Görsel Oluşturma Uygulamalarının Kullanımı

TRT Çocuk, karakter ve mekân tasarımlarında YZ araçlarından faydalanılmakta, ancak pedagojik hassasiyetler nedeniyle “insan merkezli” denetimi öncelemektedir.

Görsel 12. TRT Çocuk “Kertenkele” Projesi için YZ Desteğiyle Üretilen Mete Karakteri

TRT Avaz’da yayımlanan “İzler,” “Türk’ün Sözlüğü,” “Bir Mekân Bir Hikâye,” “Gökyüzü Bilgeliği,” “Oyun Avcıları,” “Kâinatın Dili,” “Türk Dünyası Ramazan Gelenekleri” ve “Gelenekten Geleceğe” gibi yapımlarda YZ görselleştirme uygulamalarına başvurulmuştur. “İzler”de yapım teknolojisiyle Türk

televizyonculuğunda bir ilke imza atılmıştır. Bu yapımdaki tüm görsel içerikler yapay zekâ destekli olarak üretilmiştir. “Türk’ün Masalları”nda senaristlerin kaleme aldığı masallar, yapay zekâyla üretilmiş özgün görseller aracılığıyla ve animasyon tekniğiyle hayat bulmuştur. “Bir Mekân Bir Hikâye” de ise yapay zekâ destekli içerikler, gerçek çekimlerle zenginleştirilmiştir. “Türk’ün Sözlüğü”nde de bir kelimenin etimolojisi ve kültürel anlamı ileri düzey yapay zekâ teknolojileriyle oluşturulan görsel bir anlatımla sunulmaktadır.

Görsel 13. TRT Avaz Yapımlarında Yapay Zekâ Destekli Görselleştirme Teknolojilerinin Kullanımı

TRT World, YZ alanındaki gelişmeleri yine YZ ile üretilmiş sunucusuyla izleyiciye aktarmıştır. YZ sunucu, eğitimden sağlığa, teknolojiye gündelik yaşama uzanan farklı alanlarda yapay zekânın sunduğu olanakları keşfetme fırsatı sunarken TRT'nin teknolojiyi anlatmanın ötesinde hayata geçiren yönünü temsil etmektedir.

Görsel 14. TRT World'un YZ ile Üretilen Sunucu Görseli

TRT İç Yapımlar bünyesinde interaktif teknolojiler ve oyun motorları (Unreal Engine) teknolojisi YZ ile entegre biçimde kullanılarak, YZ Destekli 3D karakterler üretilmektedir. Unreal Engine 5 oyun motoru altyapısıyla geliştirilen ve YZ ile karşılıklı sesli/yazılı sohbet edebilme yeteneğine sahip 3D karakter projeleri hayata geçirilmiştir. Bu çalışma, TRT Belgesel Ödülleri kapsamında başarıyla sunulmuş ve katılımcıların dijital karakterlerle gerçek zamanlı etkileşime girmesi sağlanmıştır. Ayrıca “Bize Kalan”, “Edebiyat Arası”, “Evli Barklı” gibi programların yapım aşamalarında yüksek maliyet gerektiren sahnelerin canlandırılmasında ve senaryo tasarım süreçlerinde çeşitli YZ uygulamalarından belirli ölçüler dâhilinde faydalanılmaktadır.

Radyo yayıncılığında da YZ, program içeriklerine dâhil olmaktadır. Yakın zamanda TRT Radyo 1’de yayınlanacak olan “Karakterini Seç” isimli programda, kurgusal ve tarihî karakterlerin olası durumlara vereceği tepkilerin YZ ile tartışılması planlanmaktadır. Ayrıca çeşitli kanallar ve etkinliklerde müzik üretimi yapabilen YZ uygulamalarına başvurulmaktadır.

8. Kurumsal Asistan Uygulamaları

Kurum içi operasyonel verimliliği maksimize etmek ve bilgiye erişimi hızlandırmak üzere TRT personeli için özel olarak güvenli ve modüler bir yapay zekâ asistanı olan “Bilgin” geliştirilmiştir. Yüksek veri güvenliği standartlarında çalışan sistem; akıllı doküman analizi yetenekleri sayesinde kurum içi verilere ve resmî belgelere saniyeler içinde ulaşılmasını sağlamaktadır. Canlı web bağlantısı, doğal dil etkileşimi, otomatik form oluşturma ve kurumsal entegrasyon özellikleriyle personelin günlük iş akışlarında destekleyici bir rol üstlenmektedir.

Görsel 15. Kurumsal Yapay Zekâ Asistanı: Bilgin

9. Sonuç: Fırsatlar, Riskler, Etik Durum ve Gelecek Projeksiyonu

YZ'nin medya alanındaki kullanımı, verimlilik artışı ve kişiselleştirme gibi fırsatlar sunarken dezenformasyon artışı, telif hakları ve tekinsiz vadi (*uncanny valley*) etkisi gibi riskleri de barındırmaktadır. TRT, yapay zekâyı insan yaratıcılığının yerine geçen değil, onu destekleyen bir destek unsuru olarak konumlandırmaktadır.

Üretken YZ modellerinin yayıncılık etiği çerçevesinde ve “Yeni Anlatılar, Yeni Sorumluluklar” bilinciyle kullanılması önceliklendirilmektedir.

TRT, YZ teknolojilerini dijital yayıncılık değeri zincirinin tüm aşamalarına entegre ederek küresel bir teknoloji-medya kurumu bilinciyle hareket etmektedir. Haber doğrulama, dezenformasyonla mücadele, kişiselleştirilmiş izleyici deneyimi ve çok dilli küresel yayıncılık bu hedeflerin ilk ürünleridir. Gelecekte, interaktif belgeseller üretilmesi, “içerik mühendisliği” modelleri ve yerli dil modellerine katkı sağlanması stratejik öncelikler arasındadır. TRT’nin bu teknolojik dönüşümü, kamu yayıncılığı hassasiyeti ve insan yaratıcılığı ile birleşerek geleceğin medya standartlarını belirlemeye devam edecektir.

YAZIM KURALLARI

- TRT Akademi Dergisi, TRT'nin ana hizmet alanına uygun olacak şekilde ağırlıklı olarak ileti-şim bilimini odağına alan ancak diğler sosyal bilim üretimlerine ve disiplinler arası çalışmalara da yer veren, yılda 3 defa (Ocak, Mayıs, Eylül) yayınlanan akademik, hakemli bir dergidir.
- Her sayıda farklı bir dosya konusu tema olarak belirlenmekte ancak tema dışında da maka-leler yayınlanabilmektedir. Derginin akademik literatüre katkı sağlayan, dinamik, etkin bir yayın olması ve referans niteliğı taşıması hedeflenmektedir.
- TRT Akademi Dergisinde yayınlanmak üzere gönderilecek çalışmaların, iletişim bilimi veya iletişim biliminin alt disiplinleriyle ya da iletişim bilimiyle disiplinler arası ilişki içinde bulunan bilim dalları çerçevesinde konuları ele alan, Türkçe ve İngilizce bilimsel, özgün araştırmalar ve / veya derlemeler, değerlendirme makaleleri, kitap eleştirileri veya çeviriler olması gerekmektedir. Gerekli görülmesi halinde dergide röportaj ve soruşturmalara da yer verilecektir.
- Dergiye değerlendirilmek üzere gönderilen makaleler için benzeşim raporu alınmaktadır. Benzeşim oranı yüksek çıkan çalışmalar iade edilmektedir.
- Gönderilen çalışmaların başka bir yayın organında yayınlanmamış olması ya da yayınlanma aşamasında olmaması gerekmektedir.
- Çalışmalar; önce TRT Akademi Dergisi editör ekibi tarafından yazım kılavuzu ve yayın il-keleri doğrultusunda incelenir, sonrasında (Kör hakemlik sisteminde olduğu gibi) değlerlen-dirmesi için derginin sayı editörüne ve Yayın Kuruluna sunulur. Sayı editörünün ve Yayın Kurulunun onayını alan çalışmalar, uzmanlık alanlarına göre Hakem Kurulunda yer alan iki hakeme değlerlendirmek üzere gönderilir. Çalışmalar gerek duyulması halinde üçüncü hakeme değlerlendirmek üzere gönderilir. (Hakem değlerlendirme zaman dilimi süreleri ve yazar revizyon zaman dilimi süreleri editör tarafından ilgililere iletilen zaman dilimleridir.)
- Gerekli durumlarda gerekçesi ile sayı editörü, yayın kurulu ve derginin editöryal ekibi maka-leler için red ve iade verebilir.
- Düzeltme istenen yazıların, TRT Akademi Dergisinin belirttiğı sürede düzeltmeler yapılmış bir şekilde editörlüğe gönderilmesi gerekmektedir. Belirtilen sürede geri gönderilmeyen ya-zılar iade edilebilir veya TRT Akademi Dergisinin daha sonraki sayılarında yeniden değlerlen-dirilmek üzere bekletilebilir veya kabul edilir.
- Yayınlanması uygun görülen veya görülmeyen çalışmalar geri gönderilmez. Yazar(lar)a sa-dece bilgi gönderilir.
- TRT Akademi Dergisinde hakemlik yapan akademisyenlere bir ücret ödemesi yapılmaktadır. Bunun yanında gerekli durumlarda röportaj, analiz ve değlerlendirme yazılarına da öde-me yapılmaktadır.
- TRT Akademi Dergisinde yayınlanan her türlü içerik TRT Yayın İlkeleri çerçevesinde değlerlendirilmektedir.
- TRT yayın ilkeleri kapsamında, argo, müstehcen, hakaret, nefret söylemi, din, dil, ırk ve inanç ayrımı içeren ifadelerin yer aldığı çalışmalar ön değlerlendirmede veya hakem süreçleri ta-mamlanmış olsa dâhi editöryal süreç çerçevesinde iade edilebilir.

YAYIN İLKELERİ

- Çalışmalar 4.500-8.000 kelime aralığını aşmamalıdır. 1500-2500 kelimelik daha kısa analiz/ değerlendirme yazıları veya tercümeler de kabul edilmektedir (Tercüme metinlerde yazarın KPDS, ÜDS veya denk bir belgedeki notunun C ve üzeri olması koşulu aranmaktadır).
- Çalışmalar A4 kâğıdının bir yüzüne, sol ve sağ taraftan 2'şer cm.'lik boşluk bırakılarak, 12 pun-to harf karakteri, Times New Roman fontu ve 1,5 satır aralık ölçüsü kullanılarak yazılmalıdır. Alt başlıklar, ana başlığa göre bir küçük punto ve küçük harf kullanarak koyu ve sola bitişik şekilde yazılmalıdır.
- Yazar/yazarların isimleri çalışmanın başlığının hemen altında sağa bitişik şekilde verilmeli ayrıca yıldız dipnot şeklinde (*) yazarın kurumu, unvanı sayfanın en altında dipnot şeklinde belirtilmelidir. Yazar/yazarlar, çalıştıkları kurum ismini; üniversite, fakülte ve bölüm olarak Türkçe ve İngilizce bildirmelidirler.
- Yazar/yazarlar, TRT Akademi Dergisine tüm iletişim bilgilerini (Adres, telefon, orcid ve e-pos-ta) bildirmelidirler.
- Girişten önce 250 kelimeyi geçmeyecek şekilde çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan so-nuçları ve kullanılan yöntemi özetleyen İngilizce özet verilmelidir. İngilizce çalışmalarda ise Türkçe özet hazırlanmalıdır. 5 (Beş) adet anahtar kelime yazılmalıdır (Analiz/değerlendirme yazılarında bu şartlar aranmamaktadır).
- Giriş bölümü "1. Giriş" şeklinde belirtilmelidir. Alt bölümler her bölüm içinde bölüm numara-sı kullanılarak "1.1.", "1.2." şeklinde numaralandırılmalıdır. Son bölüm sonuç/ tartışma bölü-mü olmalı ve bunu sırasıyla notlar, kaynakça ve varsa ekler kısmı takip etmelidir.
- Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu, İngilizce yazılarda Oxford English Dictionary örnek alınmalıdır. Türkçe çalışmalarda yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır (Örneğin makale içerisinde & kullanılmamalıdır).
- Çalışmanın değerlendirilmek üzere teslimi sırasında Türkçe ve İngilizce öz de eklenmesi ge-reklidir.
- Çalışmanın ve çalışmanın özetinin üzerinde, başlığa yer verilmelidir.
- Çalışmanın özetinde; çalışmanın problematiği, amacı, kuramsal perspektifi, araştırma metodu ve bulgularına yer verilmelidir.
- TRT Akademi Dergisi'ne gönderilen makalelerde APA 7 referans sistemi kullanılmalıdır.
- Tüm referanslar metin içinde, sırasıyla yazarın soyadı, tarih ve gerekiyorsa sayfa numaraları yazılarak verilmelidir. Aynı kaynaklara yapılan göndermelerde de bu yöntem uygulanmalı ve "a.g.e.", "ibid.", "op. cit." gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır.
- Metin içinde numaralandırılan notlar metnin sonunda, numara sırasına göre ve kaynakça bölümünden hemen önce verilmelidir.

- Yazarın adı metinde geçmiyorsa ve kitaba atıf yapıyorsa, yazarın soyadı ve tarih verilmelidir (Jarvick, s. 1996).
- Yazarın adı metinde geçmiyor ve belli sayfalar söz konusuysa, yazarın soyadı, tarih ve sayfa numarası verilmelidir (Jarvick, 1996, s. 111).
- Yazarın adı metinde geçmiyor ve birbirini takip etmeyen sayfalar söz konusuysa, yazarın so-yadı, tarih ve sayfa numaraları ayrı ayrı verilmelidir (Jarvick, 1996, ss. 111-113).
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada yazarın birden fazla eseri mevcutsa sadece ba-his konusu olan kitabın yayın tarihi ve sayfa numarası yazılmalıdır (1996, s. 111).
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada bu yazarın bir eseri mevcutsa sadece sayfa nu-marası verilir (2017, s. 111).
- İki yazarlı kitaplarda her iki yazarın da soyadları yazılarak verilmelidir (Frantzich ve Sullivan, 1996, s. 89).
- Yazarlar ikiden fazlaysa ilk yazarın soyadından sonra “ve diğerleri” anlamında “ vd.,” ibaresi kullanılmalıdır (Caroline Pauwels vd., 2000, s. 89).
- Yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine gönderme varsa, basım yılına a. b. c gibi harfler eklenerek kaynaklar birbirinden ayrılmalıdır (Noam, 1991a: s. 34).
- Birden fazla kaynağa yapılan göndermeler noktalı virgülle ayrılmalıdır (Jarvick, 1996, s. 234; Noam, 1991, s. 45; Dörr, 2000, s. 456).
- İngilizce makalelerde metin içindeki atıflarda sayfa sayısı tek ise (Durkheim, 1900, p. 12) şek-linde sayfa sayısı çift ise (Durkheim, 1900, pp. 12-13) şeklinde yazılmalıdır.
- Metin içindeki alıntılar için çift tırnak kullanılmalıdır. 40 kelimeden uzun alıntılar, tırnak kullanılmadan girintili paragrafta ve ana metne göre bir küçük punto ile verilmelidir. Alıntı içinde vurgulanan sözcükler ise tek tırnak ile verilmelidir. Kitap, film isimleri gibi özel nitele-meler italik harfler ile, yazarın vurgu yapmak istediği sözcükler ise tek tırnakla belirtilmelidir.
- TRT Akademi Dergisi APA yazım kuralları ve kaynak gösterme biçimini esas almaktadır.
- Yazar/yazarlar çalışmanın içerisinde kullandıkları görsel öğeleri yüksek çözünürlükte ayrı bir klasörde Dergiye iletmekle mükelleftir.
- Anahtar kelime sayısı en az 5 (Beş) olmalı ve ilk harfleri büyük olmalı. Kısaltmalarda ve diğer-leri (vd.,) şeklinde kullanılmalı.
- İnternet kaynaklarına mutlaka erişim tarihi eklenmeli (Erişim Tarihi: 01.02.2023).
- Gönderilen çalışmaların benzeşim oranı %15'i geçmemelidir. Bu oranı geçen çalışmalar de-ğerlendirmeye alınmayacaktır.

- Makale içerisinde yer verilen tablo, görsel veya şekillerin açıklamaları ilgili alanın (tablo, gör-sel, şekil) altında başlıkları bold olacak şekilde 10 puntoda ve ortalı yazılmalıdır. Ayrıca tablo, görsel veya şekillere ait eklenecek bir kaynak var ise yine ilgili açıklamanın hemen altında yine ortalı olarak yer almalıdır.

Örnek:

Tablo 1. TRT Akademi Dergisi Yazım Kuralları

Kaynak: <https://www.trtakademi.com/trtakademidergisi/tr/yayin-ilkeleri/yazim-kurallari>

Şekil 1. TRT Akademi Dergisi Yazım Kuralları

Kaynak: <https://www.trtakademi.com/trtakademidergisi/tr/yayin-ilkeleri/yazim-kurallari>

Görsel 1. TRT Akademi Dergisi Yazım Kuralları

Kaynak: <https://www.trtakademi.com/trtakademidergisi/tr/yayin-ilkeleri/yazim-kurallari>